

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

გაერთიანებული
ერების განათლების,
მეცნიერებისა და
კულტურის ორგანიზაცია

საქართველოს კულტურისა
და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს
სამონიტორინგო

იბეჭდება საქართველოს კულტურისა
და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს
მხარდაჭერით

აკაკი წერეთელი

თხზულებათა სრული კრებული
ოც ტომად

გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“
თბილისი 2015

აკაკი წერეთელი

ტომი VII

მხატვრული პროზა
1875-1912

გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“
თბილისი 2015

აკაკი წერეთლის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის
სარედაქციო კოლეგია

ირმა რატიანი მთავარი რედაქტორი

ზაზა აბზიანიძე

მაკა ელბაქიძე

ნანა ფრუიძე

როსტომ ჩხეიძე

ზურაბ ჭუმბურიძე

თამაზ ჯოლოგუა

ჯულიეტა გაბოძე პასუხისმგებელი მდივანი

ტომის რედაქტორი: როსტომ ჩხეიძე

ტექსტები გამოსაცემად მოამზადეს:

ნანა ფრუიძემ და ნათელა ჩიტაურმა

ვარიანტები, შენიშვნები, კომენტარები და
საძიებლები დაურთო ნანა ფრუიძემ

ტომი გამოსაცემად მომზადდა

რუსთაველის ფონდის ხელშეწყობით

ISBN 978-9941-0-2789-5 (ყველა ტომის)

ISBN 978-9941-16-439-2 (მეშვიდე ტომის)

უკ(UDC) 821.353.1-3

ნ-395

© შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

ავტობიოგრაფიული პროზა

შესავალი

„ჩემი თავგადასავლის“ ცალკე წიგნებად გამოცემა განვიზრახე და რადგანაც საკუთარი საფასურით არ მებერებოდა, ხელმოწერა გამოვაცხადე. მეგონა, თუ ქალაქის ფასი მაინც მოგროვდებოდა, მაგრამ ამ ერთი წლის განმავლობაში ოცდათვრამეტი (38) მანეთის მეტი არ შემოსულა. ეს რომ დანუწების ნიშანი იყოს, მეც უკუვადებდი ამ ნაწერებს, მაგრამ კარგად ვიცნობ ჩვენს ხალხს: ჩვენში ყიდვას ერიდებიან, თვარა საზოგადოთ ნაბეჭდ წიგნების ნაკითხვის მსურველი ბევრია. ეს უსიამო მოვლენა საზოგადო ჩვეულებად არის დღეს ჩვენში გადაქცეული და „ჩვეულება ხომ, ნათქვამია, რჯულზედაც უმტკიცესიაო“.

ეს ერთი ხანია, ქართველობას საყოველღვაროდ ცარვა-დაქვეითების ხანა დაუდგა და, რალა თქმა უნდა, რომ მწერლობასაც პატივი აეყარა ჩვენში, თვარა ძველად სულ სხვა იყო: ჩვენი წინაპრები, მიუხედავად სიძნელისა და სიძვირისა, ოღონდ კი ქართული ხელნაწერები შეეძინათ როგორმე და უკნასკნელ ღონესაც არ დაზოგავდენ. მზითვის სიაშიც კი პირველი ადგილი წიგნებს ეჭირათ: „ვეფხისტყაოსანს“, „ვახტანგის კანონს“, „ამირან დარეჯანიანს“, „რუსუდანიანს“ და სხვათა. ერთის სიტყვით, ყოველგვარ მცირეოდნად მაინც შესამჩნევ ხელნაწერს, როგორც საეროს, ისე – სასულიეროსაც.

დღეს კი, როცა სტამბები გამრავლდენ და ნაბეჭდ იმავ წიგნების შექმნას ერთი ფეხის გადადგმის მეტი აღარა ეჭირვება რა და სასყიდელიც იაფია, ყველა გაურბის. ურიის ხელში უფრო ადვილად შეხვედება კაცი მირონს, ვიდრე ძველ ოჯახებში ქართულ წიგნს.

როგორც ყოველთვის, ისე ამ ჩვენ დროშიაც ყოველგვარ ნივთს, ყოველ საგანს და ყოველიფერს თვის-თვის შესაფერი ფასი ადევს, კარგს მეტი და მდარეს – ნაკლები, გარდა მწერლობისა. ერთ ლიტრა ვერცხლში და ერთ ლიტრავე რკინაში ერთსა და იმავე ფასს, თუ არ გიჟი, ვერავინ შეაძლევს. ერთ ადლ ხავერდსა და ერთ ადლსავე შალს ერთ ფასად არავინ გაჰყიდის, აქაო და ორივე ერთი ზომის და წონის არიანო.

წიგნი კი სულ სხვა არის. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ პატარა წიგნაკად გამოცემული და „ორჰოპენტრეს ოცობოღია“ – დიდ წიგნად

არა თუ ერთ ფასში, მეტ-ნაკლებადაც იყიდება; მეორესა აქვს უპირატესობა, როგორც დიდსა და სქლად გაბერილს. და ეს არც არავის ეხიმხება, რადგანაც სტამბიდან გამოსული ნიგნის მარტო ქალაქი და ბეჭვდა ფასობს და არა გრძნობა-გონების ძალა. სამწუხარო ის არის, რომ ამ უსამართლობასა და „გონების“ გამრყენელ უგნურებას თვით მწერლობაც ხელს უწყობს.

სმირად შეხვდებით რომელიმე ჟურნალ-გაზეთში საბიბლიოგრაფიო განყოფილებაში ამგვარ განცხადებას: „რედაქციას მოუვიდა ჩვენი სასიქადულო ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრება ლამაზად და კობტად გამოცემული. ფასი სამი შაური ანერია. ცოტა არ იყოს, ძვირია. აგრევე დაიბეჭდა და გამოვიდა მასხარაშვილის პოემები ავტორის სურათით. ნიგნი ვაებართელაა. ფასი სამი აბაზი ანერია. არ არის ძვირი“. და ამგვარად თავის თავის დასამცირებელ რეკლამებს თვითონვე მნიგნობრები ავრცელებენ და მკითხველებიც შეცდომაში შეჰყავთ.

აქ უნებურად მაგონდება ერთი შემთხვევა: „თამარ-ცბიერი“ რომ დაიბეჭდა ცალკე და ზედ ათი შაური ენერა ფასი, ერთმა რედაქტორმა, რომელიც იმავე დროს ნაფიცი ვექილიც იყო, იუცხოვა; აღელვდა და ჭექა-ქუხილით გამოილაშქრა ავტორ-გამომცემელზე და ანგარი უწოდა, თუმცა კი იცოდა, რომ იმ ნიგნის გამომცემელი გამოცემის ხარჯს ვერაფერ შემთხვევაში ვერ აინაზღაურებდა და თვითონ კი, ის სიმართლის მიმდევარი ვაჟბატონი – ჩვეულებისამებრ საზოგადოთ ადვოკატებისა, სამსჯავროში ისე ფეხს არ შეადგამდა, სანამ კლიენტებს, მიუხედავად მათის გაჭირვებისა, ოთხში არ ამოიღებდა – თვითონაც მართალი ეგონა თავი და არც არავინ დამზრახველი ჰყავდა.

– სად არის სამართალი? – ვამბობდი გუნებაში. – ადვოკატი, ფრაკში გამოკობტავებული, რამდენიმე წამით წარსდგება მსაჯულების წინაშე, კანონებიდან ამოკრეფილ სხვის სიტყვას წაილიკლიკებს და ამგვარი შრომისთვის ათასობით იჩხრიალებს ჯიბეში და რომელიმე ნიგნის ავტორი კი, რომელსაც მისი თხზულებისთვის წელიწადები მოუნდომებია, ვინ იცის, რამდენჯერ თავზედაც დათენებია, თვით ნაწერებში სული და გული ჩაუდევს, თუ ჩალის ფასად არ გამოსცემს თავის შრომას, ანგარებას ენამებიან და კიჟინას სცემენ!

განა მარტო ადვოკატები. ყოველი მოხელე მეტად აფასებს თავის შრომას და კიდევაც გაუდისთ. ასე გასინჯეთ, უბრალო გადამწერი

შავის თეთრად უფრო მეტს იღებს შრომის ფასს, ვიდრე მწერალი სტრიქონობით.

და აი, სწორედ ამის ბრალია, რომ ყველა გაურბის ჩვენში საზოგადო საქმეს, თუ იმავე დროს საპირადოთაც ხელსაყრელი არ არის და მიტომაც არსად სჩანან ჩვენში ნამდვილი მოღვაწეები და მართლა მწერლები.

სხვაგან მცოდნე პირები და ნიჭიერი პირები საზოგადო მოღვაწეობით და მწერლობით თუ მდიდარი არა, უზრუნველყოფილი მაინც არიან. და ჩვენში კი პირიქით, მდიდარი უნდა იყოს კაცი, რომ გაბედოს საზოგადო მოღვაწედ გამოსვლა.

ამაების სათქმელად გამომიწვია მე გუშინდელმა საუბარმა „ჩემი თავგადასავლის“ გამომცემლთან.

– პირველი ტომი თქვენი „თავგადასავლის“ პატარა გამოდის და ვაი, თუ იუცხოვონ მყიდველებმა: მანეთად ძვირიაო! დაუუკლოთ ფასიო, – მირჩია გამომცემელმა.

– საერთოდ გამოცხადებული იყო თვითეულ ტომს თითო მანეთი, არც მეტი, არც ნაკლები. ზოგი ტომი პატარა გამოვა და ზოგიც დიდი. პატარას რომ დაუუკლოთ, მერე დიდს ხომ ვეღარ მოუუმატებთ? – ვუპასუხე მე.

– ეგ მართალია, მაგრამ მყიდველი რას დაგიდევსთ? სხვა ქვეყნებშიაც მოგებას ძალიან ცოტას სჯერდებიან და ფასსაც იაფს სდებენ.

– სხვაგან? ჰო! მაგრამ იქ ასიათასობით იყიდება და ჩვენში კი ასობითაც გასაჭირია. იქ ნიგნზე რომ ერთი გროში მოიგონ, მაინც შორს წავა და ჩვენში კი გამოცემას არ ჰფარავს.

– ეგ ხომ აგრეა, მაგრამ რა გაეწყობა..

– მაშ, სულ ნუ დავადებთ ფასს! მუქთად წაილოს, ვისაც ჰსურს და თვითონ დააფასოს.

– ეგ კიდევ უარესი! რომ წაიკითხავენ, მერე კაპეიკის გამეტებაც დაეზარებათ.

– მაშ რა გიყო, რა ვქნათ? არა, ძმაო, მე ისევე ჩემ ნება-სურვილზე დავდგები! როგორც ყოფილა, ისევე ისე დარჩეს. . . ვისაც ეძვირება, ნუ იყიდის, კალთას არავინ დააგლეჯს, ვისაც მართლა არ შეუძლია ყიდვა, მაგრამ სურვილი კი აქვს, იმას შეგვიძლია მუქთადაც დავუთმოთ.

პირველი ნაწილი

I

ყოველი არსი, სულიერი თუ უსულო, ხილული თუ უხილავი, ერთსა და იმავე მსოფლიო კანონს ექვემდებარება: დაიბადება – იზრდება, დაბერდება – კვდება!.. წყალი რა არის?.. წყალი... უბრალო მდინარეც კი ვერ ასცდენია ამ საყოველთაო წესსა და რიგს: დაიბადება თუ არა, ე. ი. თავს იჩენს თუ არა სადმე მივარდნილ მთის კალთაზე, მაშინვე იწყებს ჟონვას ნელ-ნელა, ახალ ფეხადგმულ ბავშვივით, დაუყვება დაღმართს, თანდათან იზრდება, ფეხს იკიდებს, სანამ წკრიალით არ ჩაცუნცულდება რომელსამე ხევში, სადაც როგორც აღვირუსხმელი, სისხლჭარბი, თავმომწონე და შეუპოვარი, სანავადოთ გამოსული ჭაბუკი, აღარავის ეკრძაღვის... აღარაფერს ერიდება: მირბის და მიხტის ღრიალ-გრიალით!.. უძრავ ქვებს თავზე ევლება და კლდოვან კიდეებს თავგამეტებით აქეთ-იქით ეხლება, რომ გაგლიჯოს და გაიტანოს მისი მოწინააღმდეგე!.. მაგრამ, ვერშემძლები ამისი, ზართა და ზეიმით ჭალებისკენ მიექანება. აქ კი გაგულდიდებული, ღრმა კალაპოტში ჩამჯდარი და გულსავსე, ვაშკაცურ მედიდურობით, მშვიდობიანად ტალღებს ტალღებით მიაგორებს!.. მიდის, მიშხუის, ზღვისაკენ თავ-მიცემული, შორის გზით მიმავალი, და რაც უფრო და უფრო უახლოვდება აუცილებელ სავანეს, თანდათან იჩენს აუჩქარებლობას, როგორც მოხუცი, და ბოლოს კიდეც შეჩერდება ერთი შეჩერება... ტბორავს, თითქოს უნდა, რომ უკანასკნელად ერთი კიდეც მოიხედოს უკანვე, თვალი გადაავლოს თავის წარსულს, ფერადად გავლილ შორეულ გზას, და მერე-კი საუკუნოდ ჩაინთქას... ჩაილუპოს ზღვის უფსკრულში!..

მიყვარს საზოგადოთ ბავშვი, უგულითადესათ პატივსა ვცემ მოხუცებულობას, ღირსეულად ვაფასებ ვაშკაცობას, მაგრამ გული კი ჭაბუკობისაკენ მიმიწევს და ყველაზე უფრო იმას შეფრქვევით ვეჭრფივალები!..

აღბათ ამის მიზეზი უნდა იყოს, რომ წყლებშიაც ყოველგვარ მდინარეს გიჟმაჟი ხევის წყალი მირჩევნია და მათში კი უპირატესობას ერთს მათგანს, ჩიხურას, ვაძლევ: ის იყო ჩემი საკუთარი ემბაზი და ჩემი პირველი სარკე.

სწორედ ამ ჩიხურის პირად, მაღლობზე, სდგას ორსართულიანი ქვითკირის სახლი. ამ უშნო შენობას სიმაღლე პატარა კოშკისა აქვს, სიგრძე დარბაზისა და სისქე – ციხის, მაგრამ არც ერთს მათგანს

კი არა ჰგავს!.. აი, ამ სახლში დავბადებულვარ მე 9 ივნისს, განთიადისას 1840-ში, თუმცა ნათლობის მოწმობაში კი 1841-თი მინერია. ნათქვამია: ადამის შვილი, გაჩნდება თუ არა ქვეყნად, მისი ბედის ვარსკვლავიც მაშინვე ცაზე იჭედება, წინასწარი ზედწარწერით! თუ ეს მართალია, ეჭვი არ არის, რომ ჩემს ვარსკვლავზედაც შემდეგი შაირი წერებულა:

ერთი რამ ცხოველი არის,
ხმას აწვდენს შორით შორსაო,
თავისთვის ჩოჩორს აკეთებს,
სხვისთვის –კი კაი ჯორსაო.

იმთავითვე, დავბადებულვარ თუ არა, ვაჟის შექმნით გახარებული მამაჩემს დიდი ხნის გარისხული და სასახლიდან გაგდებული შინაყმა შეურიგებია და მე კი ბებიას მაშინვე გაუულახავარ. აი, როგორ მოჰყვებოდა ხოლმე ამ ამბავს გაზეპირებულ „მამაო ჩვენო“-სავით ცხონებული გადია ჩემი: „ვენაცვალე ჩემს კაკოს! (ბავშვობისას კაკოს მეძახდენ) ამის დაბადებაც სულ სხვანაირი იყო: დაიბადა ერთი რაღაც დათვისბელა, ბამბისქულა და ისე გაეკმიდა სული, რომ კრინტს არა სძრავდაო! ეს თურმე იმას ჰფიქრობდა: საიდან სად მოვედიო? და ბებიას კი გულმეომოყრილი ეგონა და ჩქმეტა დაუნყო!.. ერთი-ორი კიდეც შემოუცაცუნა ხელი და ძლივს ხმა ამოაღებინაო! ვის უნახავს ამის ტირილი? სულ იცინოდაო“.

ამას სხვებიც ამბობენ. დიად, სულ თურმე ვიცინოდი და ამ სიცილს ერთი კარგი უსიამოვნებაც მოუხდენია: ერთხელ ჩამოსულა ჩვენსა მეზობლების გამდელი და, მომცინარი რომ უნახავარ, უთქვამს: „ვუიმე!.. ჩემი გაზდილი ნუ მომიკვდება, ეს ბავშვი ისე იცინის, რომ სწორედ სულელი გამოვარ!“!.. ჩემ გამდელს სწყენია ეს და უპასუხნია: „როგორ თუ სულელიო?! ანგელოზია თუ ანგელოზებს შესცინის... იმათ ეთამაშებაო!.. სულელები ზოგი თქვენსკენ მოიკითხეო“ და სხვანი!.. წალაპარაკებულან და სცემიან ერთმანეთს. ჩვენს გამდელს ჩვენი მოსამსახურეები მოხმარებინან, მეზობლისას – მათი; ბოლოს ქალბატონებიც ჩარეულან (რასაკვირველია, მხოლოდ სიტყვითა და მუქარით და არა საქმით). ამ ამბავს მიუწევია ვაჟბატონებამდისაც და ჩამოვარდნილა ორ ოჯახს შუა დიდი უსიამოვნობა. აღარ, თურმე, ეკარებოდენ ერთმანეთს და აღარც ხმასა სცემდენ!.. მხოლოდ თევდორობის კვირაში, ზიარების წინედ, ოქროპირ მღვდ-

ლის რჩევით შერიგებულან და მაშინაც კიდევ მამა ჩემს სოფელში კაცი გაუგზავნია და შაუთვლია ძიძისათვის: „აქ გამომგვარე ჩემი ხითხითა ბიჭუნა, რომ მეზობლებმა ნახონ და მტრებს თვალები დავუყენოვო!“ გამოუყვანივართ, მაგრამ წარმოიდგინეთ ყველას გაკვირვება, რომ „ხითხითა ბიჭს“, ჩვეულების წინააღმდეგ, ერთი ღიმილიც არ მომსვლია, ისე თურმე ვყოფილვარ გაბრუნებულსავით.

აქ ცხადია, რომ სოფელში ნამყოფ ათი თვის ბავშს სასახლეში ყოლიფერი მეუცხოვებოდა და გაშტერებული ვიქნებოდი, მაგრამ ასე არ გაუგიათ და არ აუხსნიათ ჩვენებს!.. იმათ უფიქრნიათ: სწორედ შურისა და სიხარბის საქმეა, თვალი ჰკრეს, გალალესო და ისევ საჩქაროდ დაუბრუნებივართ სოფელში. ძიძასაც გზაზე ერთ ვილაც მკითხავთან გაუვლია, გამოულოცვინებია... შეუბამთ ჩემთვის ყელზე ღინჭილა, მწარე ბალი და მიუყვანივართ სოფელში – შინ. იქ რასაკვირველია, მომბრუნებია გული და ისევ დამიწყია სიცილი. ჩემი ძიძა დარწმუნებულია, რომ სწორედ გასჭრა შელოცვამ, გამობრუნდა ყმანვილი, ახლა აღარა უჭირს რაო და მახარობელიც უფრენია სახლისაკენ.

„ძიძაობა“ და ყმანვილის სოფელში გაბარება ისტორიული ჩვეულება იყო ჩვენს ქვეყანაში: მეფეები და მთავრები ერისთავებს აბარებდენ და აზრდევინებდენ თავის შვილებს, ერისთავები და დიდებულები – აზნაურებს და აზნაურები კი გლეხებს; უფრო ხშირად თავადებიც გლეხებს აზრდევინებდენ. ნუ გგონიათ, რომ მაშინდელი მშობლები უგულო ყოფილიყონ და შვილები დღევანდელ დედებზე ნაკლებ ჰყვარებოდეთ!.. აქ სულ სხვა მიზეზები და საფუძველი იყო: ეს გაზდილ-გამზდელობა აკავშირებდა ერთმანეთთან სხვადასხვა ნოდებას. გარდა ნათელმირონობისა, თითქმის სისხლხორცობა არ მიაჩნდათ ისე მტკიცე კავშირად, როგორც გამზდელ-გაზდილობა. არა თუ ძიძის შვილები და მათი ახლო მონათესავენი, მათი შორეული მოყვრებიც კი მზად იყვენ ყოველ შემთხვევაში თავი დაედვათ გაზდილის გულისათვის და გაზდილიც მარად ექომბებოდა ამ ხალხს, და მისი ბრალია, რომ ამ უკანასკნელ საუკუნემდე ჩვენს ქვეყანაში უფრო კაცური და კეთილი განწყობილება იყო მაღალ და დაბალ ნოდებას შუა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. რა თქმა უნდა, რომ ამ გონივრულ ჩვეულების მიზეზი იყო ჩემი სოფელში გაბარებაც. და კურთხეულიმც იყოს ეს ჩვეულება!.. არ შემიძლია, არ გამოგტყდეთ, რომ თუკი რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალობით, რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული და გლეხების შვილებთან ერთად ვიზრდებოდი.

სანერეთლოში, ზემო იმერეთში, ბევრი კარგი სოფელია და მათ რიცხვში ურევია სავანეც, ის სოფელი, სადაც ჩემი ძიძა სცხოვრებდა და მე ვიზრდებოდი, როგორც სათვალდათვალოდ, ისე ჰაერის სიკეთითაც ის საუცხოვო რამ არის და ამიტომაც დაურქმევიათ „სავანე“, ე. ი. მოსასვენებელი ადგილი. საჩხერეზე შორს არ არის; ჩვენი სახლიდან ნახევარი საათის სასიარულო თუ იქნება. აქ ავიდგი მე ფეხი, აქ ამოვიდგი ენა და აქედანვე იწყება ჩემი მახსოვრობაც. თვალწინ მიდგია ისლით გადახურული ხის სახლი წინა და უკანა კარებით, უფანჯრ-უსარკმლო, მხოლოდ ორი საკვამლურით, ანუ საფაფურით, საიდანაც კვამლი გადიოდა და სამაგიეროდ სინათლე შემოდოდა. შუა კერაზე, მხარ-თეძოზე წამოწოლილი, დევივით, იდვა დიდი უზარმაზარი ჯირკვი და გაუსხლეტლად ზამთარ-ზაფხულ ცეცხლი გუზგუზებდა. გლეხის ოჯახი დილიდგან საღამომდე სულ მოძრაობაშია, საქმე არ გამოელევათ და ამიტომაც ბავშვების გრძნობა-გონება სუყოველთვის გართულია. კაცები დილითვე ადრე მიდიან სამუშაოდ ყანებში, თუ ტყეში, სადილი და სამხარიც იქ მიუდისთ და დაღამებამდე ძვირად ბრუნდებიან სახლში. ქალები კი საოჯახო საქმეზე ტრიალებენ. მათ ხელშია საქონლის მოვლა, ფრინველების პატრონობა, სახლის დაგვა-დასუფთავება, სადილ-ვახშმის მზადება და მრავალი სხვა საწვრილმანო რამეები. ბავშვი რომ თვალ-ყურს ადევნებს იმათ მუშაობას, თვითონაც ძალაუნებურად მონანილე ხდება და სწავლობს. ხუთი-ექვსი წლისამ ძალიან კარგად ვიცოდი, თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურის გდება, ფრინველის მოვლა, სადილ-ვახშმის მზადება, გაცრა-გამტკიცვა, გამოცხოვა, სხვადასხვაგვარ შეჭამადის მომზადება და სხვანი. შესწავლილი მქონდა, თუ როდის და როგორ უნდოდა: ხვნა-თესვა, თოხნა, მკა, სხვლა და სხვანი, ასე რომ, ჩემი შესაფერი ხელსაწყო რომ მქონოდა, ყველაფერს მოვახერხებდი. არ ვიცოდი მხოლოდ წინდა-პაიჭის ქსოვა და კერვა და ისიც იმიტომ, რომ ამბობდენ: „ქალის ხელსაქნარი კაცისთვის დიდი ცოდვა არისო“, და მეც მეჯერა. მჯეროდა, მაგრამ ჩუმად მაინც გავტყებ ცოდვა და ვისწავლე მატყლის ჩეჩვა და ბამბის პენტვა. აი, როგორ მოხდა ეს: ჩემი ძიძის შვილი, რომელიც ჩემთან ძუძუ-შენაწოვარი და ჩემი კბილა იყო, არასოდეს არ მშორდებოდა, სულ ჩემთან იყო. ერთხელ ავდრიანი დღე იყო და ქალებმა რომ ყანაში მუშებს სამხარი წაუღეს, ჩვენ შინ დაგვტოვეს, თან აღარ წაგვიყვანეს. გვეწყინა, მაგრამ რაღას ვიზამდით? დავრჩით მარტო, – მოგვეწყინა. ჯერ დანასობია ვითამაშეთ, მერე კენჭობია, მაგრამ მაინც ვერ გავერ-

თეთ, რადგანაც ამგვარი სათამაშოები მოწყენილი და მობეზრებული გვექონდა. ძიძის შვილმა მითხრა: „მოდი, ერთი, ბაბუას წვერები დაუწეროთო!“ ჩამოიღო საჩეჩელი, მოიტანა მატყლი და დაუნყო ჩეჩვა, თანაც ასე იძახოდა: „ასე დაეჩეჩოს ბაბუას წვერებიო“. ეს ძალიან მომეწონა და მეც მივბაძე. დიდხანს ვერ ვახერხებდი ჩეჩვას; ორჯელ-სამჯელ საჩეჩელის ჩხირები მეჩხვლიტა, მაგრამ მანაც თავი არ დამინებებია. ვინ იყო ის ბაბუა, ან რას ვერჩოდით? ეს წარმოდგენილი არცერთს არ გვექონდა, მაგრამ ძალიან აღტაცებაში მოვყავდით ამ ბაბუას წვერების ჩეჩვას, ასე რომ თითქმის დავიქანცეთ... ბოლოს ისევ ძიძიშვილმა სთქვა: „კმარა ამდენი ჩეჩვა, ახლა გავპენტოთ და ქარს გავატანოთ ბაბუას წვერებიო“. ჩამოიღო ლარი, მოიტანა ბამბა და დაუნყო პენტვა. თან პენტვადა და თანაც ლარის ბაგაბუგის ხმაზე ბუქნას უვლიდა. მეც, რასაკვირველია, გავიმეორე მისი ნამოდვრალი და ისე შეგვიყვარდა ეს „ბაბუას წვერის“ თამაში, რომ შემდეგში, როგორც კი გავიგულბდით სადმე ქალებს, სულ ამას ვთამაშობდით და ისე კარგადაც-კი შევისწავლეთ საჩეჩლის და ლარის ხელი, რომ ქალებიც ველარა გვჯობნიდენ. ძალიან ვფრთხილობდით, რაც კი შეგვეძლო, მაგრამ ერთხელ მოგვასწრეს ქალებმა და ჩემმა ძიძამაც ჩამოიკანრა ლოყები: „ვუიმე! რა გიქნიათ ეგ, შვილებო? ეგ ხომ დიდი ცოდვა არის?... ქალების ხელსაქნარი რა თქვენი საქმეაო?... და მერე ბატონებმაც თუ გაიგეს სასახლეში რას იტყვიანო?“ იმ დღიდან გვიმაღავდენ ლარსაც და საჩეჩელსაც, მაგრამ გვიანდა იყო. ყმანვილის გრძობა-გონება მოუსვენარია, ყოველ წუთს მოძრაობაშია, მაგრამ ფეხმოუკიდებელი კი არის, დიდხანს ერთსა და იმავე საგანს ვერ შერჩება. ერთგვარობა და ერთფერობა მალე ჰბეზრდება და საგნიდან საგანზე გადადის: ამიტომ ოთახში ყოფნა ეზარება, რადგანაც, რაც კი ოთახში რამ არის, ყველაფერი ნაცნობია მისი, თვალი შერჩეული აქვს და ველარ ართობს მის გრძობა-გონებას. ის გარბის მინდვრად ცა და მიწას შუა, სადაც სანახაობა მრავალფერი და უთვალავია მისთვის. შინ დარჩენა ჩემთვისაც, რასაკვირველია, დასჯა იყო. მიყვარდა ხოლმე ყანებში სიარული, სადაც მუშები იმღეროდენ, მაგრამ დიდხნობით ვერც იქ ვრჩებოდი, რადგანაც მე თითქმის ყურადღებას არავინ მაქცევდა, თავის საქმეზე იდგენ. ვინ არ იცის, რომ ყმანვილი ბუნებათანაზიარია, ყოველთვის ჰსურს, რომ თვისი გულის პასუხი სხვებსაც გადასცეს, შეატყობინოს ხოლმე, და ეს მხოლოდ შეუძლია თვის ტოლ-ამხანაგებთან. ხშირად, როდესაც ყმანვილი ველარა ჰხედავს ტოლ-ამხანაგს, უსულო საგნებს ესაუ-

ბრება ხოლმე... ქვას, ხეს, ყვავილს, ბალახს და სხვა პირუტყვებთან ხომ რაღა! ისე სიამოვნებით მუსაიფობს ხოლმე, რომ მეტი აღარ შეიძლება!.. მხოლოდ დიდებთან ვერ ახერხებდნენ ყმანვილები სიტყვა-პასუხს და გულს არ უხსნიან მათ!.. და ეს კი თვით უფროსების მედიდურობისა და აუყოლებლობის ბრალია. ცხადია, რომ მეც ამიტომ ვერ ვრჩებოდი დიდხანს ყანაში მუშებთან. მაგიერად სამწყესურში წასვლა, მინდვრად და ტყეში, და იქ დარჩენა ჩემთვის სამოთხეში შესვლა იყო. გათენდებოდა თუ არა, უქუდო, ფეხშიშველა გავრბოდი მწყემსებისაკენ და დაღამებამდე იქ ვრჩებოდი. ყმანვილი, რომელიც კი სოფელში არ გაზდილა, ბუნებაზე სრულიად მოსხლეტილია. ის არის მოკლებული უპირველესს ბედნიერებას. ქალაქში გაზრდილ ბავშვს, გენიოსიც რომ იყოს, მისი მასწავლებელი სიტყვით და ნახატებით ისე ვერ გააცნობს ბუნებას, როგორც სოფლელი იცნობს თავის საკუთარი ნახულობით. სოფლელს თვალწინ უდგას ყოველთვის ბუნება, მისის სხვადასხვაფერობით, გაცნობილი ჰყავს ყოველგვარი ოთხფეხი, ფრინველი, ქვემძრომი, მწერი, მცენარე და იცის მათი ზნე და ჩვეულება; ყველა მის თვალწინ იბადება, იზრდება, იშლება, იფურჩქნება, აჰყვავდება, მოაქვს ნაყოფი და კვდება, – ყველა მათგანის ჭირისა და ღმერთის თანამოზიარეა და ამიტომაც ეთვისიანება მათ. რომელ მხატვრობას შეუძლია გადასცეს ბავშვს ის, რასაც სოფელში მყოფი თავის თვალთა ჰხედავს? ავილოთ, თუ გინდა, სულ უკანასკნელი: აი, მოდის, მოღრუჩუნებს დედა ღორი და მას ცქრიალით უკან მოსდევენ პატარ-პატარა ჭყვილა გოჭები. ძუძუს ეხვეწებიან... დედა მიდის ჩრდილში სადმე და წამოგორდება მხართეძოზე: მისცვივდებიან შვილები და მიეძაბრებიან ძუძუებს; სიამოვნების ნიშნად აქიცინებენ პატარა გადაპრეხილ კუდეებს და დედაც თვალდახუჭული დაჰხარის. დაღრუჩუნებს მათ... აგერ, კრავები კუნტრუშობენ, თიკნები დახტიან... გოჭები ჭიდაობენ, კვიციები კოტრიალებენ და სხვანი – სულ მრავალფერობა და სხვადასხვა სანახაობა... უყურებს ბავშვი და თვითონაც გულშექნილი, ხტის და თამაშობს!.. ამეებს ყველას მოკლებულია ქალაქელი. „გიმნასტიკაო“ – მეტყვით!.. მაგრამ გიმნასტიკა მხოლოდ ტანჯვაა ბავშვის და სხეულის ჯორჯვა. სხვადასხვა ნანევრებს ადამიანის გვამისას განა ერთი და იგივე მოთხოვნილება აქვს? მე ეგება მართო ფეხი მინდა ვავარჯიშო და იმ დროს ხელი შევასვენო. ყველაფერს თავისი დრო აქვს და ამ დროს თვითონ ბუნება უფრო უტყუვრად უჩვენებს. „გიმნასტიკის“ დროს კი, წინააღმდეგ ჩემის მოთხოვნილებისა, უნდა

მხოლოდ სხვის ბძანებით ვიმოძრაო. მაგალითად, მე, როცა სირბილი მინდა, ის გამაჩერებს ერთ ადგილზე, მომცემს ხელში მძიმე რკინებს და, გინდა თუ არა, ხელები ავარჯიშეო... ხელოვნებას შეუძლია, რომ დაიმორჩილოს, ე. ი. დაამახინჯოს ბუნება, მაგრამ, რომ შესცვალოს და თავისი სურვილით ვითომ გააუკეთესოს, არა მჯერა. აბა, წარმოიდგინეთ ერთი მხრით თავისუფალი, შველივით მონავარდე, სოფლელი ბავშვი და მეორე მხრით „დაჩანჩურებული“ ქალაქელი ყმანვილი!.. ფეხსაცმელი უჭერს და მაზოლები სტანჯავს... გამოსუდრულა ტანთსაცმელში, საძრაობა აღარა აქვს, ეუბნებიან: ჭკვიანად იყავი, რაც ჩვენ გირჩიოთ, მხოლოდ ის იკისრე შენცო!.. იმ საბრალოს ერთი გაკოტრიალება ქვეყანას ურჩევნია, მაგრამ განა გაბედავს, რომ ტანისამოსი დასვაროს?.. იზრდება ბძანებით მომავალი ქლექი და მუმი.

ქართველების ოდენი სხვადასხვაგვარი სათამაშო თითქმის არც ერთს ხალხს არა აქვს და ყოველგვარი სათამაშოც უთუოდ ისეთია, რომელიც ჭკუა-გონებასა და სხეულს წვრთნის, ავარჯიშებს. ყველას არ ჩამოგივლით აქ, რადგანაც შემდეგ კიდევ მექნება მათზე მსჯელობა განსაკუთრებით და დავასახელებ მხოლოდ „ბურთაობას“. აბა, რომელი „გიმნასტიკა“ შეედრება მას! ბურთაობის დროს თვალი, ფეხი, ხელი, თავი, ტანი და ყოლიფერი თანასწორად ეჩვევა სიმარდეს. ქართულ სათამაშოებს ბავშვები თავის ხელით აკეთებენ, მაგალითად, ტაფა-რიკს თვითონ გამოსჭრიან ხოლმე, შვილდკოდალს – იკეთებენ, ბურთს თავის ხელით ამზადებენ და ეს შრომა კიდევ უფრო აყვარებს პატარა პატრონს თავის საკუთრებას! ნაყიდი სათამაშოები, და მუქთად ნაშოვნი ტიკინები ქალაქებში მუქთახორობას აჩვევენ ყმანვილებს და უფრო უფუჭებენ ხასიათს. ეს მე ჩემ თავზე გამომიცდია! სხვისი გაკეთებული და ნაყიდი სათამაშოები არაფრად არ მიმაჩნდა და ჩემსას კი ვუფროთხილდებოდი ხოლმე. პატარებს უყვართ დიდების მიბაძვა და მეც რომ ხუხულა სახლებსა და ბელელ-სასიმინდე-ნისქვილებს ავაშენებდი ხოლმე, – ჩემს სიამოვნებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. თავი მომქონდა, რომ მე თვითონ ვაკეთებდი. აბა წარმოიდგინეთ სოფლელი ბავშვი, რომელსაც თავის ხელით გაკეთებული ბურთი ხელში უჭირავს და თავისუფლად გაჰკრავ-გამოჰკრავს ხოლმე ხტუნვითა და სირბილით, და შეუდარეთ ქალაქელს! იმ საცოდავს უჭირავს ხელში ძაფზე გამობმული ბუმტის ბურთი და შიშით ველარ ინძრევა, არ გამიფრინდესო... რომ სიტყვა აღარ გავაგრძელო, მოკლედ ვიტყვი, რომ სოფელში გაზრდილ და

ქალაქში მყოფ ბავშვებს შუა ისეთი განსხვავებაა, როგორც ნამდვილსა და მის აჩრდილს შუა. ეს უბედურება ბედმა თავიდან ამაცდინა მე და ექვსი-შვიდი წლის ნამდვილი ბუნების შვილი ვიყავი: ტანმრთელი, მალხაზი, კეთილი, ყველას მოსიყვარულე და თავისუფალი, როგორც სამოთხის შვილი. დიად, სანამდი სოფელში ვიზრდებოდი, სრულიად ბედნიერიც ვიყავი, თუმცა ხანდახან, კვირაში ერთხელ თუ ორჯელ, ჩემს ბედნიერებას შეაფერხებდენ ხოლმე სასახლიდან ჩემ სანახავად გამოსულები.

„დღეს ბატონები გამობრძანდებიანო!“ – იტყოდა ხოლმე ჩემი ძიძა: გამმმენდდა, გამბანდა, მომრთავდა, თითქოს სადღესასწაულოდ, და აღარ გამიშვებდა გარედ. მართლაც იმ დღეს გამოვიდოდნენ ჩემ სანახავად დედ-მამა დიდის ამბითა და ამალით, ისე, როგორც კი შეშვენოდა ბატონყმობის დროს, და მთელი სოფელი ცქერად გადაიქცეოდა ხოლმე. იმათი გამოსვლა ჩემთვის მხოლოდ სასიერო და სათამაშო იყო. ვიცოდი, რომ ისინი, ბატონები იყვენ და მე მათი შვილი ვიყავი. როგორც ისინი, ისე მათი მხლებლები მონიწებითა და ალერსით მეპყრობოდნენ: მკოცნიდენ, ხელში ამიყვანდენ ხოლმე, საჩუქრებს მაძლევდენ და მანებივრებდენ, მაგრამ მაინც მე მათი მობრძანება ბევრად არაფრად მეპიტნავებოდა, რადგანაც გული ტყე-მინდვრისა და სამწყესურისაკენ მქონდა. კიდევ ჩემი ბედი, რომ ისინი დიდხანს არ იცდიდნენ სოფელში და მეც, გავიგულედი ხოლმე თუ არა მათ ცოტა მოშორებით, ისე გავზრდოდი სამწყესურში. იქ სოფლის ბიჭები, ჩემი ამხანაგები, გამომკითხავდენ ხოლმე: „რა მოგიტანეს, რა გითხრეს ბატონებმა, როგორ იყვნენო?“ და სხვა. ამის გამოკითხვის შემდეგ, ჩვენც მაშინვე „ბატონობას“ თამაშს დავინწყებდით ხოლმე: ზოგი ქალბატონს წარმოადგენდა, ზოგი ვითომ ვაჟბატონი იყო, ზოგიც მხლებლები!.. გადავჯდებოდით ჯოხის ცხენებზე და ჩვენს მხიარულებას საზღვარი არა ჰქონდა. ზემოდაც მოვისხენიე, რომ ქართველებს ურიცხვი და უთვალავი სათამაშოები გვაქვს-მეთქი. ერთი მათგანი სამუდამოდ ჩამრჩა გრძნობა-გონებაში, თუმცა ის თამაშობა თავისთავად სახალისო არ არის. ეს გახლავთ „ქორობია“. ერთი უფროსთაგანი კრუხობას იკისრებდა, სხვები წინილები ვიყავით, გავაკეთებდით წრეს, ჩავაბამდით ფერხულს და ვტრიალებდით. ქორი მოდიოდა წინილების მოსატაცებლად, კრუხი იგერებდა, სანამ ძალ-ლონე ჰქონდა. ბოლოს ქორი ხან ერთი კუთხიდან მოვარდებოდა, გაგლეჯდა წრეს და გაიტაცებდა წინილს; მაშინ წინილები გაიფანტებოდნენ, მიიმალებოდნენ

აქეთ-იქით და გამწარებული კრუხი კი, შვილებს რომ აქეთ-იქით მიმალულსა და მიხიზნულს დაინახავდა, თვითონ გამოუდგებოდა ქორს, დააგდებინებდა და დაიბრუნებდა ხოლმე გატაცებულ წინილას. მაშინ ხელახლად იწყებდა ქოთქოთს, შეიკრებდა წინილებს და გააბამდა წრეს. მართალია, გამარჯვებული კი ყოველთვის კრუხი რჩებოდა, მაგრამ იმ საბრალოს მოსვენება არ ჰქონდა და იტანჯებოდა. ეს თამაში მე არ მიყვარდა, თუმცა ყოველდღე სხვადასხვა თამაშობას ამითი ვაბოლოვებდით ხოლმე. მეცოდებოდა კრუხი და ხშირად ვეკითხებოდი ხოლმე ძიძას: „რა დაუშავა კრუხმა ქორს, რომ წინილებს სტაცებს და არ ასვენებს-მეთქი?“ – „ჭამა უნდაო!“ – მიპასუხებდა ხოლმე ძიძა და დაიწყებდა სიცილს. არ ვიცი, ეს თამაშობა, რომელიც სავარჯიშოდ დიდი არა არის რა, განზრახ იყო გამოგონებული რაიმე სამნიშვნელოდ, თუ ისე შემთხვევით, უბრალოდ? მაგრამ დღეს რომ ვუკვირდები, ძალიან მაგონებს ჩვენი ქვეყნის ბედს. ჩვენი ცხოვრება, ჩვენი ისტორია სწორედ ქორობიას წარმოადგენდა: საქართველო კრუხი იყო, სიცოცხლე გამწარებული, და სხვა მისი კუთხეები – წინილები!.. მტრები ქორებივით ესეოდენ... იტაცებდენ ხან ერთს მხარესა და ხან მეორეს, მაგრამ საბოლოოდ კი საქართველო მაინც კიდევ იბრუნებდა ხოლმე დაკარგულ მხარეს და გაერთებული, ფერხულჩაბმული წრე ბოლოს იქნევიდა ძლიერად. მაშინ მე ეს არ მესმოდა, მაგრამ გულზე კი რალაც უნებურად მკბენდა და მეჯავრებოდა „ქორობია“, რასაკვირველია, თუმცა მისი თამაშობა ყველას კი უნდოდა, მაგრამ სიყვარულით კი არავის უყვარდა. ერთხელ, სახლში რომ დავბრუნდი, მოწყენა შემნიშნა ძიძამ და მითხრა: „რა იყო ქორობია ხომ არ გითამაშნიათ“.

– ვითამაშეთ და ქორმაც მე გამიტაცა-მეთქი! – ვუპასუხე სიცილით. ძიძამ ჩამიკრა გულში და დაიწყო ტირილი. მე გამიკვირდა და ვკითხე: „რა გატირებს-მეთქი?“ – „ის მატირებს, რომ ხვალ ჩემ წინილასაც მოიტაცებენ და მომაშორებენო!.. წინილას რა უჭირს, მაგრამ, როგორ აიტანოს და როგორღა გასძლოს კრუხმა უიმისობით?“ ეს რომ სთქვა, გული ამოუჯდა, მოუმატა ტირილს და უფრო ძალუმად მიმიკრა გულზე. მე თუმცა არა მესმოდა რა, მაგრამ მივხვდი, რომ აქ კარგი არა არის რა-მეთქი და დავიწყე ტირილი... ვიტირე, ვიტირე და ჩამეძინა ძიძის კალთაში. მეორე დღეს კი ყოველივე გავიგე: სამუდამოთ გამომათხოვეს სოფელს და გამიყვანეს სასახლეში, სადაც სულ ახალი ცხოვრება უნდა დამეწყოს.

სასახლეში ადრეც ბევრჯელ ვყოფილვარ, მაგრამ, რომ გამომიყვანეს, მაინც ბევრი რამ მეუცხოვა. ჩვენებს თითქმის ყველას ვიცნობდი და სტუმრებმა კი სწორედ გამაცაცეს. ხან ერთთან მიყვავდით, ხან მეორესთან. მეალერსებოდენ და მკოცნიდენ. ისე მეხვეოდენ გარს, როგორც ჩხიკვები ბუს. „ეი, სოფლის ბიჭო!“ – დაიძახა მამაჩემმა, – შენ ახლა ბატონობა უნდა ისწავლო და ბატონიშვილობას უნდა მიეჩვიო; რაც გითხრან, დაიჯერე, თორემ, თუ ურჩობა დაიწყე, წაგიყვან და დაგამწყვდევ ისე, როგორც ის პატარა ბიჭი მყავს დამწყვდეულიო“. მომკიდა ხელი, მიმიყვანა და გამაჩერა სარკის წინ, სადაც თავიდან ფეხებამდე ნათლად გამოვჩნდი და სიცილი დავიწყე.

- ხომ ხედავ? – მკითხა მამაჩემმა.
- რატომ არა!.. ბრმა ხომ არა ვარ?
- იცნობ? – მეკითხება მამა.
- რა დიდი ცნობა უნდა?
- ხომ არ გინდა, რომ დაეჭიდო?
- ვისა?
- ამ პატარა ბიჭს?
- ბიჭი კი არა, ის არ გინდა კიდე! ჩემი ლანდია!
- რა იცი, რომ ლანდია?
- რატომ არ ვიცი!.. განა ცოტა მინახავს წყალში?

ამ სიტყვაზე სუყველამ სიცილი ასტეხეს და გაიკვირვეს. – „შენი რისხვა ნუ მომეცემა – წამოიძახა მოურავმა – შენი რისხვა ნუ მომეცემა, რო იტყვიან: კვიცი გვარზე წავაო, სწორედ მართალი ყოფილა. სოფლის ბავშვი რომ ყოფილიყო, რას მიხვდებოდა!.. მე რომ პირველად სარკეში ჩავიხედე, ჭაღარა მერია, მაგრამ მაინც კინალამ გავგიჟდი, ისე გამიკვირდა! ეტყობოდა, მოურავს კიდევ ბევრი რამ უნდა ეთქვა, მაგრამ დედაჩემმა გააწყვეტინა სიტყვა, დამიძახა და მკითხა: წყალშიო? როგორ თუ წყალში?“

- ისე, როცა სათევზაოთ დავდიოდი ხოლმე ან ყვირილაში, ან იზვარაში, წმინდა წყალში ყოველთვის გამოვჩნდებოდი ხოლმე.
- მარტო შენ?
- მარტო მე რათა? წყალში ყოველიფერი გამოჩნდება: ხარი, ძროხა, ცხენი, დღე ყოველიფერი გამოჩნდება, ღამე კი მარტო ვარსკვლავები და მთვარე გამოჩნდება ხოლმე.
- თევზს როგორღა იჭერდი?

– პატარებს ჩქიფით და დიდებს კი ხელაობით. შევეყოფდი ხოლმე ხელს ჯილეში, ქვებში და თუ შევხვდებოდი თევზს, დავიჭერდი და გამოვიყვანდი.

– გველი რო შეგხვედროდა?

– რა ვუყოთ მერე? განა არ შემხვედრია? შეჰყოფ ჯილეში ხელს, იქ ბევრი ღორჯო გგონია ერთად თავმოყრილი, გამოგაქ და თურმე გველია დახვეული. გაიშლება და შემოგეხვევა კლავზე.

– მერე... არ გეშინოდა? – შემომკვივლა დედამ.

– არა! დავასხვერტებდი ხოლმე რიყეზე.

– რომ ეკბინა?

– ნწუ, ამპა! წყალში როდი იკბინება, შხამი როდი აქ თან. წყალში ჩასვლას რომ დააპირებს, გველი მწვანე შხამს იქავე ქვაზე წამო-ანთხევს. წყლიდან რო ამოვა, მერე ისევე ალოკავს და გაუდგება გზას. მაშინ თუ ვისმეს შეხვდა და უკბინა, ძნელია: მზის ამოსვლისას თუ უკბინა, მზის ჩასვლამდის ველარ გაატანს, და მზის ჩასვლისას თუ უკბინა, მზის ამოსვლას ველარ მოესწრება კაცი, მოკვდება.

– რო ველარ მიაგნოს თავისი შხამი?

– თუ ვინმემ დაუმალა, ან შხამიანი ქვა გადაუგდო, მაშინ წყლის პირზე დაიწყებს ძებნას გველი, ირბენს, ირბენს და, რომ ველარ ნახავს, ჯავრით დაუშენს თავს ქვაზე და მოკვდება.

– შენ რა იცი ეგა?

– შარშან ყვირილას პირზე ვნახეთ მაგრე მკვდარი გველი. არც თავი ჰქონდა გაჭეჭყილი და არც წელი მოწყვეტილი, ისე იყო მკვდარი და მეთევზეებმა სთქვეს, შხამი დაეკარგებოდა და თითონ მოიკლავდა თავსაო.

– რაზე იჭირვებს საქმეს, რატომ თან არ ჩაიტანს იმ შხამს წყალში?

– დანყველილია!.. მერე და შხამი რო ჩაიტანოს წყალში, წყალს ხომ მთელი სოფელი სვამს და დიდი და პატარა სულ არ მოინამლე-ბოდენ ერთიანად? ჩემს სიტყვა-პასუხზე დედას ეცინებოდა და თავზე მისვამდა ხელს და მეც, რალაი კი სოფლის ამბავი მომყოლეს, მზად ვიყავი, რომ სალამომდის მეტიტინა, მაგრამ სხვებმა გაგვანყვეტინეს საუბარი. დასწყევლოს წმინდა გიორგიმ – დაიძახეს აქეთ-იქით – ტფუ, ტფუ! ვილაც სწორედ ჩვენ ძვირში არისო და გადავიდენ სხვა საუბარზე. ამასობაში სადილობამაც მოატანა და გადასძახეს ბიჭებს აივანზე, რომ სადილი მოეტანათ.

უცბად ოცი-ოცდაათი მეტი ფარეში შემოიჭრენ და გაჩერდენ შუა ოთახში. ბატონები მივიდენ, ჩამომწკრივდენ ტახტზე: პირდაპირ,

მეორე ტახტზე აზნაურშვილები დასხდენ და თავში მღვდელი დაუჯ-დათ. კიბზე ვილაცამ დაახველა, სთქვეს – მოურავიო და მართლაც ის იყო, მოუძლოდა წინ სადილს, შემოვიდა და მიეყუდა სვეტს. იმას შემოჰყვენ სხვებიც. ხელოსნებს პური მოჰქონდათ ხელკალათებით, მზარეულებს კი ქოთნებით და ქვაბებით სხვადასხვა საჭმელები. მიდგეს კუთხეში და გაჩერდენ. აბა, ჰე, ხელი დაგვაბანიეთო, ბძანეს ბატონებმა. ერთმა ფარეშმა ტაშტს დაავლო ხელი, მეორემ თუნგს და მესამემ ხელსანმენდს. ჩამოუარეს რიგით და ყველას ხელი დაა-ბანიეს. მერე ორმა ბიჭმა შემოიტანა გძელი და ვიწრო ხის სუფრა ოთხფეხიანი, რომელსაც ერთი ფეხი გამოვარდნილი ჰქონდა. „შეუყ-ენეთ ფეხიო“ – უბძანა ბატონმა. ბიჭები სულ ერთიანად გაცვივდენ გარეთ და თვალის დახამხამებამდე ერთმა შემოარბენინა ქვა, სხ-ვებიც ისევე უკან მოსდევდენ; გადააბრუნეს სუფრა და შეიქნა ერთი კაკაკუკი. გაუმაგრეს ფეხი, მაგრამ ცოტა მეტი მოუვიდათ, ფეხი დამოკლდა და სუფრამ ყანყალი დაიწყო. „შეუყენეთ ნაფოტო“, ბძანა ბატონმა. გაცვივდენ ბიჭები ნაფოტის მოსატანად. კიდევ ისევე ერთ-მა მოიტანა ნაფოტი და სხვები უკან მოსდევდენ; შეუყენეს სუფრას და გაამაგრეს. როგორც იქნა, ამ ჭირს გადარჩენ, მაგრამ მწუხარება ამითი მაინც არ გათავებულა. დამშეულს ძაღლებს რომ სადილის სუნი ეცათ, დრო იხელთეს, შემოცვივდენ ოთახში, შეძვრენ სუფრის ქვეშ და წამოწვენ. – არიქა, დაგვიხსენით ამ ძაღლებისაგანაო, დაიყ-ვირა ბატონმა. ბიჭებმა დაავლეს ჯოხებს ხელი და დაუწყეს სუფრას ქვეშ ძაღლებს ცემა. ძაღლები იღრინებოდენ, იკბინებოდენ, დიდხ-ანს არ უნდოდათ, რომ გამოსულიყვენ სუფრის ქვეშიდან, მაგრამ ბოლოს, ძალა რო დაატანეს, იკადრეს და გაცვივდენ გარეთ. ერ-თი-ორი ძაღლი აზნაურების სუფრას ქვეშაც შემძვრალიყო. ბიჭებმა რომ იმათ ჯოხით ცემა დაუწყეს, ერთმა აზნაურმა იყვირა: „ვაიმე, წვივი, წვივი მომტეხე, შე ოჯახდაქცეულოვო! ბატონი-ჩემის რისხვა ნუ მომეცემა, ჩემი ჯინი სჭირს და განგებ მიყო ეს საქმეო! – მაგრამ ბიჭი დიდ უარზე იდგა და იძახოდა: ღვთისა და ბატონის რისხვა მქონდეს, თუ უცაბედათ არ მომსვლოდესო. ამ შემთხვევამ დიდი სიცილი და ხარხარი გამოიწვია და ის აზნაურიშვილიც განგებ აზ-ვიადებდა ტკივილს, ისვამდა წვივზე ხელს და იჭყანებოდა. ძაღლები რომ გარეკეს, რამდენიმე ბიჭი კარებზე დააყენეს ჯოხით, რომ აღარ შესულიყვენ. ეს შემთხვევა პირველი არ ყოფილა და უკანასკნელი. არა თუ ჩვენ ოჯახში, სხვის ოჯახებშიაც ამგვარივე შემთხვევა იყო ხოლმე; თითქმის ყოველ იჯრაზე, ყოველ სადილ-ვანშამზე ამ სუფ-

რის ფეხების ცოდვილი იყო და ძაღლების მოგერება და აზრად არავის მოსდიოდა, რომ ერთხელვე გაემაგრებინა სუფრის ფეხები, და ან ბიჭები სადილობამდე კარებზე დაეყენებინათ, რომ ძაღლები არ შემოსულიყვნენ ხოლმე. ამ ახირებულობას ისე იყვენ მიჩვეული დიდი და პატარა, რომ უამისოდ ვერც კი შეეძლოთ წარმოედგინათ სადილ-ვახშმის ჭამა; თითქოს ეს ყველა აუცილებელი საჭიროება ყოფილიყო, ისე, როგორც მღვდლისაგან სუფრის კურთხევა. ყოველიფერს რომ მორჩენ და დაალაგეს საჭმელები სუფრაზე, უცბად დედაჩემმა შეჰკივლა მამაჩემს: – რას შვრები მაგას! – თურმე მამაჩემს კარგი მოზრდილი ლუკმა ჩაედვა პირში ისე, რომ ჯერ მღვდელს „მამაო ჩვენო“ არ ეთქვა და სუფრა არ ეკურთხებინა. ახლა კი გაახსენდა, წამოვარდა ზეზე და ხელით ანიშნა მღვდელს. მღვდელმაც სისწრაფით „მამაო ჩვენო“ გადიკითხა, აკურთხა სუფრა, და მაშინ კი მამაჩემმაც გადაყლაპა ლუკმა და მიუბრუნდა მღვდელსა: „მამაო, კინალამ არ დამახრჩვე, შიშით ვერ გადავყლაპე, სირცხვილით ვერ გადმოვაგდე და შენ კი ლოცვა გააჭიანურეო“ – „შენი რისხვა ნუ მომეცემა, გადავახტი, ორჯელ გადავახტი, რამდენიც შევიძელი, ჩავაფურჩეო“. ამ სიტყვებზე დედაჩემი გაჯავრდა და უსაყვედურა მამაჩემს: სულ შენი სულწასულობის ბრალია, რომ მღვდელსაც ცოდვაში აგდებ და გმობას ალაპარაკებ. ვის გაუგონია ლოცვის გადაფურჩევა და ღვთის მოტყუებაო? მღვდელი განითლდა და თავის გასამართლებლად წაილულლულა: არა უშავს რა, პური და ღვინო ისეც ნაკურთხია ღვთისაგანო; ცოტა რამ დააკლდეს, რა უშავსო! რას ამბობ, მღვდელი, – სთქვა დედაჩემმა, – რაც კი არსებობს ქვეყანაზე, ღმერთს უკურთხებია, რო გაუჩენია. და მაშ რა საჭიროა კურთხევანი რო ყოველდღე ხელში გიჭირავს? ეს ბაასი ვინ იცის, რამდენ ხანს გაგრძელდებოდა და რითი გათავდებოდა, რომ მამაჩემს არ დაეყვირა: „კარგია, ახლა რა დროს ეგ არის, მშიაო“. ყველამ ხმა ჩაიწყვიტეს და შეუდგენ გულმოდგინეთ ჭამას.

სუფრა სხვადასხვა თავი საჭმელებით აივსო, თავ-თავისი კერძი ყველას საყოფი ედვა წინ, მაგრამ მაინც მამაჩემს მოართვეს ხელგობით და დაუდგეს წინ ასო-ასოდ აქნილი რაჭული ხბო, რომელსაც მოსაკითხად უგზავნიდა ხან ერთსა და ხან მეორეს. ისინიც თავ-ვანისცემით მოახსენებდნენ ხოლმე „ღმერთმა ნუ მოგვაკლოს თქვენი მონყალებო!“ ამ დროს გავიხედე, და შუა ოთახში რომ გამწკრივებული ბიჭები თავზე გვადგენ და ჩვენ ჭამას რომ უყურებდნენ და ტუჩებს აცმაცურებდნენ, მათ რიცხვში ჩემი ძიძიშვილიც იდგა. თვალი

მიქნია, მივხვდი, რაც უნდოდა, გავაპარე ხელი, ვტაცე შუაძვალს და ელვასავით გადავუგდე. ბურთში გაჩვეულმა ბიჭმაც, რასაკვირველია, მიმინოსავით დაიჭირა და იგდო უბეში. ბევრმა თვალის ვერ მოასწრო ამ ჩვენ ხორციტ გაბურთავებას, მაგრამ დედაჩემმა შენიშნა და სიცილით მითხრა: „შვილო, მარტო მაგას რომ მოუკითხე, სხვებს ხომ გული დანყდებათო! მაგის ტოლა ბიჭები, ორი სამი, ხომ ხედავ სხვაც არისო! ისინი სულ შენი შინაყმები და ვეზირები იქნებიანო! მოუკითხე იმათაცო!“ მე დიდი სიამოვნებით ავასრულე დედის ბრძანება, და თითო ნაჭერი გადავუგდე სამივეს. ეტყობოდათ რომ ბურთობაში ისინიც განაფული იყვენ. ორმა მათგანმა თითები ისე გამოჰკრეს ჰაერში მოტრიალე ხორცს, როგორც მიმინომ ბრჭყალები მწყერს; მხოლოდ ერთ იმათგანს, რომელიც უფრო მოზრდილი იყო, გაუვარდა ძირს. „აი დაგესხა თავსლაფი!“ – მიადახეს აქეთ-იქითგან, „ვერ ყოფილხარ ბატონის ერთგულიო!“ შერცხვა ბიჭს, მაგრამ ხორცის ნაჭერი მარჯვედ მომუჭნა. „პალური მაგასო!“ ბრძანა ბატონმა, მიცვივდენ პატარა ბიჭები და ჰკრეს პალური. საკვირველია! ეს პალური არც მეპალურებს და არც საპალურებს არა სწყენიათ. შეიქნა ერთი საზოგადო სიცილი და ხარხარი. პატარა ბიჭებს პურიც გადუგდეს და ისინიც სიამოვნებით გაცვივდენ გარეთ, რომ პირი ჩაეგემრიელებიათ. სუფრაზე ღვინოს არავის არ აძალებდენ, მხოლოდ მერიქიფეებს ეჭირათ ხელში ღვინით სავსე დოქები და, დაიცლებოდა თუ არა ვისიმე ჭიქა, მაშინვე აავსებდენ. სადღეგრძელოები არ იცოდენ. პირველს ჭიქას რომ აიღებდენ, მაშინ კი პირჯვარს გამოისახავდენ და იტყოდენ: „დიდება ღმერთსა! მოწყალესა ერთსა! ღმერთო გაუმარჯვე ბატონსა და ყმებსა, აქა მბძანებელსა! შენდობა მამაო!“ – ეტყოდენ მღვდელსაც და გადაჰკრავდენ ღვინოს. მერე კი იმდენსა სვამდენ, რამდენიც უნდოდათ. სამიზეზო სადღეგრძელოები-კი ფიქრადაც არ მოსდიოდათ.

სადილი რაც უფრო გრძელდებოდა, უფრო და უფრო ეტყობოდა მხიარულება ყველას. იცინოდენ, ხუმრობდენ და სასაცილო ამბებს ამბობდენ, სიცილსა და მუსაიფში ხანდახან ფარეშებიც გამოერეოდენ, მაგრამ თავი კი ზრდილობიანად ეჭირათ.

გათავდა სადილი, სუფრა აალაგეს, ფარეშებმა ხელი დააბანეს ისე ყველას და წავიდ-წამოვიდნენ. სახლში დარჩენ მხოლოდ ბატონები. იმ დროში ნასადილევს ძილი ყველასათვის აუცილებელი საჭირო იყო და ამიტომ დედ-მამა სანოლ ოთახში დარჩა. მე კი სასტუმრო ოთახში შემიყვანეს და იქ დამტოვეს: „იყავი მანდო და როცა

ძილი მოგინდეს, წამოწევი ტახტზე, მუთაქა მანდერ არიო, მიიდევი და დაიძინეო. სანამდის არ აგრილდება, კარში არ გაგიშვებთ, ხომ ხედავ, რომ სიცხით დედამინას აღმური ასდისო. ყოველი ცხოველი გამორეტებულა, ან ბრაზიანმა ძალმა არ დაგგლიჯოს, ან გველმა არ დაგკბინოსო. რო აგრილდება, მაშინ კი პატარა ბიჭებიც გამოიღვიძებენ და იხტუნეთ ერთად ეზოში, რამდენიც გინდოდეთო“.

მომიკეტეს კარები და დამტოვეს მარტო. ეს პირველი შემთხვევა იყო ჩემ სიცოცხლეში, რომ მარტო დავრჩენილიყავი, და ისიც კარდაკეტილ ოთახში. დავლონდი და დავინყე ფიქრი. მე გული ისევ ჩემი სოფლისაკენ მქონდა. „მართალია, ამისთანა სიცხეში, ვიფიქრე გუნებაში, – ყოფნა და წანწალი არ ვარგა, მაგრამ მაგიერად რა სჯობია იმას, რომ ხეს ქვეშ ჩეროში იჯდე და დანასობიას ან კენჭობიას თამაშობდე! და აქ კი, არ ვიცი, რა უნდა გავაკეთო? ძილიო, რომ მეუბნებიან, განა ძილისგუდა ვარ, რომ დღეც ვიკოტრიალო?“ ამ გვარი ფიქრები სევდასავით მომანვენ გულზე და ყელში რალაც ბურთივით გამეჩარა. უცბად რალამაც გრიალი დაიწყო, მივიხედე კედლისკენ და შევნიშნე (თურმე კედლის საათი იყო), თითქოს კოლოფის მზგავსი შეიძრაო, გაიღო კარები, გამოხტა გუგული, სამჯერ დაიძახა „გუგუ, გუგუო“ და შეჰყო ისევ თავი, დაიძალა. წამოვვარდი ზეზე, დამავინყდა ჯავრიც, მწუხარებაც, ვიფიქრე: „ეს გუგული სად შემოფრენილა-მეთქი“, ის სოფელშიაც ვიცოდი, რომ გუგული ბუდეს არ იკეთებდა და სხვის ბუდეში სდებდა კვერცხებს. ვსთქვი, „სწორედ მერცხლის ბუდეა აქა და იქ ზის მეთქი. მოვინდომე, რომ მივპაროდი და ქუდი დამეხურა ზედ. მივეპარე ფეხაკრეფით ნელ-ნელა, დავდგი სკამი და შევდექი ზედ, მაგრამ მაინც ვერ ავწვდი. საათი მალა იყო ჩამოკიდებული, სკამი სკამზე დავდგი და ისე ვაპირებდი მიპარვას, შევპოტინდი. მაგრამ ამ დროს გამომისხლტა სკამი, გადმოვარდი და გამხდა ბრეგვა იატაკზე. ხმაურობაზე გამოცვივდენ მეორე ოთახიდან და გაშხვართული რომ მნახეს იატაკზე, ჯერ შეეშინდათ, მაგრამ მერე-კი, რომ მნახეს არა მიჭირდა რა, სიცილი აიტყეს. მე შემრცხვა და მოვრთე ტირილი. გული ამომიჯდა და ველარაფრით ველარ გამაჩერეს, სანამ ჩემმა უფროსმა დამ არ მომიკიდა ხელი და არ წამიყვანა სამოახლოში, სადაც ჩემი ძიაც სტუმრად იყო.

დედაჩემი დიდი ძველებურ ოჯახის ასული იყო. 1820-ში, თეოფილაქტეს დროს, ქუთათელი და გენათელი რომ დააპატიმრეს და აჯანყება მოხდა, იმ აჯანყებულების მეთაურად ითვლებოდა დიდი ივანე აბაშიძე, ახალციხეს მოკლული. ეს ივანე დარეჯან -ბატონი-

ვილის, პირველი სოლომონ მეფის ასულის, შვილი იყო და დედაჩემის მამა. აჯანყებულები რომ დაიმორჩილეს და დაამშვიდეს, (უნდა მოგახსენოთ, მისთანა აჯანყება არ ყოფილა, რომ ხალხს რამე ძალადობა ეხმაროს; მხოლოდ უკმაყოფილებას აცხადებდენ პირდაპირ, დაუფარავად) აბაშიძის ოჯახი აიკლეს და მისი ცოლ-შვილიც სხვებთან ერთად ტყვედ წაიყვანეს. გურიის უკანასკნელი მთავარი, მამია გურიელი, ღვიძლი ძმა იყო აბაშიძის ცოლის: გამოესარჩლა დასა და დისწულებს, იშუამდგომლა მთავრობასთან და ტყვეები, გარდა დარეჯან ბატონიშვილის ერთი უფროსი ვაჟისა, უკანვე დააბრუნეს გზიდან. მაშინ დედაჩემი იყო 12 წლისა და ყველაფერი გულისფიცარზე დაებეჭდა. აბაშიძის სახლობა დაბრუნდა, მაგრამ ყმა და მამული ჩამორთმეული დაუხვდა, ოჯახი აკლებული და განადგურებული. საზრდო რომ აღარა ჰქონდათ და პატრონიც აღარავინ ჰყავდათ, გურიის მთავარმა გადიყვანა და ცდილობდა, რომ მათი მწუხარება, მომავალის იმედებით როგორმე გაექარებინა. ყველაზე უფრო დასევდიანდა თურმე დედაჩემი: ამას თურმე დარეჯან ბატონიშვილი აგონდებოდა, რომელიც შვილსავითა ზრდიდა და ანებივრებდა, როგორც შესანიშნავ ბავშვს. დარეჯან ბატონიშვილისა არ იყოს, გურიელმაც განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია დედაჩემს. იმ დროს, როგორც სხვა ყოველ ქართველ დიდოჯახებში, გურიელის სასახლეშიაც თითქმის შინაკაცებად ითვლებოდენ ფრანგის პატრები და დიდი გავლენაცა ჰქონდათ ოჯახებზე.

ამ ევროპულად განათლებულმა და გონებაგანვითარებულმა მეცნიერებმა დედაჩემზედაც დიდი გავლენა იქონიეს: მათი მეოხებით შესწავლილი ჰქონდა, სხვათაშორის, ექიმობა და მეურნეობა. რაც-კი იმ დროში ქართველ ქალის ხელიდან გამოვიდოდა, ყველაფერი ზედმინვენით იცოდა: იყო კარგი მწიგნობარი, მეოჯახე, მოხელსაქნარე და მასთანაც კარგი აღმზრდელი. ცნობისმოყვარეობასთან შრომისმოყვარეობაც შეთვისებული ჰქონდა: დილას, მამლის ყივილზე რომ წამოდგებოდა, დაღამებამდე ფეხზე იდგა და უსაქმურად კაცი ვერ ნახავდა. „სიზარმაცე და უსაქმურობა დედა არის ყოველგვარ ბოროტებისაო“ – იტყოდა ხოლმე და „კეთილი საქმე-კი იგივე ლოცვა, ვედრებააო“. მოსამსახურეს ყოველთვის თვალ-ყურს ადევნებდა, რომ ცუდი არა ჩაედინათ რა. უსაქმოდ არავის გააჩერებდა, ყოველგვარ ხელობას ასწავლიდა მათ და ზოგ წიგნსაც აკითხებდა. მაშინ, ბატონყმობის დროს ამგვარი ქცევა საარაკო იყო და დედაჩემის მოქმედებაც ბევრს თვალში ეჩხირებოდა. მკაცრობისა და მრისხანების

სახელი ჰქონდა დავარდნილი, რადგანაც თავი მძიმედ ეჭირა. „თუ თავი გაუყადრე ბრბოს, პირს შეგაჩვევს, აღარად ჩაგაგდებს და, რაც უნდა ურჩიო, აღარ დაიჯერებსო“ – ამბობდა. სასახლეში მისი ყველას ემინოდა და დიდი ხათრიცა ჰქონდათ. მაშინ მეც ისე მეგონა, როგორც სხვებს, რომ დედაჩემი ცივგული და მრისხანე იყო, მაგრამ გონებაში რომ ჩავხვდი, მაშინ კი გამოვიკვლიე სიმართლე: ის იყო ნამეტანი ჩვილი გულის მქონი და მოყვარული, მაგრამ დიდ ოჯახში ნამყოფი, დარეჯან ბატონიშვილის გაზდილი და პატრების ნამონაფარი, განგებ პირბადეს იფარებდა, მხოლოდ კეთილის განზრახვით. უნდა გენახათ მაშინ, როდესაც სასახლეში ავით ვინმე გახდებოდა, გინდ უკანასკნელთაგანიცა!.. დღე და ღამ მოსვენება აღარა ჰქონდა და თავის ხელით უვლიდა, როგორც შვილს. გაჭირვებულის დახმარება რჯულად ჰქონდა დადგენილი სულ სხვებზე ჰფიქრობდა და სხვებისთვის, თითქოს თავის საკუთარ პირადობაზე ხელაღებული ყოფილიყო, მუდამ მწუხარებაში იყო. და ყოველ ფერიცვალობა დღეს მტირალი იჯდა ხოლმე. ამბობდენ: ამ დღეს რაღაც ძველებური ამბავი აგონდებაო.

სულ სხვა ბუნების, მიმართულებისა და ხასიათის იყო მამაჩემი. უკანასკნელ დროში წერეთლები მძლავრობდენ და სახუცის ოჯახი-კი, მთავრობისაგან ზურგმომაგრებული, ყველაზე ბატონობდა. იმ დროს მამაჩემი დედისერთა მცირეწლოვანი ობოლი ყოფილა; ბიძებიც გადავარდნილი ყოფილან, მეფე სოლომონს ხლებიან თან. ქვრივ-ობოლს ვინ არა სჩაგრავს, და, რასაკვირველია, შეძენის სურვილით გატაცებული სახუცესიც არ დააკლებდა ხელს. ერთხელ სახუცის მოურავი მოსულა ბებიაჩემთან და მოუხსენებია: „თქვენ რომ ეზოში ძელქვის პატარა სახლი გიდგათ, სახუცესს სურს, რომ დაუთმოთო“. პატრონს, რასაკვირველია, შორს დაუჭერია ეს ამბავი, მაგრამ მოურავს მაინც მიუყვანია მუშები, დაუნგრევია სახლი და გადაუტანია. გამწარებულ ბებიაჩემს სახუცისთვის წიგნი მიუწერია: „დიდო ზურაბ წერეთელო! გრცხვენოდეს უკადრისი საქციელისო. დაგვიმარტოხელე ქვრივ-ობოლი და სახლს თავზე გვანგრევეო. ვინ იცის, დრო რას მოიტანს, თუ ღმერთმა ინება და ჩემი მაზლი შინ მშვიდობით დაბრუნდა, მაშინ დრო გადაბრუნდება და შენც ესევე საქმე მოგივაო“. პასუხად ზურაბ წერეთელს აი, რა მოეწერა: „აბაშიძის ქალო, ენა დაიმოკლე, თორემ, ხომ იცი, დროც ჩემ ხელთ არის და გასავალიცო. ჩაგწერ სიაში და შენი ობლიანა მოზდოკში ამოგაყოფიებ თავსო!“ ამ მუქარით შეშინებული ქვრივი გაჩუმებულიყო, მეტი რა გზა ჰქონდა, და

შვილსაც უბრთხილდებოდა, რომ მუდამ გვერდში უჯდა და აღარსად უშვებდა. ამის ბრალი იყო, რომ მამაჩემი შინაკაცად იყო გაზრდილი და მხოლოდ ის იცოდა, რაც დედა მისს ესწავლებია. მუდამ დედის კალთაში თავის დებას ისეთი ზედგავლენა ჰქონდა მამაჩემზე, რომ იმას მთელ მის სიცოცხლეში თვითნებობა და ახირებულობა ზნედ ჰქონდა გადაქცეული. სძულდა ნადირობა, რაც იმ დროში მებატონეების ჩვეულება იყო, ეჯავრებოდა აქეთ-იქით სიარული და სულ სახლში იჯდა. შინაც არას აკეთებდა. ამბობდა: „კაცი სიმშვიდისა და მოსვენებისათვის არის გაჩენილიო“. არც თვითონ შრომობდა და არც სხვას ანუხებდა. უყვარდა ძილი, აგრეთვე არ სწყინდა, როცა ხედავდა, რომ უსაქმური მოსამსახურეები მთელი დღე მხართეძოზე წამოწოლილი კოტრიალებდენ სახლში. პირის გემო იცოდა, უყვარდა კარგად ჭამა და სულ იმას იძახოდა: „არიქა, მშვიერი არავინ დარჩეს სახლში, დიდსა და პატარას, ყველას სამყოფად აჭამეთო“. ბუნებითად ნამეტანი გულკეთილი იყო, შური და ბოროტება, არ ესმოდა, რა იყო; მაგრამ ერთ უბრალო რამეზე უცბად იცოდა გულის მოსვლა, და მაშინ აღარ დაზოგავდა გინდ შორებელი ყოფილიყო და გინდ ახლობელი.

ეს ზნე მოუვლიდა ხოლმე უფრო ხშირად მაშინ, როდესაც უნებურად გამოაღვიძებდა ვინმე, მაგრამ სიფიცხე დიდხანს არ გასტანდა. მოვიყვან რამოდენიმე მაგალითს: ჩვენში, როგორც შობის წინ ალილოზე, ისე სააღდგომოთ ჭონაზე დადიოდენ ხოლმე მომღერლები. ერთხელ იმ დროს მოვიდენ ჩვენსა მეჭონეები და დაინყეს „ჭონა“, როცა მამაჩემს ეძინა. „ალათასა, ბალათასა, ხელი ჩაჰკარ კალათასაო“, რომ შემოსძახეს, მაშინ გამოეღვიძა მამაჩემს და მიაშურა. მომღერლებმაც რომ დაინახეს ლომივით კაცი, პერანგის ამარა, თავშიშველა, ფეხშიშველა, მათკენ მუქარით მიმართული, დაბრთხენ; გადაცვივდენ ზოგი აქეთ, ზოგი იქით ყორეზე, თავს უშველეს, მაგრამ თითო-ოროლა აქა-იქ მოგროვებული კვერცხები კი სულ დაემტვრათ. მამაჩემი გამობრუნდა და უბძანა მოურავს: „შემიტყვე, ვინ იყვნენ ეგ მეჭონეები, რომ ცოცხალი არ გადავარჩინო“. ამაზე დიდი ფიციც დასდვა, მაგრამ, რომ გამოიძინა და კაი გუნებაზე დადგა, ბევრი იცინა და თავის ბძანებაც გამოსცვალა: შეიტყეთ, ვინ იყვნენ ის საცოდავები, რაც დამტვრევიათ კვერცხები, სასახლიდან უზღვევით და, ამას გარდა, კარგადაც დაასაჩუქრეთო“. ეს ხასიათი რომ იცოდენ მისი, მძინარის ყველას ემინოდა და ფხიზელსკი არავინ ერიდებოდა. ოჯახის საქმეში არ ერეოდა, სულ დედაჩემის ხელში

იყო; მაგრამ მამაჩემის ახირებულობა ბევრჯელ ხელს უშლიდა და ამ ორს, სრულიად ერთმანეთის წინააღმდეგ ბუნების მექონ ადამიანთ, ხშირად ჰქონდათ ერთმანეთში საყვედური. დედაჩემს არ მოსწონდა მამიჩემის ყოფაცქევა, მაგრამ ბევრს უთმობდა. როგორც კი შეიქნებოდა შუადღე და გუგული თორმეტჯელ დაიძახებდა „გუგუს“, მამაჩემი მაშინვე სადილად დაჯდებოდა. ადრე რომ მონდომებოდა სადილი, მაინც არა სჭამდა. უცდიდა გუგულს და მოთმინებიდან გამოსული ყვიროდა: „რა არის, ეს რჯულძალი, რო ასე აგვიანებს და სასადილოს არ დაუკრავსო?“ ესენები ყველა, დედას არ მოსწონდა და ხშირად ეტყოდა ხოლმე: „შენი ცოდვა მიეცეს, ვინც შენ აგრე გამოგზარდაო“. ამგვარი ახირებული ხასიათი ოჯახში მოსაწონი არ არის, როგორც წესისა და რიგის ამრევი, მაგრამ სასახლეში კი ყველას ვაჟბატონი უფრო უყვარდათ, ვიდრე ქალბატონი. საკვირველია, მრისხანე დედაჩემს არ უყვარდა არვის დასჯა, მხოლოდ სიტყვითა და შეხედულობით იყო საშიში. ხშირად იპატივებდა ხოლმე მამიჩემისაგან გულმოსულობით განირულს, მაგრამ მაინც ყველა მრისხანედა თვლიდა.

ერთხელ მოცლილი ფარეშები წასულიყვენ შეშის მოსატანად. ტყე იქვე ახლოს იყო; თითო კონის შეკვრას, რასაკვირველია, დიდხანს არ მოუნდებოდენ, მაგრამ დაღამებამდე მაინც რად დაბრუნდებოდნენ სასახლეში? დარჩენილიყვენ სათამაშოდ და, სხვათა შორის, „ტირილობია“ ეთამაშნათ: გადააფარებდენ თურმე ჩოხას შეშის კონას, დახურავდენ ქუდს, ერთი მიუჩოქებდა, ორი იქით-აქეთ ხელს მოჰკიდებდა და სხვები ზარს ააყოლებდნენ მოთქმით ტირილს, ვითომდა მკვდარიყო; ხან ერთმანეთს ტიროდენ, ხან თურმე მოურავს, ხან ხელოსნებს, ხან მზარეულებს, ხან ვის და ხან ვის. ამ ხანად თურმე რიგი მოურავზე მიმდგარიყო. იმასაც გაეგო. გული მოსვლოდა და ბატონს დააბეზლა: „თქვენ გტიროდენო“. მამაჩემს გული მოუვიდა. მიაყვანია მომტირლები და მათი საქმე ცუდათ იყო, რომ დედაჩემი არ გამოსარჩლებოდა: „როგორ გეკადრება აგრე გამოურკვევლად გარისხებაო? ტირილიც არის და ტირილიც არისო. ვინ იცის, რა სიტყვებს ამბობდენო? ეგებ მართლა წარმოიდგინეს, რომ ბატონი აღარა გყავდეს, რა დღეში ჩავცვივდებოდითო და იმას მოსთქვამდენო!“ ამის გამგონე ბიჭებმა გული მოიცეს და შეჰფიცეს: „შენი ხატი ნუ გაგვიწყნება, ჩვენ თქვენი ხსენება არ გაგვებდოს, და ღმერთმა ნუ მოგვასწროს მაგ დღესაო. ჩვენ მხოლოდ მოურავი ვიტირეთო“. მამაჩემს გაეცინა და ბრძანა: „კარგი, აღარ დაგსჯით,

მაგრამ გაიმეორეთ კი ახლავე, როგორ იტირეთ მოურავიო“. იმათაც, რასაკვირველია, შემოიტანეს შეშის კონა, გადააფარეს ჩოხა და შეჰქნეს ღრიალი: „ვაიმე, მოურავო“ და შეიქნა კომედია. სათითაოდ იტირეს სუყველამ. დიდმა, პატარამ, ვინც კი ოჯახში იყო, თავი მოიყარა, შეიქნა ერთი საზოგადო მხიარულება, ასე გაშინჯეთ დედაჩემიც კი მეორე ოთახში იჯდა და ცდილობდა სიცილი შეეკავებია. ცუდ გუნებაზე იყო მხოლოდ მოურავი, და მეორე დღეს მოციქულიც მოუგზავნა მამაჩემს: „თუ შეიძლებოდა, რამდენიმე ხნით დამითხოვეთ, რომ სახლში წავიდეო“.

ეგებ ვინმე იფიქროს, რომ ამგვარი საქმეების ჩამდენი და საქმეში აჩქარებული მამაჩემი მჩატე ჭკუის ყოფილიყო. სრულიადაც არა, ძლიერი გონების კაცი იყო, მოსწრებული და ენამჭერი, თუმცა კი ხშირად ენამწარეც. დედაჩემი იტყოდა ხოლმე: „ამ ჩემ შვილებს მამამისის ენა გამოჰყვით, დახურდავებულო“. ჩვენ ხუთნი და-ძმანი ვიყავით, ღვთის მადლით, არც ერთს არ გვქონია სუსტი ენა და აქედან შეგვიძლია ვიგულისხმეთ, თუ რა უნდა ყოფილიყო მამაჩემის დაუხურდავებელი ენა? სწორედ სასიამოვნო და საყვარელი სანახავი იყო მამაჩემი, როდესაც გუნებაზე იყო. იმას რომ სწავლა მიეღო და ცხოვრებაში განვითარება ჰქონოდა, შესანიშნავი რამე იქნებოდა. მაგრამ ნამეტან გულკეთილობასთან შეერთებულ გულფიცხობას სულ სხვა ბეჭედი დაესვა, და, თუ დედაჩემი არ ყოფილიყო, ოჯახში ყოველიფერი არეულ-დარეული იქნებოდა. ამას თვითონ მამაჩემიც გრძნობდა და დამშვიდების დროს, დიდი პატივისმცემელიც იყო ცოლის ნება-სურვილისა. მიუხედავად მისი ახირებულობისა, გარეშეებსაც ძალიან უყვარდათ მამაჩემი და მთავრობაც დიდ პატივსა სცემდა სიმართლისა და პირდაპირობისათვის, და ბევრ რამესაც უთმობდა. ერთხელ გენერალ-გუბერნატორმა გაგარინმა დაიბარა: „მოდით ახლავე ჩემთან, უნდა მოგილოცო ხელმწიფის წყალობაო“. ბზობა დღე იყო. მივიდა მამაჩემი. გაგარინმა მიულოცა და უთხრა, რომ ხელმწიფის „ბლალოვოლენიე“ მოგივიდაო. მამაჩემს იამა და დაჯდა, დაუნყო ცდა, როდის ჩამაბარებენ „ბლალოვოლენისო“: იცადა, იცადა, სადილობა გადავიდა, მამაჩემმაც მოთმინება დაჰკარგა და მიაძახა: „თუ მიბოძებთ, მიბოძეთ, ეგ რაღაც „ბლალოვოლენიე“ არისო!“ გუბერნიის მმართველს გაეცინა და უთხრა თარჯიმანის პირით: „ბლალოვოლენიე“ უმაღლესი მადლობა არისო“. მოთმინებიდან გამოსული მამაჩემი წამოვარდა ზეზე და მიაყვირა: „ღმერთმა უმაღური გამყოფოს, უსადილოდ დამტოვეთ! დღეს ბზობაა, მაგას

ერთი კარგი ზურგიელი მერჩიაო!“ – სთქვა და გამოვარდა გარეთ. არ გაუვლია ნახევარ საათს, რომ ჩვენსა თარჯიმანი მოვიდა, გაგარინის გამოგზავნილი, თანაც ერთი წყვილი დიდროვანი ზურგიელი მოიტანა: „ეს მიახლებია შენთვისო – შემოეთვალა გუბერნატორს, და „ბლადოვოლენიეც“ კიდევ სხვა იყოს ზედმეტად“. რასაკვირველია, სრულიად დაკმაყოფილებულმა მამაჩემმაც დიდი მადლობა შესწირა.

მამაჩემის ახირებული ხასიათის ასახსნელად ბევრი რამ სასაცილო შემთხვევა მახსოვს.

ფოტოგრაფია რუსეთში ახალი შემოღებული იყო. ჩემ ძმას გადაეღო თავისი სახე და გამოეგზავნა. უწყება მოგვივიდა. მე გემნაზიაში მიმეჩქარებოდა და დავიბარე შინ: რომ დავბრუნდები, ფოსტიდან გამოვიტან-თქო. მამაჩემს სულმა აღარ მოუთმინა და თურმე თითონ წავიდა ფოსტაში. შევიდა, ნახა, რომ ყურადღება არავინ მიაქცია, მიიხედ-მოიხედა, სკამიც ვერსად დაინახა, რომ დამჯდარიყო: დგას ფეხზე სხვებთან ერთად და ჰფიქრობს გუნებაში: ეს რას ნიშნავს! სადაც შევდივარ, ყველგან დაბძანდის მეუბნებიან და სკამს მიდგმენ, და ეს კი, ვილაც არის, ბუზადაც არ მაგდებსო! ფოსტის უფროსი ახალი დანიშნული იყო და მამაჩემს არ იცნობდა. მამაჩემმა ერთხანს იცადა და ბოლოს, რომ მოთმინება დაჰკარგა, მივიდა და უთხრა:

- კიდევ დიდხანს გინდა, რომ მაცდევინო? მომეცი ჩემი ილიკოს გამოგზავნილი, თუ რამე იყოს და გამისტუმრე.
- ილიკო ვინ არის? – ეკითხება გაკვირვებული ფოსტის უფროსი.
- ილიკო ვინ არის? ვინ არის და ჩემი შვილი, ხელმწიფე იმპერატორის მოსამსახურე – კანვოი.
- მე ვერ ვიცნობ.
- ოხ, შენ თუ არ იცნობ, მაშ პური ველარ უჭამია! იმ კაცს სასახლეში იცნობენ და შენ აქ, გინდ იცანი და გინდ არა!
- ყოველიფერი კარგი, მაგრამ თითონ თქვენ ვინლა ბრძანდებით?
- მე? თავადი როსტომ წერეთელი.
- ვერც თქვენ გიცნობ.
- ახლა ხომ გეუბნები ვინცა ვარ!
- ეგ არა კმარა.
- მაშ, ხატზე ხომ არ გინდა რომ შემოგფიცო?
- ფიცი რა საჭიროა, ნადით და მოწმობა მოიტანეთ.
- მოწმობა?! რისი მოწმობა?
- მისი, რომ სწორედ თავადი როსტომ წერეთელი ხართ.

- მერედა ვის უნდა გამოვართვა ეგ მოწმობა?
- პოლიციაში, კვარტალს.
- აქ მამაჩემმა მეტი შეურაცხყოფა ველარ აიტანა და სტაცა კისერში ხელი...

შეურაცხყოფილი ფოსტის უფროსი გაიქცა საჩივრელად პირდაპირ გუბერნატორთან. დაიბარეს მამაჩემი. შევიდა თუ არა ზალაში, მაშინვე საყვედურით მიმართა გუბერნატორს: მთელი ხმელეთი ხელში გიჭირავთ და კაცებს ველარ შოულობთ, თუ როგორ არის თქვენი საქმე, რომ ვილაც გიჟებს და მასხარებს ნიშნავთ?

- როგორ! რა ამბავი იყო? რა ჩაგიდენიათო? – ეკითხება გუბერნატორი.
- როგორ თუ რა ჩამიდენია! დიდმა იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა დამამტკიცა თავად როსტომ წერეთლად, ნიკოლოზმა ხელი მოაწერა, ალექსანდრე მეორემ ბეჭედი დაუსვა, და ახლა, ეს ვილაც ოხერია, სამი დიდი ხელმწიფის მონიჭებულ წყალობას ისე მართმევს და მხდის, თითქო მაგისი შეკერილი ჩოხა-ნაბადი იყოს! მეუბნება, რომ ეგ ყოლიფერი ჩალადაც არ ღირს, თუ პოლიციაში არ წახვედი და იქ ხელახლა კვარტალმა, მაქსიმე მაგალობლიშვილმა, არ დაგამტკიცაო.

- ეგ ყოველიფერი კარგი, მაგრამ თქვენ რალა უპასუხეთ?
- საპასუხო რა მქონდა?! რისი ღირსი იყო, კიდევაც მივანიჭე.
- მაშ, აღიარებ, რომ შეურაცხყოფა მიაყენე?
- რას ამბობთ? როგორ თუ შეურაცხყოფა?! ჩემი საცინლად აგდება, რომ კიდევ ამეტანა, რა ნება მქონდა, რომ მთავრობის შეურაცხყოფა დამეთმო მაგისტვის?
- ხელი შეახეთ?
- არა, ისე, კისერში წავავლე.
- მეტი არაფერი?
- როგორ არაფერი. გადმოვლუნე და სამიოდე ჯოხი ვზუზღე, ერთი ჩემი გაკიცხვისათვის და ორიც – მთავრობის შეურაცხყოფისთვისო. ამას ისეთი გულმოსულობით ამბობდა, რომ ვერც თითონ გუბერნატორმა და ვერც მისმა ჩინოფნიკებმა სიცილი ველარ შეიკავეს. ბოლოს როდესაც აუხსნეს მამაჩემს მისი შეცდომა, შეწუხდა, მიუბრუნდა იქვე მდგარ ფოსტის უფროსს და უთხრა: – „შე ცუდო კაცო, მე რა ვიცი ახალი რიგისა და წესებისა? რომ მნახე, შემოვედი ერთი უსწავლელი, ადამის ხნის კაცი, აგეხსნა ჩემთვის, რასაც ახალი კანონები გეუბნებიან, თვარა: მე შემოვდივარ ზრდილობიანად, შენ

კი ისე მიბღვერ, თითქოს შენი მოსისხლე მტერი ვყოფილიყო! სხვა რომ არა იყოს რა, ყმანვილი ხარ, ჩემი ჭალარისათვის მაინც უნდა გეცა პატივიო“. ეს საქმე ბოდიშითა და მორიგებით გათავდა. შემდეგ დიდი მეგობრებიც იყვენ მამაჩემი და ის მისი მონათლული ჩინოვნიკი. ყოველ დღესასწაულების წინ, საშობოდ, საახალწლოდ, სააღდგომოდ, დიდ მოსაკითხებს, როგორც მეგობარს, უგზავნიდა ხოლმე მამაჩემი და ისიც დიდი მაღლიერი იყო: მოუვიდოდა თუ არა მამაჩემს მისი შვილების წიგნები რუსეთიდან, თვითონ ფოსტის უფროსი მოარბენინებდა ხოლმე მამაჩემთან და აღარც კითხულობდა: „ქტო ტაკოი როსტომ წერეთელიო?“

კულებიაკინი ჭკუიანი და კეთილი კაცი იყო და ხალხსაც ძალიან უყვარდა, მაგრამ ერთი წუნი ჰქონდა: უცბად რაღაც მოუვლიდა და აყვირდებოდა ხოლმე. მაშინ მის მრისხანებას საზღვარი აღარა ჰქონდა. ამ გუბერნატორს ჩვეულებად ჰქონდა, რომ სადმე წავიდოდა სოფლად, ამაღას იახლებდა და წინ ბაირალს გაიძლოლებდა. ერთხელ საჩხერეშიც ამგვარად მოვიდა. თითქმის მთელი საწერეთლო, დიდი და პატარა, თავად-აზნაურთაგანი, შუა გზაზე მიეგება და თან წამოჰყვა. კულებიაკინმა თავმომწონედ თავისი ბედაური შეათამაშა. ცხენს რაღაცა წასცდა. ერთმა ახალგაზდათაგანმა თ. ა. მ. სიცილი აიტეხა. გუბერნატორმა შეჰყვირა თავისებურად. ახალგაზდა უადგილო მხიარულებისათვის გაქაჩეს და სატუსალოში ქუთაისისკენ უპირებდენ გაგზავნას... ეს ყველას ეწყინა, მაგრამ კრინტი ვერავინ დასძრა. თავჩაღუნული მიჰყვებოდნენ დიდხანს. ბოლოს შენიშნეს, შორს რომ ერთი დონის ყაზახი რუსი მოდიოდა ცხენით. მამაჩემი დანინაურდა და რომ დაუახლოვდა ყაზახ რუსს, ჩამოხტა ცხენიდან და მიძიმედ თავყვანი სცა. ეს სუყველამ დაინახა. კულებიაკინმა წარბი შეიკრა და გამოიკითხა: თუ რად ჩაიღინა როსტომმა მაგისტანა უსაქციელობაო. მამაჩემმა უპასუხა:

- რუსი გახლდათ და პატივი არ მეცაო?
 - კი, მაგრამ თავადიშვილს როგორ გეკადრება დონის ყაზახის წინ თავის მოხრაო. განა ვერ შეატყე, რომ უბრალო ვინმე იყოო?
 - როგორ არაო, მაგრამ შეიძლება ერთი ათი წლის იქით დიდი კაცი გახდეს და მეც მომადლიერებული მეყოლება, ხომ მოგეხსენებათ, წინააღმდეგობა საქმე, ხანდახან კაცს კეთილად გამოადგებაო.
- კულებიაკინი დაფიქრდა, გაიცინა და ბრძანა, რომ სატუსალოში გასაგზავნი უკანვე დაებრუნებინათ.

მამაჩემი თავის დროზე განთქმული მოჭადრაკე იყო, ვერავინ უგებდა. განსაკუთრებით ლენერლის შტაბის აფიცრები იყვენ მონ-

დომებული, რომ როგორმე მოეგოთ, მაგრამ ვერას აწყობდენ. ერთხელ ლენერალ-გუბერნატორს, გ. ერისთავს შემოეთვალა თბილისიდან ერთი შესანიშნავი მოჭადრაკე პოლკოვნიკი გვენვია, შენთან თამაში სურს და, თუ დრო გაქვს, მოდი, ჩემთან არისო. აბა, შენ იცი, თუ შენებურად გვასახელებ ქართველებსო! მამაჩემიც წავიდა და გაიმართა თამაშობა. პოლკოვნიკმა დაინახა, რომ მოპირდაპირე ახირებულად ეთამაშებოდა და ჰკითხა: თქვენ, როგორც პირველსავე გამოსვლაზე გეტყობათ, თეორია არ უნდა იცოდეთო: კუთხის პაიკი რა ხელმოსაკიდებელი იყოო?

- თეორია რა არის? - ეკითხება მამაჩემი.
- სხვადასხვა სათამაშო კანონები.
- ჩვენ, ქართველებმა, ერთი კანონის მეტი არ ვიცით: ისე უნდა ეთამაშო, რომ მოპირდაპირეს მოუგო.
- ეგ მართალია, მაგრამ უთეორიოდ არ შეიძლება.
- არ ამიხსნით მაინც, რა არის თეორია?
- სხვადასხვა გამოჩენილ მოჭადრაკეთა ნათამაშევი, რომელიც სხვებისთვის სამაგალითო კანონად დარჩენილა.
- ჰო, ისეც კარგი დაგემართოს! ისინიც ხომ ჩემისთანა მიწიშვილები იქნებოდენ, ციდან ხომ ვერ ჩამოფრინდებოდენ? ახლა ჩემ თამაშსაც უგდეთ ყური და, თუ მოგეწონოთ, ჩანერეთ და თეორია იქნებაო.

პოლკოვნიკმა დაიწყო თამაში და არ გაუვლია დიდხანს, რომ კიდევ წააგო. შენუხდა და სთქვა: „აშიბკაო“. ითამაშეს მეორე, კიდევ წააგო და სთქვა: „აშიბკაო“; მესამე, მეოთხე, მეხუთე... გაცხარებული პოლკოვნიკი აგებს და თან იძახის: „აშიბკა, აშიბკაო“. მამაჩემს გაეცინა და უთხრა: პოლკოვნიკო, ტყუილად ნუ ფიქრობ, რომ მოიგო! სანამ ეგ ვილაც „აშიბკა“ გადაგვიდებია, მაგას თავიდან არ მოიშორებო! ეს ხუმრობა მის მოპირდაპირეს ეწყინა, შეურაცხყოფად მიიღო და ხმამაღლა ლაპარაკი დაიწყო. მამაჩემმა დამშვიდებით უპასუხა: ნარდი, ჭადრაკი და სათამაშოები სასიამოვნოდ და დროს გასატარებლად გამიგონია ჩვენშიო. ხუმრობაც შეშვენის და მეც ჩემი ქვეყნის ჩვეულებაზე ვადგივარო, და თქვენში თუ საწყენი და გასაფავრებელი ყოფილა, ჩემთან რა გინდა, ისევ თქვენებთან გეთამაშნაო? გაჯავრებულმა დაავლო ქუდს ხელი და გამოვარდა გარეთ.

აი, ამისთანა ხასიათის კაცი, რომელიც გარეთ, სხვაგანაც არ იშლიდა თავის ახირებულობას, რა უნდა ყოფილიყო შინაურობაში,

სადაც დამოუკიდებელი ბატონი იყო? მართლაც, ბევრს ახირებულა ჩადიოდა, და ხელს უშლიდა დედაჩემის ყოველთვის წინდანი მოფიქრებულ და გონივრულ განკარგულებას.

მახსოვს, ერთი გლეხი გადაგვიშენდა და ოჯახში არავინ დარჩენილა, გარდა ერთი ოთხმოცდაათი წლის მოხუცისა, რომელსაც აღარც მამულის მოვლა შეეძლო და აღარც თავის საკუთარი თავის რჩენა. რომ საგლეხო ადგილ-მამული არ გამცდარიყო, მამაჩემმა მოინდომა იმ ბერიკაცის სასახლეში გამოყვანა. მოხუცმა, რასაკვირველია, შორს დაიჭირა თავის სახლ-კარის თავის დანებება; იმას უნდოდა, რომ თავის სიცოცხლეში არ ენახა მის ქოხში გამქრალი ცეცხლი, იქვე მომკვდარიყო, სადაც მისიანები სცხოვრებდნენ და ბოლოს იმათვე საფლავს ამოწოლოდა გვერდით. ნებით რომ ველარ დაიყოლიეს, ბატონმა ბძანა, რომ ძალით გამოეყვანათ და კიდევ გაუგზავნა კაცები. ეს ამბავი არ მოსწონდათ სასახლეში: მოსამსახურეები, ბიჭები, გოგოები, ყველანი ჩურჩულებდნენ: ნამსახური კაცი თავის სახლიდან რა გასაგდებიაო? ნაერთგულარს და ნამსახურს კაცი ძალსაც არ გაიმეტებსო. ამას მოგვკარი მე ყური და გავიქეცი მამაჩემთან. ის ნიგოზქვეშ ჩეროში იყო მხარეთმცოდნე წამოწოლილი; მივედი და ვკითხე: მამაბატონო, ჩვენი მურა რომ დაბერდეს, აღარაფერი არ შეეძლოს, აღარც ყეფა და აღარც ღრენა, მაშინ რაღა ვუყოთ-მეთქი?

– რაში გეკითხება, შვილო? თუ მაგრე დაბერდება, მჭადს აჭმევინ და იქნება თავისთვის, სანამ არ მოკვდებაო.

– მაშ, თუ მაგრეა, კაცი უკეთესი არ არის ძალზე-მეთქი? ბერიკაცს რომ თავის სახლ-კარს ამორებ და გამოგყავს, ის კი არ გეცოდება-მეთქი?

ამ სიტყვებმა ისე დააფიქრეს მამაჩემი, რომ ხელახალი განკარგულება მოახდინა: თავი დაანებეთ იმ ბერიკაცს, დარჩეს თავის სახლში და საზრდოც მიუჩინეთო. მას უკან ხშირად იტყოდა ხოლმე: ჩემი დაუფიქრებლობით კინალამ ცოდვაში ჩავვარდიო, მაგრამ ანგელოზმა მამხილა ბავშვის პირით, ვენაცვალე იმის ძლიერებასო!

ხშირად მამაჩემს სახარების კითხვა უყვარდა, მაგრამ იმ კილოთი, რა კილოთიც წირვაზე კითხულობენ ხოლმე და ისე გაიტაცებდა ხოლმე კითხვა, რომ სახარებაში გამოხატულ პირებს ემუსაიფებოდა. მაგალითად: „ჰი, შენს მადლს“, „ვენაცვალე შენს სახელს“, „იცის ბიჭმა“ სხვანი და სხვანი. ამგვარ სიტყვებს ჩაურთავდა ხოლმე, მოსაწონს აზრს მოიწონებდა და საგმობელს ჰგმობდა. ერთხელ, სახ-

არების კითხვის დროს, როდესაც მივიდა იმ ადგილამდინ, სადაც ფარისევლები შეცდენას უპირებდნენ ქრისტეს და ქრისტე უბრძანებდა მათ: „მიეცით კეისრისა კეისარსა და ღვთისა ღმერთსაო“, მამაჩემმა ჩვეულებრივად წამოიძახა: დაგესხათ თავს ლაფი, გინდოდათ, რომ მოგეტყუებიათო? ჰოი, ახლა ნეტავი თქვენი თავი მომცა ხელში, რომ ეგ წვერები სულ ღერ-ღერად დაგაგლიჯოთო!“ – ამ სიტყვებს დედაჩემმა მოჰკრა ყური, გამოვიდა მეორე ოთახიდან და ჰკითხა: ბატონო, ვის უჯავრდებით მაგრე გულითო? – ვისა და შეჩვენებულ ფარისევლებსაო, – გულმოსულად უპასუხა მამაჩემმა.

– შე დალოცვილო, მაგ სიმორეს რომ არ წაეპოტინო, – მიუგო დედაჩემმა, – შინ რომ საკუთარი ფარისეველი გყავს, რატომ იმას კი არაფერს ეუბნებიო? შენმა მოურავმა მთელი ოჯახი აურ-დაურია, მაგის თავგასულობას საზღვარი აღარა აქვს. რამდენი ხანია გეხვენები, რომ ამ ოჯახს ეგ როგორმე მოაშორო, მაგრამ ის ფარისევლობით თვალებს გიხვევს და ჩემი აღარა გჯერა – რაო! ამის თქმა და მამაჩემის ზეზე წამოვარდნა ერთი იყო: მომგვარეთ მოურავიო, – დაიყვირა. მოიყვანეს ნამძინარევი მოურავი, მაგრამ, სანამდი ის რასმე იტყოდა, მიაძახა ბატონმა ბიჭებს: „მე ფარისეველი სახლში აღარ მინდა, დააყოლეთ ეგ შეჩვენებული თავდაღმართზე და მიაყოლეთ პანღური, რომ სასახლისკენ პირი აღარა ქნასო!“

ეს მოურავი მართლა საქაგელი რამ იყო. მაგრამ მამაჩემი მანაც არ ელეოდა და დედაჩემმა, რომ იცოდა მამაჩემის ხასიათი, სახარების კითხვაში შეურჩია დრო და ძლივს გადაარჩინა ოჯახი იმ ცუდი მოურავისაგან.

ამით ვათავებ მამაჩემზე საუბარს, თუმცა ბევრი რამ შემეძლო რომ კიდევ მეთქვა.

ჩვენი სახლის ზედა სართულს ოდა ერქვა, ქვედას – პალატი, და ორივეს საერთოდ კი – სასახლე, რომელსაც ირგვლივ, სამი კუთხით სხვადასხვა შენობა ერტყა: სამოახლო, საფარემო, სახაბაზო, სამზარეულო, ბელლები, საბძლები, სასიმინდეები, მარანი და სხვადასხვა ხულები. იმათზე ცოტა მოშორებით საჯალაბო იყო და იმ საჯალაბოს გარს ერტყა საჯინიბო, სათხებო, სალორე, საქათმე, საბატე, საინდოურე და სხვ. სამოახლოში ქალები იდგენ და სამ ხარისხოვნად იყოფებოდნენ: გამდელებად, მოახლებად და გოგოებად. გამდელი, როგორც ოჯახის ერთგული, ნამსახური და მოჭირნახულე, დიდ პატივში იყო, ხმა ჰქონდა საოჯახო საქმეში და ბატონიშვილების გამოზდაც მის ხელში იყო. ეს ყოველ ოჯახში საზოგადოთ ძველთა-

განვე მიღებული იყო, მაგრამ დედაჩემი კი ამ კანონს არ დასდევდა და უფრო თვითონ ზრდიდა შვილებს. მოახლე ქალბატონთან თან შეზრდილი და ნამზითევი, მისი ხელზე მოსამსახურე იყო; გოგო კი – ყველას მორჩილი და მოსამსახურე. იმათ გამდელეები ადევნებდნენ თვალ-ყურს და სწვრთნიდნენ; საქმე არ გამოელეოდათ ხოლმე: ჭრა, კერვა, ქსოვა, ქარგვა, რეცხვა, აბრეშუმის მოყვანა და სხვა ამგვარი რამ ხელსაქმარი – მათი პირდაპირი მოვალეობა იყო.

კაცებს უფრო ცოტა საქმე ჰქონდათ სასახლეში. სახაბაზოში ხაბაზები იდგენ; დღეში ორჯელ გაახურებდნენ თორნეს, გამოაცხობდნენ საცხობს და სხვა საქმეს, რაც უნდა საჭირო ყოფილიყო, ხელს არ მოჰკიდებდნენ. სამზარეულო მზარეულებს ეჭირათ ხელში და ისინიც ხაბაზობის კვალობაზე მიდოდნენ. მარან-ბელეები ხელოსნებს ებარა, სასიმინდე და ხულებიც მათი საქმე იყო; საბძლები კი მეჯინიბეებს ჰქონდათ მიჩენილი. მოჯალაბე და მწყემსები ცალკე წრეს შეადგენდნენ, ყველას თავისი საკუთარი, ძველთაგანვე დანესებული და გადაჭრილი საქმე ჰქონდა: სხვა საქმეს ხელს არ ჰკიდებდა, სხვების საქმეში არ გაერეოდა; იცოდა მხოლოდ ის, რაც მისი საქმე იყო და კიდევ ასრულებდა, თქმა აღარ უნდოდა. ეს ყველა ასე იყო, მაგრამ, რადგანაც ამგვარი საქმის კეთება მაინცდამაინც ბევრ დროს არ მოითხოვს, ბატონის მსლებლებიც უმეტეს ნაწილად უსაქმურად ბრძანდებოდნენ და სიზარმაცით დათენთილი იყვნენ. მხოლოდ ფარეშებმა არ იცოდნენ, რა უნდა გაეკეთებიათ; თუ ბატონები არ მიუთითებდნენ, ისე, თავისთავად, ხელს არაფერსა ჰკიდებდნენ.

ჩვენს სახლს წინ დიდი ეზო ჰქონდა, სადაც უზარმაზარი ნიგეზები, ანუ, როგორც ზოგან უწოდებენ, კაკლის ხეები, საჩრდილებლად თავმომწონედ შლიდნენ შტოებს. სახლის წინ კარის ეკკლესია იყო აგებული, უკან საქალებოთი. ძველად, საქართველოში არც ერთი ეკკლესია არ აშენდებოდა ისე, თუ უკან საქალებოც არ ექნებოდა მიდგმული. ნირვა-ლოცვის დროს საყდარში წინ კაცები იდგენ და უკან საქალებოში კი, ქალები. რასაკვირველია, არავის მამაკაცთაგანს ფიქრადაც არ მოუვიდოდა, რომ ზურგი მიექცია ხატებისაკენ და ქალებისათვის დაეწყო ცქერა! დღეს კი, როდესაც რუსულ წესზე აშენდა ჩვენი საყდრები და საქალებოს აღარ აკეთებენ, ქალები და კაცები არეულად შედიან საყდარში, ნახევრად ტიტველი ქალები თვალს იტაცებენ კაცებისას, და მლოცველებსაც ზეციური სასოება ქვეყნიურ იმედებზე გადააქვთ, სისხლი უღელავთ და გულისთქმა ებილნებათ.

თითქმის ყოველ დიდ ოჯახს ჰყავდა ძველად საკუთარი მღვდელი; ნირვა-ლოცვა გაუწყვეტელი იყო და ადრე მღვდელსაც უფრო პატივსა სცემდნენ, ვიდრე დღეს. მეფე და მთავრებიც შენდობას სთხოვდნენ მღვდელს და ხელზე ეამბორებოდნენ; მხოლოდ ბატონები თავის საკუთარ მღვდლებს, რადგანაც სულ ერთად იყვენ, არა ჰკოცნიდნენ ხელზე. ამიტომაც დარჩენილა ჩვენში ანდაზა: „შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვს“.

აი, ვრცელი სახე, როგორც საზოგადოთ ყველა დიდ ოჯახებისა, ისე ჩვენი მოსახლკარობისაც. ეხლა ეგებ ვინმემ იკითხოს, თუ რათ უნდოდათ მაშინდელ ბატონებს ურიცხვი ფარეში სასახლეში, მაშინ, როდესაც საქმე არა იყო რაო? ამის მიზეზი იყო მაშინდელი ბატონყმობის წესი და რიგი, ძველთაგანვე ისე რჯულად დაკანონებული, რომ მისი გატეხა ცოდვად მიაჩნდათ.

ბატონყმობა ჩვენში პირობით იყო და არა უსაზღვრო, როგორც სხვაგან. ყმებმა იცოდნენ, რა უნდა გადაეხადათ. ბატონებმა – რა უნდა გადაეხდევინებინათ, და ორივე მხარე შეურყევლად ასრულებდა თავის მოვალეობას. სხვადასხვა გვარის და სხვადასხვა სოფლის გლეხები, სხვადასხვაგვარად იყვენ დაბეგრილი, ზოგს მეტი ემართა, ზოგს ნაკლები, ზოგს სულ ამოკვეთილი ჰქონდა ბეგარა და გააზატებული იყო. ერთ ჩვენ გლეხთაგანს, სხვათა შორის, ნახევარი კვერცხიც ემართა. ყველიერის დაურწყებას ჩამოვიდოდა სასახლეში, სამზარეულოში შეწავდა კვერცხს, გაფცქვნიდა, მერე გაჰყოფდა ძუით შუაზე და ნახევარ კვერცხს მიართმევდა ბატონს, როგორც ბეგარას. ნახევარ კვერცხის ბეგარა ისე აწუხებდა იმ გლეხს, რომ რამდენჯერმე სთხოვა ბატონს ამომიკვეთე და ერთს ძროხას მოგართმევო. მაგრამ პასუხად ამას ეუბნებოდა: საშვილიშვილო ვალდებულება რომ მე მოვსპო ძროხის გულისათვის, ეს ღორმუცელობა იქნება, და თუ სხვებ გამოიჩინ როგორმე თავს ერთგულობით, მაშინ კი შეიძლებაო. მართლაც, ჩვენს სამოახლოში სახადი გაჩნდა, ავადმყოფები გადახიზნეს. საორმოცომ ისე შეაშინა ყველა, რომ ავადმყოფებს არავინ ეკარებოდა; მაშინ ამ გლეხკაცმა იშოვა დრო, დაადგა თავზე ამ გადანოლილებს და უპატრონა. ამ ერთგული სამსახურისათვის ამოუკვეთეს ნახევარი კვერცხის გადახდა.

ერთ გლეხს წელიწადში ათი კოკა ღვინო ემართა; ერთ წელიწადს ღვინო აღარ მოუვიდა და ბატონმაც კოლოტებით ღვინის მაგიერ ათი კოკა წყალი გამოატანია და ჩაასხმევინა ჭურში. ღვინო რომ არ მოუვიდა, ის ღვთის ნება იყო; გლეხკაცს მუშაობა და შრომა მაინც

არ დაკლებიაო და, რაც არა აქვს, რა უნდა გადავახდევინო. მაგრამ წყალი ხომ ზედ კარზე ჩამოუდისო, და მიტომ გამოვატანინე, რომ არ იფიქროს, ბეგარა ამოკვეთილი მაქვსო. რაც მამა-პაპიდან არ მართებს, იმაზე მეტს არა ვთხოვ, მაგრამ, რაც მართებს, იმას კი ვერ შევარჩენო, რადგანაც მამებს ასე გადმოუციათ ჩვენთვის და შვილებსაც ასე უნდა გადავცეთო. თვითონ გლეხებიც მტკიცედ იდგნენ თავის პირობაზე და ნამეტანის გადახდას სიკვდილს არჩევდნენ.

როგორც სოფელი შრომა ქათმით, რაჭა ხბოთი და არგვეთი ცხვრით, ისე თავასა ღორის სიკეთით იყო განთქმული. თავასელ გლეხებს ბეგარად ედვათ, რომ ყოველ წელიწადს, ნაშობევს, დაურწყების კვირაში, თითო ბურაკი გამოეტანათ სასახლეში. ჩვეულებადა ჰქონდათ, რომ მარჯვენა ფეხი უნდა მოეჭრათ გამოტანულ ბურაკისათვის და უკანვე წაეღოთ შინ. ამას ბედის დაბრუნებას ეძახოდნენ.

ერთხელ ერთ გლეხთაგანს გზაში დაგვიანებოდა და, რომ დამარხვდა, მეორე დღეს მოიტანა ბურაკი. ბატონი გაუწყრა და ის ბურაკი იქვე დაბმულ დათვის გადაუგდო. დათვმა, რასაკვირველია, მაშინვე დატორა. გამწარებულმა გლეხმა გაიმეტა თავი, შეეჭიდა დათვის, გამოგლიჯა ბურაკი, მოჭრა მარჯვენა ფეხი და დანარჩენი ისევ გადაუგდო: „არა, შენი ჭირიმე, – მიაძახა, როგორც დამნაშავეს, რაც გინდა ის მყავითო, მაგრამ ჩემს ბედსა და მამა-პაპის ჩვეულებას დათვის ვერ შევაჭმევო!“

გრიგოლ წერეთლის შვილი ნესტორ წერეთლის მამა, დიმიტრი, რუსეთში იყო გამოზდილი. დაბრუნდა თუ არა, ოფშკვითელი ნიჟარაძის ქალი შეირთო, მდიდარი მემკვიდრე. ჩაესახლა იქ და მეოჯახობას მიჰყო ხელი. ერთ ღამეს ვიღაცამ თოფი ჰკრა და მძინარი მოჰკლა. მკვლელობა მიაწერეს ცოლის ნათესავებს, როგორც გარეშე მემკვიდრეებს, დაიჭირეს, ბევრი დასაჯეს, ზოგი ციხეში გამოახრჩვეს და ზოგიც ციმბირში გაგზავნეს. გაიარა ორმოცდაათმა წელიწადმა. ერთმა მოხუცებულმა სოფელელმა სიკვდილის წინ აღიარა საჯაროდ შემდეგი: „მე ვიყავი დიმიტრი წერეთლის შინაყმა, ერთხელ კამბეჩები დარჩენილიყვენ ღამე საჩხეს გარედ და ბატონმა გვიბძანა, რომ შეგვერეკა საჩხეში; ჩვენ, რასაკვირველია, უარზე დავდექით, რადგანაც მწყემსები არ ვიყავით. მაგრამ ბატონი გაგვიწყრა და გვიბძანა: მე ეგეები არ ვიცი, რასაც გიბრძანებთ, ის უნდა გააკეთოთ! ეს გვეუცხოვა ჩვენ, ფარეშებს, პირობა შევკარით, რომ მოგვეკლა. ნილი ვყარეთ და მე მერგო. იმ ღამეს მივეპარე მძინარს ფანჯრიდან

და თოფი ვკარიო“. ამ რამდენიმე მაგალითებიდან მკითხველი ცხადათ დაინახავს, თუ რა მძიმედ იდგნენ თავის მოვალეობაზე ბატონიცა და ყმებიც. აზატ გლეხებს არაფერი გადასახადი არ ემართათ და მიდიოდნენ საბატონო აზნაურების კვალობაზე: გამოჰყავდათ სასახლეში თითო პატარა ბიჭი ხელზე მოსამსახურედ და იმით თავდებოდა მათი მოვალეობა. აი, სწორედ ამ მიზეზით აიხსნება ის გარემოება, რომ დიდ ოჯახებში ორმოც-სამოცობით ეყარენ ფარეშები და საქმეს კი არაფერს აკეთებდნენ. ბატონყმობის დროს მხოლოდ მოჯალაბეები იყვნენ საზოგადო კანონს, რიგსა და ჩვეულებას მოკლებულნი. გლეხი, მინა-წყლის პატრონი, და მოჯალაბე უმინაწყლო, სულ სხვადასხვა იყო. მოჯალაბედ გახდებოდა მხოლოდ ნაყიდი, ანუ ტყვედ წაყვანილი და სრული მონაც იყო მისი პატრონისა. მოახლედაც მოჯალაბის შვილები უნდა გაეყვანათ და გლეხისას ვერ შეეხებოდნენ, გინდობოლიც ყოფილიყო.

სიკო წერეთელს ერთი გლეხი გადაუშენდა და უპატრონო ობოლი მოსამსახურედ გამოიყვანა. სოფელმა იწყინა და მოციქული მიუგზავნა: მინა-წყალი თქვენია, საკომლოს რაც გნებავთ, ის უყავით, მაგრამ ობოლზე კი ხელი არა გაქვთ და დაგვიბრუნეთ, რომ ჩვენვე ვუპატრონოთ და გავათხოვოთო. ბატონმა, რასაკვირველია, ყურადღება არ მიაქცია მათ თხოვნას. ერთ დღეს რაღაც უჩვეულო ხმაურობა მოისმა საჩხერეში. გაიხედეს და დაინახეს, რომ ყვირილის პირად ხვადაბუნები მოდებული იყო გლეხკაცებით, კალიასავით მოჰფენოდნენ ჭალებს, შემოვიდნენ საჩხერეში და შემოერტყენ ირგვლივ წერეთლის სახლს ყვირილით: ნუ ჩადიხართ უსამართლობას, გოგო დაგვიბრუნეთო. როდესაც ბატონი გაუძალდა, გლეხებმა შეუყარეს კეტები ხის სახლს და სულ ჭრიჭინ-ჭრიჭინი დაანწყებინეს. შეშინებულმა ბატონმა დაუბრუნა გოგო და გლეხებმაც სულ მაყრულითა და ვარხალალოთი წაიყვანეს თავის სოფლისკენ. იმ დროს დიდი სვიმონ წერეთელი, სახუცის შვილი, მეფის სიძე, ღრმა მოხუცებული კიდეც ცოცხალი იყო; იწყინა ეს შეურაცხყოფა გლეხებისაგან, შეაკაზმინა თავისი ლურჯი ბედაური (მთელ სანერეთლოში მისი ლურჯი ბედაური იმ დროს განთქმული იყო), შეჯდა და დაიძახა: „მდეგარიო!“ მაშინ ყველა მებატონეებს ბედაურებით საჯინიბოები გაუსილი ჰქონდათ. თვალის დახამხამებამდე გამოენყვენ, შეიკაზმენ წერეთლის შვილები, თან იახლეს დაიარაღებული აზნაურიშვილები და გამოუდგენ გლეხებს. ხვადაბუნებში, ყვირილის პირად, მოსწვდნენ. გლეხებმა რომ დაინახეს მათზე მიმავალი ცხენოსანი ჯარი, მობრუნ-

დენ, მოიმარჯვეს ხელკეტები და დაეწყვენ რაზმებად. წამოდგენ წინ მოხუცებული გლეხები. მიეგებენ ბატონებს, დაუჩოქეს და მოახსენეს: ნუ იზამთ მისთანა უსამართლობას, რომელიც არც თქვენს ძველებს და არც ჩვენს ძველებს არ ჩაუდენიათო, ნურც თქვენ თავს გაგვამეტებიებთ და ნურც ჩვენ ამოგვწყვეტთ ცუდუბრალოდო. ორივე მხარე მაგრად იდგა და, ვინ იცის რით გათავდებოდა საქმე! მაგრამ ამ დროს გაჩნდა მისი ქაკი ცხენით ოქროპირ მღვდელი, წერეთელი და ჩამოვარდა შუაკაცად: როგორ გეკადრებათ გლეხკაცების თავის გაყადრებაო! – მიუბრუნდა წერეთლებს, – თავი დაანებეთ, მთავრობას შეატყობინეთ და ის გასცემს მაგათ თქვენ მაგიერ პასუხსო. მართლადაც, გლეხკაცები ძალიან დასაჯეს, ზოგი დააპატიმრეს და ზოგიც გაგზავნეს. საკვირველი ის იყო, რომ ეს ხალხი, რომელიც ჩხუბს უპირებდა მშვენიერ დაიარაღებულ ცხენოსან ჯარს, სრულიად დაემორჩილა მხოლოდ ერთ „ზასედატელს“ და ორ ყაზახ რუსს. „რა გაეწყობაო, – ამბობდენ, – ძალა აღმართს ხნავს, მტერმა, რაც უნდა, ის გვიყოს, მაგრამ შინაურობაში კი წესსა და რიგს ვერც ჩვენ გავტეხთ და ვერც სხვებს გავატეხინებთო!“ ამგვარი მაგალითები ბევრი ყოფილა, მაგრამ სანიმუშოდ ესეც კმარა.

ბატონყმობის დროს, ჩვენში ცემა-ტყეპა ძალიან იშვიათი რამ იყო! თუ გალახავდნენ ხელით, ან მათრახით, ან ჯოხით, ისევე პატარა ახალგაზდა ფარეშებს, თორემ დავაშკაცებულს არა, ამათ შესარცხვენად საკმაო იყო პანდური და ცალი უღვაშის აწვევა. „როზგი“ ამ ბოლო დროს შემოიღეს, თორემ ადრე ქართველებმა მისი სახელიც არ იცოდენ.

აი, რა გამიგონია მამიჩემისა და ბიძიჩემისაგან: 1830 წ. ქუთაისში შეჰკრიბეს იმერეთის თავადაზნაურობა, რომ მარშალი აერჩიათ. იმ თავად-აზნაურებში ერთი თურმე კაპიტანი მიქელაძეც ერია, რომელსაც სუყველა ერიდებოდა. ზემოურებს თურმე გაუკვირდათ ეს და ჰკითხეს ქვემოურებს: რა მიზეზია, რომ მაგ დარბაისელ კაცს პირს არიდებთო? მეტი რაღა მიზეზი უნდაო – უპასუხეს ქვემოურებმა – ეგ დალოცვილი წამოაქცევილებს გლეხკაცებს, ჩაახდევინებს და სულ ისე აროზგვინებსო! ზემოურებმა რომ ეს გაიგონეს, იმათაც ზურგი უჩვენეს ათვალწუნებულ ვაჟბატონს.

ჩვენ ოჯახში მასხოვს მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევა, რომ კაცი დაესაჯოთ. და აი ერთი იმათგანი. ერთხელ სოფლიდან გამოვიდა მოხუცებული გლეხი და შეევედრა მამაჩემს: შენი ჭირიმე, ეგებ მიშველოთ რამე, შვილი გამიმუტრუკდაო, ნაქართლი გახლავსო. როცა

იქ მიდიოდა, გვარიანი ჭკუიანი ბავშვი გახლდათ, ახლა, იქიდან რომ დაბრუნდა, ჭკუის ნიშან-წყალიც აღარ ეტყობაო. ჩაუცვამს რალაც ქაჯურად, იპრანჭება და სამუშაოდ ხელს აღარ ანძრევსო, ამან ყოველიფერმა კიდეც თქვენი ჭირი წაიღოს, მაგრამ ერთი მისთანა საქმე ჩაიდინა, რომ ოჯახსაც თავი მოსჭრა და ჩვენ სოფელსაცო: საჯაროდ ყბაში სილა გაარტყა დედაკაცსაო... საბრალო ჩემი რძალი წყალში გადავარდნას აპირებდა, რომ ჩვენ არ დაგვეჭირაო.

მამაჩემმა გამოაყვანიდა ნაქართლი ბიჭი, რომელმაც რალაც ახირებულად დაუნყო მუსაიფი ბატონს: „კნიაზს გაუმარჯოს“, – უთხრა ბატონს. ბატონს გაუკვირდა და ცივად უპასუხა: შენც ღმერთმა შეგარცხვინოს და შენი კნიაზიცა! ე რას დამგვანებხარ, რანაირად ჩაგიცვამს?

– როგორ თუ რანაირად, კნიაზ? ჩვენი ადათი ესე გახლავს.

– როგორ თუ თქვენი? სადაური?

– ქალაქური. მე გეურქ აღასთან ვიყავ ქარვასლაში. იქ ყველანი ასე იცემენ!

– კი, მაგრამ ეგ ქუდი რომ განზე მოგიქცევია და მარტო ნახევარზე გახურავს, ნახევარმა თავმა რაღა დააშავა?

– ეს ანჩისხატური გახლავს.

– ეგ კოპლებიანი ქამარიც ანჩისხატურია? წვეტიან ჩექმებზე რომ შემდგარხარ, თითო ტკაველა რიკი მიგიცია ქუსლებისათვის და, შენ საკუთარ სიმაღლეს რო აღარ ჯერდები, გინდა ცაც მოატყუო და დედამინაც?

– ესეც ადათი გახლავს, კნიაზჯან.

– ადათი! ჰმ! მაშ, ისიც ადათი ყოფილა, რომ შენ დედაკაცი გაგილახავს?

– ვისი დედაკაცი? მე ჩემს ცოლსა ვცემე.

ამ მუსაიფს მოსამსახურეები ყურს უგდებდენ, უკვირდათ და თავის ქნევით ილიმებოდნენ. ერთხანს ბატონსაც ეცინებოდა, მაგრამ ბოლოს ველარ აიტანა მისი უზდელი სიტყვა-პასუხი და დაიღრიალა: სტაცეთ ამ წუნკს ხელი, ბიჭებო! მოხადეთ ქუდი, გააძვრეთ ჩოხა, შემოხსენით ეშმაკის კოთხოებიანი ქამარი, გახადეთ ფეხს და მიაკარით ხეზეო! მოსამსახურეები მიცვივდნენ და სიამოვნებით აასრულეს ბატონის ბძანება. ბოლოს ბძანა ბატონმა, რომ სამოახლოდან გამოსულიყვენ გოგოები, სათითაოდ მისულიყვენ მასთან და ეთქვათ: ფუი, შეგირცხვა წვერ-უღვაში, რომ დედაკაცსა სცემო. ეს რომ გაათავეს, ბძანა, რომ ხელშეკრული გაეყვანათ წყალგალმა, იქ გაეხსნათ

მისთვის ხელები, პანლური ეკრათ და გაეგდოთ. ეს ამბავი ძალიან ენყინა დედაჩემს, რომ გაიგო და უსაყვედურა ქმარს, როგორ იქნება მაგრე გაკიცხვა კაცისა და შერცხვენაო! ცხადია, რომ სულელია და მაგითი ეგ ჭკუას მაინც ვერ ისწავლისო. ამაზე მამაჩემმა ესა სთქვა: მაგის ჭკუას მე რას დავეძებ, მაგრამ სამაგალითოდ დავსაჯე, რომ სხვებიც არ გაბრიყვდენ სოფელში და პრანჭიობა არ დაიწყონო“.

აი, ასეთი იყო სახე იმ ოჯახისა, სადაც მე სოფლიდან მიმიყვანეს.

სასახლეში რომ გამომიყვანეს, პირველ ხანებში ძალიან მონყენილი ვიყავი. დედამ შემნიშნა ეს, მომიჩინა პატარა ბიჭები და მიმანება თავი. მე ამ ახალ ამხანაგებთან ერთად დილიდან საღამომდე სულ მინდორში დავრბოდი; მხოლოდ სადილად დამიძახებდენ ხოლმე. თვითონ დედაჩემი, როგორც წინედა ვსთქვი, მშრომელი იყო: დილიდან დანყებულნი საღამომდე სულ ფეხზე იდგა; საღამოს შემობრუნდებოდა სახლში და მაშინ ჩვენც დავგიძახებდენ ხოლმე. დაანთებდენ ბუხარში ცეცხლს, ბუხრის წინ გაგვიშლიდენ შვლის ტყავს და დაგვსვამდენ ზედ. ირგვლივ შემოგვეხვეოდენ ბიჭები და მოგვიყვებოდენ ხოლმე ზღაპრებს. ზღაპარი რომ მოგვწყინებოდა, მაშინ გავშაირდებოდით ხოლმე ერთმანეთში: ან გამოცანებს ვამბობდით ან სხვებ როგორმე ვიქცევდით თავს ვახშობამდე. დედა იქვე ტახტზე იჯდა ფეხმოკეცილი, წიგნს ჰკითხულობდა თავისთვის, მაგრამ ჩუმად კი ყურს უგდებდა: ბიჭებს ურიგო არა წასცდეს რა ყმანვილებთანო. ჩემ ამხანაგ ბიჭებში ერთი პატარა ბიჭი ერია. დიდი გამოეშმაკებული ყოველიფერში, მაგრამ გულისყური კი არა ჰქონდა. როცა დედა დაგვასწავლიდა ხოლმე ჩვენ ყველას საზეპირო ლოცვებს, ის ბიჭი ისე გამოშტერებული იდგა, რომ სიტყვის განმეორებას ვერ ახერხებდა. დედაჩემს ეს ძალიან უკვირდა: „ისე ყოველიფერში მოხერხებული და ნიჭიერიო, და გულისყური კი დახშული აქვსო!“

– გაიკეთე სამი თითი, – ეტყოდა ხოლმე გამოლენჩებულ ბიჭს: – დაიდევი შუბლზე! სთქვი: „სახელითა მამისათა!“ ახლა კიდევ ჭიპზე!.. სთქვი: „და ძისათა!“ ახლა მარჯვენა მხარზე: „და სულითა წმინდისათა!“ ახლა მარცხენაზე: „ამინ!“ ბიჭი იმეორებდა თუთიყუშით, მაგრამ თავისთავად კი ვერ ამბობდა. ბოლოს, რომ ვეღარა მოუხერხა რა, სულ დაანებებია თავი და ერთხელ, ბუხრის წინ რომ ვთამაშობდით, დედაც ვითომ ხუმრობით მიუბრუნდა იმ ბიჭს და უთხრა: „პეტრე იყო ბელატიო!“ (მელოტი) უჩვენა შუბლი და დაადებია სამი თითი. „წვერი ჰქონდა აქამდო“, დაადებია თითები ჭიპზე, „ულვაშები აქედან-აქამდო“ – გაატანინა მარჯვენა მხრიდან მარცხენაზე

ხელი. ამ სიტყვების შემდეგ, რასაკვირველია, წარმოვიდგინეთ მოხუცებული პეტრე, თავტიტველა, დიდის წვერებითა და ულვაშებით. დავიწყეთ სიცილი და ზედიზედ ვიმეორებდით ზემო სიტყვებს, ხან ერთი და ხან მეორე. შედეგი ამის ის იყო, რომ უგულისყურო ბიჭმა პირჯვრის წერა ისწავლა და მეორე დღეს „სახელითა მამისათა“ გაიზეპირა. ჩვენს სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. დედაც გამხიარულდა და მკითხა: „შენ არ იცი ჯერ ლოცვებიო?“ – „როგორ არა, სოფელში მასწავლეს და თუ იმას არ მათქმევინებდენ, ისე არ დამაძინებდენ ხოლმე-მეთქი“ და მოვჰყევი ზეპირად:

„დავწვები, დამეძინება,
პირჯვარი დამეწერება.
ცხრა ხატი, ცხრა ანგელოზი
თავითა დამესვენება!..“

ჯვარი მწყალობს ჯვარცმული,
ვერას მავნებს მაცდური!

– კარგი ლოცვააო, მითხრა დედამ, მაგრამ ეგ სოფლურია და ჩვენ კი სულ სხვა ლოცვები გვაქვს, წმინდა მამებისაგან შედგენილიო, და ის უნდა ისწავლოო“. მეც, რასაკვირველია, დავეთანხმე და ერთი თვის განმავლობაში „მრწამსი“, „მინყალე“, „მამაო ჩვენო“, „წმინდაო ღმერთო“ და სხვანი სულ ზეპირად ვიცოდით. ისე გამიგმრიელდა საზეპიროები, რომ წერა-კითხვის სწავლაც მოვიდომე, მაგრამ დედამ მითხრა: „ჯერ ბრიყვი ხარ და არ შეგშვენის წერა-კითხვაო; როცა დაჭკვიანდები და ხასიათიც კარგი შეგექნება, მაშინ გასწავლი, თორემ ჯერ შენ რა ღირსი ხარო!“ ამ სიტყვებმა სულ ცეცხლი მომიკიდეს და ვცდილობდი დაჭკვიანებას, რომ ჩემ ძმებსავე მეც წერა-კითხვის ღირსი გავმხდარიყავი. მეხარებოდა ესეები რომ კითხულობდენ, და ბოლოს ჩემმა ბედმაც გასჭრა. ერთხელ ჩემი ძმა, რომელიც რამდენიმე წლით ჩემზე უფროსი იყო, მღვდელს მოეხმარა და წირვაზე შვენივრად წაიკითხა „სამოციქულო“. ნაწირევს დიდი და პატარა ყველა მის ქებაში იყო.

მე მეხარებოდა და გული მწყდებოდა. ერთმა გლეხმა მკითხა: „შენ როდისღა წაიკითხავო?“ ჩემ მაგიერად მეორემ მიუგო: „როდინობის კვირეშიო!“ მივხვდი, რომ დამცინოდენ და მენყინა. იმ დღეს ჩემ უფროს დას კალთა დავაგლიჯე ხვეწნით: „კითხვა მასწავლემეთქი“. იმანაც დამარიგა: „დედამ არ გაგიგოსო“, და ჩუმად დამანყე-

ბინა კითხვა: მოკლე ხანში ანბანიც ვისწავლე და ამოსაღებიც დავიწყე. „თუ აგრე კარგად და გულმოდგინედ ისწავლი, მალე სამოციქულოსაც დაგასწავლი და საყდარში წაგაკითხვებო, – მეუბნებოდა ჩემი და, – დედას ძალიან გაუკვირდება და მოგიწონებსო“; მე ამ იმედით წახალისებულს, დღედაღამ მეტი აღარა მეფიქრებოდა რა. რა ვიცოდი, თუ ეს სულ დედიჩემის ხერხი იყო, რომ წერა-კითხვა შემეყვარებოდა! ამ ნაირმა წინდახედულობამ ძალიან შემეყვარა წიგნის კითხვა და ერთ წელიწადსაც არ გაუვლია, რომ მე მღვდელს ვეხმარებოდი.

დედაჩემი არ გვაქალაჩუნებდა ჩვენ. „ნამეტანი ალერსი აფუჭებს ყმანვილსო“, – იტყოდა ხოლმე და მართლაც, თუმცა გალახვა არ იცოდა ჩვენი, მაგრამ შიშით მაინც კი ძალიან გვემინოდა მისი. არც ერთ დანაშაულობას არ შეგვარჩენდა, რომ არ გადაეხდევინებინა ჩვენთვის: მაგრამ სასჯელი კი ახირებული იცოდა! მაგალითად, წიგნის კითხვის ნებას არ მოგვცემდა. „ღირსი აღარა ხართ, როგორც დამნაშავეო!“ და მაშინ უნდა გენახათ ჩვენი მწუხარება!.. „იიი! იიი!“ დაგვცინოდნენ ბიჭები და გოგოები სასახლეში: „უწიგნოდ დარჩით, უწიგნოდ დარჩითო!“ და, მართლაც, ჩვენს სირცხვილსა და მწუხარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. რამდენსამე წლის განმავლობაში ხუცური ზედმინევი ვიცოდი; მხედრული ჩემით ვისწავლე, ანბანის წერა ბეჭზე დავიწყე. რუსული კითხვა დედაჩემმა მასწავლა, მაგრამ სიტყვები კი ბევრი არც დედას ესმოდა და არც მე. ერთი ძველი, მოსკოვში დაბეჭდილი, „რაზლოვორი“ გვქონდა და იმას მაზეპირებებოდა ხოლმე. დედაჩემი სულ იმას ფიქრობდა, რომ ჩვენ უსაქმოდ არც ერთ წამს არ დავრჩენილიყავით და სწორედ რომ ახირებულად გვზრდიდა. სულ ფეხშიშველა და თავშიშველა დავრბოდით მინდორში, არც გაცივების გვეშინოდა და არც შიმშილის. „კაცი ისე უნდა იყოს დაჩვეული ბავშვობიდანვე, რომ ცხოვრებაში ყოველიფერი აიტანოსო“, – იტყოდა ხოლმე დედაჩემი, და, მართლაც, რომ მისი რჩევა ბოლოს გამოგვადგა. რომ უფრო დაწვრილებით გაიგოს მკითხველმა, თუ რანაირად გვზრდიდნენ ჩვენ სოფელში, მე ავწერ წლიდან წლამდე რას ვაკეთებდით და ან დღეს როგორ ვალამებდით!

დილას, გამოვიღვიძებდით თუ არა, ქვეშაგებშივე უნდა გვეთქვა ეს ლოცვა: „გმაღლობ შენ, უფალო, ყოვლითა გულითა“ და სხვ; მერე ხელ-პირს დავიბანდით, ჩავიცვამდით, წავდგებოდით ხატების წინ, საზეპირო ლოცვებს ვიტყოდით და ზედაც დაუჯდომელს მოვაბამდით. ლოცვის შემდეგ პირს გავისველებდით, ე. ი. ცოტა რასმე ვის-

აუზმებდით, რომ იმ დღეს, გამოსვლის დროს, ჩვენთვის ჩიტს არ დაესწრო და არ ეჯობნა; მერე მივუჯდებოდით წიგნებს, ერთ ხანს ვკითხულობდით, ვსწავლობდით და, რომ მოვრჩებოდით, შემდეგ კი საღამომდე თავისუფალი ვიყავით. სადილად მოგვიკითხავდნენ ხოლმე, მაგრამ ზოგჯერ, როცა „სტუმრობიას“ თამაშს მოვინდომებდით ხოლმე, გარედ ვრჩებოდით და ერთად პატარა ფარეშებთან სუფრას ხეს ქვეშ, სადმე ჩრდილში, გავშლიდით. იქ, ჩვენ კერძს გარდა, მოსაკითხიც მოგვდიოდა. მასპინძლებად ყოველთვის ყმანვილები ვიყავით ხოლმე და სტუმრებად კი – პატარა ფარეშები. უნდა გამოგიტყდეთ, რომ ჩვენი სტუმრები ძალიან უბოდიშოდ გვექცეოდნენ და გვაბრიყვებდნენ: გვეტყოდნენ ხოლმე: „დაგვახრჩვეო!“ დაგვიღებდნენ პირს და რაც კი რამ გაგვაჩნდა, ვტენილით პირში, განსაკუთრებით ცხელ-ცხელ ხაჭაპურებს. ისინი გააბამდნენ ყვირილს: „ვაიმე ვიხრჩობით, ვიხრჩობითო“. აიტყებდნენ განგებ ხველას და დაიწყებდნენ ფართხალს. ჩვენ სრული დარწმუნებული ვიყავით, რომ ისინი იგონებდნენ ყოველიფერს, მაგრამ ეს თვალთმაქცობა მაინც ძალიან მოგვწონდა. გვიხაროდა. საღამოს, შინ რომ დავბრუნდებოდით, დედა გვკითხავდა ხოლმე: „რა ქენით? რა გააკეთეთ? რა ითამაშეთ? რა ილაპარაკეთ?“ და სხვანი... საზოგადოდ უნდა ვთქვათ, რომ სპარტანულად გვზრდიდნენ; არ გვარიდებდნენ არც სიცივეს, არც სიცხეს, არც დარს და არც ავდარს. დილდილობით ცვრიან ველზე ფეხშიშველას უნდა გვერბინა. პირველი თოვლი რომ მოვიდოდა, ფიფქზე რამდენჯერმე უნდა გაგვერბინა-გამოგვერბინა; დასოვლებული და სიცივისაგან გაჭარხლებული ფეხები ცეცხლზე უნდა შეგვეშრო. დარწმუნებული ვიყავით, რომ ამით ტანმრთელობა მოგვემატებოდა. ახალ გაზაფხულზე რომ წვიმა მოვიდოდა, ჩვენ სახლის ღარს თავს ვუშვერდით, რომ ოქროს ხუჭუჭი ამოგვსვლოდა. უმთავრესი ყურადღება ჩვენი წირვა-ლოცვაზე და მარხვაზე იყო მიქცეული. სამწუხარო დრო ჩვენთვის დიდმარხვა იყო: მთელი დღე საღამომდის, სანამ ლოცვა არ გამოვიდოდა, წყლის მეტს არაფერს მიგვაკარებდნენ; საღამოსაც მარტო ხმელ პურს გვაძლევდნენ. არა თუ შეჭამადი რამე, ღვინო, მარილი და ზეთიც აკრძალული გვქონდა. თამაშის ნებაც არ გვეძლეოდა. ცისკარს როგორ დავაკლდებოდით?

ესეები ყველა ჩვენთვის ჯოჯოხეთი იყო და, რასაკვირველია, აღდგომას სულწასულობით მოველოდით. მას უკან ნახევარმა საუკუნემ გაიარა, მაგრამ დღესაც დიდმარხვა რომ დადგება, მე ჩემს ქერქში აღარა ვარ და ვერც მოვიხდი სიკვდილამდე სიყმანვილიდან

დარჩენილ ზაფრას. საზოგადოთ დიდ ოჯახებში ყველგან ამოდ-
მორწმუნება იყო გავრცელებული: ყმანვილებს ყველას სჯეროდათ,
რომ ჭინკები, ქაჯები, კუდიანები და ეშმაკები ქვეყნად დადიან და
ადამიანებს აშინებენო. ეს სენი ჩვენს ოჯახშიაც მოდებოდა იყო.
ახლა, როგორც ვფიქრობ, ეს სულ მოსამსახურეების ბრალი იყო:
იმათ, საზოგადოდ ბიჭსა და გოგოებს, აკრძალული ჰქონდათ ერთ-
მანეთთან მისვლა-მოსვლა და თამაშობა: დღე ვერ ბედავდენ და,
ლამლამობით რომ თავისუფალი ყოფილიყვენ და ვერავის დაენახათ,
ბატონიშვილებს, ყმანვილებს განზრახ აშინებდენ და ისინიც, დალამ-
დებოდა თუ არა, შიშით კარში ველარ გამოდიოდენ. არ მახსოვს ისე
შევსულიყო ან საფარეოში და ან სამოახლოში, რომ ათასი რამ უცნ-
აური და საშიში არ ეთქვათ ჩემთვის. დედას რომ ვეტყვოდი ხოლმე
ამას, ის გაიღიმებდა და მიპასუხებდა ხოლმე: „არა, შვილო, ტყუილია!
ვინც ცუდს არ იზამს და არც არას დააშავებს, იმას არაფერი არ
მოეჩვენებაო“.

ამგვარი სიტყვებით დაიმედებულს გული საგულეს მქონდა და
უშიშარიც ვიყავი, მაგრამ ორმა შემთხვევამ გამიტეხა გული და ხასი-
ათიც გამომეცვალა: ერთხელ, დღე და ღამის გაყრის დროს გადა-
ვიპარე ბოსტანში და ნესვის მოპარვას ვაპირებდი; დავუნყე ძებნა,
გადავნი-გადმოვნიე ბარდები და მივაგენი ერთ მწიფე ნესვს. მოწყვეტა
რომ დავაპირე, გამეველო გულში: არავინ მიყურებდეს-თქო, დავანებე
თავი, წამოვდექი ზეზე და მივიხედ-მოვიხედე. მეორედ რომ დავა-
პირე ნესვის მოწყვეტა, თურმე ხელი დავაცდინე ბარდებს და იქვე
სხვა ალაგას გადავშალე ფოთლები; იქ თურმე კატა იწვა. წამოვარდა
ზეზე ფრუტუნით და გაიქცა. მე მაშინვე მომაგონდა ჩვენი მოსამ-
სახურეების სიტყვები, რომ „კუდიანები რადაც უნდათ გადაიქცევი-
ანო“; ამას გარდა, დედის სიტყვებიც მომაგონდა: „ვისაც არაფერი
დაუშავებია, იმას არაფერი მოეჩვენებაო; ვთქვი გუნებაში: „მეტი დამ-
ნაშაობა რაღა იქნება, რომ ჩუმად მინდოდა ნესვის მოწყვეტა-მეთქი?
აღბათ კუდიანი იწვა ნესვად და კატად გადაიქცა-თქო“. ერთი-ორი
დავიკვილე და შემინუხდა გული. არ გაუფლია ერთ კვირეს, რომ
ამას მეორე შემთხვევაც დაერთო: ტალავერში მალლა ყურძნის მტე-
ვნები იყო ჩამოკიდებული. მე პატარა ვიყავი და ვერ აწვდებოდი,
მაგრამ ჩემი უფროსი და კი კრეფდა ხოლმე; ერთხელ მთვარიან
ღამეში შევნიშნე, რომ ჩემი და ტალავერ ქვეშ იდგა და ყურძენს
კრეფდა. მივიჭერი, შევეხვენი: „ანნა, გენაცვალე, ერთი მტევანი მეც
მომინყვიტე-თქო!“ ჯერ ხმა არ გამცა. მაგრამ, რომ აღარ მოვეპვი,

მომიბრუნდა, უცბად რაღაც ნაიბურტყულა და დამეჭყანა. მისთანა
თქვენმა მტერმა ნახოს, მე იქ სანახავი ვნახე. ჩემი დის მაგიერად
ვიღაც სხვა იყო! თურმე ჩემ უფროს ძმას, დავითს, რომელსაც კუჭის
სისუსტის გამო ყურძნის ჭამა აღკრძალული ჰქონდა, დის ტანისა-
მოსი ჩაეცვა და ისე ნასულიყო ყურძნის მოსაპარავად. მე ესეები
არ ვიცოდი, ეშმაკად მივიღე და გული შემინუხდა. თუმცა ორივე
შემთხვევაში ჩემი შეცდომა თვალდათვალ დამიმტკიცეს, მაგრამ
ისე გამიფუჭდა ხასიათი, რომ ბნელაში, კარში გამოვიდოდი კი არა,
ოთახშიაც ვერ ვრჩებოდი მარტო, თუმცა მერვე წელიწადში გადმომ-
დგარი კი ვიყავი.

ერთხელ, ზამთარი რომ დადგა, მე და ჩემმა პატარა ფარეშებმა
შვილდ-კოდლების კეთება დავიწყეთ. ქორაფის ხეს რომ ვაკობიტებდი,
დავიცილე წალდი, დავიკარი კოჭში და შუა გავიპე. ტკივილს ისე
არ შევუნუხებდვარ, როგორც შიშს: „ვაი-თუ გამინყრენ-თქო“. მოვა-
გროვე აბლაბუდა, დავიდევნი სქლად გაჭრილზე, ზედ ბამბა დავიდევნი
და შევიკარი მაგრად. მინდოდა არავისთვის გამემხილა, მაგრამ იმ
ღამეს თურმე ქვეშაგებში შემსხნოდა და სისხლის ტბა დამდგარიყო.
რასაკვირველია, გაიგეს, მიაქიმეს და ნახევარი წლის განმავლობაში
ტკივილი არ დამცხრობია. ბოლოს მოვრჩი. მაგრამ ძარღვები კი ისე
დამისუსტდა, რომ მიუხლი მომელუნა და დავკუტდი. ბევრი მიაქიმეს,
მაგრამ არა მეშველა რა. იმ ხანებში მამაჩემი დეპუტატად დაინ-
იშნა ქუთაისში სათავადაზნაურო კომისიაში. დედაჩემმა ურჩია, რომ
მეც წავეყვანე ქუთაისში და ექიმებისათვის ერჩვენებია ჩემი თავი,
რადგანაც ფეხის გამართვა არ შემეძლო, ქალის უნაგირზე შემსვეს,
ქალივით გადამადებინეს შეხუთული ფეხი და ისე წამიყვანეს.
ქუთაისამდის ორი დღის სავალი იყო. გზაში უნაგირზე თურმე ფეხი
დამეზილა, შეკრული ძარღვი გაიხსნა, ჩავედი თუ არა ქუთაისში,
ფეხი გამემართა, აღარც ექიმი დამჭირვებია და აღარც წამალი.

რვა წლის ვიყავი, როდესაც სოფელს მომაშორეს და ქალაქ
ქუთაისში გადამიყვანეს. აქ თავდება ჩემი ბავშვობის პირველი ხანა
ბედნიერი, ნაყოფიერი და დაუვიწყარი. აქიდანვე იწყება მეორეც:
მტანჯავი, დამჩაგვრელი და გამაუკუღმართებელი!.. მაგრამ სანამ ამ
მეორე ხანაზე ვიტყვოდე რასმე, დავუბრუნდები ისევ ჩვენს სოფელს
და მაშინდელი ცხოვრებიდან სანიშნოდ რამდენსამე სახასიათო
შემთხვევებს გავიხსენებ. ზემოდ ვსთქვი, რომ სპარტანულად გვზ-
რდიდენ-მეთქი და, მართლაც, რაც უფრო ვიზდებოდი, წლიდან-
წლობით, უფრო და უფრო გვეტყობოდა ამგვარი აღზრდა. თითქოს

ისე აღარ გვაქცევდენ ყურადღებას, როგორც სულ პატარაობისას და უფრო თავმინებებულ ვიყავით. ბევრჯელ, გაზაფხულის დამლევს, ტობობის დროს, როდესაც ღრუდობიდან გამოსული თევზები ქარა-ვნად აყვებოდენ დიდ მდინარეებს, რომ მერე იქიდან პატარ-პატარა ლელეებში შესულიყვენ ქვირითის დასაყრელად, გონჯურის პირად, სხვებთან ერთად მეც მთელი ღამე გამითევია; ფაცერსაც ბევრჯელ მოვდგომივარ და გარეთაც ბევრჯერ ვნოლილვარ, მაგრამ არავის უთქვამს, თუ ეგ საშიში, სახიფათო და ურიგო საქმეაო. ღამისთევის დროს, რომ ძილი არავის შემოგვპაროდა, მორიგად ზღაპრებს ამბობდენ ბიჭები: ხან შაირებს, ხან ანდაზებს, ხან გამოცანებს და კიდევ ეს იყო, რომ ამგვარ ადგილებსაკენ ჩვენც მიგვიხაროდა. ბევრს აღარც ჭამა-სმას დასდევდენ ჩვენსას: ხან მეტსაც ვჭამდით, ხან მშიერიც ვიყავით, ხან ასე და ხან ისე: ხან ძვირფასად მოგვრთავდენ ხოლმე, ხან უბრალოდ; ხან ბუმბულში ვგორავდით და ხან ხმელეთზე ვკოტრილობდით, თანასწორობა არ იყო, რიგსა და წესს ვინ დასდევდა? ავისაც და კარგისაც თანასწორად შეგვეძლო ატანა; ამას არც არას ჩვენ ვნაღვლობდით და არც უფროსები გვეკითხებოდენ, მაგრამ ეს კი იყო, რომ ცუდს არაფერს გვაბედვინებდენ. მაგალითად, თავი რომ გაგვეტება, გვეტყოდენ: „აი, შეგიტყვავთ თავი! შენხელა ბავშვმა როგორ არ უნდა იცოდეს თავის მოვლაო! გასწი, გასწი, გაიზრდები და დაგავინწყდებაო!“ ამგვარი ცივი ნუგეშებით გაგვისტუმრებდენ ხოლმე, მაგრამ, სხვისთვის რომ უსამართლოდ წიპარტი გვეკრა, არ შეგვარჩენდენ და უთუოდ გადაგვახდევინებდენ. ერთხელ, ტყაპატყუბი რომ შემომესმა, მივირბინე სახაბაზოს კარებთან და საბაზს ცხელი თორნეული გამოვართვი. ჩემზე ადრე იმავე კარებს მიდგომოდა ჩვენი წუნკი წითელი ღორი და შეღრუჩუნებდა, მაგრამ ვინ გასცემდა ხმას! მე რომ დამინახა მჭადით ხელში, ამედევნა ყვივილ-ყვივილით, გავექეცი, გამომიდგა, წამოვკარი ქვას ფეხი და გავგორდი მინაზე; იმანაც იხელთა დრო, მეძგერა და ზე ამალლიტა მჭადი. მოვრთე ყვირილი და მივაშურე დედას. დედამ მომისმინა საჩივარი, შეკრა წარბები და მითხრა: „როგორ ამხელ სირცხვილით, შე ნაცარქექია, შენაო? ბაბუაშენმა გარეული ტახი დაიჭირა ყურით და შენ კი ერთი შინაური წუნკი ღორიც ვერ მოგიშორებია!.. ავიღებდი ჯოხს და დაგკრავდი თავშიო! პატარა ხომ აღარა ხარ: დამდეგ თიბათვეს ექვსი წლის გახდიო“. ამ სიტყვებმა ისე შემარცხვინეს, რომ მჭადიც დამავინწყდა და ტირილიც, მთელი დღე ჩემ გუნებაზე აღარ ვყოფილვარ, მით უფრო, რომ პატარა ბიჭები და გოგონები რომ ჩამივლიდნენ

ხოლმე გვერდს, დაცინვით წაილაპარაკებდნენ, ვითომ თავისთვის: „ღორის ნაქცეულოო“. ამ დაცინვებამ ისე გამამწარა და გამაგულადა, რომ მეორე დღეს ცალ ხელში მჭადი დავიჭირე და მეორეში ჯოხი და განგებ აუზარ-ჩაუვარე გვერდით ჩემს მტერს. წართმევას დაჩვეულმა ღორმა შემომიტირა, მაგრამ ძე ვაშკაცურად დავუხვდი და ვხეთქე თავში ჯოხი. ჩემი მტერი ალბად ამას არ მოელოდა, რომ შეჩერდა და შემომიხორხობა. მაგრამ, რომ მივუნაცვლე მეორეცა და მესამეც, იკადრა და გაიქცა. ახლა მე დავედევნე გაგულადებული. წინ ის და უკან მე! ის მიჭყვივის, რაც შეუძლია, და მე კი, რაც ძალი და ღონე მაქვს, კიჟინას ვაყრი: ვერ წამიხვალ, შე წუნკო, შე ფრთხალო-თქო! იმ დროს სწორედ ჩემი თავი პაპაჩემი მეგონა: შემოვარბენინე ღორს ორჯელ-სამჯელ სამოახლო, საფარემო, თვითონ ჩვენი სასახლეც და აღარ მოვეშვი, სანამ საღორეში არ შემივარდა. არ იფიქროთ, რომ მე იმის მტერობა მჭირვებოდეს და შურისძიება მდომებოდეს! არა, ეს ომი იმისთვის გადავიხადე, შეეტყო სუყველას, რომ მე ღორის აღარ მეშინოდა.

ღორზე ამ ძლევამოსილობამ ისე გამაგულადა და გამაუშიშარა, რომ, თუკი ჯოხი ხელში მექნებოდა, აღარაფრის აღარ მეშინოდა. საგმირო ზღაპრებმა, სავაშკაცო შაირებმა და ამბებმა იმდენად გამიტაცეს თანდათან, რომ თავი გმირად დავისახე. ერთხელ პატარა შინდის ხეზე გავედი, რომელიც ზღაპრულ ალვის ხეთ წარმოვიდგინე და იქით-აქეთ ყურება დავინყე, რომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხელმწიფეების სარაიები დამენახა, მაგრამ გადმოვვარდი, გამხდა ბრეგვა მინაზე და ზურგის ტკივილმა მაგრძნობინა, თუ რა ზღაპრული „ღვთისავარ გმირი“ ვიყავი! საკვირველია, ამგვარი მარცხები ხანდახან გამომაფხიზლებდენ ხოლმე, მაგრამ მერე კი ისევე ოცნება მერეოდა და ისევე გამანაცარქექიავებდა ხოლმე. ერთ საღამოს „კურდღლობას“ ვთამაშობდით. ვისაც კარგი ხმა ჰქონდა და მოყვდა შექლო, ისინი ვითომ მეძებრები იყვნენ ხოლმე; ვისაც მუხლს ერჩოდათ – მწევრები, სხვები კი უფრო ზანტები – კურძულები და მონადირეები, კურდღელი კი მორიგისი ვინმე. იმ დროს, თუმცა მეძებრადაც კარგი ვიყავი, მაგრამ ზოგიერთებთან მწევრობაც მერგო. დაიმალა კურდღელი, ავუშვით მეძებრები, მოედვენ არემარეს, დასცეს კურძულებმა კიჟინა: ნაქეზებულმა მეძებრებმაც ვითომ სუნი იცეს და კვალი აიღეს, ასტეხეს ყეფა; ათი თუ თხუთმეტი ბავშვი სულ სხვადასხვა ხმაზე ყეფდა. ყურთასმენა აღარ იყო; მწევრებმა ყურები დაცქვიტეს და აიჩოქენ. ამ დროს თურმე ჩვენს

ბალში ნამდვილი კურდღელი ყოფილიყო შეპარული და გამოვარდა. ჩვენ დაგვაგინყდა თამაშობა და გავედევნეთ დიდიან-პატარაიანა იმ კურდღელს. კურდღელს თვალი წაუხდა: ხან იქით ეცემოდა და ხან აქეთ, მაგრამ სუყოველი მხრიდან ჩვენი ორფეხი მეძებრები უყეფდენ და ისე აერია გზა და კვალი, რომ ხიმეში გაეკვეტა; მისასწარი და ვტაცე ხელი უკანა ფეხებში. რომ მაგრად არ ყოფილიყო გაჭედილი, რასაკვირველია, მე იმას ვერ დავიმაგრებდი, მაგრამ მაინც გავაბი ყვირილი: „მიშველეთ, დავიჭირე-მეთქი“. მოცვივდენ სუყველა, დიდი ბიჭებიც მოგვეხმარენ და ცოცხალი მივგვარეთ ბატონს. იმ დღეს ჩემი ვაშკაცობის ამბავი ძალიან გაითქვა და მეც სწორედ დავრწმუნდი, რომ კურდღელს ფეხდაფეხ მოვწვდი და დავიჭირე-თქო. მას უკან, ხშირად, საღამო-საღამოობით ბოსტნის ბოლოზე ვიცდიდი ხოლმე: ეგებ კიდევ გამოვარდეს კურდღელი და დავიჭირო-მეთქი. ალბათ, ეს შემნიშნა დედამ, რომ ერთხელ მიმიხმო და მითხრა: „შენ ხომ ამისთანებში ტოლი არა გყავს და ერთ-ერთი შინაური კურდღელი დამიჭირე, სხვისთვის მინდა გასაგზავნად“. მეც, რასაკვირველია, ვიკისრე: საყდართან, საქალების გვერდით საკურდღლე იყო მიშენებული და იქ შინაური თეთრი კურდღლები ბუდობდნენ. დიდიდან საღამომდის ვდიე ხან ერთს და ხან მეორეს, მაგრამ ვერ დავიჭირე, და საღამოს, დედამ რომ მკითხა, თავი მითი ვიმართლე, რომ ფეხები მტკივა-თქო. დედაჩემმა სიცილი დაიწყო და მითხრა: „პატარა კი აღარა ხარ, როგორ ვერ მიხვდები, კურდღლის დაჭერა ფეხდაფეხ შენ კი არა, არა კაცს არ შეუძლიაო! შინაური რომ ვერ დაიჭირე, გარეულ კურდღელს შენ როგორ დაენოდი, თუ უცაბედად ხიმეში არ გაკვეხებულიყო!“ ამ სიტყვებმა, ცოტა არ იყოს, გულში ჩამახედეს, ვიგრძენი ჩემი ნაცარქექიაობა, შემრცხვა და გავწითლდი.

იმ დროში ჩაის არ სვამდენ, მხოლოდ სტუმრებისათვის მოადულებდენ ხოლმე, მაგრამ ბავშვებს მაშინაც არ ასმევდენ: ცხელი წყალი შიგნეულს გაუფუჭებსო და შაქარიც კბილებს წაუხდენსო. მე, რასაკვირველია, სული მიმდიოდა შაქარზე, მაგრამ ვინ მაჭმევდა? მაგიერად, როდესაც შაქარს მტვრევას დაუწყებდნენ ხოლმე, მე მივუცუცქედებოდი გვერდით შაქრის მმტვრეველს და იქით-აქეთ შორს გადაბნეულ ფხვნილს ქორივით მივჩერებოდი. მაგრამ მათი აღება ხელით მოუხერხებელი იყო; დასველებული თითები მზად მქონდა, დავანებდი ზედ და ელვასავით ვიტკუცუნებდი პირში. ეს შემნიშნა ერთხელ ჩემმა უფროსმა დამ და მიჩრია: – „მაგას ნუ შვრები, სინუნკეაო!“ და ჩუმიად თითო კვნიტ შაქარს მადლევდა ხოლმე:

მეც ეს მინდოდა და ღმერთს ვეხვეწებოდი: „ღმერთო, სტუმრებს ნუ გამოგვიღვე-თქო“, რადგანაც უმისოდ, ვიცოდი, შაქარს არავინ დაამტვრევდა. ხშირად დავუხვდებოდი ხოლმე წინ ჩვენგან ნამავალ სტუმრებს და ჩუმიად ვეხვეწებოდი: თქვენი ჭირიმი, ხშირად იარეთ-მეთქი, იმათ ეგონათ თუ მე ეს სტუმართმოყვარეობით მომდიოდა, მიწონებდენ და ამბობდენ: „რა კეთილია ეს ბავშვი და რა პურადი გამოვაო!“ რა იცოდენ, რომ მხოლოდ ჩემი „უსხის კუდი“ მაგონდებოდა, ე. ი. შაქრის კვნიტი.

პურადობის რა მოგასხენოთ, მაშინ რა პურადობა შემეტყობოდა, მაგრამ გულკეთილი კი მართლა ვიყავი: პირუტყვი რომ ჩემთან ვისმე გაელახა, ვიტირებდი. თუმცა ღმერთს მეც კი გავლახე ერთხელ, მაგრამ ეს სულ სხვა იყო, მინდოდა მომეგერებია და ჭკუა მესწავლებია. ერთხელ ყანაში ღმერთს მოკლეს და მე მთელი დღე არაფერი მიჭამია; ისე მეზრალეობდა, რომ სიხლოვესაც ვერ მივუკარე, დამეხედა და ეს მით უფრო საკვირველი იყო, რომ, საკლავს რომ წამოაქცევდენ, სიამოვნებით თავზე დავტრიალებდი და არც არაფერს სიბრალულსა ვგრძნობდი. საუფლო დღეებში, მაგალითად, შობის, აღდგომის და სხვა ამგვარ დღესასწაულების წინა დღეს ძროხას რომ დაკლავდნენ, ჩემ სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა! ბუშტს გამოვართმევდი ხოლმე მზარეულს, დავხელდი ნაცარში, გადავადრობდი ზედა კანს და გავბერავდი; მერე ვინმე ქალს ან გამდელს ვაჩუქებდი ხოლმე საუმარულედ, რადგანაც გაგონილი მქონდა, რომ უმარულის შესანახავად კარგიაო. ერთხელ მხოლოდ, შობის წინ დღეს აღარ მიყურებია ძროხის დაკვლისათვის, რადგანაც უფრო სასიხარულო შემთხვევამ გამიტაცა და ჩვეულება დამავინყა: სწორედ იმ საღამოს ქუთაისიდან მოგვივიდა მამიჩემის გამოგზავნილი კაცი და პატარა ჩექმები მომიტანა. იმ დღემდის ჩემ ფეხს ჩექმა არ მიჰკარებია და მხოლოდ შლაპუნა ფოსტლებს ვიცვამდი ხოლმე. რალა თქმა უნდა, რომ სიხარულმა ამიტაცა, ძროხა კი არა, თავიც დამავინყდა. მამაჩემი იწერებოდა, სხვათა შორის: „ამ ჩექმებს ვაგლახად ნუ გააფუჭებინებთ ჩემ კაკოს! სირბილის ნებას ნუ მისცემთ, რომ ქუსლი არ მოაქციოს და უბრალოდ არ მოჩორთოსო!“ ეს ბძანება ჩვენ სახლში გადაჭარბებითაც აასრულეს: ჩამაცვეს მხოლოდ შობა დღეს, ახალწელიწადს და შეინახეს; მე ისევ ფოსტლებზე გადამიყვანეს და აღდგომამდის აღარ მიპირებდნენ ჩაცმევას.

მომავალ აღდგომას, რასაკვირველია, ორკეცი სიხარულით მოველოდი. ცისკრის რომ დარეკეს და ჩვეულებრივად ჩაცმა-დახურვა

დაიწყეს, მეც მომიტანეს ჩემი საოცნებო ჩექმები, მაგრამ, წარმოიდგინეთ ჩემი უბედურება: ჩექმები გამხმარიყვნენ, მეც ფეხები გამზდოდა და შიგ ალარ ჩამეგია! ბევრი მანვალეს, ქუსლზე კანი გადამაძვრეს, კოჭი კინალამ ამომიგდეს, მაგრამ არა ეშველა რა. დამმწარდა აღდგომა. იმ დღეს რალა მოესწრებოდა, მაგრამ სწორამდის კი მომიტანეს ახალი, და იმ დღიდან დაწყებული, ქუთაისს ნასვლამდი, თითქმის წელიწად-ნახევარს უჩქემოდ ალარ გამივლია. უკანასკნელ წელიწადს მით უფრო კარგად შევიშენე ჩექმები, რომ ბევრს ალარ დაერბოდი, რადგანაც აღრინდელი თავშესაქცევარი ყოველგვარი თამაშობა მომწყინდა და უფრო სხვა საფიქრელს გადავჰყვივი. ამის მიზეზი იყო „ვეფხისტყაოსანი“ ნავიკითხე თავიდან ბოლომდი და, თუმც ზღაპრული მხარის მეტი არა გამიგია რა, მაგრამ მაინც ძალიან გატაცებული ვიყავი. იმას მივყალე სხვა საკითხავებიც და მთელი ქრისტომატია, ჩუბინაშვილისაგან პეტერბურგში გამოცემული, რამდენჯერმე გადავიკითხე. ამას გარდა, ერთხელ ქალაქიდან ჩამოგვიტანეს ამბავი, რომ „გლუხარიჩმა“ კომედია დაწერაო და ვარანცოვის სასახლეში ითამაშესო. ამ ამბავს გულმოდგინედ ვუგდებდი მე ყურს და ბოლოს თვითონაც მოვიწოდომე, რომ იმგვარი რამ კითხვა-მიგებითი დამეწერა და მართლაც ავწერე ჩვენი შინაურობა, მაგალითად, როგორ აწვალებდა ჩვენი მოურავი ხალხს, მერე ბატონს აბეზლებდა; ბატონიც მოთმინებიდან გამოდიოდა და ჯავრობდა და სხვ. და სხვ. ეს ბავშური სცენები სასახლეში სუყველას მოეწონა გარდა მოურავისა, რომელიც გულმოსული ამბობდა: „ჩემი დაცინება არაფერია, მაგრამ ვნახავ, თუ ამ ყმანვილმა მთელი ქვეყანა არ გადიმტეროს, და ნუ აქეზებთო“. ეს ჩემი პირველი ნაწარმოები დედაჩემს თურმე შეენახა და, რუსეთიდან რომ დავბრუნდი, მიჩვენა. მე სიბრყვემორეულმა ვიუკადრისე, გამოვართვი დედას, დავხიე და ცეცხლში ჩავყარე. დედაჩემს ეს ძალიან ეწყინა და მისაყვედურა, მაგრამ, ხომ ველარ გავამთელებდი?!

ამგვარი ბევრი რამ მაგონდება ჩემი სიყმანვილიდან, მაგრამ, რომ მკითხველს თავი არ მოვაბეზრო, ამით ვათავებ.

II

გიმნაზიაში რომ შემეყვანეს, გავცეცდი: იმდენი ბავშვი, ერთად თავმოყრილი, ჩემ დღეში არ მენახა. მოზდილები სკამებზე იჯდენ სულგანაბული და ახალმოსწავლე პატარები კი ჯგუფ-ჯგუფად კედლებთან იყვენ ატუზული. აქ კედლებზე ირგვლივ ქალაღდის

ფიცრები იყო ჩამოკიდებული, ზედ ანბანი და ამოსაღები ეწერა და იმას აკითხებდენ ყმანვილებს. ჯგუფს ერთი უფროსი ჰყავდა და ის ასწავლიდა: ხელში ეჭირა ნკეპლა და, შეეშლებოდა თუ არა ბავშვს კითხვა, უცხუნებდა და უცხუნებდა. ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდენ და, როცა შემოუვლიდენ კედლებს, მერე კი ნება ჰქონდათ სხვებთან დამჯდარიყვენ ისინიც სკამზე. ამ ყოფაში იყვენ, სანამ კითხვას ისწავლიდენ. უნდებოდენ ზოგჯერ წელიწადზე მეტს. წარმოიდგინეთ 7-8 წლის ბავშვი დილის შვიდი საათიდან ნაშუადღევის ორ საათამდე მშეირ-მწყურვალი, და მაშინ იგრძნობთ, თუ რა ტანჯვაში იყვენ ის სანყლები. ზოგს გულს ეყრებოდა, ზოგს თავბრუ ეხვეოდა და ეცემოდენ ძირს, მაგრამ ყურადღებასაც არავინ აქცევდა.

შესვლისთანავე პირველ კედელთან დამაყენეს „ანბან“-ზე, მაგრამ, რადგანაც მე ხუცური ვიცოდი, მხედრული წერა-კითხვა შესწავლილი მქონდა და რუსულ ამოსაღებშიაც გატეხილი მქონდა თვალი დედიჩემის ნყალობით, ერთ დღეს შემოვირბინე ყველა კედლები. მასწავლებელმა თავზე ხელი გადამისვა, მომიწონა, და უფროსებთან დამსვა სკამზე. კითხვით კარგად ვკითხულობდი, მაგრამ ჩემი უბედურება ის იყო, რომ რუსული არ მესმოდა. იმ დროს შემოღებული იყო საზოგადოდ თუნუქის ფირფიტა, რომელსაც „მარკას“ ეძახდენ. ვინც ქართულად ხმას ამოიღებდა, მიაჩეჩებდენ ხელში და თანაც გრძელ ფიცარს – სახაზავს დაჰკრავდენ ხელის გულზე. მერე ის უნდა ცდილიყო, რომ სხვისთვის გადაეცა როგორმე იმ რიგადვე, ე. ი. ჩაბარების დროს „ლინიკა“ დაერტყმია ხელის გულზე. ამგვარად, ეს საცოდაობის ფირფიტა გადადიოდა ხელიდან ხელში. სწავლის გათავების დროს ვინც ვერ მოასწრებდა იმ ფირფიტის თავიდან მოშორებას და შერჩებოდა ხელში, უნდა კლასში დარჩენილიყო მთელი დღით უსადილოდ. ვინც რუსული არ იცოდა ახალშემოსულობის დროს, ხმის ამოღებას ვერ ბედავდენ და მუნჯდებოდენ. ამ ჩვეულებას დიდი გამრყვნელი ხასიათი ჰქონდა. ყმანვილები ცდილობდენ, რომ ერთმანეთი მოეტყუებიათ, გაებრყვებიათ როგორმე და ცბიერობა-ფარისევლობას ეჩვეოდენ. სულ ერთი კვირის შესული არ ვიყავი, რომ მოვიდა ჩემთან ერთი პატარა ყმანვილი, ანგელოზის სახის მქონი, და ტკბილის ღიმილით, მეგობრულად მკითხა რალაც ქართულად; მეც, რასაკვირველია, რადგანაც სხვა ენა არ ვიცოდი, ქართულად ვუპასუხე. ყმანვილს მშვიდობიანი სახე გადაუსხვაფერდა და სიხარულით მომაჩეჩა ფირფიტა. ჩამოვართვი, მეტი რალა გზა

მქონდა, მაგრამ „ლინეიკაზე“ ვერ დავეთანხმე. „რა გენაღვლება შენ, მე რომ „ლინეიკა“ არ დავირტყა, მარტო ვართ და ვინ გაიგებს-მეთქი“ – ვეხვეწებოდი. ჩემმა მონინაალმდეგემ შორს დაიჭირა: „მე თუ დამარტყეს, შენ რა ჭრელი პეპელა ხარო?“ მე მაინც არ დავეთანხმე, გავუძალდი და იმან ჭუჭყუნი დაიწყო. მასწავლებელი რომ შემოვიდა, მივიდა, დამაბეზლა. დამიძახეს, გავედი შიშით და კანკალით. მასწავლებელმა წარბები შეიკრა და მკითხა: „როგორ ბედავ ურჩობასო? აქ შენი სახლი ხომ არ გგონიაო!“ მე თავის გამართლება დავიწყე, მაგრამ აღარ გამივიდა! „კარგი, მე გასწავლი ჭკუასო!“ დაუძახა „სტოროჟებს“ და უბრძანა: „როზგიო!“ მე, ამის გამგონეს, თავში სისხლი ამივარდა და გაქცევა დავაპირე. „ნუ გაუშვებთ, დაიჭირეთო!“ – იყვირა მასწავლებელმა. იგრიალეს მოსწავლეებმა ჩემ დასაჭერად და გადამელობენ კარებზე... მე მეორე ოთახში შევევადი, სადაც მესამე კლასი იყო. აქაც ერთი ალიაქოთი მოვახდინე, მაგრამ შევხტი ფანჯარაზე, გავამტვრიე მინები, გადავხტი და მოვკურცხლე შინისაკენ. გამომიდგენ „სტოროჟები“. წინ მე გავრბოდი კურდღელივით და უკან ისინი მომდევდენ კიჟინით. გულგახეთქილი შევიჭერ შინ; დედ-მამამ რომ გაიგეს, რაც მოხდა, შეწუხდნენ და ბევრიც მიჩიეს: წადი, რა ვუყოთ, გაგროზგონ, ეგ მარტო შენ თავზე ხომ არ არის – ყველას როზგავენო. მოითმინე, მოიჭირვე. მიერჩევი და ბოლოს კაცი გამოხვალ; მაგათში უმისოდ არ შეიძლებაო!.. მაგრამ მე შორს დავიჭირე და გამოტეხილი ვუთხარი დედას: – თუ კიდევ გაგიგზავნივარ იმ დასაქცევ გიმნაზიაში, თავს დავიხრჩობ-მეთქი! შეშინდენ და ჩამომეთხოვე. ერთ კვირას აღარ წავსულვარ კლასში. იმ დროს დირექტორად კოცებუ იყო, ახალი დანიშნული. ქართული მანრის უფროსობის დროს შეესწავლა, კარგად იცოდა და ქართველებიც ძალიან უყვარდა. მოვიდა ჩვენსა და გამომკითხა ყველაფერი. მეც დაუფარავად მოვახსენე, რაც გადამხდა და რასაცა ვგრძნობდი. გაუკვირდა, გადააქნია თავი, მომეფერა და მითხრა: შენ ჩემი სახელი ახსენე და ნულარავისი გემინიაო! ხვალ ჩემთან მოდი პირდაპირ კანცელარიაში და მე წაგიყვან კლასში. მეორე დღეს მართლა წამიყვანა და მიმიყვანა ჩვენს კლასში. გამოიკვლია ყოლიფერი და, „მარკის“ ამბავი რომ გაიგო, გაოცდა. მოიხმო ინსპექტორი, ზედამხედველები, მასწავლებლები და გამოუცხადა ყველას, რომ დღეიდან ეგ საქციელი აღარ ჩაიდინოთო! მოსპეთ „მარკა“ და უმიზეზოდ ცემა-ტყეპაზედაც ხელი აიღეთო! მერე მიუბრუნდა ჩემ მასწავლებელს და უთხრა: – განსაკუთრებითი ყურადღება მიაქციე

ამ ყმანვილსო! მართლაც იმ დღიდან ცოდვის ფირფიტა გადააგდეს, მაგრამ ცემა-ტყეპაზე კი უცბად ვერ აიღეს ხელი. უმისობა მაინც არ ეხერხებოდათ. ტყუილა კი არ არის ნათქვამი: „ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო!“ იმ დროს მთელი რუსეთი დარწმუნებული იყო, რომ ჭკუა და სიკარგე როზგის ნაყოფიაო. გიმნაზიებშიც, რასაკვირველია, პირველი ადგილი ეჭირა... დღე არ იქნებოდა, რომ ყმანვილების წივილ-კივილით იქაურობა არ ყოფილიყო გაყრუებული. „როტაში“ არ უნდებოდათ იმდენი წკეპლა, რაც თვითვე კლასში. „სტოროჟებს“ ურმებით მოჰქონდათ ყოველდღე ახალ-ახალი. მოსწავლის გალახვა ყველას შეეძლო დირექტორიდან დაწყებული, „სტოროჟებამდე“. მიზეზს არავინ კითხულობდა. ვინ იცის, რამდენი დასწავლებულა, რამდენი დამახინჯებულა, და რამდენს კიდევ ხასიათი გაფუჭებია საუკუნოდ... ხშირად მოხდებოდა ხოლმე, რომ ერთი და იგივე ბავშვი, ერთი დღის განმავლობაში, სამჯერ-ოთხჯერ „გაროზგვილიყოს“ სხვადასხვა უფროსებისაგან. მახსოვს და არც დამავიწყდება ჩემს დღეში: ერთი რუსის ბავშვი იყო – კრიჟანოვსკი, ძლიერ მოუსვენარი რამ, მაგრამ სხვებ კარგი იყო. ერთხელ ნახევარი საათით დაავიანდა კლასში მოსვლა და დირექტორმა „გააროზგვინა“; იმ დღეს გაკვეთილი არ იცოდა და მასწავლებელმა „გააროზგვინა“; სწავლა რომ გათავდა, ზედამხედველმა „გააროზგვინა“: სახლში გიცელებია და მეზობლის ბავშვისათვის ქვა გისროლია – გიჩივლესო! ამითაც ველარ გადარჩა. ყველამ ერთად დააბეზლეს ინსპექტორს და იმანაც მოუხდომა „გაროზგვა“. ეს ინსპექტორი შეუბრალებელი რამ იყო და მისი ისე ეშინოდათ, როგორც სულთამხუთავისა. კრიჟანოვსკიმ, ტანჯვა რომ ველარ აიტანა, იშვირა ხელი და ფეხი და გადავარდა რიონში. რომ შემთხვევით იქვე არ დასწრებოდა ერთი მეგრელი მოსწავლე, ძალიან კარგი მცურავი, დაილუპებოდა. ისე ცემა-ტყეპას ხომ ანგარიში არ ჰქონდა. ვაი, მისი ბრალი, ვისაც კარგი ხუჭუჭი თმა ჰქონდა! ერთ ყმანვილს, გვარად ჭაჭაშვილს, დიდი ყურები ჰქონდა. დიდი და პატარა ყველა ყურებში ავლებდა ხელს. ერთხელ გამხეცებულმა ზედამხედველმა შუამდი აახლირა ყური; გაუსივდა და მხოლოდ რამდენიმე დღის განმავლობაში ისევ დაუნყო შეხორცება. მაგრამ ვინ აცალა შეხორცება! სტაცებდნენ ხელს და ხელახლა აგლეჯდნენ... ასე რომ გავიდა სასწავლებლიდან. ერთ მოსწავლეს – კლდიაშვილს – პირით დაჰკრა შუბლზე „ლინეიკა“ და თავთხლე გადაადინა, ძვალაც კი გაუტეხა. გულშემოყრილი ბავშვი შინ წაიღეს. ამ გარემოებისათვის ყურადღებაც არავის მიუქცევია. ამისთანები რამ

უთვალავი იყო. ღვთის მადლით, მე ამცილდა ტანჯვა და ერთხელ მეტად არ გავლახულვარ, მაგრამ ეს ერთიც საკმაო იყო, მთელი ჩემი სიცოცხლე მოეტანჯა! დირექტორმა რომ მიმიყვანა, იმ დღიდან ჩემი მასწავლებელი სულ გულალრენილი იყო ჩემზე და, თუკი შემთხვევა ექნებოდა, რასაკვირველია, არ დამზოგავდა. ერთხელ რომელიღაც მოსწავლემ ხაჭაპურები მოიტანა კლასში და ლატარიაში ჩააგდო თითო კაპეიკად, ყველამ მოაწერა ხელი. წამძლია სულმა და მეც მოვანერე. შემოგვესწრო მასწავლებელი და იწყინა, როგორ გაგიბედნიათ ხელის მოწერაო! აილო დიდი, უშველებელი „ლინეიკა“ ხელში. თვითო-თვითოდ გაჰყავდა ხელის მომწერლები; ჰკითხავდა: რომელი ხელით მოწერეო? და, პასუხს რომ მიიღებდა, დაჰკრავდა ხოლმე, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. „კიდევ მოაწერო?“ – ეკითხებოდა დაცინვით. მე ყველაზე ბოლოში ვწერე, რადგანაც ჩემი გვარი წილხეა, და „ჟურნალში“ ანიდან იწყება გვარების წერა. იმ დროს საბა ორბელიანის იგავ-არაკები წაკითხული მქონდა და მომაგონდა ოფოფის ხრიკი, თავის გადარჩენა რომ უნდოდა და მელა გააბრიყვა. იმ განყოფილებაში წერის გაკვეთილი იყო. მე ვიფიქრე, რომ, თუ მარჯვენა ხელი მეტკინა, წერა გამიფუჭდება და მოდი მარცხენას გავიმეტებ-მეთქი. მეც რასაკვირველია, მითხრა: „აბა დამნაშავე ხელი გამოაშვირეო!“ მე მარცხენა გავუშვირე. ჯერ დამკრა და მერე ეჭვი შეიტანა, რასაკვირველია განგებ, მარცხენა ხელით როგორ მოაწერდიო? რომ გამოვუტყდი, მარჯვენა ხელზედაც დამკრა და გამიშვა. ტკენა ხომ ტკენა იყო, მაგრამ მე ის უფრო მტანჯავდა, რომ ჭკუა წავაგე და ორი „ლინეიკა“ დამკრეს, მაშინ როცა სხვები კი თვითოთი გადარჩენ! ვტიროდი, ხელი მიკანკალედა და, რასაკვირველია, კარგად ველარ დავწერდი!.. ნაწერები რომ გააჩნია მასწავლებელმა, დამიწუნა და კიდევ დამკრა „ლინეიკა“: უკეთ დანერეო! კლასის გათავებაში ოთხჯერ კიდევ დამკრა!.. ის დღე იყო და მას აქეთ ველარ გამოვბრუნდი. არ იქნა ველარ გადავიგდე გულზე ეს შემთხვევა. წერაში ხელი გამიფუჭდა და დღესაც კიდევ გაურკვეველად ვწერ; ვინც ჩემ ნაწერებს დახედავს, გაუკვირდება, რომ ზოგან კარგი ხელია და ადგილ-ადგილ კი ნაჯღაბნი და გაუგებარი. ეს მაშინ მემართება, როცა ინსტინქტურად მაგონდება ხოლმე მაშინდელი ჩემი ტანჯვა. ეს შემთხვევა რა გასახსენებელი იყო, მაგრამ მიტომ ვამბობ, რომ მშობლებმა და მასწავლებლებმა იგულისხმონ, თუ რა ძნელია სათუთ ბავშვებთან სასტიკად მოპყრობა და რა შედეგი მოჰყვება ხოლმე...

ჩემი გალახვის ამბავი გაეგო დირექტორს და შენიშვნა მიეცა მასწავლებლისათვის. ის იყო და ის, ამ დღიდან ამომიჩემა მასწავლებელმა და ყურადღებასაც აღარ მატყვევდა, თითქო ერთი ჯირკი გდებულყო იქ. არც მასწავლიდა და არც რამეს მკითხავდა. მე მაინც, ზოგს ამხანაგების შემწეობით, ზოგსაც ჩემით ვსწავლობდი, რაც ძალი და ღონე მქონდა. იმდენი ნიჭი არა მქონდა, რამდენიც სურვილი და ბეჯითობა. ვცდილობდი, დღე და ღამე გასწორებული მქონდა და სხვებს არა თუ არ ჩამოუვარდებოდი, მეტიც ვიცოდი მათზე. ეგზამენები მოახლოვდა, ხმა გავარდა, რომ „პოპეჩიტელის“ თანაშემწე, მაქსიმოვიჩი, მოდის, იმან უნდა გამოგვცადოს მოსწავლეებიო. იმის სიფიცხეზე და გულქვაობაზე ბევრს საარაკო რამეს ლაპარაკობდნენ. ყველა შიშის ქარმა აიტანა, მასწავლებელიცა და მოსწავლეებიც.

მაქსიმოვიჩი ჩამოვიდა თუ არა, მაშინვე ბრძანება გამოცა, რომ, რადგანაც ყველას ვერ მოვასწრებ, თვითეული კლასიდან სამ-სამი მოწაფე გამომგვარეთ. პირველი, შუათანა და უკანასკნელი; იმათ გამოვცდი და მით მთელი გიმნაზიის გარემოებაც გათვალისწინებული და აწონილი მექნებაო. ეგზამენებმა კარგად ვერ ჩაიარა. წინდანივე დამფრთხალ ყმანვილებს გონება ეკარგებოდათ. ჯერ იმ სამ მოწაფეთაგანს ჰკითხავდა რამეს საპასუხოს და, თუ ვერ უპასუხებდნენ, მერე მთელ კლასს მიუბრუნდებოდა. თუ აქაც აღარავინ აღმოჩნდებოდა, მასწავლებელს უნდა აეხსნა. ხშირად მასწავლებლებიც ნაიბორძიკებდნენ ხოლმე. მაშინ თვითონ ეგზამენატორი ახსნიდა გაამეორებინებდა ხოლმე ყმანვილებსაც. ეს ახალი მეთოდი იყო მისგან შემოღებული. იმ დროს გიმნაზიაში სწავლობდა ერთი შესანიშნავი და სახელგანთქმული ახალგაზრდა – ბესარიონ ლოლობერიძე. მოსწავლეებსაც დიდი ხათრი ჰქონდათ მისი და პედაგოგებსაც მისი იმედი ჰქონდათ: „თუ დაგვიხსნის, ის დაგვიხსნის და გვასახელებსო“. მათი მოლოდინი გამართლდა, მაგრამ სულ ისე მაინც არა, როგორც ეგონათ. ამბობდნენ: „მარჯვედ იყო ბესარიონი, მაგრამ ბევრი ოფლი კი აწურვიესო“. ასე თუ ისე, თუ იმას არა, მაქსიმოვიჩი გულს ველარ მოიბრუნებდა ქუთაისის გიმნაზიასა და მის მასწავლებლებზე. შუა კლასებშიაც ზოგიერთებმა გვარიანად მიუგეს. ბოლოს ჯერი მიდგა უმცროს კლასებზე. ჩვენი კლასიდანაც, განკითხვის დღე რომ დადგა (ასე ვეძახოდით საზოგადოთ მაქსიმოვიჩის ეგზამენებს), სამი მოწაფე აიყვანეს და ჩააყენეს თორნეში. მესამე მოწაფედ, ესე იგი, უკანასკნელ მაჩანჩალად, მე გამაყოლეს. ჩემი ამხანაგები ცახცახებდნენ და მე კი უფრო სეირის საყურებლად გავედი, რადგანაც ვიცოდი, რომ,

როგორც უკანასკნელს, ბევრს არას მკითხავდნენ და ყურადღებას არ მომაქცევდნენ. ერთ ხანს მარჯვედ იყვნენ მონაფეები. საზეპირო როცა ჰკითხეს, იმათაც ჩააბულბულეს; მაგრამ ბოლოს, როცა აზრით გაგებაზე მიდგა საქმე, მაშინ კი აიბნენ. საკვირველი იყო: „პოპეჩიტელის“ თანაშემწის საკითხავებმა, სასახლეში რომ ბავშვებმა თამაშობები ვიცოდით: „ბერი ჩამოხტა“, „აჩატი“, „ანზე ვისი ყმა ხარ“ და სხვანი, სწორედ არ მომაგონა! გამიკვირდა: „ეს რა გიმნაზიის საკადრისია-მეთქი“, – ვამბობდი გუნებაში. მაგრამ მომაგონდა ჩვენი სახლი, დედა და ისე წავხალისდი, რომ ასე მეგონა, შინა ვარ-მეთქი და ორჯერ-სამჯერ, ჩემ ამხანაგებს რომ შეეშალა, მე უკმაყოფილოდ თავი გავაქნიე. მაქსიმოვიჩმა თვალი შემატანა და მომაყვირა: – „რას აქნევ თავს ქეციან ცხენივითო!“ შევშინდი და ენა ჩამივარდა. მასწავლებელი მომეშველა და მოახსენა: – „აღბათ ბუზი ანუხებს და ხელს ვერ ხმარობსო“... – „რა დროს ბუზებია!“ მიუბრუნდა უკმაყოფილოდ მასწავლებელს: „და ან საჭიროების დროს ხელს ნუ გაანძრევო, ვინ ეუბნება? უშლიან მხოლოდ წარამარა ხელების აქეთ-იქით ქნევას. არა, აქ სხვა მიზეზიაო!“ მიმიხმო სტოლთან.

- მე შეგნიშნე, რომ, როცა იმათ ეშლებოდა, მაშინ აქნევდი თავს. მართალია თუ არა? ნუ გეშინია, მითხარი!
- დიახ, უნებურად!..
- მაგალითად, რა შეეშალათ?
- აქლემი გაფრინდებო, რომ მოგახსენეს, ეტყობათ, არ უნახავთ აქლემი!
- შენ? შენ სად გინახავს?
- შარშან თათრებმა ჩაატარეს მადანში; ძლივს მიიფხორებოდნენ.
- მერე, რა იცი რომ ვერ გაფრინდება?
- ფრთები არ აქვს.
- რასაც ფრთები არ აქვს, ვერ გაფრინდება? მაგალითად, კაცი ვერ გაფრინდება?
- ვერა.
- არ გაგიგონია ძველად, რომ ვინმე გაფრენილიყოს?
- ძველად – ენოქ და ილია, მაგრამ ისინი ურმით გაფრინდნენ, ღვთის ძალით. – ეგ ზამენატორმა თვალები დააჭყიტა და მკითხა:
 - ვინ გითხრა შენ ეგ?
 - დედამ.
 - კუდიანები რომ ფრენენ, იმათ ხომ ფრთები არ აქვთ?

- კუდიანები არ ფრენენ.
- მაშ, როგორ შეუძლიათ, რომ არ ფრენდნენ, ასე ჩქარა ყველგან როგორ მიივლ-მოივლიან?
- მგელზე ჯიან და ისე დადიან, – აქ გადიხარხარა და თავზე დამისვა ხელი. ამგვარ რამეებს მკითხავდა და თანდათან გახალისდა. მეც რომ შევატყე, აღარ წყრება-მეთქი, გავთამამდი. ბოლოს დამიწყო გამოცდა. საზეპიროები მკითხა, – კარგად მიუფე.
- აზრიც გესმის? – მკითხა.
- რასაკვირველია, მესმის!
- შეგიძლია ქართულად გადაგვითარგმნო ეგ ლოცვები?
- რალად გადაგვითარგმნით, ქართულად რომ უფრო ადრე ვიცოდი?..
- სად ისწავლე?
- სახლში.
- ეგებ რუსულადაც იქ ისწავლე?
- არა, აქ. – მიუბრუნდა მასწავლებელს და ჰკითხა:
- თქვენ ხომ არ შეგშლიათ, რომ ეგ ბავშვი უკანასკნელ მონაფედ წარმოადგინეთ?
- არა, თქვენო აღმატებულებავ! ერთი რომ პატარაა, მერე კიდევ არც დიდი ხნის შემოსულია და ჯერჯერობით ყურადღებას აღარ ვაქცევდით, არასა ვკითხავდით, გაკვეთილებსაც არ ვაძლევდი: ჯერ მიერჩიოს-მეთქი, – უპასუხა მასწავლებელმა ცოტა ფერმიხდილად.
- მაშ თუ არა გკითხავდნენ, შენ როგორღა სწავლობდი? – მითხრა მან.
- სხვებს რომ აკითხებდნენ და უხსნიდნენ, მეც აქ არ ვიყავი? ყურს ვუგდებდი.
- ეს რომ გაიგონა, „ხედავთო?“ დაეკითხა ჩემ ამხანაგებს: რომ მოგენდომებიათ, თქვენც ასე ისწავლიდითო. მასწავლებელი რომ კარგად გიხსნით, ეს ცხადად სჩანს“. ხელი ჩამოართვა მასწავლებელს და მადლობა უთხრა. მე შუბლზე მაკოცა, წამოდგა ზეზე და დაიშალა კლასიც. მიფრინდი თუ ფეხით მივედი სახლში, აღარ მახსოვს, სიხარულმა ისე ამიტაცა, რომ მთვრალივით ვეღარ გამოვერკვიე. შინ რომ მივედი, სტუმრები იყვნენ სახლში და მამაჩემმა მომაძახა: რა ქენი, ჩემო კაჭუაო? მეც ყველაფერი მოვახსენე, რაც გადამხდა. „მე კი არ ვიცოდი?! – წამოიძახა მამამ. – კვიცი ყოველთვის გვარზე მიდისო. პეტრე არხიმანდრიტს რომ ვებარე მონასტერში ბავშვობისას, ყველას ვჯობდით, რასაც სხვები ათ-ათ წელიწადს უნდებოდ-

ნენ, მე ორ-სამ წელიწადს გავიარე, გავათავე: „ღრამატიკა, ანგარიში, ისტორია, ლეოლრაფია და სხვანიო. ბატებმა არ დამაცალეს, ყოყინით მანუხებდნენ, თვარა, რომ მომეცადა, არისტოტელის კათელორიასა და ლოლიკას სულ ბდღვირს გავადენდიო. შენც, შვილო, ოჯახის შვილი რომ ხარ, სხვებზე უფრო მეტი უნდა ისწავლო და ვიგინდარები არ გაიტოლოო!“ სტუმრებმაც ამგვარივე დარიგება მომცეს. დედა კი თავისთვის იჯდა თავჩაღუნული, თითქო ამისთვის სულ ერთიაო და არც კი შეუმჩნევივარ. საღამოს, დასაძინებლად რომ ჩავნექ ლოგინში, მოვიდა დედა და შუბლზე დამადვა ხელი. ჩამოჯდა ლოგინზე. მე ვიფიქრე: „ვაი თუ ავად ვარ და მატყობს რამეს, თვარა ასე სხვიმის როდის მოსულა-მეთქი“. წინათაც მითქვამს და ახლაც ვიმეორებ, რომ საკვირველი ზნე სჭირდა დედას: თუ არ გამოთხოვების დროს, როცა სადმე დიდი ხნით მივდიოდი და ან ხანგრძლივ უნახაობის შემდეგ, ისე არ გვაკოცებდა ბავშვებს, და მაშინაც ისე, თითქო გული ნებას არ აძლევსო. ეს მეც მიკვირდა და ვერ ამეხსნა. ეს ხასიათი მთელ მის სიცოცხლეში შერჩა. შვილიშვილებსაც ასე ეპყრობოდა. ერთხელ, დაცოლშვილიანებული ვიყავი, შევეცნარი, რომ ჩემ პატარა შვილს, მძინარს, მიდგომოდა და სიფრთხილით, არ გამოიღვიძოსო, ჰკოცნიდა, ეალერსებოდა. მაშინ მივხვდი, რომ ალბათ ჩვენც ასე გვეალერსებოდა-მეთქი. ცხადად ვინ უშლიდაო – იფიქრებს კაცი, და ის თურმე იმ აზრის იყო, როგორც ერთხელ გამოაცხადა ლაპარაკში, რომ ხშირი მოფერება აფუჭებს ყმანვილს და წარამარა კოცნასაც ფასი აღარ აქვს მის თვალშიო. არ ვიცი, საზოგადოდ ეს მართალია თუ არა, მაგრამ ჩემ თავზე როგორც გამოვცადე, მისი კოცნა რალაც სასუფეველურ ნეტარებად მიმაჩნდა. იმ საღამოს ავფოფინდი, რომ გვერდში მომიჯდა და ალერსიანად მითხრა: ხომ ილოცეო?..

– როგორ არა-მეთქი!

– დღეს დილას, სანამ კლასში წახვიდოდი, დაუჯდომელი პარაკ-ლისი ხომ არ დაგვიწყებია?

– როგორ დამავიწყებოდა!.. და მერე მით უფრო, რომ განსაცდელში მივდიოდი.

– ჰო, კიდევ მიტომ უხსნიხარ ღმერთს და გაგიმარჯვნია. უღმერთოდ, რაც უნდა იცოდე, მაინც ვერას გაანყო! მამაშენმა რაც გითხრა დღეს, ის მართალი კი ნუ გგონია, იმან ისე იცის ხუმრობა.

– რა?

– რა და, სხვებმა რომ გაჯობოს, სირცხვილიაო. აბა, სხვები რომ კარგები იყონ, შენი რა სირცხვილია? სირცხვილი ის არის, როცა

შენ შენდა თავად არ ვარგხარ და არ ცდილობ სწავლას. შენ სხვებს კი არ უნდა ეჯიბრებოდე! შენ სრულიად შენთვის უნდა ცდილობდე ყოველგვარ სიკარგეზე და, თუ სხვებიც შენისთანები იქნებიან და კიდევ უკეთესიც, შენ იმითი რას დაჰკარგავ? შენ კიდევ უნდა გიხაროდეს მათი სიკეთე. შენ რომ კარგად დაგიჭერია დღეს ეგზამენი, აი რა კარგ გუნებაზე ხარ! ისინი კი, შენი ამხანაგები, ვინ იცის, რა გულდანყვეტილები არიან!

– ტიროდენ, დედა!

– მერე არ შეგეცოდა?

– შემეცოდა კი არა, კინალამ მეც ვიტირე...

– ჰოდა, იმათაც რომ შენსავით გაემარჯვათ, ხომ გიამებოდა?

– ნეტავ მართლა!..

– ჰო, შვილო! სხვისი შური და სიხარბე გულში არ უნდა შეუშვა, – ესენი ორივე ეშმაკის კიბის საფეხური არიან. ეშმაკი ჯერ შეგიტყუებს ზედ ნელ-ნელა და მერე უცბად გკრავს ხელს და გადაგადებს. – მე პირჯვარი დავინერე, დედამ მაკოცა მხურვალედ, ორჯერ-სამჯერ ჩამეკონა გულში, პირჯვარი გადამსახა და მომშორდა: „დაიძინეო“. ჩემს ნეტარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. დიდხანს თვალი ველარ დავხუჭე, და, რომ დამეძინა, სიზმრებმა წამიღეს: სულ ანგელოზებში დავფრინავდი და ვთამაშობდი.

გათავდა ეგზამენები. წავიდა მაქსიმოვიჩი. მიწყნარ-მოწყნარდა ყოლიფერი და მეც პირველი საჩუქრით გადამიყვანეს მეორე კლასში. სულ სხვა თვალთ მიყურებდნენ ამხანაგებიცა და უფროსებიც. ამას მე კარგად ვხედავდი და ვცდილობდი, რომ არ შევრცხვნილიყავ. დღე და ღამე გაერთებული მქონდა, ისე მონდომებით ვსწავლობდი და იმ შრომასთან და ცოტა ნიჭთანაც, რომ უკეთესი პატრონობა მქონოდა და უფრო სწორ გზაზე ვმდგარიყავ, კარგი რამ გამოვიდოდი, მაგრამ სამნუხარო ის იყო, რომ იმ დროს პედაგოგია მეტად დაბალ ხარისხზე იდგა. ბავშვებს კაჭკაჭებსავით წვრთნიდნენ და არა ადამიანის შვილებად! ყოველი საგანი უნდა მხოლოდ ეხუპირებით მოსწავლეებს, და, აზრი ესმოდათ თუ არა, ამას არავინ ჰკითხავდა. ერთი რუსის შვილი იყო – ვოლკოვი – და იმას საღმრთო წერილიდან გაკვეთილი ჰკითხეს. საბრალომ ზეპირად არ იცოდა, მაგრამ თავისი სიტყვით შევნივრად ახსნა, მასწავლებელმა უგდო, უგდო ყური და გაიცინა: – შენი სიტყვებით რომ ბრძანებ, განა სწუნობ მაგის დამწერის სიტყვებს?! გაუჯავრდა და გააგდო, ცუდი ნიშანიც დაუტყვა. მერე მეორედ გაიყვანა, როდესაც გაეზეპირებია და სულ-

მოუბრუნებლად, სულ სხაპასხუპით უთხრა, თუმცა კი არ ესმოდა, რას ამბობდა. მოუწონა: „აი როგორ უნდა დაისწავლო!“ და კარგი ნიშანიც დაუსვა. ასე იქცეოდნენ ყველა მაშინდელი მასწავლებლები. მხოლოდ მათ რიცხვში ერთადერთი, გვარად ტროე, სულ სხვა იყო! მაქსიმოვიჩის მეთოდი შემოიღო: საზეპიროს ცოტას გვაძლევდა, სულ რამოდენიმე პნკარს, მაგრამ მაგიერად, არა თუ აზრი, ყოველი სიტყვის მნიშვნელობა უნდა გვცოდნოდა და აგვეხსნა. მის კლასში ყველა – დიდი და პატარა – თანასწორად სმენად იყო გადაქცეული. ბუზი რომ გაფრენილიყო, გაიგებდა კაცი. მაშინ იცოდნენ და დღე-საც კიდევ, მასწავლებლები რიგ-რიგად ჰკითხვენ მოსწავლეებს, ასე რომ მოწაფემ იცის, როდის მოუწევს რიგი და იმ დღისთვის უკეთ ემზადება, ვიდრე სხვიმის, და მის სწავლაში თანასწორობა აღარ არის. ტროეს კლასში კი ყველა მზად უნდა ყოფილიყო. ერთს რომ ჰკითხავდა, უცებ, მოულოდნელად სხვას რომელიმეს „განაგრძეო“ – მიუბრუნდებოდა. აგრეთვე არ იცოდა ძველი და ახალი გაკვეთილი: მოულოდნელად ძველიდანაც გვკითხავდა ხოლმე. თვითუფლ სკამს მიუჩინა თითო უფროსი შეგირდი. ისინი ჰკითხავდნენ ყოველდღე გაკვეთილს მოსწავლეებს და ნიშნებს უსვამდნენ. იმ უფროსებისათვის მერე მე უნდა მეკითხა და დამესვა ნიშნები. ზოგიერთი მათი შეგირდებიც უნდა შემემომწმებინა და ის ნიშნები მიმერთმია მასწავლებლისათვის. რომ შემოვიდოდა, ისიც გადაათვალიერებდა და დასამომწმებლად გამოიხმობდა ზოგიერთებს. ერთი გაბაშვილი იყო ჩვენს კლასში, რომელიც სოფლიდან დადიოდა სასწავლებელში და კლასის დანყებას, რასაკვირველია, ვეღარ მოასწრებდა ხოლმე. ამისათვის აჩოქებდნენ იმ საწყალს კუთხეში კლასების გათავებამდე. ასე რომ ფეხზე მდგარი ის სწავლის დროს ძვირად დაგვინახავს. ერთხელ დარჩენილიყო სადღაც და ქუთაისში ნათესავებში გაეთია ღამე. სამოსწავლო წიგნიც ეშოვნა (მაშინ არამცთუ გარეშე წიგნი, სახელმძღვანელო წიგნებიც ცოტა იყო, სულ რამოდენიმე და ერთი მეორისაგან ვნათხოვრობდით) და გაკვეთილი კარგად დაესწავლა. ადრე მოვიდა, მაგრამ, რადგანაც დაჩვეული იყო, თავისთავად დაიჩოქა და ამისათვის ყურადღებაც არავის მიუქცევია. მის უფროს შეგირდს მისთვის კარგი ნიშანი დაესვა, მე შევამომწმე და მართალი გამოდგა. ტროემ რომ საზოგადოდ ყველას ნიშნები გადაათვალიერა, გაბაშვილის ოთხსაც მოჰკრა თვალი. ალბათ გაუკვირდა და გამოუძახა. ჰკითხა და მისთანა თქვენს მტერს! ერთი სიტყვაც ვერ მიუგო, გადააქნია თავი და გამიხმო:

– ეს ნიშანი შენ დაუსვიო? – მკითხა.
 – დიახ, მე-მეთქი, – ვუპასუხე
 – მერე რათა, რომ არაფერი იცის?
 – მე რომ ვკითხე – იცოდა.
 – იცოდა?! ასე მალე, ორ წუთში როგორ დაავინყდებოდა? აქ რალაც სხვა ამბავია! – ბრძანა მრისხანედ. – შევიტყობ, რაც არის, მაგრამ ჯერ არ მცალია. გაბაშვილი, ნადი და შენ იქვე დაიჩოქე, სადაც იყავი და შენც, წერეთლო, მიდი მაგასთან და გვერდში ამოუდექი, სანამ ჩემი კლასი არ გათავდეს! მერე ორივეს ერთად დაგამონმებთ. – თუმცა ყველაზე მეტი ჩვენ ტროესი გვეშინოდა, მაგრამ მისგან დასჯილი არ გვინახავს, და ახლა: როგორ გამიბედეს მოტყუებაო, ზომას გადავიდა.
 – შე შეჩვენებულო, რა ჰქენი ეგა, აკი იცოდი? – დავეკითხე ჩუმად, კუთხეში რომ გავედით.
 – ახლაც ვიცი, – მიპასუხა ტირილთ.
 – მაშ, რატომ არ მოახსენე!
 – ფეხზე რომ ვიდექი, ვერ მოვახერხე. ეს რამდენი ხანია – სულ დაჩოქილი ვსწავლობ და პასუხსაც ისე ვაძლევ. აი, თუ არ ვიცი! – მოჰყვა ზეპირად. – რომ ავდგე, დამებნევა! – მასწავლებელმა მოგვატანა თვალი და მოგვაყურა – რას ჩურჩულებთო? – მე გავედი და მოვახსენე ყველაფერი. გამოიყვანა გაბაშვილი, დააჩოქა და ისე ჰკითხა. კარგად მიუგო, რამდენჯერმე გაიმეორა ეს ამბავი და ისე გაუკვირდა, რომ წამოდგა ზეზე, კლასს თავი დაანება და გასწია კანცელარიისაკენ. იქ რა ჩაიდინა, ვინ იცის? მაგრამ იმ დღიდან კი გაბაშვილი დაჩოქილი არ გვინახავს.
 ერთხელ, სწავლა რომ გათავდა და შეგვასვენეს, მე, რადგანაც დილას არა მეჭამა რა, შევირბინე შინ, ვიგდე ახალუხის ჯიბეში ცხელი მჭადის კოკორი და მივაშურე ისე კლასს: არ დამაგვიანდეს-მეთქი. ტროეს გაკვეთილი იწყებოდა. ფეხად შეესწრო ჩემთვის და ხუთი მონაფე კიდევ გამოეხმო და გაემწკრივებინა. შევყავ თავი თუ არა, მომაყვირა: – შენ, აქ მობრძანდი და დადექ ამათთანაო! მივედი და გავჩერდი. ცხელი მჭადი მომეღვა ბარძაყზე და მეცხუნა. მე შმაშური დავინყე, ხელი მოვუსვი. ასე რომ ავტოკდი, მასწავლებელმა შემნიშნა და მკითხრა: რა გემართებო? დაფარვა აღარ შეიძლებოდა... ამოვაყოფინე ჯიბიდან მჭადს თავი... შეგირდებმა გადინარხარეს. მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიცინა, გამომართვა მჭადი და წინ სტოლზე დაიდვა. მე სირცხვილის ოფლი გადამსკდა. დაგვინყო

გაკვეთილების კითხვა. ამ დროს, ჩემდა საუბედუროდ, ინსპექტორი შემოვიდა. მაშინ კი ამიკანკალდა მუხლები. ეს ისეთი შეუბრალებელი ვინმე იყო, რომ ყმანვილის „გაროზგვას“ არა ერჩია რა. სულ უბრალო მიზეზი საკმაო იყო, რომ ოთხში ამოელო. ერთხელ ერთსა და იმავე დროს ორი ბავშვი „გაროზგა“: ერთი იმიტომ, რომ თმა წამოგზდიაო და მეორეც იმიტომ, რომ მეტად ძირში მიგიჭრიაო! ვიფიქრე: „ეს მჭადი მე ხეირს არ დამაყრის-მეთქი!..“ მართლაც, მოჰკრა თვალი თუ არა, დაიღრიალა: – ამ მჭადს რა უნდა აქ, ვინ მოიტანაო!.. ერთი მონაფე, რომელიც ხშირად მექიშპებოდა ხოლმე, წამოხტა ზეზე და მოახსენა: წერეთელს ამოუღეს ჯიბიდანაო. – რათ მოგიტანიაო?! მკითხა მრისხანედ. მე ენა ჩამივარდა, მაგრამ მასწავლებელმა მოახსენა: ახლავ გაიგებთო და მკითხა: ეს რა არისო? მჭადი-მეთქი, – ვუპასუხე კნავილით.

– რისგან კეთდება?

– სიმინდისაგან.

– როდის სთესენ სიმინდს? რანაირად იზრდება? როგორ მუშაობენ? როდის აკეთებენ მჭადს და სხვანი. ესენი ყველაფერი გამომკითხა და მეც პასუხს ვაძლევდი. რამდენიმე წუთს მკითხავდა და ბოლოს სთქვა: კარგიო! ხვალ ნუ დაგავინყდება ბრინჯის მოტანაო; ხვალ იმის შესახებ ვილაპარაკოთო. ინსპექტორმა იფიქრა: აქ სწორედ მასწავლებლის სურვილით მოუტანიათ მჭადიო და გავიდა კლასიდან ხმამაღლა. მასწავლებელმა მამუზლარი მონაფე გაიხმო და ჰკითხა: შენ არა გაქვს რა ჯიბეშიო? გაუსინჯა და კოჭი უნახა. – ეს რა არისო? ეს ხომ სათამაშოა, რომელიც კლასებში სრულიად გამოუსადეგარია და შენ კი ჯიბეში გიძევსო!.. წერეთელმა მჭადი მიტომ მოიტანა, რომ შიოდა და შეჭმა ველარ მოასწრო და შენ კი სათამაშოდ დაბრძანდები! კარგი, გაჩერდი მაგრე კლასის გამოსვლამდე! მე მაგ კოჭით წარგადგენ ინსპექტორთანო. იმ მონაფეს ფერი ეცვალა და ატირდა. კლასი რომ გათავდა, მიუბრუნდა მტირალს და უთხრა: კარგი, ახლა კი მიპატივებია, მაგრამ შემდეგ კი ფრთხილად იყავი: რაც შენთვის არ გინდა, იმას ნურც სხვას უზამო!

ეს ჩვენი საყვარელი მოძღვარი მხოლოდ ოთხ კლასამდე ასწავლიდა; უფროს კლასებში ნება აღარ ჰქონდა, რადგანაც უმაღლესი სასწავლებელი არ ჰქონდა გათავებული. თუკი რამ ვისწავლეთ რუსული, მის ხელში; და მის შემდეგ კი, იმ უფროს კლასებში, მეოთხედან დაწყებული, თუ რამ დაგვაკლდა, თვარა არა შეგვიძენია რა. მეოთხე კლასი მეტად ძნელი კლასი იყო: სულ ახალ-ახალი საგნები და

მასწავლებლები: ისტორია, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია, ბოტანიკა, ზოოლოგია, ლათინური, სჯულისკანონი, მეურნეობა, მინერალოგია და სხვადასხვა – სულ ერთად მოგვყარეს! – თავ-ტანის რომ აღარა გაგვეგებოდა რა, გავუსვით ზეპირობას ხელი, და, როგორც იქნა, კიდევ იოლად გავდიოდით, თუმცა სრულიადაც არა გვესმოდა რა იმ საგნების. სხვისი რა მოგახსენო და მე კი ასე ვიყავი, თუმცა პირველ მონაფედაც კი ვირიცხებოდი და ოქროს ფიცარზე ვენერე. ამ მალალ კლასში, ცოტა არ იყოს, დავთარი შემეშალა. ერთი ვილაც რუსული ენის მასწავლებელი დაგვინიშნეს, გვარად საპეგა. იმისთანა ახირებული კაცი ძვირი იყო! სულ ჯავრობდა რალაცაზე, ცხვირი ჩამოუტიროდა და სხვა რომ ვინმე დაენახა მომცინარი, გადაირეოდა. მე კი, ჩემდა საუბედუროდ, ისეთი მომცინარი სახე მქონდა, რომ ტირილის დროსაც კი მეღიმებოდა! ამითვალწუნა ამ კაცმა და საშველი აღარ მომცა. წინა სკამიდან სულ უკანასკნელზე გადამსვა: „თვალში ნუ მეჩხირებო!“ ერთხელ რალაც კაი გუნებაზე იყო, გამიყვანა და მკითხა გაკვეთილი. კარგად მივუგე, მომიწონა: „ცოდნით კარგად იციო, მაგრამ რა მიზეზია, რომ სულ იღიმები? ნუ იცინი პირუტყვივითო!“ მე მეგონა, მცდის-მეთქი, და ვუპასუხე: „პირუტყვები არ იღიმებიან და არც იცინიან-მეთქი“. ეს რომ ვუთხარი, ისარნაკრავივით წამოხტა, მტაცა ხელი საყელოში და გამიძახა გარედ.

უკანა სკამზე რომ ვიჯექი, მონაფეები მოიბრუნებდნენ ხელს და ზურგს უკანიდან მომაბზეკდნენ ხოლმე თითს. წარმოიდგინეთ ორმოცი და ორმოცდაათი თითი ჩემკენ მოშვერილი, მაშინვე დამეთანხმებით, რომ სიცილი ძნელი მოსაკავებელი იყო. მეც უეცრად გადავიხარხარებდი ხოლმე. მიზეზს ვერ ვამხელდი, და ის კი მიატოვებდა გაკვეთილებს და დაიწყებდა ხოლმე ერთ ამბავს. მონაფეებსაც ის უნდოდათ. ბოლოს ამიკრძალა მის კლასში შესვლა და რჩევაში ითხოვა: ან მე აღარ ვიქნები, ან ის მონაფე გააგდეთო. მის გარდა ყველა მასწავლებელს ვუყვარდი, პირველ მონაფედაც მთვლიდნენ და არ დაეთანხმენ. მიმიხმეს და მკითხეს: რა მიზეზია, რომ ასე გაგიჯავრებია ეს მასწავლებელიო? მე ტირილი დავიწყე და იქვე სიტყვების გათავებამდე გავიღიმე. დირექტორი წამოდგა და წავიდა საპეგას კლასში, რომ სხვებისათვისაც გამოეკითხა და შეეტყო ნამდვილი მიზეზი. ჩემდა ბედად მისთანა გარემოებას შეესწრო, რომ ხელი მომიმართა. ერთი მონაფე იყო ჩვენს კლასში კ... ლ... სამაგალითო რამ, აჩქარება არ უყვარდა. საპეგა კი, როცა გაკვეთილს ჰკითხავდა

ვისმე, ამბობდა: ნუ ფიქრობ, ისე მითხარო. ის გაუყვანია დაფაზე, რაღაც დაუნერინებია და ახსნას უცდის. კ... ლ... ფიქრობს, რომ კარგად მიუგოს. სულწასული პედაგოგი მიეპარა უკანიდან, ჰკრა თავში ხელი და ცხვირ-პირი დაფაზე მიახლევინა: „რას უცდით?“ შეშინებულსა და გაბრუებულ მონაფეს ცხვირში სისხლი წასკდა, და სწორედ ამ დროს შეესწრო დირექტორიც. საპეგა მეორე დღეს თვალით აღარ გვინახავს, მის მაგიერ მეორე დაგვინიშნეს – პანი-ზოვსკი. მაგრამ ბევრით უკეთესი ვეღარც ის იყო, უკეთესი კი არა, ხმას არ იღებდა, სულ წითლდებოდა. კომანსკის რიტორებას მოიტანდა ხოლმე და ისე უხმოდ, თითოთ გვაჩვენებდა: აქედან-აქამდის გაიზვიერეთო, და ჩვენც ვასრულებდით მის ნებას. იმას „ქალ-ბიჭას“ ვეძახოდით, დავცინოდით, მაგრამ ის თვალს გვარიდებდა. არაფერი გარეშე წიგნი არ იყო, რომ წაგვეკითხა; და რომ კიდევ გვემოვა სადმე, წაკითხვის ნებას არ მოგვცემდნენ: „რაც კარგი რამეა – რიტორებაშია დაბეჭდილი, ის გეყოფათო“. ერთხელ ერთმა თამამმა მონაფემ ჰკითხა: „რაც აქ არ არის მოყვანილი ამ წიგნში, მის მეტი პუშკინს არა დაუნერია რაო?“ „ეგ რა შენი საქმეაო?“ – მიუგო მასწავლებელმა. ყმანვილი არ მოეშვა და კიდევ ჰკითხა: „პუშკინი უკეთესი მწერალია, თუ გერცენიო?“ წამოვარდა შეშინებული, დაიცვა თითები ყურებში და გააბა ყვირილი: „აქ არ ვყოფილვარ, არა გამიგონია რა, არცა გითქვამს რაო“... და ამგვარად გავიდა კარში.

არანაკლებ ახირებული იყო იყო ლათინური ენის მასწავლებელიც – ძალიან კარგი, მშვიდობიანი და ბეჯითი მასწავლებელი; ბუზის ეშინოდა და, მახარობელას რომ ბზუილი დაეწყო, იმას გული უწუნდა. ეს რომ იცოდნენ მონაფეებმა, თუ რომელიმე მათგანმა გაკვეთილი არ იცოდა, მოიყვანდა უცბად მახარობელას და ჩუმად გაუშვებდა კლასში; მასწავლებელი დაფრთხებოდა, მოსწავლეები წამოვარდებოდნენ ზეზე, ზოგი სტოლზე შეხტებოდა, ზოგი ამ ბუზს დაუნყებდა ვითომდა კლასიდან გამოდენას; ხან ერთ კუთხეში მიაგდებდნენ, ხან მეორეში და ამასობაში კლასიც თავდებოდა.

ცხადია, რომ ამგვარ პირობებში ჩაყენებული მოზარდი თაობა ვერას გამოიტანდა ბევრს გიმნაზიიდან, რომ ამ საზარელ ბნელში ერთი ნათელიც არ გამოგვჩენოდა. ის იყო პოლონელი როდზივიჩი, რომელიც ჯერ პროფესორად ყოფილიყო, მაგრამ ლოთობის გულისათვის დაეთხოვათ და სტავროპოლში ემოვნა ინსპექტორობა. მერე იქიდანაც გაეგლოთ და ჩვენში გადმოიყვანეს მათემატიკის მასწავლებლად. ეს ლოთი მასწავლებელი ყურადღებასაც არ აქცევდა

თავის საგნებს, არც ალგებრას, არც გეომეტრიას, არც ტრიგონომეტრიას და არც ფიზიკას; ჩვენს ნებაზე მოაგდო მათი სწავლა და ჩვენ, როცა გაგვიძნელდებოდა გაგება რამესი, მაშინ დავეკითხებოდით და მშვენიერადაც აგვიხსნიდა ხოლმე. საკვირველია, რომ მისი საგანი ყველაზე უკეთ ვიცოდით. რაღაი შეგვატყო, რომ გონებადამშული და განუფითარებელი არიანო, სულ სხვა რამეებზე გვესაუბრებოდა და ცდილობდა ჩვენს გამოფხიზლებას. იმ ხანებში გამოაცხადეს, რომ ვისაც უნდა რუსეთში წასვლა და უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა, იმან ლათინური უნდა ისწავლოს და, ვისაც მხოლოდ გიმნაზიის გათავება უნდა, იმან სჯულის კანონი შეისწავლოს და, თუ პირველ შეგირდად გამოვა, ჩინსაც მიიღებსო. ჩინს მაშინ დიდი მომხიბლავი მნიშვნელობა ჰქონდა. მაგრამ ყველა ჩემმა ამხანაგებმა, თუმცა ზოგი მათგანი ვერც კი წავიდოდა რუსეთში სილარიბის გამო, ლათინური ირჩიეს. ერთმა მათგანმა მხოლოდ და მეორემ მეც სჯულის კანონის შესწავლა მოვინდომეთ, ჩინის სურვილით წარტაცებულებმა. იმ ხანებში რუსული ენის მასწავლებელმა გვიბრძანა: აიღეთ, რაც გინდათ, და თქვენდა თავად თხზულება დასწერეთ, მაგრამ დიალოგებად კიო. მე ავიღე და დავწერე ერთი ახირებული რამ. მასწავლებელმა რომ წაიკითხა, ინსპექტორს გადასცა და მას საპედაგოგო რჩევაში წარედგინა და ეთქვა: „ამის დამწერი, თუ ახლავე არ აილაგმა, არ ივარგებსო!“ რჩევაზე როდზივიჩის გამოედვა თავი: მაგის დამწერი კარგი ვინმე გამოვა და, განყრომა კი არა, მოფერება ეჭირვებო. მე ვთხოულობ, რომ იმას ძალა დაატანოთ – ლათინური შეისწავლოს და მაღალ სასწავლებელში სადმე შევიდესო, მჭერმეტყველებამ გაიტაცა, გადაიყოლია ზოგიერთები სხვებიც და დირექტორმაც ბანი მისცა. შემხმეს მეც.

- ეს შენი დანერვილიაო? – მკითხა დირექტორმა.
- დიახ, – ვუპასუხე ცოტა შემკრთალმა.
- მერე როგორ გაბედე, რომ მთავრობის მოსამსახურე პირებს ასე ცუდად იხსენიებ?
- ის გადამდგარი ჩინოვნიკია.
- სულ ერთია, უპატიურად შეხება მაინც არ შეიძლება! ის დამსახურებული იქნებოდა და პენსიაც ექნებოდა, – დაუმატა მრისხანედ ინსპექტორმა. – წაიღე და გადაასწორე სხვანაირად!
- თუ მხოლოდ ეგ არის წუნი, ეგ ადვილია: წავშლი სიტყვას „გადამდგარი“ და დავწერ „გამოგდებულს“. გამოგდებული, თუ კარგი ყოფილიყო, ისევე სამსახურში იქნებოდა. დირექტორმა გაიცინა და

გამიშვა. იმ დღიდან მეც ლათინურზე გადავედი. ამის შემდეგ კიდევ უფრო შემიყვარა როდზიევიჩმა და განსაკუთრებულ ყურადღებას მაქცევდა. საკვირველი იყო მისი საქმე: ისე გაჟღენთილი ჰქონდა გვამი არაყით, რომ ხანდახან, კიდევ რომ არ დაელია, ისე თავისთავად მოუვლიდა სიმთვრალე. ერთხელ მოუარა გაკვეთილების დროს და მონაფეს, რომელიც დაფასთან იდგა და გეომეტრიულ სახეებსა ხატავდა, – მიაყვინა: „აბა, ჩამოუარე ლეკურიო!“ – და ტაშის კვრა დაინყო. გაშეშდა მონაფე. ჩვენც შევწუხდით, მაგრამ იმან მაინც თავისი არ დაიშალა: „როგორ თუ შენ ნაციონალური ცეკვა გეზიზღებაო?! არ იცი, რომ ხალხურ სიმღერებსა და ცეკვაში მისი გული და სული იხატება? აი, ლეკურიც ხომ ქართულია, ცოცხალი რამ არისო!“ დაუკრა ვითომ თვითონ ლეკური, მერე გადავიდა მაზურკაზე: „აი ესეც ჩვენი გამოგონილი თამაში და შეუპოვარი მაზურკაო! და ახლა ესეც ნახეთ, რასა ხატავსო“ და დაუარა „ტრეპაკა“, უნმანური გინებით შეკაზმული. ბოლოს შეჩერდა, დაავლო ქუდს ხელი და გავარდა კარში. ჩვენ ღმერთს მადლი შევნირეთ, რომ არც დირექტორი, არც ინსპექტორი და არც სხვა ვინმე არ შემოგვსწრებია. ისე შეგვებრაღა, რომ არ ვიცოდით, გვეცინა თუ გვეტირა! მესამე დღეს დარცხვენილი შემოვიდა. დიდხანს ხმას არ იღებდა ბოლოს დაინყო:

„ყმანვილებო! ძველ დროში საბერძნეთში განგებ დაათრობდნენ ხოლმე მონებს და მათ უსაქციელობას თავის შვილებს აყურებინებდნენ, რომ მათთვის თვალდათვალ დაენახებიათ, თუ რა საძაგლობაა – კაცი რომ დათვრება, გონებას დაჰკარგავს და პირუტყვს დაემსგავსება. გუშინნინ მე დაგანახვეთ თქვენ ამგვარი რამ. ეცადეთ, რომ გაუმაგრდეთ ცხოვრებას, აიტანოთ გასაჭირი და ჩემსავით არ გაგაფუჭოსთ. რა ვარ ახლა მე? განა არ ვგრძნობ, რომ ფიზიკურად დამახინჯებული ვარ? მაგრამ მაინც, მადლობა ღმერთს, ამ ფიზიკურმა დამახინჯებამ სული და გული წმინდად, შეუბღალავად შემინახა“. კლასის გამოსვლამდე სულ ამნაირად გვემუსაიფა და მოგვმორდა. ჩვენ თითქმის ყველა ვტიროდით და იმ დღიდან კიდევ უფრო გვებრალებოდა.

უკანასკნელ კლასში რომ გადავედით, მე ფრანგულის მასწავლებლის მუსიე ტურესის სახლში ვიდექი. ამ მუსიე ტურესს ყმანვილები „მოსე ტურას“ ეძახდნენ. ერთხელ საღამოს სტუმრად შემოპყვა როდზიევიჩი; დაჯდენ ორი მარტო და ჩაის დაუნყეს სმა. სტუმარმა რომი მოითხოვა, თვითონაც დაისხა და მასპინძელსაც დაუსხა. შეჰყვენენ ნელ-ნელა მუსაიფს. შეზარხოშებულმა ფრანგმა დიდი

რეკოლუცია მოიგონა და აღტაცებით დაინყო ლაპარაკი. სტუმარმა პოლონეთი გაიხსენა, და მოხსნეს თავი სიფრთხილეს, მით უფრო, რომ იქ იმ ორისა და ჩემს მეტი არავინ იყო. მე ჩემთვის კუთხეში ვიჯექე, ასე რომ, მგონი, ვერც კი შემნიშნეს. იმათმა აბდაუბდა საუბარმა ისე გამიტაცა, რომ რაღაც უჩვეულო სასუფეველი ვიგრძენი, სმენად გარდავიქეცი. ბოლოს სთქვა ამოოხვრით როდზიევიჩმა: „ახლა რაღა დროს, ვწუხვარ, რომ სამხედრო სამსახურში არ შევედი, რომ სარდალი გავმხდარიყავ და მარჯვე დროს ქვეყნისათვის კონრადივით სამსახური გამეწია!“

ეს რომ ჩამენვეთა ყურში, ჩემი თავი ველარ ვიცანი! იმ ღამეს აღარ დამეძინა. ვამბობდი: „რა მინდა უნივერსიტეტი? რა კარგი იქნება სამხედრო სამსახური? ოდესმე სარდალი გავხდები! რაც ადრე შევუდგები საქმეს, ის აჯობებს, და ამ ერთ წელიწადს მაინც ხომ, უკანასკნელს კლასში, ახალს რას გვასწავლიან, ძველებს გვამეორებინებენ, – და გამოვალ, არსად არ წავალ-მეთქი“. გადავწყვიტე და გამოვუცხადე მამაჩემს ჩემი სურვილი. მამას ძალიან იამა: „შენი ნებაა, შვილო! მე შენი ხნისას ცოლი მყავდა და ოჯახს ვეკიდებო“. მაშინვე გამოვედი სასწავლებლიდან, რითაც ყველა გავაკვირვე და დიდიდან საღამომდე როდზიევიჩს აღარ ვმორდებოდი. ოთხი თვე დავრჩი, მაგრამ ეს ოთხი თვე უფრო ნაყოფიერი იყო ჩემთვის, ვიდრე რვა წელიწადი გიმნაზიაში მყოფობის დროს. დამდეგ მაისს გამოვეთხოვე დედ-მამას, იმერეთს და დავადექი გზას. სრულიად გამოუცდელს ცხოვრებაში, ბევრის არმცოდნეს და სრულიად არაფრის მნახველს უნდა ზღვა გამეგლო, ხმელეთი გადამელახა და ერთი ბიჭის ამარა ჩავსულიყავ პეტერბურგში, სადაც ჩემი ძმა მეგულებოდა „კანვო“-ში მოსამსახურედ.

III

ქვეყანაში თვალგაუხელებელი, ცხოვრებაში გამოუცდელი და ოცნებით გაბერილი, აპრილის დამლევს დავადექი რუსეთის გზას. ორპირამდე (მარნამდე) ცხენით ვიარე, იქ ნავში ჩავჯექე და მივანდევი თავი გადარეულ რიონს. ფოთამდე ორ დღეს მოვუნდი სიარულს; აქაც სამ დღეს დავრჩი, დავესწარ ფოთის კურთხევას და მერე კი სამხედრო ცეცხლის გემით გავემურე ოდესისაკენ. პეტერბურგში პირდაპირ მიმავალისათვის, რასაკვირველია, ხმელეთით წასვლა უფრო მოხერხებული იყო და არც ისე საშიში, როგორც ზღვით, მაგრამ ამ გზით მიტომ გამისტუმრეს, რომ იქ ვარანცოვის ქვრივი ეგულებოდათ

და მისი ნახვა დამავალეს. იმ დროს საზოგადოდ ქართველებს ისეთი სიყვარული და ხსოვნა ჰქონდათ ვარანცოვის, რომ, თუ რუსეთში მყოფი, ან მიმავალი ქართველი ვარანცოვის ქვრივს არ გაუვლიდა და არ ნახავდა, ვერც კი წარმოიდგენდნენ. ჩემმა მშობლებმაც მიტომ დამავალეს, რომ უთუოდ მისვლიყავ კნინასთან და მათ მაგიერ მოკითხვა გადამეცა; ძღვნად – მისართმევადაც ერთი დიდი გიშრის ჯვარი, ზედ ჯვარცმამოსახული გამატანეს. ჩემს ოცნებაში ზღვაცა და ხმელეთიც ნამდვილზე მეტად მქონდა წარმოდგენილი და მიტომაც აღარა გამკვირვებია რა!.. გართობით კი ისე გამართო ახალ-ახალ, უცხო სანახაობამ, რომ დროს ვეღარ ვგებულობდი. ჩემი პოეტური ოცნება ისე გაიზარდა მგზავრობის დროს, ისე აჭრელდა და აფერადდა, რომ გაბრუნებულმა ცა და ქვეყანა, ზღვა და ხმელეთი საჭადრაკო ფიცრად გავიხადე და ჩემ ნება-სურვილზე ვახტუნებდი მეფესა და ლაზიერს. რას მიფხვდებოდი მაშინ, რომ გამოუცდელიობა მატყუარა ნატვრის თვალა?!..

ვარანცოვის კნინამ შვილივით მიმილო და დედაშვილურად მომეცა. გამომკითხა ყველას ამბავი და ბოლოს, გიშრის ჯვარი რომ გადავეცი, დიდი სიამოვნება დაიმჩნია. „ვანსოვართ ქართველებს და სჩანს, რომ ჩემ ქმარს მალე არ დაივინყებენო!“

„სანამ საქართველოს სახსენებელი არ მოისპობა, ვარანცოვის სახელიც არ დაივინყდება-მეთქი“, წამოვიკნავე მე ეს უფროსებისგან ჩვენში ბევრჯერ ნათქვამი და ჩემგან გაგონილი და გულში ჩარჩენილი სიტყვები.

მოხუც კნინას ცრემლი მოერია, ღიმილით შემომხედა და მაკოცა. ჩემი მიტანილი ჯვარი სტუმრების ხელიდან ხელში გადადიოდა. ყურადღებით სინჯავდნენ; გიშერი შავი ქარვა ეგონათ და მოსწონდათ, მაგრამ ჯვარზე გამოქანდაკებული ქრისტეს სახე, როგორც ეტყობოდა, ვერ აკმაყოფილებდა მათ ესთეტიკურ მოთხოვნილებას. ერთ სტუმარ ქალთაგანს მიუბრუნდა კნინა და უთხრა: იტალიაში ხომ არა გგონიათ თქვენი თავი? ნუ დაივინყებთ, რომ ამისთანა რამეებს უბრალო მეგიმერეები აკეთებენ იმერეთში! ისინი გლეხები არიან და არსად რამე უნახავთ გარდა გარდამოხსნისა და ხატებისა ეკლესიაში; მათი სამხატვრო გაღერია, მათი შკოლა – მარტო ბუნებაა საქართველოსი, მაგრამ ბუნება საოცნებო და აღტაცებაში მომყვანი. ეს უბრალო ხელოვნება განა არ ამტკიცებს, რომ იმათ, თუ გარემოებას ხელი არ შეეშალა მათთვის, თვისი საკუთარი რაფაელები და მიქელ-ანჯელოები ეყოლებოდათ? განსვენებულ თავადს აღტა-

ცებით უყვარდა ქართველები, დიდ პატივსა სცემდა მათ წარსულს და მომავალზე იმედობდა. სულ იმას ამბობდა: ეს პატარა საქართველო დიდ რუსეთის ქარგაში უმშვენიერესი ფერადი და უმტკიცესი ოქროქსოვილი იქნებაო! მხოლოდ ჩვენ კი უნდა მივუშვათ ნებაზე, ვუწინამძღვროთ და გარედან ხელი შევეწყოთო.

ერთი საათი მეტი ილაპარაკა სულ ქართველებზე და საქართველოზე. წასვლა რომ დავაპირე, გამოთხოვების დროს ღიმილით მითხრა: აი, ახლა თქვენ, ახალგაზრდა ქართველებმა, უნდა გაამართლოთ ჩემი ქმრის იმედებიო! მერე მკითხა: რამდენ ხანს დარჩებით ოდესაშიო? და რომ მოვასხენე: რამდენიმე დღეს-მეთქი, მეორე დღისთვის სადილად დამპატიჟა, ორმოცი წელიწადი მეტია მას აქეთ, მაგრამ ასე მგონია, თუ ეს ყოველიფერი ახლა იყო-მეთქი, ისე ნათლად ჩამჩრა მისი ალერსიანი სახე გულში და სიტყვებიც ტკბილად ყურში მიწვიან.

სასახლიდან დაბრუნებულმა მთელი დღე ოდესის დათვლიერებას მოვანდომე. ბევრი საუცხოვო რამ ვნახე, მაგრამ დიდად არ შემომჩნევია: არც მრავალსართულიანი სახლები, არც განიერი ქუჩები და არც ზედმავალ ხალხის გაცეცხებული მისვლა-მოსვლა. მე მხოლოდ ბოლოში თავმოყრილმა გემებმა გამაოცეს!.. „ან რა მიაქვთ, ნეტავი, ამდენი და ან რა აქვთ წასაღები, რომ ზღვაზე ძლივს ეტევიან-მეთქი?“ ვამბობდი გუნებაში და თანაც გულს ვაყოლებდი ზღვის ფრთვიანს. მეორე დღეს, ვარანცოვის კნინასთან რომ ვეპირებოდი წასვლას, სწორედ იმ დროს, სასტუმროს მსახურმა შემომიტანა წერილი. ექიმი ანდრიევსკი მწერდა: კნინა ავად გახდა, დღეს აღარავის მიღება არ შეუძლია და მის მაგიერ მე გთხოვთ, ჩემთან მოხვიდეთ სადილად. მით უმეტესად, რომ კნინა ვარანცოვის დავალებით ერთი რამ უნდა გადმოგცეთო! მე მისი ადრესი არ ვიცოდი და შევწუხდი, მაგრამ გამოდგა, რომ თავისი საკუთარი კარეტა გამოეგზავნა ჩემთვის. მეც ჩავჯექი და ვეახელი.

ანდრიევსკი ვარანცოვის სასახლის საკუთარი მკურნალი იყო, შინაური კაცი, და, სადაც უნდა ყოფილიყო ვარანცოვი, ყველგან თან ახლდა. ცოლად ჰყავდა ქართველი ქალი, თავად თუმანიშვილისა. ქართველები დიდ პატივსა სცემდნენ და ისიც მათ სიყვარულს იჩენდა უეჭველია, რომ ვარანცოვის დროსაც იქნებოდნენ ქართველების მოძულარი რუსები, მაგრამ ვერ გაბედავდნენ გამოცხადებას!.. საზოგადოდ ხელქვეითები უფროსის ნება-სურვილს უთანხმებენ თავის გრძნობა-გონებას... ფარისევლურად ხელში იჭერენ ორივეს

რიკტაფელსავით და, დროს აყოლით, ხან მარჯვნივ გაჰკვრენ, გაა-
ზუზუნებენ ხოლმე და ხან მარცხნივ. ანდრიევსკი კი არ ეკუთვნოდა
ამგვარ ხელქვეითთაგანს...

ცოლ-შვილის მოყვარული და მოალერსე, ანდრიევსკი, როგორც
ყველგან, ისე ოდესამიაც ხელგაშლილად ცხოვრობდა. იმ დღესაც,
მე რომ ვენვიე, სახლი სტუმრებით აევსო. ჩვეულებრივს მოსალმების
შემდეგ, ანდრიევსკის მეუღლემ ბოდიში მოიხადა ვარანცოვის კნენას
მაგიერ და გადმომცა რალაც ქალაქში გრძლად გამოსხვეული ლელ-
ვის ჩირივით: „ეს იმან გამოგიგზავნათო!“ ხელში რომ ავიღე, მემძიმა.
ვნახე, რომ სულ ბაჯალლო ოქროები იყო. გაენითლდი, ჭირის ოფლმა
დამასხა და სხვებს კი უთუოდ ეგონათ, სიხარულმა აიტაცაო. ცოტა
ხნის სიჩუმის შემდეგ მაღლი გადვუხადე და საჩუქარი უკანვე დავუ-
ბრუნე. „სწუნობო? – შეკრთომით მკითხა ანდრიევსკის მეუღლემ:
– საჩუქრის მიუღებლობა ვის გაუგონიაო? ეს სახსოვრად გამოგიგ-
ზავნა კნენამო“. დანუნება რა ბრძანება არის-მეთქი? – მოვახსენე.
– სახსოვრად რომ სხვა რამე ებოძებია, დიდის სიმდაბლით და მად-
ლობით მივიღებდი, მაგრამ ფული კი სწორედ არ მეხერხება-მეთქი.
– სტუმრებმაც და მასპინძლებმაც გაოცებით დამინყეს ყურება. ცხა-
დია, უგნურ ბრიყვად ჩამაგდეს, მაგრამ თვითონ ანდრიევსკიმ კი
სიცილით უთხრა ცოლს: „ბაბალე, აკი გითხარ, რომ არ მიიღებდა?!“

„მაგას ჯერ ისევ საქართველოში ჰგონია თავი, ასე მალე მამა-
პაპის წესსა და რიგს ვერ მოიშლისო“. მერე მოვიდა ჩემთან, ბეჭზე
დამადვა ხელი და ღიმილით მითხრა: „ჩემო ახალგაზრდა მეგობარო!
ტყუილა ნუ დაგირცხვინია, აქ სანყენი არა არის რა! ჩვენში ეს
მიღებულია და ხომ გაგიგონია თქვენებური ანდაზა: „რა ქვეყანა-
შიაც მიხვიდე, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“. ისიც მართალია, ვინც
გაჩუქა და შენც მართალი ხარ, რომ არ მიიღე ეს საჩუქარი. ამას
მე უკანვე გადავსცემ კნენას, ვუამბობ ყოველიფერს და ბევრსაც
ვაცილებ, მაგრამ მხოლოდ პირობით კი: ერთი წელიწადიც არ გაივ-
ლის, რომ შენ სულ სხვა თვალთ შეხედავ ცხოვრებას, დღევანდელ
შენს შეცდომას იგრძნობ და მაშინ სიტყვა მომეცი, რომ მომწერო
და შემატყობინო!..“ მართლაც, წელიწადს კი არა, ოთხ თვესაც კი
არ გაუვლია, რომ ვიგონებდი ამ შემთხვევას და გუნებაში ვამბობდი:
რა გამოუცდელი ვიყავ-მეთქი?! გულიც კი მწყდებოდა, მაგრამ აღარ
მიმიწერია რა ანდრიევსკისათვის.

სტუმრებში, იმ დღეს, იქ ერთი ვილაც პუნკია ახალგაზრდა ერია,
სულ საულვაშეზე ისვამდა ხელს. ის მოვიდა, მომიჯდა გვერდით და
ჩამეკითხა:

- გეტყობათ, თავადო, რომ ბევრი ფული მიგაქვსთ თან?
- რატომ არა?!
- მაინც?
- ხუთასი ათასი? – ეს რომ მითხრა, მე გიჟი მეგონა და სკამი
უკან დავაჩოჩე და საჩქაროდ მივაძახე, ხუთასი მანეთი მეთქი.
- ხუთასი მანეთი? – გამიჭრიზავა – მერე და ეგ რას გეყოფათ?
- გზაში მეტი არ მომინდება და მერე თვიურად გამომიგზავნიან
სახლიდან.
- რამდენს?
- ხუთ-ხუთ თუმანს თვეში.
- მერე ეგ განა კმარა?
- საქეიფოდ კი არ მივდივარ!..
- მამ კიდევ მოგჩრებათ!.. – მითხრა კიდევ დაცინვით და გადახედა
სხვებს. ზოგიერთებმა ღრეჭა დაინყეს. მივხვდი, რომ მე დამცინოდენ
და ცეცხლი მომეკიდა. მეტი ველარა გავბედე რა, და მეც სიცილით
ვუთხარი:

– მე საქმეზე მივდივარ, საქეიფოდ დროც არ მექნება, და, რასაკ-
ვირველია, მეყოფა თვეში ხუთი თუმანი. ნათქვამია: „კაცია და
გუნებაო!“ თქვენ თავს კი ნუ მადარებთ!.. თქვენ როგორც გეტყო-
ბათ, სულ სხვა ბრძანებით! როგორც ვხედავ, ხუთი თუმანი თვეში
მარტო ულვაშებზე მოგინდებათ! – ამის თქმა და ზოგიერთი ქალების
გადახარხარება ერთი იყო!.. ჩემი მოსაუბრე განითლდა, ხელები მოა-
შორა საულვაშეს, ზეზე წამოდგა, რალაცას თქმას აპირებდა, მაგრამ
სახლის პატრონმა აღარ აცალა, ჩაგვერია სიტყვაში: გრაფო! გრაფო!
საზოგადოდ ქართველ კაცთან ფულზე ლაპარაკი უადგილოა.
ეგენი ფულს სულ სხვა თვალთ უყურებენ, ვიდრე ჩვენ, მაგათ
თვალში ფულს ფასი არა აქვს. ცხოვრება უზრუნველი აქვსთ და
მოთხოვნილება უფულოდაც დაკმაყოფილებული. ყოველივე საჭირო
რამ თავის სახლშივე აქვსთ, გარედ ფეხის გადგმა არ ეჭირვებათ:
საჭმელი, სასმელი, ტანი, ფეხი, იარაღი, საქონელი, ნივთები და
სხვანი... ასე გასინჯეთ, რომ კოლონიალური წვრილმანებიც უსასყ-
იდლოდ მოუდისთ! გვარიშვილებს თავის საკუთარი ვაჭრები ჰყავთ
ყმებად, სომხები და ურიები, და ისინი იხდიან, რაც კი ბატონებს
დასჭირდებათ: ჩაი, შაქარი, ყავა, ბრინჯი, სანთელი, ზეთი და სხვა-
დასხვაგვარი სასმელები და სხვანი... თუმცა მაგათ საჩხერეში
არა ვყოფილვარ, მაგრამ ვიცი, რომ წერეთლებს თავის საკუთარი
ბაზარიცა აქვსთ. ფული ქართველს საზანდრისთვის საჩუქრად, ან

ეკლესიების შესანიშნავად თუ დასჭირდება, თვარა სხვად რად უნდა? ფულის საჭიროებას საიდან შეისწავლიდენ? ერთს საანგელოტო, მაგრამ ნამდვილ ამბავს კი გეტყვით და ყური დამიგდეთ:

ერთი ქართველი დიდი კაცი, გამოჩენილი გვარიშვილი, რომელიც თერანშიაც ბევრჯელ ყოფილიყო და სტამბოლიც რამდენჯერმე ჰქონდა მოვლილი, რომ გარდაიცვალა, რასაკვირველია, ყოლიფერი შვილებს დაუტოვა. ორი შვილი დარჩა. უფროსი უცოლშვილო იყო, უმემკვიდროდ უნდა გადასულიყო და გაყოფის დროს უმცროსს ძმას უთხრა: მე მაინც მარტოხელი კაცი ვარ, ყმა და მამული ღმერთმა შენ მოგახმაროსო. მე, ქალაქში რომ ქარვასლაა, ისიც მეყოფაო, თუ ფულებსაც, რაც დარჩა, დამასაკუთრებო. უმცროსიც, რასაკვირველია, დიდის სიამოვნებით დაეთანხმა. გაიყარნენ სიყვარულით, მშვიდობიანად. უფროსი გადავიდა ტფილისში, დადგა თავის ქარვასლაში, გახსნა ოქრო-ვერცხლით სავსე სკივრი და მიჰყო ხელი ცხოვრებას. ყოველ დილა-სალამოს გააღებდა ზანდუკს, დასჩერებოდა ფულებს და ამბობდა სიცილით: ვინ გამოლევს ამ ეშმაკის გაჭედვებსო!.. დახარჯვა არ უნდაო?.. გაიგეს ქალაქელმა ვაჭრებმა და მივიდნენ, სთხოვეს, „ხელი გაგვიმართეო“. რასაკვირველია, უარს არავის ეტყოდა!.. ვისაც რამდენი უნდოდა, მიჰქონდა. ვაჭრები რომ ბაზრობიდან დაბრუნდებოდნენ ხოლმე, საჩუქრები მოჰქონდათ თავადთან და ისიც ამბობდა თავის გუნებაში: ასე არა სჯობიაო? მე მადლი და საჩუქარი, და ისინი კი ხელს იმართავენო. როცა თავისი საკუთარი ექნებათ და ჩემი აღარა დასჭირდებათრა, ჩემსას მადლობით დამიბრუნებენო. ნუ დაივინყებთ, რომ ფულებს რომ აძლევდა, ცარიელ სიტყვას ენდობოდა, თვარა, არა თუ საბუთებს არ იჭერდა ხელში, მონმეებსაც არ ისწრებდა!.. „ვინ გამიბედავს, რომ უარი შემკადროსო?“ და მართლაც ვინ გაუბედავდა? იმ დროს რომ ქართველს ვაჭარი ოთხში ამოელო, ვინ რას ეტყოდა, და ან ვის გაუკვირდებოდა?.. ბოლოს, როცა ჩვენს ხელში გადმოვიდა საქართველოს სვე-ბედი და წეს-წყობილებაც შეიცვალა, ვაჭრებმა ყველაზე უმალ გამოახილეს თვალი და ქართველ თავადის მოვალეებმაც უარი სტიკცეს ფულის პატრონს: ჩვენ არა ვიცით რა, და თუ ვინმემ ისესხა თქვენგან, საბუთიც ხელში გეტყირებათ და წარმოგვიდგინეთო! განრისხდა თავადი, ეუცხოვა. მაგრამ ფულის დაკარგვას კი არ სწუხდა, უარის თქმა როგორ გამიბედესო! მიჰმართა მთავრობას, მაგრამ მათგანაც იგივე პასუხი მოისმინა! „დალახვროს ღმერთმაო, – სთქვა, – ვინ იფიქრებდა, თუ ამისთანა უპირობა შემოვიდოდა ჩვენშიო?“

კიდევ მადლობა ღმერთს, დანიბეგიშვილების საბუთი მაინც მიჭირავს ხელში... ის ცოტა პირგატეხილი კაცი იყო და უგირაოდ ვერ ვანდე ათასი ოქროო!“ უჩივლა სასამართლოში დანიბეგიშვილებს. თვითონ მსესხებელი აღარ იყო ცოცხალი და, შვილებმა რომ დაინახეს, თავადი ჯიბეში იყოფს ხელს საბუთის ამოსაღებადო, მკვდრის ფერი დაედვათ!.. ქართველმა ამოილო პატარა ქალადი ათასგვარად დაკუჭნული და დადვა მაგიდაზე. გახსნეს. ნახეს, და რა გამოდგა? ერთი ღერი ულვაში!.. აი ეს მამითქვენის ულვაშის ღერია და გირაოდა მაქვსო. მსაჯულებმაც და მოპასუხებებმაც, რასაკვირველია, სიცილი აიტყხეს და ქართველი კი ბედსა სწყევლიდა: „ჰაი, ამისთანა დროს! ახლანდელ კანონს, სამართალს, ნამუსსა და პირისწყალსაო!“ ქალაქელი ვაჭრები დღესაც კიდევ სიცილით ამბობენ: „დანიბეგიშვილისთანა ძვირფასი კაცი ქვეყანაზე არ ყოფილაო: ერთი ღერი იმის ულვაში ათას ოქროდ გაიყიდაო!“

– ეგ კარგია, – გაანყვეტინა სიტყვა გრაფმა, – მაგრამ არ ამტკიცებს, რომ იმ დროს, ქართველები ველურ მდგომარეობაში ყოფილან და ცხოვრების არა გაგებიათ რა?

– მართალია, გრაფო, – უპასუხა ნალვლიანად ანდრიევსკიმ, – მაგრამ შემოტანილმა ცივილიზაციამ მალე გამოიყვანა იგინი მაგ მდგომარეობიდან და ბიჯი წინ წაადგმევია შორს წასასვლელად. სწორედ იმ ახირებულის ქართველის შვილისშვილმა გამოიჩინა ცივილიზაციის შვილობა და, ფოსტა რომ გასტყხეს ავაზაკებმა, ისიც შიგ ერია! განსვენებულმა ვარანცოვმა ცრემლები გადმოჰყარა: „ვინ ქართველი და ვინ ამისთანა უცნაური, უმაგალითო მათში საქმეო?..“ სამაგალითოდაც დასაჯა დამნაშავენი: საუკუნოდ მადნებში მუშაობა მიუსაჯეს დიდსა და პატარას, ყველას.

საზოგადოთ ქართველნი დიდად დარცხვენილები იყვნენ და ქალებმა ხომ თითქმის შავები ჩაიცვეს. დიდი კაცის ცოლები ერთხანად მგლოვიარედ იჯდნენ, კარში აღარ გამოდიოდნენ, ისე ეუცხოებოდან ქართველისაგან ამგვარი საქციელი. „ვინ ქართველი და ვინ ავაზაკობაო? ვის გაუგონია დღემდე ჩვენში ამგვარი რამეო? – იძახოდნენ საზოგადოთ – ვაი შერცხვენილს, ვაი თავმოჭრილს!! მოგვეხადა ქუდი და შეგვირცხვა ულვაშებიო!“ – და სხვანი!.. თავადმა ჰკითხა ერთხელ ქალებს: „ნუთუ მაგრე დაგენანათ რამდენიმე კაცის ციმბირში გაგზავნაო?“ და კნენა მანანა ორბელიანისამ ეს პასუხი მისცა ქართველი ქალების მაგივრად საზოგადოთ: „ისინი რომ სულ არ გაეჩინა ღმერთს ჩვენ შესარცხვენად, უკეთესი იქნებოდა, მაგრამ

ჩვენ ის გვანუხებს, რომ იმ შეჩვენებულებმა ქართველებს სახელი გაგვიტყუეს და სხვების სჯულზე და კვალზე წავიდნო!..“ ვარან-ცოვმა ხელზე აკოცა მანანას და ღიმილით უპასუხა: „კნინავ, ნუ შესწუხდებით, თვითო-ოროლა ცუდი ყველგან ურევიაო. თვით მაცხოვარმაც ვერ აირჩია ისე თორმეტი მოციქული, რომ ერთი იუდა მაინც არ გამორეოდაო!.. იმან ქრისტე გაყიდა, მაგრამ ქრისტიანობას მითი ჩირქი არა მოსცხებია რა!.. იმედია, რომ საზოგადოთ ქართველები თავის ქრისტიანულ ზნე-ჩვეულებას უფროც განამტკიცებენ მომავალშიო“. მერე მომიბრუნდა და მიბრძანა: „ერასტ ივანიჩ! საქართველო სულ სხვა ბაღია და მის ყვავილებსაც სხვაგვარი მებაღეობა ეჭირვებაო!“

მასპინძელი დინჯად ლაპარაკობდა. მის გულიანად ნათქვამ ამბავს ყველა ყურს უგდებდა და მეც იმ პირველ ნახვითანავე ისე შემაყვარა თავი, რო მოშორება აღარ მინდოდა. მართლაც, რაც ხანი კი დავრჩი ოდესაში, ყოველდღე იმასთან ვიყავი. როგორც ცხოვრებაში გამოუცდელს, დარიგებას მაძლევდა, მირჩევდა: „პეტერბურგში რომ ჩახვალ, ასე მოიქეცი და ამგვარადო“. მარტო რომ არ წავსულიყავ, ჩემის, ჩემსავითვე გამოუცდელ, მსახურის ანაბარად, თანამგზავრიც მიშოვა. ერთი მისი ნაცნობთაგანი მიდიოდა სწორედ იმ ხანებში მოსკოვს და იმას შემთხვევითადა, როგორც გამოცდილს, ჩააბარა ჩემი თავი და გამისტუმრა. ჩემი მსახური, რომელიც ლალად გამყვა რუსეთში, ერთხანად მეტად გართული იყო უცხო-უცხო სანახაობით, მაგრამ, ჩემი არ იყოს, გაკვირვებით არა გაჰკვირვებია რა!.. ერთხელ-ორჯელ კი ცოტა რამეზე შეკრთა გზაში, ეუცხოვა, მაგრამ ბოლოს იმასაც მიეჩვია და აღარას ამბობდა. – მაშინ რკინის გზა მხოლოდ მოსკოვსა და პეტერბურგს შუა იყო, სხვაგან კი რუსეთში ფოსტის გზით მიდი-მოდიოდენ. ჩვენც, რასაკვირველია, ფოსტის ცხენებით მივდიოდით. ერთხელ რაღაც უცნაური ჭყივლის ხმა შემოგვესმა: თითქო პირუტყვების ხროა სადმეო. რომ მივუახლოვდით, ერთი მინდორი გამოჩნდა, სადაც დამწკრივებულყვენი რუსის დედაკაცები და ცელით ბალახს სთიბავდენ, თანაც უცნაურად გაჰკიოდენ. ის თურმე მათი მუშური იყო!.. იქაური ქალები მეტად ახირებულად იცმენ: გულმკერდი მოღელილი აქვთ, კაბა მოკლეა, მუხლებამდიც ვერ უწევს და მუხლებს ქვეით შიშველ-ტიტვლებს სულ აღარ აცვიათ რა. ეს რომ დაინახა ჩემმა ივანემ, იკვილა: „არიქა, ბატონო, თვალეები დახუჭეთო!“ თვითონ მიიფარა თვალეებზე ხელი და დაიწყა ჭუჭყუნი: „დალაზეროს ღმერთმა ამისთანა ქვეყანა! აქ სად წამოვსულვართ, ამ უნა-

მუსო ქვეყანაშიო!“ და სხვანი. – სწორე მოგახსენოთ, მეც მეუცხოვა იმგვარი ჩაცმულობა, მაგრამ თვალეებზე ხელი კი არ მიმიფარებია. ჩემმა მგზავრმა რომ გამომკითხა: „რა მოსდის შენ მსახურსო?“ და ჩემგანაც პასუხი გაიგო, სიცილით კინალამ მოკვდა; ჩააცვივდა ჩემს ივანეს: „მაგრე ჩაცმული ცოლი რომ გყავდეს, არ გინდაო?.. მალე ბრძანება გამოვა, რომ თქვენმა ქალებმაც მაგრე უნდა ჩაცვან ხოლმეო!“ „მანამდე არაფერი სჭამოს თქვენმა გვერდებმა“, მიანყველა ქართულად, და მერე რუსულად ჰკითხა: „ნეტავ ქალბატონებიც ასე იცმენო?“ „ხანდახანო!“ უპასუხა სიცილით და მერე მე მითხრა: „ყოველ ქვეყანას თავისი ზნე-ჩვეულება აქვს, და ვისაც არ უნახავს და არ გამოუცდია, რასაკვირველია, გაუკვირდებაო!“ თვითონ დიდგამოცდილად მოჰქონდა თავი, მაგრამ ერთ რამეში კი ვერც იმან გამოიჩინა დიდი გამოცდილება: ტულაში რომ მივედით, რკინის ქარხანაში წავიდა ლოგინის საყიდლად და მეც მაყიდვინა, თითქო პეტერბურგში კი აღარ ყოფილიყოს, და გზაში თრევით თავი შეგვანუხებია. ქალებს გარდა იქაურმა ჩიტებმაც კი ჩააგდეს საგონებელში ჩემი მსახური: „ე, ხე რომ არსად არის, რაზე ჯდებიან და სად სძინავთ ამ ჩიტებსო?“ – ამბობდა გაოცებული. პეტერბურგში რომ მივედით და აღარ დაღამდა, ამანაც მეტად დაალონა. სწორედ ერთ თვეს მოვუნდით მგზავრობას. ჩემი ძმა პეტერბურგში არ დამიხვდა. კანვოები „ცარსკოე სელოში“ გადაეყვანათ და მხოლოდ მეორე დღეს წავედი მის სანახავად.

ჩემი ძმა თურმე უფრო ადრე მიმელოდა და, გზაში რომ დამაგვიანდა, შეშინებოდა: ვაითუ რამე დაემართაო?! რომ მივედი, დიდად გაიხარა. იქ ჩემი ნაცნობი იმერლებიც ბევრი დამიხვდა და შემომეხვიენ გარს. ზოგი რასა მკითხავდა და ზოგი კიდევ რას!..

ბოლოს ყველამ მიჩიეს: „რადგან სამხედრო სამსახურში აპირებ შესვლას, აქ დარჩი, ჩვენთან: კანვობას არა სჯობია რაო! ჩვენი სამსახური, სამსახური კი არ არის, ლხინი და ქეიფიაო!“ მართლაც, საზოგადოდ კანვოების და განსაკუთრებით ქართველების მდგომარეობა უსაქმური კაცისათვის სანატრელი იყო. კარგად სვამდენ, კარგად სჭამდენ, კარგად ეცვათ, დღეში რამდენიმე საათს ცხენებს აჭენებდენ, ათამაშებდენ და დანარჩენ დროს აქეთ-იქით საქეიფოდ ინახავდენ. როგორც კავკასიელებს, დიდ პატივსაც სცემდენ საზოგადოდ, განსაკუთრებით ქალები. ბევრად უკეთესი მიღებული იყვენ ყველაზე ქართველები, როგორც დიდი ოჯახის შვილები და თვალტანადობითაც არჩეულები.

ჩემს ძმას გამოვუტყედი, რომ მე, მართალია, სამხედრო სამსახური მსურს, მაგრამ მისთანა ადგილს მინდა შევიდე, სადაც სწავლის გაგრძობა შესაძლებელი იქნება, რომ ბოლოს ლენერლის შტაბში გამოვიდე, და თქვენი კანფორმა კი ხელს არ მომიცემს-მეთქი. ჩემმა ძმამ მომიწონა და მითხრა: „დღესვე, შადლულიდან რომ დავბრუნდებით, ჩვენ უფროსთან, პეტრე ბაგრატიონთან, წაგიყვან და ის მოგცემს რჩევასა და დარიგებასა“.

ორი საათი იყო ნაშუადღევს, რომ დაბრუნდა და წამიყვანა ბაგრატიონთან. სახლის პატრონმა ქართულად მომიკითხა, მე გავკვირდი და იმანაც სიცილით მითხრა: „განა ქართველი აღარა გგონივარო? დიდი ხანია რუსეთში ვარ და ცოტა დამავიწყდა, თვარა შენზე უკეთ ვიცოდი ქართული! შენც, როგორც იმერელი, უჭველია, იმერული კილოთი უკიდებ და მე კი წმინდა ქართლური ვიცოდი. ტფილისში საახნაურო სასწავლებელში ვსწავლობდი ერთად ტატო ბარათაშვილთან, პოეტი რომ იყო, და ბრალიც იყო ჩემი რუსეთში წამოსვლა და კორპუსში გადასვლა: გამიგონია შაირებით დიდკაცების ლანძღვა? აგვიყოლია ჩვენც, მისი მეგობრები: ის სწერდა და ჩვენ ვაგზავნიდით; როცა ფოსტალიონი მოვიდოდა ხოლმე ჩვენს სასწავლებელში, ჩვენ შემოვხვებოდით გარს, უცბად ავუნევდით ჩანთის თავს, სადაც წიგნები ელაგა, და ჩავუდებდით ხოლმე ჩუმად ჩვენ გალექსილ წერილებს. ის რას მოიფიქრებდა, რომ ნახავდა ჩანთაში წერილებს? მიჰქონდა ადრესისამებრ. ერთი ალიაქოთი ატყდა ტფილისში! გამოძიება დაინიშნა. ბოლოს გაგვიგეს, დაგვიჭირეს და ბარათაშვილს ჰონორარად ოცდახუთი როზგი მიანიჭეს; ჩვენც იმდენივე გადაგვინყვიტეს, მაგრამ მე გავიქეცი, გამოვედი სასწავლებლიდან, კორპუსში გამომგზავნეს და მას აქეთ აქა ვარ სამსახურშიო“. ამას გარდაც ბევრი რამ გაიხსენა საქართველოში მყოფობის დროიდან. მხიარულ გუნებაზე იყო. ცოლმა რომ მხიარულად ნახა, ჰკითხა: „კარგ გუნებაზე ხარ და უთუოდ შადლულს კარგად ჩაუვლია?“

–სამაგალითოდ! – მიუგო სიცილით. – ხელმწიფე იმპერატორმა სამჯერ მიბრძანა მადლობა! და ეს მით უფრო სასიამოვნოა ჩემთვის, რომ ქართველების მიზეზით მოხდა.

– როგორ?

– ძალიან ისახელეს თავი საზოგადოდ! და ბურთი და მოედანიც დღევანდელი დღის აბაშიძეს, ამილახორს და ანდრონიკაშვილს დარჩათ. გიორგი ნაკაშიძეც ხომ ვიცით რაც ცხენოსანია? ამხანაგები დასცინიან, მაგრამ მაინც კი სასწაული მოახდინა: უკანასკნელ ბურ-

ჯამდე რომ მივიდა და ცხენი უნდა გადაეხტუნებია იმასაც სხვებსავით, უეცრად ცხენი შეუჩერდა და თვითონ გადავარდა ბურჯს იქით.

– ახ!

– სულაც არა!.. ერთი კი გადატრიალდა ჰაერში და მერე რაღაც უცაბედად ფეხებზე დადგა კატასავით!.. არ დაცემულა. მაყურებლებს ეგონათ, თუ განგებ ქნაო, და ქების ტაში დაუკრეს!.. ხელმწიფემ ბრძანა, რომ აბაშიძე, ცხენზე მჯდომი, გადახატეთ და სურათი სასახლის გალერეაში ჩამოჰკიდეთო!

– საკვირველია, პირველ ხანებში ვინ მოიფიქრებდა, რომ ქართველები მაგისტანა ცხენოსნები გამოდგებოდნენ! ხომ გახსოვს, როგორ ვარდებოდნენ ხოლმე წამდაუნუმ?

– ყველაფერსა აქვს საზღვარი და ქართველის ვაშკაცობასა და მხედრობას არც ჰქონია საზღვარი და არც ექნება!

– ძველ დროში ქართველები განთქმული იყვნენ ცხენოსნობითაც ყველგან. დღევანდელ ქართველებსაც სისხლში აქვთ მამაპაპური ღირსება, მაგრამ დრო აღარა თხოვილობს და უვარჯიშოდ არიან, ველარას ახერხებენ. აი ახლა: თათრები, ჩერქეზები, ჩაჩნები და ყაზახები რომ მოვიდნენ, მაშინვე კარგი ცხენოსნები იყვენ, მაგრამ მერე ვარჯიშობით მეტი აღარა შეუძენიათ რა! რაც იყვენ, ისევ იმად დარჩენ. ქართველებმა კი, რომ ივარჯიშეს, გაუსწრეს მათ. თათრების რაზმში რომ სახელგანთქმული ცხენოსანი იყო, ჰასრიბეგი, დღეს იმას ბევრი სჯობია ქართველებში; ასე გასინჯე, რომ ესეც აღარ ჩამოუვარდება! – ჩემ ძმაზე მიათითა. – თქვენ?.. თქვენ როგორილა ცხენოსანი ხართ? – მომიბრუნდა მე.

– დიდი არაფერი, – ვუპასუხე სიცილით.

– რატომ?

– მე ცხენებისათვის კი არ მიდევნია! წიგნები მეჭირა ხელში!

– შენმა ძმამ მითხრა, რომ გიმნაზიაში ყოფილხარ, და მამ რატომ უნივერსიტეტში არ შეხვალ?

– სამხედრო სამსახური ამოვიჭერი გულში.

– ძმასთან გინდა ერთათ რომ იყო სამსახურში?

– არა!.. კანვოში სამსახური არ შემიძლია!..

აქ ჩემმა ძმამ გადასცა ყოლიფერი ჩემი გულის პასუხი და ბაგრატიონმა მეორე დღისთვის დამიბარა.

მეორე დღეს მარტო დამიხვდა თავისს კაბინეტში. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი გადაეშალა და სინჯავდა. მომისვა გვერდით და მკითხა: „გუშინ სხვებთან არ მინდოდა გამომეკითხა: რატომ არ გინდა, რომ

ჩემთან შემოხვიდე კანვოიში და შენ ძმასთან ერთად იმსახურო? რას გაჩუმდი! მითხარი დაუფარავად, როგორც მამას“.

– მე ისიცა მწყინს, რომ ჩემი ძმა მანდ არის... მაგან თითქმის გაათავა გიმნაზია და მანდ კი მისთანა ქართველი უნდა შევიდეს, რომელმაც არა იცის რა და სხვა გზა აღარა აქვს. მე რომ შევხედე, მანდ ცულლუტობის მეტს ვერას ისწავლის კაცი. – ლენერალმა გაიცინა და ბეჭზე დამადგა ხელი.

– დრო ბევრი აქვთ და, ვისაც სწავლა უნდა, განა ვერ მოახერხებს?

– კი, მაგრამ, სადაც სხვა ყველა ქეიფობს, იქ ერთი რას გააწყობს? ქვეყანა წამხედურობით კეთდება და წამხედურობითვე ირღვევა.

– ოჰო, შენ ფილოსოფოსი ყოფილხარ, როგორც გატყობ, და უმჯობესი არ არის, რომ უნივერსიტეტში შეხვიდე და სამეცნიერო გზას დაადგე? – მითხრა ხუმრობით. – სამხედრო სამსახური ასეთი რამ არის, რომ ბევრი მოცალეობა არ გექნება, სწავლა-მეცნიერებას გამოუდგე. აი მეც, მარიამ ნიკოლაევენას ქმარს, ლეიხტენანტის პრინცს, ვახლდი ადიუტანტად; ის დიდი მეცნიერი კაცი იყო, ქიმიკოსიც იყო. მეც ვითომ შემეყვარდა მის ხელში მეცნიერება, მაგრამ მერე, დრო რომ აღარ დამრჩა, ჩამოვრჩი.

– ეგ ყოლიფერი ცხადია, მაგრამ მე სულ სხვა განზრახვით მივდივარ სამხედროში!..

აქ დანვრილებით გაფუზიარე მას, თუ რა იდუმალი განზრახვა მქონდა სამხედრო სამსახურში შესვლის...

რომ მომისმინა, გადამეხვია და მაკოცა: „ღმერთმა ჰქნას, რომ სურვილი შეგსრულებოდეს. მე დღესვე წავალ ჩემ მეგობარ კნიაზ შეხავსკოისთან. ის გვარდიის მსროლელ ბათალიონს უფროსობს, იმას ჩავაბარებ შენ თავს. მამასავით გიპატრონებს და სხვა მაშინ შენ იციო!..“ სადილად დამტოვა... ნასადილევისა და ბევრი რამ გამომკითხა... და წასვლის დროს მითხრა: „ახლა „კრასნოე სელოში“ მიდის ჯარი, იქ შადლული იქნება, შემოდგომის დამდეგამდე აღარა იქნება რა!.. მაშინ მოდი ჩემთან, მე დაგაყენებ გზაზე... მანამდე, ამ ორსამ თვეს კი, სხვაგან სადმე შეინახე თავიო“. ჩემმა ძმამაც, რადგანაც კანვოებიც წასასვლელები იყვენ, პეტერბურგს წამიყვანა და მიმიყვანა ქართველ სტუდენტებთან.

მაშინდელი სტუდენტობა სულ სხვანაირი იყო საზოგადოთ და ქართველებსაც, მათთან ერთად, სხვა ფერი ედვა... მეც მათთან სტუმრობამ მალე გადამიგდო გულიდან სამხედრო სურვილები და ძალაუნებურად მათ წრეში ამოვყავი თავი.

მეორე ნაწილი

1

ყირიმის ომმა თვალი გამოახელია რუსეთს. პეტრე დიდისგან გამოჭრილი სარკმელი მაშინ აიხადა და, როგორც იქმნა, ძალაუნებურად შემოაშუქა განათლებამ ბნელეთში. თუ პარიზის ტრაქტატს არა, ბატონყმობა, ეგების, დღესაც არ ყოფილიყოს გადავარდნილი რუსეთში. იმ დროს, ესე იგი, მესამოცე წლებში, იტალია და უნგრეთი სცდილობდენ განთავისუფლებას და ებრძოდენ ავსტრიას. გარიბალდი, მაძინი და კოშუტი გაუხდათ ყველა შეგნებულ მამულიშვილებს იდეალად. სწორედ იმ დროს გამოვიდა სარატოველი სემინარიელი ჩერნიშევსკი, ჩაუდგა სათავეში ჟურნალ „სოვრემენიკს“ და, დობროლიუბოვთან, ანტონოვიჩთან, ნეკრასოვთან და სხვებთან ერთად დასცა რუსეთს კიჟინა. ამოდრავდა რუსეთი. მაგრამ, როგორც ახალმა გამოღვიძებულმა, ჯერ კარგად გამოურკვეველმა, ბარბაცი დაინყო. მისი ხელახლად დაძინება შეუძლებელი იყო! დააგდო ძველი გზა, დაადგა ახალს და, რასაკვირველია, როგორც ყოლიფერს ახალს, ამა-საც ზოგი შეცდომა მოჰყვა. ტყვილად კი არ არის ნათქვამი: „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფიაო“. რალაი კი ზურგი უჩვენა ახლად გამოღვიძებულმა ძველს, ყველაფერს თვალი აარიდა, აღარც კარგი და სასარგებლო რამ სწამდა ძველთაგანი: ყველაფერი ბოროტად ერჩვენებოდა, და წინ მომავალი კი, ყოველიფერი გაურჩევლად კარგი ეგონა. და მაშინ გაჩნდა, ტურგენიევისაგან აღნიშნული, ნიგილისტობაც. ეს ნიგილისტობა ბევრ რამეს ჰგმობდა წარსულში, გაბედვით ებრძოდა და უშიშრად სდებდა თავს, მაგრამ გადააჭარბა და სამაგიეროდ უწმინდურობა, როგორც გარეგანი, ისე – შინაგანიც, შემოიღო: ქალებმა შენიშნეს, რომ ძველი დედები, უმეტესად, არას აკეთებდენ და მხოლოდ კოპნიაობას უნდებოდენ, პროტესტი გამოუცხადეს და თვითონ ხელი აიღეს კოპნიაობაზე, შეიკვეცეს თმები და გარეგან უყურადღებობით უწმინდურობამდე მივიდნენ. მერე ამ გარეგნობას შინაურობაც მოჰყვა და ნაიტყხეს ფეხი. მართალია, ეს საზოგადოდ არ ითქმოდა, მაგრამ მე აქ უმეტესობაზე ვამბობ და მის შიშით, რომ ნამდვილ მარგალიტზე თაღლითი მეტია, ნამდვილი მარგალიტი ვის დაუგმია?.. კაცებმა, ზოგმა წამხედურობით და ზოგმაც „მგონიაობით“, მეტიც ჩაიდინეს ქალებზე. იმ ხანებში თავისი საკუთარი აზრით მოქმედება სახიფათო იყო და, რომ გამოჩენილ ტურგენიევს საზღვარგარეთ არ გაესწრო, ვინ იცის, რა მოუვიდოდა რუსეთში?

ამ ახირებულობის დროს გამოსცა ჩერნიშევსკიმ თავისი პატარა კრიტიკული წიგნაკი: „ხელოვნება მარტო ხელოვნებისათვის, თუ ცხოვრებისათვის?“ ამან დიდი გავლენა იქონია მკითხველებზე. ბევრს აალებია მუსიკაზე ხელი და მხატვრობა-ქანდაკებაც უარ-აყოფინა. მაშინ ლიტერატურაც ორად გაიყო: უმეტესობა სრულიად უარყოფდა მწერლობაში ხელოვნებას და მეორე, ბევრად ნაკლები, ისე გადაჰყვა ხელოვნებას, რომ გარდა კეთილხმოვანებისა და მუსიკისა აღარა სწამდა რა მწერლობაში. მხოლოდ ერთი რუსის მგოსანი, გრაფი ალექსი ტოლსტოვი გაუდგა ორივე მხარეს, არ ჩაიგდო თავი სხვებსავით უკიდურესობაში და მიტომაც, ორივე უზნისაგან დაგ-მობილი, დღესაც არ არის ღირსეულად აღსარებული. დანარჩენმა მწერლობამ კი გული ველარ მოიბრუნა და კერპად დაადგა არჩეულ გზას.

როდესაც ნიჭიერი პისარევი და მყვირალა ზაიცევი დაუდგენ თავში ხელოვნების უარყოფლებს, მთელი მკითხველი რუსეთი შეიძრა და მაშინ წარმოითქვა შესანიშნავი სისულელეც: „შექსპირს ანტონოვიჩის ჩექმები სჯობიანო“ და იმავე დროსვე, რასაკვირველია, სცდილობდნენ პუშკინის დედამიწასთან გასწორებას!

იმ დროს ქართველი ახალგაზდობა იზრდებოდა რუსეთის უნივერ-სიტეტებში. მარტო პეტერბურგში იქნებოდა ოცდაათ სულზე მეტი, და, თუ მართალია, „ერთი მერცხალი გაზაფხულს ვერ მოიყვანს“, სტუდენტობაც ქართველებში იმ დროიდან იწყება.

ჩვენ ყოველთვის, საუკუნის განმავლობაში, რუსეთის ნასუ-ფრალით ვიკვებებოდით და, რაღა თქმა უნდა, რომ მაშინაც რუსე-თის მიმართულება, დრო და ჟამის მიუხედავად, მისის ნიგილისტო-ბით ჩვენშიაც გადმოვიდოდა? ტყუილი კი არ უთქვამს გ. წერეთელს: „ქართველი, ცოტა არ იყოს, კუდაბზიკააო!“ გადაჭარბება გვიყვარს და რუსობანობამაც მისი ნიგილისტობით მაშინ ძალიან მოიკიდა ჩვენში ფეხი. სტუდენტების რიცხვში მეც ვიყავი. ჩემ ხანგრძლივ ცხოვრებაში საპირადო კერძოსა და წვრილმანებში უხასიათობა გამოვიჩინე, მაგრამ დიდისა და საზოგადოსათვის კი ჩემს დღეში არ მიღალატებია. მწერლობაშიაც შემეძლო, რომ, სხვების აყოლით, დიდი სახელი მომეპოებია, მაგრამ ჩემს რწმუნებას ვერ ვუღალატე და, ტოლსტოვისა არ იყოს, შუა ადგილი მეჭირა... სხვებსავით წამხე-დურობით უმეტესობის მიმდევარი არ ვყოფილვარ. ზაიცევს არად ვაგდებდი, ნიჭიერ პისარევს თუმცა ვაფასებდი, მაგრამ მისი ბევრი რამ არ მომწონდა და არც ის მეჯერა, მეორე პარტიის, რომ მწერ-

ლობაში მხოლოდ მუსიკა და კეთილხმოვანება უნდა იყოს და კმარაო. ორთა შუა მყოფს, მე ჩემი გზა მქონდა არჩეული და მივდიოდი წყნ-არად.

ეს იყო მიზეზი, რომ ჩემ მწერლობას პატივი ჰქონდა ახდელი და ამხანაგობა ჩამომშორდა. ერთ სალამოს შემოვიდნენ ჩემთან მოცი-ქულებად ვ. თუ-შვილი, გ. ჯავ-შვილი და მ. ჩო-შვილი და გადმომცეს ამხანაგობის მაგიერ: „შენის მწერლობით გვარცხვენ და ლექსების წერაზე აიღე ხელი და ან ჩვენს ნაცნობობაზეო“. მტრობა დღესაც არავისი მაქვს, რომ მაშინ ახალგაზდას მქონოდა, და ეს მათი შემოთ-ვლილი სიტყვა, ისარივით მეცა გულზე. ბუნება თანაზიარს, ყველას მეგობრობა და განწყობილება მსურდა და ერთთავად მთელი ამხ-ანაგობის მოშორება ჩემთვის სიკვდილი იყო. ჩავარდი საგონებელში.

დიდხანს ვყოყმანობდი, მაგრამ იმ ხანებში, ჩემგან პირადად უცნობ, „ცისკრის“ რედაქტორისაგან მივიღე შემდეგი წერილი: „ძმაო აკაკი წერეთელო! იმერლობას ნუ გამოიჩენ და ნუ გაფხუკიანდები, რომ შენი სამაგალითო ლექსი „საიდუმლო ბარათი“ დავბეჭდე და უშენოდ შენი სახელი და გვარი მოვანერე და არა მარტო უმნიშ-ვნელო ორი ასო. აი რა იყო მიზეზი: ჩვენი პლატონი, ფილოსოფოსი, ასწავლის ბარიათინსკის ქართულს. იმას ეჩვენებია შენი ლექსი მისთ-ვის და დიდად მოსწონებოდა; დამიბარა მე და, როდესაც გაიგო ჩემ-გან შენი ვინაობა, მიბძანა, რომ მისი სახელი და გვარიც მოანერეო. მეც რაღა გზა მქონდა?! მაინც რა არის ეგ იმერული სიფრთხილე, რომ შენს ლექსებს სახელს არ აწერ? ყველას ძალიან მოსწონს შენი ლექსები, განსაკუთრებით ქალებს. იმღერიან კიდევცა. აბა, შენ იცი, თუ მემეშველები მალ-მალ, შენი ივანე“.

ამგვარ წერილს დღეს სულ სხვაგვარად გავიგებდი, მაგრამ მაშინ კი დავიჯერე და დიდი გავლენაც იქონია ჩემზე, მით უფრო, რომ პროფესორმა დ. ჩუბინაშვილმა რომ წაიკითხა ჩემი სახელი, რომელსაც მანამდე არ ვამხელდი, მიმიხზო სახლში და კვერი დაჰკრა კერესელიძის სიტყვებს. იმ დღიდან კი გადავსწყვიტე, რომ მწერ-ლობას გამოვდგომოდი და თუ ვინმე ჩამომშორდებოდა, ის კი მის ნებაზე მიმეშვა. ამის შემდეგ ძვირათ თუ ვისმეს შევხვდებოდი ხოლმე და იმასაც უნივერსიტეტში. თითქმის ყველას ჩამოვშორდი, გარდა ორისა. ისინი არ მიყურებდნენ სხვებსავით ხმის აყოლით და, სხვებზე უფრო ნიჭიერად თუ მივანჩნდით, თვარა ნაკლებდ არა, მაგრამ საო-ცარია ბრბოს გიჰნოზი; გაბედვითა და გამორკვევით ისინიც ვერას ამბობდნენ ჩემ სასარგებლოდ. ერთი მათგანი იყო კირილე ლორთქი-

ფანიძე და მეორე – ნიკო ნიკოლაძე. იმ ხანებში მე ერთი ლექსი დავსწერე. თუმც ნახევარი საუკუნე გასულია, მაგრამ დღესაც კიდევ ნაიკითხება და ჩემმა ამხანაგებმა კი კიჟინა დასცეს მაშინ: „აქ აზრი არ ვარგა და ობროდობის მეტი არა არის რაო!“ მხოლოდ კირილემ და ნ. ნიკოლაძემ კი სთქვეს, რომ კარგი რამ არის როგორც ხელოვნებაო, და მირჩიეს, ერთი რამ მისთანა მიმემატებია, რომ ცხოვრებაში გამოსადეგი ყოფილიყო. ის ლექსი იყო „სიმღერა მკის დროს“. მეც ავიღე და ბოლოში ერთი ხანა ჩავაკერე:

უხვად მოვიდა წელს პური,
მაგრამ ბედს მაინც ვემდური,
რომ პურს ბატონი წაიღებს
და მე კი ოფლსა ტყვილა ვღვრი!

ეს რომ ნახეს მიწერილი, მომიწონეს და კიდევ ამ მიკერებულ, ნაძალადეგ ლექსით დაიბეჭდა; მე კი უნდა გამოვტყდე, რომ არც მიწერის დროს და არც მერე არ მომწონებია და მიტომაც მოვშალე შემდეგში.

ნ. ნიკოლაძე მაშინ ძალიან ახალგაზდა იყო, კვირცხლი, მოუსვენარი, ნიჭიერი და სულ სხვა მიმართულების, ვიდრე მე. იმას ყოლიფერში პირველობა უნდოდა; რასაკვირელია, პოეზიაშიც, რადგანაც კრიტიკოსობას ჩემულობდა, პირველობა უნდოდა. მე დიდად მაფასებდა, მაგრამ ის კი უნდოდა, რომ მეც მის ნებაზე ვყოფილიყავ; მაგრამ მე ჩემი გზით მივდიოდი და, ვგონებ, ამის მიზეზი უნდა იყოს ის მტერმოყვრობა, რომელიც აქამდისაც არ თავდება მე და იმას შუა, თუმც ის კი ძალიან გამოიცვალა. რაც შეეხება მეორეს, კირილე ლოთქიფანიძეს, ის ყველას საყვარელი იყო და კარგი რამაც, მაგრამ საოცარი ჟინიანი! ასე რომ მისი ჟინიანობა სიგიჟესა ჰგავდა ხოლმე. აი, ამ ორ ახალგაზდასთან მოვიბრუნებდი ხოლმე სულს სტუდენტობის დროს და სხვებს კი ყველას ჩამოვშორდი. ამ ჩამოშორებით ბევრი არა წამიგია რა, პირიქით, კიდევაც მოვიგე, რომ დროს არ ვჰკარგავდი ლაყბობაში და კეთილად ვხმარობდი.

ერთ დილაზე შემოიჭრა ჩემთან ჩემი ნაცნობი ახალგაზდა სტუდენტი გამბურცოვი და გადმომცა, რომ დღეს მეთორმეტე აუდიტორიაში ერთი ვილაც ქართველი სტუდენტი უნდა გაასამართლონო: შეუტყვიათ, რომ შპიონი არისო!..

მეუცხოვა!.. არ მეჯერა, რომ ქართველი ვინმე მაგ ხელობას იკადრებდა. გულმა აღარ მომიხვეწა და წავედი აუდიტორიაში. რომ

მივედი, ათასსზე მეტი სტუდენტი დამხვდა შეგროვილი. ქართველი კი ერთიც არ ერია. ამბიონზე შემდგარიყო ნეკლიუდოვი, მერე რომ სენატის პროკურორათა და მინისტრის ამხანაგად იყო, იმას ამოდგომოდა გვერდით ათანასიევი და ერთიც სხვა, სახელი არ მაგონდება, და სიცილით ეუბნებოდა სტუდენტებს: „ბატონებო, ეს შემთხვევა გვიმტკიცებს, რომ ჩვენ ფრთხილად მოვიქცეთ ხოლმე!.. აი ახლაც, რომ ჩვენ პირადად არ ვიცნობდეთ იმ კაცს, ხომ უნდა დაგვეჯერებია და გაგვეწირა ის კაცი? და ის კაცი არის აკაკი წერეთელი“. ჩამოვიდა ამბიონიდან, ხელი მომცა და მიაბმო ყოლიფერი: თურმე ჩემზე ყოფილიყო ის ვაი უშველებელი. რალაი კი ღმერთმა იმ დღეს გადამარჩინა, რადგანაც ის მეთაურები, ნეკლიუდოვი და ათანასიევი, სხვებთან ერთად მიცნობდენ, მე სიცილათაც აღარ მყოფნია და აღარც არა მითქვამს რა, ასე გაიარა ერთმა წელიწადმა.

ერთხელ დ. ყიფიანი შემოვიდა ჩემთან და მთხოვა: „ამ საღამოს კ. აბხაზისას უნდა მოხვიდე უეჭველად“. მე გამიკვირდა დ. ყიფიანის ჩემთან შემოსვლა, რომელიც მანამდი მერიდებოდა და სტუდენტებში გარევა კიდევ უფროც მეუცხოვა, მაგრამ სიტყვა მივეცი და კიდევაც ავასრულე. იმ საღამოს ქართველი სტუდენტობა, მართლა, შეყრილიყო აბხაზისას შინაურ საქმეების გადასაწყვეტად და, სხვათა შორის, დ. ბ-ძეც უჩივოდა ამხანაგებთან ი. სერ-ვს: „ჩემ წერილებს, ილებს, ხსნის, კითხულობს და მერე ჰხევსო“. ი. ს.-ვი შეხტა და შებზიალდა!.. „დ. ნი-ძის სიტყვა რა დასაჯერებელიაო? – სთქვა – ეგ არ იყო, რომ შარშან ყველას ჩამოგვიარა და დაგვარწმუნა, რომ აკაკი წერეთელი შპიონი არისო?“ ამ სიტყვებზე ყველამ თვალი გამოაჭყყიტა და განსაკუთრებით თვით დ. ნიკ-ძემ.

„მართალია, – სთქვა, – მე გავაფრთხილე სუყველა, მაგრამ მე ეს ხომ ჩემით არ მიქმნია? ნ. ლ.- ძემ მიბრძანაო“. მაშინ წამოდგა ნ. ლ.-ძეც და თავი იმართლა: „მე მეგონა და სხვებიც გავაფრთხილეო“. მხოლოდ დ. ყიფიანი მოვიდა ჩემთან ბოდიშის მოსახდელად და მითხრა: „ნუ გენყინება, რომ გერიდებოდითო! ჩვენ ქართლელებმა რა ვიცოდით? და ჩვენც იმათ დაუჯერეთო!.. მოხარული ვართ, რომ ტყუილი გამოდგაო!..“ მე დღესაც დარწმუნებული ვარ, რომ ნ. ლ.-ძე, რომელიც გავლენიანი იყო და მამაშვილურად გვეპყრობოდა ჩვენ, ნამეტანის სიფრთხილით შესცდა, თვარა არაფერი პირადობა არ ჰქონია ჩემთან. მხოლოდ მოვალედ სცნო თავი, რომ ყმანვილები გაეფრთხილებია. ყურადღება არც ამ შემთხვევისათვის მიმიქცევია, მაგრამ, ცოტა არ იყოს კი, მომიწამლა სტუდენტობა, ის

სანატრელი დრო, როცა ადამიანს ეკალიც კი ვარდად ეჩვენება. ამის შემდეგ სამი წელიწადი კიდეც დავრჩი უნივერსიტეტში. იმ ხანებში მოხდა არეულობა უნივერსიტეტში. ჩვენებმა მიიღეს მონაწილეობა და კიდევაც იგემეს ციხე. მე მათში არ ვრეულვარ!.. არა მიტომ, რომ ციხის შემშინებოდეს!.. მაშინაც ის რწმუნება მქონდა, რასაც დღესაც ვადგივარ და ვერ ვუღალატე: მოსწავლემ ჯერ უნდა ისწავლოს, დაასრულოს სწავლა და მერე კი აღარ დაერიდოს არავითარ მსხვერპლს. ჩვენში კი უკუღმა ჰხდებოდა ეს!.. ამან სრულიად ჩამოშორა ამხანაგებს და მეც, მოვრჩი თუ არა უნივერსიტეტს, გადავედი მოსკოვში. იქ იმავე წელიწადს დავცოლავილიანდი.

ნურავინ ნუ დაიჩემებს: მომავალში ამას ვიზამ, თუ იმასო! მე გადანყვებილი მქონდა გუნებაში, რომ ცოლი არ შემერთო და მერე ისიც უცხოელი, მაგრამ შემთხვევას ყოლიფერი შესძლებია! მოსკოვში ე-არ ერისთავისას გამეცნო მოხუცებული კნეაჟნა ენიკეევისა და, ვინაობა რომ გამომკითხა, გულითა მთხოვა: „მოდი ჩემსასო!“ მეც ცოტა ხნის შემდეგ ვეახელი. ჩემი მისვლა მოხუცებულს ძალიან ეამა, დიასახლისი გამეცნო და მითხრა: „ეს ჩემი დისწულია: შვილობილად მყავს აყვანილიო; ეს ორი უფროსი ქალი პირველ ქმრისგან დარჩა და ეს სამი, ორი ქალი და ერთი ვაჟი კი, ამ მეორე ქმრის ხელში ჰყავსო. ეს მეორე ქმარი ჯერ ორენბურგში იყო გუბერნიის პროკურორად და ახლა მოსკოვში გადმოვიდა და მიტროპოლიტის კანცელარიის დერეჟტორად არისო“. ამ ლაპარაკის დროს შემოვიდა თვით ისიც და გამეცნო. ლიტერატორი გამოდგა და ძალიანაც კარგად შევეწყვეთ ერთმანეთს!.. რამდენიმე დღე რომ დამეგვიანებია და არ მივსულიყავ, თვითონ მოიჭრებოდა ჩემთან და წამიყვანდა ხოლმე თავის სახლში, თვითქოს უჩემობა აღარ შეეძლო!.. სამი თვის განმავლობაში სულ ამ ყოფაში ვიყავი და ძალიანაც დავშინაურდი. უფროსს ქალს, რომელიც ჯერ კიდეც არ იყო სრულწლოვანი, შევუყვარდი. მაშინ მე ქალის სიყვარულს დიდ ყურადღებას არ ვაქცევდი საზოგადოდ, მაგრამ, როდესაც დიდად შენუხებულმა ქალმა შემომჩივლა თავისი აღსარება, მაშინ კი გული მეტკინა. ის იყო დანიშნული და სრულწლოვანებას უცდიდა, რომ ტვერის გუბერნატორი კუდრიავცოვი შეერთო. ამ ქალს ის არ უყვარდა და მისიანებს კი არ ჰსურდათ სიტყვის გატება და მისთანა სასიძოს ხელიდან გაშვება. საცოლომ შემომჩივლა, რომ ქორწილის ღამეს თავს დავიღრჩობო, თუ შენ არ გადამარჩენო!.. მეც ავდექი და მეორე დღეს ის ქალი ვითხოვე. დედა-მამინაცვალი დიდხანს მეხვეწენ: „მეორე დანიშნე! მაგას ჰყავს

საქმროო“, მაგრამ მე გავჭირვეული და აღარც იმათ სწყენიათ, როგორც შევატყვე: სულიც აღარ მომათქმევინეს, ისე გადამწერეს ჯვარი.

მეორე დღეს შემოვიდა ჩემთან ჩემი ცოლის მამინაცვალი და მითხრა: „ეს აქციებია ხუთი ათასი თუმნის, თუმცა ათი წლის კუპონები ნაჭრილი აქვს, მაგრამ, როცა ვადა გავა, თავნად ეღირება; ეს შენი ცოლის არის, ნათლიამ დაანათლიავა, რომ მონათლა, მაშინ; მიიღე და მე კი ხელწერილი მომეცი, რომ გასტუმრებული ხარ და ცოლის ყველაფერი სრულად მიღებულიაო“.

მაშინ მე ცხოვრების ბევრი არა ვიცოდი რა და ფულსაც დიდ მნიშვნელობას არ ვაძლევდი. ყოლიფერი მართალი მეგონა და ეკალიც ვარდის ფრად მეჩვენებოდა; რალა თქმა უნდა, რაც უნდა ყოფილიყო, მოვანერდი ხელს, მაგრამ იმ დროს დამესწრო ერთი ქართველი სამ. აბ-ძე და ქართულად მომაცვირა: „არ გაგინყრეს ღმერთი, აგრე არ მოანერო ხელიო!.. რამდენიც არის, იმდენი დანერეო!“ და მეც ხუთი ათას თუმანზე მოვანერე ხელი, თუმცა ნამდვილად კი ორი ათას ცხრაას თუმანზე მეტად არ ღირებულა. ეს ჩემი ხელის მოწერა მაინც არ იამა სიმამრს და წასვლის დროს სიტყვა ჩამომართვა, რომ ცოლს წავიყვანდი კავკასიას და იქ აღარ დავდგებოდი.

მეორე დღეს კნეაჟნა მოვიდა ჩვენსას და გუშინდელი ამბავი, რაც გადამხდა, ვუამბე და ვკითხე: სიმამრი უკმაყოფილოდ რად დარჩა ჩემზე-მეთქი? იმანაც ჯერ ხატზე დამაფიცა: ჩემად არსად წაგცდესო“, მერე მომიყვა საიდუმლოს: „ჩემი შვილობილის პირველი ქმარი, როგორც ადრეც მითქვამს, იყო ბაზილევსკი, იმ ბაზილევსკის მკვიდრი ძმა, დღეს რომ სიმდიდრით არის განთქმული. ოქროს მადნებშიც და იმ სიმდიდრეშიაც ნახევარი წილი უძევსო შენს ცოლსა და ცოლის დას, მაგრამ, მაგათი მამა რომ მოკვდა, შენი ცოლი წლის დარჩა და ცოლისდა მუცლის; მაშინ იმ მეორე ძმამ, დღევანდელმა ბაზილევსკიმ, გამოძებნა ორენბურგის პროკურორი, მილიონი მისცა, ჩამოართვა ხელწერილი და სიმდიდრე კი დანარჩენი, რაც ამ ორ დას ერგებოდა, თვითონ მიისაკუთრა; ახლა შენ საჩივარი უნდა აუტეხო ბაზილევსკის და, როგორც შენს ცოლს, ისე ცოლის დასაც დაუბრუნო კუთვნილებაო“.

ეს ამბავი გახმაურდა. კნიაჟნა ჩემთან გადმოვიდა და ცოლის მამინაცვალი კი გაგიჟდა. მართლა გაგიჟდა, თუ მოიგონა, არ ვიცი, მაგრამ სიგიჟეში კი მოკვდა. – დამრჩა, როგორც იმერელს, პროცესი ხელში, რომელიც დიდ ხარჯს მოითხოვდა. ვილაც ტრუბეცკოიმ ორი

მილიონი შემომადგლია იმ პროცესში: მომყიდეო და მერე მე ვიციო“. მაგრამ მე რა ნება მქონდა დავთანხმებულვიყავ. მით უფრო, რომ იქ ცოლის დაცვას ვერ ვხედავ. ასე თუ ისე, კრედიტი დიდი მქონდა მოსკოვში: დავინყე პროცესი და დიდ გაჭირვებაში ჩავარდი, რადგანაც, რომ მეგონა, ისე ადრე არ გათავდა საქმე. იძულებული გავხდი, რომ დამენებებია თავი რუსეთისათვის და ნამოვსულისყავი სამშობლოში ცოლშვილიანად. საქმე გადავეცი ჩემს ქვისლს, რადგანაც იმ ხანებში ჩემი ცოლის და გათხოვდა, ზოლოტარიოვმა შეირთო და მერე იმან დაინყო საქმის წარმოება. ექვსი თვის შემდეგ ჩემი ცოლის და დაქვრივდა და იმ თვეშივე შეირთო ქართველი თავადაშვილი, ელ. ერ–თავი, და საქმეც იმას ჩაუვარდა ხელში. მაშინ საქმე პალატაში იყო გადატანილი; რადგანაც ოლქის სასამართლოში ჩვენ მოვიგეთ, პალატაშიაც ჩვენ სასარგებლოდ გათავდა და დარჩა მხოლოდ კასსაცია. სიმდიდრე უნდა მიეღო ნახევარი ჩემ ცოლ-შვილსაც, მაგრამ წარმოიდგინეთ შემთხვევა: ჩამოვარდენ შუაკაცები და ელ. ერ–ვი სულ უბრალო რამეზე გარიგდა, რისაც სრული უფლება ჰქონდა ვექილობის ძალით. ადვოკატებმა, რომ მოარიგეს, გასამრიგლოდ მიიღეს: პასავერმა სამოცდათხუთმეტი ათასი მანეთი, პოტეხინმა ასი ათასი და ქართველმა ადვოკატმა ვ. მაჩაბელმა კი ოცდაათი ათასი. ჩემმა ცოლ-შვილმა კი არაფერი!.. თურმე ადვოკატებმა დაარწმუნეს, რომ ერ–ვმა თავის წილხვედრი მოიგო და, შენ ქმარს რომ ვადა არ დაეკარგა, შენც მოიგებდიო, მაგრამ ათი წელიწადი გაგიშვიათო! მე ეს ამბავი, საქმე რომ გათავდა, ორი თვის შემდეგ გავიგე და მივა-შურე აქედან ცოლ-შვილს. მნახეს თუ არა, მისაყვედურეს: რატომ ყურადღება არ მიაქციე და დაგვიკარგე საქმეო? მაგრამ, როცა ავუხსენი, რომ ეს ყოლიფერი ტყუილია, – იმ დღიდან, რაღა კი დას გადასცა ჩემმა ცოლმა უფლება და ვექილობა, ის, და, გახდებოდა მემკვიდრედ და იმას უნდა გადმოეცა ნახევარი, რასაც მოიგებდა, – მაშინ კი მიხვდენ და შემოიკრეს თავში ხელი. მაგრამ მზითვიდან კი მაინც არა რგებიათ რა; ასე რომ მე ცოლი ნამოვიყვანე და მზითვე კი სხვებმა წაიღეს. ბოდიშს ვიხდი მკითხველთან, რომ აქ ჩემ შინაურობაზე ამდენს ვალაპარაკობ, მაგრამ იძულებული ვარ: ჩემმა მტრებმა და მათმა ამყოლებმა, სხვა რომ ველარა მოახერხეს რა, დაჰყარეს ხმა, რომ აკაკიმ ცოლის მზითვე მილიონები აიღო და გაფლანგა!.. ნააგოვო! მაშინ, როდესაც თვალთ არა მინახავს რა. ეს ცილისწამება დღესაც ბევრს მართალი ჰგონია ჩვენში და სიკვდილის შემდეგ სხვების საგულისხმოდ არ მინდა სიმართლის დაკარგვა და მიტომ ვამბობ.

ახლა გადავიდეთ საქართველოში. რუსეთი რომ მივატოვე და ცოლშვილით დავბრუნდი სამშობლოში, მაშინ ძალიან არეული და გამოურკვეველი დრო იყო. ბატონყმობა უნდა გადავარდნილიყო, ახალი რეფორმები შემოდიოდა და, რასაც ჩვენ ისე შევხაროდით, ისიც თავისთვის კუდს იტოვებდა. სახელით ყველაფერი კარგი იყო, მაგრამ სახრავად კი არ ვარგოდა. მაგალითად: რა ბატონყმობის მოსპობა იყო ის მოსპობა, როცა ბატონი და ყმა ჯაჭვით ერთმანეთზე გადაბმული ჩინოვნიკს ეჭირა ხელში და ორივეს აღწობდა – ლღებდა? რაღა ნაყოფს მოიტანდა ის სამსჯავრო, სადაც ხალხის ენა აკრძალული იყო და ენის უცოდნელობის გამო ხალხი უნდა გამღლებ-გამცვეთელებს ჩავარდნოდა ხელში? ამაებს ყველას ვხედავდი და მიტომაც სრული ჩემი თანაგრძნობა ვერ მოიპოვეს რეფორმებმა და მაშინ დაინერა: „ადვოკატი“, „კატა და ძაღლი“, „ვასი უნდა შევეყარო“ და სხვანი. ვერც ერთ მხარეს ვერ ვხედავდი, რომ მიკედლება და გვერდში ამოდგომა შესაძლებელი ყოფილიყოს; ყველას ჩამოვშორდი და, როგორც იმედ გაცრუებული, ახირებულად დავრჩი მარტოდ.

ერთი მხრით მაღლიდან რისხვა, მეორე მხრით თავადაზნაურობის განყრომა და მესამე მხრით სტუდენტების (მაშინ ინტელიგენციას „სტუდენტობას“ ეძახდენ) ენის ნაგძელება მოსვენებას არ მადლევა. იმ დროს ხმის აყოლა ისეთი ძლიერი რამ იყო, რომ ძვირად ნახავდი მისთანა ახალგაზდას, რომ ჩემზე ძვირი არ ეთქვას და ცილი რამ არ შეენამებოის. რომ ჰკითხავდით: „შენის თვალთ გინახავს ეგ ყველა, რასაც ამბობ? შენის ყურით გაგიგონია? და სხვანი – ისინი გულწრფელად ამბობდენ: „არა, მაგრამ გაგონებით ვიციო!“ დიახ, გამოდიოდა, რომ გამგონე ყველა იყო და დამსწრე კი არც ერთი!.. მაგრამ ბრბო განა სიმართლეს დაეძებს? ის მხოლოდ წამხედურობით ბლავის ცხვარივით და, რად ბლავის და რას, თვითონაც არ იცის. ეჰ, ასე იყო, თუ ისე, მე კი დიდ გასაჭირში ჩავარდი; ან უნდა თავზე ხელი ამელო და სხვების ნება-სურვილს ავჰყოლოდი, მაგრამ მე გავკერპდი და ვერ ვუღალატე ჩემს თავს. ცოლ-შვილი გავისტუმრე სოფელში და, ულუკმაპუროდ, შიშველი, უსახლკაროდ დარჩენილი, მაინც არავის ვეპუებოდი და ჩემსას არ ვიშლიდი. მაშინდელი ჩემი მდგომარეობა მშვენივრად გამოჰხატა გულმოსულმა ბეს. ლ.–ძემ: „მაგასთან ბრძოლა შეუძლებელიაო! რა უნდა წაართვა და რა უნდა დააკლო, რომ არა აბადია რაო?! ჭამა-სმას არ დაეძებს და სანოლ-სახურავსო!.. მარტო ჰყევს და იღრინებაო!“

მართალია, ვყეფდი და ვიღრინებოდი, მაგრამ ვერავინ ვერ იტყოდა, რომ ჩემ პირადობაზე მე ხელი გამემძრიოს! ყველასაგან მოძულე-ბულს, ბევრჯელ კარგი ადგილი, ღირსი რომ არ ვიყავი მისთანა, მაძლია მთავრობამ, მაგრამ, რაღაი კი ერთხელვე სხვა გზა მქონდა ამორჩეული, არა ვქმენი სამსახურში შესვლა და დავრჩი ოხრად, ანუ გიჟად, როგორც ზოგიერთები ამტკიცებდენ. რამდენიმე წელიწადი ვიყავი ამ ყოფაში და, როცა იქნებოდა, ეგებ, კიდეც გავტეხილიყავ, მაგრამ მართალი ნათქვამია: „მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა სხვისგან განაწირსაო“. მეც გამომიჩნდენ თანამგრძობნი და გამამხნევეს.

იმ ხანებში სასტუმრო „კოლხიდა“ ეჭირა გიორგი ჭელიძეს. ის მოვიდა ჩემთან და მითხრა: „შენ მდგომარეობას ვხედავ და მინდა, რომ დახმარება გაგიწიოვო! ერთი ოთახი მისის მონყობილობით, საჭმლით და სასმლით მომირთმევი: გადმობრძანდით ჩემთან და იცხოვრეთ. არაფერსა გთხოვ! არ შეგანუხებ, სანამ ცოცხალი ვარ, და როცა ღმერთი ინებებს და თქვენი გარემოება შეიცვლება, იმედი მაქვს, თითონაც არ დამივინწყებო“. მე, რასაკვირელია, დიდი სიამოვნებით მივიღე ეს თანაგრძობა და დავდექი გიორგისთან. პირველ ხანებში ჩემი ავის მოსურნეები ძალიან ანუხებდენ იმასაც: „რად მიეცი ბინა და საზრდოო?“ მაგრამ, რომ ველარა გაანწყვეს რა, მიწყნარდენ... ასე, ამგვარად მოვიპოვე საზრდო და ლუკმა პური აღარ მქონდა საქებრად. მაგრამ არა მარტო პურითა ცოცხალ-არს კაცი: სულიერი საზრდოც, სულიერი თანაგრძობაც იყო საჭირო და ისიც მალე მოვიპოვე იაკობ ნიკოლაძისა და ბესარიონ ხელთუფლიშვილის ოჯახებში. ეს ორი ოჯახი იყო, რომ მამხნევებდა, ხელს მიწყობდა, გულს მიკეთებდა და მეც უფრო შეუპოვრად და გაბედვით მივდიოდი ჩემი გზით მომავლის მოლოდინში... ვიბრძოდი და არცერთი მოვლინება არ ყოფილა, ჩვენში, რომ მეც ჩემებური მონაწილეობა არ მიმეღოს!.. პირადობაზე ხელაღებული ვიყავი, საპირადო არავისთანა მქონია-რა, მხოლოდ საზოგადო მახალისებდა, და მივდიოდი ჩემი გზით. რაც კი რამ გასაკეთებელი შემხვედებოდა, თუკი მოვახერხებდი, გინდ დიდი ყოფილიყოს და გინდ პატარა, ჩავჰკიდებდი ხოლმე ხელს; ეს გაურჩევლობა მე ისე გამიტაცებდა ხოლმე, რომ არც მტერმოყვრობა და არც სისხლხორცობა აღარ ვიცოდი. ერთმა ჭკუიანმა კაცმა მითხრა მაშინ: „სწორეთ რომ ახირებულნი კაცი ხარ; შენი ან სხვისიანობა არ იცი. შენიანს არ არჩევ შენის მწარის ენით და სხვისიანს უდგები!.. რომ ვისმეს უნდოდეს შენთან დაახლოვება

და დამოყვრება, ვერ ახერხებსო“. ეს მართალი მითხრა, მარა არც მე მიპასუხნია ტყუილი: „ეგ ყველა მართალია, მაგრამ საზოგადო საქმეში მე არ მესმის მტერმოყვრობა!.. მე ჩემი გზით მივდივარ; ვინც გვერდით ამომიდგება, გინდ მტერი იყოს, გინდ მოყვარე, ჩემიანად მიმაჩნია და, ვინც წინ მელობება, მტრად-მეთქი“... აი, ასეთი იყო მაშინ ახალგაზდობის ჩემი რწმენა და დღესაც შეძლებისა და გვარად ვერ ვჰყოფ უარს.

იმ გაკერპებულ წინ სვლაში დიდი ტანჯვაც გამოვიარე, მაგრამ, რადგანაც ღმერთმა, იმდენს ხანს მაცოცხლა, რომ რასაც მაშინ ვფიქრობდი, ასრულდა და მტრები მოყვრებად გადამექცნენ, აღარას ვიტყვი აღარც ჩემ თავზე და აღარც მათზე.... . .

დღეს, რომ არ დამიმსახურებია, მისთანა პატივის ცემაში და სიყვარულში ვარ საქართველოში!.. მართალია, მტრები დღესაც მყავს, მაგრამ მე უმეტესობაზე ვამბობ და ღრმა მოხუცი სამარისკენ მივდივარ ჩემის სამშობლოს ლოცვა-კურთხევით.

აი, ამით თავდება ჩემი „თავ-გადასავალი“ და იწყება „ჩემგან ნანახი და გაგონილი“. აქ გავისხენებ ჩვენს მოღვაწეებს ამ ორმოცდაათი წლის განმავლობაში, ვინცა ყოფილან და ვისთანაც, ასე თუ ისე, მეც მქონია პირადი დამოკიდებულება.

II

ერთხელ ქუთაისის თავადაზნაურობამ თავი მოიყარა მარშლების ამოსარჩევად. რასაკვირელია, ჩვეულებისამებრ პარტიებად დაიყვენ, ატეხეს აყალმაყალი და ბევრი რამ სასაცინოც ჩაიდინეს. საღამ-საღამოობით შევდიოდი ხოლმე ხან ნიკოლაძის, ხან ხელთუფლიშვილის ოჯახში და მომხდარს ამბებს გადავსცემდი ხოლმე მუსაიფის დროს.

ქალებმა მთხოვეს, რომ ერთი ფელეტონი დამეწერა და დამეხეჭვიანებია „დროებაში“, და მეც ავასრულე მათი რჩევა: გამოვიყვანე იმ ფელეტონის სათაურად: „ცხელ-ცხელი ამბები“ და ხელმოუწერლად გაუგზავნე რედაქტორს. ის ფელეტონი იქ წაეკითხათ, ძალიან მოსწონებოდათ და ნ. ნიკოლაძისთვის მიეწერათ, რადგან ის იმ ხანებში დროებით იყო ქუთაისში ჩამოსული: „ის თუ მოგწერდა იმერეთიდან ამისთანა ფელეტონს, თვარა სხვა ვინ მოახერხებდაო?“ არ ვიცი, რად იყვენ დარწმუნებული, რომ მე, გარდა ლექსებისა, მეტი არა შემეძლო-რა?.. თუმც ჩემი საიდუმლო არც დებს და არც დეიდაშვილებს, ხელთუფლიშვილის ქალებს, არ გაუმჟღავნებიათ ნიკოლაძისათვის, მაგრამ ის თავის თავად მიხვდა, რომ ჩემი დანერგილი

იყო ის ფელეტონი, მოვიდა ჩემთან სასტუმროში და, სხვათა შორის, მკითხა: „რა მიზეზია, რომ აპყოლიხარ აქაურს აყალმაყალს და არ გინდა ტფილისში გადმოსვლა, სადაც უფრო ადვილად შეგიძლია დააკმაყოფილო შენი ინტელიგენტური მოთხოვნილება? „შეიძლება, – უპასუხე მეც, – მაგრამ იქ უჩემოთაც ბევრი ხართ. ამ საცოდავ იმერეთს, სადაც მართლა მეტი თუ არის ამერეთისაზე, თვარა ნაკლები არა, ყველა გაურბის და მე, როგორც იმერელი ქართველი, მოვალედ ვხდი ჩემ თავს, აქ ვემსახურო, რაც კი შემიძლია!“ „ეგ კეთილი!.. მეც ადრე მანგრე ვფიქრობდი, მაგრამ აქ კაცი მოკლებულია ყველაფერს „ინტელიგენტურს“ და, ადრე თუ გვიან, გამოყრუვდება!.. აქ არც გაზეთია! არც ცენზორი! და სხვა რამ!.. იქ კი ყველაფერი გვაქვს. დამერწმუნე, რომ იქ მუშაობა შეიძლება!.. აქ კი შრომა ტყუილა იკარგება ჯერჯერობით.“ ამისთანები ბევრი რამ მითხრა და იმდენი მეჩიჩინა, რომ გული გადამიბრუნდა, მაშინ მეც ის უთხარი, რომ ცხოვრება არ შემიძლია, არაფერი მაქ-მეთქი!.. „კარგიო, – მითხრა, – მეტი არ შემიძლია და ყოველთვიურად, სანამ ჩემი საქმეები გათავდებოდეს, მე გაძლევ ჩემი ჯიბიდან შვიდ თუმან-ნახევარს და შენც დამჯერდი ამას და იმუშავე „დროებაში“. დამითანხმე, მომცა გზის ფული და გამისტუმრა ტფილისისაკენ, და თვითონ კი გაუდგა საქმეების გამო საზღვარგარეთ.

1. ივანე კერესელიძე

იმ ხანებში „დროების“ გარდა ჟურნალიც გამოდიოდა „ცისკარი“. მისი რედაქტორი ი. კერესელიძე იყო და მოღვაწეებიც ორ გუნდათ იყვნენ გაყოფილი: ახალთაობა, ანუ სტუდენტობა, როგორც მაშინ ეძახდნენ, ეხვია „დროებას“ და ძველები „ცისკარში“ ინევდნენ, „ცისკარს“ ხელისმომწერი ძველები ძალიან ცოტა ჰყავდა და, თუ ა. ორბელიანი არ ყოლოდა ფულით დამხმარედ, არ გამოვიდოდა. ორჯერ მთავრობაც შეენია. ერთხელ ბარიათინსკის დროს დააგირავა თავისი სახლი ი. კერესელიძემ პრიკაზში და როგორც ქართველ მოღვაწეს, შეანია ის ვალი ნამესტნიკმა და მეორეთ გ. ორბელიანმა მოუხერხა ისე, რომ კიდევ აპატივეს... ი. კერესელიძე ნამდვილი ქართველი იყო მისის ნაკლით და ნამეტნობით. ფული იმიტომ კი არ უყვარდა, რომ სხვებსავით ქონება რამ შეეძინა, მხოლოდ შესაჭმელად დაეძებდა; თვითონაც სჭამდა და სხვებსაც აჭმევდა; ჩაიგდებდა თუ არა ხელში, მაშინვე სადილს გაუმართავდა ხოლმე მუქთა თანამშრომ-

ლებს. გაშლიდა წინ სუფრას, მიაბნევედა-მოაბნევედა წვანილს, ყველს, სათალს, ახალ თევზს; მოიტანდა მერე საჭმელებსაც და მოიღერებდა ყელს. ეშხში რომ შევიდოდა, ჩამოავლებდა ხელს თარს, კედელზე რო ეკიდა, ჩანგურთან, დაირასთან, ოროტოტოსთან და სხვებთან ერთად და შემოსძახებდა თავისებურად. იმას არ დასდევდა, სხვებსაც მოსწონდა თუ არა!..

„ქართული პურისჭამა ეს არის ჩვენშიო!.. წვანილი მიყრილ-მოყრილი, მოთალი თევზი, კარგი ბოზბაში და მცხელი წვადიო!.. თუ არ მოგწონს, ადექი და შინ წადიო“. დაატანდა ხოლმე სიცილით. დიდი მომლხენი კაცი იყო, მაგრამ ძვირად კი უფვდებოდა ხოლმე თითო მოლხენა... რომ გარეთ ა. ორბელიანი არ ჰყოლოდა ხელის შემწყობად და შინ ეფვთიმე ხელაძე, მაშინ ახალგაზრდა მესტამბე და კერესელიძის მარჯვენა ხელი ყოველიფერში, ცუდად იქნებოდა მისი საქმე.

„აი, ასე გაუმასპინძლი დიუმასაცო, – იტყოდა ხოლმე – გაუშალე სუფრა ჩვენებურად ძირს. ზედ მიყრილ-მოყრილი საწოვავით. მოვიფრთხენით, წავიკაპინეთ და მიგყავით ხელი, იმან ერთი კი შემომხედა, და მოიფრთხნა ჩვენსავით და დაუნყო წვანილს ჩვენსავით ხრამა-ხრუში!.. გაუსვა ხელი და იმდენი სჭამა, რომ მწვადების მოტანას ველარ ვასწრებდით. ყველას გვაჯობა. ეს თუ აქედან დაუმარცხებელი წავიდა, არ ივარგებს-მეთქი“, ვიფიქრე გუნებაში და მივედი ალავერდს სამი დიდი სტაქნით, ჩამომართვა და თვალის დახამხამებაში გამოსცალა. მერე – მოითხოვა დიდი, უშველებელი ყანწი, აავსო კახური ღვინით და ისე გადაჰკრა, რომ სული არ ამოუღია, მერე მოვიდა ჩემთანაც ალავერდს, მაგრამ ჩვენ როგორ მოვერეოდით, რომ იმ ყანწში სამი დიდი ბოთლი ჩადიოდა. მოგვაკვავკვინა თითი და სიცილი დაგვაყარა. თუ წერაც ასე იცოდა, როგორც სმა... სწორედ ახირებული საქმე იყო!.. მომიბრუნდა ჩვენი ლავრენტი არდაზიანი და მეუბნევა: კაცო, რა შენი საქმეა ქართველობა მერე მაგასთან ევროპიელთანო? არა, რა გულბათი შენ ხარ, რომ ალავერდს მიდიხარო? მართლა, მე და ჩემმა ღმერთმა!.. მაგრამ ვინ იცოდა, თუ ის იმდენს დაღევდა და არც დათვრებოდაო!... ამ ამბებს ყოველი ლხინის დროს მოჰყვებოდა ხოლმე. მეტად საყვარელი და საამხანაგო კაცი იყო, მაგრამ რედაქტორად კი ვერ იყო მომზადებული!.. ერისთავის შემდეგ ზოგიერთებმა მოინდომეს ჟურნალ „ცისკრის“ გაგრძელება და კერესელიძე აირჩიეს რედაქტორად. ის მაშინ გიმნაზიაში ზედამხედველად იყო, ლექსებსაც სწერდა. დედა მისი

იტყოდა ხოლმე: „ანგრე ნუ უყურებთ ჩემს ივანეს? მაგას თოთხმეტი კლასი აქვს გათავებული“. ჯერ სემინარიაში გაეთავებინა შვიდი კლასი და მერე გიმნაზიაში დაეჭირა კურსი და დედამისს ეგონა რომ თოთხმეტი კლასი გაათავაო... ეს თოთხმეტი კლასი კი ჰქონდა გათავებული, მაგრამ მის ჟურნალს მაინც არ ჰქონდა მიმართულება. ერთხელ შემომჩვილა. „რას მერჩიან სტუდენტები, რომ ამტყეხიანო? როგორც კი მომწერეს: „მიმართულება“ გამოუცვალე ჟურნალსო, აკი მეც გამოუცვალეო? მანამდის ხმელეთით ვაგზავნიდი და ახლა ზღვით ვაგზავნი ადესაზო!.. მეტი მეხარჯება, მარა არ დავეძებო“. ხანდახან ახირებულსა და სასაცილო ლექსებსაც სწერდა. ერთხელ კახეთში მოგზაურობა აენერა ლექსად. ლექსში სხვათა შორის ასე ეწერა: „მივალ, მივალ, მივდივარ, მივალ მიმიხარია!.. ჩავალ, ჩავალ, ჩავდივარ, ჩავალ ჩამიხარია!.. ავალ, ავალ ავდივარ, ავალ ამიხარიაო!“ ამას გომბორის ასავალ-ჩასავალზე ამბობდა, ცხადათ, და დიდ აღტაცებაშიაც მოდიოდა ამ ზმებით. მე ხუმრობად მივიღე და სიცილი ამიტყდა. ეწყინა, გამიჯავრდა!.. მაგრამ იმას ჯავრი განა დიდხანს ჩარჩებოდა გულში? მეორე დღესვე დაავიწყდა და მეგობრობა არ მოუშლია ჩემთან...

2. ალექსანდრე ორბელიანი

პირველად იმან წამიყვანა ორბელიანთან. ის ეგზარხოსის მოედანზე იდგა საკუთარ ძველებურ სახლებში. მხიარულად მიმიღო დიდის პატივით. „პატივით და მოწინებით მიგიღებ, როგორც წერეთელსო – მითხრა – და როგორც აკაკის კი მინდა გადაგეხვიოვო!..“ პირველ ნახვისთანავე შემეცვარდა. ის იყო ნამდვილი ქართველი კაცი, ბევრის მკითხველი, ბევრის გამგონე და დიდი ნაღვანი. ძალიან უყვარდა საქართველო და უფრო იმერეთის იმედი ჰქონდა. ცოტა დაშინებული კი იყო. ერთხელ თურმე შამილს მისწერა წერილი ამა და ამ დროს ჩამოდიო. მტრებმა დაიჭირეს ის წერილი და მთავარმართებელს გადასცეს. მთავარმართებლად მაშინ ვარანცოვი იყო; საიდუმლოთ დაიბარა ა. ორბელიანი და სთხოვა: „ეს მოუწერია ვილაც ქართველს და შინაარსი მითარგმნეო!..“ ორბელიანს ელდა ეცა გულზე, მარა რაღას იზამდა! მაშინ ვარანცოვმა ჩამოართვა სიტყვა: „მეორედ ნულა იზამ ამისთანა საქმესო! თუ უკმაყოფილო ხარ რამეში, მე მითხარო და ეს შემთხვევაც ჩვენ შორის დარჩეს, სხვებმა არ გაიგონო!“ მამაშვილური სიამტკბილობით გაისტუმრა შინ დამშვიდებული. არ

ვიცი მას უკან დასჩემდა თუ წინეთაც ასე იყო, მაგრამ პოლიტიკაში ნამეტანი ფრთხილი იყო. ბევრი რამ ძველი თუ ახალი იცოდა, მაგრამ დღით იმასაც არას ეტყოდა, ვისთანაც გულგახსნილად იყო, ღამე როცა მარტვა დარჩებოდა მეგობართან, მოჰყვებოდა ხოლმე ხმის კანკალით სხვადასხვა ამბებს, მაგრამ მაშინაც სიფრთხილით სანთლებს აქრობდა!.. ბნელაში სჯობიაო. ერთხელ, აი, რა სთქვა ჩემ გაკვირვებაზე: ბნელაში საუბარი მიტომ სჯობს, რომ ველარავინ დაგვინახავს და ველარას შეგვიტყობსო! „ერთხელ მეფე სოლომონი იჯდა ჭადარს ქვეშ, ოქროს ჩარდახთან, მალლა „ზექედას გორაზე“ ორი კაცი იდგა და თავისთვის რაღაცას ლაპარაკობდენ. აბა, ხმა სად მოუწევდა? მეფეს მოახსენეს იმერლებმა, ეს ორი კაცი თქვენს ძვირშიაო, მეფემ დააჭერია ის ორი კაცი და მართლაც მეძვირები გამოდგნენ. მეფემ რომ იკითხა: „რა იცოდითო? „ხელის ქნევაში და მოძრაობაში შევიტყვეთ“, – მოახსენეს. პაპა ჩემმა ერეკლემ ყაენი გადაარჩინა სიკვდილს: ერთ უცხოსთან თავის დაკვრაში შეატყო, რომ გულში ღალატი ედგაო!..“ მიუხედავად ამა ახირებულობისა, ის ძალიან საყვარელი ვინმე იყო და საქართველოც განსხვავებულათ უყვარდა; ეს მისი ნაწერებიდანაცა სჩანს... მე ახალგაზრდა ვიყავი, რომ ის ღრმა მოხუცებულობაში მოკვდა. ბევრი რამ დარჩა ნაწერები, ზოგიერთი მათგანი ჩემთვისაც წაუკითხავს საიდუმლოთ. ნეტავი რა იქნენ ის წერილები?..

3. „ცისკრის“ თანამშრომლები

იმ დროს „ცისკრის“ მუდმივ მშრომლად იყვნენ თვითონ რედაქტორი ი. კერესელიძე, დიმიტრი ბერიევი, ა. ორბელიანი, ნიჭიერი ქალი ბარბარე ჯორჯაძისა, პოეტ რაფიელ ერისთავის (კომედიადრამებსაც სწერდა) და, დიმიტრი მაგალობლიშვილი. დ. მეღვინეთ ხუციშვილი და ახალგაზრდა ქართველი ბექა: როგორც პუბლიცისტი, მაშინ დიდ იმედს გვაძლევდა (ამტონ ფურცელაძე); ხანდ ხან ბეჭდვდნენ: კოლხიდელი (დავით) და ბაქარ ქართველი (დ. ყიფიანი), გრიგოლ რჩეულოვი, რომელსაც დიდი ნიჭი ჰქონდა უცხოდან გამომქართულებისა და რომელმაც დაგვინერა „თამარ ბატონიშვილი“, ს. ივ. ბერიძე დამწერი „ხანის ბეგისა“, – „ტფილისის საიდუმლოებისა“ და სხვანი.

მაგრამ ყველაზე შესანიშნავი ნიჭი პატრონი იყო ლავრენტი არდაზიანი. ის იყო სადღაც ჩინოვნიკად. ჩუმი კაცი იყო და სათნო. მის

ქართველობას საზღვარი არა ჰქონდა. ერთი შეხედვით არაფრად მოგეწონებოდა, მაგრამ შესანიშნავი მწერალი იყო; ერთხელ მე, ის და ან. ფურცელაძე დავდიოდით ერთათ. ათ საათზე გამოვეთხოვეთ ერთმანეთს, მაგრამ ლავრენტიმ მოიმდომა ჩემი მიცილება სადგომამდე. გზაში ხმა არ ამოუღია და სახლის კარებამდე რომ მიმიყვანა, მითხრა: დიდი პატივისცემა მაქვს ახალგაზდა ანტონის ნიჭის, მაგრამ, წელან რასაც ლაპარაკობდა, ის კი არ დამიჯდა გუნებაში. აბა, რა სათქმელია ქვეყანა შემთხვევითმა მანქანებამ გააჩინაო? მაშინ იმას აღარა უთხარი რა და ახლა შენ უნდა გითხრა; უნდა გამოგიტყდე, რომ მიტომაც წამოგყევი, როგორც მკვიდრ შვილს გთხოვ, რომ შენ არ აჰყვე მაგის თანაებს, მოერიდე. პოეტს რწმუნება თუ არაფრისა აქვს, რა შვილი იქნება? შენც ორი რამ უნდა გახსოვდეს: ღმერთი და საქართველო – ეს მითხრა დიდის ბოდიშით და გამომეთხოვა. – მაშინ ახირებულად მეჩვენა, მაგრამ მერე კი მივეჩვიე. კრიტიკული სტატიები მისი გ. ბარათაშვილის სახელით გამოდიოდა. სალაყოში, რომელსაც გაბო სულხანიშვილი სწერდა, ბევრი ერია ხოლმე მისი ოხუნჯობაც. – საკვირველია, რომ ამ ნიჭიერ კაცს „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილის“ დამწერს, არც სიცოცხლეში ჰქონდა დიდი პატივი და არც ახლა იხსენიებს ვინმე!.. მაშინ როდესაც დანიელ ჭონქაძე, ავტორი ერთადერთი „სურამის ციხის“, თითქმის ბავშურ მოთხრობის, გაჭიმულია როგორც დიდი ვინმე!..

4. გიორგი წერეთელი

მეორმოცელების მოღვაწეებში, როგორც უფრო დაახლოვებულები, ყველაზე წინ მებატებიან: გ. წერეთელი, ს. მესხი და ნ. ნიკოლაძე. – ნიკოლოზ და ბესარიონ ლოლაბერიძეებმა, ვახტანგ თულაშვილმა და დიმიტრი ბაქრაძემ მოიმდომეს კვირაში ერთხელ ქართული გაზეთის „დროების“ გამოცემა. აიყოლიეს ახალგაზრდა სტეფანე მელიქიშვილი, აკისრებიეს გამომცემლობა და გაგზავნეს ვენაში ტიპოგრაფიის მოსატანათ. მაშინ ჩვენში გაზეთი და საზოგადოდ წიგნის ბეჭდვა ახალი ხილი იყო. ნებართვა გამოიტანეს და უნდა შესდგომოდნენ გამოცემას. პირველი ბიჯი ძნელია. აქეთ სტამბა და მესტამბე, იქით ცენზორი და სხვა, ათასი რამ სიძნელე და ახირებულობა მოეხვათ თავზე იმ პირველ ხანებში. და მეტი გზა აღარ დაურჩათ მეთაურებს, რომ რედაქტორად გამოენერათ გიორგი წერეთელი და მისთვის მიენდოთ გამოცემა!.. გ. წერეთელი დიდი ნიჭიერი ახალგაზ-

რდა იყო და კარგათაც მომზადებული. ის არა ჰგავდა იმ ზოგიერთებს, დიპლომისათვის რომ სწავლობენ და მერე, რაღაი კი იმას ჩაიგდებენ ხელში, შედიან სამსახურში და ჩინოვნიკობის გარდა ყველაფერზედ ხელს იღებენ. გ. წერეთელი იმდენად მშრომელი იყო, რომ თავის თავს დალაღვას ვეღარ შეატყობდა ხოლმე. როგორც ოჯახში ხელმოკლე კაცი, რომ ველარავისა ხედავდა ჩვენში, ყოლიფერს თვითონ ეპოტინებოდა, რედაქტორიც იყო, გამომცემელიც; სწერდა: პუბლიცისტურ სტატიებს, კრიტიკულ გარჩევებს, ლექსებს, პროზებს, მოთხრობებს, რომანებს და კომედია-დრამებს. იმავე დროს ეპოტინებოდა ისტორიკოსობას, არხიოლოგობას, ფილოლოგობას და ბოლოს კომერციასაც. ზემოთ ვსთქვი: დალაღვას ვერ ტყობილობდა მეთქი; სწორეთ მითაც აიხსნება, რომ მის შრომას ორგვარი ბეჭედი აზის, ზოგს ნიჭისა, ზოგს მოქანცვის. ეს ბევრჯერ მიმხელია მისთვის, მაგრამ რას გაეხდებოდი, ის თავისას არ იშლიდა და მეც რომ მეტი გზა აღარა დამრჩა რა, დავცინე: ორთავა დაუძახე – ამით მე მისი არც წყენა მდომებია და არც დაცინვა, მინდოდა მხოლოდ მეტი შრომა მომეშლევინებია, მაგრამ რა გამოვიდა? ის სიკვდილამდის ისევ იმ გიორგით დარჩა და ჩემზედ კი სამარადისოდ გულნატკენი დარჩა.

იმის ნაშრომ-ნაღვაწს ისე უნდა უყურებდენ, როგორც ოქროს მადნეულის ძარღვს: უნდა გაარჩიო, გარეცხო, რამდენიმე ფუთი სილა-ტალახი მოაშორო, რომ მერე გამოარჩიო რამოდენიმე ოქროს მარცვალი. გიორგის თხზულებასაც, როცა გაიმტკიცება, ბევრი ხელისხელ საგომანებელი საგანი გამოაჩნდება, რომელიც საბოლოოდ გასტანს. მისი პირდაპირი დანიშნულება პროზაიკობა იყო და რეალური შკოლის მამადმთავრადაც ჩვენში ის უნდა ჩაითვალოს და არა სხვა ვინმე, რადგანაც ის სხვებზე ადრე იყო. სხვები რომ არ ვახსენო, იმის დასამტკიცებლად მარტო „მამიდა ასმათი“ და „რუხი მგელიც“ კმარა. „მოგზაურის წერილები“, რომ შიგა და შიგ დალაღვა არ ეტყობოდეს, ერთი უკეთესი თხზულებათაგანია ქართულს ენაზე.– ერთი სიტყვით, ის ერთი პირველთაგანია მესამოცეწლების მოღვაწეებში. მაგრამ, რადგანაც წინ ბევრჯელ მომიხდება იმაზე საუბარი, ამიტომ გადავდივარ სერგეი მესხზე.

5. სერგეი მესხი

ერთმა ზარაფმა თავის შვილს განათლება მისცა და მილიონიც ადრე დაუტოვა. ახალგაზრდამ ცხოვრებისა არა იცოდა-რა, რომ ის

შეძლება შეენარჩუნებია, მაგრამ გულკეთილი იყო. საზოგადო კეთილ საქმეს თანაუგრძობდა!.. სხვათა შორის ამ სტეფანე ზარაფოვმა, გაგზავნა თავის ხარჯით საზღვარგარეთ, რუსეთში უნივერსიტეტ დამთავრებული სერგეი მესხიც. მესხი დაბრუნდა, შემდეგ სამსახურში შევიდა, ლუბერნატორის კანცელარიაში და კარგი თვალთაც უყურებდენ. მისი სამსახურში დანიშნაობა საეჭვო აღარ იყო, მაგრამ ნ. ნიკოლაძემ ურჩია, დაენებებია თავი სამსახურისთვის, საზოგადო ასპარეზზე გამოსულიყო და ეკისრა „დროების“ რედაქტორობა გ. ნერეთლის მაგიერად, ის რადგანაც საზღვარგარედ მიდიოდა. სერგეიმ სიამოვნებით იკისრა, რადგანაც გამომცემლის ს. მელიქოვის დაც დანიშნული ჰყავდა და დღე-დღეზე უნდა შეერთო; დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ დაზეთი გადააკეთეს ყოველდღიურად და შეუდგა შრომას. რადგანაც დამხმარე ბევრი არავენ ჰყავდა, შრომა სულ იმას დააწვა თავზე და ბოლოს კიდევ გადაიტანა იმ შრომამ. იმ დროს შეხედვით კარგი გავითარებული კაცი იყო და, თუ საბოლოო არა დარჩა რა, ეს მითი კი არ მოსვლია, რომ ნიჭი ჰკლებოდეს?... წილად შავი მუშაობა ხვდა. როგორც საზოგადო საქმეების თანამგრძობი, უებრო იყო, საზოგადო კარგი რამ გაამხიარულებდა ხოლმე და მშვენიერი ყმანვილური სიცილი იცოდა; იმდენს და ისე გულით იცინოდა ხოლმე, რომ თვალეში ცრემლი წამოუვიდოდა ხოლმე. თუმცა დიდი ხანი გავიდა მას აქეთ, რაც ის მოკვდა, მაგრამ უიმისოდ ვერაფერი საზოგადო საქმე ვერ წარმომიდგენია: ცოცხალივით დგას გვერდით და თანაგრძობით იძლევა სიმხნეს. რადგანაც სხვა ადგილი არსად იყო, ახალგაზრდობა მის რედაქციაში იყრიდა ხოლმე თავს და ის ყველას მეგობრულად ექცევოდა და სხვათა შორის, აქვე დამოღვანევდა ალექსანდრე ყაზბეგიც, მაგრამ სანამ ამ ახირებულად შესანიშნავ კაცზე ვიტყვოდე რასმე, დაპირებისაებრ გადავალ ნ. ნიკოლაძეზე.

6. ნიკო ნიკოლაძე

ნ. ნიკოლაძის მამა, იაკობი, შესანიშნავი ჭკუის პატრონი იყო, გამჭრიახი და წინდახედული. დიდი სწავლა რომ მიელო, შესანიშნავი რამ იქნებოდა! მაგრამ, რაც მამამ იმას დააკლო, იაკობმა ის შვილს მისცა და რაც კი შესაძლო იყო, თავი არ დაუზოგნია ნიკოს გამოზრდაში. ნ. ნიკოლაძე ძალიან ახალგაზრდა იყო, რომ გაათავა ქუთაისის გიმნაზია და შევიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში, იქ წეს-წყობილებას ვერ შეურიგდა და გადავარდა საზღვარგარეთ, სადაც გაერია ემიგრანტ-

ებში და როგორც ნიჭიერმა კაცმა, ბევრი რამ კარგი შეიძინა დიდი ხნის განმავლობაში, მაგრამ ზოგიერთი მათი სანვრილმანო წუნიც კი შეითვისა. – დაბრუნების ნება არ ქონდა, ძალაუნებურად უნდა დარჩენილიყო ევროპაში დავაშკაცებამდი და, უნდა სწორე თქვას კაცმა, რომ კეთილადაც მოიხმარა ის დრო. მამამისმა იცოდა, რომ შვილს ნება არ ჰქონდა დაბრუნების და ფულებს იქით უგზავნიდა. ბევრჯელ ზედმეტიც მისდიოდა გადაწყვეტილზე. ერთჯელ კი ძალიან ნაღვლიანი მოსწრებულიც მისწერა მამამ. ნიკო რომ სწერდა „ძვირფასო მამაო“, იმან საპასუხოდ ასე შეუთვალა: „შვილო, ძვირფასი მე კი არა ვარ, შენა ხარო: ამდენი ხანია გყიდულობ და ვერ მიყიდნიხარო!.. ფულებს გიგზავნი და თვალთ კი ვერა გხედავ, ისე დამაბერეო“. ბოლოს კი, როგორც იქმნა, მგონია, ბარიათინსკის შემწეობით, მოესწრო იაკობი შვილის ნახვას. ნ. ნიკოლაძე რომ დაბრუნდა სამშობლოში, ბევრათ არაფრათ ეპიტნავა ახალთაობის მოღვაწეობა!.. თვითონ მოიმდომა მაგალითის ჩვენება და, როგორც მატელიალურად, ისე სულიერადაც თავი დასდო და დიდი ნაყოფიც მოიტანა, მაგრამ ეტყობა, რომ თვითონ არ იყო კმაყოფილი!.. სანინამძლოოდ კარგათ იყო მომზადებული და ყოლიფერიც ხელს უწყობდა, მაგრამ ერთი რამ აკლდა, რითაც მამამისი მდიდარი იყო: ჩვენ ქვეყანას და ხალხს ვერ იცნობდა. იმას ეგონა, თუ რაც ევროპაში ითესებოდა და იმკებოდა, ის უნდა ყოფილიყო ჩვენშიაც, ნიადაგის მომზადებაზე, როგორც წვლილმან რამეზე, ცოტას ჰფიქრობდა... საზოგადოდ კი დიდი შრომა გასწია!.. განსაკუთრებით ბანკების შემოღებას ჩვენში იმ პროგრამით, რითაც დღეს არიან, დიდხანს ებრძოლა, ასე რომ სასიკვდილოთაც გადადვა თავი. საკვირველია, იმას ავინყდებოდა, რომ მთესველი იყო და ნათესი ხშირათ არა სჩანს ბნელ მინაში, ხშირად ზედ ტალახი და თოვლი ეყრება, მაგრამ როცა გამოზაფხულდება, ერთბაშად იჩენს თავს!.. იმას კი უნდოდა, რომ მისი ნათესი მაშინვე ამოსულიყო და თვითონვე მოემკო კიდევ, ამის ბრალი უნდა იყოს, რომ უკიდურესობაში ჩავარდნილმა მალე გაიტეხა გული და მიანება ყოლიფერს თავი. იკისრა ქალაქ ფოთის თაობა და თუმცა თითით საჩვენებელი ქალაქმთავარია, მაგრამ მაინც აფსუს! რომ მისთანა კაცი წვრილმალ საქმეებს გამოსდგომია, და რაც შეუძლია, ის კი დაუმარხავს! აქ მხოლოდ ამით გავათავებ ამ კაცზე ლაპარაკს, რადგანაც წინაც ხშირად შეგვხვდება, და გადავალ ალექსანდრე ყაზბეგზე.

7. ალექსანდრე ყაზბეგი

სანდროს დედ-მამას ადრევე ვიცნობდი. მამა გენერალი იყო და დედა – თარხნიშვილის – ქალი, ძველებურად გაზდილი. დედისერთა სანდრო ძალიან სათუთათ და ნებიერად იზრდებოდა, მისთანას არას აიჩემებდა, რომ მშობლებს, თუკი მოახერხებდენ, არ აესრულებიათ მისთვის. მდაბალი ხალხი იმ თავითვე ბოვშობაშივე უყვარდა. სული ბიჭებში მიუდიოდა და, ვგონებ, მიზეზიც იგივე იყო, რომ, რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, დიდი ხნით ცხვრის სამწყესურში გადავიდა. – ფულის ყადრი, პატარა რომ იყო, მაშინაც არ იცოდა: გამოართმევდა ხოლმე მამას ვეცხლის ფულს, ჩაიყრიდა ჯიბაში და გაუდგებოდა გზას; აედევნებოდენ სოფლის ბიჭები, ისიც იღებდა ხოლმე ჯიბიდან ფულებს და გადუყრიდა ბიჭებს; ისინი დაერეოდენ ერთმანეთს, იყო ერთი წინკნა-გლეჯა და ყურთაზიობა და ეს ამბავი ძაან უხაროდა პატარა სანდროს. – პატარაობას შემდეგ მე ის აღარ მინახავს, ისე გაიზარდა! და აღარც მისი მშობლები!.. ერთხელ რუსის მსახიობმა ქალმა რალფმა შემომჩვილა, რომ ძალიან კაი ოთახი მიჭირავს სადგომად, მაგრამ ჩემ პირდაპირ ოთახში ისეთი ვინმე დგას, რომ უნდა მივატოვო ჩემი ოთახი და გადავიდე სადმეო. ვილაც ახირებული ახალგაზდა ქართველი დგას, არც გადადის სახლიდან, არც აწმენდინებს ოთახს, არც პირს იბანს. რას შერება, კაცმა არ იცის, და მისი ოთახიდან ჩემ ოთახშიაც მძიმე სუნი შემოდისო. ამ სასტუმროში იდეა ლუკა თარხნიშვილის ოჯახი და მეც იქ შევედი. სანდროს დედა ლუკას და იყო და ისიც იქ დამიხვდა. მე რალფის ნათქვამი გადავეცი მათ და ვკითხე: „ვინ ქართველია, ხომ არ იცით მეთქი“. მაშინ შემომტირა სანდროს დედამ: არ გებრალეები, რომ ის ჩემი სანდროა და რალაცა ემართება, თვითონაც არა გაეგებარაო. ეს ერთი თვეა, ოთახიდან აღარ გამოდის, არც ვისმეს იკარებს და არც თვითონ ეკარებაო. მამის სიკვდილის შემდეგ ადგილ-მამული გლეხებს დაურიგა და გამალარიბა და, ახლა არის მაგრო! – მე მაშინვე მის სანახავად გავესწიე. მისი ოთახის კარები რომ გამოვალე, მისთანა კომლი იდგა თუთუნის, რომ დიდხანს ველარც გავარჩიე რა. ის ჩამჯდარიყო ქვეშაგებში პერანგის ამარა, წამოეხურა საბანი და რალაცას სწერდა. შემომაჩერდა ჯერ უკმაყოფილოდ, მაგრამ მერე მიცნო და ბოდიშით მითხრა, რომ წერამ გამიტაცაო. გადმოიღო და მიჩვენა ნაწერები. ღმერთო ჩემო, რამდენი რვეული ედვა სტოლზე და რაები არ ჰქონდა შიდ ჩანერილი? დრამები, კომედიები, ლექსები, პროზები

და სხვა... რამდენიმე მათგანი დავათვალიერე და ადვილად დავრწმუნდი, რომ ახალგაზდა ყაზბეგს შრომა მეტი ჰქონდა, მაგრამ ჯერ ქართული არ იცოდა კარგათ, წერაში არ იყო გაჩვეული, მაგრამ მის ნაწერებს ადგილ-ადგილ ნიჭი ეტყობოდა. რომ შევატყე, ჩემი მისვლა არ სწყინდა, მიუხედავად მისი ახირებულობისა, ხშირად თითქმის ყოველდღე დავინყე იმასთან სიარული. იმ ხანებში მე ქართულ სცენას განვაგებდი და მისი ოთახიდან გამოსატყუებლად მოვიგონე, რომ ერთი მსახიობი მაკლდა და რომ ის იკისრებდეს, არ იქნება ურიგო-მეთქი. ჯერ იუცხოვა, მერე კი ისე შეუჩნდი, რომ იკისრა. შვიდთუმან-ნახევარი დაუნიშნე თვეში და გადავიყვანე. მსახიობად არაფერი შვილი იყო, ეს მე წინდანინვე ვიცოდი, მაგრამ, მსახიობებში რომ გაერია და საქმე გაუჩნდა, დღესხვალობით გამობრუნდა და ძვირად მოუვლიდა ხოლმე ახირებულობა, მისი არა თუ ახირებულობა, ყოველგვარი მოქმედებაც, რალაც ბავშური იყო და ვისთვისაც უნდა ეწყენინებია, გულში არავის ჩარჩებოდა. – აქტიურობაში დიდი ბეჯითობა გამოიჩინა, ბევრი როლი შეისწავლა, მაგრამ არც ერთში გარდა ერთისა, არ ვარგოდა, ლენერლის როლს როგორღაც კარგათ ასრულებდა ერთ პიესაში. რაც სეზონი გათავდა და ჩემი საქმეც ცუდად ნავიდა, მე მარტოკა მისი შველა აღარ შემეძლო და გადავიყვანე „დროების“ რედაქციაში სერგეი მესხთან. „გლახა გლახას აეკიდა, ღმერთო, ფარატინი გააგდებო“, რომ იტყვიან, სწორედ ისე იყო ჩვენი საქმეც. რედაქციაში ბინა უშოვეთ, მაგრამ საქმიელსასმელი, ჩვენ რა გვქონდა ბევრი, რომ მისთვისაც ბევრი მიგვეცა? მაგრამ ეს იმას არ აწუხებდა. ბევრსა სჭამდა თუ ცოტას, მისთვის სულ ერთი იყო!.. არ დაეძებდა! ერთხელ საგვარეულო ძვირფასი სახარება მიჰყიდა ჩვენ „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ და იმავე დროს დედიმისის დანარჩენი ქირმანი შალი, რომელიც ძვირფასი იყო, სულ 15 მანეთად გაჰყიდა. მოამგროვა ფულები და ბათომში ამოჰყო თავი. იქ რა ჩაიდინა არ ვიცი, მაგრამ რო დაბრუნდა, აღარა ჰქონდა რა და ერთი პატარა ჟაკო-მაიმუნიც ჩამოიყვანა მხარზე შესკუპული. – შვილი არ ეყვარება ადამიანს ისე, იმას ის ჟაკო უყვარდა. ერთხელ დაეკარგა როგორღაც, და იმაზე უსაცოდავესი აღარავინ ყოფილა!! მაშინ რედაქცია გალავინის პროსპექტზე მუხრანსკის სახლში იყო. ზედა სართულში სასტუმრო იყო. ერთხელ გ. ყარანგოზაშვილი დაბრუნდა გვიან თავის ოთახში და, როდესაც ასანთი ველარ ნახა, გაიხადა და ჩანვა ქვეშაგებში. ბნელაში ფეხებზე ხელი მოუსვა ვილაცამ, გამოახილა თვალები და წამოჯდა, მოინდომა კრაოტ ქვეშიდან

ფოსტლების გამოღება, მაგრამ ამ დროს, ხელი რომ შეეყო, ვილაცხამ ჩამოართვა ხელი. შეშინებული ნამოვარდა ტიტველა კაცი, მოავლო ხელი ხანჯალს, ამოიღო და მიაყვირა მტერს: „გამოდი მანდედან, თუ ვაშკაცი ხარ! ნუ იმალებიო!.. ბევრი უყვირა, ხან რუსულად, ხან ქართულად და ბოლოს ჟაკო მაიმუნი გამოდგა; ყაზბეგს რომ გაეპარა იქ ასულიყო და დამალულიყო. მაიმუნი რომ იპოვა, სანდროს გახარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა!.. მაგრამ ბოლოს მაინც მისთანა გაჭირვებაში ჩავარდა, რომ ის თავის საყვარელი ჟაკო თუმნად გაჰყვია. როცა „დროება“ მაჩაბლის ხელში გადავიდა, ყაზბეგიც თან გაჰყვა. მაჩაბელმა კეთილათ მიიღო. მიუჩინა ცალკე ოთახი, სანოლი, საჭმელ-სასამელი, მაგრამ კიდევ უჩივოდა ხოლმე: „კრაოტიცა“ აქვს, ქვეშაგებიც, მაგრამ მაინც გაუხდელი პოლზე სწვება ხოლმეო“. „დროების“ დახურვის შემდეგ სადღაც გაიქცა ტფილისიდან, ვგონებ კახეთში წავიდა და მას შემდეგ ერთხელ კიდევ შევხვდი, მაგრამ მაშინ ის სულ აღარ იყო ჭკუაზე. – ჩვენი საზოგადოება ცოტა პირშავათ არის მასთან: მაშინ, როდესაც მისი ნაწერები ათასობით იყიდებოდა და, როგორც მწყურვალე წყაროს, ისე ეწაფებოდნენ მის ნაწერებს, ის სამხედრო ომპიტალში ინვა ავადმყოფი, დიდ გაჭირვებაში. სიკვდილის შემდეგ კი შეინანა საზოგადოებამ, მის კუბოს მზე და მთვარეც დაახალეს, მაგრამ რაღა დროს? მისი სიკვდილიც კი უცნაური იყო: ერთხელ ვარანცოვის ძეგლთან ვიდექ მე და შევნიშნე, რომ საზოგადოება მუშტაილისაკენ მიესწრაფებოდა. ეკიპაჟი ეკიპაჟზე იყო გაბმული და მიაქანებდნენ. იქ თურმე წარმოდგენა იყო: ვირი აჰყავდათ მალლა აეროსტატიო!.. სწორეთ იმ დროს, მოვიდა ჩემთან დანალვლიანებული ზ. ჭიჭინაძე და ნალვლიანად თავის ქნევით დამეკითხა: „სად მიდის ეს ქართველი საზოგადოება სასეირნოდ? სულ ნახევარი საათი არ იქნება, რაც ჰომპიტალში ყაზბეგი გარდაიცვალა და მე იქიდან მოვდივარო!“ ამ ამბავმა დამალონა და შენუხებული დავბრუნდი შინისაკენ.

8. თ-დი გრიგოლ ორბელიანი

დიდებული ჩამომავლობის, მთავრობის მაღალხარისხოვანი ხელჯობიანი, ბუნებითადაც დიდი ნიჭიერი იყო გ. ორბელიანი!.. მაგრამ არც ერთ ამ ღირსებათაგანის ნაყოფი არ მოუტანია სამშობლოსათვის. როგორც საისტორიო გვარის შვილს ისტორიული არა დაუტოვია რა, მაღალხარისხოვანს ქვეყნისათვის არა გაუკეთებია რა და

როგორც დიდბუნებოვან მგოსანს – მწერლობაში კვალი არ დაუშვამს!.. მრავალი საუკუნოების განმავლობაში, ათასში ერთხელ, ცის ტატანზე კვიმატი გამოჩნდება ხოლმე ყოველ მთიებზე უფრო ბრწყინვალე სხივმფენარი, საოცარ კუდს იკეთებს და თანამედროვეთა ყურადღებას ძალაუნებურად იქცევს. ანათებს ერთხანს და მერე უეცრად გაქრება... გაუჩინარდება. ბევრი მხურვალე სიტყვა წარმოითქვა განსვენებულის ორბელიანის კუბოზე. სხვათა შორის ითქვა, რომ „მზე ჩაესვენა“, „მთვარე ჩავიდა“ და „ვარსკვლავები დაბნელდნენ“, მაგრამ არა, მზე კი ჩაესვენა, მხოლოდ კვიმატი გაქრა... გაუჩინარდა... ქვეყნისათვის არ მოუტანია რა და არც კვალი დაუგდია... და ეს მისი ბრალია, რომ იმას ხალხიცა და ცხოვრებაც ბიუროკრატიულად, ბატონკაცურად ესმოდა, იმდენად სწამდა საქართველო მხოლოდ, რამდენადაც საჭირო და გამოსადეგი იყო მისთვის და მისიანებისათვის და თუ ეს არ იქნებოდა, ქვა ქვაზედაც ნულა ყოფილიყო!!.

ერთხელ დავით ერისთავმა, გლუხარიჩის შვილმა, მოუნდომა ილია ჭავჭავაძეს ბანკის მართველობიდან გადაგდება და მისი ადგილის დაჭერა. ჩამოიყვანა, სულ ტივებით, რადგანაც, მაშინ რკინის გზა არ იყო, ხალხი. შეიტანა მათ მაგიერ ფული და ითხოვა, რომ ისინიც დამფუძნებლებად ჩარიცხულიყვნენ. – ახალი მეკენჭები ერთი ორად მეტი იყო ძველებზედ. დალონდენ ილიას მომხრეები, მაგრამ საპირადოდ შორმჭვრეტელი ილია კი ყურსაც არ იბერტყდა. დიდის სიამოვნებით მიიღო. მერე მიუბრუნდა ძველ ამრჩევლებს და უთხრა: „საზოგადო საქმისათვის, რაც მეტია ამხანაგი, ისა სჯობსო და ჩვენც უნდა მადლი შევსწიროთ ახლად ჩაწერილებს, მაგრამ ხმის უფლება ახლავე უნდა მივცეთ, რაც კანონს ეწინააღმდეგება, თუ შემდეგისათვის, კანონისამებრო?..“ ძველი ამრჩევლები მიხვდნენ და დაიყვირეს ერთხმად: „შემდეგისთვის! შემდეგისთვის!“ დარჩენ პირჩალა გამოვლებული, როგორც ახალი არჩეულები, ისე ასარჩევიც.

იმ დროს თ-დ. გრიგოლ ორბელიანს ჭავჭავაძის მხარე ეჭირა და მშვენიერი, სატკაცატკუცო სიტყვა წარმოსთქვა. საზოგადოება სულგანაბული უგდებდა ყურს (უმისობა ან კი როგორ იქნებოდა, რომ მაშინ ორბელიანს მთავარმმართველის ადგილი ეჭირა?). ის სიტყვა ორატორმა ამგვარად დააბოლოვა; „საქართველო შურმა და მეტოქეობამ დაამხო!.. ჩვენი დღევანდელი უბედურება ის არის, რომ მე, ყაფლანიშვილს, და ვიღაც ცალქალამნიძეს ერთი და იგივე უფლება გვაქვს მონიჭებული, ერთი და იგივე ძალა!.. იმასაც ჩემდენი შეუ-

ძლია ამ საკენჭო საქმეშიო!“ ამ სიტყვების განმარტება საჭირო აღარ არის!.. თავისთავადაც იგულისხმება, თუ რა შეხედულებისა ყოფილა ორბელიანი საზოგადო საქმეზე და პირდაპირ გადავალ მის მგოსნობაზე.

მწერლობა ხელობად არ მიაჩნდა. ლექსის წერას ისე უყურებდა, როგორც სახუმარო და სალალობო რამეს, და მიტოვებდა მის ხანგრძლივ ცხოვრებაში, რამოდენიმე გულის საფხან ლექსის მეტი არა დაუნერია რა!.. „ონიკოვის დარდები“, „ლოპიანას ვინაობა“ და „იარალია“ ქვეყნის ჭირ-ვარამი ეგონა. მისი ფიქრი ლხინი იყო!.. მისი უბედურება – ულხინობა. „კაზარმობის“ დროს, მემამბოხეებში გამორეული, ნოვგოროდში რომ გაიგზავნა, იქ იგონებს სამშობლოს და პეტერბურგში მყოფ იარალ შანშიევსა სწერს:

„ჩემო იარალი,
ნეტავი ოდეს
ლხინით აღვსილნი
ვსხდეთ ველსა მწვანესა
და სხვანი.

საქართველოს ჭირ-ვარამზე კი არა ჰფიქრობს, ლხინი აგონდება, ქეიფსა ჰნატრობს, შუბლის გამაგრილებელ კოჯრის ნიავს, ჯეირნის შუშხუნა მწვადს და სადღეგრძელოებს, იქვე ყურს უგდებს იარალის ნაამბობს ძველებურ ამბებს, გულდანყვეტილი იგონებს მეფეს, მაგრამ იმდენად კი არა, რამდენად ის საჭირო და სასარგებლო იყო ქვეყნისათვის!.. არა, მხოლოდ იმას ისაკლისებს, რომ მეფე აღარ არის და ორბელიანთა გვარი როგორც იმ დროს, ისე ველარ ფარფაშებს!.. იგონებს მოედანზე ჯირითს, შუბის ტრიალს, ყურთმაჯთ ბრძოლას და ამ გვარ შექცევებს!.. ყველგან ქეიფს ეძებს და იმასა სტირის!.. ლხინი!.. ლხინი! და ლხინი! ზოგიერთი მღერალია, რომ „მრავალჟამიერს“ კარგად გალობს, „სძლის პირებს“ მშვენივრად აკაკანებს, მაგრამ „ზარს“ კი ვერ მოახერხებს. აგრეთვე არის მისთანა მომღერალიც, რომელიც ვერც ერთს ვერ ახერხებს: ვერც „მრავალჟამიერს“, ვერც „სძლის პირს“ და ვერც სალხინო რამეს, მაგრამ „ზარს“ კი ისე ჰქვითინებს, რომ ჭირისუფალს გულის სიღრმემდე უწევს, ამ პირველთაგანს ეკუთვნოდა გ. ორბელიანი და თავისთავიც საქართველოს ბარძმედად მიაჩნდა, როგორც ვარანცოვის პოლიტიკის მიმდევარს ურუსებოთ ქართველის წარმოდგენა არ შეეძლო, მით

უფრო, რომ რუსეთი პირადად მისი დიდი მწყალობელი იყო. და განა მარტო იმას? მაშინ შამილობა იყო და საზოგადოდ ქართველებს, გარდა ერთი ორისა, ასე ეგონათ, რუსის ნამოქმედარში ყველაფერში წილი ედებოდათ. გრიგოლს მაინც თვით რუსუდაც უფრო სწამდა რუსი. რუსი ქართველში ჰყავდა განხორციელებული და ქართველი რუსში. და ამით აიხსნება მისი თავდადებული ერთგულება რუსეთისადმი. – მესამოცე წლების სურვილ-მისწრაფებას ჩქარა ვერ აულო ალლო და კიდევაც გაილაშქრა მაშინდელ ახალთაობაზე..

გაილაშქრა, მაგრამ, როგორც დიდბუნებოვანმა კაცმა, მალე კი გაიგო თავისი შეცდომა და მოინდომა ახალთაობისაკენ გადმოკატუნობა: რუსის პოეტის მიხაილოვის ლექსი „მჭედელი“ გადმოაკეთა „მუშა ბოქულაძედ“, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, ამ ლექსს მაინც ატყვია ნაძალადეობა. – ჟუკოვსკის მიბაძვით მან დასწერა პოემა „სადღეგრძელო“. რუსების დროს ეტრფის და ნიკოლოზ პირველი ცამდი აჰყავს. სანამ აღექსანდრე ორბელიანი ცოცხალი იყო, ნიკოლოზის მუნასიბი გამოტოებული ჰქონდა და მერე კი ისიც შეიტანა მთელ პოემაში.

ერთი სიტყვით, გრიგოლი იყო ლხინისა და ქეიფის დიდი მღერალი და ნეტავი იმ ხალხს – ეს საგულისხმოა, – რომელიც ამისთანა დიდბუნებოვან შვილს წარმოშობს! მაგრამ თვით ამგვარბუნებოვან კაცს რალა ეთქმის მის მეტი, რაც მისმა დისწულმა მგოსანმა ნ. ბარათაშვილმა არ იწინასწარმეტყველა: „არც კაცი ვარგა, თუ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს, იყოს სოფელში და სოფელს კი არარა არგოს!“ სიკვდილის შემდეგ პირდაპირი მემკვიდრე არ დარჩენია, დიდძალი ქონება დარჩა, მაგრამ საქველმოქმედო ჩირის ფასიც არა დაუტოვებია რა, რომ მით მაინც აღენიშნა ცხოვრების კვალი.

9. დიმიტრი ყიფიანი

სულ სხვა ბუნებისა და გუნების იყო, ვიდრე გრიგოლ ორბელიანი, განსვენებული დიმიტრი ყიფიანი. სააბაშიო, საბატონო აზნაურიშვილს, უბრალო ჩამომავლობისას, უფრო მეტი ნიჭი და მეცადინეობა ეჭირვებოდა, ვიდრე რომელიმე გვარისშვილს, რომ ცხოვრებაში ბიჯი გადაედგა!.. შთამომავლობით არა მიუძღოდა რა!.. მომხრე არავინ ჰყოლია და თავის თავად უნდა გაეკვლია გზა მომავლისა. პირველი ბიჯი მან ციმბირისაკენ გადადგა. ახალგაზრდობა ვოლოგდაში გაატარა, მაგრამ დაბრუნების შემდეგ კი ისეთი მხნეობა და

ნიჭი გამოიჩინა, რომ ჩინოვნიკობას თავში დაუდგა... მთავარმართებლის კანცელარიის მმართველობა ჩაიგდო ხელში, გაითქვა სახელი და გაძლიერდა. – ქართველობას მისთვის გარდა სიცოცხლისა არა მიუცია რა!.. ყოლიფერი რუსობამ მოახვეჭინა, მაგრამ, დახეთ გულ გაუტეხლობას, იმას სამშობლო მაინც არ დავიწყებია, იმ თავიდან ამ ბოლომდე, სიყრმიდან სიბერემდე სულ თურმე საქართველოზე ჰფიქრობდა, – ცოტას ჰფიქრობდა პირადობაზე. დიდკაცობა და ძალა მიტომ უნდოდა, რომ ხალხში მეტი გავლენა ჰქონებოდა და მეტი სარგებლობა მოეტანა საქართველოსათვის. ამან კარგად იცოდა, რომ იმ დროში, კაცი გენიოსიც რომ ყოფილიყო, თუ მის ადამიანობას რუსის ბეჭედი არ ექნებოდა დაკრული, არავინ რას გაუგონებდა. მის წინ ორი გზა იდვა, მარცხნით ბიუროკრატიული, მთავრობისაგან გატყვევით, ია-ვარდით მოფენილი და პირადად საბედნიერო. მეორე მარჯვნივ, მესამოცე წლის მოღვაწეების ნაჩხირკედელავები, უსწორმასწორი, სახიფათო და პირადად საგნებელი. საპირადო ბედნიერების საფეხურზე შემდგარი ყიფიანი, უშიშრად გადავიდა სიტყვით, კალმით, საქმით, სულითა და გულით მათთან იყო ისიც.¹ ორი ნესვი ერთი ხელით არ დაიჭირებოა“, დღესხვალიობით, თანდათანობით, ააყრევიანა მთავრობას გული, გაირისხა და თავი მოაშორებია, ირაკლი გრუზინისკისა არ იყოს, ქართულ ლიტერატურულ საღამოზე საღამურის დამკვრელად რომ გამოვიდა. მაშინ რომ ყიფიანმა მუნდირი გაიხადა და ჩერქეზული ჩაიცვა ზედ ვარსკვლავით, სასაცილო პროტესტი იქნება, თუ დღევანდელის თვალთ შევხედავთ!.. მაგრამ მაშინ კი საგულისხმო იყო და იმას ნიშნავდა, რომ იმან მით მაშინდელ ბიუროკრაციას პირდაპირი ბრძოლა გამოუცხადა. სწორეთ მაშინ დასწერა ალევგორიული ზღაპარიც... „არაბული ცხენი“. სადაც თავისი თავი ჰყავდა გამოხატული და მისი მომავალი ცხოვრების პროგრამაც დასურათებული, მაგრამ, რომ ჰფიქრობდა, ის აღარ გამოუვიდა. მთავრობამ რომ ხელი ააღო, მისიანებმაც ზურგი უჩვენეს და დარჩა მარტოდმარტო ბრძოლის ველზე. – მაშინ კი დაინახა, რომ თვითონ ვეღარ შევიდოდა სამკალში, ნაყოფს ვეღარ მოესწრებოდა და შეუდგა მარტოდმარტო მხოლოდ თესვას, რომ მის ნათესს ოდესმე თავი ეჩინა, დამნიფებულიყო და სხვებისთვის მაინც აელეზინებია ხელში ნამგალი. ეს არის

1 ამ სახიფათოზე და ჩაირიცხა ახალ მოღვაწეებში...

იდეური ბრძოლა, რომელიც არ ეტანება ხორციელ ძალმომრეობას და ამას დაადგა ყიფიანიც.

არც ერთი ქართული დაწესებულება არ არის ჩვენში, რომ მეთაურობა ყიფიანს არ ეკუთნოდეს; ბანკი, ქ. შ. ნ.-კ. გამავრცელებელი საზოგადოება, თეატრი და სხვანი, სულ მისის ინიციატორობით არის დაწესებული. ერთხელ ქუთაისის მივდიოდი რკინისგზით და მესამე კლასი რომ გავიარე, იქ შევხვდი დ. ყიფიანს. მოუფექე გვერდით. მეტათ დაღონებული იყო. ბევრი რამ შემომჩივლა და, სხვათა შორის მითხრა: ვფართხალობ, მაგრამ ფართხალსაც ძალა უნდა და მე კი შემომაკლდაო. მაშინ ქუთაისში გუბერნიის მარშალი უნდა აერჩიათ და შევეკითხე: იმერეთის მარშლობას არ იკისრებთ-მეთქი?

– რატომ არა, მაგრამ ხელმოკლეთა ვარ, საშუალობა არა მაქვს და უქონლობა დიდი ხელის შემშლელიაო.

– რომ საშუალებაც გამოგიძებნოთ-მეთქი?

– მაშინ დიდის სიამოვნებით.. – მომცა სიტყვა და გამითავა.

ჩავედი ქუთაისის და მივაშურე გ. ლოლობერიძეს. იმ დროს, როგორც უხუცესი, ის ითვლებოდა ახალთაობის მეთაურად. გადავეცი ჩემი განძრახვა. შევკრიბეთ იმ ღამესვე მეკენჭეები და გადავეცი გულში ნადები. იმერლები დიდის თანაგრძნობით მიეგებენ ამ ამბავს, გარდა ერთი ორი ჩინოვნიკისა, მაგრამ ისინი რაღას გახდებოდენ? შედეგი ის იყო, რომ ერთხმად არჩეულ იქმნა დ. ყიფიანი და ჯამაგირიც ოთხასი თუმანი დაენიშნა. იმერეთში რომ ჩამოვიდა ყიფიანი, არ ვიცი რას გამოელოდენ მისგან იმერლები, მაგრამ ძალიან აღტაცებით კი დაუხვდენ. მთელი დღე ლიტანიობდენ. სხვათა შორის ჩასვეს ფაიტონში, თვითონაც ჩასხდენ ფაიტონებში და „ვაშას“ ძახილით სამჯერ შემოატარეს ირგვლივ ბულვარი. მთელი ქალაქი საყურებლად გამოვიდა. ამან გაამხნევა მოხუცი, გაუახლა ყმანვილური ოცნებები და ბევრს რამესაც უქადა იმერეთს!.. იმას ეგონა, თუ ის, რაც აღმოსავლეთ საქართველოში ვერ ნახა, ადვილად მოიპოებოდა დასავლეთში და მხნედ შეუდგა საქმეს!.. მაგრამ ეს „სოფელი განა დიდხანს ახარებს?“ იმ ხანებში, გულმოსულმა ექსარხოსმა, რექტორის სიკვდილის გამო, შეაჩვენა ქართველობა. იმ წირვაზე ქართველი დიდებულებიც იყვენ, მაგრამ კრინტიც არ დაუძრავთ და ყიფიანმა კი შორიდან მოსწერა წმინდა მამას მრისხანე საყვედური. ეს წერილი ჩაუარდა მთავრობას ხელში, შეუკეცა წინანდელი უსიამოვნობაც და ავტორი ყიფიანი გადაასახლეს სტავროპოლს, პატიმრად.

რამდენიმე დღის წინეთ გაგზავნისა ქვიშხეთს შეველ, ვნახე და მისმა მხიარულმა სახემ გამაოცა. „ერთი იმ თავითო და მეორე ამ თავითო!“ – მომაცვირა სიცილით, – პატიმრობით დავინყე ცხოვრება და პატიმრობითვე ვათავებო!.. დაღრეჯილობა რომ შემატყო, სიცილით მითხრა: ნუ გშურს ჩემთვის ეს ღვთის წყალობაო! უკეთესს ჯილდოს მე ვერც კი მოვიფიქრებდიო!.. ეს ერთი საუკუნეა, რაც ქართველები ცუდკაცობისათვის იგზავნებიან ციმბირში და ჯერ იდეიურად არავინ დასჯილაო და დეე პირველი მერცხალიც მე ვიყოო!.. მართალია, პირველ მერცხალს ხანდახან სუსხი დაჰკრავს და გაზაფხული ველარ ესწრება... მაგრამ მაინც პირველი მახარობელია და გაზაფხული მაინც მოვაო! – სთქვა და ჩაფიქრდა.

მართლა რომ იწინასწარმეტყველა თავის თავზე: იქ, სტავროპოლში, პატიმრობის დროს მოკლეს!.. ის ტვინი, რომელიც საქართველოზე ჰფიქრობდა, თავზე გადაანთხიეს. და იმ გულზე, რომელიც სამშობლოსათვის სძგერდა, ცივი ხელები დააკრიფეს!

ვინ? და რათ?.. სრულიად საჭირო არ არის ამაზედ ვიფიქროთ მაშინ. როდესაც ვიცით, თუ რისთვისაც!.. ამას მომავალი უკეთ გამოიკვლევს, მაშინ, როდესაც ყიფიანის ნათესი თავს იჩენს, ნაყოფს მოიტანს და დაწესებულებას ჩვენც ისე ცალმხრივად აღარ დავუნყებთ ყურებას როგორც დღეს: ბანკი მარტო სადახლო დუქანი აღარ გვეგონება, წერა-კითხვის საზოგადოება – ბიუროკრატიული რამ დაწესებულება და თეატრი – სასაცილო გასართობი!.. დღევანდელი ამბოხება, თუმცა ჯერჯერობით კი უკუღმართი და უთანასწოროა, მაგრამ მაინც ხალხის გამოღვიძების ნიშანი, თავმდება ამისი.

აი, სწორეთ იმისთანა დევგმირზე, როგორც იყო განსვენებული დიმ. ყიფიანი, ითქმის, რომ „მოვიდა ქვეყნად და ქვეყანასაც ბევრი რამ არგოო!“

[1893-1909]

მინიატურა

ყველა იმ მაღლობისაკენ მიისწრაფის, მაგრამ ფეხს კი მარტო რჩეულთაგანი შესდგამს ზედ! უმეტესობა, ზოგი ადგილიდან არ იძვრის და ზოგიც გზიდან ბრუნდება უკანვე. რა მშვენიერი მწვერვალია!... იქიდან ყოლიფერი იხედება: მომავალიც და წარსულიც!... და შენც, ამაღლებულო! ნუ გიკვირს შენი თავი! სხვებმა აგიყვანეს და დაგაყენეს მანდ. ბედნიერო!.. გაგიკვალეს გზა და კეთილად უნდა მოიხსენიო ისინიც. . . სხვები! . . . დრო იყო, მეც ვიდექი მანდ და ახლა შენ დგახარ ჩემ მაგიერ და მე კი მივდივარ მეორეს მხრით დაღმართისკენ. . . ვემონები ბუნების კანონს . . . მაგრამ ღიმილით კი. . . და ვიღიმი მიტომ, რომ ვალი მოხდილი მაქვს და ტვირთად აღარ მიმყვება. მოვა დრო, შენც ჩემსავით დაეშვები! მაგრამ ეცადე კი, რომ ღიმილმა არ გიღალატოს!. . . აი მე! მივჩანჩალობ და მაინც ველარ მომშლია ღიმილი. მივდივარ სიმღერითა და ჩანგურის კვრით, თან უკან ვიხედები. მოდის გაზაფხული შენსკენ. . . ჩემამდი კი... მარტოდენ შორიდან მისი სუნი მოდის და მაინც არ შემიძლია, არ დავიმღერო!

[1905]...

ლექსი პროზად

ეიფელის კოშკი
(ლექსი პროზად)

სოკოსავით ამოსულა დედამინიდან, თუ ციდან გადმოკიდებულა ეს კოშკი? რამსიმალღაა!.. მე კი ზედ მწვერვალზედ ვდგევარ და გადავჰყურებ ხელის გულსავით გადაშლილ პარიზს, სახლები წერტილებად მეჩვენებიან, ქუჩები ვინრო არშიებად და ზედ ადამიანის მიმოსვლა კი ჭიანჭველის ცოცვად. აქ, ამ სიმალღეზე სულ სხვანაირად ფიქრობს კაცი და სხვაგვარად გრძნობს.. და მეც ჯერჯერობით მეტი არა მინდა-რა, რომ მარტოდმარტო, თავისუფლად აქ ვეძლეოდე ხოლმე ოცნებას...

მაგრამ ეს ვილაც მანდილოსანი ამკვიატებია და მე რომ მოვდივარ, ისიც მალე გაჩნდება ხოლმე. დღეს კი დაუსწრია, დამიხვდა და პირველად კიდევაც გამომესაუბრა:

– უკაცრავად კი ნუ ვიქნები და აქაური არ უნდა იყოთ თქვენ, როგორც გეტყობათ?

– დიახ, შორედან მოვსულვარ... კავკასიელი.

– ააა... ჩერქეზი?

– არა.

– ჰმ.. ჰმ.. ჰმ.. მაშ უთუოდ სომეხი?

– არც სომეხი. ქართველი, საქართველოდან.

– ქართველი? ვინ არიან ქართველები? და სად არის საქართველო?

– კავკასიელი ხალხია... მიკვირს, რომ ჩერქეზები გცოდნიათ, სომეხებს იცნობთ და მკვიდრ ქართველებზე კი არა გაგიგონიათ-რა?!

– უკაცრავად, მაგრამ დღეს პირველად მესმის ეგ ხალხი.

– დიახ, ძალიან უგანგაშო ქვეყანაა საქართველო. თვითონ ქართველები ხმას არ იღებენ და სხვები კი მათ არ ახსენებენ.

– ამ სიშორეს რას მოუყვანიხართ?

– ავადმყოფობას.

– მობეზრდით იქაურ ექიმებს და თავიდან მოგიშორეს? აქეთკენ წამოგიტყუეს?

– აქ უკეთესი ექიმები არიანო.

– ექიმის უმეტესობა ყველგან ექიმია: მაჯას გინახავს, ენას გამოგაყოფიებს, ყურს გულზე მოგადებს და დაგინერს რეცეპტს. ამას მოანდომებს სულ ერთ წამს, მაგრამ შრომის სასყიდელი კი დიდია... განსაკუთრებით აქ, პარიზში. მეც უცხო ქვეყნელი ვარ... ამერიკელი, წელიწადია, რაც აქეთკენ გადმოველ. შემოვიარე მთელი ევროპა, ვეძებ და ჯერ ვერ მიმიგნია...

- რას დაეძებთ?
- კაცი ეძებს იმას, რაც აკლია და განსაკუთრებით ქალებს...
- მე ვეძებ სიყვარულს.
- სიყვარულს?
- დიახ, სიყვარულს, უბინოსა და თავისუფალს.
- ამერიკა მე დიდ ქვეყნად წარმომიდგენია და ნუთუ იქ ვერ მოგი-
ნახავთ?
- ჩემს სამშობლოში? იქ ხელოვნებამ დაჩრდილა სიყვარული
და ტრფიალება მედიდურობად გადაიქცა ისე, როგორც აქ, ევრო-
პაში, სადაც ფულია გაღმერთებული, სიყვარულიც სავაჭრო საგნად
გადაქცეულა. საუკუნო განსვენება ჩემ მშობლებს. დიდი მემკვი-
დრეობა დამიტოვებს: თვალტანადობა, ჯანმრთელობა და შეძლება,
მაგრამ ესეები ყველა ვერ მაკმაყოფილებენ უსიყვარულოდ. იმას კი
დავეძებ და ვერ მიპოვია...
- საკვირველია, რომ მაგას ამბობდეს ადამიანი იქ, სადაც...
- იქ, სადაც ხელოვნება უკიდურეს წერტილამდე მისულა, რომ
მოჰხიბლოს ადამიანი და თვალჯიბე მოსჭრას. აქ გარეგნობაა... მომხ-
იბლავი გარეგნობა, უსულო. და სიყვარულს კი თავის მოთხოვნილება
და კანონები აქვს. ის კანონები მარტო გარეგნობაში ვერ იხარებენ.
როგორც ყვავილს ნამი, ისე ეჭირვება ქალს სიყვარული, მაგრამ
ვერსად ჰპოებენ, დამონებიან პირობებს და ვინ გაამტყუნებს... არა,
როგორც ამერიკაში, იმ სიყვარულს, რომელიც ადამიანს ააჟღერებს,
აამაღლებს...
- გეთანხმებით, როგორც ქართველი.
- რაო? როგორც ქართველიო? ნუთუ იქ, საქართველოში, სხვა-
გვარად ესმით სიყვარული?
- მართალია, ამ უკანასკნელმა მონობის საუკუნემ თავისი ელფ-
ერი დასდვა ჩემს სამშობლოს; მიმბაძობის ხანა დადგა იქ, მაგრამ
ჯერ კიდევ არ მომკვდარა, - მხოლოდ დასნეულებულია, და სნეული
ზოგიერთ ძველ აღთქმას ვერ უარყოფს და მათ რიცხვში სიყვარულ-
საც. მართალი სთქვით. აქაურ ქალს განა სიყვარული მოეთხოვება?
ის მორთულ-მოკაზმული, ფერნაცხები და სარკის წინ დაქანცული
გამოდის, რომ აქეთ-იქით ქსელი გააბას და ბუზი დაიჭიროს; ოღონდ
ბუზი კი იყოს და მისთვის სულ ერთია, ვინც იქნება... როგორც
ქართველს, არ მესმის ეს. ჩემს სამშობლოში ხელოვნებას ჯერ კიდევ
არ დაუჩაგრავს ბუნება. ვარდი თავისუფლად სუნნელოვნად იშლება,
ია ნაზად თავსა ჰხრის და ყაყაჩო მედიდურობს... და სადაც ეს სამი
ყვავილიანობა არ შეთანხმებულა, ვერ იკიდებს ფეხს სიყვარული...
თვით სიყვარულია ყოვლის შემძლებელი ხელოვნება და ხელოვნება

- აღარ ეჭირვება. სიყვარულია ღმერთი. იყო დრო, რომ ქართველ
ქალთა უმეტესობას, გარეგნობით ზემოსხენებულად შემკულს, შინ-
აგნობაც ეკავშირებოდა: სული სცემდა ხორცს ნათელს და ხორ-
ციც სულს შექათათებდა. დღესაც კიდევ თუმცა იშვიათად, მაგრამ
მანც აქა-იქ სადმე კიდევ მოიპოება ნამდვილი ქართველი ქალი და
ერთს მათგანს მე კიდევ ვეთაყვანები, და ეს თაყვანი უნმო ლოცვა-
დიდება შემოქმედებისა. ჯერ სანამ მთა-გორას მოფარებული მზე
მწვერვალზე თავს ამოჰყოფდეს, გაისმის ცისკრის ზარივით ტკბი-
ლად, გულის სიღრმემდე ჩამნდომი მისი ხმის ნკრიალი. ეჰ, გაუღვიძ-
ნია ჩემ სატრფოს, ხელპირი დაუბანია, დაუვარცხნია გულ-მკერდზე
დატევრებული თმა, ჩაუცვამს უბრალოდ და შვილებს ისტუმრებს
სასწავლებელში, რომ მერე საოჯახო საქმეს მოჰკიდოს ხელი და
დაღამებამდე ფეხზე იდგეს. მთელი დღე მოძრაობს და მისი მოძ-
რაობა საარაკოა. ყოლიფერი ჰშვენის: გაიღიმებს, თითქო ცა გაიხს-
ნაო, მოიჭმუხვნის, თითქო დედამინა შეიკრაო.
- მინახავს მის წამნამებზე კურცხალი ჩამოკიდებული, მინახავს და
ძლივს გადავრჩენილვარ დადნობას...
- დღიურ შრომით დაქანცული, ღამით რომ ქვეშაგებში მოისვენებს
ხოლმე, თითქო მთვარემ მოიყვანაო, მე მივდივარ ათრთოლებული,
მუხლს ვიყრი მის წინაშე და ზეგარდმო შთაგონებული ვეამბორები
მის ფეხებს. ვეამბორები მიტომ, რომ იმ ფეხებზე იდგა მთელი დღე
და იმ ფეხებს მიმოჰქონდა იქით-აქეთ მაშვრალი.. წმინდაა ის ამბორი,
როგორც დედის ცრემლები, და იმ ამბორთან ერთად გათავდება ჩემი
სიცოცხლეც...
- ასე ვამბობდი ალელვებული, ოცნებით გატაცებული და გავიყურე-
ბოდი იქითკენ, სადაც ჩემი სამშობლო მეგულებოდა. სულგანაბული
ამერიკელი ქალი ყურს მიგდებდა დიდხანს და ბოლოს წამოიძახა:
აი, სად ყოფილა სიყვარულის ბუდე და მე-კი სად ვეძებდი? უნდა
წავიდე...
- სად? პარიზიდან საქართველოში? ეგ სულ ერთი იქნება, რომ
დიდებულ დარბაზიდან გლეხის ბოსელში გადავიდეს კაცი...
 - არა.. იქ, სადაც წამხედურობა და მიმბაძობა არის გამეფე-
ბული, გინდ დარბაზიც იყოს, არ მინდა. იქ კი, სადაც ორიგინალო-
ბაა, გინდ ბოსელიც იყოს, მომავალი მოსალოდნელია. იქ სიყვარული
იხარებს და, სადაც სიყვარულია, ღმერთიც იქ არის. მე უნდა ვნახო
შენი სამშობლო და ისიც...
 - ვინ ისიც??..
 - ის... ის, ვისაც შენ მაგრე იხსენიებ.

მორთულ-მოკაზმული, ფერნაცხები და სარკის წინ კოპნიობით დაქანცული, გამოდის, რომ აქეთ-იქით ქსელი გააბას და ბეცი ბუზები დაიჭიროს. ვინ არიან ეს ბუზები? – მე.. შენ... ის და ყველა! მე კი, როგორც ქართველს, ღიმილი მომდის. ჩემ სამშობლოში ხელოვნებას ჯერ კიდევ არ დაუჩაგრავს ბუნება; ვარდი თავისუფლად სუნნელოვნად იშლება, ია მორცხვად თავსა ხრის და ყაყაჩო მედიდურობს! ... ესე იგი, იქ, სადაც ეს სამი ყვავილოვანება ერთად არ შეერთებულა, ფეხს ვერ იკიდებს სიყვარული! .. სიყვარული ნამდვილი და არა ბინძურობა. იყო დრო, რომ ქართველ ქალთა უმეტესობას, გარეგნობით ზემოხსენებულად შემკულს შინაგნობა ეკავშირებოდა. სული ხორცს ჰსცემდა ნათელს და ხორცი სულს შეჰქათათებდა!... დღესაც კიდევ, თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც აქა-იქ, სადმე მოიპოება ნამდვილი ქართველი ქალი და ერთ მათგანს მე კიდევ ვეთაყვანები და ეს თაყვანია უხმო ლოცვა-დიდება შემოქმედების! .. ჯერ, სანამ მთა-გორას მოხურებული მზე მწვერვალზე თავს ამოყოფდეს, გაისმის ცისკრის ზარივით ტკბილად გულის სიღრმემდე ჩამწდომი მისი ხმის წკრიალი. გაულვიძნია ჩემ სატრფოს, ხელ-პირი დაუბანია, დაუვარცხნია გულ-მკერდზე დატევრებული თმა, ჩაუცვამს უბრალოდ და შვილებს ისტუმრებს სასწავლებელში, რომ მერე საოჯახო საქმეს მოჰკიდოს ხელი და დაღამებამდე ფეხზე იდგეს, მთელი დღე მოძრაობს და მისი მოძრაობა საარაკოა. ყოველიფერი შეენის: გაიღიმებს, თითქო ცა გაიხსნაო. მოიჭმუნის, თითქო დედამინა შეიკრაო! მინახავს მის წამნამებზე კურცხალი დაკიდებული ... მინახავს და ძლივს დადნობას გადავრჩენივარ! .. დღიური შრომით დაქანცული, ღამით რომ ქვეშაგებში მოისვენებს ხოლმე, თითქოს მთვარემ მოივანაო. მე მივდივარ ათრთოლებული, ვიჩოქებ მის წინ და ზეგარდმო შთაგონებული ვეამბორები მის ფეხებს!.. ვეამბორები მიტომ, რომ იმ ფეხებზე იდგა მთელი დღე და იმ ფეხებს მიმოქონდა აქეთ-იქით! .. წმინდაა ის ამბორი, როგორც დედის ცრემლი და იმ ამბორთან ერთად გათავდება ჩემი სიცოცხლეც! და ეს კი, დედაკაცობაზე ხელი აუღია და დედაზარდლად გამოდის, რომ ქსელში გამაბას! ამაო ამათა! ... მე სულ სხვაგვარად მესმის სიყვარული! სიყვარული იგივე ხელოვნებაა“

ლიტერატურული ზღაპრები

ზამთრის გრძელი ღამეების შესამოკლებლად გადაიჩემი ზღაპრებს მეუბნებოდა ხოლმე. ზოგიერთი მათგანი დღესაც გულის ფიცარზედ მანერია... მახსოვს, ერთს მკაცრს ზამთარში, როდესაც შავი უკუნი სარკმლებში საზარლად იხედებოდა და ქარიშხალიც გარედ ისე გულსაკლავად ზუოდა, რომ თითქოს სიცივისაგან ატანილი, თბილ ოთახში შემოშვებას იხვეწებო, – გამხიარულებულ ბუხრის წინ შვლის ტყავზე რბილად და თბილად ვიჯექ და სულგანაბული ყურს ვუგდებდი გადას: იმ დროს ის ამბობდა „ოქროს წყაროს“ ზღაპარს.

საზოგადოდ, ჩვენს ზღაპრებში მზეთუნახავები ისე არ გამოდიან თავის ცხრაკლიტულიდამ და არ ნებდებიან საქმროებს, თუ არ ჭიდაობითა და გამოცანებით: სასიძო მიდის მზეთუნახავთან იმ პირობით, რომ დაეჭიდოს და დასცეს, და ან გამოცანა ახსნას. თუ აჯობა ან ერთში ან მეორეში, ხომ კარგი: ცოლად წაიყვანს; და თუ ვერა, მაშინ თავს მოსჭრიან და სარზედ ჩამოაცემენ... ამგვარად მთელი მესერი სასიძოების თავებით არის შემოყოლებული!. ეს იმას ნიშნავს, რომ ძველ დროში ხელძალუმობასა ჰქონდა ფასი, და კაცი ისე ვერ აისრულებდა თავის სურვილს, თუ არ ბრძოლითა და შეჭიდებით: ან უნდა მომკვდარიყო, და ან უნდა ჩაეგდო ხელში მისი საძებარი საგანი, მისი მზეთუნახავი.

გამოცანები ნიშნავენ, რომ ჭკვასა და ხერხსაც ჰქონია ფასი იმ დროს, მაგრამ ისიც კი სხვა ხასიათისა ჰყოფილა მაშინ, სხვა პირობები სდებია.

ჩვენი „ოქროს წყაროს“ მზეთ-უნახავი კი არ ეკუთვნის საზოგადო მზეთუნახავების დასს! ის იყო სამხრეთის, ანუ სომხეთის მეფის ქალი და, წინააღმდეგ მზეთუნახავების ჩვეულებისა, გამოაცხადა, რომ ჩემთვის თავს ნურავინ მოიკლავთო! მე მხოლოდ იმას შევირთავ, ვინც მომეწონება და მომეწონება, მხოლოდ ის, ვისაც ოქროს ხუჭუჭიანი თმა ექნებაო!

ტკბილ გუნებისაგან სისხლალღვებული ახალგაზრდა სასიძოები შეუდგნენ ოქროს ხუჭუჭიანი თმის მოპოვებას.

ხმა იყო, რომ აღმოსავლეთისაკენ, უგზო-უკვლო ქვეყანაში, ერთს უდაბურში, კლდის ძირას გამოჩუხჩუხებს „ოქროს წყარო“, და ვინც იმ წყაროს წყლით თავს დაიბანს, ოქროს თმა გამოესხმისო. აუკიდეს კამარა, დაადგნენ აღმოსავლეთის გზას სასიძოები.

ერთხელ ერთი მათგანი, ხანგრძლივის მგზავრობისაგან დამაშვრალი, დაადგა აღმოსავლეთის გზას. დაფიქრებული მილოღვდა ნელ-ნელა. უცბად მის წინ მაღლიდამ კვირისტავი დაეცა. აიხედა მაღლა და დაინახა, რომ გზის პირად, მაღალ კლდეზედ ერთი დედაბერი იჯდა და თითისტარით ძაფს ართავდა.

– დედაშვილობას ეგ კვირისტავი მომანოდო! – მიაძახა მოხუცმა. მგზავრმა აუტანა კვირისტავი და გამარჯვებაც უთხრა.

– ბებია, მათუსალა ხომ არა ხარო? – ჰკითხა ყმაწვილმა.

– არა, შვილო, მათუსალაზე უფრო ხნიერიცა ვარ, მაგრამ სახელი კი არა მაქვს მისთანაო! დედაშვილობამ კაცის რამე სახელი შემთხვევაზედ არის დამოკიდებული: ზოგისას ცოტას დაიხსომებენ და ზოგისას კი ბევრსაც დაივიწყებენო. კი, შვილო... მაგრამ ეგრე რას დაულონებინარ? ვინ სიჭაბუკე და ვინ ჭმუნვა? მაგ ხანში მხოლოდ სიხარული შეგშვენის!..

– ბებია, ქვეყნის ამოება მაკვირებს... ვფიქრობ და ვერ მიმხვდარვარ: რა ვართ ჩვენ ამ ქვეყნად, და ან რა არის თვითონ ეს ჩვენი ქვეყანაც?!

– აი, შვილო, რა არის, – დაატრიალა თითისტარი, – ქვეყანა ეს არის; ასე ტრიალობს, ჰა... ადამიანობა ბამბის ქულაა, და მისი ცხოვრება ეს ნართავი ძაფი: თუ დროზედ არ მიეშველე და დართული ძაფი მაგრად თითისტარზე არ დაახვიე, მეტის ტრიალით ძაფი დაიხვეწება და ან ისევე უკუღმა დაიცარება!.. საქმე დროზედ მოსწრებაა!

ამ დროს ძაფი გასწყდა და თითისტარი ძირს დაეცა. აიღო დედაბერმა, ძაფი ძაფს მიასკვნა და განაგრძო ისევე რთვა.

– აი, შვილო, ხომ დაინახე, როგორ გამოვსკვენი განყვეტილი ძაფი? ძვირად მოხერხდება ისე მთელი თითისტარის დართვა, რომ ერთხელ მაინც არ გასწყდეს ძაფი... იცოდე, რომ ჩვენს მოკლე ხნის სიცოცხლეშიაც ასე სწყდება ხოლმე სიხარულის ძაფი!.. უიმისობა არ ხერხდება; მაგრამ, ნეტავი იმას, ვისაც უფრო ნაკლები ნასკვი ექნება!.. მაგრამ, ეჰ, დავანებოთ თავი ამაებს! საით მიეშურები?

– აღმოსავლეთისაკენ, „ოქროს წყაროს“ საპოვნად, და გზაც ხომ ეს არის ჯერჯერობით?

– დიად, პირდაპირია... მაგრამ... ჰმ!..

– მაგრამ რაო?

– ჰმ! ჰმ... მაგრამ რა ვქნა, შვილო, მართალს გეტყვი და არ მიწყინო: ამვლედი ბევრი მინახავს და ჩამომვლედი კი აღარა!

– როგორ? ყველანი დაიღუპნენ? აღარავინ დაბრუნებულა?

– როგორ არა, მაგრამ ის დავიწყებოდათ, რისთვისაც მიდიოდნენ! „ოქროს წყაროსათვის“ თავი დაენებებინათ და ოქროს ქსოვილს გამოდგომოდნენ, მუცელმერთობას შესდგომოდნენ. ვაი, თუ შენც ისე მოგივიდეს და, მებრალეები შვილო!

– როგორ?! და მერე რამ უნდა დამავინყოს ეს ჩემი აზრი?

– სისუსტეში!.. კაჟის გული უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ არ გაუტყდეს უბედურებაში!! შენ კი გაგაფრთხილებ, შვილო, თუ დამიჯერებ: ეგ გზა მძიმე აგორჩევია, შვილო, მაგრამ მამაცობა გმართებს: ნუ მოერიდება ავდარს, საფრთხეს ნუ გაექცევი, ჭირს ნუ შეუშინდები, ჰკაფე ეკლიანი გზა, ზედ ოფლი ანურე... აქეთ-იქით განზედ ყურებას ნუ დაიწყებ, თორემ მარჯვნივ ოქროს ნალკოტს დაინახავ მშვენიერის ხეხილით, სული წაგძლევს და თუ იქ შეგიტყუეს, გათავდა შენი დღევანდელი სურვილი!.. მარცხნივ ერთი მარმარილოს კოშკი სდგას. იქიდან ერთი მზეთუნახავი იმზირება, თავსაფარს დაგიქნევს. თვალს წაგიხდენს, მხარს მოგიქცევს, შეგიტყუებს და დაგავინყებს შენს აღთქმებს! როგორც ამ კოშკში, ისე იმ ნალკოტშიაც გაგამუცელმერთებენ.

გამოეთხოვა დედაბერს დაჩემებული ჭაბუკი. გულმაგრად დაადგა გზას, არ მიიხედა მარჯვნივ, მოშორდა ოქროს ნალკოტს. მაგრამ, ბოლოს, როდესაც დაიქანცა ხანგრძლივის მგზავრობით, უნებურად მიიხედა მარცხნივ, მოავლო თვალი მზეთუნახავს. უღალატა გულმა და შეჰყო თავი მარმარილოს კოშკში. ასე, ამგვარად, ახალგაზრდა სასიძოვები ზოგნი მარჯვნივ ოქროს ბაღში შედიოდნენ და ზოგნი კოშკში: ავინყდებოდათ „ოქროს წყარო“ და ჩვენი ნაცნობი დედაბერი კი სულ იქვე იჯდა გზის პირად და ამვლელს ჰხედავდა და ჩამომვლელს კი ვეღარა!

აი, რა სურათს წარმოადგენს დღეს ჩვენი ცხოვრება:

გზის პირად ერთი დიდი ტალახის მოედანია. შიგ ბევრი კაცი ჩაცვნილა. ზოგი სიამოვნებითა ჰგორავს იმ ტალახში, და ზოგნი კი, თუ თვითონ ასხლეტიათ როგორმე ფეხი და ჩაცვნილან, სცდილობენ ტალახიდან გამოსვლას, ფართხალობენ, ხან მარჯვნივ მიდიან, ხან მარცხნივ და უფრო და უფრო კი იფლობიან ტალახში. იხვენებიან და მშველელი კი არსადა სჩანს! აი, გამოიარა ერთმა მშვენიერმა და წმინდად ჩაცმულმა კაცმა, დაინახა, მაგრამ არ მიეშველა!

– რად მივეშველო, – ამბობს, – ხომ უნდა ჩავიდე მეც იმ ტალახში და ფეხები გავისვაროო? ჯანი გავარდესთ, დაიღუპონო, ჩემი ბრალი ხომ არ არისო?!

ამ სიტყვებით ჩაუარა გვერდი და მივიდა ერთს სახლში, მეჯლისში, და იქ სიამოვნებით მიიღეს, როგორც წმინდა და პატიოსანი კაცი!..

მართალია, მის სინიდისს ერთი ნიშანი კი ჩირქად მოედო, მაგრამ იმის დანახვას გონებითი თვალი უნდოდა და ვინ ხმარობს იმას ამ დროში ჩვენში. გარეგნობით ყველას მოეწონა ის წმინდა ახალგაზრდა და ქება შეასხეს.

გამოიარა მეორემ, დაინახა ტალახში მგორავები, შეეცოდა და მოინდომა მათი შველა; მაგრამ ჩასვლა და ფეხების გასვრა ვერ გაბედა: ხალხი გამკიცხავსო, შიშობდა. დაინყო მოთქმა და ტირილი და ტალახში ჩაცვენილების უბედურებაზედ, მაგრამ მოშორდა მათ და თვალცრემლიანი შევიდა მეჯლისში. აქ ამის მიზეზი რომ გამოიკვლიეს, გიჟად ჩასთვალეს და სიცილი დააყარეს.

გამოიარა მესამემ და, დაინახა თუ არა გაჭირვებულები, ჩადგა ტალახში, არ მოერიდა ფეხების გასვრას, ურომლისოდაც არ მოხერხდებოდა მიშველება, ამოიყვანა რამდენიმე და მერე წავიდა მეჯლისში. მაგრამ აქ ბატონებმა რომ ფეხგასვრილი ნახეს, გამოაგდეს შერისხული. ტყუილად ამტკიცებდა საბრალო, რომ ჩემის სარგებლობისათვის არ გამისვრია ეს ფეხები, ეს კეთილი საქმის ბრალიაო, და სხვანი. დასცეს კიჟინა და გამოაგდეს შეუბრალებლად.

გამოიარა მეოთხემ, და რომ დაინახა ტალახში ჩაცვენილები, ისარგებლა მათის უბედურებით: გადახტა ტალახში, შედგა სანყლებს გულზე და ძირამდი ჩაიტანა; რაც რამე გააჩნდათ, წაართვა, დაცარცვა სანყლები, ბევრიც იშოვნა და გამდიდრებული მივიდა მეჯლისში... ჯერ იუცხოვეს აქ და მოუნდომეს გამოგდება, მაგრამ როცა იმის სიმდიდრეც ნახეს, თვითონვე შეინანეს, გადათქვეს და ამტკიცებდნენ, რომ გვეჩვენება, თორემ წმინდა ფეხი აქვსო, და სხვა... აი, ჩვენი დღევანდელი სურათი. დაირღვა ბაბილონის გოდოლი და აირია ენები, ზნეობა. ამისთანა დროში თუ არა შეერთებული მოქმედებით, კერძო მუშაობით არა გაკეთდება რა, მაგრამ ეს არ ხერხდება და რატომ? მიტომ, რომ ვისაც ვარსკვლავთმრიცხველი ჰგონია თავის თავი, ის ყველას და ყოველთვის მაღლიდამ უყურებს და არ ჰკადრულობს გვერდით ამოდგომას. ვისაც ქიმიისათვის უსუნებია, იმას დიდად მოაქვს თავი და აღარას კადრულობს. ვისაც ისტორია გაუგონია, ისიც იბერება. ერთი სიტყვით, ვისაც კი ერთი რამ წიგნი წაუკითხავს, თავი ყველაზედ უბრძნესი ჰგონია და აღარას კადრულობს, თუმცა ამაების ყველას ცოდნა და სიბრძნე კი ერთს კვერცხის ნაჭუჭში დაეტივა.

[1875]

პარდი და ეკალი

ერთს ღარიბს, მაგრამ წმინდა ქოხში სცხოვრობდა ქვრივი დედა-კაცი ათის წლის ვაჟით. მოყვარული დედისათვის ამა სოფლის ნეტარება იყო დასახლება მისი გიორგისა და მართლაც, პატარა გიორგი ღირსი იყო ამგვარი სიყვარულისა!

ზოგიერთ ყმანვილს ურჩობა, ჟინიანობა, ცელქობა და სხვა ამგვარი რამ უზნეურობა საქებად მიაჩნია. მაგრამ გიორგი კი ამგვართაგანი არ იყო: იმან კარგად იცოდა, რომ დედამისი ცუდს არაფერს ურჩევდა და, არა თუ ემორჩილებოდა მის ნებას, თითქმის თვალეში შესცქეროდა და იმას სცდილობდა, თუ რა მოვანონო და რით ვასიამოვნო!

რადგანაც ჯერ პატარა იყო, ამის გამო მწყემსობის მეტი არა შეეძლო რა და იმას კი რიგიანად ასრულებდა. სამწყემსურში ცხვრებსაც კარგად უვლიდა და გულის საჯეროდაც ბურთაობდა თავის ტოლამხანაგებში, სადაც ხან ბურთაობდენ, ხან რიკაობდენ, ხან მალულობას თამაშობდენ და ხან ძერაკუდაობასა. პატარა გიორგი მისთანა საყვარელი იყო თავის ამხანაგებისა და თანაც მისთანა მარდი, რომ თამაშობის დროს, როდესაც მწყემსები ორად გაიყოფოდენ, არჩევანის დროს პირველად გიორგის მივარდებოდენ ხოლმე.

სალამოობით, როდესაც ცხვრებს მორეკდა სახლში, დალაული ჩაუდებდა ხოლმე დედას კალთაში თავს და ხან მთისას ეჭუკჭუკებოდა, ხან ბრისას მისგან აღტაცებაში მოსულ დედას, ხანდახან ძილიც მოესწრობოდა დედის მკერდზედ მიყრდნობილს და მაშინ დედამისი სიფრთხილით, რომ არ გამოაღვიძოს პატარა მისი ნუგეში, თითქმის სულთქმასაც კი იკავებდა, დააჩერებოდა ხოლმე სახეზედ, ხან გაიღიმებდა და ხან წამნამებზედ კურცხალი გადმოეკიდებოდა, ვინ იცის, რას ჰფიქრობდა მაშინ სანყალი დედა! მაგრამ ის კი ცხადი იყო, რომ იმ დროს მისი ფიქრები მხოლოდ პატარა მძინარას ეკუთვნოდენ.

ერთს საღამოს როგორღაც მოწყენილი დაბრუნდა სამწყემსურადან გიორგი. დედა მისმა შენიშნა ეს და მიზეზი გამოჰკითხა, – ხომ არავის გაულახავხარ, შვილოო?

– გალახვას ვინ რას მერჩოდაო, – მიუგო შვილმა, – მაგრამ მე ის მანუხებს, რომ ყველა უხერხულის შვილს მეძახის და რა მიზეზია ეს, თუ არ გავიგე, არ შეიძლებაო. მით უფრო, რომ რამდენადაც შენგან გამიგონია, მამაჩემის ნამდვილი სახელი თედორე იყო.

ამ სიტყვაზედ დედამისმა ამოიხვნეშა, ჩაისვა კალთაში შვილი და მოუყვა მარცვალ-მარცვალ, თითო კაკალად, შემდეგი:

– ყოველი კაცი განსხვავდება პირუტყვებისაგან ზნეობის უზენაესობით, რომელიც უმეტესნაწილად სინიდისში გამოცხადდება ხოლმე. მაგრამ თუ კაცმა ზნეობითი მხარე დასწავრა როგორმე და სინიდისი წაიწყმიდა, მაშინ ის ყოველ პირუტყვზედაც უპირუტყვესი შეიქნება ხოლმე. ხშირად, როგორც უკიდურესი უბედურება, უკიდურესი ბედნიერებაც აბრმავებს კაცს, უბნევს სწორ გზას და მიჰყავს ზნეობით დაცემამდე. ზნეობის დაკარგვას თან გაჰყვება ხოლმე ის ღვთის მზგავსება და ხატება, რომლითაც კაცი უპირატესობს სხვა ცხოველებზე.

რაც აქ თითოეულს კაცად-კაცთაზედ ვსთქვით, იგივე ითქმის მთელს ერზედაც. ზნეობის დამკარგავი პირი თანდათან უფრო იჩაგრება, – ეს საზოგადო კანონია, – ჭლექდება და ბოლოს სულაც გაქრება, რომ იქა-აქა სადმე მიგდებულსა და მივინყებულს ალაგს სულის ჩამბერველი და ჩამდგმელი არა ჰყავდეს. ეს სულის ჩამდგმელები არიან ისევე მისი შვილები. ამგვარი შვილი მამულს ასი ათასში ერთი ჰყავს, ისე ძვირია. – ძვირია, მაგრამ ისინი თავის ოფლისა და სისხლისღვრით უმზადებენ თავის ჩამომავლობას მომავალში მკვდრეთით აღდგინებას.

– ამგვარ კაცთაგანს ეკუთვნოდა მამაშენიც. ის თავის პირადობას და კერძო ბედნიერებას საზოგადოს სწირავდა. ხშირად იტყოდა ხოლმე: „საზოგადო უბედურების დროს კაცი არ უნდა ეძებდეს კერძო თავის ბედნიერებას. თუ ჩემ გარშემო ყველანი მშვიერი იქნებიან, მაშინ გემრიელი საჭმელიც უგემურად ჩავა ჩემს პირშიო, ერთი ყველასათვის და ყველა ერთისთვისაო...“ იტყოდა. ამგვარი აზრის და მოქმედების კაცი, რასაკვირველია, პირადად ვერას შეიძენდა. მარად ღარიბი იყო, უხარისხო. ჩვენს ხალხს და ჩვენს მეზობლებს, რომლებსაც ანდაზადა ჰქონდათ ბოდბელის არაკი: „თუ მე არ ვიქნები, ქვა-ქვაზედაც ნულარ ყოფილაო!“ ახირებულ კაცად მიაჩნდათ მამაშენი, დასცინოდენ და გაკიცხვითაც დაარქვეს „უხერხული“.

ღმერთმა ხომ იცის, რომ ჩემს ქმარს ბოროტი არავისთვის არ უქნია, მაგრამ ყველასა სძულდა, რადგანაც არ ეპრიანებოდათ მისი გამბედაობა, თავმოუხრელობა და პირდაპირობა. როგორც გველს ეჯავრება გოგირდის სუნი, ისე მეზობლებს ეჯავრებოდათ მამა-

შენი. ეს იცოდა იმ ცხონებულმა, მაგრამ ასე იტყოდა ხოლმე: „მე კი სინიდისი წმინდადა მქონდეს და ვინც რა უნდა სთქვასო: ფიქრი არ არის, ვერას დამაკლებენო, თუ სიმართლე ჩემკენ არისო“. ასე ამბობდა და ის კი არ იცოდა საბრალომ, რომ ბოროტი კაცი მისგან ამორჩეულ სამსხვერპლოს მარტო სიტყვას არ აკმარებს და საქმიანთაც გამოიმეტებს ხოლმე.

ყველაზე უფრო ის ეჯავრებოდა ერთს კაცს, რომელიც საზოგადოების დაჩაგვრით ამაღლდა, რომელსაც, ბედნიერებისაგან გაამაყებულს, ვერავინ რასმეს უბედავდა, მაგრამ მამაშენმა კი ბევრჯერ აკვნეტია თითი მის მოსისხარ მდევნელს.

„ვისაც ჩემი მორიდება გაქვსთ და ჩემი რამე გწამსთ, მაგ საძაგელ კაცს ნუ მიეკარებით, ნურც ავად და ნურც კარგადო!“ – ეუბნებოდა, ვისაც კი შეხვდებოდა დიდი კაცი.

სულმდაბალი, მუცელღმერთა კაცი, მდიდრის პურმარილზედ განუწკებული, რასაკვირველია, ძალაუნებურად განზე უდგებოდა მამაშენს ყოველ შემთხვევაში და ხშირად, თუ კი მოახლებდენ როგორმე, აქაო და დიდკაცს ვასიამოვნოთო, სდევნიდენ საბრალოს!

მართალია, უკიდურესობაში ჩავარდა საბრალო თედორე, სიღარიბე კისერზე დაანვა, მაგრამ მაინც აღარ გადაუხვევია ერთხელვე დამდგარ სწორი გზისაგან. ავად რომ გახდა, ჩემს მეტი მომვლელი არავინა ჰყოლია, წამლის ფასი არა გვექონია სახლში და, ასე გასინჯე, რომ შიმშილმაც მოგვისწრო. ისე მოჰკვდა ის განათლებული, რომ მის პირს არავისზედ არაფერი საყვედური არ წამოსცდენია. სიკვდილის წინდლეს მხოლოდ შენ მიგიკრა გულზედ და დაგლოცა: „ღმერთო, ამას უკეთესი დრო მოასწარიო“ და მიიძინა საუკუნოდ.

აქ ქვრივმა ცრემლები გადმოჰყარა, ამოიხვნეშა, მოიწმინდა თვალები და განაგრძო:

– მეზობლებს მისი სიკვდილი არაფრად სწყენიათ საზოგადოდ, მაგრამ იმათშიაც გამოჩნდა ორიოდ ღვთისნიერი კაცი: გაუთხარეს საფლავი, მიიტანეს სასაფლაოზედ და სასხვისშვილოში ჩაჰფლეს. არც საფლავის ქვა მისთვის და არც მოხსენება, – ეს ცხრა წელიწადია! გაიარა რამოდენიმე ხანმაც, დიდი კაცი გარდაიცვალა. გამოჩენილად იტირეს და დაასაფლავეს, საფლავზედაც მარმარილოს ქვა დაადვეს ზედ-წარწერილი...

– რომ მივიდე, მე შემოძლიან მივაგნო რომელია მამაჩემის საფლავი და რომელია მისი მტრის, დიდი კაცისა? – ჰკითხა შვილმა.

– ადვილიაო! – მიუგო დედამ, – რომ გახვალ იმ სასაფლაოზედ, ერთი საფლავი მარმარილოს ქვით დახურულია, მაგრამ ყოველს კუთხით კი ზედ ნარ-ეკალი ამოსულა და შიგ ბაყაყები ჰბუდობენ, და მეორე კი უსაფლავისქვოა, მაგრამ ზედ ვარდებია ამოსული, სადაც გაზაფხულობით ბუბულები ბუდეს იკეთებენ ხოლმე და ხშირად ღამით გამვლელებს ესმის ერთის მხრით, როგორ სტვენს ბუბულები, ვარდზედ შემომჯდარი, სასიამოვნოს ხმით და იმავე დროს, მეორეს მხრით კი საფლავის ქვაზედ შეცუცქული ბაყაყი საზარელის ხმით დაყიყინებს. პირველი უგალობს მამიშენის საფლავს და მეორე ზარს ეუბნება მტრის სამარეს.

– იცი, დედა, რასა მღერის ბუბულები და ან რას ყიყინებს ბაყაყი?

– მათი ენა არავის ესმის, მაგრამ აზრით ბევრს ეყურება და თვითონ მე გეტყვი, რას ნიშნავს მათი ხმა. მე გეტყვი და მერე შენ ირჩიე, თუ რომელ მკვდართაგანს უნდა დაემსგავსო სიკვდილის შემდეგ: სავარდუბუბულოს, თუ საგველბაყაყსაეკლოს?

[1875]

მეორე საღამო

საყმაწვილო ზღაპარი

აქედამ შორს, ცხრა მთა რომ გადავავლოთ, ცხრა ბარი გავიწრ-ბინოთ, ზღვა გავცუროთ და მერე ისე მოვბრუნდეთ, შევალთ ერთს ქვეყნის პატარა კუთხეში, რომლის ბუნებით სიმდიდრე და მშვენიერება უფრო ჩინებულ ქვეყნებსაც გადაემატება.

არსად ისეთის მხიარულებითა და კარგის გუნებით არ მიდიან წლის ოთხი სტუმრები, როგორც აქ. ასე გასინჯეთ, ამ კუთხეში რომ შამოვა ხოლმე, დედაბერი-ზამთარიც კი გულს მშვიდებს და ტკბება, მაგრამ ნათქვამია: ყოველთვის კოკა წყალს ვერ მოიტანსო!

* * *

ერთხელ კი ამ ღვთისრისხვა დედაბერმა ისეთი ზამთარი დააყენა, რომ მთელი ქალ-წინილა ააცახცახა. ტკბილი და ალერსიანი შემოდგომის მიხედვით და შეჩერებით, ზამთრისათვის მოუმზადებელი დარჩა ერი: თბილი საცმელ-სახურავიც აღარა ჰქონდათ, არა თუ სადგომები, და მისთანა თქვენს მტერს, იმათ საქმე მოუვიდათ! აერიათ გზა და კვალი.

მეტი რომ ველარა მოახერხეს-რა, მუშაობაზედ ხელი აიღეს და დაერივნენ ერთმანეთს მეზობლობით, მოყვრობით, ნათესაობით: ძმობით, გინდ მეგობრობით გატანა აღარსად იყო. საქმე მისწრებაზედ მიდგა: ვინც ვის მოერეოდა, სიმართლედ მისკენ იყო. ძლიერები სუსტებს უკანასკნელ პერანგს აძრობდენ, ოღონდ კი თვითონ გამთბარიყვნენ.

აირია ქვეყანა. მტაცებლების რიცხვი ყოველ დღე თანდათან მატულობდა. პატროსანი შრომა ჩვეულებრივად აღარსად იყო და რომ კიდევ მოენდომებინა ვისმეს კეთილად მუშაობა, ნაყოფს მაინც თვითონ ვერ მოიმიკიდა. ერი ორად გაიყო: მგლეჯელებად და გაგლეჯილებად. რასაკვირველია, პირველის რიცხვი ნაკლები იყო მეორეზედ; და მეორეს რომ მოენდომებინა, ხელი გამოელო, პირველს დაამარცხებდა და მგლეჯელებს დაამშვიდებდა. მაგრამ, როგორც საზოგადოთ ამგვარ შემთხვევაში, ახლაც ხალხმა სასონარკვეთილად გააქნია თავი, მოუშვა ხელები და მისცა თავი ძილს, რაც დამემართოს, დამემართოსო!

* * *

ამ დროს გამოვიდა ქვეყნის მუშად სამი ძმა კაცი.

პირველი დიდის ხელოვნებით ამკობდა წარსულ მშვენიერ ზაფხულს, მოთქმით იგონებდა მისგან მოცემულ სიამოვნებას და აგრეთვე მშვენიერის წარმოდგენით ხატავდა მომავალი გაზაფხულის სურათს.

მეორე გულდამშვიდებით ეჩიჩინებოდა ხალხს, რომ ადრეც ყოფილა ჩვენში ამგვარივე ზამთარი, მაგრამ მაშინ ხალხი ისე როდი ეძლეოდა მცონარეობას, როგორც დღეს თქვენ ეძლევიით. ისინი მუშაობდნენ და თქვენც იმათ მიჰბადეთო.

მესამე ძმამ იფიქრა, რომ, თუ ამ ხალხმა ასე იძინა და ცოტაც იქნა, არ გამოფხიზლდა, ამ ზამთარს ვეღარ გადურჩებო. უნდა როგორმე ეს ხალხი გამოვალვიძოო, და შეუდგა ამ ჰაზრის სისრულეში მოყვანას; რაც კი სასარგებლოდ დაინახა, ყოველგვარი ღონე იხმარა: ხან ყვიროდა, ხან ტიროდა, ხან დასცინოდა, ხან ეხვეწებოდა და ხან ლანძღავდა ამ მთვლემავ ხალხს. ერთის სიტყვით, რაც კი შეეძლო უჩუჩხურებოდა, რომ გამოელვიძებინა.

და მართლაც, მისმა მოუსვენრობამ ბევრს დაუკარგა ძილი, მაგრამ ძილგატეხილებს კი ყოველთვის გული მოსდიოდათ ამ მოუსვენარ მოჩხინკალე კაცზედა: აქაო და ტკბილი ძილი რათ დაგვიფრთხოვო, და სასიკვდილოთაც აღარ ჰზოგავდნენ. გამოჯავრებულ გულზედ რაც კი საძაგლობა შეიძლება ითქვას ადამიანზედ, ყოველიფერი შესწამეს იმ საწყალს. ზოგი ამბობდა, – გამოლვიძების დროს გამქურდაო, ზოგი – რომ მოკვლას მიპირებდაო და სხვადასხვა.

ამგვარმა ხმებმა ვერ შეაშინეს მესამე ძმა, ის მაინც თავისას არ იშლიდა და ხან აღმა აივლიდა ხოლმე თავის ხელობით ამ ხალხში და ხან დაღმა.

* * *

ამის შეუპოვრობამ ისე გააბრაზა ხალხი, რომ ბოლოს მიუცვივდნენ სახლში ამ ძმებს, გამოიყვანეს სახლიდამ, უფროსი ცხენზედ შეაბძანეს დიდის პატივით, შუათანა ქვეითათ წაიყვანეს და უნცროსი კი ხელფეხშეკრული მიგვარეს გასასამართლებელად მსაჯულს.

– მსაჯულო! – შესძახა ერმა, – წამოგვიყენებია შენ წინ ეს სამი ძმა კაცი და მათზედ სამართალს ვითხოვთ. პირველის კეთილკაცობა და უწყინარობა ქვეყანამ იცის: მაშინ, როდესაც ჩვენ სიცივით ვიხრუქებოდით, ეს ჩვენ გასახალისებელად და ჭმუნვის გასაქარვებელად,

წარსულ ზაფხულზედ გვებუღებულბოდა და მომავლის გაზაფხულის იმედებს მერცხალივით გვეჭიკჭიკებოდა. მაგის ზდილობიან ტკბილ შრომას ბევრჯელ შეუშვრია ჩვენს თვალზედ ცრემლები. დღეს ამ შრომისთვის გვინდა ამის დასაჩუქრება ჩემ დაადე გვირგვინი ჩვენს მოყვარეს.

* * *

თქვენი ნება იყოს, – უპასუხა მსაჯულმა და დაადგა გვირგვინი რჩეულსა.

– აი, ეს მეორე, საშუალი ძმა, მსაჯულო! დაინყო ისევ ერმა. – მაინც და მაინც რომ ვსთქვათ, ამისგან არც წყენა გვახსოვს და არც მომადლიერება; რომ ძალიან არ გვძინებოდა, ეგები მაშინ კი გამოგვადგებოდა მოყვრათ, მაგრამ ჩვენ ისეთს თვლემამი ვიყავით, რომ მაგის ნამოქმედარი ბევრი არა შეგვინიშნავს რა. ამაზედ ვერც ავს მოგახსენებთ და ვერც კარგს. ამის მადლიც და სამდურავიც შენთვის მოგვინდვია!

– მადლობელი ვარო, ბრძანა მსაჯულმა.

* * *

შემდეგ წამოაყენეს უმცროსი, როგორც ქვეყნის მტერი, მოუსვენარი და ყოველგვარად საძულველი კაცი!

– აჰა, მსაჯულო, – ჰყვიროდა ერთხმად ერი, – ჩვენ არას ვიტყვით, თვითონ აღიაროს თავის ცოდვები!

მსაჯულმა აათვალაიერ-დაათვალაიერა პატიმარი და ჰკითხა:

– რითი მოიმდურე ეს ხალხიო?

ფერმიხილი პატიმარი რალაც შეუპოვრის ღიმლით მოჰყვა შემდეგს:

– იმ ზამთარში, როდესაც თვით ფხიზელი მტარვალი ათას მძინარეებს ქურდულად სცარცვავდა, მე ურიგოდ დავინახე, რომ მაშინ წარსულ ზაფხულსა და მომავალს გაზაფხულს გადავყოლოდი. დიდის მოფიქრების შემდეგ, მე საჭიროდ დავინახე, მხოლოდ ხალხი გამომელვიძებინა, რომ მერე თვალგახელილს იმას თვითონვე შეეხედა თავის მტრებისათვის. თორემ თუ ამნაირად თვალდახუჭული იქნებოდა იმ ზამთარს, ცუდ დროს ვეღარ გადურჩებოდით. ამ განძრახვით დავინწყე ხალხის გამოფხიზლება და არავითარი საშუალობა აღარ დამიზოგავს. უნებურად გამოლვიძებული კაცი ყოველთვის ავგუნებით დგება ზეზედ და ვინც კი მე გავალვიძე, ყველას ჩემზედ

მოსდიოდა გული. ისინი იმას რას დასდევდნენ. – თუ რა მიზეზით ვსცდილობდი მათს გაღვიძებას: სწეულს იმდენათ თავის ავადმყოფობაც არა სძულს, რამდენათაც მისი სწეულების საბოლოოთ გამქრობელი წამლები. ასეა ეს ყოველთვის. ჩამთვალეს ქვეყნის მტრად და ცილის წამებასაც მიჰყვეს ხელი, მაგრამ, მსაჯულო, აბა, ჰკითხეთ: შეუძლიანთ, რომ ის დაამტკიცონ, ჩემზედ რასაც ამბობენ? აბა, ვინ მამხილებს პირდაპირ?

მსაჯული მიუბრუნდა ხალხს და ჰკითხა:

– რას იტყვით ამაზედ?

– მტყუანია, მტყუანია, – ჰყვიროდა ხალხი, მაგრამ გამოდგა, რომ ყველა გაგონებით ამტყუნებდა და მნახველი კი არსად გამოჩნდა, რომ პირში წადგომოდა სამართალში შეყვანილს. თუმც მონდომეს ვილაც უსინდისო თავხედებმა ვითომ პირში წადგომა, მაგრამ აქვე გამტყუნდნენ და გაპირშავდნენ...

მსაჯულმა მონდომა პატიმრის გამოშვება, მაგრამ ხალხი მაინც თავისას არ იშლიდა.

– მტყუანია თუ მართალი, მაინც ქვეყნის მტერია! სიკვდილი მაგასო! და სხვა.

მსაჯული შებრალებით მიუბრუნდა პატიმარს: –

– რა იყო მიზეზი შენი იმ გვარად მუშაობის?

– ამ ხალხისათვის კეთილიო! მიუგო საბრალომ.

– რა ჯილდოს მოელოდი იმ სამსახურის ნაცვლად?

– იმას, რასაც დღეს მიპირებს!

– როგორ! შენ წინდანინვე იცოდი, რომ ხალხს შენ ამისათვის შესძულდებოდი, დევნას დაგინწყებდა და მაინც არ მოერიდე?

– დიახ, მე ვიცოდი, რომ საქმე ცუდი გამოვიდოდა, მაგრამ, ქვეყნის უბედურობის დროს მე სახეში ჩემი ვინაობა კი არა გქონია, ხალხის კეთილდღეობაზედ ვფიქრობდი. მძინარი და თვალდახუჭული ვერც მე დამინახავდა და ვერც ნამდვილ თავის მტერს, და ახლა რაკი იმდენი შევძელი და თვალი აუხილე, მართალია, მე ავის თვალთ მიყურებს, მაგრამ იმავე თვალთვე შეხედავს თავის მტერებს და პასუხს გასცემს!

მსაჯული მიუბრუნდა ერს და ჰკითხა, ხომ გესმისთ, რას ამბობსო; მაგრამ გაცოფებულს ერს ყურებში თითები დაეცო, არაფრის გაგონება არ უნდოდა და ყვიროდა: სიკვდილი მაგასო!

დაღონებულმა მსაჯულმა არ იცოდა, რა უნდა ექნა, მაგრამ ისევ პატიმარმა გამოიყვანა ამ მდგომარეობისაგან და უთხრა: „ტყუილად

ნუ სცდილობ, მსაჯულო, ჩემზედ ხელის დაფარებას; ერი ძლიერია, მისი რისხვა ოკეანის ლელვაა. ჯერ სანამ იმ დრომდე მივიდოდეთ, რომელსაც სასუფეველის დროს უწოდებენ, ყოველი ჭეშმარიტება მსხვერპლსა თხოულობს! როგორც თესლისათვის წვიმა საჭიროა, რომ ნაყოფი გამოიღოს, ისე ზნეობით თავისუფლებისათვის მსხვერპლი! დეე, დამგლიჯოს ამ ხალხმა, ამით ჩემზედ დაიგეშება, მტრებსაც ავ დღეს დააყენებს და მით მოიპოვებს კეთილდღეობას!“ მსაჯულმა პატივისცემით შეხედა პატიმარს, აკურთხა მისი წარსული შრომა, გაიბანა ხელი მის ბრალდებაში და მისცა ხალხს მათი მსხვერპლი, ამ სიტყვით: „უბრალო ვარ ამის დასჯაში და რაც გინდათ, უყავითო...“

* * *

ხალხმა დასტანჯა მისი მსხვერპლი და ისე გაუშვა მაგრამ დაბრუნებულზედ მართლა დაინახა მისი ნამდვილი მტრებიც და გამოიღო ხელი. აიღეს ხელში ზოგმა თოხი, ზოგმა ბარი, ზოგმა ნამგალ-ცული, ზოგმა წალდი და ზოგმა სხვა რამ იარაღი და ისე დაამარცხეს მცარცველები, რომ მათი ხსენებაც აღარსად იყო.

ამის შემდეგ ხალხმა სული მოიბრუნა, დაინყო ხელშეუშლელათ შრომა, და მოელოდა კეთილს გაზაფხულს.

[1876]

ამბავი

ერთი ნაცარქექია იყო ყოვლად უღონო, არაფრის გაკეთება არ შეეძლო, მხოლოდ იჯდა კერასთან და სადგისით ნაცარს ქექავდა. მოეწყინათ ძმებს მისი მუქთად რჩენა და გააგდეს გარეთ; ზურგზე ერთი გუდა ნაცარი მოჰკიდეს, ხელში სადგისი მისცეს, კალთაში ჭყინტილი ყველი გამოუხვიეს საგზლათ და გაისტუმრეს. „დაიკარგე ამ ჩვენის ქვეყნიდანაო!“ უთხრეს. ტირილით დაადგა გზას საბრალო ნაცარ-ქექია. ცოტა იარა ბევრი იარა, მიადგა ერთ მდინარეს, ველარ გაბედა წყალში გასვლა და დაჯდა კიდეზე. საღამომდე იქ იცადა. საღამოს ნახა, რომ ერთი უზარმაზარი დევი მოადგა წყალს გაღმით და დაუნყო ხვრეპა. „ჰეი! რომელი ხარ შენ მანდ? აქ გამოდი, მხარზე შემისვი და გაღმა გამიყვანე, თვარა მე თვითონ მეზარება ფეხის დასველებო!“ გასძახა დევს დიდგულათ ნაცარ-ქექიამ. დევმა გამოხედა და გაკვირვებით ჰკითხა: „ვინა ხარ? და რა სულიერი ხარ, რომ მაგას მიბედავო?“ „ჰმ, მე შენ გირჩენებ ვინცა ვარ, რომ არ მეზრალეობდე შე ბრიყვო შენაო!“ იცოდე, სამჯერ გაპატივებ შეცოდებას და მერე კი ველარ გადამირჩები ცოცხალიო“, უპასუხა ნაცარ-ქექიამ. „შენ ჩემი ამბავი არ გაგიგონიაო?“ მე ვერმიცანი მქვიანო!.. ვერ გამიმეტებია თვარა, დედამინას რომ ხელი მოვავლო და ზეცას შევსტყორცნო, ქვეყანა დაიქცევაო! გინდა ეხლავე გირჩენო ჩემი ძალაო? აბა შენ მანდ აილე ერთი ქვა, მეც აქ დავსწვდები მეორეს, მოუჭიროთ ხელი და ვინც წვენს გაადენს კაციც ის იქნება და წვერ-ულვაშიც იმას ესხმისო!“ აილო დევმა ქვა, მოუჭირა ხელი და დაფშვნა. დაიხარა ძირს ნაცარქექია, ვითომ ქვას ვიღებო, ამოიღო კალთიდან ყველი, მოუჭირა ხელი და სულ ნურნკურ-ნურნკურით გაადინა წვენი. გაუკვირდა დევს რა არისო? აბა ერთი გავიქცეთ რიყეზე და ვინც უფრო მეტს ბღღვირს აადენს ჩვენ ორში ბიჭიც ის იქნებაო! კიდევ უთხრა ნაცარქექიამ. აძუნძულდა გაღმით რიყეზე დევი და სულ ლანალუნი დაანყებინა სიპ ქვებს. გაკუნკულდა გამოღმა ნაცარქექია, უჩხვლიტა და უჩხვლიტა გუდას სადგისი, გამოვიდა ნაცარი და ისეთი მტვერი ადგა, რომ თვალთა ალარა იხედებოდა. შეშინდა დევი, დაღუნა თავი და ეახლა მორჩილად ნაცარქექიას და შეისვა მხარზე. შუამდი რომ შევიდნენ წყალში, დევმა ჰკითხა: „ბატონო ვერმიცანავ, როგორღაც მემჩატებითო!“ გემჩატებით? ჰმ, შენ რომ ჩემი სიმძიმის ამბავი იცოდე, მაგას აღარ წამოროშავდიო.

რომ ახლა უჩინარის ბანრით ცაზე არ ვიყო მიბმული და იქ არ მიჭერდენ, ქვესკნელში ჩაგიტანდიო! აბა ვნახოთ, ერთი ცოტათი შემისვან ხელიო! – სთქვა ნაცარქექიამ, ამოიღო უბიდან სადგისი და დააჭირა კისერზე... ვაიმე!.. ვაიმე!.. ნუ!.. ნუ, შენი ჭირიმე! უბძანე, რომ ისევ აგწიონო, შეეხვენა დევი და ნაცარქექიამაც ამოაძრო სადგისი. დარწმუნდა დევი, რომ ეს ნაცარქექია მართლა საშინელი სულიერი რამ ყოფილაო და მიიწვია თავის სახლში; დიდი პატივი სცა და ვახშამის მზადებას შეუდგა: მოზილა პური, ჩააკრა კეცში და მოუფიცხა ცეცხლს. თვითონ სანადიროთ წავიდა, ვახშამისთვის ნანადირევზე და სტუმარს დაუბარა: თუ უკაცრავად არ გახლდეთ, ყური უგდეთ პურს, რომ არ დაინვასო! პურს რომ ცალი გვერდი შეებრანა, ნაცარქექიამ კეცის მობრუნება მოინდომა. დაუნყო საკეციო ჩხუკური; წამოიქცა კეცი, დაეცა ნაცარქექიას და მოიმწყვდია ქვეშ. დევი რომ დაბრუნდა, ნაცარქექია კეცქვეშ სულზე მიგდებული ნახა; აღარაც ფერი ჰქონდა და აღარც ხორცი. „რა დაგმართინაო?“ ჰკითხა, „რა უნდა დამმართნოდესო? მუცელი ამტკივდა და ზედ ცხელი კეცი დავიდევო. ახლა კი გადამიარა, აღარა მიჭირს რაო. მოდი ამაცალე ეს კეციო!“ დევმა დაუჯერა და მონინებით აუსრულა ბძანება. ვახშამთ რომ დასხდენ, დევმა უცბათ დააცხიკვა და სტუმარი სხვენზე შეაგდო. ნაცარქექიამ დირეს დაუნყო ბლაუჭი. „მანდ რას შვრებითო?“ ჰკითხა დევმა, „როგორ თუ რას ვშვრებითო?! ვისთან გაბედე შენ ცხვირის დაცემინებაო? ამ ჩხირს ავიღებ და დაგკრავ და თავმთხლეს გადაგადენო!..“ დევმა იფიქრა, ე რა მოუსვენარი და გულბინი რამ ყოფილაო; მე ძლივს, გაჭირვებით გაუდევო და ეს კი ჩხირს ეძახის ამ დიდუშველებელ დირესო?! ერთხელაც იქნება არ შემარჩენს და მის მიზეზიანობას მე ველარ გადავურჩე-ბიო!“ დაჰკრა ფეხი, გავარდა კარში და ცხრა მთას იქით გადაიკარგა. დევის სახლ-კარი კი მისის მოწყობილობით იმ ნაცარქექიას დარჩა. ისიც წავიდა, მოიყვანა ძმები, თავის თავთან დააყენა და უთხრა, ხომ გაგიგონიათო:

„ხერხი სჯობია ღონესო, თუ კაცი მოიგონებსო“.

ლექსი

ადექი, ნაცარქექია,
 რას მიჯდომიხარ კერასა?
 ტოლებში გამოერე,
 ნუ ჰკარგავ ბედისწერასა!

ნუ მოშლი მტერზე მტრობასა
მოყვრისთვის გულის ძგერასა!
ძირს ნადირს დაუქაქანე,
მაღლა ქორსა და ძერასა.
მტერი კუდს ამოიძუებს
და ვერ დაგაკლებს ვერასა.

გამოცანა

გინდ გასცერი, გინ გამტკიცე,
კერადანაც დასძარიო;
გინდ შესწვი და გინდ მოხარშე,
ის დარჩება, რაც არიო.

ზმა

1

ის ყანა ცარიელია
გინდა ეთესოს პურიო,
თუ რომ პატრონი არა ჰყავს,
რომ კარგათ უგდოს ყურიო.

2

ვისთანაც არის სიმართლე,
არ დააკლდება პურიო,
არ დაეკარგვის ღმერთან კაცს
ერთგული სამსახურიო.

ჩქარსათქმელი

ავილე საცერი, ვკარ ცერი; ნაცარი გავცერი, გავმტკიცე, მაინც
გაცრილ-გატკეცილ გამინაცარდა.

[1884]

კიკოლას ნაამბობიდან

ზღაპარი

(ნახევარს გარეთყოფილს ვუძღვნი
და ნახევარს სანოს)

იყო და არა იყო რა. ერთი ახალგაზდა კაცი დაბრუნდა უცხო
ქვეყნიდან სამშობლოში და თავის სახლს რომ მიადგა, კარი დაკეტილი
დაუხვდა... მიიხედ-მოიხედა და შეკრთა: მიდამო გავერანებული იყო
და სახლიც წასაქცევად გადახრილი; უპატრონობას ბეჭედი დაესვა.
„მე რას ველოდი და რა დამიხვდაო?!“ – გაივლო გუნებაში: – „არა,
აქ ჩემი დარჩენა უბრალოდ დროს დაკარგვა იქნებაო. რაც უნდა
ვიშრომო, რაც უნდა ვიმეცადინო, მაინც ჯაფისა და ტანჯვის მეტი
არა გამოვა-რაო! მე ოჯახის გამობრუნებას ველარ მოვესწრები და
სჯობს საიდგანაც მოვსულვარ, იქითვე წავიდეო!..“ გადასწყვიტა და,
გულგატეხილობისაგან მოსხლეტილი, მიეგდო იქვე კაკლის ძირში.

შემოაწვინენ შავად სხვადასხვა ფიქრები, გაიტაცა მწარე ოცნე-
ბამ და დიდხანს იყო გამოშტერებული, სანამ რაღაც შრიალმა არ
გამოაფხიზლა. აიხედა და ნახა, რომ ყვავი შემომჯდარიყო ხეზე
და ნისკარტში კაკალი ეჭირა. რაღაც უნებურათ, თვითქოს სხვის
ძალდატანებითო, წამოვარდა ზეზე და უნებურადვე შეჰყვირა:
„ჰაუ-ჰაუო!“ შეშინდა ფრინველი, შეფრთქილდა, გაალო პირი,
დაიყვანჩალა „ყვააო!“ და გაფრინდა; მის პირიდან გამოვარდ-
ნილი კაკალი-კი ბზილ-ბზილით ძირს დაეცა. ახალგაზდამ აიღო
კაკალი, გაიღიმა და სთქვა: „აბა ამაზე ყოფილა ნათქვამი: „ყვავს
კაკალი გააგდებიაო!“ რაღაი-კი ეს კაკალი შემოსულა... დამწიფე-
ბულა, მას უკან, ვინ იცის, ყოველდღე ჰქურდობს ის ყვავი, კაცი
ხელის შემშლელი არა ჰყოლია და დღეს-კი ერთმა „ჰაუ-ჰაუმ“ ლუკმა
პირიდან გამოაცალაო!.. რა ძნელია უპატრონობაო!“ ეს რომ სთქვა,
მარჯვნივ მიიხედა და დაინახა, რომ ნიავისაგან შერხეული ასკილი
მისკენ იხრებოდა, თითქოს თანხმობის ნიშნად, თავის ქნევით, ემონ-
მებო... მივიდა ვარდნართან და ნახა, რომ ის, ერთ დროს კარგად
მოვლილი, დღეს შამბნარს წაელო, ვარდის ბუჩქებს იქა-აქა საცოდა-
ვათ ამოეყოთ თავები და ფოთლები წყნარად შრიალობდნენ, თითქოს
უხარიათ, რომ პატრონი დაინახეს და სიამითა თრთიანო!.. რაღაც
უცნაურმა სიამოვნებამ გულში გაჰკრა! საკვირველია, იქ, უცხოეთში,
განა ცოტა უნახავს ედემის მსგავსი ბალები და წალკოტები?! რატომ

ამისთანა არა უგრძენია-რა! აქ რაღაც სხვა საიდუმლოა... ნეტარებით ავესო გული... გადნა ის ნეტარება ნელ-ტკბილად, გადაიქცა უკვდავების წყაროდ და სასუფევლის წვეთებად თვალზე მოადგა... გადმოდის ლაპალუპით ცრემლები და წვეთ-წვეთად მარგალიტივით მის წინ ცვივიან!.. მოიხიბლა ახალგაზდა კაცი... ნეტავი ვინ შეულოცა? გარემოებამ: იმ ადგილზე, რომელიც მისი წინაპრების სისხლითა და ოფლით მორწყულა, დღეს ამის საკუთარი ცრემლებიც მიემატა და შეჰზავდა ჯადო... ან ის წმინდა-წმინდათა, რომელიც, თუმცა ეკლის გვირგვინით, მაგრამ მაინც სანატრელათ აგვირგვინებს რჩეულებს!.. ამ ერთის წამის წინეთ გასაქცევად მომზადებულ ახალგაზდას რაღაც უხილავი, ძლიერი ჯაჭვი იზიდავს სახლისკენ.

ისიც მიჰყვება, ნებამიხილი, გულის ძგერით ალებს კარებს და თრთოლვით შედის სახლში. იქ სიბნელეა და არარაობა... მაგრამ სიბნელე რაღაც ნათელის მომფენი და არარაობა გულის სადღესასწაულოდ ამავსებელი! მიიხედ-მოიხედა და კერას მოავლო თვალი. ის გაცივებული იყო, მაგრამ მაინც მხურვალედ გაიტაცა ახალგაზდას გონება და მოაგონა წარსული: ჰხედავს კერას გაჩაღებულს... ცეცხლს გუზგუზი გააქვს; თვითონ ეს იქვე ახლოს მიმჯდარა, მიუფიცებია გულ-ბოყვი და ხელები წინ წაუშვერია, რომ მხურვალეებამ ნამეტნავად არ წამოიწიოს მისკენ; დედა მისი პურის კვერს უმზადებს; ჩაუფლავს ლადარში და ესეც მოუთმენლად უცდის: „როდის გამოცხვება ჩემი კოკორიო?“ აგერ სკამ-ლოგინზე მხარ-თედოს წამოწოლილა მამა მისი, დაღალულობის მოსახდელად, ყალიონს აბოლებს და თანაც სიამოვნებით შეჰყურებს დედა-შვილს. რა კარგი დრო იყო ის დრო! მასუკან ამ გვარი იმას აღარა უგრძენია-რა.

საკვირველია, ვყვარებივარ სხვებსაც, ჰფიქრობს მოხიბლული ახალგაზდა, მაგრამ ისე კი არა, როგორც დედა-მამას. აი ავიღოთ თუ გინდა ოლგა, ჩემი ოლგა... განა გაგიჟებით არ ვუყვარდი? ყოველ-დღე მეფიცებოდა, რომ აღტაცებით მიყვარხარ და უშენოთ ვერ ვიცოცხლებ, თავს მოვიკლავო. მეც ვხედავდი, მაგრამ ერთს დღეს რომ ისე გაევლო, ეს სიტყვები აღარ გაემეორებია, გული ხუთვას დამინყებდა და იჭვი კბენას. ედა-კი არასოდეს არ მეუბნებოდა მიყვარხარ და უშენოთ ვერ გავსძლებო და რომ მაინც მეჯერა! ოლგა წამ-და-უნუმ მეხვეოდა და მკოცნიდა, თითქო ტუჩები ექავებაო. ის რომ მაკოცებდა, მე ტანში ჭიანჭველები დამივლიდნენ ხოლმე, ცეცხლი მეკიდებოდა. დედა-კი ხანდახანა, იშვიათად მკოცნიდა და მისი კოცნა ნელ-ტკბილად გამიჯდებოდა ხოლმე ძვალსა და რბილში.

ოლგას ყველაზე უფრო ჩემი ნაპერწკლების მგრქვევი შავი თვალელები მოსწონდა და მარჯნისფერი ტუჩები და უფრო ხშირათ იმათ დამიკოცნიდა ხოლმე, ზედ მხურვალედ ეძაბებოდა. დედისათვის კი სულ ერთი იყო. არა, როგორ თუ ერთი იყო? ამორჩევა იმანაც იცოდა, მაგრამ სულ სხვაგვარი: ცალი ყური მტკიოდა ხოლმე, თითქმის აღარა მეყურებოდა-რა... და დედა უფრო იმ ყურზე მკოცნიდა, თითქო უნდოდა, რომ იმ კოცნით სატკივარი მოერჩინა, ნატკენი მოეშუშებია და ნაკლი შეევესო. ოლგა ამას არ იზამდა... დარწმუნებული ვარ, ყვავილს რომ დავესახიჩრებე, დედის თვალში არას დავკარგავდი და ოლგა-კი თვალს ამარიდებდა, განზე გამიდგებოდა. არა, არა, ის სიყვარული ჯოჯოხეთური აღტაცება ყოფილა და ეს-კი სასუფევლის ნეტარება. ახლა-კი ვხედავ!..

ახლა მამაც ავიღოთ; რამდენი მეგობრები მყოლია, რომელთანაც ლხინი და მეჯლისი მქონია, მაგრამ მათს ტკბილს სიტყვებსა და სანოვავის სიკარგეს განა ის გემო ჰქონია, როგორც ამ ქოხში ჩვენს ლარიბს სუფრას, სადაც ხის ჯამზე დასხმულ ცივს ლობიოს ცხელს მჭადს ამოვავლებდი ხოლმე. არა ერთხელ წყრომით შემოუძახნია მამა ჩემს, განსაკუთრებით თევზის ჭამის დროს: „ჰმ! ფხა არ ჩააყოლო. ყელში არ გაგეჩხიროს, არ დაგახრჩოს, თორემ ვაი შენს დღეს!.. უკვდავი ველარ გადამრჩებიო!“.. ოჰ, რამდენი სიმართლეა ამ მოტყუებაში და რამდენი ტკბილი ალერსიანობა ამ მრისხანე მუქარობაში. და რომელი მეგობრის ალერსიანი სიტყვა ჩაიჭრება გულამდი ამასავით ტკბილ-მალამოდ? ეჰ, მაგრამ სად არიან ახლა ეს ჩემი მეგობრები? რაო? სად არიანო? როგორ თუ სად არიან?.. აქ!.. აქ! ჩემთან, უხილავის კავშირით სამარადისოდ გაუნყვეტლად გადაბმული. მე იმათ ვხედავ, ვგრძნობ მათ სიახლოვეს. სანამ აქა ვარ, ისინიც ჩემთან არიან... მარტო არა ვარ... და თუ სადმე წავედი, იქ, უცხო მხარეში, გინდ ქვეყანაც გარს მეხვიოს, მაინც ობოლი ვიქნები. არა, არა, მე აქედან ველარსად წავალ. მე თქვენ ვერ მოგმორდებით... დაიღრიალა სევდამოწოლილმა ახალგაზდამ და მოეხვია სვეტს. თვითქოს ცივს საგანში სითბო გადავიდაო, ხე გახორციელდა და ათრთოლდა სვეტიო, მოეჩვენა თავისისავე მხურვალეებით მოხიბლულ-მოტყუებულ ჭაბუკს. სვეტს მიეკრა უფრო მხურვალედ და ეგონა მშობელს ვეხვევიო. დიდხანს იდგა გარინდულ-გაბრუებულ; ბოლოს დაეშვა მუხლებზე და იქვე მიწვა სვეტის ძირათ. ეგონა, თავი დედის კალთაში მიძევს... ისევ პატარა ვარო. აი, დედამაც გადაუსვა თავზე ხელი, შუბლზე ჰკოცნის და ამეორებიებს ძილად მიმავალის ლოცვას, იმ

სიტყვებს, რომელიც აგერ ოცი წელიწადია აღარ მოჰგონებია გაგარეგნებულს „ღმერთო, გამზარდე! კაი კაცი გამომიყვანე! შენი სამსახური დამაცადე, ბოროტი ამაცილე, კეთილი მასწავლე, გზა სიმრუდისა ამამორე, გზა კეთილისა გამიმტკიცე და იხსენ განსაცდელისაგან ყოველი სული, სულდგმული. ამინ“. გაათავა დედამ, პირჯვარი გადასახა, დაეკონა... გადმოდის მალლით ანგელოზის სუბუქ ფრთებით ძილი; უჩრდილებს მხურვალეებით ამზევებულ გონებას, უმშვიდებს აღელვებულ სისხლს, უცხრობს ათროლოებულ ხორცსა და მკურნალად ეკიდება ნამნამებზე. ჭაბუკს თვალები ეხუჭება და ეძლევა მოსვენებას.

ორიჟრაჟა... გამოელვიდა... „ეს სადა მიძინებია და როგორ? ჩემთვის არც ქვეშსაგები ყოფილა, არც სახურავი და არც სასათუმალიო! მაგრამ, ჰოი საკვირველებავ, არც კისერი მტკენია და არც გვერდები დამყეჟია!.. სჩანს, რომ გარეულს ლხინზე შინაური ჭირი უფრო მარგი ყოფილა“. სთქვა და გადასწყვიტა სიკვდილამდე იქ დარჩენა... მოეკიდა ოჯახობას. ძნელია მარტოხელობა! ყოველგვარი საოჯახო საქმე კისერზედ აწვა. აქაც იყო და იქაც... ამასაც აკეთებდა და იმასაც. ხანდახან ძალღივითაც ჰყეფდა ხოლმე, რომ ეგება ამ მოტყუებით მტრები გავაფრთხოო და ქურდობას ველარ გამიბედვენ, რომ ეგონებათ მკებნარი შინა მყავს მეცაო. დღე და ღამე გასწორებული ჰქონდა, მაგრამ, რადგანაც თვითო საქმეს ბევრს დროს ვერ ახმარდა, ბარაქა ვერც ერთს ვერ დაატანა და ყველა ერთ ნაირად ცოცხალ-მკვდრად მიჰყავდა. არა უშავს რა. გაცივებით არაფერს გავაცივებ, პირველს ბიჯს ყველას გადავადგმევინებ... მიძვლად გადავსცემ ჩემს შვილებს და მერე იმათ იციანო, – ამბობდა და იმედით მხნეობდა... ამ ყოფით გაატარა თავისი სიცოცხლე და სიბერეც შემოეპარა. შემოეპარა, მაგრამ რაღას შეეპუებოდა სიბერეს, რომ შვილები მოესწრნენ... ნამოეზარდნენ, გაკაცრიელდა ოჯახი, გამრავალსულდა, ასე რომ მამის გადმონაცემი საქმეები გაიყვეს და თვითოს თვითო თუ შეხვდა. ნაინია წინ ოჯახმა და ფეხზე ნამოდგომა დააპირა.

თავმოყვარება უსამართლოების ბუდეა... შვილებმა თავის ნაშრომის წარმატება რომ თვალდათვალ ნახეს, მამაზე გული გაუტყდათ და ჰფიქრობდნენ ცალ-ცალკე, ყველა თავისთვის ასე: ჩვენ დიდი ხანი არ არის, რაც ვშრომობთ და საქმე მაინც კარგათ მიდის და მამა ჩვენი რაღას აკეთებდა, რომ თავის სიცოცხლეში ჩხირკედლაობდა და მაინც ვერა გააკეთა-რაო? აბა მიგვითითოს ერთს მისთანა რამე საქმეზე, რომ იმას დაემთავრებოდა? სჩანს ის ზარმაცი ყოფილა და

უნიჭოვო? ასე იფიქრეს და აითვალწუნეს ბერიკაცი. რასაც-კი დათესავ, დედამინაც იმას ამომაცენარებს და გაზდის, გინდ ვარდი იყოს და გინდ ეკალი. კაცის გულიც ასეა: რასაც-კი შიგ ჩაიგდებ, ისივე იზდება და ისივე იჩენს თავს, გინდა კეთილი იყოს და გინდა ბოროტი. დღეს-ხვალიობით იმდენად ამოიჩემეს მოხუცი, რომ ბოლოს კიდევ გადასწყვიტეს: ეს ბებერი აღარაფერ საჭიროა ჩვენთვის; მხოლოდ ხელს გვიშლის და თავიდან უნდა მოვიშოროთო. დასწნეს გოდორი, აიტანეს სერზე, იქ აიყვანეს მოხუციც და დააპირეს მისი გოდორით დაგორება. იკითხა მამამ მიზეზი. შვილებმაც გულის პასუხი ამცნეს. მაშინ გადააქნია მოხუცმა თავი ნალვლიანის ღიმილით და უთხრა ახალგაზდებს:

თავმოყვარებამ და წინდაუხედაობამ კინალამ ცოდვაში არ ჩაგყარათ. რათ ივიწყებთ, რომ თქვენ თვითო-თვითოს საქმეს ადგიხართ თავზე და მე-კი ყველასათვის ყური უნდა მეგდო, რომ არც ერთი არ გამქრალიყო სამუდამოთო. თქვენ რამდენსამე საათს ანდომებთ დღეში თქვენ-თქვენ ხელობას და მე-კი მხოლოდ რამდენსამე წამს ვანდომებდი, მაგრამ მაინც დღე და ღამე გაერთებულნი მქონდაო. თვითოეულის თქვენგანის ნაშრომი მსხვილად მოსჩანს და ჩემი-კი არაო? მამ შეკრიბეთ ყოველი მხრით ჩემი წვრილმანი ნამუშევარიც, შეაერთეთ, შეჰკონეთ და მაშინ დაინახავთ, თუ რამ სისხო იქნებაო. ერიდეთ, შვილებო, უსამართლობას!.. საპირადო თავმოყვარება ეშმაკის იარაღია. ის, ვინც თავის თავზე მეტსა ჰფიქრობს, ვიდრე ოჯახზედ, კარგი მუშა არ არის. არა, ყმანვილებო, ეგ გოდორიც შეინახეთ, გამოგადგებათ. ვინც თქვენში ორგული და მტრელი გამოჩნდეს, ის ჩასვით შიგ და ის დააგორეთო. მე-კი უგოდროდაც თავდაღმართში მიმავალი ვარ და მშვიდობით, ღმერთმა ხელი მოგიმართოსო!“

დალოცა მოხუცმა და ხელში ყავარჯნით დაუყვა თავდაღმართს. წინ სიფრთხილით ადგამდა ბიჯს. ფეხი არსად წამოვკრაო, და უკანაც ხშირად იხედებოდა, ერთი კიდევ დავინახო ჩემი შვილები რას შვრებიანო და მათ ყოველ დანახვაზე გული მაინც სიყვარულით და იმედით უძგერდა.

მკითხველო, შენ ხომ არ შეგხვედრია ის მოხუცი?

იყო და არა იყო რა, ერთი ხელმწიფე იყო უსაქმური და ჭამა-სმაზე გადაყოლილი. ერთხელ, სადილათ რომ იჯდა, მწვადი დაუგვიანეს, გაჯავრდა და ბრძანა: – „რა თავს იგდებს მზარეული, რომ ამდენ ხანს მალოდინებსო?! კუჭ-ღვიძლის შეწვას ბევრი რა უნდაო? შამფურზე წამოაგოს და ცეცხლზე მიაფიცხოსო“. გაგზავნა მსახური შესატყობათ; გავიდა ხანი და გაგზავნილი აღარ დაბრუნდა. მეორე გაგზავნა, ისიც დაიკარგა. მესამე... მეოთხე... მეხუთეც... რაც მსახურები კი ადგენ თავზე, ყველა გაგზავნა და აღარც ისინი დაბრუნებულან. გაგზავნა ვეზირი, ისიც დაიკარგა; შვილები გაგზავნა, აღარც ისინი დაბრუნებულან. მერე ცოლს უთხრა: – „შენ მაინც შემიტყვე, რა ამბავიაო!“ წავიდა დედოფალი, ისიც იქ დარჩა. გაუკვირდა ხელმწიფეს და თქვა: – „სწორეთ რაღაც ამბავი უნდა იყოსო!“ – თვითონ წავიდა და, რომ შეჰყო თავი სამზარეულოში, მისთანა თქვენს მტერს, იმას საქმე მოუვიდა: თურმე კუჭი გადმოგორებულყო, გაეღო პირი, ჯერ მზარეული ჩაეყლაპა და მერე ყველა, ვინც კი ამბის შესატყობლად მიდიოდა. ბოლოს ხელმწიფეც ჩასანსლა... გაიბერა, გაიზარდა და გამოგორდა კარში. მიდის და მიგორავს, ვინც შეხვდება წინ – ჰყლაპავს. ჩაუარა სოფლებს და ჩაუყლაპავი აღარავინ გაუშვა... შეშინდა ქვეყანა. ვისაც კი გულს ერჩოდა, დაუხვდენ წინ ზოგი კეტებით, ზოგი ცულით, ნაჯახით, წალდით, ზოგიც მშვილდისრით, მაგრამ ვერა დააკლეს რა, უფრო და უფრო აღებს პირს „კუჭია“, ჰყლაპავს დიდსა და პატარას!.. იზრდება და იბერება... მთისოდენა გახდა!.. მაინც მიდის და მიგორავს უგზოუკვლოთ. რომ ველარა გაანყვეს რა, წავიდენ სოფლები მკითხავთან. მარჩიელმა უთხრა: – „მაგას თქვენ ვერას დააკლებთ, ტყვილა ნუ აჯავრებთ და ნურც აკვდებითო. ეგ რასაც მეტს ჩაჰყლაპავს, ისა სჯობია: ბევრს ველარ მოინელებს და თან გადაჰყვებაო. გარედან ვერას დააკლებთ და, ვინც ჩაეყლაპოსთ, მის მუცელში თან სადგისი ჩაიტანეთ და შიგნიდან უჩხვლიტეთ ხოლმეო“. დაუჯერეს და მართლაც, რომ ველარ მოინელა ამდენი მსხვერპლი „კუჭიამ“ და შიგნიდანაც დაჩხვლიტეს, „ბუჰო“ ერთი დაიძახა და გასქდა. რაც რომ ჩაეყლაპა, ვერ მოინელებია და ისევ ისევ ცოცხლათ გადმოჰყარა ყველა... ცოცხლები იყვენ, მაგრამ მკვდრის ძილით კი ეძინათ, გარდა ერთი მეჩანგურისა, მარტო იმას ელვიდა და, რომ განთავისუფლდა, მოაწყო ჩანგური და დაამღერა:

სულხვაგო და ღორმუცელა, ძალთაპირა „კუჭიამ“, უსამართლოთ ჩანაყლაპი ყველა თურმე ფუჭიამ! ქვეყნის სასწორ-სამართალი ღვთის ხელი და მუჭიამ და რატომ არ ეკითხები მის განგებას, „კუჭიამ“! ბაბილონის გოდოლივით იბერები, იზრდებიო!.. რომ გასკდები გაპრენილი, მაშინ გამოფხიზლდებიო. გველეშაპმაც გადაყლაპა შუა ზღვაში იონაო... ჰგლოვდა ხალხი წინასწარმთქმელს, რადგანც მკვდარი ეგონაო. მაგრამ სამ დღეს მტრის მუცელში ცოცხლათ მოიკალათაო, მეოთხე დღეს გამოვიდა ხმელზე ძალისძალადაო. სთქვა: „რა დიდხანს მძინებია, სამ დღესა და სამ ღამესო, უსიცოცხლოთ, უსინათლოთ, მოკლებული სიამესო. „მაგრამ, ღმერთო, ვისაც თურმე არ გასწირავ მაღლით შენო, ის არ ჰქრება და იმის ბნელს ნათელ შუქსაც მიაფენო!“ ამდენ მსხვერპლსაც გადმოხედე მოწყალეების თვალითაო, გაუმტკიცე ნეტარება კარგი მომავალითაო!..

სიმღერამა და ჩანგურის წკრიალმა ნელ-ნელა ყველა გამოაღვიძა... წამოდგა ზეზე მეფეც, მიიხედ-მოიხედა და ღმერთს მადლი შესწირა: „გმადლობ, უფალო, რომ ახლა გადამარჩინე და ან, თუ კიდევ კუჭს მივენდო, უარესიც დამმართეო“. შეჰყარა ისევ თავისი სახელმწიფო, მარტო ჭამა-სმაზე აღარ ფიქრობდა, დაუდვა გული სახელმწიფო საქმეებს და მის ბედს ძალლი აღარ დაჰყევდა... ჭირი იქ დავტოვე და ლხინი აქ მოვიტანე.

ბრონოულის წყარო

(ზღაპარი)

იყო და იყო, ღვთის უკეთესი არა იყო რა. ერთი ხელმწიფე იყო და ორი ვაჟიშვილი ყავდა, ნანატრი და სანატეპო. სახელმწიფო კარგათ იყო და ხელმწიფის ბედსაც ძალი არ დაყუფდა, მაგრამ მაინც გაცილებული არავის უნახავს. შვილები წამოიზარდენ, მივიდენ და კითხეს:

– რა არი, რომ შენ პირზედ ღიმილი არ დაგვინახავსო? ხელმწიფემ ამოიოხრა, ისე რომ გულ-ღვიძლი თან ამოატანა და სთქვა:

– შვილებო! რალა სასაცილო პირი მაქვს, რომ დედათქვენი მზე-თუნახავთმზეთუნახავი დეეკაჟმა მომპარა და ამდენი ხანია მისი ასავალ-დასავალი ველარა გავიგეთ-რაო.

შვილებმა მოახსენეს:

– ნება გვიბოძეთ, ჩვენ წავალთ, მოვნახავთ, სადაც იქნება და დავიბრუნებთ დედასო.

გაეხარდა ხელმწიფეს, შეყარა ჯარი და გაისტუმრა შვილები. ნავიდენ, დიდი იარეს, პატარა იარეს, ცხრა მთა გადაიარეს და მიადგენ ერთ ორკაპალა გზას; მარცხნივ ეკლიანი იყო და მარჯვნივ იავარდით მოფენილი, უმფროსმა ძმამ უთხრა უმცროს ძმას:

– ამ ორი გზის მეტი არსად სჩანს... ან იქით იქნება წაყვანილი დედაჩვენი და ან აქეთო. წილი ვყაროთ, ჯარი გავიყოთ, ერთი ერთს გზას დავადგეთ, მეორე მეორესო. დათანხმდენ; ყარეს წილი და ეკლიანი გზა უმცროს ერგო. ჯარის გაყოფაზედ რომ მივარდა საქმე, არჩევანში აღარავინ აღარ ისურვა ჩაყოლა და უმფროსს გაჰყვენ!.. გამოვიდა მხოლოდ ერთი ახალგაზრდა და უთხრა მარტო დარჩენილ ბატონიშვილს:

– დედიჩემის ძუძუნანოვარი ხარ, მე შენი ძიძისშვილი ვარ, ვერც ჭირში და ვერც ლხინში თავს ვერ დაგანებებო. ნავიდა უფროსი მარჯვნივ და იახლა მთელი ჯარი. დაადგა ეკლიან გზას უმცროსი და თან გაყვა მარტო ძიძისშვილი. მთელი დღე იარეს, და გავიდენ ერთ მინდორში; ნახეს, რომ ერთ კაცს წისქვილის ქვები წამოუცვამს მუხლის კვირისთავებზე და ისე დასდევს კურდღელს დასაჭერად. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს:

– კაცო, რამ გადაგრა? რას შვები? რათ იჭირვებ საქმეს, რომ ამოდენა ქვები მუხლის თავებზედ წამოგიცვამსო? მონადირემ უპასუხა:

– ასე რომ არ ვქნა და ისე ფეხდაფეხ გამოვუდგე კურდღელს, გავასწრებ და უკან დამრჩებო; და ახლა კი ამ ქვების წყალობით დონეზე მომყავს ფეხები, რომ დავიჭირო. გაუკვირდათ და კიდევ კითხეს:

– სადაური ხარ და რა ქვეყნის, რომ მაგისტანა სწრაფი ყოფილხარო? ყველა შენსავით გარბის, თუ მარტო შენ ხარ განსხვავებულიო?

– მარტო მეო! – უპასუხა მონადირემ, – სხვები ყველა თქვენსავით დადიანო; მე თილისმით მაქვს ნასწავლი და თუ თქვენ შვილდისარს აიყრით და გადმომცემთ, ჩაგიყვანთ ორმოში და ერთ დღესა და ღამეს გასწავლით ჩემსავით სირბილსო. აიყარეს მგზავრებმა შვილდისარი, გადასცეს და ორმოში კი მარტო ძიძისშვილი ჩაჰყვა. ბატონიშვილი ორმოს პირად უცდიდა. დანიშნული ვადა რომ გავიდა, ამოვიდა ორმოდან ძიძისშვილი და უთხრა ბატონს; „ვისწავლეო!.. და გაუდგენ გზას. ცხრა მთა რომ გადაიარეს, ვაკე გამოჩნდა, შუაგულში ერთი კაცი დამხოზოდა დედამინას თავდაღმა და იცინოდა. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს:

– რა გაცილებსო?

– როგორ რა მაცილებსო, – სთქვა დანოლილმა, – ქვესკნელში ჭიანჭველები ირევიან, ერთად ველარ მოთავსებულან, ერთმანეთს ეყრებიან, ყოფა-ცხოვრებას იყოფენ და ჩხუბი მოსდითო. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს:

– რა სურიელი ხარ და რა ქვეყნის, რომ მაგ სიშორეს ხედავო? თქვენ ქვეყანაში ყველა მაგრე შორს მჭვრეტელია თუ მარტო შენ გამოსულხარ მაგისტანაო?

– მარტო მეო! – უპასუხა, – თილისმითა მაქ ნასწავლი და თუ ფარს აიყრით და მომცემთ გასამზედლოში, ჩაგიყვანთ ორმოში, ერთ დღესა და ღამეს გაგწვრთნითო, ხმალი აღარა გვაქვს და ფარი რათ გვინდაო, სთქვეს მგზავრებმა და დაეთანხმენ. ჩაჰყვა ორმოში ძიძისშვილი, ხელმწიფის შვილი გარედ დარჩა, ერთი დღე და ღამე უცადა და რომ ამოვიდა ორმოდან ძიძისშვილი, მზე შუბის ტარზე იყო გადმოხრილი. ბატონმა უთხრა ყმას:

– ხომ ხედავ, ფარი ჩვენ აღარა გვაქვს და ხმალი?! თუ რამე იცი და შეგიძლია, ახლა გამოგაჩდებო, ოთხივე მხრით გაიხედე და რაც ნახო გასაკვირვალი, მითხარიო. მიიღვა შუბლზედ ხელი ძიძისშვილმა, ჩამოიფარა თვალებზედ, გაიხედა სამ კუთხით და არა სთქვა რა; მეოთხეს რომ მიუბრუნდა, სამხრეთისაკენ, დაიყვირა:

– ერთ მაღალ კლდის ძირში შვენიერი ბრონოული ამოსულა, მაღლიდან თავზე წყარო გადმოჩუხჩუხებს, კლდეში გამოქვაბულია და

შიგ ხელმწიფის სასახლეა; იქ ოქროს ტახტზედ ზის მარტოდმარტო ერთი მზეთუნახავი და ცხარე ცრემლით ტირისო. კლდეს კარები არა აქვს, თავისთავად ხან გაიხსნება და ხან შეიკრავს პირს თვალის დახამხამებამდის, თუ არ ქარი, ისე ხორცშესხმული ვერავინ შეასწრებსო.

– მამ კარგი, შენ ხომ შეგიძლიაო, – უთხრა ხელმწიფის შვილმა; – ნავიდეთ, შეხტი და შემიყვანო! ნავიდენ, დიდი იარეს, პატარა იარეს, მიუახლოვდენ დანიშნულ ადგილს. კლდემ რომ პირი გააღო, ისკუპა ძიძიშვილმა და შევარდა შიგ; მისცა ალიკაპი, დაატანა რიკი კლდის პირსა და პირს შუა და შეიყვანა ბატონიც. გაოცდა მზეთუნახავი და იკითხა:

– ვინ ხართ და რა სულიერი, რომ აქ მოსულხართო? დევკაჟის შიშით მალლა ცაში ფრინველები ველარ დაფრენენ და დაბლა მინაზედ ჭინჭვლები ველარ დაცოცვენო... ნადით, თავს უშველეთ, თუარამ, სანადიროთ წასულია და თუ მოგასწროთ, მეც მომკლავს და თქვენზე უცოდვესი ქვაც აღარ იქნებაო. ხელმწიფის შვილმა თავის თავგადასავალი უამბო. შეკვივლა მზეთუნახავმა, გადაეხვია და მიიკრა გულზედ, ჩემი შვილი ყოფილხარო და თავს უშველეთ!.. ატირდა, აავსო ცრემლებით მილები და წყაროდ ბრონოულის თავზედ გადააჩუხჩუხა. თურმე ბრონოულის წყარო ამ მზეთუნახავის ცრემლები იყო, ჩუმათ მილებში ნაგუბარი. ხელმწიფის შვილმა უთხრა ძიძისშვილს: აპა ერთი გაიხედე და შეგვატყობინე, შორს არის თუ ახლოს ის წყეულიო? გაიხედა ძიძისშვილმა და სთქვა: ცხრა მთას გადაღმა შავტყეში, ქორბუდიანი მოუკლავს, ხეზედ ჩამოუკიდებია, შუბი ძირს მიუყუდებია, ატყავებს, მაგრამ ჯერ ნახევარიც არ გაუტყავებიაო. მიათვალაიერ-მოათვალაიერა სახლში იქაურობა და კუთხეში თვალი მოჰკრა ერთ პატარა ოქროს კოლოფს, ირგვლივ თვალმარგალიტით შეჭედო, რომელსაც არც თავსახურავი ჰქონდა, არც კარი, არც კლიტე და არც გასაღები. გაუკვირდა და სთქვა:

– ეს რა არის, რომ ამ ჩამოსხმულ კოლოფში შვენიერი ჩიტი ზის და როგორ ჩაუსვამთო?

– ეგ ჩიტი იმ წყეულის სულიაო, – სთქვა მზეთუნახავმა, – სანამ მაგას არა გაუჭირდება რა, ვერც არავინ მის ხორცს დააკლებს რამესო:

- თვითონ ის რით ალებსო? – კიდევ ჰკითხეს.
- ამირანის გასაღებითო.
- ამირანის გასაღები რა არიო?

– რა არიო და სამყური ბალახიო, – სთქვა მზეთუნახავმა. – დიდხანს იყო კლდეზე მიჯაჭვული ამირან გმირთა გმირი. მისი ცოდვით დედამინა ინვოდა, ცა და ქვეყანას ებრალებოდა, მაგრამ ვერავინ უშველა... ბორკილი არა ტყდებოდა. ერთხელ მივიდა ჭინჭველა და უთხრა:

– მეცოდები, რომ მაგრე იტანჯები და თუ დამიმადლებ, გიშველი, აგიშვებო. ამირანს გაეცინა და უთხრა:

– დედამინის ზურგზე შენზე პატარა არა დაცოცავს რაო, მაგრამ გული კი ყველაზე დიდი გქონია და შეუძლებელს იჩემებო. ჭინჭველამ უთხრა:

– აპა, მე გეტყვი და შენ ყური დამიგდეო: ერთხელ გველმა ბაყაყი დაიჭირა, ჩაყლაპვა უნდოდა, ძერამ გააშვებია; ბაყაყმა თავს უშველა, გადახტა ბალახებში, მოგლიჯა მათიტელა ბალახი, დაიღვა ნაკბენზედ და წყლული მოიშუშა; მე გამიკვირდა, მივედი მათიტელასთან და ქება შევასხი:

– ბალახი შენ ყოფილხარ-მეთქი.

– ბალახი მე კი არა ვარ, აგერ რომ ჩემ გვერდით სამყური იზდება, ის არის, რომ ცხრაკლიტულებს ალებს და ბორკილებს ამტვრევს... მიდების მეტი არა უნდა რაო. ეს რომ გავიგონე, მივედი, მოვგლიჯე სამყურას მეოთხე ფოთოლი და წამოგიღეო. მიცოცდა, მიაღვა ამირანის ჯაჭვს და გაიხსნა ბორკილი. ამირანმა თავი აიშვა და ჭინჭველა დალოცა:

– რაც ტანი გაქ, ერთი ათასად იმაზე მეტი ძალა მოგეცესო. ეს სამყური ბალახი ამირანს, რაღაი თავი აუშვია, გადაუგდია, წყეულ დევკაჟს უპოვნია და სადღაც დამალული აქვსო. მიიხედ-მოიხედა ძიძისშვილმა და კედელს შუა ჩაკირული დაინახა ამირანის გასაღები: გამოიღო, მიაღვა კოლოფს, გახსნა, გამოიყვანა ჩიტი, მისცა ხელმწიფის შვილს:

– მაგრად მოუჭირე ხელი, არ გაგიფრინდესო. მოუჭირა ხელი, რაც ძალი და ღონე ქონდა. კითხა ძიძისშვილს:

– აპა შეხედე, რას შვება უწმინდურიო?

– მისთანა შენს მტერს, რაც იმას ემართებოდესო: დანა ხელში გავარდნია და გულს ეყრებაო. წააგლიჯა თავი ჩიტს. ახლა რაღას შვებაო?

– თავი წაძვრა და ტანი უსულოდ ფართხალობსო. – გადხარხარა მზეთუნახავმა, გადავრჩით განსაცდელსო!.. გამხიარულდენ ყველა

ერთათ, დახვიეს ხელი აუარებელ თვალმარგალიტს და წამოვიდენ. დიდი იარეს, პატარა იარეს, ცხრა მთა გადაიარეს და მიადგენ ისევ ორკაპალა გზას. დაბრუნებული ხელმწიფის შვილი მისი ჯვართ წინ შემოეყარა, გამოიკითხა ამბავი და ყოლიფერი რომ შეიტყო, დაავლო ხელი მზეთუნახავ დედას, თავის ჯვარიც გააძრახა და გაუდგა გზას. გზაში დედას უთხრა:

– თუ გაგიმხელია და ჩვენი გასამტყუნებელი გითქვამს ხელმწიფისათვის, ამ ჯვარს ხომ უყურებ? შენც მოგკლავ და ხელმწიფესაცო. შეშინდა დედოფალი. მეფეს მახარობელი გაუგზავნა უფროსმა შვილმა: – ჩემი ჯვართ დევების ქვეყანა ავიკელი, ციხე-ქალაქები დავაქციე, თვალმარგალიტი წამოვიღე და დედოფალიც მოგვყავს და მოგვიხარიაო. გამხიარულდა ხელმწიფე, შეიძრა მთელი სახელმწიფო, დაჰკრეს ბუკი და ნალარა და ზარითა და ზეიმით მიეგებენ გამარჯვებულებს. შვილი ტახტზედ აიყვანა ხელმწიფემ და ბრძანა: – მოდი და ყველამ თაყვანი ეცით გმირსო! დიდი და პატარა მუხლზე კოცნიდა და გამარჯვებას ულოცავდა. მოვიდენ ბოლოს მეორე ძმა და ძიძისშვილი დაქანცული, დაღალული, დაგლეჯილი ტანისამოსით, აღარც ფარი ქონდათ და აღარც შვილდისარი. მოვიდენ და თქვეს:

– დედოფალი ჩვენ გამოვიხსენით და მაგას თაყვანს რათა სცემთო?! გაუკვირდა სუყველას და სიცილი ასტეხეს. ზოგმა სთქვა, გაგიჟებულანო! ზოგმა, შუბლის ძარღვი გასწყვეტიათ, გაურცხვებულან და ტყუილის აღარა ცხვენიათ“. დამჯერე აღარავინ გამოდგა, ხელმწიფეც გარისხდა:

– მაგას ძმის შური ალაპარაკებსო, გააგდეთ ეგ სალახანა, სასახლეში არ შემოუშვათ და ეგდოს საბატეშიო! დედოფალი სწუხდა, მაგრამ შიშით ვერას ბედავდა... ენა ქონდა ჩავარდნილი. არ გაუვლია ხანს, რომ ჯავრმა აიტანა უმცროსი ძმა, გული გაუსკდა და მოკვდა. მისი სიკვდილი არავის რამედ შეუმჩნევია, მაგრამ დედოფალმა მეტი ველარ მოითმინა და გადმოჰყარა კურცხალი. ხელმწიფე შეშინდა და გამოკითხა მიზეზი:

– „ვაი თქმას და ვუი უთქმელობასაო!“ – წამოიძახა დედოფალმა, – არ ვიტყვი – ღმერთსა ვცოდავ და თუ ვთქვი, შენც გაგწირავ და ჩემს თავსაცო. აღარ მოეშვა ქმარი:

– მითხარი, რა საიდუმლოა, თვარა შენც მოგკლავ და მეც ყელში გავირჭობ დანასო.

მაშინ დედოფალმა ყოლიფერი უამბო ქმარს, შეწუხდა ხელმწიფე, ჩავარდა სინანულში, შეყარა სახელმწიფო და დიდის პატივით

დამარხა მიცვალებული. ააგო მის საფლავზე მარმარილოს კოშკი, შიგ მისი ნიშანი დაასვენა და ბრძანება გასცა სახელმწიფოში, რომ ყოველ მზის ამოსვლისა და ჩასვლის დროს დიდი და პატარა მიდით ხოლმე თაყვანისსაცემლათო. ხელმწიფის ბრძანების ურჩი აბა ვინ იქნებოდა? მიდიოდენ და თაყვანსა სცემდენ. მაგრამ ყოველთვის სწორედ იმ დროს ერთი მამალი შემოჯდებოდა ხოლმე კოშკის თავზე და გააბამდა ყივილს. მოახსენეს ხელმწიფეს ეს ამბავი. ხელმწიფემ ბრძანა:

– აქ რალაც ამბავი უნდა იყოს, ის მამალი უმიზეზოთ არ უნდა იძახოდეს, დაიარეთ მთელი ჩემი სახელმწიფო და მისთანა ვინმე მონახეთ, რომ მისი ენა ესმოდესო. გამოვიდა ძიძისშვილი და მოახსენა:

– „მე ვიცი, ჩემო ხელმწიფეო! ის მამალი ქვეყნის უმადურობას ყივისო: ცოცხალი რომ საბატეში გყავდათ და მკვდარს მარმარილოს კოშკი აუგეთ, სიცოცხლეში რომ კიჟინას აყრიდით და ახლაკი თაყვანს სცემთ, მაგითი ამ საწყალსა რა გაუკეთებაო“. შერცხვა ხელმწიფეს, დაფიქრდა და სთქვა:

– არც არაფერი მაგ მამლის ყივილიდან გამოდისო. თუ მაგდენი იცოდა, ადრე დაეყივლა, ის არა სჯობდაო?... ახლა კი მკვდარს რალას არგია და ან ცოცხალსო? ჰკარით ისარი და გადმოაგდეთო. მიცვინდენ მეისრეები, მოინდომეს მოკვლა, მაგრამ ერთი შეიფთქილა მამალმა, გაშალა ფრთები და ცხრა მთა გადაიარა. დარჩა ხელმწიფე პირდაღებული. ჭირი იქ დავტოვე და ლხინი აქ მოვიტანე.

(ზღაპრული მოთხრობა)

იყო და არა იყო რა. იყო დრო, როცა ადამიანს ყველა გრძნობაზე უფრო შიშის გრძნობა ჰქონდა გამოფხიზლებული და ყოველგვარ საშიშ-საზარელ არსებას, გინდ სულიერი ყოფილიყოს და გინდ უსულო, ყოვლის შემძლებლად ისახავდა, აღმერთებდა და თავყვანსა სცემდა. მრავალღმერთობის დრო იყო და ყოველ ერს თავისი შესაფერი ღმერთი ჰყავდა: ზოგს ლომი, ზოგს სპილო, ზოგს გველეშაპი, ზოგს დიდი გველი და სხვანი, ერთი სიტყვით, ვისთვისაც რა უფრო საშიში და საფრთხილო იყო, იმას ემონებოდნენ. სხვათა შორის, იყო ერთი ქვეყანაც „კუდაბზიკეთი“, ოდესმე სახელგანთქმული და მონონებული, მაგრამ ბოლოს კი ისე დაცემული და დაჩიანებული, რომ მისი მკვიდრები ნაცარქექიაობის მეტს ველარას ახერხებდნენ: უჯდენ კერას და ერთმანეთს უჩუჩხურებდნენ. მათთვის რალა საჭირო იყო ან ლომი, ან ვეშაპი, რომ მათი მანუხებელი ჭილუაც დიდი რამე ეგონათ? და მოინდომეს მკბენარის თავყვანისცემა, მაგრამ არ იცოდნენ ვისთვის მიეცათ უპირატესობა: ტილისათვის თუ რწყილისათვის? ზოგს ის მოსწონდა და ზოგს ეს!.. არჩევანზე მივარდა საქმე. კუდაბზიკელები ორად გაიყვენ. ერთმა მხარემ ტილი გამოიყვანა თავის კანდიდატად და მეორემ რწყილი, ვერ შეთანხმდნენ, მოუვიდათ ჩხუბი და ნაცარმტუტი აადინეს. დაერიენ ერთმანეთს და აღარ ზოგავდნენ. ამ საბრალოებს სულ კერას ძირში ეძინათ, არაფერს არ დასდევდნენ, არა ეინტერესებოდათ რა და მხოლოდ სამ წელიწადში ერთხელ, არჩევნების დროს, გამოაწყეტდნენ თვალებს ბეცად, ახორხოზდებოდნენ, აჭიჭყინდებოდნენ, ერთმანეთს ნაცარს აყრიდნენ თვალეში და არჩევნებს რომ მორჩებოდნენ, ისევ ისე ჩვეულებრივად მიეგდებოდნენ კერას ძირას... ცარიელი გუდა ადვილი გასაბერავია!.. კაციც ასეა: რაც უფრო ცარიელი აქვს თავი და გული, უფრო მალე იბერება და თავის თავიც დიდ რამედ მოაქვს. კუდაბზიკების ქვეყანაშიაც ეს სენი საერთოდ იყო მოდებული; ათში ცხრა იბერებოდა და სხვის თვალში რომ ბენვს ეძებდა, თავისაში დვირესაც ველარ ხედავდა. დიდი და პატარა ენად იყო გადაქცეული: ტიტინობდნენ და ლაქლაქობდნენ! ერთი მათგანი რომ იტყოდა, მაგალითად, „მარ-

შან ზამთარში კურდღელი მოთოვაო“, მეორე დაუმონმებდა: „მართალიაო! და შიგადაშიგ შველიც გამოურიაო“. ყველა ტრახახობდა, ყველა თავის თავზე ლაპარაკობდა, გაისმოდა განუწყვეტელი „მე, მე და მეო!“ ასე რომ, ბრმას რომ ყური დაეგდო, იფიქრებდა: აქ სწორედ სადღაც თხის ჯოგიაო. მართალია, თითო-ოროლა შეგნებული და ქვეყნისთვის გულშემატკივარი მათშიაც ერია, მაგრამ იმ არევ-დარევაში და საერთო ხორხოზში ვინლა რას გაიგონებდა, რომ ყურთასმენა აღარსად იყო.

– თქვე უბედურო ნაცარქექიებო, მოეგეთ გონებას, – ურჩევდენ შეგნებულები საბრალო თანამემამულეებს, – რა დროს ეგ ნილადობილაა?.. რას გადაჰყოლიხართ მაგ „რწყილობია-ტილობიას“? ისე როგორ დაგაბრმავათ ცოდვამ, რომ ცხვირს იქით ველარასა ხედავთ? ქვეყანას ნადირ-მხეცები შემოსევინ, ლამის გაგვანადგურონ, ერთი ტყვილა შემქაქანებელიც არსადა სჩანს და თქვენ კი ჭიანჭველეთში გინდათ თავი ისახელოთ და ისიც უკუღმართობითო!..

– არ შეიძლება, არ შეიძლება! – ყვიროდენ ნაცარქექიები, – ჩვენც კაცები ვართ, ქუდი გვახურავს და უღვაშები გვასხია!.. სხვებს თუ ჰყავსთ სათაყვანო და არჩევნებში შედიან, ჩვენ რალა ვართო?

– კი ბატონო! მაგრე იყოსო, – უპასუხებდენ შეგნებულები. – აარჩიეთ, მაგრამ მისთანა კი, რომ ვარგოდეს რამედ და ქვეყნის გამოსადეგი იყოს რამემიო!.. თუ მართლა მწერ-ბუზებს იქით გზა აღარა გაქვსთ რა, ფუტკარი აირჩიეთ: ის მაინც თაფლსა და სანთელს აკეთებს; ან აბრეშუმის ჭია, დარაიას რომ გაძლევსთ! ან წურბელა, ცუდი სისხლის სხეულიდან გამომწოვიო და სხვანი...

– ეჰ, არა, არა! – გაიძახოდენ ნაცარქექიები, – ფუტკარი მოუსვენარია, გარეთ დაბუზის აქეთ-იქით და ჩხვლეტაც მწარედ იცის, ყაჭის ჭია – მყრალია, წურბელი მოსისხარიაო და სხვანი. ბატონი ტილი და ბატონი რწყილი კი განუშორებლად დღედაღამ სულ ჩვენთან არიან და მხოლოდ ამ ორ გვარს ეკუთვნის და შეშვენის ჩვენი თავყვანისცემაო! ამ ორს იქით გზა არა გვაქვს. ან ერთი უნდა ავირჩიოთ და ან მეორე და საქმე მხოლოდ ჯობინობაზე არის მიმდგარიო!

– სად თქვენი კანდიდატი და სად ჩვენიო? – გაიძახოდენ ტილაძეები. – თქვენი ერთი გიჟი ვინმეა, მოუსვენარი, ხან აქ არის, ხან იქ, ერთ ალაგას ვერ მიისწრებ, ვერ გააჩერებ! ხან აქ შეძვრება და ხან იქ, დღედაღამ მოსვენებას არ იძლევა! სადაც არ გგონია, იქ

გაჩნდება, სადაც არ ელი, იქ გიკბენს და თუ შეგატყოთ, ჩემი დაჭერა უნდათო, ისკუპებს და ცხრა მთას გადაეველება! ჩვენი კანდიდატი კი მშვიდობიანი, დარბაისელი, დამჯდარი ხასიათის, მორიდებულ-მოკრძალებული; შორს წასვლის თავი არა აქვს!.. მართალია, ხანდახან ჩუმად იკბინება, ისე რომ ტანს მოგაფხანებებს, მაგრამ, თუ შეგატყო აღშფოთება, შეინანებს და იქვე სადმე ნაოჭში მიიმალებაო.

– ეგ ღირსება კი არ არის, წუნიაო, – უპასუხებდენ რწყილაძეები, – ჩვენი კანდიდატი კი მარდია, ცოცხალი, მიხტი-მოხტის, ხან იქ შეძვრება, ხან აქ!.. გაგალვიძებს, გამოგაფხიზლებს და გაგაშფოთებსო!.. თქვენი კი საზიზღარი რამ არის და ყოვლად საბრალო!

ასე ამგვარად, თავისებურად თავთავისას გაიძახოდენ ორივე მხრით მოპირდაპირეები და მათ ბრძოლას დასასრული აღარ ჰქონდა. ბრძოლაც ხომ ახირებული იყო ამ ნაცარქექიების! არ იყო მისთანა უპატიური რამ, ერთმანეთისათვის რომ არ შეენამებიათ და არც უშვერი რამ, ერთმანეთისთვის რომ არ ეკადრებიათ! ამ არჩევნების დროს რომ „კუდაბზიკეთი“ გენახათ, იტყოდით: ქვეყანას სწორეთ მტერი შემოჰსევია და ხალხიც საომრად მომზადებული დახვედრას უპირებს, რომ სამშობლო გადაარჩინოსო. მაგრამ რა ბრძანებაა!! ის მხოლოდ „რწყილობია-ტილობიას“ თამაში იყო!.. ამ არეულობის დროს გარეშე მტერმა ისარგებლა და სიცილით გაიძახოდა: „წამკიდებელი წაჰკიდეთ, ორივეს თავი წასწყვიტეთ!..“ და მართლაც რომ „კუდაბზიკეთი“ დლითი-დღე სიგლახაკეში ვარდებოდა: ტურა-მელები ფრინველებს იპარავდენ, მგლები ოთხფეხს იტაცებდენ და დათვი იქაურობას ტორავდა და ანადგურებდა, – ერთი სიტყვით, პატრონი აღარავინ იყო!.. ბოლოს ჩავარდა ქვეყანა იმისთანა განსაცდელში, რომ ტილიც დაავინწყდათ და რწყილიც!.. დიდი და პატარა ტირილით გაიძახოდა: „გვიშველეთ, ვინ ხართ მამაციო?!“ დაგვიანებული „ვაი! ვაი!“ და „გვიშველეთ!“ კარგად მოგეხსენებათ, ვერაფერი მალამოა წყლულისათვის, და საბრალო ნაცარქექიების სატიკვარსაც აღარა ეშველა რა!.. მაშინ კი ჩაფიქრდენ, ჩახვდენ გონებაში და სთქვენ: ეს რა გვემართება? სწორედ გაღალული ვართ, თვალი გვკრეს და დაგვაჩანანაკესო! შემლოცველი უნდა სადმე მოვნახოთო! – აქეთ ეცენ, იქით ეცენ, მოიყვანეს ერთი მკითხავი და გამოალოცვიეს „თვალყვისა-თვალწაკრავისა“. ბებერმა სამჯერ პირჯვარი გამოისახა, სამჯერ თავი გააქნია, სამჯერ თვალეში მიაფურთხა ნაცარქექიებს, სული შეუბერა და მოჰყვა:

ნაცარქექია, ქექია,
ფუჭო, ტყუილავ-ბექია,
რას მიგდებულხარ კერასა,
თავი რად გაგიქექია?

ტილზე ნუ ჰფიქრობ, მოშორდი,
რწყილს აუარე გვერდიო!
რად გინდა პრიშტი-პრუშტები
და სომნის ეფრემ-ვერდიო?..

ნუ ჰკარგავ, შენი რაცა გაქვს,
ნურც ეხარბები სხვისასა!..
პატარა წყარო სჯობია
სასმელად მლაშეს ზღვისასა!..

ადექი, ნაცარქექია,
ნუ მიგდებულხარ კერასა,
ჭიანჭველებში ნუ ეძებ
დაკარგულ ბედისწერასა!..

ეს რომ შეულოცა, თავზე ხატის ნაბანი გადაასხა ნაცარქექიებს და რადგანაც ნაცარქექიები პირდაღებული შეჰყურებდენ მკითხავს, წყალი ნახევარზე მეტი პირში ჩაესხათ... მეტი მოუვიდათ და კინაღამ დაიღრჩვენ... აუვარდათ ხველა. ბებერმა ხელახლა გამოისახა პირჯვარი და სულთამბრძოლის შეულოცა¹:

„ცისა და ქვეყნის შუამავალი, დედა მარიამ, იჯდა სამოთხისა კარსა და ლოცვილობდა. მოვიდა წმინდა გიორგი, თავყვანი სცა და მოახსენა: „დედაო მღვთისაო! მოვიარე ფეხდაფეხ შენი წილმხვედრი, ვნახე დაცემული, დავარდნილი, სადაც აღარცა ძველი ძველობს და არც რა ახალია“. ატირდა დედა მარიამ და ცრემლი მისი მარგალიტად ეყრებოდა ქვეყანასა ზედა. მივიდა იესო და შეეკითხა: „დედაო, რას სტირი, ვის იგლოვ? ცასა და ქვეყანასა?“ – „ვსტირ ჩემ საწილოსა! ვგლოვ ჩემ სადედოფლოსა, დღეს დაცემულსა, დავრდომილსა და შენგან დავინწყებულს, ხელაღებულსა!“ – „არა, დედაო ჩემო, მე

1 სახალხო შელოცვა (ავტ. შენ.).

როგორ დავივინყებ შენს სადედოფლოსა? ხელს ვით ავიღებ შენს ნილხვედრზედა?.. მხოლოდ გამოვსცდი იობის განსაცდელითა, რომ უმეტესად გავჰკურნო და ავამაღლო! ნყეულმცა იყოს ეშმაკი მის-დამი შეჩენილი და ფუ! მის ავის თვალთ შემყურესა!..“ გაიხარა მარიამ, შეწყვიტა ცრემლები და ღიმილი ტკბილი ქვეყნად ნათლად მოჰფინა. ამინ“

[1899]

იგაკეზი

ერთის ციხე-დარბაზის ჭერქვეშ ბუდობდენ თავგები თავისუფლად და შეუპოვრად. ზაფხულში გრილი იყო მათი სადგომი და ზამთარში თბილი და მით უფრო სანეტარო, რომ მაზედ თავგებს შემცილებელი არავინა ჰყავდათ.

ჭერზეითი მდგმურებისაგან ჭერქვეით მცხოვრებთ, ხშირად, ზეციურ მანანასავით, სხვადასხვა საკნატუნო, საცუცნელი ნამცეცები უცვივდებოდათ.

მაგრამ თავგუნიები მარტო ამასაც არ სჯერდებოდენ ხოლმე: ხშირად, ლამ-ლამობით წავიდოდენ სანუნკარზედ ქურდულად, და თუ სადმე მოახლებდენ თხილს, ნიგოზს, წაბლს, მწიფს და სხვა ამგვარ ზეთიან შეჭამადს, მაშინ უნდა გენახათ მათი ლხინი! ქონიც ძალიან უყვარდათ, ისე რომ მარტო ტყავიც რომ ჩაეგდოთ ხელში თუ კი ცოტაც იყო ქონი ეცხებოდა, ისე გამოხრავდენ ბასრი კბილებით, რომ ცხრილივით გახდიდენ ხოლმე.

შუალამის ხანს, როცა დარბაზში ფეხის ხმა და ხმაურობა მიწყნარდებოდა ხოლმე, მაშინ თავგები მოისაზრებდენ: „ეჰ, დაიძინეს მდგმურებმაო“. სიფრთხილით ამოყოფდენ თავს ჯურჯუტანებში, მიიხედ-მოიხედავდენ და, რომ დაიჯერებდენ გულს, ყველას დაუძინიაო, ამოცუნცულდებოდენ ჭერზეით და ასეთ ხრაგი-ხრუგს ააყენებდენ ხოლმე, რომ ყურთასმენა აღარსად იყო! პატარა მსუნაგები ხან ერთს კუთხეს ეცემოდენ, ხან მეორეს; ლოგინებზედ შეხტებოდენ და მძინარეებს ზედ ფეხებზედ გადაუცუნცულდებდენ ხოლმე. თაროები, შკაფები და უჯრები სულ დასინჯული ჰქონდათ. სანუნკარი თუ კი სადმე იყო, მიუგნებელი არ დაურჩებოდათ – საკვირველი სუნი იცოდენ.

ყველაზე უფრო მეტს ზარალს იმ მდგმურებში სანყალს ერთს ბებერ გადიას აძლევდენ: გადიამ თავის გაზრდილებისათვის სხვადასხვა სანუნკრების შენახვა იცოდა ხოლმე ბოყვში. პატარა ქურდები, რაკი უღვაშების ცმაცუნით მოისუნავდენ, რომ აქ არის საშოვარიო, ჩაეპარებოდენ ბოყვში და გაჰქონდათ ხრაგა-ხრუგი, ამ ხმაურობაზედ დედაბერს ხშირად გამოეღვიძებოდა და გააბამდა ყვირილს: „აცხა! აცხა! თქვე წყეულებო! აცხა!“ ამ დროს თავგები გაბუნაგდებოდენ და სანამ გადია არ დაიძინებდა, ჩუმად იყვნენ და მერე ისევ მიჰყვებოდენ ხვრას.

ისე გაუჭირდა გამდელს საქმე ამ თავგებისაგან, რომ ვისაც კი ნახავდა, სულ ამ თავგებზედ შესჩივოდა, და სანყალს ყველა სიცილს აყრიდა. განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქალბატონი აჯავრებდა ხოლმე გადაის: „გადია, ე თავგები რომ მანგრე გადაგემტერენ და საშველს აღარ გაძლევენ, როგორღაც ცუდი ნიშანი უნდა იყოსო, საიქიოს ხომ არ გისტუმრებენო!“ – ჰკითხავდა ხოლმე და თვითონ ხარხარს მოჰყვებოდა. „იცინე, იცინე, ქალბატონო, და როცა თქვენი კაბები ყველა შექმული დაგიხვდებათ, მაშინ ვნახავ, როგორ გუნებაზედ დადგებით! თუ კამოდში ჩაგეპარნენ როდისმე, თქვენს ფარჩის კაბებს ნაკვეც-ნაკვეცებად აქცევენო!“ – უპასუხა გადიამ.

ამ სიტყვაზედ ისე გაყვითლდა ქალბატონი, რომ თითქო ცა და ქვეყანა იქცევასო. შეშინდა და ან კი როგორ არ უნდა შეშინებულიყო, რომ მისი ღირსება მხოლოდ კაბებით იხატებოდა? ის მისთანა ქალბატონთაგანს ეკუთვნოდა, რომლებიც გრძნობას კაბებით იჩენენ და ჭკუას ფერუმარილით. ამფოთებულმა ქალბატონმა მაშინვე გამოსცა ბრძანება, რომ თავგებისათვის ხაფანგი დაეგოთ. იმ ღამესვე დაუგეს თავგებს ხაფანგი და მოსატყუებლად შიგ შეუდგეს დამწვარი ნიგოზი.

ნაშუალამევს, ხმაურობა რომ შესწყდა, თავგები ამობრძანდნენ ზევით, ეცათ ნიგოზის სუნი და გიჟივით მიაშურეს სათავგეს. საქმე მისწრებაზედ შეიქნა, მაგრამ ვაი მისთანა მისწრებას და უი მათს მოსწრებას: უცბად ხაფანგმა დაიძახა ერთი: ჩხიკო! დაკეცა კარები და რამოდინიმე თავგი შიგ მოემწყვრა. სანყლები ხან იქით ეცნენ, ხან აქეთ, შეჰქნეს წრიპინი, მაგრამ ვინ გამოიყვანდა იქიდან? მეორე დღეს, გადიამ რომ ისინი დაჭერილი ნახა, მოგეცათ ღვთის ნყალობა, იმან გული იჯერა და მათი ჯინი ამოიყარა: მოიტანა ნკეპლი და სულ ტურჩებში უცაცუნა სანყალ ტყვეებს; სანამ ოთხში არ ამოიღო, არ მოეშვა და მერე მკვდრები შორს გადაუძახა.

მაგრამ ბოლოს კი ისწავლეს თავგებმა ჭკუა. იფიქრეს: ეს რაღაც მანქანებაა, ჩვენ ხერს არ დაგვაყრის, ნურც ნიგოზი გვინდა და ნურც მაგას მივეკარებითო!

„გამოცდილება ჭკუის გვირგვინია; სიფრთხილეს თავი არა სტიკვიაო“ – ნათქვამია და, მართლაც, რაკი თავგებმა ჭკუა ისწავლეს, თავს გაუფრთხილდნენ და სათავგეს აღარ ეკარებოდნენ.

ისევ სიამოვნებით, გაუჭირვებლად და თავისუფლად დაინყეს ცხოვრება, სანამ ბოლოს, რამოდინიმე ხნის შემდეგ, მეორე უბედურება არ ეწვიათ.

ერთს დღეს მოესმათ საოცარი და საზარელი ხმა, მეორედ მოსვლის საყვირის ხმაზედაც უსაშიშრესი და უსიამოვნო! ეს ხმა კატის „მიაუ“ იყო. ზედა მდგმურებმა გაიჩინეს კატა.

ამ დღეს თავგებს წელში შიშის ქარი გაუდგათ და არა თუ ზევით ველარ ამობრძანდნენ, ჭერქვეშაც შიშით ცახცახებდნენ და თავ-თავის ბუდეში გულის ბაგაბუგით სუნგალი გაჰკრეს, სიცოცხლის ნიშანწყალი აღარ ჰქონდათ სანყლებს და მერეც დიდხანს ცახცახებდნენ შიშით.

მაგრამ ბოლოს ამასაც მიეჩვიენ: პირველი სანახაობა საშიშარი, თორემ მერე, რაკი თვალი გატყდება, ყოველი ჭირი ადვილი მისაჩვევია. ასე მოუვიდათ თავგებსაც: რამოდინიმე ხნის შემდეგ არა თუ ჭერქვეით აღარ ეშინოდათ კატის, ხანდახან, როცა კატას სხვაგან სადმე გაიგულებდნენ, ზევითაც ამოცუნცულდებოდნენ ხოლმე. ესეც უნდა ვსთქვათ, რომ ხანდახან კი ძვირად უჯდებოდათ თავგებს მათი გამბედაობა: კატა საშინელი ყურმახვილი იყო და მძინარეც რომ ყოფილიყო, მაშინაც გამოიღვიძებდა ხოლმე, თავგის ხრაგუნს რომ გაიგონებდა. მიეპარებოდა და უეცრად ისარივით დაეცემოდა თავზედ, დაიჭერდა და ისე აწვალებდა, რომ იმაზედ უსაცოდავესი ქვაც აღარ იქნებოდა: ხან მალლა აისვრიდა ბურთივით, ხან გაუშვებდა, ხან ისევ დაიჭერდა ხოლმე, იმდენს აწვალებდა, სანამ სიმწრით სულს არ ამოხდიდა.

ბოლოს ამ კატასაც გაუოსტატდნენ თავგები და ისე ხშირად აღარ ვარდებოდნენ ხოლმე საფრთხეში. ციცუნისას ეს არაფრად ექაშნიკა და ისე გაკმიდა ხმა, რომ რამოდინიმე ხანს აღარ დაუჭყავლია, გამოვიდოდა შუა ჭერზედ და მკვდარივით გაიშლართებოდა ხოლმე.

თავგებმა რომ დიდხანს მათის მტრის ხმა ველარ გაიგონეს, იფიქრეს, თუ ეს რა ამბავი უნდა იყოსო და ამბვის შესატყობლად გამოგზავნეს ზეით ერთი გულმაგარი და ფრთხილი თავგი. მზვერავმა მიათვალაიერ-მოათვალაიერა და შეჰხედა, რომ კატა ზედ შუა ჭერზედ გაშლართულა. ჯერ მძინარი ეგონა და ახლოს ვერ მიეკარა. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს კი მიუახლოვდა, უსუნა, დაუგდო ყური... კატა არ ინძრევას! „ეჰ, – იფიქრა, – სწორედ შეგვეწვინა ბედი და მომკვდარა ჩვენი მოსისხარი მტერიო“. კიდევ უფრო რომ დაეჯერებინა გული, ერთი კიდევაც უკბინა კუდზედ კატასა. მაგრამ ციცუნია მაინც არ განძრეულა. მაშინ კი სრულიად დარწმუნებული თავგი წავიდა გახარებული თავის გამომგზავნელებთან. გახარებ-

ულმა თავგებმა შესამონმებლად სხვებიც გამოგზავნეს და ბოლოს ეჭვი აღარ ჰქონდათ, რომ მათი მტერი მომკვდარაო.

შეექნათ დიდი სიხარული და დღესასწაულობა... ბევრი იმხიარულეს და ბოლოს მოინდომეს მკვდრის განკიცხვა და შეურაცხყოფის მიყენება. ამ აზრით შეთხზეს ლექსი, ავიდნენ დიდიან-პატარაიან სულ ერთად ყველა, ჯერ მასხარობით მოთქმით იტირეს კატა და ბოლოს ფერხული დააბეს კატის ირგვლივ ამნაირის სიმღერით:

ციცუნია კატაო,
მაგრე რამ დაგხატაო?
ნუ ხარ ჩვენზედ გაბუტვით:
სევდა მოგვემატაო.

კობტავ და თავმომწონეო,
„მიაუ!“ გაგვაგონეო!
თორემ შენის უბრობით,
ხედავ, დაგვალონეო!

ეს არს გასაკვირიო:
დაგიღია პირიო,
კბილებიც გიკრეჭია,
დაგდგომია ჭირიო!

მეტად არ გამწარდეო,
შენ ჩვენ არ გვიყვარდეო!
თუ გულს გერჩის, წამოხტი,
აბა, ინავარდეო!

ამ სიტყვებზედ უეცრად წამოხტა კატა, რომელიც თურმე სიკვდილს იგონებდა, დაერია თავგებს და მისთანა თქვენს მტერს, იმათ დღე დააყენა!

კუდი ბუძგვით აიპრიხა,
დააბრიალა თვალები,
შეხტა და შეინავარდა,
გაჰკრა-გამოჰკრა ბრჭყალები!

თავგებო, დედას გიტირებთ,
აბა ვინ დამემატები!
უმწვარად ჩაგაკრახუნებთ,
მინდა გიმტვრიოთ ძვლები!

თქვე წუნკო, ქონის პარიავ,
არა ხართ შესაბრალები, –
ეს მიაყვირა ციცუნამ
და ომი იწყო მალეები.

ზოგს კუდი დააგლიჯა, ზოგს კისერი მიაკვნიტა, ზოგს ტყავი დაატოვებინა და ზოგს ხორცი.

ძვირად დაუჯდათ თავგებს მათი სიბრიყვე და უდროვო ფერხული. დიდხანს ეწვოდათ ზურგის კანი.

მაგრამ დრო ყველაფერსა ჰკურნებს. გაიარა დიდმა ხანმა, დაავიწყდათ თავგებს ტკივილი, მაგრამ ის უბედური შემთხვევა კი ახსოვდათ და მეორედ აღარ ბრწყვებოდნენ: სცხოვრობდნენ თავისთვის ჭერქვეშ თავისუფლად და შეუპოვრად. მართალია, ბევრი მწუხარება გამოიარეს, სანამ გამოიცდებოდნენ, მაგრამ რა ვუყოთ, უჭირნახულოდ ღხინს სრული გემო არა აქვს!

იმ დღიდან დამოკიდებული თავგები ყოველთვის ბედნიერი იყვნენ, თავის ბედს სჯერდებოდნენ და მეტს არ ეძებდნენ.

ერთხელ, მხოლოდ ერთმა მათგანმა, სულელმა თავგმა, იუკადრისა თავის თავგობა და მოინდომა ჩიტობა. „რა არის ეს ჩემი სიცოცხლეო, – ამბობდა, – მუდამ მინაზედ ვხოხავ და მტვერში ვისვრები ჭერქვეშო! სხვაგან წასვლა რომ მინდოდეს, ერთ დღეს ერთ მანძილს ძლივს წავიცუნცულეხო და ჩიტი კი ერთს შემოჰკრავს ფრთას და თვალის დახამხამებამდის მთა და ველს გადივლისო. მეც რომ ფრთები მქონდეს, იმასავით ბედნიერი ვიქნებო“.

დაიწყო ვედრება: ღმერთებო, ფრთები მომეცითო. შეუსმინეს ღმერთებმა, გამოება თავგს ფრთები, გადაიქცა რალაც ცხოველად, აღარც ჩიტი იყო და არც თავგი.

გახარებული მიჰფრინდა ჩიტებთან. ჩიტებმა აათვალიერ-დაათვალიერეს და რომ შენიშნეს, ფრთები ჩვენი აქვს, მაგრამ ნისკარტი არა აქვსო და ტანად თავგსა ჰგავსო, აითვალწუნეს. იმდენი კორტნეს, რომ კინაღამ მოჰკლეს. თვალები ამოუკორტნეს და დაჩეკილი გამოაგდეს. საბრალო ლამურა მეტად შეწუხებული და დანყლული დაბრუნდა და მოვიდა ისევ თავგებთან. მაგრამ „ვაის“ გაყრილი „უის“ შეეყარა. თავგებმა რომ ნახეს ფრთები ასხიო, აიხირეს და იმდენი ჰკბინეს, სანამ არ გამოაგდეს თავის სოროდამ. გზადაბნეული მელამურა შეფრინდა ერთ ნანგრევში და იქ დაიწყო ბუდაობა და მას შემდეგ, მისი ნაშობი ლამურები სულ ნანგრევში და კედლების

ნახვრეტებში ცხოვრობენ. დღე ვერაფერს ვერა ჰხედავენ და ლამობით ბრმად დაეხეტებიან, აქა-იქ დაფრენენ, ბუზებს იჭერენ და მითი ირჩენენ თავს.

მაგრამ რომ თავის ბედის კმაყოფილი ვერ არიან. ეს მითი მტკიცდება, რომ, როდესაც ორი ლამურა ერთად შეიყრება, ერთი დაინყებს ხოლმე ტირილს: „წრიპ! წრიპ! წრიპ! წრიპო!“ და მეორეც უპასუხებს: „წრუპ! წრუპო!“ და გაჩუმდებიან.

იცით, ეს რას ნიშნავს, ჩვენებურად რომ გადმოვთარგმნოთ? ერთი შესჩივის მეორეს: „ვინც თავის გვარტომობას იწუნებს, ის ჩემსავით უბედური იქნებაო!“ და მეორეც უპასუხებს: „დიად! დიადო!“ მერე ორივე შეერთებულის ხმით მოჰყვებიან წრიპინს და დიდხანს, დიდხანს გულსაკლავად წრიპინებენ, თითქოს მოსთქვამენო, და ვინც დაუკვირდება, აი, რა სიტყვებს გაიგონებს მათ საზარელს ხმაში:

კრულ იყოს მისი სახელი,
ვინც მთა გასცვალოს ბარზედა!
თვის ტომის დამწუნებელსა
ჭირი მიუვა კარზედა!

ბოროტებისა მოსურნე
ბუნებისაგან კრულია!
მისი პირადი ღირსება
ყოველგან დაჩაგრულია!

კრულია მისი ხსენება,
ვინც დაჰგმობს დედაენასა,
თვის ტომს ლალატობს და მითი
თვით ფიქრობს მალლა ფრენასა!

[1875]

ძალღი და ცხვრები

ერთი ფარა ცხვარი დადიოდა თავისუფლად, თანაც ერთი ძალღი დაჰყვებოდა და ყოველთვის ყეფაში იყო ისე, რომ სწორედ თავი მოაქულა ცხვრებს. აუტყდნენ ცხვრები: რა უბედურებაა, რომ ეს ძალღი აღარ გვასვენებსო! ნეტავი რა სარგებელი მოაქვს ამის ყეფასაო? ყურთასმენა აღარა გვაქვს ამისგან და ბულბულების ჭიკჭიკიც აღარ გვესმისო!

ერთი სიტყვით, იმოდენად შეანუხეს ეს ძალღი, რომ ველარ გაუძლო მათს დევნას, დაანება ცხვრებს თავი და მოშორდა. თვითონაც მოისვენა და ცხვრებიც გახარებული დარჩნენ. – გამოიარა მცირე ხანმა და, მისთანა თქვენს მტერს, ცხვრებს საქმე მოუვიდათ: ძალღის ყეფა რომ ველარ გაიგონა მგელმა, იფიქრა: მისთანა სიზმრებს ვხედავ, რომ, მგონია, ჩემი ბედი აკუნტრუშდაო! – მიუახლოვდა ცხვრის ფარას და ძალღი რომ ველარ დაინახა, გაერია შიგ, ხან ერთს შეაჯდა ზურგზე და ხან მეორეს! ჰქიჩნიდა უმოწყალოდ!..... შევიწროებულმა და ბედის მანყევარმა ცხვრებმა ღმერთს მიჰმართეს ვედრებით: „ყოვლისშემძლებელო, ისევე წაღმა მოგვიბრუნე ჩვენი ბედის ჩარხიო! აქამომდე ძალღისაგან აღარ გვექონდა ყურთასმენა და ახლა მგელი უარესს გვიშვრება: ზურგზედ ტყავს აღარ გვარჩენსო!“ – იუპიტერმა მიუგო: „თქვენ უგუნურებო, თქვენაო! ის ძალღი იმიტომ კი არა ჰყეფდა, რომ თქვენ შეეწუხებინეთ, არა, იმიტომ არ ისვენებდა, რომ თქვენი მტერი მგელი შეეშინებია, და ეგ დღე არ დაგდგომოდათო. თქვენი ერთგული თქვენვე მოიძულეთ და ახლა რას მანუხებთო?!“ – შეწუხდნენ ცხვრები, და ისევე შეევედრნენ: „რადგანაც მისი დაბრუნება აღარ შეიძლება, ერთი პატარა ლეკვი მაინც გვიბოძეო!“ მაშინ გარისხებულმა ღმერთმა მიაყვირა: „თქვენ ისეთის ჯიშისა ხართ, რომ კუდი მოკლე გაქვსთ და რქები დიდიო, და სანამ მაგ რქებს არ მოიცვლით და ტყავს კუდის რიკამდე არ ჩაგახევენ, ვერც ძალღს იგუებთ და ვერც კატასო! ბულბულის სტვენით ნადირი ვის მოუგერებიაო? ნაბრძანდით და ახლა თქვენს მელიებს დაეკითხეთო!“

[1884]

სიმართლის მოყვარე ხელმწიფეს, სხვათა შორის, ერთს სანყალ კაცზედ უფრო ბევრი საჩივარი შემოდიოდა; დღე არ გავიდოდა, ათი საჩივარი მაინც არ შემოსვლოდა, მაგრამ სულ ქალებისაგან იყო შემოტანილი. დიდხანს ითმინა ხელმწიფემ და ბოლოს იფიქრა, რომ ის კაცი, ვილაცა არის, სწორედ საძაგელი კაცი ყოფილა, თორემ ქვეყანა ასე როგორ გადაემტერებოდაო. დაიბარა ერთი დღისათვის მომჩივრებიც და მოპასუხეც. მოიყარეს თავი მომჩივრებმა, მაგრამ სულ ქალებმა, სულ ქალებმა! ასე რომ ათასზედ მეტი მოგროვდა და ყველა ერთხმად ევედრებოდა ხელმწიფეს იმ კაცის ჩამოღწობას.

ხელმწიფე თითქმის, კინალამ ნებაზედ დაიყოლიეს, მაგრამ მოპასუხემ იმართლა თავი და მოახსენა ხელმწიფეს:

– ბატონო! ნურც მაგ ქალების საჩივარზედ გაივლით, მაგათ გარდა, ერთი ორმოცოდე ქალი კიდევ დარჩა ჩვენს სოფელში, და თუ ისინიც შეგვედრებოდა ჩემს ჩამოღწობას, მაშინ თანახმა გავხდები, მადლობა ღმერთსაო!“

დაეთანხმა ხელმწიფე, მიაყვანია ის დანარჩენი ორმოცი ქალიც და დაეკითხა მათაც. იმათ ერთხმად უქეს ხელმწიფეს მოპასუხე და შეევედრენ მის გაბედნიერებას. გაკვირვებულმა ხელმწიფემ უბრძანა მოპასუხეს: „ეს რას ნიშნავს, ამდენი მოსისხარი მტერი გყოლია და ამდენი კი გულითადი მეგობარიო?“

– „დიდებულო ხელმწიფეო! ჯერ ის დაათვალიერეთ, თუ იმ ათასს ქალში უმახინჯო ერიოს და ამ ორმოცში ერთი მახინჯიო, და მაშინ მოგახსენებ პასუხსაცაო,“ – უპასუხა სანყალმა. მართლადაც, დაათვალიერა ხელმწიფემ და, როგორც იმ ათასში უმახინჯო ვერ შენიშნა, ისე იმ ორმოცში მახინჯი, და გაკვირვებით ბრძანა: „ეს მართლა, რას ნიშნავსო?“

– „რა ვიცი რას ნიშნავს, ჩემო ხელმწიფეო! – მიუგო მაშინ მოპასუხემ, – არც არაფერი ერთისთვის დამიშავებია და არც არაფერი მეორისთვის გამიკეთებიაო. მე ერთი სანყალი ხელოსანი კაცი ვარ, მესარკე; სარკეებს ვაკეთებ ხოლმე, ლამაზები ჩაიხედვენ შიგ, ლამაზად გამოჩნდებიან, და მახინჯები – მახინჯებად! მე მიტომ ვაკეთებ, რომ ლამაზმა შიგ იკეკლუცოს, და მახინჯმა, გასვრილმა სახე გაინმინდოს და გასწორებას ეცადოს. ესენი კი თავის მახინჯობას ჩემს სარკეს აბრალევენ! ახლა რისიცი ღირსი ვიყო, ის მომანიჭეთ, დიდებულო და სამართლიანო ხელმწიფეო!“

მოენონა ხელმწიფეს ეს და გამოსცა ბრძანება:

„დღეის იქით აღარავინ გაბედოს საჩივარი აღარც მესარკეებზე და აღარც მწერლებზედ, რადგანაც ორივე ერთმანეთს ემზავსებიან მოხელობითაო!“

[1884]

ერთ მზეთუნახავს, უზომო და გარყვნილ ცხოვრებისაგან დაზინებულს და დასუსტებულს, გამოეცხადენ ერთს დროს უცხო ქვეყნიდან დაბრუნებული ორი ყმანვილი კაცი. ორივე მშვენიერები, კარგი ნასწავლი და მზეთუნახავისადმი სიყვარულით აღვსილი...

უნახა პირველმა მაჯა და შეატყო, რომ თუ ეს ქალი ახლავე არ შეუდგა თავდარიგს, ამ ორი წლის განმავლობაში ან სულ მოკვდება, ან ისე გაფუჭდება, რომ საზიზღარი სანახავი იქნებაო! მაშინვე დაუფარავად უთხრა ესეები ყოველივე მზეთუნახავს, დაარიგა და რაც მისი სასარგებლო, მაგრამ უსიამო ნამლები იყო, ის ასწავლა.

მეორემაც უნახა თუ არა მაჯა, ისიც ისე მიხვდა მზეთუნახავის სნეულებას, როგორც პირველი, მაგრამ რაც მზეთუნახავის სასიამო, მაგრამ მავნებელი ქცევა და წამალი იყო, ის ურჩია ღიმილით... რასაკვირველია, მზეთუნახავს პირველი ექიმი უსიამოდ დარჩა და ამას ფიქრობდა: – „რა საძაგელი კაცი უნდა იყოს და უზრდელი, რომ ნახვიასთანავე უსიამოვნობით გული შემინუხაო!“ მეორეზე კი გულმა ბევრი რამ კარგი უთხრა, და რამდენადაც პირველი შეიძულა, იმოდენად მეორე შეიყვარა. დაბრუნდენ ყმანვილები თავ-თავის სახლში და დაიბარეს სამკურნალო ნამლების მზადება. პირველმა იფიქრა: – „ეს ჩემი ნამლები მზეთუნახავს კი მოარჩენენ, მაგრამ მე დამრჩებიან ავადო! სიცოცხლეს მომიწამვლენ, სიმრთელეს დამიკარგვენ და ვინც მიყვარს, იმასაც დამამტერებენ; მაგრამ, მადლობა ღმერთს! ისევ მე გავუბედურდე, ის მირჩენია, ვიდრე ჩემი საყვარელი მზეთუნახავი ვნახო დამახინჯებულიო!“

ეს გადასწყვიტა თავის გუნებაში და შეუდგა ნამლების მზადებას: ამოიღო თავისი ნაღველი, გალესა თავის ცრემლებში, ჩაანვეთა ოფლი და შეადგინა სამკურნალო.

მეორემ იფიქრა: – „მე თუ იმას ნამდვილი სამკურნალო წამალი შევუმზადე, სანყენად დარჩება, ჩემს თავსაც ვერას ვარგებ და რად ვქნა ეგაო?! იმისთანა წამალს გავუკეთებ, მის გულს იამოსე მით თავს შევაყვარებ, დიდს პატივში ვეყოლები და ბოლოს თუ აწყენს, ჯანიც გავარდეს! რას დავდე? მე ხომ მაინც გაბედნიერებული დავრჩებიო! თუ არ ემშაკობით და მოტყუებით, ისე სიმართლით ვინ გაკეთებულო!“ ეს გადასწყვიტა და გააკეთა შარბათი.

მეორე დღეს ორივემ მიჰმართეს მზეთუნახავისკენ. – პირველს ხვენწა, რჩევა და ვედრება რომ აღარ გაუვიდა, ძალა იხმარა, ჩაასხა

სამკურნალო მწარე წამალი პირში ავადმყოფს და ისე დააღვინა. გაანჩხლებულმა მზეთუნახავმა მეტის სიკაპასით წვერ-ულვაში აგლიჯა ექიმს, ტანისამოსი დაახია, სახე დააფხაჭნა და ისე გამო- აგდო კარში. მეორემ, რამდენიც შეიძლო, დაუყვავა, დააღვინა შარ- ბათი და ისე დაატკბო, რომ გული მოუბრუნა, მზეთუნახავმა ისე გააბედნიერა და შეიყვარა, რომ საყვარლადაც კი აიყვანა...

განვლო დიდმა ხანმა. ერთს დღეს, როდესაც სრულიად მორჩე- ნილი და გაბღლიალებული მზეთუნახავი მისის პატარა, ლამაზის და ტანმრთელის ვაჟით ბაღში დასეირნობდა, შეხვდა ერთ გლახაკს, რომელმაც, შეხვდა თუ არა სიამოვნებით დაუკრა თავი.

– ვინა ხარ შენ? ჰკითხა მშვენიერმა და შეაჩერდა გაშტერებით.

– მე ისა ვარ, ვისიც წყალობით შენ დღეს ასე მშვენიერი ხარ და ვისიც სიყვარული უნდა გქონებოდაო! მიუგო გლახამ.

– გეტყობა, რომ ისე მშვენიერი არა ოდეს არ იქნებოდი, რომ მე შენი შეყვარება შემძლებოდაო, – სიცილით უთხრა თავმომწონე ლამაზმა.

– არა, შენს საყვარელს კიდე მე ვჯობდი სილამაზით, მიუგო მან; – მაგრამ, როდესაც შენს აქიმობას შევუდექი, მაშინ ჩემი ნაღველი დავანთხიე და გავყვითლდი, ვიტირე და თვალის ჩინი მომაკლდა, თმა და წვერ-ულვაში შენ დამაგლიჯე, სახე დამიბრჭყალე და დღეს რაღად გიკვირს, რომ კარგი აღარ ვიყო?

ამ სიტყვებმა შეარცხვინეს მზეთუნახავი, ამოიღო ქისა და დაუბ- ირა ფულის ჩუქება, მაგრამ გლახაკმა უარი უთხრა.

– ჩემი ჯილდო დღეს მე მიღებული მაქვს. თუ არ ჩემის შრომითა და ჩემის წამლებით, დღეს ველარც შენ გნახავდი მაგრე მშვენიერს და არც ეს შვილი გეყოლებოდა მშვენიერი და ტანმრთელიო. ჩემი თავმოყვარეობა დაკმაყოფილებულია თქვენის ბედნიერების ნახვი- თაო!

ეს უთხრა და დაადგა თავის გზას: წარემართა სასაფლავოსაკენ...

[1884]

მოსწავლე და მასწავლებელი

ამბავი

ერთ მოხუცებულ ბრძენს მეფემ შვილი მიაბარა: „როგორც ამის გვარიშვილობას შეჰფეროდეს, ისე გამომიზარდეს“. მოძღვარმა ბევრი ეცადა, მაგრამ უნიჭო მონაფეს ვერა შეასმინარა. რომ დავა- ყვაცდა ის უფლისწული მამამ, შემოუთვალა გამზდელს მოდი და ჩემი შვილი მომგვარეო.

გამზდელმა გაზდილს დაუძახა, გადასცა მამის სურვილი, გამო- აწყო რა მგზავრათ და ნაიყვანა გზაში ასე უთხრა: შვილო, ჩემ სახლში რაც შემეძლო, წრთვნა შენთვის არ მომიკლია, და სანამ მამასავე არ ჩაგაბარებ არც გზაში მოგიშლიო. უკანასკნელათ კიდევ მოგ- ცემ დარიგებას, მერე შენ იციო: „დაუჯერებელს ნუ დაიჯერებო“, „სადაც არ მისწვდეს, იქით ხელს ნუ გაიშვერო“, „გადასულ საქმეს ნუ ინანებო“, „გზაზე რომ მიდიოდე განზე ყურებას ნუ დაიწყებო, წინდაიხედო“. „ბრიყვისაგან ნურა გენყინებ რაო“, „ავზე ნუ აჩქა- რდები და კარგზე ნუ გვიანობო!“

დაარიგა და გაუდგენ გზას. გზაზე მონაფემ ჩიტი დაიჭირა და ჩაისვა უბეში: რათ გინდა ეგ ჩიტი ცოდოა გაუშვიო, უთხრა მოძღვარმა და მონაფემაც დაუჯერა და გაუშვა. ოჰ, ეგ რა ჰქენ! როგორ გაბრი- ყვდი, რომ ბედი ხელიდან გაუშვიო. მიაყვიარა მოხუცმა ყმანვილს. ეგ უბრალო ჩიტი კი ნუ გგონია, კუჭში ბატის კვერცხის ხელა მარ- გალიტი უძევსო!

შენუხდა უფლისწული, გამოუდგა ისევ დასაჭერათ ჩიტს, პატარა ჩიტი ხეზე შეფრინდა. ერთი შტოდან მეორეზე გადადიოდა ის კი ხელს უშვერდა და ვერ იჭერდა. ბოლოს სულ გაფრინდა ჩიტი. ყმანვილმა ტირილი დაიწყო. მოხუცმა უთხრა: აგრე იმარხავ შენ ჩემს დარიგე- ბასო? აკი გითხარ რომ დაუჯერებელს ნუ დაიჯერებო: ეგ ჩიტი რომ თვითონ არ იყო ქათმის კვერცხის ხელა ბატის კვერცხის ოდენა მარ- გალიტი კუჭში როგორ დაეტეოდაო? რასაც ხელი არ მიგიწვდებოდა, რილასთვის აშვერდი? განა გაფრენილი ჩიტის დაჭერა მოსახერხე- ბელიაო? და მართალიც რომ ყოფილიყო, წარსულ საქმეს ტირილით როგორღა გამოაბრუნებდი, რაც თავს არ შეინუხებდი უბრალოდო? არ გითხარ, რომ წარსულ საქმეს ნუ ინანებო.

შერცხვა ყმანვილს და გაჰყვა მოხუცს თავჩაღუნული. დიდი იარეს, პატარა იარეს შევიდენ ერთ სოფელში და გაჰყვენ შუკას.

შუკის პირად გაღმა-გამოღმა მოსახლეები იდგენ. უფლისწულმა აქეთიქით თვალიერება დაუწყო, უცბად ფეხი ქვას წამოზღო და ძირს დაეცა. იქ შორიანხლოს ჩრდილში ერთი ვიღაც საპყარი ეგდო და სიცილი აიტეხა. უფლისწულს გული მოუვიდა და შეუტია გასალახავათ. ბრძენმა ხელი მოჰკიდა შეაჩერა და უთხრა რათ დაივიწყე ჩემი დარიგებო! სიარულის დროს განზე რათ იხედებოდი? ის კაცი საპყარია ვერა ოდეს ვერ წამოდგება, ძირსა გდია, შენ კი უცბათ წაიქეც, მაგრამ იმავე წამს ზეზე წამოდექი და ის კი სიცილს გაყრისო. ბრიყვი თუ არ იყოს ამას როგორ იზამდა და ბრიყვისგან რამე რათ გენყინაო? და საცემათ რომ არ მოგეშურებია იმ საპყრისათვის, განა გაგექცეოდაო?”

შერცხვა კიდეც უფლისწულს და გაჰყვა თან. სოფლის ბოლოში რომ მივიდნენ, იქაც კიდეც ერთი საპყარი დაუხვდათ, მონყალეხას ითხოვდა. არიქა გაიქეცი და მალე მიეცი სამონყალოო... ურჩია მოძღვარმა. მოწაფემ გაიცინა: „ეს იმისთანა საპყარი არ არის, სადგამექცევასო. იქ სხვა იყო და აქ სხვა არისო! მიუგო მოძღვარმა, იქ ცუდ საქმეზე მიდიოდი და აქ კი კარგზე გაგზავნიო! აკი გირჩიე რომ ცუდზე ნუ აჩქარდები და კარგზე ნუ დაიგვიანებო!“.

წავიდნენ კიდეც, მივიდნენ ერთ ტყის პირად. გადუხვია ტყეში მოხუცმა, გამოსჭრა ჯოხი და დაიბჯინა. ყმანვილს უთხრა: თუ გინდა, რომ არ დაიღალო შედი ტყეში და მომხმარე იშოვე, ისიც შევიდა ტყეში, ბევრი იარა, მაგრამ ვერვინ ნახა, გამოვიდა ისევ ხელცარიელი. სასახლის კარს რომ მიუახლოვდნენ, უფლისწულმა სთქვა: მე ძლივს მოვათრევე ფეხებს და შენ კი დაღალვა არ დაგტყობია! მე მომხრე ვიშოვნე ტყეში და შენ კი ვერაო! აბა სად არისო? აი ეს არისო“ უჩვენა მოხუცმა ჯოხი.

ამით გათავდა მათი საუბარი. მივიდნენ სასახლეში. მეფემ ნახა თავისი შვილი, აათვალიერ-დაათვალიერა, გამოჰკითხა ბევრი რამ და ჭკუა რომ ვერ შეატყო, გაჯავრდა მოხუცზედ, არაფერი არ უსწავლებია ჩემი შვილისთვისაო! ბრძენმა მოახსენა მეფეს: ერთი სათქმელი მაქვს, ის მომისმინეთ და მერე შემრისხეთო: ერთი კაცი მომგვარეს სტუმრათ სახლში. მე ვერ მივიღე, რომ უნდოდა ისე, რადგანაც ბინა არა მქონდა, მწყრალათაც დავუხვდი, სტუმარიც გაჯავრდა და წავიდა, აღარ დადგა ჩემ სახლშიო! და მომყვანს ბრალი რამ აქვს თუ არაო? მეფემ ბრძანა: მომყვანს რა ექნას, ეგ მასპინძლის ბრალია, რომ კარგათ ვერ მიუღია და ბინა არ ჰქონიაო. მაშ, მე რაღათ მიწყრებით დიდებულო მეფეო! მიუგო ბრძენმა სწავლა და მეცნიერება სტუმარია,

ჭკუა კი მასპინძელიო და თუ თავში ჭკუა მწყრალად არის, აღარც ისინი მოიცდიანო. მე ისინი მოვგვარე ამ თქვენ შვილს, მაგრამ მაგას რომ ბინა არ ჰქონდეს მათთვის და ვერ მიიღოს, ჩემი რა ბრალიაო, განა არ მოგეხსენებათ ანდაზა:

„რა გიყო, ძმაო თარხანო, თუ კი ჭკუაზე თხლათ ხარო“.

ლექსი

სიბრძნე, ჭკუა და გონება
ქვეყნად ედემის ბაღია,
სწავლა და გამოცდილება
ხელსაწყო იარაღია.
უგნური დადის ბორკილით,
სახეზე აზის დაღია,
სწავლულს წინ უძევს გზა ხსნილი,
კარები სრული და ღია.
უსწავლელობა ბნელია,
სწავლა ნათელი და ღლია.

გამოცანა

არც ისმება, არც იჭმება,
არც ხელით დასაჭერია,
თითონვე ასმევს და აჭმევს
კაცისთვის ყველაფერია.

ზმა

რათ გაუგონე ბატონსა
ღვთისა სანყენი სიტყვები!
იქ მოხვალთ სწორათ, სადაცა
არც ბატონია, არც ყმები.

ჩქარსათქმელი

გონება განა განგებ გამოგონებული გგონია. გამოგონებული განგებ გონება რა გონებაა.

სახალხო შაირი

გიჟი-გადარეული

მამა უცხონდა სკვითორელს,
 თავი კი მივსცე ხელათა!
 თავის ოჯახში ბრიყვია,
 სხვისაში შედის ხელადა;
 ხან იღრინება ძალღივით,
 ხან იპარება მელადა;
 სხვებს „მაცა-მაცას“ უძახის,
 დიდად ყროყინებს ველადა;
 აღარც კაცია, არც მხეცი,
 გამხდარა საეჭველადა;
 ქვეყნის ცოდვა და ვარამი
 გარს შემორტყმია მცველადა;
 არ იხსენება ახლებში,
 არც ვარგებულა ძველადა;
 ღმერთო, შენ გაასამართლე,
 შენ გიხმობთ დამფარველადა.

[1884]

მელოტაჟი

ძველად ერთი დიდებული მეფე იყო. დღედაღამ სულ მისის სამეფოს ბედნიერებაზედ ფიქრობდა, მაგრამ ვერას არიგებდა კი. ერთ დღეს მკითხავემა მოახსენა: „დიდებულო ხელმწიფეო! თქვენს სამეფოში არა გაკეთდება რა, სანამ ქაჩლებსაც ბინა ექნებათო. თუ ისინი არ მოიშორეთ როგორმე, შრომა და ზრუნვა უქმად ჩაგივლისთო“.

დაიჯერა მეფემ, გასცა ბრძანება და, მისთანა თქვენს მტერს, იმ სამეფოს დღე დაადგა: ქაჩლებს ხუჭუჭთმიანებიც მიაყოლეს ხელქვეითებმა. მათის შიშით ქუდი ველარავინ დაიხურა: მაშინვე სიქაჩლეს შესწამებდენ! მრუდსა და მართალსა თმაში ავლებდნენ ხელს და ქოჩორს აგლეჯდნენ... ვინც კი კარისკაცების მორჩილი და მონა არ იქნებოდა, მაშინვე ქაჩლობას დასწამებდნენ, და ვილას შეეძლო ხმის ამოდება?

შესწუხდა ხალხი, ველარ შესძლო მოთმინება და მიუგზავნეს მეფეს მთხრობელი: „აღარა ვართ! ამოვვარდით ამ თქვენის კარისკაცებისგანაო! თუ ამათ ასე წამდაუნუმ თმაში ხელი გვაველეს, დავქაჩლდებითო, აბა, რა დაგვემართებაო?“

მეფემ მოიხმო კარისკაცები და გამოჰკითხა, მაგრამ იმათ ასე იმართლეს თავი: „მართალია, ხანდახან ხუჭუჭთმიანებსაც მოვაველებთ ხოლმე ხელსაო, მაგრამ უიმისობაც არ შეიძლებაო: აბა, როგორ გავიგოთ, მათი საკუთარი თმა არის, თუ არა? განა არ შეიძლება, რომ ქაჩალმა სხვისი თმა გაიკეთოს და თავი შემოგვაპაროსო?“

მეფემ მოუწონა ხელქვეითებს ერთგულობა და მოხერხება და არა თუ შერისხა, კიდევაც დააჯილდოვა. ამით გათამამებულმა კარისკაცებმა სულ მუსრი გააველეს სამეფოს!.. დარჩათ ბურთი და მოედანი, „ქვეყნის ჭირი მათი ლხინი შეიქნა!“ შევიწროვდა სამეფო. მოხდა ამბოხება და ეს ვერ დაურჩა მეფეს სასიამოდ. დაიბარა კარისკაცები და შეჰყარა ერი დიდ დარბაზში, – არჩიეთ რამეო. თვითონ კი სენაკში დაიმალა და იქიდგან უყურებდა დარბაისელებს: უნდოდა შეეტყო, რანაირად ირჯებიან ისინი, როდესაც მას არ ხედვენ. იცადეს კარისკაცებმა, და რო აღარ გამოვიდა მეფე, უქმყოფილება დაიჩინეს. ერთმა მათგანმა სთქვა:

– ახლა რომ მეფეს ვინმე გამოიყვანდეს, სწორედ მიწამდი თაყვანსა ვსცემ ასეო! გადიხარა, უეცრად ქუდი მოვარდა, და აკი ქაჩალი თავი გამოუჩნდა! მეფემ ეს დაინახა საიდუმლო ოთახიდან და გაუკვირდა.

მეორე დარბაისელმა უთხრა პირველს:

– შე უხეირო! სხვასთანაც რომ მაგრე მოგივიდეს მერე რაღა გეშველება? აი, ასე მაგრა უნდა გეხუროს ქუდიო! რამდენიც უნდა ვაქნო თავი, არ მომძვრებაო, თუ მე თვითონ გულდაგულ არ მოვინახდე, ასეო, – მოიხადა ქუდი, და გამოუჩნდა იმასაც ქაჩალი თავი.

მეფემ ესეც დაინახა.

მესამე დარბაისელთაგანმა უთხრა იმ ორს:

– თქვე ოხრებო, მაგ ქაჩალ თავს რომ იჩინთ, რა სასიამოვნო გგონიათო?!

– შენ ვინა გკითხავსო? – და სიცილით ნაჰკრეს თავში. მესამესაც ძალაუნებურად ქუდი გადაუვარდა და ისიც ქაჩალი გამოდგა! მეფემ რომ ესეც დაინახა, აღარ იცოდა, რა ექნა. ადგა, გამოვიდა დარბაზში და ჰკითხა კარისკაცებს:

– „რა მიზეზია, რომ სამეფო ასე გამიორგულდაო?“

იმათ უპასუხეს, რომ ეს სულ ქაჩლების ბრალიაო. ვსდევნით, დღე და ღამ მოსვენება არა გვაქვს, მაგრამ ვერა გავანწყვეთ, არა გვეშველა რაო!

– „რითი გინდოდათ გაგენყოთ და რა საშუალებას ხმარობდითო?“

– უბრძანა ისევ მეფემ.

– ზოგს თავსა ვსჭრიდით და ზოგს მდულარეს ვასხამდით და ლადარს ვაყრიდით თავზედაო.

– ბევრი გიშრომიათ, მადლობელი ვარ თქვენი, მაგრამ რადგანაც ქვეყნიური საშუალება აღარ გამოგვდოგომია, ახლა უნდა ზეციერს მივმართოთ, და თუმცა ქუდის მოხდა ჩვეულება არ არის, მაგრამ ახლა კი მე გიბრძანებთ: ყველამ ქუდი მოიხადოთ და თავშიშველი შევევედროთ ღმერთს, რომ ქაჩლები მოგვაშოროს.

ფერი ეცვალათ კარისკაცებს, მაგრამ რაღას იზამდნენ? ძალაუნებურად მოიხადეს ქუდები და მისთანა, თქვენს მტერს: სუყველა ქაჩლები გამოდგნენ! მაშინ კი მიხვდა მეფე, რომ მოტყუებული ყოფილა. მოიხმო თავისი სამეფო და ასე უბრძანა:

– მადლობა ღმერთსა, შევიტყვე, რაც ამბავი ყოფილაო! წაიყვანეთ ეს ჩემი კარისკაცები და რაც გინდათ, ის უყავითო!

– ნათქვამია, შენი ჭირიმი: „რაც თხამ თრიმლს უყო, ის თრიმლმა თხის ტყავსაო!“ მოახსენეს ქვეშევრდომებმა და სტაცეს ხელი კარისკაცებს, გადაატყავეს თავის კანი და გადააკრეს დაირას. მის შემდეგ აღარც ამბოხება და აღარც უკმაყოფილება! ორგულებიც კი გაერთ-

გულდნენ. საქმის დროს მუშაობდნენ და უქმე დღეს ილხენდნენ, დაირას უკრავდნენ, თამაშობდნენ და ასე დაჰმღეროდნენ:

ჰე, ორგულო, შენი სული
ემშაკისა ბარგია!
და ეგ შენი თავის კანიც
დაირისთვის კარგია!

დიფ-ტი-პიტო! დიფ-ტი-პიტო!
დაუკარი დაირა!
ჩვენმა ცოდვამ ორგულებსა
კისერში დააჭირა!

მოლალატევე, რაც ცუდია,
ყველა შენი ნარგია!
თავცანცარავ, პანლური
ხანდახან შენც გარგია!

დიფ-ტი-პიტო! დიფ-ტი-პიტო!
გამიხურდა დაირა!
ორგული და მოლალატე
ემშაკმა დაიპირა!

ამბავი

ბრიყვი და ჭკვიანი შეიყარნენ გზაჯვარედინზე. ჯერ გამარჯობა უთხრეს ერთმანეთს და მერე ჰკითხა ჭკვიანმა: „სად მიდიხარო?“ „არსად! აგერ ცხრა მთას იქით, სატირალში მეძახიანო!“ – უპასუხა ბრიყვმა. შენ სადლა მიდიხარო? მეც აგერ ამ მთას გადაღმა, ქორნილში მეპატიჟებიანო! „ღმერთმა კარგი მოგცეს, ერთი გზა გვქონიაო!“

დაადგენ ორივე ერთად შარას და გააბეს საუბარი. პირველ მთის ძირამდი რომ მივიდნენ, მოშივდათ; სადილი მოინდომეს; დასხდნენ, მოიხსნეს გუდა-ხურჯინები, ამოალაგეს საგზალი და დაუნყეს ჭამა. ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ ბრიყვმა უთხრა ჭკვიანს: „კატასავით რომ იცუცნები, სთქვი რამეო! ხომ იცი რომ ხმის გაუცემლობა მომდურაობას ნიშნავსო? მართალია, მაგრამ არც ბევრი ლაპარაკი ვარგა სუფრაზეო! უპასუხა ჭკვიანმა. თუ მაინცა და მაინც აღარ იშლი, შენ „ციცუ-ციცუ!“ მიძახე და „მიაგ-მიაუს“ დაგიძახებო. მოეწონა ბრიყვს და მოჰყვა „ციცუ-ციცუს“ ძახილს... პირში ველარა ჩაიდვარა. „მიაუ-მიაუო!“ იძახოდა ჭკვიანი და თან იტენდა პირს...

სუფრა რომ აიღეს, ჭკვიანი გამაძლარი დარჩა და ბრიყვი კი მშიერი. მთა რომ გადაიარეს, ბრიყვს კიდეე უფრო მოშივდა და ამხანაგს უთხრა ვისამხროთო! „კარგიო, მაგრამ ერთი ხაჭაპურის მეტი აღარა დაგვრჩენია რაო და ის ან შენ არ გეყოფა ან მეო... თუ გინდა სანაძლეეო დავდვათ: ერთ თავში შენ მოუჭირე კბილი, მეორეში მეო; გავსნი-გამოვსნიოთ და ვინც წაართვას იმას დარჩესო უპასუხა ამხანაგმა. – კარგიო? დაეთანხმა ბრიყვი. – მაგრამ შენ ახლა „ციცუ-ციცუ“ იძახე და მე „მიაუს“ დავიძახებო.

მორიგდენ. მოუჭირა ჭკვიანმა კბილები ხაჭაპურს და მოჰყვა „ციცუ-ციცუო!“ მოუჭირა მეორე თავში ბრიყვმაც კბილები და დაიძახა „მიაუო!“ გაალო პირი, გამოუარდა ხაჭაპური და წააგო სანაძლეეო. მოჰყვა წუნუნს, რალა ვენა ახლა მშიერმა: შორი გზა მაქვს და საგზალი კი გამომეღიაო! „არა გიჭირს რაო!“ – ანუგეშა ჭკვიანმა. დაბრუნდი შინ ცოლ-შვილში, ახალი საგზალი გამოაცხოვინე, მაგრამ ბევრი თუ არ იქნა,

„ბრიყვის საგზალი მალე დაიღევაო“.

ლექსი

საჭადრაკოა ქვეყანა დიდი და მრავალფერია; ავი და კარგი იმისი ერთ კაბადონზე სწერია, მაგრამ არ შეკრთე, ვაჟკაცო ყველა ცით მონაბერია!.. გადი-გამოდი, იშრომე, არ გახდე თავის მტერია... თუ ხერხი კაცსა უჭირავს! დევზედაც ღონიერია. ბრიყვი ამ სოფლის მონაა, – უფალი გონიერია!..

გამოცანა

ზურგით ვატარე გარეგან შიგნითი სატარებელი, კუჭის საჭირო სტუმარი და გულის გამხარებელი.

ზმა

კობრი ყვირილის სჯობია, კალმანი შაორისაო, თერგის ორაგულს აქებენ ბიჭები გაღმა მხრისაო.

ჩქარსათქმელი

მგზავრმა გზაძელი, წაისაგზალ-წამიმგზავრა და ისევ წამოიგზა-ძელი წამოისაგზალ-წამოიმგზავრა.

ერთი მეფე იყო, ორი შვილი ჰყავდა: ერთი გლახა და მეორე კარგი. როცა მეფე მოკვდა, ხალხმა მოითხოვა კარგი შვილის გამეფება, მაგრამ ის კარგი კი უარზე დადგა და რომ აღარ მოეშვა მისი სამეფო, ხალხს უთხრა: მამ კარგი! მაცალეთ ცოტა, სხვებსაც ვკითხავ რჩევას და მერე გეტყვით გადანყვეტილ პასუხსო.

ეს რომ უთხრა, ფეხისადგილში შევიდა. იქ ცოტა ხანს იცადა და იქიდან რომ გამოვიდა, პირდაპირ მიადგა სარკმელს, გაჰყო თავი და მიაძახა გარეთ მოგროვილ ხალხს: არ შემოძლია, არ მირჩიესო!

გაოცებულმა ხალხმა შეუბრუნა სიტყვა: რომ არავის მოლაპარაკებისართ? ჩვენ ყველა ვხედავდით, რომ ფეხისადგილში შებძანდით და მხოლოდ იქიდან გამობძანდითო!

– ჰო და კიდევ იქ მირჩიესო: რომ შევედი, სუნი მეცა და თავი მოვარიდეო! ქვემოდან ვილაცამ ამომძახა: რას მარიდებ თავს, რომ მარიდებო? სანამ ცოცხალი ვიყავ, მე კაი ქათამი ვიყავი და რომ დამკლეს და ადამიანის ყბაში ჩავვარდი, ასე ავყროლდიო. მეორემ სთქვა, ცხვარი ვიყავი და ადამიანის კბილი რომ მომხვდა, ასე ავყროლდიო. მესამემ სთქვა, ნესვი ვიყავი სუნნელოვანი და ადამიანის პირში რომ ჩავვარდი, ასე ავყროლდიო და სხვანი. ახლა, ჩემო ძმებო, ჯერჯერობით კარგი ვარ და თქვენც მაქებთ, მაგრამ პირში რომ ჩავივარდებით და ყბად ამიღებთ, ავყროლდები და ამას ვერიდებო.

მკითხველთან ბოდიშს ვიხდი ამ არაკისთვის, მაგრამ მეტად საგულისხმოა! მართლა რომ საბრთხილოა ქვეყნის პირში ჩავარდნა. ხალხმა თუ ერთხელვე ყბად აიღო ვინმე, მორჩა, გათავდა!

[1912]

ლეგენდები

ლეგენდა

თუ როგორ გაჩნდენ ქვეყანაზედ: მოლალური, ბულბული და ოფოფი

იმისთანა ბნელი ღამე იყო, რომ კაცს თვალთან მიტანილი თითის დანახვაც არ შეეძლო; მაგრამ მაგიერად ფეხის ხმა არ გამოეპარებოდა იმ მიწყნარებულ არემარეში.

ამ დროს, თითქოს ჯადოქარს მოეტანოს, რაღაცამ გაიწკრილა ჰაერში და თანაც მოისმა ჩონგურის საამური ხმა. ისეთნაირად ქვითინებდა სიმები, რომ, თითქოს ქვეყნის ტანჯვა უნდოდათ ნემსის კუნწში გაეძვრინათ ისე დაედნოთო...

დიდხანს, დიდხანს გულ საკლავად წკრიალებდა სიმები უცნაურის ძალით, და ბოლოს კი სიმღერაც მოისმა.

კილო იმ სიმღერისა არა ჰგავდა არც „სალხინოსა“ და არც „ზარის“ ხმას; ის იყო გულგახეთქილის რაღაც გულ გამხეთქის საყვედურისა და წყევა-კრულვის ერთად შეერთებული ხმა.

შესწყდა სიმღერა, მაგიერად იქვე მოისმა ერთი მეორეზედ რაღაც ბუტბუტის, ამოოხვრისა და ხითხითის ხმები.

მთვარე ამოვიდა და გამოჩნდა შემდეგი სანახავი:

ერთის სახლის წინ იდგა ჩონგურით ხელში თავდახრილი გოგია მეჩონგურე და შესცქეროდა მოაჯირს, საიდანაც სამი ქალი იყო გამომდგარი. ერთი მათგანი, მოხუცი, რაღაცას ბუტბუტებდა, მეორე, მშვიდობიანის სახის ახალგაზდა ქალი ხვნეშოდა და მესამე – კოპნია ყმანვილქალი კი, იცინოდა.

სამივესი სხვადასხვა გვარად გულის თქმისა და სულის მოძრაობის მიზეზი იყო ერთი და იგივე.

– ეგ არის რაღა, გვეთხოვები, აღარ იშლი? მიდიხარ, მაგრამ ოჯახს ვის უტოვებ? ჩემზედ აღარას გეტყვი, დედა ვარ, მარა ეს და მაინც აღარ გებრალეზა?! და ან ამ ახალგაზდა ცოლის მოშორება როგორ არ გწყვეტავს გულსა? ვის ხელში გვტოვებ და რას გვიპირებ? – უთხრა მოხუცებულმა ქალმა.

– დედილო, უპასუხა გოგიამ მშვიდობიანად. – ვისაც თავისი ვალი არ შეუსრულებია, იმას ნება არა აქვს არც დედის, არც დისა და

არც ცოლის სიყვარულისა! სირცხვილია მამაკაცისათვის, დედის კალთაში ქალაჩუნობით თავის ჩადება, დის კისერზედ მოხვევა და ცოლის გვერდით ამოჯდომა მაშინ, როდესაც ჩვენს ქვეყანას შავი დღე ადგია და მისი მოძმეები თავგანწირვით ბრძოლის ველზე სისხლად იწურებიან!.. ხომ ხედავ, ჩვენ სამშობლოს რა დღე ადგია?..

აღარ შემიძლიან მოვიცადო! მივეშურები იქით, საითკენაც ჩემი ვალი მიმინოდებს!.. სიკვდილი ან გამარჯვება! აი ასე გადანყვიტა ჩემმა გულმა! მივდივარ და თქვენ გიტოვებთ ამ ანდერძს: გიტოვებთ ამ ჩემს ჩონგურს, რომ გამოიღვიძოთ! სამივემ თითო-თითოჯერ დაუკარით ხოლმე ყოველდღე: თუ სიმები არ დაწყდეს, ცოცხალი მიგულეთ; და, თუ სიმები დაწყვეტილი ნახოთ, მაშინ კი შენდობა შემომითვალეთ!..

ამ სიტყვების შემდეგ თვალცრემლიანი გოგია ჩაეკრა გულში სამივეს, გამოეთხოვა, დაინერა პირჯვარი და გაეშურა გზას.

გამწარებულმა დედამ გზა დაუნყევლა სიტყვიერად, თუმცა გულში კი სულ სხვასა გრძნობდა; დას რაც გულში ჰქონდა, ის პირადაც უთხრა: გზა დაულოცა; და ცოლი მხოლოდ გაიბუტა და თვალთ ცრემლები მოინმინდა.

იმ ღამეს დას ძილი არ გასტეხია, ცოლმაც მადიანად ამოუშვა ხვრინვა, მაგრამ მოხუცმა დედამ კი სანოლი ცრემლებით მორწყო!

– რად დავნყველე მე უგუნურმაო? – ფიქრობდა, – რომ გასჭრას ჩემმა წყევლამ? მაგრამ არა, არა, ტყვილად ხომ არ არის ნათქვამი, რომ „დედის წყევლა შვილზედ არ გადისო“, დედა რომ პირით იწყევლება, მაშინ ძუძუები უარს ამბობენო! – ჩემმა ძუძუებმაც უარი სთქვეს!.. ღმერთო, ნუ უსმენ ჩემ ცოდვილ ენას! – ასე ქვითინებდა მოხუცი დედა და თანაც სასოებით პირჯვარს ისახავდა.

გათენდა თუ არა, დედა პირველი მიდგა თაროზედ, ჩამოიღო ხელის კანკალით მაღლიდან ჩონგური და, ანდერძისამებრ, სიფრთხილით ჩამოჰკრა სიმებს და დაამლერა შემდეგი სიტყვები:

დედის სიმღერა

ცხრა თვეს მუცლით გატარებდი,
„ვაით“ გშობე, „უით“ გზარდე,
და რად გიკვირს, ყოველს ქალზედ
უფრო დედას რომ უყვარდე?

ქალი მამას ქმარში გასცვლის,
ცოლი ქვრივი სხვას ნაჰყვება;
მაგრამ დედას შვილის ტრფობა
სამარეში თან ჩაჰყვება!

ახლოს გული მისთვის უძგერს,
შორს მყოფს ფიქრით თავს ევლებს:
უფიქრელად თავს შესწირავს,
დედა თვის შვილს ენაცვალება!..

რა მოგშორდი, შვილო, შემდეგ
შავი ფიქრი გულს მიბურავს...
ვაჰ, თუ გშიან? ან გწყურია?
ან გცივა და არა გხურავს?

ეგებ გდინარ ბრძოლის ველზედ,
გულს გასვია მტრის ისარი
და რომ წყლული შეგიხვიოს,
დედა შენი არსად არი!..

ვაი, თუ შენს ღამაზ თვალებს
ყვავი ჰკორტნის და ყორანი,
და უნაგრით, უპატრონოდ,
დაგხვიხვინებს თავს მერანი!..

ვაჰ, თუ შენსა ხუჭუჭ თმასა
ჩიტი ბუდეს შიგ უფენდეს?
მაშინ დედა შენი ჩიტად
გადაიქცეს, შენსკენ ჰფრენდეს!..

ეს რომ გაათავა, ჩონგური სიფრთხილით გადასცა თავის ქალს, გოგიას დას. იმანაც მოკრძაღვით ჩამოართვა დედას ნაანდერძევი, აკოცა სიამით, წყნარად ჩამოჰკრა სიმებს და დაამლერა შემდეგი სიტყვები:

დის სიმღერა

ძმა კარგი და რიგიანი
დისთვის არის საქებარი,
თუ მასთანაც იმავე დროს
არის მისი მეგობარი.

მეგობრობა არის გრძნობის
აზრების შეთანხმება,
თვარა უამათოდ არის
ანგარიში და გაქრება!..

მე გოგია მისთვის მიყვარს,
რომ ძმია და მეგობარი,
და მისთვის მსურს მისი ხილვა,
მასთან ხშირი საუბარი,

რომ თავიდან ფეხებამდე
ის მამულის შვილი არი!..
თვის მარჯვენას მისთვის ხმარობს
და მისთვის ჟღერს მისი ქნარი.

ღმერთო, მიეც გამარჯვება,
განსაცდლისგან დაიხსენი!
დაგვიბრუნე შინ მშვიდობით,
გევედრები მონა შენი!..

და თუ მოკვდეს ბრძოლის ველზედ,
გაემსჭვალოს ისრით გული,
მაშინ ჩიტად გადამქენი!
მსურს შევიქნე მე ბულბული,

რომ მის საფლავს მარტოხელსა
მე ვუსტვენდე გრძნობა მტკბარი,
და იმ ხმასაც ყურს უგდებდენ
არემარე, მთა და ბარი...

გაათავა თუ არა დამ უკანასკნელი სიტყვა, მივარდა გიჟივით
რძალი, გოგიას ცოლი, გამოჰგლიჯა ხელიდან ჩონგური მულსა და,
რაც ძალ-ღონე ჰქონდა, ისე ჩამოჰკრა სიმებს და დაიწყო შემდეგი
სიმღერა:

ცოლის სიმღერა

მითხარით, ლამაზ ცოლისთვის
ნეტა რა არის ქმარი?
ადვილად გამოსაცვალი
ვერცხლისა რამ ქამარი!

დღეს ერთს მოირტყამს, მეორით
ხვალ დაიშვენებს წელსაო,
თუ დაეკარგა, იტირებს,
მაგრამ გაუძლებს სენსაო!

ჭკვიან ქალს ვერ შეაშინებს
ქვრივობა, ქმრის სიკვდილიო,
შავს იცვამს, მაგრამ იმედი
გულში უჩნდება ტკბილიო.

მითხარით, ლამაზ ცოლისთვის
აბა რა არის ქმარიო,
თუ არ ადვილად საცვალი,
უბრალო რამ ქამარიო?!

გაათავა. მეტისმეტი ბარტყუნით თითები ეტკინა და სიმები კი
მაინც არ დასწყდა.

ამგვარად რამდენიმე თვეს უკრავდენ რიგრიგად ქალები იმ ჩონ-
გურს, და სიმები კი მაინც ისევ მთლად იყო.

ერთ დღეს, სადილად რომ ჯდებოდნენ ქალები, სუფრაზედ ხორცი
მოიტანეს, თაროზედ მწოლარ შავ კატას სუნი ეცა, გადმოხტა იქი-
დან, წამოედგა ჩონგურს, ძირს ჩამოაგდო და ლუკმა-ლუკმა დაამსხ-
ვრია. მოცვივდნენ ქალები და ნახეს, რომ სიმები ყველა დაწყვეტილ-
იყო. დედა-შვილი შეშინდნენ. მაგრამ გულს მაინც არ იტეხდნენ:

– რა ვუყოთო, ამბობდნენ, თავისით ხომ არ დაწყვეტილა სიმები?
კატამ ჩამოაგდო უნებურადო!

– არა, ბატონო! ცუდი ნიშანიაო! ინვავედა ენას კოპნია ცოლი, –
წუხელი ბუ მთელ ლამეს ჰყვიროდა ჩვენს ეზოში, და დღეს ყორანმაც
დაგვძახაო!..

რალა ამის თქმა ეჭირვებოდათ?!. დედა გაყვითლდა შიშით, დას
ნაცრისფერი დაედგა და ცოლმა კი თავის ოთახისაკენ გასწია, ჩაიცვა
ჭრელი კაბა და თავის ვარცხნას მოჰყვა, – ვითომ აქ არაფერი ამბავი
არისო.

ამ დროს მართლა მოვიდა მთხრობელი, მოიტანა გოგიას სიკვდი-
ლის ამბავი და მისი ნიშანი.

იმის დანახვაზედ გაყვითლებული დედა მოლალურად გადაიქცა,
დაი – ბულბულად, და ცოლს კი დარჩებოდა ბურთი და მოედანი,
რომ რალაც ხმას არ დაეძახნა: „სადაც ის ორი, იქ შენც, მესამეო!“

ამ ხმაზედ ცოლიც ოფოფად გადაიქცა და სავარცხელიც თავში გარ-
ჭობილი შერჩა.

იმ დღიდან აქამომდე მოლაღური მაღალ ხეებზედ სამის ძაფით,
საცეცხლურივით, ჩამოჰკიდებს ხოლმე თავის ბუდეს, არწევს –
ვითომც თავის შვილის აკვანი იყოს, და თანაც დასძახის ხოლმე:
„შვილო გოგია! შვილო გოგია! შვილო გოგიაო!“ – ბულბული.....

ბულბული სადაც კი ნახავს ამოსულ ვარდს, ყველგან გოგიას
საფლავი ჰგონია და ათასს ხმაზედ დამღერის და უგალობს ძმის
სულს. – ოფოფი...

ოფოფი კი უხეიროდ დაგოგავს მინდვრებზედ, და ეძებს გოგიას
საფლავს, და ძებნაში ხან აქ და ხან იქ ჩაჰკრავს ხოლმე ნისკარტს
მინაში.

[1875]

ქუთათელის სიზმარი

(ისტორიული ოცნება)

სულიწმინდის მოფენის ღამეს, სანამ საცისკრო ზარის პირველი
წკრიალი ქვეყნად გაისმოდეს, ზეცას ჩამოჰკვრენ ზარს – და მაშინ
ცა, გინდ მოღრუბლულიც იყოს, გადიყრის და გუნდ-გუნდი ვარსკე-
ლაგები თავს იჩენენ. ისინი არიან, თურმე ჩვენი გმირ მამა-პაპების
სულები. იჭედებიან იმ ადგილის პირდაპირ, სადაც უკანასკნელად
მათი ღვანლი დაგვირგვინებულა, და მაღლით ზედ სხივებს აყენებენ.
სხვათა შორის, ერთი დიდებული მნათობი ქუთათისის ძველი ტაძრის
ნაშთებსაც ზე ეგვირგვინება და ნათლის კიბით ქვეყნად ჩამოსული
ანგელოსთ გუნდი ხმატკბილად დაგალობს: მიხსენ მე მტერთა ჩემ-
თაგან, ღმერთო, და მათგან, რომელნი აღდგომილ არიან ჩემზედა,
განმარინე მეო.“ ის მნათობი არის ვარსკვლავი მთავარეპისკოპოსის
ანტონ ქუთათელისა.

ანტონი იყო დიდებული გვარიშვილთაგანი, დედისერთა, იმერ-
ეთში საერისთავოდ განძრახული, მაგრამ როდესაც დედამისის
მოძღვრებით, დროისა და ვითარების საკადრისად შეისწავლა ქვეყ-
ნის სიბრძნე, მაშინ მოინდომა სულითაც განათლება და მიენდო
მნიგნობართუხუცეს ანტონ ჭყონდიდელს: შედგა ბერათ და მალე
ისე გამოიჩინა თავი, რომ ერთხმათ აირჩა მთავარეპისკოპოსათ და
მიიღო ქუთათლობა.

იმ დროს წმინდა მამებს დიდი გავლენა ჰქონდათ საეროდ, ქვეყნის
გულის მოგებითა და ნდობის მოპოვებით. სამოქალაქო საქმეებსაც კი
მათი რჩევა-კურთხევით აბოლოებდნენ. ანტონ ქუთათელსაც, რასაკ-
ვირველია, როგორც მათში ყოველფრად პირველს, ისე გატაცებული
ჰყავდა სრულიად იმერეთი, რომ დიდებული, ზვიადი და შეუპოვარი
გიორგი მეფე იძულებული იყო პატივი ეცა მისთვის, თუმცა მიქელა
„ათალიკოსი კი სხვებს ასმენდა და აგონებდა მასზე. საერო საქმე-
ებით გარემოცულს ქუთათელს საზოგადოდ დრო აღარ რჩებოდა, რომ
თავი შეესვენებია და მხოლოდ ხანდახან, ღამილამეობით შედიოდა
იქვე ტაძრის მახლობლად სამღვდელმთავრო სახლის წინ გაშენებულ
პატარა წალკოტში და ეძლეოდა მაღალ ოცნებას.

იმ ხანებში მოუსვენარის მიქელ ქათალიკოზის შურისძიებით
გადააყენეს ჭყონდიდელი, ჩამოხადეს მნიგნობართუხუცესობა და
გაგზავნეს გარეჯის უდაბნოში. თვით ანტონ ბრძენმა გულგრილად
იტვირთა ეს ახალი ხვედრი, მაგრამ ქუთათელი კი ააღელვა მისი მოძ-

ღვრის უსამართლოდ გაუპატიურებამ... დღისით საქმეებს აყოლებდა გულს, მაგრამ ღამით კი გაუტყდა ძილი, შევიდა წალკოტში და იქ ფიქრობდა, როგორი ეპისტოლე გაეგზავნა მეფის გიორგის დის რუსუდანისათვის წყონდიდელის თაობაზე. ფიქრებმა გაიტაცეს: გაახსენდა უზრუნველი სიყმანვილე, როდესაც საღამოობით დედის კალთაში ედვა თავი: დედაც თავზე უსვამდა ხელს, კოცნიდა და ზღაპრებს ეუბნებოდა! მოიგონა ის ზღაპარიც, თუ როგორ გაჩნდნენ ქვეყნად ვარდი და ეკალი, რომელსაც დედა ათქმევინებდა ხოლმე პატარა ანტონს. ის ჩამოჯდა ქვაზე მუხის ძირში, მიეყრდნო ხეს, წარმოიდგინა – ვითომც ახლათ ის დრო, და მოჰყვა ზღაპარს თავის გუნებაში.

„იყო და არა იყო რა, ორი ძმა კაცი იყო, „ერთგულა“ და „ორგულა“, პირველი ქვეყნის სამსახურსა და ერთგულებაში გაღარიბებული, და მეორე კი ორგულობით გამდიდრებული. უმეტესობის ჭკუა თვალშია და რაც შიგ არ ეჩხირება, იმას ვერ ხედავს!.. „ორგულას“ ზოგი სიბრძნით, ზოგი შიშით და ხათრით, ზოგი ანგარიშით პატივს სცემდნენ და ხელს აფარებდნენ, „ერთგულა“ კი ყოველგან და ყველასაგან უსამართლოდ იჩაგრებოდა, ასე ლევდნენ ეს ძმები თავის დღესა და სოფელს. მხოლოდ ეს კი იყო, რომ „ორგულა“ რაც უფრო და უფრო მეტად ძლიერდებოდა, უფრო და უფრო შფოთავდა და მისმა გაუმაძღარმა გულმა არ იცოდა მოსვენება; „ერთგულა“ კი თავისთვის იყო გულუბნოდ, წყნარად და თავისთავად მოსვენებით. ერთათ დაიხოცენ ორივე. „ორგულა“ იგლოვა ხალხმა, დიდი პატივით დაასაფლავა და მარმარილოს ფიქალი დაადვა ლოდად. „ერთგულას“ სიკვდილი კი ბევრს არ შეუტყვია!.. არც არავის უგლოვია: აიღეს, ჩააგდეს საფლავში და მიაყარეს მიწა სამადლოთ. მეორე დღეს გაიარეს მწყემსებმა და ნახეს, იმ ახალი საფლავიდან უცხო ბუჩქი ამოსულა, რომელსაც მშვენიერი ყვავილი გამოუღია და ზედ ბულბული დაჭიკჭიკობს, ის ბუჩქი იყო გვამი „ერთგულასი“, ყვავილები – მისი ქველი საქმეები და იმ ყვავილებს ფერს აძლევდა შიგ გამჯდარი ქვეყნის საერთგულოდ დათხეული სისხლი და ოფლი, მისი ანგელოსიც ბულბულად შემოსხდომოდა და უგალობდა მის სულს. ნახეს, გაუკვირდათ, და სთქვეს: ეს რა მშვენიერება რამ ამოვარდნილა საფლავიდან ასე უეცრათო? სთქვეს და დაარქვეს იმ ბუჩქს „ვარდი“. იმ ხანებშივე ზოგიერთებმა შენიშნეს, რომ „ორგულას“ საფლავზედაც რაღაც მყარალი ბალახები ამოსულა და მწარედ იჩხვლიტება, ლოდის ქვეშ დაუბუდებიათ ბაყაყებს და საზარელი ხმით ყიყინებენ, – ის ბალახი იყო „ორგულას“ გვამი, მყარალი სუნი – მისი ქვეყნიური ღვანლი და ბაყაყიც – ემშაკი.

ნახეს და გაუკვირდათ! სთქვეს: ეს რა საშინლად იჩხვლიტებიანო? თითქმის კაცსა ჰკლავენო! სთქვეს და დაარქვეს „ეკალი“.

ამ ზღაპრების მოგონებაში ძილი მოერია მთავარეპისკოპოსს და ნახა საკვირველი სიზმარი: ქუთათის ტაძარს ირგვლივ ცეცხლი შემოდებია, ცამდის უწევს მისი ალი, მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ მხოლოდ ანათებს და არასა სწვავს!.. საყდრის თავიდან გადმომდგარა მეფე ბაგრატ დიდი და ანიშნებს ქუთათელს, რომ ისიც იქ ავიდეს მასთან. მღვდელმთავარი ეთანხმება, მიდის, თამამად აპობს ალს და ადის ისიც საყდრის თავზე. იქიდან ბაგრატი გადაახედებს აღმოსავლეთისაკენ და დაანახებებს, რომ გელათის ტაძარიც იმგვარადვე განათებულია. ამ ორ ტაძარს შუა ნათლის გზა არის გაყვანილი და ბაგრატს იმ გზით მიჰყავს გელათს მთავარეპისკოპოსი. ამ ჰაეროვან გზაზე გაბედვით ადგამენ ფეხს ორივე და გადადიან გელათს. იქ დაუხვდებათ მეფე დავით აღმაშენებელი და უჩვენებს მათ საკვირველ სანახავს: დგას დიდებული კუბო და იმ კუბოდან უეცრად ერთი რაღაც უცხო ფრინველი, მტრედის სიმშვიდის მექონი, გველის სიბრძნის და შევარდნის ჭანგებისა, – ერთს შეინავარდებს ჰაერში და მერე გაექანება კავკასიის ქედისაკენ, სადაც მიჯაჭვულ ამირანს ყვავყორანი ახვევია!... გაუქროლ-გამოუქროლებს იმ გუნდს, სრულიად გაფანტავს და ისევ გამობრუნდება. კუბო გაქრება; მის ნაცვლად დგას ოქროს ტახტი და ზედ მზეთუნახავად გადაქცეული ფრინველი დაჯდება. ერთის მხრით ბაგრატი ამოუდგება და მეორე მხრით დავითი, გადასცემენ სამეფო გვირგვინს ქუთათელს და ეტყვიან, რომ ის გვირგვინი იმ მზეთუნახავს დაადგას თავზე. ქუთათელი ასრულებს მათ სურვილს, მერე მოიყრის მუხლს იმ დედოფლის წინ და უნდა რომ თავყვანი სცეს. ამ დროს თავს დაჰკრავს ძირს და გამოელვიძება.

ამ უცნაური სიზმრით გაკვირვებულ მღვდელმთავარს მთელი ღამე აღარ დასძინებია, ლოცვით გაატარა და მეორე დღეს გაეშურა ქალაქისაკენ, რომ იქ ენახა თავისი მოძღვარი, ნაწყონდლევი ანტონი, და მისთვის ეთქვა ის სიზმარიც. გზაში შეიტყო გიორგი მეფის გარდაცვალება.

II

ძმაზე მგლოვიარე, შავით მოსილი რუსუდან დედოფალი მუთაქაზე იყო გადანოლილი და ფეხთით უსხდნენ დარბაისელთ ცოლები; მათ რიცხვში ჯვავახიანთ ქვრივი ვახახიც ერია.

– მაშ ასეა საქმე?! – იკითხა დედოფალმა.

– დიახ, დედოფალო! – მოახსენა ერთმა ქალთაგანმა. – სასახლის ნამოძღვრალს სვიმონ მეუდაბნოეს აუხსნია ქუთათელის სიზმარი: ის უცნაური ფრინველი – თამარი, გიორგის ასული არის, და ხომ მოგეხსენებათ, თუ როგორ სწამს ხალხს მისი ყოველი სიტყვა; აღელვებით თხოულობენ, რომ თქვენი ძმის დიდებულ ტახტზე დაჯდეს მისი ასული თამარი, – დიდებულებმა ხმა გაიკმინდეს და ურჩობას ველარ ბედვენ.

– კი, მაგრამ რა იციან, რომ ის უცხო ფრინველი, კუბოდან ამოფრენილი, ასული არის, და არა და გიორგი მეფისა, – ცბიერად სთქვა ვახახმა და გადახედა რუსუდანს.

– არა, ჩემო ვახახი! – უპასუხა რუსუდანმა ღიმილით, – წყნარი და მშვიდობიანი თამარი დაუნიშნავს ზეცას და ქვეყანა ურჩობას ველარ გაუწევს!.. ის მე შვილად გამიზრდია და ჩემს უკითხავად ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს!..

ამ დროს შემოვიდნენ რუსუდანთან დიდებულნი: ვარდანიძე, საღირიძე, ამანელიძე და სხვანი და მოახსენეს: „დღეს შენ ხარ თამარის მშობელი! ჩვენ ვიცით, რომ თამარი გონებით სრულია და მასთან შენი მორჩილი. უბრძანე, რომ მწუხარება და მამის გლოვა იკმაროს და სამეფო ტახტს, თავის მამის სახსოვრად, ხელი მოჰკიდოს, განაგოს საქართველო და დაიპყროს ტახტი მამისაო!“ მაშინ ადგა რუსუდანიც და შევიდა თამართან.

III

თბილისი ხალხს ველარ იტევდა, გარშემო გორები სულ მოფენილი იყო წვრილფეხობით. შვიდ სამეფოში გამორჩეულთაგანი მისთანა აღარავინ დარჩენილა, რომ იქ არ ყოფილიყოს, უჩვეულოსა და სააკო რასმე ელოდნენ: სამეფო ტახტზე ადიოდა მეფის გიორგის ასული თამარი... მაიდა მისმა რუსუდან დედოფალმა გამოიყვანა თვრამეტი წლის მშვენიერება და წყნარად დასვა ტახტზე. ქუთათელმა გვირგვინი დაადგა. „აი, ის მზეთუნახავი, ქუთათელს რომ სიზმარში დაუგვირგვინებიაო!“ – გაივლო ხალხმა გუნებაში. რაჭის ერისთავმა კახაბერმა ხმალი შემოარტყა და თაყვანი სცა. თამარს სახე შეეცვალა, ნამოდგა ზეზე, გადაავლო კრებულს თვალი, ნელა აიღო მაღლა ხელი და სთქვა: „შიშველი ვიშვე და შიშველადვე მეგულების გასვლა ამიერ სოფლით! მეც ერთი თქვენისთანა სამეფოს მსახურთაგანი ვარ, ბედმა წილად მახვედრა უდიდესი ტვირთი, რომელსაც დღეიდან

კისრად ვიღებ თქვენთან შეთანხმებით და თქვენივე დახმარებით! ვეცადოთ, რომ დაბალი ავამაღლოთ და მაღალი გავაძლიეროთ! („აი ის უცხო ფრინველი, მტრედევით მშვიდიო“ – წაიჩურჩულეს ქალებმა). ჯერ უნდა მოვუპოვოთ სამეფოს შინაგანი მშვიდობა, და პირველათ თქვენ მოგმართავთ, წმინდა მამებო! ორკეცია თქვენი მოვალეობა: აქ ქვეყნიერად ვალდებულნი, იქ ზეცასაც პასუხისმგებელნი ხართ! სხვებზე მეტად უნდა იღვანოთ – და მეც თქვენგან მეტს მოვითხოვ! („აი ის უცხო ფრინველი, გველივით მეცნიერიო!“ – იფიქრა სასულიერო კრებამ). შემდეგ შინაგანი მშვიდობისა ვალდებული ვართ, რომ მოვიშოროთ გარეშე მტერი, ზოგჯერ შემანუხებელი ჩვენი სამეფოს ნაპირებისა, და თქვენ მოგმართავთ, გმირნო, მამიჩემის, დიდებული მეფის გიორგის წინამძღოლობით განვრთნილნო და გამართულნო! („აი ის უცხო ფრინველი, შევარდენის ჭანგებითა!“ წარმოიდგინა ჯარმა). მე მსურს, რომ მიეცეს გზა ნიჭს და ფასი დაედოს ღირსებას!.. გაირჩეს ერთგული და ორგული. ამისთვის მე ვითხოვ ზეცით მაღლსა და კურთხევას და ქვეყნად თქვენს შემწეობასა და მორჩილებასაო!“

გაათავა და გადაავლო თვალი კრებას!.. მომღიმარ ნათელ სახეზე ცრემლები მარგალიტებრ მოგორავდნენ. თამარის მშვენიერებით, დიდებულებით, საგულისხმო სიტყვით მოიხიბლა ერი!.. რალაც უცნაურმა ძალამ გამსჭვალა... საოცარი მდუმარობა ჩამოვარდა!.. ამ დროს სასულიერო კრებაში ყველაზე წინ წამოდგა ღრმა მოხუცებული სვიმონ მეუდაბნოე, თვით თამარის ნამოძღვრალი... უცნაური აღტაცებით ფერმიხდილმა დაიძახა: „გესმისთ მაღლით რეკაო?“ ყველამ ცას შეხედა, მაგრამ ვერაფერი გაიგონეს-რა სხვებმა, მხოლოდ შემკრთალმა ქუთათელმა კი უპასუხა: „მესმისო!“ გაიშვირა ხელი პირდაპირ ისევ იმ მოხუცმა და სთქვა: „ხედავთ იალბუზს, როგორ იხრის თავსაო?“ მიიხედეს სხვებმაც და ვერაფერი დაინახეს!.. მხოლოდ ჭყონდიდელმა შეკრთომით მიუგო: „ვხედავო!“ – „დიდ ხარ შენ უფალოო!“ – შესძახა ზეცას ბოღბელმა. „და საკვირველ არიან საქმენი შენნიო!..“ – დაუმატა ტფილელმა მიქელ კათალიკოსმა. „ღირს არს! ღირს არსო!“ – დაიძახა ერთხმად სასულიერო კრებამ. – „გაუმარჯოს თამარ მეფეს, იდიდოს საქართველოო!“ – გადასძახა ჯარს სარგის მხარგრძელმა და ჯარმაც გაიმეორა: „გაუმარჯოს, იდიდოს და გაძლიერდესო!“ – „მრავალჟამიერიო!“ – სთქვა გამრეკელმა. აჰყვა მთელი ერი, დასძახეს ერთხმად „მრავალჟამიერ“ და ხმა გაისმა კიდი-კიდე.

[1894]

მამალი რას ყვიის?

(ხალხური)

ქვეყნის სიბრალულით გულავსებული მაცხოვარი მიბძანდა ერთ-ხელ ტბის პირათ და მეთევზეები ნახა: ზოგი ახალ ბადესა ქსოვდა, ზოგი ძველს აკერებდა და ზოგიც მხარეთქოს იყო წამონოლილი კიდეზე. გუნებაზე ვერ იყვენ: მთელი ღამე ენადირათ და ვერა ეშოვათ რა! ხელი გადგომოდით!.. – შეებრალა სანწყლები ქრისტე ღმერთს და ერთ მათგანს უბძანა: „სვიმონ-პეტრე! ადგი ზეზე, ეგ შენი ნავი ნაპირზე მოაყენე, ჩავჯდეთ და ტბაში შევცუროთო“. მეთევზეს გაუკვირდა და ჰკითხა: „პირველათა ვხედავთ ერთმანეთს და რა იცი, რომ მე სვიმონი მქვიაო?“ – „მაგას რა დიდი ცოდნა უნდა?.. შენ სვიმონი გქვია და მამაშენს ივანეო.. პეტრე კი მე დაგიძახე მეტსახელათ, რადგანაც სიტყვა „პეტრე“ ქვას ნიშნავს და შენც ქვასავით მაგარი ხასიათის კაცი ხარო!“ შუაში რომ მივიდენ, შეაჩერებია ნავი და უბრძანა: „აბა, აქ დავჰკრათ ბადეო!“ – „რა ბძანებააო, – უპასუხა მეთევზემ, – ნუხელი აქ არ გახლდითო?.. გათენებამდის ჩვენ თვალს რული არ მოჰკიდებია, ბადეები დავგლიჯეთ და ეს ოხერი თევზი ისე გამწყდარა, რომ, ერთი ჭიჭყინა რა არის, ისიც ვერ ვიშოვეთო“. – „ეგ შენი საქმე არ არის!.. შენ რჩევა დამიჯერე და მაშინ ნახავ, მოხვდება თუ არაო“. მართლაც ჩაუშვეს წყალში თუ არა, ბადე გაიტენა თავამდი. მეთევზე ველარ მოერია, რომ გამოეთრია ბადე და ამხანაგებს დაუძახა: „მიშველეთო!“ გამოიტანეს ნაპირზე სავსე ბადე და ორი ნავი აავსეს პირწმინდათ ნანადირევით. – მეთევზეებს გაუკვირდათ: ეს ვილაც სასწაულთმოქმედი უნდა იყოსო და თავყვანი სცეს. ქრისტემ გაიციინა უღვაშებში, – ვენაცვალე იმის სიცილს – და უთხრა: „რა ცოტა რამ გაგკვირვებიათო. წამომყევით და თევზებს კი არა, კაცებსაც ბევრს დაგაჭერიებთო“. მეთევზეებს გაეხარდათ და მიადახეს: „გვიახლეთ, შენი ჭირიმეო“ და აედევნენ. მასუკან სადაც კი მიბრძანდებოდა მაცხოვარი, ისინიც თან დადევდნენ. ბევრი სასწაულები ნახეს და შეუყვარდათ მოძღვარი. აღარ შორდებოდნენ!..

ვენებათა კვირე რომ დადგა, მოძღვარი მონაფეებს გაენდო და უთხრა: „ჩემი ტანჯვის და სიკვდილის დღეც მოახლოვდაო. ერთი თქვენგანი გამყიდის – გამცემსო. მე რომ დამიჭერენ, თქვენც შეშინდებით და აქეთ-იქით გაიქცევით... გაიფანტებით, მაგრამ არაფერია, მე ამოვალ საფლავიდან და ისევ მოგიყრით თავს და შეგაერთებთო“.

პეტრემ უპასუხა: – „რას ბრძანებო, ჩვენში მაგისტანა ვინ იქნება, რომ შეშინდეს და გაიქცესო?“

„პირველი შენო!.. შენ ხომ პირდაპირი და გულმაგარი კაცი ხარ და „პეტრეც“ მიტომ დაგერქვაო. გასაჭირს რომ ნახავ, შენც კი გადრკები და სანამ მამალი ორჯელ დაიყვილებდეს, სამჯერ უარმყოფო!“ – იმ ღამეს მართლა შეიპყრეს ქრისტე. პეტრემ მახვილი ამოიღო და ყური ჩამოათალა მალხაზ ურიას. ქრისტემ დაუშალა პეტრეს ჩხუბი და ისევე გაუშთელა ურიას ყური!..

– „ძალაზე თუ მივარდა საქმე, ცა და ქვეყანაც ვერ მომერევა, ჩემ ხელთ არისო, მაგრამ აქ სულ სხვა საქმეა და უნდა დავნებდეთ“, – ბრძანა მოძღვარმა. როცა შეიპყრეს და მღვდელმთავართან წაიყვანეს, მონაფეები შეშინდნენ და გადაცვივნდნენ. მხოლოდ ორი მათგანი აედევნა უკან და გაჰყვა: ივანე და პეტრე. სასახლეში რომ მივიდნენ, ივანე როგორც კი ნაცნობი, შეუშვეს სახლში, მაგრამ პეტრეს კი ბჭის კარი დაუკეტეს და გალავანს გარეთ რჩებოდა; შეეხვეწა მეკარეს: „მეც შემიშვიო“. მაშინ მეკარემ ჰკითხა: – „რა მოგარბენიებს? მაგის მონაფე ხომ არა ხარო?“ – „არაო!“ – უთხრა პეტრემ. სანამ სასახლეში ქრისტეს ასამართლებდნენ, პეტრე ეზოში იცდიდა, ცეცხლის პირა იჯდა და თბებოდა. აქაც ვილაცამ ჰკითხა. „შენ, როგორც გეტყობა, მისი რამე უნდა იყოო?“ – „არაო! ვერც კი ვიცნობო!“

ბოლოს, ქრისტე რომ გამოიყვანეს და მეორე მღვდელმთავართან წაიყვანეს, გაჰყვა. ერთი ურია მივიდა და ჰკითხა: „შენ ის არა ხარ, ჩემ ნათესავ კაცს მალხაზს რომ ყური ჩამოათალეთო?“

შეეშინდა და უარზე დადგა. ამ დროს მამალმაც დაიყვირა: „პეტრემ – უარყოო!“ მოაგონდა საბრალოს ქრისტეს სიტყვები და შემოიკრა თავში ხელი, ეს რა მომივიდაო... დაიწყო ტირილი, გაიჭრა გიჟივით. აღარ იცოდა, რა ექნა. გარბის და მამლები კი მიჰყვიან, „პეტრემ უარყოო!“, „პეტრემ უარყოო!“, „პეტრემ უარყოო!“ – აღარ იცოდა, რა ექნა. თითქმის თავის მოკვლაც უნდოდა, მაგრამ ამ დროს ყვინჩილებმაც დაიძახეს: „შეინანააა!“, „შეინანააა!“ „შეინანააა-ო!“ პეტრემ ყური მოჰკრა და გამოფხიზლდა. ჰჩანს, უპატიებია ღმერთს ჩემი შეცოდებო!.. დაემხო პირქვე სათაყვანოთ.

მას შემდეგ ყოველლამ ბნელაში მამლები დღესაც კიდევ იძახიან: „პეტრემ უარყოო!“ მაგრამ, როცა ყვინჩილებიც დაიძახებენ ხოლმე „შეინანააო“, თენდება და ქვეყანას ნათელი ეფინება.

(ქართველ ებრაელთა ლეგენდა)

მთვარე ღამე ამოდის, ვარსკვლავები ბნელში ბრწყინავენ, მაგრამ როცა მზე ამოივლავარებს, მაშინ კი ყველა უჩინარია!.. ღვთისაგან რჩეულ ურიებს არაოდეს არ კლებიათ წინასწარმეტყველთა გუნდი, მაგრამ მთავარმეტყველები ჩრდილავდნენ და მათ აღარავინ იხსენიებდა. ასე იყო სამუელის დროსაც, როდესაც ერთი დაჩრდილულთაგანი გავიდა უდაბნოთ და განმარტოვებულათ სცხოვრობდა ქვაბში. ქვეყანას ერიდებოდა, აღარავის იკარებდა, არავის ხედავდა. მხოლოდ ათასში ერთხელ გულკეთილი სოფლელები მწყემსების ხელით მოსაკითხს უგზავნიდნენ: დაუდგამდნენ ქვაბის პირად სავსე ჯამ-ჭურჭლებს და მეორე დილას, დაცლილი, უკანვე მიქონდათ. ხანდახან იმ ჭურჭლებთან ერთად საჩუქარიც დაუხვდებოდათ ხოლმე: რაღაც უცნაურად გამოკოპიტებული ხე, წელქვეით გამობერილი, წელზეით ჯოხისგვარი, ყელში უსწორმასწორო ნახვრეტებით და შიგ გაყრილ-გამოყრილი ჩხირებით; შუაზე სიგძისად თავიდან ბოლომდე ერთი ძაფი ჰქონდა გადაჭიმული და შვიდი სხვა კი ისე ეწყო გულზე გაუბმელათ.

„აი, ახირებული კაცის უცნაური საჩუქარიო!“ – ამბობდნენ სიცილით მწყემსები. – „რა უნდა იყოს? და ან რა სახმარია?!. სათამაშო არ არის!.. ჭურჭლად არ გამოდგება! კომბლად მჩატეა და ჯოხად მოკლეო“. იცინოდნენ და გულგრილათ ამსხვრევდნენ ქვაზე – მხოლოდ ძაფებს კი ატმასნიდნენ ერთმანეთს... აგრეხდნენ, გამოყავდათ წვრილი ბანარი და საბელ-ბორკილებს უკეთებდნენ თხებს.

მაისი მიწურულიყო, დღე და ღამე იყრებოდა. ღამე დღის მშვენიერებით და დღე ღამის სიკეკლუცით მიზიდული, ერთიმეორეს თვალს ველარ ამორებდა და ერთხანს, თითქოს გაქვავებულსავით ერთმანეთს შეჰყურებდნენ!..

სწორედ ამ დროს გამოსულიყო ქვაბიდან განდევნილი, შეჰყურებდა ცა და ქვეყანას და ჩანგით ხელში ადიდებდა შემოქმედს: ჩანგი კვნესოდა!.. წყევლა-კრულვის ხმა შვება-ლხენის ჟღერასთან ერთად შეერთებულად გამოისმოდა!.. სიმები მორჩილებით იმეორებდნენ დამკვრელის გულისთქმას: ხან ეგვიპტურ ტყვეობას ქვითინებდნენ, ხან კიუინასა სცემდნენ ზღვა-მენამულში დანთქმულ ფარაონს, ხან უდაბნოში უგზოუკვლოდ ხეტიალს ნუნუნებდნენ და ხან, აღთქმულ

ქვეყნის მოპოებით გულდამშვიდებულნი, ხმატკბილათ ადიდებდნენ ყოვლის შემძლებელს!

ქარი ჩამდგარიყო, თითქო შეჩერებულ მდინარეს ხმა გაეკმიდა და მოხიბლული არემარე სულგანაბული ყურს უგდებდა! დაიქანცა მოხუცი! მიდვა განზე ქნარი და ერთხელ კიდევ მიმოიხედა, მის მახლობლად იდგა გაქვავებული ერთი მშვენიერი თვალჭრელი ახალგაზრდა; ოქროსფერი ხუჭუჭი განიერ ბეჭებზე ტევრად ეყრებოდა, სახე გაბრწყინებოდა და მოელვარე თვალებით მოწინებით შეჰყურებდა.

- ვინა ხარ, შვილო? – კითხა გაკვირვებულმა.
- მწყემსი! – მიუგო ახალგაზრდამ.
- აქ, ამ უდაბნოში, რას მოუყვანიხარ?
- თხები დავკარგე და საძებრათ დავდივარ.
- მარტო მწყემსი?

- სხვებიც იყვნენ, მაგრამ ყველა თავთავისას უვლიდა!.. მე კი ჩემსას თავი ველარ გავართვი! მეთაური თხა მოუსვენარია, გარბი-გამორბის და ჯოგსაც გაიტაცებს ხოლმე.

- განა სხვა მწყემსების თხები კი უფრო მშვიდობიანი არიან?
- არა!.. მაგრამ ბორკილი უყრიათ!.. სხვები თქვენი საჩუქარის ძაფებსა ჰგრეხენ ბანრათ და ფილმანდებს აკეთებენ.
- შენ?! არ მიგილია? არ გრგებია საჩუქარი?

- როგორ არა, მაგრამ სხვებსავით ვერ გავიმეტე, – უთხრა დარცხვნით, – შინ რომ მიმქონდა, გზაში უეცრად თითი მოვდევი ძაფს და საცოდავად დაიკვნესა, თითქოს ობლობას უჩივისო!.. შემებრალა და გვერდით მეორე ძაფი გავუბი; ვსინჯე და იმანაც ხმა გამოიღო. შვიდივე ავაბი და რვავე ერთად ავანკრიალე!.. მოვინდომე მათი შეთანხმება, მაგრამ.....

- მაგრამ?
 - ვერ დავიმორჩილე!.. ვერ შევახმატკბილე ისე, როგორც შენ!
- მოხუცმა თავი მალლა აიღო, შეხედა ცას და ხმის კანკალით წამოიძახა: „ოჰ, იეგოვა!.. ეს ის შენი რჩეულია, რომელსაც დიდი ხანია მოველოდი!..“ მოჰკიდა ხელი ახალმონაფეს და წაიყვანა გამოქვაბულში.

ეურჩა უფალს საულ-მეფე და გაარისხა ღმერთი. მოველინა ჭირი ურიასტანს და აღელდა ერი. მაშინ გამოეცხადა მემამბოხეთ წინასწარმეტყველი, როგორც შუამავალი და გადასცა ნება მომავლინებელისა: „დაუტევეთ საულ და აირჩიეთ სხვაო!“ – იყო კაცი ვინმე სათნო და ღვთის მოყვარე, იესე ბეთლემელი, მისას მივიდა სამუელ

და უთხრა: „კურთხეულ არს ამიერიდან სახლი შენი! მოვალ, რათა ვაკურთხო ძე შენი და ვსცხო ზეთი!“ გაოცებულმა მამამ წარმოუდგინა პირმშო, თვით საულზე არანაკლებ თვალტანადი და მისივე მხედართმთავარი, მაგრამ არ მიიღო წინასწარმეტყველმა, გამოჰგვარა მეორე – ისიც დაინუნა. შვიდი შვილი ერთიმეორეზე უკეთესი უჩვენა და არც ერთი არ გამოდგა სამეფოთ. ბოლოს მოიხმეს ყველაზე უმცროსი, ჯერ კიდევ მწყემსი დავით. შეხედა სამუელმა და კითხა: ეგ რა გადაგიკიდებია მხარზე?

– შურდული! – მიუგო მორჩილებით მწყემსმა.

– ეგ არის შენი ფარ-ხმალი?

– სხვას არა ვხმარობ!.. მხოლოდ ამითი ვიგერებ ნადირს! ბევრჯერ მძინვარე ლომიც კი გამიბრუნებია... მომიკლავს კიდევ! – დაუმატა მშვიდათ.

– ხელში რაღა გიჭირავს?

– მეუდაბნოეს საჩუქარი, ჩემგან ქნარად გადაკეთებული. დაკვრა კი თვით მეუდაბნოემ მასწავლა. ამის მეტი ხელობა არა ვიცი რა!.. ეს არის ჩემი ჭირი და ლხინი, ჩემი მანუგეშებელი და სიმხნის მომცემი; ამის ხმაზე ვაგროვებ აქეთ-იქით გაფანტულ თხებს და დასასრულ ამით ვადიდებ უფალს.

„ამას ვეძებდი! ეს არის!“ – სთქვა წინასწარმეტყველმა, „იმ თავითვე ხელში დაგიჭერია ნიშანი მეფობისა: ეგ ჩანგი არის შენი სამეფო და სიმები სხვადასხვა ერი, შენ არ მიგიგრეხია სიმები ერთმანეთზე, რომ მით შუა ძაფი გაგედიდებია და გაგეხადა საბმელათ!.. მხოლოდ შეგიკავშირებია ერთმანეთისათვის შეუცვლელათ თავთავის საკუთარის ხმით და სიდიდით! შეგიხმატკბილებია ერთ ჰანგად და მოგინადირებია სამწყესო.. მწყევ სამეფოცა შენი მაგგვარათ და ჯდე საყდარსა ზედა უკუნისამდეო!“ აიღო ჭურჭელი და სცხო ზეთი... გაიხსნა ცა, გადმოვიდა მალლით გვირგვინი და დაედგა თავზე დავითს. სამუელმა, ნიშნათ მადლობისა, ხელები ააპყრო ზეცისადმი, იესემ მუხლები მოიყარა და ეამბორა კალთაზე წინასწარმეტყველს. გაკვირვებული ერი თავდაღმა დაემხო! ახალცხებულმა ჩამოკრა სიმებს და ააჟღერა საგალობელი: „ყოველი სული აქებდით უფალსა! აქებდით ღმერთსა ყოველნი ერნი! და ყოველსა ენასა ზედაო!“ მისცა ზეცამ ბანი და ფსალმუნი საგულისხმო გაისმა კიდი-კიდე.

[1897]

ოცდაორი თებერვალი 1898 წ.

დღეს ირაკლის დასაფლავების დღეა. მას აქეთ ასი წელი შესრულდა, რაც საქართველოს ქართლ-კახეთმა მალაღონიერ სოლომონ მდივნის დატყვევებით მიწას მიაბარა გმირთა გმირი და იმერეთმაც, იმ უმეტესმა საქართველოს ნახევარმა, ზარი აუშვა, რომ ერთად ორ ძმას, ორ გაუყრელ ნახევარს, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს, თანასწორათ ეგლოვა დიდებული ქართველი.. „ა თ ა ს ი წ ე ლ ი – ვ ი თ ა რ ც ა გ უ შ ი ნ დ ე ლ ი დ ღ ე ო“, – ამბობს უკდვავი წინასწარმეტყველი დავით. და მამ ასი წელი რალათ უნდა იხსენიებოდეს საუკუნეთა უფსკრულში? მაგრამ ამ ჩვენს ცხოვრებაში კი ერთი საუკუნეც დიდია: ცხოვრებას ფერს უცვლის, ძველს აჭკნობს, ახალს აღმოაცენებს, უკუღმას ნაღმა აბრუნებს და ნაღმას უკუღმა სცარავს. რა იყო მაშინ და რასა ვხედავთ დღეს? მაშინ თვალსაჩინო ამბოხება და მოუსვენრობა, დღეს კი სათვალდათვალო „მშვიდობა და კაცთა შორის სათნოება“: „მ ა რ თ ა ლ ი, ვ ი თ ა რ ც ა ფ ი ნ ი კ ი ა ლ ყ ვ ა ვ დ ე ს, დ ა ვ ი თ ა რ ც ა ნ ა ძ ვ ი ლ ი ბ ა ნ ი ს ა გ ა მ რ ა ვ ლ დ ე ს ო“. რა იყო ამ ასი წლის წინეთ? შავი ჭირი მუსრს ავლებდა ჩვენს ქვეყანას, რომ მისი მძინვარება სამარადისო სახსოვრათ დაეგდო ჩვენთვის, მაგრამ ირაკლის სიკვდილმა, როგორც ყველაზე უფრო მეტმა უბედურებამ, გადააჭარბა და დაავინყა ყველას კერძო და პირადი. ეტყობა, მაშინდელი აქამდისაც უწევს, რომ დღესაც ცა მოღრუბლულია, მთა-გორები ნისლით დაბურვილან, რომ თავი აღარ გამოიჩინონ და თვითოეულს ჩვენთაგანს რალაც გამოუთქმელი ურვა მძიმე ლოდით გულზე აწევს... გაბრწყინებულია მხოლოდ უძლურთა სასოება სამლოცველო, ჭირთა მკურნავი სვეტიცხოველი, საითკენაც ხალხი მიეშურება და შიგნით რომ ტევა აღარ არის, დღეს ჩამომტირალ მცხეთის ტაძარს გარს ეხვევა. წინაშე მისსა, ვინც მოციქულთა და მათ მოადგილეთა მიანიჭა „შეკვრა-გახსნის“ უფლება, გაისმის გრგვინვა მთავარდიაკვნისა: „ანააააფემა!“ მგალობელთა გუნდი კრიმანჭულით ეხმატკბილ-ეკავშირება. საყდარში საოცარი მდუმარებაა, წამიერათ გაქვავდა ხალხი. ყველას რალაცამ უკბინა გულზე... ჰგონიათ უწევს და სასოებით შეჰყურებენ მას, ვინც ჩვენს სარწმუნოებას ქვაკუთხედით სიყვარული დაუდვა: „შეიყვარე მოყვასი შენი, ვითარცა თავი თვისიო“ და „მიუტევეთ, რამეთუ მოგეტევოთ“. „მოგვიტევენ, უფალო, შეცოდებანი ჩვენი“, – ამბობენ გუნებაში

მლოცველები, და მათაც სანუგეშოთ საიდუმლო ხმა ჩაჩურჩულეს ყურში: „მოვედით ტვირთმძიმენო და დამაშვრალნო, რათა განვისვენოთ“. აქ იცვლება კილო განგაშისა და გრგვინვის. იგივე მთავარდიაკონი სასოებით შეჰლაღადებს ყოვლის შემძლებელს და მრავალყამიერით იხსენიებს ღირსსახსოვარ გმირებს. მათ რიცხვში ირაკლიც გამოერია, „აამინო!“ გაისმა ხალხში ერთპირი ჩუმი დვინი.

გათავდა წირვა, გადახდილ იქმნა პანაშვიდი, ხალხი ნასადილევს დაიშალა, წავიდ-წამოვიდა. დაღამებამაც მოატანა, ჩამოვარდა ჩვეულებრივი სიჩუმე და არარაობა, ჯანლი მთის იქით გადავიდა, ცამ ღრუბელი გადაიყარა, მთვარემ გამოაჭიატა და იქ, სადაც ირაკლის სურათი ესვენა და მისი თოფი იყო ჩამოკიდებული, ორი აჩრდილი გამოჩნდა: გულხელდაკრეფილი, თავჩალუნული, თვალცრემლიანი ზის ოთხმოცი წლის მოხუცი და თავზე ადგას შუახნის ტანმორჩილი კაცი. საიდან გაჩნდენ ისე, რომ თვალმა ვერ მოასწრო? მალღით მთვარის სხივებს გადმოჰყვენ თუ ქვესკნელით ამოვიდენ? შორს გაჰყურებს მოხუცი ნაღვლიანათ, მოწინებით შეჰყურებს გულჯავრიანი თავმდგმური, ხანგრძლივი სიჩუმეა.

– სოლომონ, რა ვნახეთ? რას იტყვი? – ეკითხება მოხუცი.

– „მშვიდობა და კაცთა შორის სათნოება“, ჩემო ხელმწიფე! – მორჩილებით უპასუხებს სოლომონ.

– ვხედავ!.. ვხედავ!.. დიახ, „მშვიდობა და სათნოება“. ამ ასი წლის წინათ ქვეყანას გარს ცეცხლი ეკიდა და ქარბუქი უბერავდა!. ცხოვრება მსხვერპლს ითხოვდა და ტარიგიც დიდი იყო! დღეს სამსხვერპლოზე ზვარაკის ნაცვლად დამშვიდებული გულით სწავლამეცნიერება იდება...

საუკუნე შესრულდა მას შემდეგ, რაც ირაკლი საქართველომ მიწას მიაბარა, მაგრამ დღესაც კიდევ მის გულშივე სუფევს მისი სიქადული და ამ „წმიდა-წმიდათას“ გარეგან ნიშნებს ძეგლათ უგებს.

აქ მოხუცმა ნაღვლიანათ ჩაიცინა და სთქვა:

– დიახ!.. დიახ!.. ჩემმა ნაჭირნახულევმა ქალაქმა დაამტკიცა ეგ: მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს მპყრობელს, ყეენისა და ხვანთქარის მოქიშპეს, სამარადისო სახსოვრათ, დროებითად ირაკლის სახელით მოუნათლა თვით დღევანდელ ცხოვრებასავით უსწორმასწორი, მიხვეულ-მოხვეული ქუჩა, სადაც დღეს, ამ უმაღლესათ მინიჭებულ „მშვიდობიანობის“ დროსაც, ძალღებიც კი უშიშრათ დადიან!.. შეინირე, მეუფეო, ვითარცა წვლილი! წვლილი ღარიბისა და არა მდიდრისა!.. ჰმ... განა საქველმოქმედო არა გამოინახებოდა რა, რომ ჩემი

სახელით მოემართათ?.. მაშინ, როდესაც ქალაქის გამგეობას ამგვარ შემთხვევაში ბევრი რამ გაუნანილებია, რომ სხვებისთვის მიეთვისებია... ირაკლი მათზე უჭირნახულო არ ყოფილა... მემართლებიან!.. მე... მარ... თლე... ბიან!..

– განძრახვა კაცთა, ხოლო განგება მეუფისა! ბოროტი კეთილად შეცვლილა: გზა სასახლიდან ტაძრამდი მიმყვანი და ტაძრიდან სასახლეში მაღლის მომტანი უთუოდ ირაკლის სახელით უნდა აღნიშნულიყო. ხასიათი საგნისა და არა სიდიდე თვალსაჩინოობს.

– ჩემო სოლომონ! სიცოცხლეშიაც შენი მოქარგული ენა მიბრუნებდა გულს და დღესაც იმავე გზას გინდა დაადგე? დავანებოთ თავი გარეწრებს!.. აქაც, შინაობაში, რა ვნახეთ?.. როგორც ხალხის შვილს, მეც ყოველგვარი მისი ზნე-ჩვეულება ძვალ-რბილში მქონდა გამჯდარი და დღეს კი მე აქ ყველაფერი მეუცხოვა... მესხვაფერა! სად იყო ჩვეულებრივი შესანდობარი წვეულება?.. განა ოდესმე ქართველი ისე დაიმარხებოდა, რომ ხალხი მიწვეული არ ყოფილიყო და მიცვალებულის შესანდობარი არ დაელიათ? ჩემთვის კი ჩემიანებს ასიოდე ჯამი ლობიო, რამდენიმე ხმიადი და საზედაშე დანანებიათ!.

– მეც ვნახე და კიდევ ეგ მეუცხოვა!.. მე მინდოდა მენახა სოფლელები, ის გლეხობა, რომლისათვისაც მთელ ჩემ სიცოცხლის განმავლობაში გული მიცემდა. ჩვეულებრივად, მამაპაპურად, ეკლესიის გალავანში, წმინდა ტაძრის ირგვლივ, ფეხმოფრთხნით მჯდომარე რომ შეუდგებოდენ სადილის ჭამას: ჯერ პირჯვარს გადაინერდენ, დაბებერავებული ხელით აიღებდენ ხმიადს, ემთხვეოდენ, გასტეხდენ, მოწინებით მიიღებდენ, როგორც ზიარებას, ავსებულ სასმოს თავს წაუქცევდენ ჩემი სულის შესანდობრათ პურზევე და წმინდის გულით კურთხევას შემომითვლიდენ... ნასადილევს დაბრუნდებოდენ შინ, მიუჯდებოდენ გახურებულ კერას, გარს ცოლ-შვილს შემოიხვევდენ და დაიწყებდენ ჩემზე საუბარს, მოიგონებდენ ჩემს ღვანლს, გაისხენებდენ ჩემგან თქმულს, ჩემზე ნათქვამს... და უმანკო გონებით გადაჭრილ სიყვარულს ჩარჩოში ჩასვამდენ, რომ მამა-პაპის ნათქვამი საშვილიშვილოთ გადასულიყო... – აქ ხმა აუკანკალდა ირაკლის, თვალში ცრემლი მოერია, სიტყვები ყელში ეჩრებოდა, ნერწყვს ყლაპვა დაუნყო და დიდხანს ხმა აღარ ამოულია...

– სოლომონ! – იკითხა უცბათ, – ის რაღა იყო, რომ დედაკაცებს ყულაბები დაჰქონდათ?

– თქვენი სახელით საქველმოქმედო ფულებს აგროვებდენ.

– რაო?! მის ნაცვლათ, რომ ჩემი სულის მოსახსენებლათ სამოწყალო დაერიგებიათ, პირაქეთ მათხოვრობდენ და იმასაც კიდევ

ირაკლის სახელით?! ვაი ჩემს გაგონებას!.. სოლომონ, შენ თვითონ მონამე ხარ, იმ შავდღეს, როდესაც ხოჯა-ხანი თბილისს აოხრებას უპირებდა, მოლარეთუხუცესი მოვიდა ჩემთან და მომახსენა: – „ბატონო მეფე, გვიბრძანეთ, რომ სალაროები გავხსნათ და სასახლის საუნჯე გადავარჩინოთ“-ო! მე წმინდის გულით ვუბრძანე: – „რა დროს მაგაზე ფიქრია, რეგვენო! სადაც ქვეყანა კი ოხრდება, იქ დაიღუპოს მეფის საუნჯეც-მეთქი!“ და ამის შემდეგ ვიღას ჰქონდა უფლება, რომ ჩემი სახელი ანგარებისათვის შეეერთებია!..

– ჩემო ხელმწიფე, აქ სულ სხვა აზრი და განზრახვა იყო: თქვენი დიდებული და წმინდა სახელი გულის გასაღებათ იხმარეს, რომ საქველმოქმედო რამე გაეღოთ ქართველებს.

– კმარა!.. მეტს ნულარას იტყვი!.. ქართველი და გულდახურული! განა შეიძლება მაგის წარმოდგენა?! თვითეული ჩვენთაგანი, ცალი ხელით რომ მტერს იგერიებდა, მეორეთი იმავე დროს სამონყალოს არიგებდა!.. სადაც კი ძალ-ღონე შესტანდა, სადამდისაც კი ხელი მიუწვდებოდა – გულს მოჰყავდა საქველმოქმედო... ჭირი და ღმერთი იცოდა!.. და დღეს კი ქართველი ისე გარდაქმნილია, გადასხვაფერებულია, რომ კლიტე-გასაღებზე მივარდა საქმე?! ვაი, ამ დღის მომსწრეს!.. სოლომონ! ამ ასი წლის წინეთ ჩემდა უნებურათ ჩამდევს მინაში და ახლა კი ნებით მინდა ჩავიდე საფლავში... ნავიდე, მოვმორდეთ აქაურობას!.. – სთქვა და იბრუნა პირი.

დიდხანს ხმა აღარ ამოუღია, საგონებელში იყო ჩავარდნილი. ბოლოს მიუბრუნდა სვეტიცხოველს, დაიჩოქა, ხელი მალა ააპყრო და შეევედრა: „დედაო ღმრთისავ! შენი წილხვედრია და შენი საუფლისწულო ეს ქვეყანა!.. შენს ხელშია მისი წარსულიც და მომავალიც და შენ შეგშვენის მაზედ ზრუნვა!..“

სთქვა და ჩავიდა იქვე საფლავში. მასთან ერთად მისი მხლებელიც გაუჩინარდა. ჰაერში გაისმა ხმატკბილი გალობა „განუსვენე წმიდათა თანა, განუსვენე, უფალო!.. საუკუნოთ იყოს სახსენებელი მისი!“ მგალობლები არა ჩანდნენ. ანგელოზთა გუნდი იყო თუ სულნი მიცვალებულთა – არავინ იცის!.. მხოლოდ კილო და სიტყვა ქართული იყო და სიტკბოება და ძლიერება სასუფევლისა...

[1898]

ლეგენდური

ღმერთმა რომ იობი განსაცდელში ჩააგდო, ყოველგვარი ჭირი მიაყენა კარზე: დაუქცია სახლ-კარი, გაუნადგურა ჭირნახული, გადაუშენა ჯოგები და ესეც რომ აღარ აკმარა, დაასწულა-დაანყლულა და მატლებიც დაახვია. ამ დროს შეუჩნდა ეშმაკი, მაგრამ ძვირი ღვთისა ვერ ათქმევინა: „ყოველივე მისი ნებააო! ამბობდა.

ნახა ღმერთმა მისი მორჩილება და ერთიორად დაუბრუნა ყოველგვარი დანაკლისი. აკურთხა მალლით და მისი მოთმინება სამაგალითოდ დაუდვა კაცობრიობას. მისი გვამიდან გამოსული ჭია-მატლებიც მადლად გადააქცია და დაურიგა სასარგებლოდ ქვეყნიერებას.

იმათთაგანი ორი საქართველოსაც ერგო: ფუტკარი და აბრეშუმის ჭია. პირველი უწყინარი ბუზია, მადლიანი, მაგრამ მოთმინება კი არ გამოჰყოლია იობის. დილიდან საღამომდე დაჰფრენს, დაბზუის, გადადის ბალახიდან ბალახებზე, ფოთლიდან ფოთლებზე, ყვავილიდან ყვავილებზე; დაეძებს იობის ცრემლებს და რომელ ყვავილის გულშიაც კი მიაგნებს, ამოსწუნის, რომ თაფლი და სანთელი აკეთოს; თაფლი ხორცის ჩასაგემოიერებლად და სანთელი სულის გასაბრწყინებლად.

ზოგს არ უყვარს ფუტკარი! მოუსვენარია, უსიამოდ ბუზის და იკბინებაო. უსამართლო ცილისწამებაა! მოუსვენარია მიტომ, რომ ცისა და ქვეყნის სამსახურშია და არ უნდა დრო დაჰკარგოს. მისი ბზუილი, ვისაც კი ეყურება, საამურია და საგულისხმო: იმ ბზუილით ის ქვეყნიერებას იობის ტანჯვა-მოთმინების ამბავს გადასცემს და დაჩაგრულებს ანუგეშებს და რაც შეეხება მოუთმენარობას, მისი მოუთმენრობაც შესაწყნარებელია: წმინდა მუშას სინმინდით უჭირავს თავი და არ უნდა, რომ უწმინდურად ხელი ვისმეს შეახებოს! პირიქით არავის ერჩის და პირაქეთ თუ ვინმემ მოუწოდოდა ხელის შეხება, იმას კი აღარ ზოგავს და მწარედ კბენს, რომ მოიგერიოს. ეს თითქმის უცაბედად მოსდის და მერე, როცა გამოერკვევა ხოლმე, მიხვდება, რომ სხვისი მანყინარი ღვთის მუშად აღარ გამოვდგები, ჩემი ნახელავი აღარც თაფლი ივარგებს და აღარც სანთელიო! ვარდება ჯავრში და თან გადაჰყვება ხოლმე მისს შხამისარას.

მეორე უფრო მშვიდი, ჩუმი და გულჩახვეულია. რამდენჯერმე იძრობს ტყავს, რომ ამოხვენოს აბრეშუმი ტიტველთ შესამოსად. თავის ნებით ემწყვეტა ბნელ პარკში მშვიერ-მწყურვალი, თითქოს მაგალითს აძლევდეს ქვეყნის ერთგულებს, რომ ბნელ საკანს ქვეყნის

გულისთვის ნურც თქვენ მოერიდებითო, და ბოლოს გამოდის სატყვეოდან, რომ ფრთაშესხმულმა ერთხელ კიდევ შეხედოს სინათლეს, დაჰყაროს თესლი გვარტომობის გასაგრძელებლად და მერე კი პირნათლად გამოეთხოვოს წუთისოფელს.

– დიახ, მადლი მადლისაგან წარმოიშობა და ეს მადლმოსილი ქიებიც იობის მადლმა წამოშობა.

ძველად, საქართველოში, ყოველ ოჯახში იჩენდენ ერთსაც და მეორესაც. სადაც არ იხარებდა, ის ოჯახი ნაძრახი იყო: უთუოდ ბოროტი და უკუღმართი რამ შეუტანიათ ოჯახში!

ამისთანა ხმას ყველა ერიდებოდა და მიტოვებდა სცდილობდენ, რომ ფუტკარიც გაეშენებიათ და აბრეშუმიც მოეყვანათ და ღმერთიც ხელს უმართავდათ. დღეს კი ჩვენში ძველებურად ვერც ერთი და ველარც მეორე ველარ ხარობს და რა უნდა ვქნათ, რომ გამოვაბრუნოთ?

– არ უნდა დავივიწყოთ მამა-პაპათა ღვანლი!.. უნდა მივბაძოთ მათ საქციელს: რაც პატიოსან შრომითა და წმინდა ოფლის ღვრით მონაგვარი არ არის, უწესრიგოდ და უსამართლოდ არაფერი უნდა შევიტანოთ ოჯახში და მაშინ შემოსილიც ვიქნებით და ცხოვრებაც დამტკბარ-დათაფლული გვექნება...

[1904]

306 არიან აზნაურნი

(ლეგენდა)

ალექსანდრე მაკედონელმა რომ მთელი აზიის დაპყრობა მოინდომა, საქართველოზედაც გამოილაშქრა. მაშინ მეფობა არ იცოდნენ. მამასახლისობა იყო ჩვენში და მცხეთის მამასახლისი, როგორც ყველაზე უფროსი, განაგებდა ქვეყანას. მამასახლისმა მოულოდნელად მოსულებს მოციქულები მიაგება და მოიკითხა ძღვნით. ოქროს ხონჩაზე ოქროს შოთები ეწყო.

ალექსანდრეს გაეცინა და იკითხა: თქვენში ნამდვილი პური არ მოდის, რომ ხონჩაზე ოქროსი დაგილაგებიათო?

– როგორ არაო? – მიუგეს მოციქულებმა. – ჩვენში კი მოდის, მაგრამ ჩვენ გვეგონა, თქვენში არ მოდიოდა, თორემ ამ სიშორეს რა წამოგიყვანდათო!

მოენონა მეფეს მათი პასუხი და მოინდომა, მეგობრულად რამოდენიმე დღით სწვევოდა მამასახლისს.

ერთხელ, როცა მამასახლისი ხის ძირად მჯდარი ასამართლებდა მომჩივრებს, სხვათა შორის წამოიჩოქა ერთმა და მოახსენა: – „დიდებულო ბატონო, ამ კაცს, – მიუთითა მეორეზე. – მე მიყვიდე ცარიელი ადგილი სამოსახლოდ, მაგან მოინდომა სახლის დადგმა და როცა საძირკვლის თხრა დაიწყო, მიწაში ორმო ნახა. შიგ დიდძალი განძი იყო: ოქრო, ვერცხლი, თვალი და მარგალიტი. ახლა მოსულა ჩემთან და მეუბნება: მე განძი კი არ მიყიდია, ცარიელი ადგილი ვიყიდე და განძი კი შენია და შენვე უნდა წაიღოო!.. უნდა რომ უსამართლობა ჩამადენიოს და უბრძანეთ, მომშორდეს, თვითონ წაიღოს, ღმერთმა მოახმაროს, რაც უპოვნიაო!“

– შენ რაღას იტყვიო? – მიუბრუნდა მსაჯული მეპასუხეს.

– მე რა მაქვს, შენი ჭირიმე, სათქმელი? – მიუგო მეპასუხემ. – მე ადგილი ვიყიდე და თუ იქ მიწაში რამე აღმოჩნდა, მაგისი იქნება და არა ჩემი, უბრძანეთ, რომ წაიღოს და მე თავი დამანებოს, უსამართლობას ნუ ჩამადენიებსო.

დაფიქრდა მსაჯული; მერე აიღო თავი და მიუბრუნდა მომჩივანს:

– ვაჟიშვილი გყავს?

– გახლავსთ ერთი ღვთის წყალობა!

– უცოლოა?

– საცოლო გახლავსთ!

– შენ, – მიუბრუნდა მოპასუხეს, – ქალიშვილი გყავს?
– მყავს გასათხოვარი.
– მაშ მოილაპარაკეთ ერთმანეთში. ის ქალ-ვაჟი ერთმანეთს შერთეთ და განძიც მზითევში გაატანეთ. ეს მაშინ, თუ ქალ-ვაჟს ერთმანეთი მოეწონოს. თუ არა, მიაყარეთ იმ განძს მინა – დატოვეთ ისე, როგორც ყოფილა! ნულარც შენ და ნულარც შენაო.
ალექსანდრეს გაეცინა: ეგ სამართალი ახირებულად მიმაჩნიაო.
– მაშ, თქვენში რომ მომხდარიყო ამისთანა ამბავი, რა განჩინებას დასდებდნენ? – დაეკითხა მამასახლისი.
– განძს სახელმწიფოდ შერაცხდნენ.
– სახელმწიფოდ?! სხვის საკუთრებას?
– რასაკვირველია, თუკი პატრონი არ გამოუჩნდებოდა!..
– ჰმ!.. მზე ამოდის თქვენში?
– ამოდის!
– ჰმ... წვიმაც მოდის ხოლმე?
– მოდის.
– მაშ, სჩანს, რომ პირუტყვები არიან თქვენში კარგი და ზეციური მადლი – მზეცა ან წვიმაც – მათთვის ყოფილა და არა ადამიანებისათვის, რომელნიც არ ვარგებულან თქვენშიო!
მაკედონელს გაუკვირდა. მოეწონა ეს პასუხი და უთხრა მამასახლისს, როგორც მეგობარს: მე დავტოვებ ნაწილს ჩემი ჯარისას შენს ქვეყანაში მხედართმთავრის აზონის ზედამხედველობით. მათგან შენი ხალხი ისწავლის სამხედრო წესებს და ისინიც შენს ქვეყანაში ისწავლიან ცხოვრების წესწყობილებას. მართლაც დასტოვა ჯარის ნაწყვეტი და თვითონ კი გაეშურა ინდოეთისაკენ.
ზოგი იმ მაკედონელთაგანი დაცოლშვილდნენ საქართველოში და დარჩნენ, როგორც მკვიდრები. არაფერ გადასახადს არ იხდიდნენ. თავისუფალნი იყვნენ და ხალხიც საზოგადოდ დიდ პატივსა სცემდა. იმათი შთამომავალნი დღესაც არიან და იწოდებიან აზონაურებად, ანუ აზნაურებად.

[1908]

წვრილ-წვრილი ამბები

საიქიოს დაჯილდოვაპული

ერთი იმერელი აზნაურშვილი მოკვდა ხოლერით და სურამში დაასაფლავეს. ჭირისუფლებმა შეიცხადეს და შორიდან გამოიგლოვეს, მაგრამ გულში კი ნაკად დარჩათ, რომ ახლოს, დაუტირებელს, მისი საგვარეულო სამარე აღარ ელირსა და სადღაც, სასხვისშვილოში, უპატრონოდ გდიაო. ეს გაიგო ერთმა მათმა მოგვარეთაგანმა, თბილისში „გამოსუქისინებულმა“, მოვიდა ნათესავებთან და რჩევა მისცა: „მაგაზე ნუ შეინუხებთ თავს!... მე ვიცი ის, ჩვენი მკვდარი, სადაც მარხიაო, თქვენ მხოლოდ ხელი შემინყვეთ, მე ჩუმად გავათხრევენებ მუშებს საფლავსა, ამოვიღებ და კარზე მოგაყენებთო!“ რასაკვირველია, ხარჯს აღარავინ დაერიდებოდა და მართლაც, დანიშნულ დროზე, ღამით მოასვენეს კუბო! ჭირისუფლებმა იტირეს, ითავცემეს... რაც წესი და რიგი იყო, გადაუხადეს, გაუთხარეს საფლავი და უპირებდენ მამა-პაპის გვერდით ჩასვენებას.

ამ დროს გაჭირვეულდა ქვრივი: „ახადეთ კუბოსა და ერთხელ კიდევ დამანახვეთ ჩემი ქმარიო!“ სურვილი აუსრულეს, გახსნეს კუბო და რა ნახეს? მკვდარი მაზარაში გამოხვეული და გულზე წმინდა გიორგის ჯვარი ეკიდა. ეუცხოვათ ყველას, შეკრთენ და ერთმანეთს დაუნყეს ყურება! აღარ იცოდენ, რა უნდა ექნათ.

უტიფარი და ურცხვი მატყუარა მხიარულად მოვიდა გაოცებულ ქვრივთან და უთხრა: „მომილოცავს, ჩემო რძალო! მაღლობა უფალს! აქ უბედური იყო შენი ქმარი და იქ ბედი გახსნია: ასე მალე სამსახურშიაც შესულა და ჯილდოც მიუღიაო“.

ლაფგადასხმული ქათამი

ერთი დარბაისელი, ძველებური იმერელი მიიწვიეს სადილათ, ევროპიულათ გაუმასპინძლდნენ და, სხვათა შორის, ქათამი მოუტანეს, რომელსაც თეთრი სანები („სოუსი“) ჰქონდა გადასხმული. სტუმარმა გამოარჩია კარგი ნაჭერი, გადაფხიკა დანით, განწმინდა და ისე დაუნყო ჭამა, მასპინძელმა თვალი მოჰკრა და ჰკითხა: „განა არ მოგეწონათ ეგ ქათამი? უგემური ხომ არ არის?“

– რას ბძანებო, – მიუგო სტუმარმა, – ქათამი ჩვენებურია და, ღმერთმა კაი მოგცეს, კარგიც იყოს, მაგრამ თქვენებურად რომ ლაფი გადაგისხამთ თავზე, იმას კი გაუფუჭებიაო.

3

ახირაპული სიცილი

ერთმა კაცმა ახირებული სიცილი იცოდა: თითქო ხვიხვინებსო. ერთხელ ცხენმა წიხლი ჰკრა და წინა კბილები ჩაამტვრია. რომ მორჩა, შეხვდა თავის კარგ მეგობარს და შესჩივლა: „არ ხედავ და არ გიკვირს, რა მიყო ჩემმა ცხენმაო?“ – მე ის მიკვირს, რომ ან ამდენ ხანს რათ გითმენდა და აქამდისაც არ დაგმართა ეგ საქმე, რაც შენ იმას აჯავრებდიო, – მიუგო მეგობარმა.

4

მტკვარში ჩავარდნილი სომხის ვაჭარი

ნათლილება დღეს, წყალკურთხევის დროს რომ მტკვარზე ხიდი ჩაინგრა, ერთი სომეხი ცოლშვილიანა ჩავარდა წყალში, მცურავებმა გამოიყვანეს. გონზე რომ მოვიდა ვაჭარი, ჯიბეზე მოიკრა ხელი: „საფულე ხომ არ დამსველებიაო“; ცოლ-შვილი კი მერე იკითხა.

5

სომხის ვაჭარი და ქართველი თავადი

იმ დღეს სომხებთან სხვებიც ჩაცვინდენ. ერთ ქართველს ჩაეველო ხელი სომხისათვის და ორივე ერთად იხრჩობოდენ. რომ გამოიყვანეს ნაპირზე, ძლივს გააშველეს ერთმანეთს. გონზე რომ მოვიდენ, ქართველმა უხუმრა სომეხს: „შე კაი კაცო! რომ ჩამფრენოდი, ხელს აღარ მიშვებდი და საიქიოს თან მიმყვებოდი, შენი მოვალე ხომ არ გეგონეო?!“

– არა, კნიაზო! – მიუგო სომეხმა – მე კი არა, შენ მტაცე ხელი, რადგანაც ფულის სესხებას გპირდებოდი, მაგრამ ხმელეთზე ველარ მოვასწარით და წყალშიაც თან ჩამომყევით.

6

„ალლაჰ! თალლაჰო!“

შემთხვევით როგორღაც თათარიც ჩავარდნილიყო... იხრჩობოდა და შეშინებული ღმერთს შეჰყვიროდა: „ალლაჰ! თალლაჰო!“ ტერ-

ტერამ გაიგონა და გადააქნია თავი: „ვერა ჰხედავთ იმის კერპობასო?!. იხრჩობა, სალაუათს მაინც არ იშლისო!.. ამ ჩვენ ნაკურთხ წმინდა წყალს „ტალახს“ ეძახისო“.

7

ანგელოზი – ცოლი

ერთმა მახინჯი ცოლის პატრონმა მეგობარს გააცნო ახალი შერთული მეუღლე და უთხრა: „მომილოცე ბედნიერებაო!.. მართალია, უსახურია ჩემი ცოლი, მაგრამ მაგიერათ ანგელოზიაო!“ – „მჯერა და მომილოცავსო – უპასუხა მეგობარმა – დარწმუნებული ვარ, მაგ ანგელოზს ისე ვერსად შეხვდება ეშმაკი, რომ არ შეშინდეს... არ დაფრთხესო!“

8

უცნაური ნაძლევი

მდინარეს ფრანცუზი მოჰქონდა. საბრალო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ებრძოდა ტალღებს და დიდ განსაცდელშიაც იყო.

ხიდზე გადმომდგარიყვენ ერთი ინგლისელი და ერთი ნემეცი და გულგრილად ადევნებდენ თვალს. თურმე ნაძლევი დაედვათ: დაიხრჩობა თუ არაო? რუსმა თვალი მოჰკრა და მიაშურა საშველად. „ეი, რას შერები?!. ხელს ნუ გვიშლიო! – მიაძახეს დანაძლავებულებმა. – რომ გამოიყვანო, მაშინ ხომ ჩვენი ნაძლევი უჯერო იქნებაო?!“

9

თანასწორობა

ინგლისელი, ნემეცი და იტალიელი დამეგობრდენ. პირობა დასდევს: უერთმანეთოთ ნურას გავაკეთებთო. მოინდომეს ძეხვის გაკეთება.

ნემეცმა მასალა მოაგროვა, იტალიელმა გატენა და ინგლისელმა შეჭამა. ფრანცუზმა გაიცინა და სთქვა: „აბა, თანასწორობაც ამას ჰქვიაო!“

ეპიგრაფი

თათარს მუცელი ასტივიდა. რუსმა წამალი მიანოდა, ფრანცუზმა გაუღესა, ნემეცმა ჭურჭლებში ჩაუსხა და ინგლისელმა დააღვინა. ბერძენმა მწუხარებით გადააქნია თავი: „დახეთ, რას მიშვრებიანო?! მე ოყნის მეტი აღარა მერგო-რაო!“

სიყვარულიც ამისთანა უნდა

ფრანცუზის ქალმა რუსს კოცნა დაუნყო. რუსმა ხელი მოჰხვია, მიიკრა გულზე და მიიჭყლიტა. ავსტრიელმა რომ დაინახა, გაიცინა: „აბა, სიყვარულიც ამისთანა უნდაო!“

წყალნაღებული ურია

ქალაქში მიმავალი ურია მცხეთას მტკვარში ჩავარდა. მცურავებმა გამოიყვანეს. შეშინებული ებრაელი რომ მობრუნდა, სთქვა: „ნეტავი ეცლიათ და ტფილისში გამოვეყვანეთ, გზის ფული შემრჩებოდაო“.

წყალნაღებული იმერელი

იმერელი წყალში ჩავარდა, მცურავმა გამოიყვანა და ფულის თხოვა დაუნყო. იმერელმა შემოუძახა: „რას მიედ-მოედებო? თვალი დაუდგეს ახლანდელ სამართალს, თვარა შენ უნდა ერთი კაი ორაგულის ფასი გადამიხადოო: მე წყალში განგებ ჩავიყურყურე, რომ თევზი დამეჭირაო! ერთ ორაგულს მოვავლე ბოლოში ხელი და, შენ რომ უდროვო დროს ჩემთვის ფეხში არ გეტაცნა ხელი და არ გაგემ-ვებინებია, ის-ის იყო, გამომყავდა დაჭერილიო!“

წყლით გაგუდული ქართული

ქართული წყალში იხრჩობოდა, გამოიყვანეს გაგუდული. რომ დაწრიტეს და მობრუნდა, გადაიხედა წყლისკენ და სთქვა: „ღვინო რომ ყოფილიყავ, ვერ მომერეოდო, მაგრამ წყალი ხარ და რაღას გიზამდიო“.

მწერალი და ადვოკატი

ერთმა ადვოკატმა უთხრა ერთ მწერალს: „შენ არც არასა ჰსთესავ და არცა მკიო და მე კი კიდევაც ვთესავ და კიდევაც ვმკიო!“ – „მართალს ამბობო – მიუგო მწერალმა – მაგრამ იმასაც ნუ დაივიწყებ, რომ კლიენტებს ციმბირისაკენ თესავ და მკით კი აქვე ჩვენში მკიო“.

ნიგნის გამომცემელი

ნიგნის გამომცემელს შეხვდა ერთი ნაცნობი და ჰკითხა: „ახალ ნიგნს ხომ არ სცემო?“ – „ვბეჭდავ და არა ვცემო“ – უპასუხა გამომცემელმა. – „არა, მე იმაზე მოგახსენებ, რომ ცოტა შელახული გამოდის შენი გამონაცემიო“. – „როგორ თუ შელახულიო?“ – „ისე, რომ ჯერ ცენზორი ოთხში იღებს და მერე შენ ასილაქნებ ტიკჭორასავითო, და მეტილა ცემა-გალახვა იქნებო!.. და ანდაზაც სწორეთ მაგაზე უნდა იყოს ნათქვამიო: „ვაი, ჩემო ტიკჭორაო, რა ბევრ ტყუილს მიჭორავო!“

სოლომონ მეფე და ქაჯაიას ნაქვრივალი

იმერეთის მეფემ, დიდმა სოლომონმა, ქაჯაიას ნაქვრივალის ცოლათ შერთვა მოინადინა, დიდკაცობამ იუკადრისა: „ჩვენ აზნაურის ნაცოლარს ვერ გავიდედოფლებთო“. უარზე იდგა იოსებ გენათელიც – მეფე სოლომონის ძმა. კარისკაცებმა უძაგეს მეფეს ქვრივი: ზოგმა – ბრუციანიო, ზოგმა – ყრუ და ზოგმა – ბებერია უკბილოო!

მეფემ იფიქრა: „რა ვქნა, მართალია, კარგი ოჯახის შვილია ის ქალი, მაგრამ, რომ ასე ყოვლად საჯაყი ყოფილიყოს, ის ყმანვილი ქაჯაია თავმომწონე კაცი იყო და არ შეირთავდაო!“ დაიბარა გიორგი აბაშიძე და გაენდო: „ნადი, ნახე როგორმე ის ქალი და, თუ გიყვარდე, კარგად დაათვალიერეო!“ აბაშიძემ აასრულა მეფის ბრძანება. ქალი ჩინებული გამოდგა, მაგრამ კარისკაცმა ქვეყნის ყბაში თავის ჩაგდება ველარ გაბედა და მოატყუა მეფე: სხვების ნათქვამი იმანაც დაამონმა. ერთხელ მეფე სანადიროთ ბრძანდებოდა. ააფრინეს ხოხობი, მოუტივეს ქორი, მაგრამ ფრინველი თვალსა და ხელს შუა სადღაც მიიმალა. ეწყინა მეფეს და გამობრუნებას აპირებდა ქუთაისისაკენ, მაგრამ იმ დროს წადგა მის წინ ვილაც ახალგაზრდა და მოახსენა: „თქვენ რომ ხოხობი გაგიფრინდათ, აგერ გახლავთ, ჩემს ეზოშიო“. მეფემ მისი ბაზიერებით შეაჭენა ცხენი, დაუნყო ძებნა, მაგრამ ხოხობი ვერსად ნახა!.. მერე მიიხედა სახლისაკენ და სარკმელთან მოჰკრა თვალი ერთ მშვენიერ ქალს. „სად არის, ბავშვო, ის ხოხობიო? – ჰკითხა ახალგაზრდას – მომატყუეო?“ – „არა, ჩემო ხელმწიფეო – მიუგო ყმანვილმა – ქაჯაიას გვარს მის დღეში მეფისთვის ტყუილი არ გაუბედნიაო! ის ხოხობი, თქვენ რომ გაგიფრინდათ, აქ გახლავთ, მაგრამ დარბაისლების ეშინია და იმალებაო“... მეფემ გაიღიმა, ცხენი გამოატრიალა და გაუდგა გზას, დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ჯვარიც დაინერა ქვრივზე.

ერთ დღეს მოლხენით იყო მეფე; გარს დარბაისლები ეხვიენ და გიორგი აბაშიძეც მათ რიცხვში იყო, მეფემ ჰკითხა დარბაისლებს: „როგორ მოგწონთ დედოფალიო?“ კარისკაცებმა, რაც კი შეიძლებოდა, შეამკეს დედოფალი და ცამდის აიყვანეს. მეფემ შეიკრა წარბები და თქვა: „მაშ, ადრე რაღათ მიძაგებდითო?“

– განაგონობით მოგახსენებდით და ერთგულებისთვის ნუ შეგვერისხავთო!.. – მიუგეს ხმის კანკალით დარბაისლებმა.

– გიორგი აბაშიძე! შენ მაინც რაღას იტყვი? არ იცოდი, რომ ტყუილს არავის შევარჩენდი? – ბრძანა უფრო მრისხანეთ მეფემ.

– მე ტყუილი არ მომიხსენებია, ჩემო ხელმწიფე! – მიუგო თამამად აბაშიძემ.

– მაშ, ახლაც ისე გეჩვენება?

– ახლა მზეთუნახავი ბრძანდება!..

– განა ეს შესაძლებელია?

– რატომ არა, შენი ჭირიმე? მამათქვენი ალექსანდრე რომ მიიცვალა და სამეფო ხელში ჩაგივარდათ, მაშინ იმერეთი კოჭლიც გახლდათ, ყრუც, ბრმაც და კბილებჩაცვენილიც, მაგრამ დღეს კი

ყველაფერი კარგათ ესმის, შორს ხედავს, ფეხებზე მაგრად დგას და კბილებიც ამოუვიდა, რომ მტრებს უკბინოსო... და, თუ მთელი სამეფო ასე გამობრუნდა და გაკეთდა, რაღა გასაკვირვალა, ერთი უბრალო აზნაურის ნაქვრივალის თქვენს ხელში გადასხვაფერებაო?! მეფეს გაეცინა და სოფელი ჯოყოეთი უწყალობა.

დარბაისლური სიცრუე თუ ტატიური სიმაართლე?

მეფე სოლომონ მეორე ირაკლის შვილიშვილი იყო. არჩილ ბატონიშვილი რომ მიიცვალა, ობლათ დარჩა პატარა სოლომონ და დედამისიც მეორეთ გათხოვდა, ანდრონიკაშვილს გაჰყვა ცოლად. იმ დღიდან ქართლში იზრდებოდა და, რასაკვირველია, ზნე, ჩვეულება, მიხვრა-მოხვრა და ქცევა სულ ამერული ჰქონდა. თავზედაც ყოველთვის ბოხობი ეხურა მაშინ, როდესაც იმ დროში არც ერთი იმერელი უფაფანაკოთ არ გაივლიდა. იმერეთის ტახტზე დიდი სოლომონის შემდეგ დავით მეფე იჯდა. თვითონ მეფე დასაწუნი არ იყო, მაგრამ ცოლი ჰყავდა ცოტა ნაძრახი და მიტომაც იმერლებმა მოახსენეს ქუთათელის პირით: „ჩვენი ცოლები დედოფლის შემყურე უნდა იყონ და მისი მიბაძვით, და მაგის ქცევა კი მოსაწონი არ არისო!.. გთხოვთ ან დედოფალი გაუმვით და ან ტახტზე ხელი აიღოთო“.

მეფემ იუცხოვა ქვეშევრდომების ამგვარი კადნიერება და გარისხდა. მოხდა ამბოხება და მეფე ტახტიდან გადააგდეს. მაშინ იახლენ დარბაისლები იმერეთიდან ქართლ-კახეთის მეფეს ირაკლის და სთხოვეს: „იმერეთი შეიერთეთ, პატარა სამთავროსაც ხელი მოჰკიდეთ და საქართველო ისევე ძველ კალაპოტში ჩააყენეთ“. მეფე ირაკლიმ დარეჯან დედოფალის რჩევით შორს დაიჭირა ეს საქმე და მოინდომა მისი შვილიშვილის, სოლომონის, გამეფება იმერეთში. იმერლებმა რომ თანხმობა არ გამოაცხადეს, ჯარი გაგზავნა ოცი ზარბაზნით საომრად და ძალის დასატანებლად. დაუშინეს კიდევაც იმერლებს, მაგრამ იმათ ხელი არ გამოუღიათ: „ჩვენ ძმობასა და ერთობას ვითხოვდით და არა სისხლის ღვრასაო“. ძალით გამეფებული სოლომონი ჩაუვარდა ხელში წერეთლებს და ბურთივით გაჰქონდ-გამოჰქონდათ. ხალხი დაემორჩილა თავის ბედს და თავის მხრით პატივსა და ერთგულებას არ აკლებდა პატარა მეფეს, მაგრამ იმას კი მაინც უფრო ამერლებისაკენ უწევდა გული, ყოველიფერი მათი მოსწონდა და, სხვათა შორის, ერთხელ დაიჟინა, რომ იმერ-

ლებს სიტყვა-პასუხი არ უვარგათო და დარბაისლობას ვერ ახერხებენ ქართლელ-კახელებივითო.

– ნუ გამინწყობით და მაგაზე მე, თუმცა თვითონ იქაური ვარ, ვერ დაგეთანხმებითო! – მიუგო სოლომონ ლიონიძემ, მსაჯულმა. მეფე მაინც თავისას არ იშლიდა. – „გამოვცადოთ, ბატონო, მაგაზე ადვილი რალა არის? ერთი და იგივე რამ ჰკითხეთ იმერელსაც და ქართლელსაც და მათი პასუხიდან გაიგებთ სწორსა“.

მეფემ კბილის ტკივილი მოიგონა და ყბა აიხვია. შემოვიდა სვიმონ წერეთელი და მოწყენით რომ ნახა ყბაახვეული მეფე, შეჰკადრა: „რა დაგმართინიათ, ბატონო?“

– კბილები ამტკივდაო! – უპასუხა მეფემ. წერეთელი შეწუხდა და მოახსენა სანუგეშებლათ: „არა გიშავს-რა, შენი ჭირიმიე, ქარს გაუკრავს და გადაგივლისო“.

– კი, მაგრამ არ გიკვირსო? – კიდევ ჰკითხა მეფემ.

– რა გასაკვირალია, შენი ჭირიმიე? ეგ სულ თქვენი მოუსვენრობის ბრალია: აქეთ ხვანთქარსა ჰკბენთ და იქით ყეენსა და ან აქამდე როგორ შეგრჩა ეგ კბილებიო!

იმ დროს იმერეთში მეფის კარზე სტუმრათ იმყოფებოდა ქართლელი თავადიშვილი, ამილახორი, და ის შემოაყვანია მეფემ. შესჩივლა: „კბილები მტკივაო“. სტუმარს მართლა ეწყინა და თავის ქნევით მოახსენა: „მართლაო?... აიპე! რა უსიამოვნო საქმე მოგსვლიათო!.. თავსლაფი კი დავასხი მაგისტანა კბილებს!.. ი ოხერი სატკივარი, მაინცდამაინც, თქვენთან რომ არ მოსულიყო, სხვას ვერავის გამონახავდაო?“

– აკი მოგახსენეთ?! და ახლა რალას ბრძანებთო? – ღიმილით ჰკითხა სოლომონ ლიონიძემ.

მეფე სოლომონს ეწყინა და ბრძანა:

– დარბაისლურ სიცრუეს ისევ ტეტიური სიმართლე სჯობსო.

ფილოსოფოსი და ვირი

ერთი ფილოსოფოსი, ძველებური ჩვეულების მიხედვით, ვირზე იჯდა და ისე დადიოდა სოფლით-სოფლათ ხალხის დასამოძღვრებლათ. ერთხელ ღამის გასათევად მექორნილებს მიადგა კარზე. იცნეს და მიიწვიეს სუფრაზე. მეფე-დედოფლის სადღეგრძელო რომ დალიეს, ფილოსოფოსსაც მიაწოდეს სასასმო და დააღვივინეს ნუნუა. მეორე სადღეგრძელოზე უარი გააცხადა სტუმარმა: „მეტი აღარ

მინდა და ვერ დავლევო“. აღარ მოეშვენ, ძალა დაატანეს და დააღვივინა. მესამეზე ხვეწნა-ვედრებით მიმართეს: „მართალია, არ გინდა, მაგრამ პატივი გვეციო!.. შენი ჭირიმიე, შენ გენაცვალე, თუ გიყვარდეთო“ და სხვანი... ფილოსოფოსმა ამდენ მახვეწარს ხათრი ველარ გაუტეხა და ძალაუნებურათ კათხას კათხაზე სცლიდა. ისე მოეკიდა ღვინო, რომ იქვე უგრძობლათ სუფრის ქვეშ გაგორდა. მეორე დღეს რომ გამოეღვიძა, შერცხვა: „ეს რა მომივიდაო?“ შეჯდა ჯორზე და გამოიპარა შინისკენ. გზაში ერთ პატარა მდინარეს მიადგა: მწყურვალმა ვირმა რომ წყალი ნახა, დალუნა თავი და იმდენი სვა, სანამდის გული არ იჯერა; მერე კი აიღო თავი და გაჩერდა. პატრონმა უთხრა: „დალიე კიდევო!“ ვირი არ გაინძრა. „დალიე, გიბრძანებო!“ – შეუძახა. ვირმა მხოლოთ კუდი გაანძრია და ყურები გააპანტურა. გადმოხდა მხედარი, დაუჩოქა და შეეხვეწა: „თუ გიყვარდე, შენი ჭირიმიე, შენ გენაცვალე, თუ ჩემი ხათრი გაქვს, დალიეო“. ვირი არ ინძრეოდა, ყურადღებასაც არ აქცევდა პატრონის ხვეწნა-ვედრებას. მაშინ ადგა ფილოსოფოსი და დიდი მოწინებით თავყვანი სცა ვირს და მოახსენა: „ვირი მე ვყოფილვარ, რომ სხვებს ავჰყუვი და, რაც არ მინდოდა, იმაზე მეტი დავლიე, – შენ კი ფილოსოფოსი, რომ ამდენი ხანი გეხვეწები და ვერ გადმოგიყოლიეო“.

მოტყუარული ტერტერა

ერთ ტერტერას მზეთუნახავი ცოლი ჰყავდა. გამვლელ-გამომვლელებს თვალი მასზე რჩებოდათ და მრევლიც ქმარზე უფრო ცოლს შეჰყურებდა. დიდხანს ვერავინ მოიგო მისი გული. ბოლოს მაინც ველარ გაუმაგრდა მაცდურს და შეიყვარა მეზობელი, მაგრამ ისე მოხერხებულათ კი, რომ ეჭვი ვერავის შეჰქონდა. ერთხელვე რომ კარი გაიღება, იქ ერთთან მეორეც შევა. ტერტერას ცოლმა, რალაი კი ერთხელვე სიყვარულს გული გაუღო, დაკეტვა ველარ მოხერხდა და მალე სხვაც შეუყვარდა. უნდოდა პირველი მეორეში გაეცვალა, მაგრამ გარემოება ხელს უშლიდა. ერთხელ ტერტერა მირონის მოსატანათ გაემგზავრა. ცოლმა იმ საღამოსვე შეატყობინა სატრფოს და დაიბარა. ძველ საყვარელსაც თავისთავათ გაეგო ტერტერას წასვლა და ჩვეულებისამებრ დაადგა ერთხელვე გატკეპნილ გზას და მიადგა ტერტერას სახლის კარებს სწორეთ იმ დროს, როცა მისი საყვარელი სხვისი აღერსით იყო გატაცებული. შეშინდა ქალი და უთხრა ახალს: „არაფერია, იმას მე მალე გავისტუმრებ და შენ მანამდის ამ ტახტქვეშ

შეძვერი და დაიმალო!“ ახალი დამალა, თავი შეიხვია, გაალო კარი და შემოიყვანა ძველი, მაგრამ მის საალერსოთ კი ველარ მოიცალა და მიზეზად შაკიკი მოიგონა. ამ დროს ეზოში ცხენმა დაიჭიხვინა. „ვაი, დავიღუპეთო, – წამოიძახა ქალმა – ეს ჩვენი ცხენის ჭიხვინია, ჩანს ჩემი ქმარი დაბრუნებულა და რაღა ვქნათ, სად წავიდეთო?!. ამის მეტი აღარა დავგრჩენია რა – უთხრა საყვარელს – მე კივილს დავიწყებ, შენ ამოიღე ხმალი, ვითომ ძალიან გაანჩხლებული ხარ, მიიქნე-მოიქნე, იყვირე, იყვირე გიჟივით: არა! უნდა მოგკლა! ვერ დაიმალები! სადა ხარ! გამოეთხოვე სიცოცხლეს! და სხვანი“.

ქალმა კივილი მორთო, კაცი აღრიალდა და ამოღებული ხმლის ქნევით და მუქარით გავარდა კარში. წინ ტერტერა შეხვდა, დამფრთხალი რომ არბოდა კიბეზე, და ჰკითხა: „კაცო, რა ამბავია? რა ყვირილია? რა დაგემართაო?“ მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო. ის გიჟივით გაშორდა და ღრიალებდა: „მიჩვენეთ, სად არის? სად დაიმაღე? უნდა მოგკლაო!“ შეშინებული ტერტერა შევიდა შინ და იქვე ცოლი დახვდა თმაგაშლილი, ტანგახდილი და გაფითრებული. „უჰ, გენაცვალოს შენი ცოლი, რა კარგ დროზე მოხვედიო!.. სწორეთ სასწაულმა მოგიყვანაო!“ აუხსნა და მოუყვა: „შენ რომ შინ აღარ მეგულებოდი, ადრე გავშალე ლოგინი და ჩავნექი ქვეშაგებში, მაგრამ, შენზე ფიქრით და ჯავრით დარეტიანებულს, კარები დაუკეტელი დამრჩენოდა. უცბათ რაღაც ხმაურობა მომესმა გარედან. სანამდის წამოვდგებოდი, უცბად შემოვარდა სახლში ვიღაც უცხო კაცი, შეშინებული, და დაიწყო ხვენწა: დამმალე, მიშველე, მოკვლას მიპირებენო! მე სანამდის გამოვერკვეოდი, ჩვენი მეზობელიც შემოვარდა ხმალამოღებული და დაუწყო იმ საწყალს ძებნა. იქით ეცა გიჟივით, აქეთ ეცა! მიანგრია, მოანგრია... ქვეშაგები ამიშალა: აქ უნდა იყოს სადღაც დამალულიო, და რომ ველარ ნახა, გავარდა ისევე კარში. სწორეთ ფარსაგი არა დამართნია-რაო!“ დაამატა ქალმა. ტერტერას გაუკვირდა და თქვა: „რაღაც ერთი დიდი ამბავი უნდა იყოსო... და ის უცხო კაცი მაინც სადღა არისო?“ – „რა ვიცი, – უთხრა ცოლმა, – ტანტქვეშ თუ შეძვრაო“. დაუძახა ტერტერამ: „სადა ხარო?“ და მართლაც პასუხი იქიდან მიიღო. „ნუ გეშინია“, უთხრა ტერტერამ, გამოაძვრინა შეშინებული და გამოჰკითხა: „რა დაგემართაო?“ – „რა ვიციო“, უპასუხა უცხო კაცი: „გზად მოვდიოდი აქეთკენ, უეცრათ გამომივარდა ვიღაც ხმალამოღებული კაცი, მეგონა გიჟი იყო, სიკვდილი მომინდომა, გავექეცი; ის გამომეკიდა და რომ აღარ მომცა საშველი, აქ შემოვედი და თქვენი მონყალებით რომ არ გადავრჩენილიყავ, ჩემი აღსასრულის დღე მოსული იყოო“.

– შენს ბედს უმადლოდე, შვილო, – უთხრა ტერტერამ, – რომ მეც დღეს გზაში კურდღელი დამიხვდა და გზა გადამიჭრა, თვარა აღარც მე დავბრუნდებოდი სახლში და ველარც შენ გადარჩებოდიო. – უცხო კაციმა მადლი მოახსენა და წასვლა მოინდომა, მაგრამ ცოლმა არა ჰქნა: – „რას ამბობ, ეგებ ის კაცი სადმე გარეთ მიმალულია და გიცდის, რომ გაგათაოსო!“ მერე მოუბრუნდა ქმარს და უთხრა: „წადი, გენაცვალე, ეზოში მიიარ-მოიარე, დაათვალიერე, ის ჩვენი მეზობელი არსად იყოს და რომ დარწმუნდები, მერე შემობრუნდი და შენვე გააცილე ეს უბედური სამშვიდობოდეო“. ტერტერას ძალიან დაუჯდა ცოლის ჭკუა. გავიდა გარეთ და დაუწყო თვალიერება. რომ შემობრუნდა კარგა ხნის შემდეგ, ესენი აქ ორივე დამშვიდებული დაუხვდენ და იმანაც იკისრა უცხო კაცის გაცილება.

მოჩვენება

ერთ კაცს კარგი ცოლი ჰყავდა, მაგრამ ნამეტანი ეჭვიანობით თავი მოაბეზრა: თვალიდან არ იშორებდა, არც სადმე გაუშვებდა, არც ვისმე სახლში შემოუყვანდა, გარდა ერთ-ერთი მისი საკუთარი მეგობრისა, რომელიც შინაურ კაცათ ითვლებოდა. მოთმინებიდან გამოსულმა დედაკაცმა მოინდომა ამ მეგობრის შეცდენა; შეუჩნდა, მაგრამ ოჯახის მეგობარი ძალიან შორს იჭერდა თავს. ქალი მაინც არ ეშვებოდა, დღესხვალეობით ნელ-ნელა იმდენზე მიიყვანა, სიყვარული გულში ჩაუგდო. მაგრამ რა გამოვიდოდა, მარტო, ქმრის დაუსწრებლათ, მისი ნახვაც არ შეეძლო. ერთხელ, სადილათ რომ იჯდენ, ყველი მოინდომეს; ქალმა უთხრა სტუმარს: „მე დაღალული ვარ, ჩემი ქმარი მოხუცებულია, შენ უფრო ყმანვილი ხარ, ძამიაშვილობას, ადი მალლა სხვენზე, გიდლით ყველია ჩამოკიდებული, ერთი წველა ამოიღე და მოგვიტანეო“. წავიდა მეგობარი, შუაგზაზე რომ მივიდა, შეჩერდა, გადმოიხედა მალლიდან და გადმოიძახა: „მაგისათვის გამომაგზავნეთო? ერთმანეთს რომ ეხუტებით და ჰკოცნით, რა სულწასულობაა, მერე ველარ მოასწრებდითო? ჩამობრუნდა გულმოსული და მოუჯდა გვერდით. ცოლ-ქმარმა ერთმანეთს დაუწყეს ყურება, გაუკვირდათ: ხომ არ გაგიჟდაო? ადგა ცოლი და თვითონ წავიდა ყველის ჩამოსატანათ. შუა გზამდის რომ მივიდა, შეჩერდა ისიც და გულმოსულმა გადმოიძახა: „რას შვრებით, თქვე ღვთისპირიდან წყეულებოო!.. ვის გაუგონია, კაცი კაცს რომ ეხუტებოდაო?!“

დაბრუნდა გულმოსული და დაჯდა. „რა ღმერთი გინყრებათო? – თქვა ქმარმა. – რის კოცნა, რის ხვევნა, ხომ არ გადარეულხართო!“ ადგა და წავიდა ყველის ჩამოსატანათ. შუა ადგილამდი რომ მივიდა, შეჩერდა, გადმოიხედა და დაინახა, რომ ქალი და კაცი ერთმანეთს ეხვევიან და ჰკოცნიან. გაუკვირდა ძალიან, გადაიწერა პირჯვარი და სთქვა: „დიდება შენს სახელს, ღმერთო! ახლა კი მივხვდი, რაც ამბავიაო! ეს ადგილი ისეთი შეჩვენებული ყოფილა, რომ ვინც აქედან გადაიხედავს, ყველას მოეჩვენება, რომ ქვეით დარჩენილები ერთმანეთს ეხვევიან და კოცნიანო... მოჩვენებას რომ იტყვიან, სწორეთ ეს ყოფილაო!“ გაიცინა, გადაიქნია ხელი: „ფუ, ეშმაკსო!“ თქვა და წავიდა ყველის მოსატანათ, აღარ დაბრუნებულა. რომ ჩამოვიდა, ნახა, რომ ქალი და კაცი თავ-თავის ადგილზე იჯდნენ ისე, როგორც დატოვა. ქალს უთხრა: „დიდი ხნის გაუნათლავია და დაუძახოთ მღვდელს, რომ სახლი გვიკურთხოს, თვარა მოჩვენებას ვერავინ წაუვაო. „როგორ?“ – ჰკითხეს. „სწორედ იმ ადგილას, საიდანაც თქვენ მოგეჩვენათ, მეც იქიდან დავინახე, რომ თქვენ ერთმანეთს ეხვეოდით და ჰკოცნიდითო, მაგრამ მაშინვე მივხვდი, რომ ეს მოჩვენება იყო და აღარ დავბრუნდიო“.

22

ცარცვი თუ ცაცხლი

ერთი მღვდელი თავზე წაესწრო ცოლს, კუროს რომ ეტრფიალებოდა, დაავლო კეტს ხელი და შეუტია. კუროს სარკმელში გავარდა, მღვდელი გამოუდგა და მორთო ყვირილი: „დაიჭირეთ, ნუ გაუშვებთ მაგ ქურდსო, მაგ ავაზაკსო!“ მოგროვდა ხალხი და შეაკავეს გაქცეული, რომელმაც, ბაღში რომ გარბოდა, იმ დროს რამოდენიმე ცერცვი მოგლიჯა და მუჭებში ეჭირა. ხალხმა ჰკითხა: რა ამბავიაო? „როგორ რა ამბავია!.. ხუცის ბაღში ეს ერთი მუჭა ცერცვი მოგგლიჯე და ამისათვის მომდევს მოსაკლავათ, აღარ მზოგავსო და მიშველეთო“. ხალხს გაუკვირდა, ის გაუშვა, გადაელობა წინ ღვდელსა და დაუწყო საყვედური: „მღვდელო, როგორ გეკადრება უბრალო რამეზე მოთმინების დაკარგვა? ერთი მუჭა ცერცვისთვის კაცი ვის მოუკლავს, რომ შენ მოგაკვლევითო!“ მღვდელი ოჯახის გაკიცხვას მოერიდა, რაც იყო, ველარ გაამხილა, წაიშინა თავში ხელი და აღრიალდა: „შვილებო, ვინც არ იცის – ცერცვია, მაგრამ ვინც იცის – ცეცხლიაო!.. მეტი რაღა მეთქმისო“, – თქვა და გამობრუნდა სახლისკენ.

[1897-1898]

ნაკვესები

უცხოეთიდან ახლად დაბრუნებული აკაკი მიიწვიეს ერთს ლხინში, სადაც ჭირვეული თამადა სავსე ყანნით მივიდა იმასთან „აღლავერდის“. პოეტმა ცოტა მოწრუპა და ისევ უკანვე გადასცა სავსე ყანნი. „უკაცრავად, მაგრამ ღვინის სმა არ შემძლიაო“. მაშინ ტოლიბაში, ყველასათვის მოულოდნელად, მიუბრუნდა პოეტს და კისერში მიუშვა მთელი ყანნი ღვინო, რაც ვერ დალიე, შენვე უნდა შეიშროო! თუ სმა არ შეგეძლო, რად ჯდებოდი ჩვენ სუფრაზედო? შენი გულისათვის კანონს ვერ დავარღვევთ და კანონი კი ასე მოითხოვსო! პოეტს ღიმილი არ შესწყვეტია და სიმდაბლით უთხრა ჭირვეულს: „მე ეგ კანონი არ მცოდნია, თორემ არ მოვიდოდი და ახლა რაღა გაეწყობა? რადგანაც მაგისტანა კანონი გქონიათ, მეც დავმორჩილებივარო,“ – ხუმრობაში გაატარა შეურაცხყოფა და ლხინმაც მშვიდობიანად ჩაიარა. რამდენიმე ხნის შემდეგ აკაკის სტუმრები ეწვიენ და მათ რიცხვში, ღვინო რომ გადაასხა, ის ტოლიბაშიც ერია.

პოეტი მიუჯდა სანერ მაგიდას და ერთ ხანს ლექსები სწერა. მერე მიუბრუნდა ჭირვეულ თამადას, გადასცა კალამი და სთხოვა: ახლა შენ დაათავე ეს ლექსიო! – მე ლექსების წერის რა ვიციო, – უთხრა გოცბეულმა სტუმარმა. – როგორ თუ არ იციო? – მიუგო აკაკიმ, – მაშ რად მოუჯექი ამ ჩემ სანერ მაგიდასო? – და მთელი სანერელი მელანი გადაასხა თავზე. წამოვარდა ზეზე გაანჩხლებული თამადა, მაგრამ პოეტმა დამშვიდებულად უთხრა: – მეც შენს კანონსა ვხმარობო. მე, რადგანც ღვინის სმა არ ვიცოდი და ისე დავჯექე თქვენ სუფრაზე, მიტომაც თქვენ თქვენის ხელით გადამასხით ერთი ყანნი ღვინო, და თქვენ კი, როცა წერა არ შეგიძლიათ, ჩემ სანერ მაგიდას რაღად მოჯდომიხარო.

ჩვენში ერთი მოსამსახურე იყო, დიდი ლოთი და დიდი მოქრთამე, როცა იქნა, გადააყენეს, მაგრამ იმას რაღა ენლავლებოდა? წავიდა პეტერბურგს და იქ ცხოვრობდა თავისთვის. ერთხელ ამ გადაყენებულს დიდი წვეულება ჰქონდა პეტერბურგში და სხვათა რიცხვში, შემთხვევით იქ მყოფი აკაკიც მოხვდა. მასპინძელმა სადილზე ტრახაბი დაიწყო, რომ კავკასიაში რომ ვიყავი, ძალიან ვუყვარდი ხალხსაო! წამოსვლის დროს სადილი გამიმართა და სახსოვრად საჩუქარიც მომცაო. გამოიტანა საჩუქრად მიღებული აზარფეშა, რომელზედაც

„კოლხიდის ვერძი“ იყო დახატული. სტუმრებმა იკითხეს: რას ნიშნავს ეს ვერძი? ალევგორიული ხომ არა არის რაო? – როგორ არაო, – მიუგო აკაკიმ, – ჩვენში აზარფემა ლოთობის ემბლემაა და ვერძი კი იმას ნიშნავს, რომ ბერძნებმა დიდძალი ფული გაიტანეს ჩვენი ქვეყნიდანო.

3

ქუთაისში ერთსა და იმავე დროს მსახურებდნენ ორი ძმა: გვარად პრინცი ბეკი და კნიაზიევი. იმ ხანებში გუბერნატორმა ჰკითხა აკაკის: რა აზრისა ხარ ჩემ გუბერნიაზეო? – დიდი არისტოკრატიული გუბერნიააო, – მიუგო პოეტმა, – აქ სამსახურში ამნესებენ პრინცებს, ბეგებს, კნიაზებს და სანყალ ქართველისათვის კი ადგილი აღარ რჩებაო.

4

ერთმა ახალგაზრდამ დაიტრაბახა, აკაკის რაც კი რამ დაუნერია, სულ ჩემი წყალობააო: ერთად ვიდექით, დავამწყვდევდი ხოლმე ჩვენს პოეტს ოთახში და სანამ არას დასწერდა, არ გამოუშვებდიო! მაგის ნაწარმოები მე დამრჩებოდა და ვიდებდი ხოლმე უბეშიო. ხომ მართალია? – დაეკითხა იქვე მყოფ აკაკის. – სწორედო, – დაემოწმა ტრაბახას გულმოსული პოეტი, – თუ გახსოვს, ერთხელ კიდეც გამიჭირდა და შევრცხვი, რომ აღარ გამომიშვითო.

5

ერთ სტოლზე ქალაღდს თამაშობდნენ; მათში ერთა კ... ჩ... ძეც, ქალაღადი არ მოდიოდა, ჯავრობდა და ცმუტავდა. აკაკიმ შენიშნა. კ...ს ეწყინა და თამაშობას თავი დაანება. მისი ადგილი ერთმა დარბაისელმა ხელჯოხიანმა დაიჭირა. ქალაღდი არც იმას მოუვიდა და იმანაც ჯავრობა დაიწყო. მაშინ მიუბრუნდა აკაკი კ...ტეს და უთხრა: უკაცრავად, ტყუილა შეგნიშნეთ, თურმე ეს ოხერი ადგილი ყოფილა მოუსვენარიო. დარბაისელი განითლდა, მაგრამ კრინტიც აღარ დაუძრავს მერე.

6

აბასთუმნის სასტუმროში ანგარიში წარუდგინეს აკაკის, ზედმეტი მიენერათ და პოეტმაც, როცა გასინჯა, სთქვა: ახლა კი მივხვდი, რად ეძახიან ამ ადგილს აბასთუმანსო, თურმე აბაზში თუმანს ახდევინებენო!..

7

ი. ა-მ სთხოვა აკაკის: მარაოზე ლექსი მინდა დავანერო და გამოითქვიო. აკაკიმ უპასუხა: თუ ლამაზი ქალისათვის გინდა, ეს დაანერეო:

„ხელში აიღე მარაო,
ნუ მენაზები, კმარაო!“

8

ერთხელ ტანმორჩილი კაცი ამბობდა ერთ ტანმალალ კაცზე: ისეთს გულზე მომიყვანა, რომ კინალამ გავარტყიო; და თუ არ გავარტყი, მარტო მისთვის, რომ... – ახლოს სკამი არ იყო, რომ ზედ შემდგარიყავიო, დაუმატა აკაკიმ.

9

ერთმა ახალგაზრდა ნაცნობმა უთხრა აკაკის: დღეს პირველად გამოვდივარ საადვოკატოდ, ჩემი კლიენტი საჭურისია (სკაპეცი) და ქურდობას სწამებენო. – გაკეთებულა შენი საქმეო, – მიუგო პოეტმა. – კანონი სჯის მხოლოდ სქესს. ან მამრობითი უნდა იყოს და ან დედრობითი და რადგანაც შენი საჭურისი არც ერთს სქესს არ ეკუთვნის, ველარც გაასამართლებენო!..

10

ერთმა ახალგაზრდამ მიაძახა აკაკის: საყმანვილო წიგნი მინდა გამოვსცეო. – საყმანვილო წიგნი განა ბავშვმა უნდა გამოსცესო? – დაეკითხა პოეტი.

11

გრიგოლ დადიანმა მოიწვია სადილად აკაკი და სხვათა შორის თავის მამულის ღვინო „კოლოში“ დააღვეინა და ჰკითხა: როგორ მოგწონს ეს „კოლოში“? – ახლა კახური მირჩევნია, მაგრამ ზამთარში კი კალოში სჯობიანო, – უპასუხა პოეტმა.

აკაკი ერთს სადილზე იყო მიწვეული. ვილაცამ იკითხა: თეთრი ღვინო სჯობს თუ წითელი? პოეტი თეთრ ღვინოს სვამდა, მაგრამ პასუხის საგებლად წითელიც დაისხა და რომ არ მოეწონა, სთქვა: სადილობამდე ეს ღვინოც თეთრი ყოფილა, მაგრამ სუფრაზე რომ მოუტანიათ, სირცხვილით განითლებულაო.

ერთი უხეირო არტისტი ეუბნებოდა აკაკის: ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად მიყვარს სცენაო!.. როცა მე არ ვთამაშობ და სცენას ვუყურებ, ჟრუანტელი მივლის ხოლმეო.

– წარმოიდგინე, რომ მეც მაგ მდგომარეობაში ვარო, – უპასუხა აკაკიმ.

– შენ რათაო? – ჰკითხა გაკვირვებულმა არტისტმა.

– შიშისაგანო

– რისა გეშინიანო?

– იმის, ჩემო კარგო, რომ სცენაზე კარი არ გაიღოს და შენ არ შემოხვიდეო, – აუხსნა შეუბრალებლად აკაკიმ.

ერთი მოსამსახურე სჩიოდა: მე რომ აქ, თქვენში, თქვენთანა ვარ, ვმსახურებ, თქვენთვის ვწვალობ, თქვენთვის ვიტანჯებიო და თქვენ კი არ მაფასებთო. – როგორ არაო, – მიუგო აკაკიმ – მეტი არა შეგვიძლია რა და ღმერთს კი ყოველ დღე ამას ვეხვეწებით: ყოვლად შემძლებელო, ნუ სტანჯავ ამ კაცს უბრალოდ ჩვენთან, შენ მოუმართე ხელი და, საიდანაც მოსულა, იქვე წაიყვანეო.

ერთმა მელოტმა სთქვა: ერთ ლამაზ ქალს წიგნი მივსწერე, ვსთხოვე, რომ ისე შეგინახავ, როგორც ჩემს თავსო, მაგრამ მაინც არ შემირთოო!..

– სწორედ მაგ მიწერით დაგიფრთხიანო: რა სასიამოვნოა მუდამ შიშვლად და ცარიელად დარჩენაო? – მიუგო აკაკიმ.

აკაკის ზოგიერთი ადვოკატები საზოგადოდ ეჯავრებოდა. სასტუმროში ერთმა ადვოკატმა ძეხვი მოითხოვა, ბევრი ეწვალა და კანი ვერ გააცალა და გულმოსულმა იკითხა: არ გიკვირსთ, რომ კანი არ სძვრება ამ ძეხვსაო?

– ეგ არ მიკვირსო, – მიუგო იქ მყოფმა აკაკიმ. – ის კი გასაკვირველია, რომ ადვოკატი ხარ და ტყავის გაძრობას ვერ ახერხებო.

ერთხელ აკაკის უთხრა ერთმა ძველი თაობის კაცმა: ათასიც რომ გვაგინოთ, ისევ თუ რამე ვართ, ჩვენა ვართო!.. უჩვენოდ თქვენ არად ივარგებთ: ჩვენ რომ მოვკვდებით, თქვენ მშრალზედ დარჩებითო.

– მადლობა ღმერთსო, – მიუგო აკაკიმ. – ახლა თქვენთან თქვენის წყალობით ჭენჭყოში ვართ და მაშინ კი მშრალში ვიქნებითო.

აკაკის ჩაი მიართვეს სამეგრელოში: შაქარი დავიწყებოდათ თუ როგორღაც იყო, აკაკიმ ზედაზედ ერთსა და იმავე სტაქნისათვის სამჯერ მოითხოვა შაქარი. – რამდენიც უნდა შაქარი ჩააგდო, რაკი შენი ენა მოხვდება, გამწარდებაო, – უთხრა მასპინძლის ახალგაზრდა ქალმა.

– მაშ ჯერ თქვენ უნდა დაანოთ შაქარს ენა, რომ აღარ გამწარდესო! – მიუგო პოეტმა.

ერთმა პედაგოგმა, რომელიც პოეტობასაც ჩემობს, ახლოს სოფელში წამავალ აკაკის ერთი კვიმატიანი ცხენი ათხოვა და თანაც ლექსების რვეული გაატანა. თუ მოგეწყინოს, ამელამ ეს გადაიკითხეო. მეორე დღეს ჰკითხა უკან დაბრუნებულს: როგორ იმგზავრე? ღამე როგორ გაატარეო?

– რა უნდა გითხრა, ძმაო, დღე შენმა ცხენმა დამტანჯა და ღამე ლექსებმა, – მიუგო პოეტმა.

ერთი ვინმე კარგ გუნებაზე იყო სადილად და „მიმინო მყვანდა“-ს მღეროდა. იმდენი იმღერა ეს „მყვანდა – მიყვარდა“, რომ ყველას თავი მოაბეზრა და ყველაზე უფრო აკაკის.

– არ გეტყობა, რომ მიმინო გყოლოდეს... მაშინ ამდენი მწყერები აღარ გეყოლებოდაო!.. – მიაძახა ნერვებაძრულმა პოეტმა.

რა არისო, რომ სამსჯავროში საქმის გარჩევის დროს მსაჯულებს მუნდირები აცვიათ, ადვოკატებს ფრაკი და დამნაშავენი კი უფრო ხშირად შიშვლებიც არიანო? – ჰკითხეს აკაკის. – ეს იმას ნიშნავსო, – მიუგო პოეტმა, – რომ საქმის გარჩევა მსაჯულებისათვის სამსახურია, ადვოკატებისათვის – ბალი და დამნაშავეთათვის კი აბანო.

აკაკის ჰკითხეს: რას მივანეროთ, რომ ესა და ეს კაცი, როცა მთვრალია, კარგად ლაპარაკობს და სასიამოვნოც არის და თუ ფხიზელია, მაგისი ველარა გაგვიგია რაო?

–უთუოდ, როცა თვრება, რაც თქვენ არ მოგწონსთ, იმას ჰკარგავსო, – უპასუხა პოეტმა.

ერთმა ქალმა უსაყვედურა აკაკის: შენი სიტყვები ლოდივით მანვეს გულზეო! – რა ვქნა, ბატონო!.. მე მაინც ვერ დავიმუნჯებ თავს! ნეტავი სულაც ჩემ სიტყვებად გადამაქციაო, – მიუგო აკაკიმ.

არჩევნების დროს ზოგიერთი აბეზარი კენჭოსნები ჰყვიროდენ: „კენჭი მოგვეციო, კენჭი!.. კენჭმა უნდა გაგვასწოროსო“.

ნეტავი თქვენ გასწორდებოდეთ და ვინ ოხერი ან ლოდს დაიშურებს თქვენთვისაო, – მიაძახა აკაკიმ.

ერთი მელოტი კაცი ამბობდა: ახლანდელ ყმანვილების ყოფაქცევას რომ კაცმა უყუროს, თავზე თმა აუდგებაო!..

–გეტყობა ბევრი გიყურებიათ, რომ თქვენი თმა არა თუ ამდგარა, არ დამდგარა კიდეც და გადაკარგულა ცხრა მთას იქითო, – მიუგო აკაკიმ.

აკაკი მასკარადში იყო. თავი ტკიოდა. მოწყენილი და დაღვრემილი დადიოდა. ერთი ბებერ დედაკაცად ჩაცმული „მასკა“ აეკვიმატა და საშველს არ აძლევდა: რას მოგიწყენია? წამალი მე ვიცისო!.. – არა, ჩემო კარგო, ძველი აფთიაკივინა მე წამალს არ ვხარჯავო, – უპასუხა აკაკიმ.

ერთ ლხინში, სადაც გახურებული სმა იყო, აკაკიც დაესწრო. ჯერ პირველად კარგი, მაგარი თავი ღვინოები შემოქონდათ სუფრაზე, მაგრამ ბოლოს კი, როცა მასპინძელმა გაივლო გუნებაში, რომ სტუმრებს ბევრი აღარა გაეგებათ რაო, მდარე, თხლე ღვინოებიც მოაყოლეს და მართლაც ყურადღება არავის მიუქცევია. მაგრამ ბოლოს, მასპინძლის სადღეგრძელოს რომ სვამდენ, აკაკიმაც აივსო იმ მდარე ღვინით ჭიქა და მიაძახა მასპინძელს: – შენი სადღეგრძელო იყოს, ბატონო ანტიქრისტეო, – მასპინძელს ეწყინა და ჰკითხა: რა მიგავს ანტიქრისტესო? – სასწაულთმოქმედებაო, – მიუგო პოეტმა, – ქრისტემ წყალი გადააქცია ღვინოდ და შენ კი ღვინო –წყლადო!

აკაკის ღამე ქურდი შეეპარა ოთახში. პოეტს ჯერ არ ეძინა, მაგრამ თავი მოიმძინარა. ქურდმა აქეთ-იქით ფოთიარი დაიწყო და მიუახლოვდა პოეტს. პოეტმა იმ ბნელაში ჩუმად ჩასჩურჩულა ყურში: „ვერაფერი იპოვე რაო? ქურდს, ალბათ, ეგონა, რომ აქ სხვა ქურდიც არისო და დაიღრიალა, მოულოდნელად შემინებულმა. მის ყვირილზე გამოიღვიძეს სასტუმროში და დაიჭირეს ქურდი.“

ერთმა სომეხმა ა... უთხრა აკაკის: ქართველებს ერთადერთი კაცი გყავსთ ჭკვიანი – ილია ჭავჭავაძე და ისიც იმიტომ, რომ დედა ჰყავდა სომხის ქალიო.

–შენ რომ დედაც სომეხი გყავს და მამაც, რატომ ერთიორად იმაზე ჭკვიანი არა ხარო? – პასუხის მაგივრად ჰკითხა აკაკიმ.

აკაკი ერთ ოჯახში სადილად იყო. დიასახლისის პატარა ვაჟი გაჭირვებულდა და ვერმიშელო აღარ სჭამა. დედა დაემუქრა, შვილი დაიმედებულ იყო, სტუმრებთან მაინც არას მეტყვიანო და ხელში კოვზს ცოდვილობა დაუნყო. მერე მიუბრუნდა აკაკის და ჰკითხა: ძიავ, ამ კოვზს რა აწერიაო? – აკაკიმ კოვზი ჩამოართვა და ვითომ წაიკითხა:

„თუ არ სჭამე ვერმიშელო,
გაგლახვენ და ვერ გიშველიო“.

გორში ლეკურში შეეკამათენ ერთმანეთს. ორი გამოჩენილი მოლეკურე ქალი. ქ... ა...სა და ფ...სა. ზოგი ერთს ამჯობინებდა და ზოგი მეორეს, ა...ის ქალი მივიდა აკაკისთან და ჰკითხა: ვინ უკეთ ვთამაშობთო?

- ორივე კარგად თამაშობთო!..
- არა, მაინც ჩვენ ორში ვინ უკეთესიაო?
- ხელების გამლა იმან უკეთესად იცის და ფეხებისა კი – შენაო,
- მიუგო პოეტმა.

აკაკი დალაქთან შევიდა თავის გასაკრეჭად. დალაქი ერთს მელოტს თავს დასტრიალებდა და ორი აბაზი გამოართვა. მერე მიუბრუნდა დიდთმიან პოეტს და უთხრა: ხომ დაინახეთ, რომ მელოტს ორი აბაზი გადავახდევინე? თქვენ კი მაგდენ თმაში მანეთსაც ვერ დაგჯერდებითო. აკაკიმ გაიღიმა და უთხრა: რათა, ძმაო? ჩემი სულ ერთ ალაგას არის თავმოყრილი და მაგისი კი საძებარიაო და მის ძებნაში დროც მეტი დაგიჯდებაო.

ერთმა მეგობარმა შესჩივლა: ცუდი ყოფაქცევის ცოლი შემხვდაო.

– ფიქრი ნუ გაქვსო,– ანუგეშა, – შენ ნურას ამბობ და ისიც თავისით მოიშლისო, დედამისი მაგისთანა იყო, მარა გახდა თუ არა ოთხმოცი წლის, მაშინვე მოიშალაო.

ერთმა რუს-ქართველმა ჰკითხა აკაკის: რუსი რომ იცინის, ამბობს, გვერდები ამტკივდაო და ქართველი კი – ვაიმე, დედავ, მუცელიო, და ეს განსხვავება რისგან არისო. – შენ უკეთ უნდა იცოდეო, – მიუგო პოეტმა, – ამიტომ რომ, როცა გაიცინებ, გვერდებიც უნდა გეტკინოს და მუცელიცო.

ერთი ახალგაზრდა ქალი, რომელიც გათხოვებამდე ძალიან მოსწონდა აკაკის, გათხოვდა და გადაჰყვა სიმდიდრეს. გათხოვილს ერთხელ შეხვდა აკაკი და ვითომ ველარ იცნო, თავი არ დაუკრა, ქალმა მოაგონა თავი.

– უკაცრავად, თუ ველარ გიცანითო! – უთხრა პოეტმა – ადრე თავში გქონდათ ოქრო და ახლა კი გარეთ გამოგსვლიათო!.. ქალს თმებში ოქროს სავარცხელი ერჭო.

სურამში სეირნობის დროს დაინახა, რომ მ(ეუნარგია) იაკობ გოგებაშვილთან დადიოდა. ბიჭოს, – დაიძახა პოეტმა, – იაკობს არკი ღენერლობა მიუღიაო!.. მ(ეუნარგია)ს ღენერლები უყვარდა.

ერთი კბილის ექიმი ცუდად იხსენიებდა აკაკის, გადასცეს და იმან ღიმილი დაიწყო. ნეტავ, რა დამიშავებია იმ ყმანვილისათვის? ალბათ იმაზედ მემდურის, რომ სალი კბილები მაქვსო.

ერთი წიგნი დაიბეჭდა, სათაურად ეწერა: „აკაკის ოხუნჯობანი“. აკაკიმ წაიკითხა ის წიგნი, ბევრი ოხუნჯობა თავისად ვერა სცნო და სთქვა: – დალახვროს, ე რამდენი აკაკი ყოფილა ქვეყანაზედაო!

ერთი ყმაწვილი კაცი სადილად მეგობართან იყო. მარჯვნივ აკაკი უჯდა და მარცხნივ ერთი ტატანა-მოლაპარაკე. იმას უნდოდა ეთქვა, რომ მარჯვნივ ბულბული უზის და მარცხნივ კაჭკაჭიო და იკითხა: რა მანძილია ბულბულსა და კაჭკაჭს შორისო?

– ბევრი არაფერიო, – უთხრა აკაკიმ, – შუაში მარტო ერთილა ბაიყუში უზისო.

სენაკის სათავადაზნაურო სკოლა რომ აკურთხეს, აკაკიც დაესწრო და სიტყვაც წარმოსთქვა. სადილზე, სხვათა ღვინოთა შორის, კახური ღვინოც მოიტანეს ბოთლებით, დავით ჭავჭავაძის „ნაფარეულის“ ზვრიდან. აკაკიმ მოატრიალა ბოთლი, ბოთლზე წარწერილს თითი დაადვა და სთქვა: საკვირველი ხალხია ეს მეგრელები! ღვინოც ნაპარეული აქვთო. ნაფარეულის მაგიერ ბოთლზე რუსულად ნაპარეული ეწერა.

ერთი ყმაწვილთაგანი დიდხანს იყო ძალაუნებური სტუმარი რუსეთის. ბოლოს, როგორც იქნა, ჩამოვიდა ჩვენში და 1891 წლის საბანკო კრებაზე ამტკიცებდა, რომ მოგებიდან უნდა გადავსდვათ დამშეულთათვის რუსეთში ასი თუმანიო. აკაკიმ მიაძახა: ჰაი, ბეჩავ, რა ძალიან დაგხსომებია რუსეთის პურმარილიო.

ფოთში ქართლელს საწყენი უთხრეს, ქუთაისში მიხვდა, გორში ეწყინა და თფილისში გული მოუვიდაო, – სთქვა აკაკიმ.

ერთი ლიტერატორი შეხვდა ნაავადმყოფარ აკაკის და უთხრა: შენი ამბავი მიტომ არ ვიკითხე, რომ არც მე და არც სხვა „ივერიის“ თანამშრომლებს შენი ავადმყოფობა არ დაგვიჯერებიაო.

– მე თქვენი სიმრთელე და კარგად ყოფნა არასოდეს არ დამიჯერებია და თქვენც რომ ჩემი ცოტა ხნის ავადმყოფობა არ დაიჯეროთ, რა საბოდიშოაო? – მიუგო აკაკიმაც.

ახალწლის წინაღამეს მოურავმა უთხრა აკაკის: თქვენი ცხენი მოუპარავთ, მაგრამ, იმედია, ვიპოვნითო.

– თუ ღმერთი გნამს, ძებნას ნუ დაუნყებთ... დაიკარგოსო, – მიუგო აკაკიმ. – ეს ძველი წელიწადი, მთელი თორმეტი თვე, უბედური იყო ჩემთვის!... ახლა, ეტყობა, ჩემ ცხენზე შემჯდარა და ისე მიდის. ნუ გამოუდგები.. აღარც მისი დაბრუნება მინდა და აღარც ჩემი ცხენიო.

ერთმა ინჟინერმა ხუმრობით უთხრა ნაავადმყოფარ აკაკის: ასე მალე როგორ დაბრუნდი საიქაოდანო?

– თქვენი, ინჟინრების, გაკეთებული გზა რომ ყოფილიყო, დღესაც იქ ვიქნებოდიო.

აკაკის უსაყვედურეს: შენ შენის კალმით არაფერი შეგიძენია, საოცნებო ფრენას უნდები და ადვოკატები კი ქვეყანას ჰხრავენო.

– ეგ მისი ბრალია, – მიუგო აკაკიმ რომ ჩემი კალამი ბატის ფრთისაა და იმათი კი ძალის კბილისაო.

ერთი ნაამხანაგარი შეხვდა აკაკის და, სხვათა შორის, უთხრა, რომ ახლა ყველაფერი მომწყინდა და მარტო ფილოსოფიით ვიქცევ თავსაო.

– ბარაქალა, ბარაქალა, რომ ბიჯი წინ წაგიდგამსო, – უპასუხა აკაკიმ. – უნივერსიტეტში რომ იყავ, სოფია მიგაჩნდა თავშესაქცევად და ახლა კი ფილოსოფიაზე გადასულხარო.

48

ეხლანდელ ქართველ ოჯახში ანბანის მოსწავლე ბავშვი, – სთქვა აკაკიმ, – დაჯდება და ხმამაღლა კითხულობს შ. ყ. ხ. ესე იგი, შინ ყარ ხარო.

49

„დროების“ რედაქციაში ერთხელ ამ გაზეთის თანამშრომლები შეყრილიყვენ და რალაცაზე ცხარედ ლაპარაკობდენ. აქ იყო იონა მეუნარგიაც, რომელიც „ლელოს“ ფსევდონიმითა სწერდა „დროე-ბაში“. ამ დროს რედაქციაში შემოვიდა აკაკი და შეუტია მეუნარგიას: – სუ, ლელო!..

50

ყაზბეგმა თავისი მოთხრობა „ელისო“ ცალკე წიგნად გამოსცა. ყოველ გვერდზე თავში „ელისო“ ეწერა. აკაკიმ ხელში აიღო წიგნი, ფურცვლა დაუწყო და იძახოდა გაოცებული: „სულ ელისო, სულ ელისო, სულ ელისო?“

51

აკაკი ერთხელ „ივერიის“ რედაქციაში შევიდა და მაგიდას მიუჯდა. ხელში ხელის მომწერელთა სია ჩაუვარდა, გადაშალა და სწორეთ ისეთ გვარებს წაანყდა, რომელიც „ძ-ით იწყებოდა – ძილამდე ჩასულა „ივერიის“ რედაქციაო.

52

ერთი ახალგაზრდა ქართველი კოხტაობით პენსნეს ატარებდა და ხანდახან შუბლზე იდებდა ხოლმე.
– ბატონო აკაკი, რა მიზეზია, რომ ის ყმანვილი შუბლზე იდებს ხოლმე სათვალესო და არა თვალზეო?

– იმიტომ რომ ჭკუით არის ბეცი და არა თვალებითო! – მიუგო აკაკიმ.

53

„ოტელოს“ ადგენდენ, „იაგოს“ როლს სვიმონიძე თამაშობდა. მეზობელმა უთხრა აკაკის: ვერა ხედავ,რა კარგად თამაშობს სვიმო-ნიძე ამ როლსო?

– რა ძალიან გაგკვირვებია: განა არ იცი, რომ ყველა იმერელი იაგოა ცხოვრებაშიო? – მიუგო აკაკიმ.

54

მ... ერისთავი და აკაკი რალაცაზე წალაპარაკდენ. ერისთავმა უთხრა პოეტს რიხით: ნუ დაივინყებ, აკაკი, რომ მე, რაც უნდა იყოს, მაინც ერისთავი მქვიანო!..

– ბატონო, ერი კი აღარა გყავს, ჩამოგართვეს და ცარიელი თავი გინდ იყოს და გინდ არაო.

55

აკაკი ერთ მეგობარს ა.-კ-ძეს – ფულს ესესხა. დრო რომ მოვიდა კი...მ წერილი მისწერა:

„საყვარელო აკაკი,
წიგნსა გწერ ახლა კი,
თუ ფულს არ გამომიგზავნი
წელშიაც მოვიკაკვი“.

პოეტმა იმ წერილზე დაუწერა ლექსი და გაუგზავნა:

„საყვარელო ანდრია!
ფულის თხოვნა ადრეა;
დღემდის ჭკვიანი იყავ,
დღეს რამღა გადაგრია?“

56

ჩვენში ცნობილი სვიმონ გუგუნავა, „თამარიანის“ გამლექსავი და აკაკი ღამე მოდიოდნენ ერთად ქვეითად და მოსაუბრობდნენ

თავისთვის. სხვათაშორის მწერალმა ერთი პატარა ლექსი თქვა, სადაც ეს სიტყვებიც ერია: „მადლობა ღმერთს, ჩემი ჯიბე ძლივს გავტენე ოქრო-ვერცხლით“. ერთი ვიღაც იმათ შორიასლოს მოსდევდა და თურმე ყურს უგდებდა. მგზავრებს მისთვის ყურადღება არ მიუქცევიათ. გზაში სვიმონი გამოეთხოვა ამხანაგს და თავის სახლში შევიდა, მეორემ კი, რადგანაც უფრო შორს იდგა, გასნია ბალახოვანისაკენ მარტოდ-მარტო და ერთ ყრუ და ბნელ ქუჩაში რომ შეუხვია, უკან რომ კაცი მისდევდათ გზათ, იმან გადაუარა თავი დამარტოხელებულ მწერალს, გაუჩერდა წინ და მიაძახა: გაჩერდი, თვარა გაგათავო! – რას მერჩი?! – მიუგო შემკრთალმა მწერალმა. – მოიტა, რაც ფული გაქვს!

– ჰო!.. ეგ გინდა, სხვა არაფერი? – დიალ! ჩქარა! – მაშ კარგი, რალა გაენყოფა? მაგრამ ერთი პირობით კი – ნახევარს დამჯერდი...

– მე პირობის არა ვიცი რა! მოიტა მალე სულ! – შენი ნებაა, მაგრამ ჩემი ხელით კი არ შემიძლია, რომ მოგცე და შენ თვითონ ამოიღე. – მოძალადე მივარდა მწერალს, ჩაუყო ჯიბეში ხელი, უცებ გაუსინჯა, მაგრამ ვერა იპოვა-რა და გულდანყვევით ჰკითხა: სად არის, რომ ვერ მივაგენიო. – „რა სულწასული ყოფილხარო? – მიუგო აკაკიმ. – ასე მალე მოგწყინდა ხელის ფათურიო? მე ჩემ სიცოცხლეში სულ მაგ ჯიბეებში ვყოფ ხელს, ჯერაც არა მიპოვნია-რა, და შენ კი ერთ ნუთს გინდა იპოვო?!..“ – რომ არა არის-რა, რა ვიპოვო? – ეგ მეც ვიცოდი და მიტომაც შემოგაძლიე ნახევარი, რომ გულიც ნახევრად დაგწყვეტოდაო. – გაეცინა მოძალადეს და უთხრა: ნადი შენთვის და მეორეთ აღარ გნახო უფულოთო – მადლობელი ვარ, ღმერთმა გისმინოს, რომ უფულოთ მეც აღარ მენახოს ჩემი თავიო, – მიუგო მწერალმა და დამშვიდებით გაუდგა გზას, მეორე დღეს ეს ამბავი გაეგო სვიმონსაც, შენუხებულიყო, – რატომ არ გავაცილეო. მივიდა მწერალთან და სხვათა შორის ჰკითხა: ვინ იყო ის შეჩვენებული, ეჭვი მაინც ვერ აიღეო? – აქაური არ უნდა ყოფილიყოსო! ერთი, რომ მე ვერ მიცნო და მერე კიდევ ისიც, რომ ჩემი ჯიბის იმედი ჰქონდაო, – უპასუხა.

აკაკის ერთხელ თემობაში მიეპარა ჯიბგირი და ჩუმად ხელი ჩაუყო ჯიბეში, სადაც ნაწერი ქალღმერთის მეტი არა იყო-რა. პოლიციელმა თურმე შენიშნა და ნაავლო ხელი ჯიბგირს. მწერალმა რომ დამფრთხალი და შეშინებული ახალგაზრდა ქურდი დაინახა, შეეცოდა, მიუბრუნდა და სიცილით უთხრა: „შე კაცო, აკი ერთხელაც გითხარი,

მაგას ნუ შვრები-მეთქი! რად იცი ხოლმე ჩემ ჯიბეში ხელის ჩაყოფა? ხელნაწერი რომ არ წაიკითხო, არ იქნებო? როცა დაიბეჭდება, მაშინაც მოესწრები სხვებთან ერთად წაკითხვასაო!“ პოლიციელმა რომ ეს გაიგონა, იფიქრა: ალბათ ვინმე კარგი შეხუმრებული ნაცნობი ყოფილაო! ბოდიში მოიხადა და გაუშვა ჯიბგირი. რამოდენიმე წლის შემდეგ მწერალს წერილი მოუვიდა: „დიდი ხანია, რაც კი რამ დაბეჭდილა თქვენი და ან იბეჭდება, ყველასა ვკითხულობ. თქვენ რომ პირველად გნახეთ, იმ დღიდანვე მე ხელი ავიღე ჩემ პირვანდელ ხელობაზე, შევისწავლე წიგნების კვრა, მეყვე გახლავარ და თუ ინებებთ, წიგნებს ნახევარ ფასათ შეგიკრავთ.

თქვენი მოსამსახურე გ. სან-ძე“

საზოგადოდ იმერეთში და, კერძოთ, ლეჩხუმისკენ ბევრი მოიპოება მისთანა კაციცა და ქალიც, რომ ქართულის მეტი არა იცოდეს-რა, მაგრამ კარგათ კი იყოს გონებაგახსნილი და განვითარებული. აკაკის ძალიან მოსწონდა ისინი და უპირატესობასაც აძლევდა იმ პირებზე, რომელთაც წარამარა ტიტინი უსწავლიათ უცხო ენაზე და მით დაუმთავრებიათ თავისი განათლება. ამხანაგებმა უსაყვედურეს ერთხელ ამ ახირებულ კაცს. შინ გაზრდილები რომ მოგწონს და ნასწავლებს არად აგდებ, რად შვრები მაგასა? – მაგის პასუხს ამ სალამოს მობრძანდით ჩემსა და მოგახსენებ, – მიუგო მან. სალამოს მართლა ესტუმრენ ამხანაგები. მასპინძელმა მიიწვია ისინი მისთანა ოთახში, სადაც მამაპაპურად გახურებულ ბუხარს გუგუნნი გაჰქონდა. ოთახში სითბოც კარგი იდგა და სინათლეც იყო, მაგრამ სანთელი კი არსად ნთებულა. „ეს უსინათლობა რა არის?“ – იკითხა ერთმა. „სანთელი თუ გნებავს, სხვა ოთახში მიბრძანდითო!“ უპასუხა მასპინძელმა და შეიყვანა სტუმრები მეორე ოთახში. აქ ბუხარი გაცივებული იყო და მხოლოთ სადღაც კუთხეში სანთელი ბუუტავდა, აღარც სინათლე იყო და აღარც სითბო, დასხდენ იქ სტუმრები, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ, სიცივემ რომ გაუჭირათ, იკითხეს, არ აჯობებს, რომ ეს სანთელიც იმ თბილ ოთახში გავიტანოთ და ჩვენც იქ გავიდეთო? – „რასაკვირველიაო“ – დაეთანხმა მასპინძელი. გავიდნენ და გაიტანეს სანთელიც. პირველ ოთახს სანთელიც რომ მიემატა, ერთიორად უფრო განათლდა და აქათქათდა. მაშინ მიუბრუნდა მასპინძელი სტუმრებს და უთხრა: „აი, ყმანვილებო, ხომ ხედავთ? ამ ოთახში, სადაც კარგი მამაპაპური ბუხარი ანთებული იყო, სითბოც კარგი დაგიხვდათ და

სინათლეს ცოტაოდენი; იმ უცხო ოთახში რომ შეგიყვანეთ, სადაც კერა გაცივებული იყო, იქ აღარც სითბო იყო და სანთელიც ობლად, საცოდავად ბჟუტავდა, სანამ ისევ აქ ამ ოთახში არ გამოვიტანეთ და ბუხრის სინათლეს მისიც არ მივუმატეთ.. მე რომ შინ გაზრდილი კაცები მომწონს, ისინი მამაპაპურად არიან გაზრდილი და განვითარებული, იციან კარგად დედაენა და სამშობლოც ყოველგვარად შესწავლილი აქვთ, იმათ სიახლოვეს მე სითბოსაც ვგრძნობ და სინათლესაც ვხედავო. თქვენ რომ ნასწავლებზე მითითებთ, ისინი კი იმ უცხო ოთახში მბჟუტავ სანთელსა ჰგვანან, სადაც აღარც სითბოა და აღარც სანთელი, მშობლიურ ნიადაგზე თუ არა სდგას კაცი, მისი შუქი ბევრს ვერც გაანათებს და ვერც არავის გაათბობსო“.

59

ერთი გრძელი ცხვირის და გრძელი პირის პატრონი არწმუნებდა აკაკის: „ბევრ ცუდს ამბობენ ჩემზე ხალხში, მაგრამ სტყუიან და ნუ დაუჯერებთო!“

– მეც ვხედავ, რომ სტყუიანო – მიუგო მან. – მთელი ქვეყანა, ერი და ბერი, სულ იმას იძახის შენზე: უცხვირპიროაო და შენ კი, რომ უნდა, იმაზედაც მეტი გქონია ორივეო.

60

კენჭის ყრის დროს ერთმა მოხუცმა ჰკითხა ამასვე: „რა მიზეზია, კაცი რო დაბერდება და წვერ-ულვაში და თმა გაუთეთრდებაო? აი, მაგალითად, მე შავი აღარც კი მირევიაო!“ – ალბათ საიქიოს გირჩევენ, იქ უყრიათ თქვენთვის კენჭი და გაუთეთრებხართო, – უპასუხა ცივად.

61

ერთ დროს „ივერიის“ თანამშრომლები სულ ფსევდონიმებით აწერდნენ ხელს: „ფარნაოზი“, „ლალიო“, „იაგუნდიო“ და სხვანი. ერთმა თანამშრომელმაც რომ დაიწყო წერა, ფსევდონიმით „ნალი“ მოაწერა. აკაკი, რომელიც კარგის თვალთ ვერ უყურებდა თანამშრომლებს, ძალიან გაახარა ამ ფსევდონიმმა,

– ოჰ! ძლივს მართლის წერა დაიწყესო: ამდენ ნახირს, რასაკვირველია, ერთი ნალი დასჭირდებოდაო.

აკაკის მოსწრებული სიტყვები

1

ლხინში საზოგადოდ ძალიან მოწყენა იცოდა აკაკიმ. ერთხელ, როდესაც ახალგვარ „მრავალჟამიერს“ ამბობდნენ და ყველა მოლხენილად იყვნენ, ჰკითხეს:

– მოწყენილი რათა ხარო?

– როგორ თუ რათაო? – მიუგო აკაკიმ, – ვხედავ, რომ ძველებურს ჩვეულებას წესს უგებთ, ზარს ამბობთ, თქვენ ჭირისუფლებათა სხედხართ და ამ ალაპში მე რა მომალხნისო?

2

ერთად შეყრილიყვნენ ყმანვილები და სწუხდნენ:

– რა გვეშველება, რომ ჩვენში შრომა ყველასა სძულს და მუშა არავინ გვყავს. განსაკუთრებით ქალებშიო?

– ეგ ძალიან ტყუილიაო, – სთქვა აკაკიმ. – ვერა ჰხედავთ, რამოდენა კურტან-ტიურნირები დააქვთ ჩვენს ქალებს? მუშები არიან, აბა რა არიანო?

3

აკაკიმ ერთი ძველი, ეტრატზე დაწერილი სახარება წარუდგინა „წ.კ. საზოგადოებას“ და მისწერა ეყიდნათ ეს წიგნი 5 თუმნად. საზოგადოების გამგეობამ ფასი იუცხოვა და წიგნის სყიდვაზე უარი განაცხადა. სხვაზედ უფრო მღვდელი ჯანაშვილი იყო ამ წიგნის სყიდვის წინააღმდეგ. ეს რომ აკაკიმ შეიტყო, სთქვა:

– მღვდელი რომ ჯვარისა და სახარების წინააღმდეგი იყოს, ეს რად უნდა გაუკვირდეს კაცს ახლანდელ დროშიო.

4

ამას წინად აკაკისთან სადარბაზოდ შემოვიდა ერთი მისი ძველი მეგობარი ქართულად ჩაცმული. სტუმარმა შემოსვლისთანავე ქუდი მის სამწერლო მაგიდაზე დასდო. სადაც აკაკის ნაწერები ელაგა. აკაკიმ შენიშნა ეს და უთხრა:

აკაკის მოსწრებული სიტყვები

– ეგ ბოხი რომ დაგიდვია აქ, რა მისი ადგილია?

მეგობარმა უპასუხა:

– ქართველები ქუდით ვამაყოფთ ხოლმე და რა უშავს, რომ აქ იდვასო.

აკაკიმ მოსწრებულად მიუგო:

– კიდევ ეგ არის ჩვენი უბედურება, რომ ქუდით ვამაყოფთ და არა თავითო.

„ღ“

საგულისხმო

ქათამი რომ მოკრუხდება, საბუდარს არ შორდება, რომ გადაკრუხდება – აღარ ეკარება. ქალიც ასეა: როცა უყვარს, სატრფოს არ შორდება და თუ გული გადაუბრუნდება – გაურბის.

ჭკვიანი მტერი მიმპარავი ძალღია! უჭკუო – შორიდან მყეფარი.

ტრფიალების მოყვარული კაცი გუგულს ჰგავს: სხვის ბუდეში სდებს კვერცხს. დედალი ჩიტი გამოჩეკს, საბრალო მამალი საკვებს უზიდავს, დააფრთიანებს, ბუდიდან გადასხავს და მამინ მიხვდება, რომ სხვაგვარია, მაგრამ რაღა დროს?

საზოგადოდ, მეგობრობა გულის გაშლაა, ჩვენებურად – სუფრის გაშლა.

ორი ძალღი მომგვარეს. შიმშილით ძლივს კანკალობდენ. მოგუტანე ორი გობი კერძი და ცალ-ცალკე დაუდგი. მშიერი ძაღლები სულხავად მივარდენ, მაგრამ რომ დაინახა პირველმა მეორე და მეორემ პირველი, დაანებეს თავი ჭამას, მივარდენ ერთმანეთს და ეცენ ყრონჭში. სანამდი ისინი ხორხოზს გაათავებდენ, მათი კერძი სხვა ძაღლმა წაიღო. მე გამიკვირდა, მაგრამ მომყვანმა მითხრა: ეს ძაღლები იმერული არიან; ოღონდ კი ერთმანეთს შეუშალონ ხელი და თვითონ კი მერე თუ გინდა შიმშილით მოკვდენ, აღარ ინალვლებენო.

დაუმთავრებელი მოთხოვნები

იმერლები

იმერლები

რომანი

პირველი თავი

არჩევანი

|

შემოდგომის მინურულზედ, როდესაც ცეცხლი გემრიელდება, გამხიარულებულს ბუხარს მიჯდომოდა სამოცი წლის მოხუცი კუკნია და ნებიერად გულბოყვით ეფიცებოდა.

მისი გამოშტერებული თვალები ამტკიცებდნენ, რომ, ოცნებები-სგან გატაცებული, ის იმ დროს სადღაც შორს გარბოდა, მაგრამ მისი წარმოდგენილი სარბიელი კი რომელ დროს ეკუთვნოდა: წარსულს ბედნიერს? შეშინებულ ანმყოს? თუ უსახო მომავალს? – ეს ვინ იცოდა?

გაიძვერაობაში დასილაქნებულ სახეზე დიდხანს არ ეტყობოდა არავითარი სულისკვეთება, მაგრამ, როდესაც სითბომ თანდათან შეუხიციანა მისს ტვინის ძაფებს, მაშინ კი უღალატა მოხუცს ჩვეულებრივმა გულკაყოზამ და ერთი მისთანა ამოიოხვრა, რომ, თითქოს, მითი უნდოდა ცოდვის ტვირთის ზურგიდამ მოშორება და რაიმე საიდუმლო უფსკრულისკენ გატყორცნა. წარბები შეიჭმუხვნა. სახეზე ჭმუნვის ღრუბელი გადაეკრა და უსიამო ღიმილმა ეშმაკების სადგურის სარკმელს დაუმსგავსა სახე.

– სთქვა უგუნურმან გულსა შინა თვისსა: არა არს ღმერთი! – წამოიძახა უეცრად. – დიდ ხარ შენ, უფალო, და საკვირველ არიან საქმენი შენნი! ყოვლისშემძლებლო! შენის მიუწვდომელის საკვირველებით მხოლოდ შენ ძალგიძს სხვადასხვაგვარ საგნების გასაერთიანებლათ შეზავება და შენვე გახრწნი ერთს ნივთს მრავალგვარად!

აი, ცეცხლი... ყრმა და მოხუცი, მთავარი და მონა, მდიდარი და გლახაკი, ბრძენი და რეგვენი ერთნაირად სარგებლობენ მითი და სიყრმიტგანვე მიჩვეულები, აღარ ხდიან საკვირველებად, მაშინ როდესაც მიუწვდომელია მისი ძლიერმოქმედება!! ხეს ეკიდება!.. რა? – ცეცხლი! და რა არის ცეცხლი? – საკვირველმოქმედება! რა გვარი? – აი, რაგვარი: ალი აღეტყინება, ვითარცა საკვერთხი, ცად მიმართ,

სიტბო გამოხეტქს ცხოველთ შვებად და ჰაერის განსანმენდელად, კომლი ღრუბელს ემატება, ნაკვერცხალი ძირს ეყრება და დასას-რულ კი გვრჩება ხელში მარტოოდენლა ნახშირ-ნაცარი!.. ჰმ... დიდ ხარ შენ, უფალო, და საკვირველ არიან საქმენი შენნი! ისინი კი ამას ქიმიის ძალას ეძახიან!! – ჰმ.. ხა! ხა! ხა! ქიმიო! ჰმ... ქიმიო?!

სიტყვა „ისინი“ ისეთის მწარის კილოთი და ხმის კანკალით გამოსთქვა, რომ თითქოს ამ ნაცვალსახელში რამდენიც ასოა, იმდენი ისარი გაემსჭვალა გულში და ხუთადაც გაუპო გულგვამიო.

ბოლოს დადუმდა, მაგრამ სახე კი სრულიად დაშლილი დაურჩა და შეშლილივით, თავისთვის, რაღაცას ბუტბუტებდა, ხანდახან კი ხმამაღლადაც წამოიძახებდა ხოლმე: ლეკვები! უსჯულოები!.. ძაღლები! უსუსურები! და სხვა...

ვინ იცის, რამოდენს ხანს იქნებოდა მოხუცი ამგვარად აღელვებული, რომ ერთ მოულოდნელს შემთხვევას არ გამოეფხიზლებინა.

II

ერთი შუახნის კაცი ფეხებაკრეფით შემოიპარა და შეუნიშნავად, მორიდებით დაუდგა კუკნიას უკან. ხელჯოხიანობაში ჩასუქებულ ბატონკაცს, რომ ვთქვათ, არ ჰქონდა ბუნებითად უშნო სახე, მაგრამ ზნეობით სიღარიბეს კი უჟმურად აებეჭდა ის. რაღაც მზაკვრებით დიდხანს უჭვრეტდა ჩაფიქრებულ კუკნიას, შებრალებით გადააქნია თავი და სთქვა თავისთვის ჩუმათ:

– ვაი ჩვენს დავსებას! ეს მელა ის მელა ველარ არის, ადრე რომ საქათმეებს აცივდება, დრო არის ან ტურებსაც ერგოსთ მოედანი!

მერე მიეპარა სწორეთ იმ დროს, როდესაც იმან ჩვეულებრივ ბუტბუტში ახსენა ძაღლები და უეცრად მიაძახა: „ამუო!“ ამ მოულოდნელმა შეყეფამ თავს შიშის ზარი დასცა, მხეცურის ხმით დაიღრიალა და მოტრიალდა მოსაგერებლად; მაგრამ, ჰოი საკვირველებავ, მის წინ იდგა სიმდაბლით თავდახრილი და ქვეშევრდომული ღიმილით თვალეში შემჩერე, მისი საყვარელი გაზდილი და სიკვდილამდე საიმედო მეგობრად საგულელებელი ცუცნია!

III

იმ დროს, როდესაც კუკნიას ბედის ვარსკვლავი შესანიშნავად კაშკაშებდა, ვილაც მოხუცმა მამამ მოჰგვარა მას თორმეტი წლის

ვაჟი და შეევედრა: – „ჩემო მწყალობელო, დიდო და დიდებულო ბატონო, მომხედე წყალობის თვალთ, იახელი ეს ჩემი ბავშვი, რომ თქვენთან ახლოს ყოფნით ერთ დროს, ოდესმე ესეც კაცი გახდესო!“ მერე მიუბრუნდა შვილსა და უთხრა: – „შვილო, დღეის იქით მამაც ეს იქნება შენი, პატრონიცა და ბატონიც!.. გიბრძანოს – წყალში ჩავარდი და გიბრძანოს – ცეცხლში! ერთი სიტყვით, ამის ბრძანების მორჩილი და თვალეში შემჩერე იყავო!“

კუკნიას პირველი შეხედვისთანავე მოეწონა მკვირცხლი ლამაზი ყმანვილი, იკისრა მისი გამოზრდა და იმ დღიდანვე კიდევაც შეუდგა მის წვრთნას: დღე ჩიბუხს აკეთებინებდა და ლამლამობით თან ფეხებზე ხელის სმით ზღაპარს ათქმევინებდა ხოლმე. მერე სასამართლოში ქალაღების გადაჩხაპვნის ნება მისცა. ააყოლა ასე ამგვარად და ბოლოს, როდესაც მაჭანკლობაშიდაც გამართა, მაშინ კი მისცა ნება თავის თავადაც საქმეებში ცოტა რამეების აწაპვნის, ე. ი. უცოდველად გამორჩენისა.

გონიერმა მოწაფემ მოძღვრის ხელობა ისე ნაყოფიერად მიიღო და შეისწავლა, რომ ოცდახუთი წლისამ კიდევაც გადააჭარბა მას: სახეს მრავალგვარად იცვლიდა, დროზედ მოხრუჭვა შეეძლო და დროზე გაჭიმვ-გაბერვა, ზურგი მოთელილი ჰქონდა, შუბლის კანი გამაგრებული, მუხლები ადვილად ეყრებოდა და გარყვნილების მორევში, რომელსაც ჩვენში დღესაც სიბრძნისა და გამოცდილების ზღვად უწოდებენ, მისსავით თამამად ვერვინ მისცურავდა; მაგრამ, დახეთ უბედურებას, რომ ისე შემჩნეული მაინც ვერ იყო ხალხისგან, როგორც ოდესმე მისი მოძღვარი კუკნია, რომელსაც ამ უკანასკნელმა დროებმა ფრთები ჩამოაყრევინეს და ქირიან ინდაურით აბუხეს!..

ნეტავი, რა იყო ამის მიზეზი? – დრო! ვინ შეარყია ამ ოდესმე შესანიშნავი კაცებისთვის ბედნიერი დრო? ვინ იყო მიზეზი მათის ასე დაჩაგვრისა? – „ისინი“!

IV

შეშინებულმა კუკნიამ რომ გული მოიბრუნა, ძაღდატანებითი ღიმილით მიუბრუნდა ცუცნიას და ხმატკბილად უთხრა:

– გიჟო, ასე საშინლად როგორ შემაშინე?!

ცუცნიამ მოწინებით და თანაც ლაქუცით მიუგო:

– არა მჯერა, რომ ის ლომი, რომლისგანაც იმერეთი ძრწოდა, ძაღლის ერთმა შეყეფამ შეაშინა!

მოხუცს იამა ეს მოსწრებული ნათქვამი სიტყვა, მაგრამ მაინც ხვნეშით სთქვა:

– მართალია, ლომს, არათუ ერთი ძაღლი, ხროც ვერ შეაშინებს, მაგრამ შეაწუხებს კი და არც ეს არის სასიამოვნო! ის ძაღლები, ისინი უნდა მოვიშოროთ! გესმის? მისთვის დაგაბარე, რომ ერთად რამე ვარჩიოთ... თუ ისინი იქმნენ, ჩვენ ყოველდღე თანდათან პატივი გვაკლდება, სულ ვმცირდებით! გესმის, ვმცირდებით ხალხის თვალში!.. ან ჩვენ და ან ისინი! გესმის?

– ბრძანეთ!.. იყავნ ნება თქვენი!! – მიუგო ცუცნიამ.
 – ბრძანება ადვილია, ასრულება კი არსად ჩანს!
 – ცდა არ დაგვიკლია.
 – ცდაც არის და ცდაც.
 – თავი არ დაგვიზოგავს.
 – მაშ რატომ ვერ შევანუხეთ?
 – ვერ შევანუხეთ? ჰმ! რამ უნდა შევანუხოსთ, თუკი არას დაჰკარგავენ და რა დაჰკარგონ, რომ დასაკარგავი არა აბადიათ რა? მათთვის პირადობა, კერძობა, აი, ეს არის! – ფრჩხილი მიიდვა კბილზე და დაანკატუნა.

– ეგ კი მართალია!..
 აქ ერთი მწარედ ამოიხვნეშა და ჩაფიქრდა. მერე ისევ განაგრძო:
 – მით უფრო სირცხვილი ჩვენთვის... ღარიბ-ღატაკები. უხარისხობები, შერისხულები, სიცოცხლეს გვიმწარებენ ჩვენ? მდიდრებს!.. დაჯილდოებულებს!.. და კეთილად შემცნეულებს?! სასაცილოა!

– სსსუუ! ნუ გამოგტყდებით!..
 – სანამდე? შუბი ხალთაში არ დაიმალება!! მდაბალი ხალხი მათი თანამგრძობია!!
 – მაგრამ ჯერ კი, სანამ ხალხი პირუტყვობაშია, ისევ ვხედნით!
 – მაგას „ძალათ მაცხოვნ“ ჰქვიან.
 – რა გვენალვლება? ოლონდ კი გვეყმოს ვინმე და გინდ ნებით იყოს და გინდ ძალით – სასარგებლოდ ერთი იქნება. ჯორს მხედარი არ უყვარს, მაგრამ, ვინა ჰკითხავს: უნაგირს ადგმენ და აქეთ-იქით ათოხარიკებენ...

– ვაი მხედარს, თუ ჯორი რისგანმე დაუფრთხა: გადმოაგდებს და ძირს დაცემულს რომ ნახავს, სასიკვდილოთ წიხლებსაც მიარტყავს.
 – რა გაენყობა: ვინც მხედრათ არ ვარგია, ის ნურც შეჯდება.
 – კი, მაგრამ თავგამომეტებულ ჯორზე მხედარი ველარ შერ-

ჩება!.. რაღაი კი იკვინტებს, მშვიდობით: თუ გადახტომა მოასწრო, ხომ კარგი, თორემ ვაი გვერდებს!

– ჩვენი ჯორი ჯერ კიდევ მაგრე არა ფრთხის.
 – „ისინი“ მისთანა მეჯინიბები არიან, რომ იმ ჩვენს ჯორს მალე გადაგვირევენ. სხვა თუ ველარა მოახერხეს რა, ბუზანკალათ გადიქცევიან.

– მაგის მეც თანახმა ვარ, მაგრამ... მაგრამ მაშინ ჩვენ ბუზანკალებს ჩიტები მივუსიოთ.
 – მივუსიოთ, თორემ იმდენს გავხდებით, რამდენიც დღემდი...
 – დღემდი თუ ვერას გავხდით, ეს თქვენივე ბრალია: რად ხმა-რობდით უნაყოფო საშუალებებს?

– მაგას სტყუი! რაც კი მოგვეხერხებოდა, თავი არ დაგვიზოგავს.
 – უანგარიშო ცდა და შრომა ჩიტების რეკაა!
 – არა, ჩვენი მოქმედება სულ სხვაგვარი იყო! ანგარიშიც გვექონდა და საფუძველიც. განა შენ თვითონ კი არ იცი?

– ვიცი! ვიცი! ჩამოვიდნენ თუ არა „ისინი“, თქვენ გოგირდის სუნი გეცათ, მაშინვე ხალხს მიჰმართეთ და ჩაასმინეთ, რომ იმათ მამა-პაპის საწმინდობაზე ხელი აუღიათ, ღმერთი აღარა სწამთ, მარხვებს არ ინახვენ, წირვა-ლოცვაზე არ დაიარებიან, ნათესაობასა სტეხენო და სხვა...
 – მერე? რა ცუდი მოგვიხერხებია? ერთხანს ხომ გვიჯერებდა ბრმა ხალხი?!

– დიახ, გვიჯერებდა, მაგრამ შემდეგ კი, რაღაი სიმართლე გაიგეს, თქვენვე ჩაგთვალათ ცილისმწამებელად...
 – ეგ როდის?
 – მაშინ, როდესაც დრომ დაანახვა მას, რომ ყოველი მცნების დამარღვეველი საქმე ქრისტიანობის მჩემებლებს ემჩნეოდათ და არა „იმათ“. აბა, რომელი მათგანი გაბმულა: დედ-მამის კვლაში, ფიცის გატეხაში, ქურდობაში, ავაზაკობაში, მეძაობაში და სხვ. მაშინ როდესაც ჩვენ კი...

– სსუ! „ზოგჯერ თქმა სჯობს უთქმელობას...
 – ზოგჯერ თქმითაც დაშავების“, – გაიცინა ცუცნიამ. – არა! დღეს არა დაშავდება რა, უნდა გამოგტყდეთ ყველაფერში. „მაშ მკურნალმა ვითლა არგოს“, – ხომ გახსოვთ?.. ხუმრობა იქით იყოს და ჩვენვე გავაფუჭეთ საქმე.

– მართალია, ეგ ჩვენი სისუსტე იყო! – კვნესით სთქვა კუკნიამ და ჩაჰკიდა თავი.

– დიახ, დიახ! მაგან გაგვაშავა ხალხის თვალში. ხალხს სიმართლე უყვარს!.. გვიან მიხვდება, თორემ ოდესმე რომ არ მიხვდეს, შეუძლებელია! ეს, თითქმის, საზოგადო კანონია! დიახ... მიგიხვდათ და შეგიძულათ! გულით მათკენ არის.

აქ ახლა ცუცნიამ ჩაჰკიდა თავი, ეტყობოდა, რომ შესცურა მწუხარების ზღვაში, კუკნიამ რომ თავისი ვეზირი ამ მდგომარეობაში ნახა, გაიცინა და ერთიც მისთანა გადაიხარხარა, რომ ცუცნია გამოაფხიზლა, „ცუცნიას ეგონა, თუ გაგიჟდაო და შეშინებული მიაჩერდა.

– იცი, რამ გამაცინა? – უთხრა ნამოდღვრალმა. – ორი მთვრალი მომაგონდა, ერთმანეთს რომ ხელსა ჰკიდებდნენ ზეზე ნამოსაყენებლად და ხან ერთი ეცემოდა და ხან მეორე... ჩვენც ისე მოგვდის: წელან შენ მამხნევებდი მე გულგატეხილს და ახლა კი შენვე გჭირდება გულის გამმაგრებელი.

– სიფრთხილეს თავი არ სტკივაო, არ მოგეხსენებათ? რაც იყო იყო, ნულა მოვიხსენიებთ, მაგრამ აწინდლისთვის კი გვმართებს მოფიქრება! ხალხი მათი მომხრეა და ჩვენ რიყეზე ვრჩებით!..

– ხა! ხა! ხა! ხა! ეგ რა სთქვი? სუსტის მოხმარება!.. ხალხის შემწეობა... განა საჭიროა ჩვენთვის? მონება!.. მორჩილება! კრძალვა! აი, რას ვითხოვ ხალხისაგან!

– რომ ველარ მოგართვან!.. თმაგადაკვეცილს სამსონს რომ თმა წამოეზრდება, მაშინ დაეცემა კერპების ბომონი.

– ნამეტანს ნებას აძლევ შენს თავს! ნუ კადნიერობ!

– კარგია ერთი, ღმერთი გადღეგრძელებს, რა დროს შიში და კრძალვა-მორიდებაა იქ, სადაც ორივე ერთს ტაფაზედა ვართ და ერთს არჩევანში. რაც გულში გვაქვს, ვილას უფიცავთ? კიდე ვიტყვი, მდაბალი ხალხი არ გვემადლიერება და თუ ოდესმე გაგიცანით...

– ეჰ, ოდესმეო? შორს მიჰფრინავ! მაშინ როდესაც მე აღარ ვიქნები, ქვა ქვაზედაც ნულა ყოფილა, ჯერ კიდეც სძინავს ხალხს.

– ცალი თვალი გამოხელილი აქვს!

– არაფერია, დავახუჭვინოთ.

– ჯერ გამოხელა იყო ძნელი და ახლა დახუჭვინება აღარ მოხერხდება. ველარ მოვატყუებთ მარილის ნატლაკვინებით.

– მაშ რა ვქნათ? გადავინყვიტოთ სასოება?

– არა!.. გავსწიოთ!.. ხიდი ჩასტყდა... მობრუნება აღარ მოგვიხერხდება და ის მდაბალი ხალხიც ერთად „იმათთან“ ვამსხვერპლოთ ჩვენს კეთილდღეობას... ჩვენი ურგები ჯორი მგელს შევაჭამოთ!.. მიხვდი?..

– მივხვდი და საშუალებაც მზადა მაქვს.

– რაგვარი?

– იცი, – განაგრძო ცუცნიამ, – ძველ დროში ხელოსნები რანაირად აბეზლებდნენ ბატონებთან მათს უსიამო გლეხებსა? მოვიდოდნენ და ეტყოდნენ: ბატონო, დიდი ჩხუბი მომივიდა ამა და ამ გლეხთან, მაგრამ მე რას შემეპუებოდა, როდესაც თქვენც აღარად გაგდებთ. ასე სთქვა: ვინ გდია ბატონიო? ბევრი უკადრისიც გკადრათ და სხვანი... ჰმ::: რას იტყვი ამაზედ?

– არაფერს! – გააქნია თავი, – ეგ საშუალობა ძალიან მოკლეფეხებიანია... მაგამიაც შევრცხვებით: ოდესმე აღარ დაგვიჯერებენ!..

– განა ახლა კი სჯერათ? „მიზეზ-მიზეზით დოს მარილი აკლიაო“, ხომ გაგიგონია? იქედამ მიზეზს ეძებენ და აქედამ ჩვენ ვაძლიოთ ხელში.

– კი, მაგრამ მაშინ უნდა ვაძლიოთ, რომ ხელი ეკიდებოდეს და ისე შეძლევს კი საცინლად აგდებას ემსგავსება და ოდესმე...

– ოდესმე! ოდესმე!! კიდეც ოდესმეო?! დაანებე თავი მაგ ოდესმეებს! ახლა!! ახლა!! ვერ შეიტყე, რომ მე ოდესმეს არ ვუცდი? ოდესმე ჩემს საფლავზედაც იმყოფონ!

– დიახ, მაგრამ ეს „ოდესმე“ შორს აღარ არის; სარკმელში გვიჭვრეტს და ძილი აღარ გვმართებს.

– მაშ ყოველივე გზას მისპობ? გადაგინყდეს – აღშფოთებით ჩაფიქრდა კუკნია. – მაშ სხვა აღარა იცი რა? რომ მოინდომო, ვერ მოიგონებთ სხვა რამ საშუალებას უფრო საფუძვლიანს?

– ვერა! გათავდა! – ცუცნიამ რალაც სულის სიამაყით შეხედა თავის ნამოდღვრალს და ცბიერობით უთხრა: „მე ვიციო!..“ კუკნიამ გაოცებით შეხედა ცუცნიას, თითქოს უნდოდა ეთქო: ბიჭო, მე თუ ველარას ვახერხებ, შენ რალა კვერცხები შეგიძლიანო?.. მაგრამ ცუცნიამ ბრძნულად დაინყო.

– ბუნების ნებაა ყვავილებში ეკლების გამორევა; სადაც ხორბალი ამოდის, იქ ღვარძლიც თან ამოჰყვება ხოლმე. ეს კანონი არ შეადგენს ერთი წლის ანუ მხოლოდ ერთის მოსავლის კუთვნილებას!.. ყოველწლიურია!! შარშანდელ პურსაც ისე მოჰყვება ღვარძლი და გორვალა, როგორც წლევანდელს, როგორც მომავლის წლისას და სხვა... ხალხიც ამ კანონს ექვემდებარება: ყველას დგამაშია თავისი ყვავილებიცა და ეკლებიცა, დღეს რომ ახალთაობად იხსენებიან, იმათშიაც ურევინ უმნიშვნელო ნაყოფებთან ერთად თანამედროული ეკლები და „იგინი“ ჩვენის დროის ეკლებს არ დაუვარდებიან არაფერში.

სიტყვა „იგინი“ ცუცნიამ იმ განზრახვით იხმარა, რომ განესხვავებინა სიტყვისაგან „ისინი“, რადგანაც ეს ორი ლექსი: „ისინი“ და „იგინი“ სულ სხვადასხვას, ორს ერთმანეთის წინააღმდეგ კრებასა ნიშნავდა.

– დიახ, არა თუ დაუვარდებიან, კიდევაც გადააჭარბებენ, მაგრამ რადგანაც ბრმა ხალხი ჯერ პირდაპირ არ დაქანცულა მათგან, ვერა ნიშნავს და კიდევ დიდი დროც უნდა, რომ შენიშნოს... მანამ კი ჩვენ უნდა ვისარგებლოთ მათით.

– როგორ? – ჰკითხა კუცნიამ და თვალეზე სიხარულის ცრემლები მოადგა.

– „ისინი“ და „იგინი“ უნდა ერთმანეთს შევატაკოთ და ჩვენ კი საითკენმე, მიფარვით განზედ გავსდგეთ. „ისინი“ თუ ყვავილები არიან ჩვენ დასაწყლულებლად, სანამლავეს გამომღებლები „იგინი“ ხომ ეკლები არიან და ჩვენც მათი საშუალობით უნდა გავიკვეთოთ წყლულები.

– განაგრძე! ღმერთმა ხელი მოგიმართოს! – ეუბნებოდა აღმფოთებით მოხუცი და რაღაც უცნაური მოწინებით ყურს უგდებდა ორატორს.

– „ისინი“ და „იგინი“ ხალხის თვალში ერთნი არიან; ორნივე ახალთაობის კაცებად ითვლებიან, ორივეზე დიდი რწმუნება აქვთ და იმ ორში მხოლოდ იმას მისცემენ უპირატესობას, რომელიც უმალ ამალღდება და მამ ჩვენ უნდა ვეცადოთ „იგინის“ ამალღებას: გამოცდილ მებალეებსავით მოვუნყოთ ხელი იმ ეკლებს, გარს სუროებად შემოვფეხვით, ვეცადოთ მათს გახარებას, მათს ამალღებას, ისე რომ მათი ჩეროსგან „ისინი“, ყვავილები, დაიჩრდილონ და მაშინ... „ჩვენი ჩვენთან“ იგინიც იძულებულნი იქნებიან მხარი მოგვცენ და ამგვარად მდაბალი ხალხი კიდევ ვერ მოიხდის უნაგირს! ვხედნოთ სიკვდილამდი!!

ახალგაზრდა ორატორი ისეთი გრძნობით ღალღებდა, რომ სახე ნამდაუნუმ ეცვლებოდა და მოხუცი, ვითარცა გენიოსს, მოწინებით უყურებდა და თანაც გული ეუბნებოდა: „გიხაროდეთ და მხიარულ იყავნ, რამეთუ მოძღვრება შენი ფრიად არს გულსა შინა მისსაო!“ როდესაც გაათავა ცუცნიამ თავისი წინადასკვნა, კუცნიამ სტაცა მას ხელი, ჩაიკრა გულში და შემოსძახა: ვხედავ, ჯერ კიდევ ჩვენია ბურთი და მადანი, სანამ შენისთანაები გვყავს! შეატაკე „ისინი“ „იგინის“, დეე, დაგლიჯონ ერთმანეთი ძალღებმა... სსსიი!.. ჰკა მაგას!.. დღეის იქით აბა შენ იცი, კურძუალო!..

თავი მეორე

„იგინი“ და „ისინი“

V

პეტერბურღში, ვასილის კუნძულზე, ერთი დიდი სახლი სდგას, რომელშიაც ორი ათას მცხოვრებლამდი თავსდება და მათს რიცხვში ასამდი მაინც, თუ არ მეტი, სტუდენტები იქმნებიან, რადგან მათთვის ის სახლი სამარჯოა, როგორც უნივერსიტეტთან სიახლოვით, ისე ოთახების სიაფითაც.

1862 წ. ამ ზემოხსენებულ სახლში, ერთ ვრცელს ოთახში, იყვნენ შეკრებულნი რამდენიმე ახალგაზრდა სტუდენტი, რომლების შეხედულებაც ამტკიცებდა, რომ ისინი კავკასიელები იყვნენ.

საზოგადოდ ორი და სამი სტუდენტი თუ ერთად არის, იქ უთუოდ ბაასი უნდა ასტყდეს... უმისობა არ მოხერხდება; იმ დღეს კი ყველანი მშვიდობიანათ იყვნენ, თუმცა მათი რიცხვი, არა თუ სამს, ოცდაათსაც კი აღემატებოდა.

როგორც მათის შეკრების, ისე მათის სიჩუმის მიზეზი ის იყო, რომ რამდენიმე მათგანს გაეთავებინათ უნივერსიტეტი და ბრუნდებოდენ სამშობლოსაკენ; ამხანაგები გამოსათხოვარ სადილს უმართავდენ მათ და გზის დალოცვით უპირებდენ გაცილებას.

VI

კარგი სანახავია ახალგაზრდა ჭაბუკი, რომელსაც ჯერ ცხოვრების ტალღა არ მოხვედრია, რომლის გულიც დროთა ვითარებისგან არ გაქსუებულა, რომლის სინდისი ქვეყნის უკუღმართ ბრუნვას არ შეუბლაღავს, რომელიც მძიმე ტვირთის ქვეშ არ მოხრილა და რომლის ოცნებანიც ვარდისფრად იფანტებიან ლაჟვარდოვანს უფსკრულში. მისი თვალეები ანგელოზის სარკმელებს წარმოგვიდგენენ მაშინ და სახეზე ნამდვილი კაცური ღირსების ბეჭედი აზის.

ეჰ, რომელი ჩვენგანი არ ყოფილა ერთ დროს ამგვარს სახარბიელო მდგომარეობაში, მაგრამ ბევრს კი შეგვრჩენია მამაცობა, რომ გამოვტყდეთ? არა! არა! ჩვენ ჩვენის გასამართლებლათ დღეს, ხანშიშესულები, თითქოს დავცინით იმ ჭაბუკობის დროს და რაღაც უხეირო ღრეჭით თავს იმედს ვაძლევთ შემდეგი უსაფუძვლო სიტყვებით: „რა სულელი, რა გამოუცდელი და რა ყმანვილი ვიყავით მაშინ“ და სხვა...

მართალია, ამ სიტყვებში სიმართლეა, რადგანაც ეკლიანი ქვეყნის ვარდათ მიღება შეცდომაა, მაგრამ როდესაც ამ ჭეშმარიტებას გავიგებთ ხოლმე, მაშინ ხომ ჩვენი უმანკოებაც გვეთხოვება?!

დიახ, გამოცდილება არის ცხოვრების გვირგვინი, მაგრამ რათ მიწა იმ გვირგვინი, რომელიც გულს მიწვეს და სასოებას მიკვეთს? ბოროტზე მაფრთხილებს, მაგრამ კეთილზე კი ნდობას მაკარგვინებს? ეჰ, იყოს წყეული ის მიზეზები, რომლებიც იძულებულსა მყოფენ ჭაბუკობიდან გამოსვლისას!.. ვინ არის, რომ ჭაბუკობის ერთ წელიწადს დანაშთენი მისი საუკუნე არ ანაცვალოს, რომ მოეხერხებოდეს?.. მართალია, ხშირად სცდება ჭაბუკობა, მაგრამ იმ შეცდომაში უმანკო და ტკბილი განზრახვები იხატებიან!! და მაშინ არის, რომ იძახის კაცი:

გასანი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს საზღვარიო!

დიახ, არ ჰგავს ეს აზრი იმ ჭიასავით ლოლიალა აზრს, რომელიც ამ სიტყვებით იხატება: – „სიფრთხილეს თავი არ სტკივაო!.. ასჯერ გაზომე და ერთხელ გასჭერო!“ ფუი! შმორის სუნი უდის ამ სიტყვებს!!.

VII

ოცდაათი ახალგაზდა, იმ ზემოთქმულის ღირსებაებით შემკული, აბა, წარმოიდგინეთ, თუ რა სანახავები იქნებოდნენ! და მართლაც, მაშინ რომ გენახათ ის ჩვენი ახალგაზდები და დაგვედოთ ყური მათი ბაასისთვის, მათს სამშობლოს, უეჭველია, ბევრს საიმედოს უქადებდით: ზოგი რას ამბობდა და ზოგი რას!

იმ დღეს, როგორც საზოგადოდ ყოველთვისაც, ბევრი სიტყვები ითქვა, ბევრი დაპირება და მამაცური მოქმედების სურვილის გამოცხადება, როგორც მათი სიტყვიდან ჩანდა, ისინი ემზადებოდნენ სამშობლოსთვის მოციქულებად და თავს მხვერპლად ითვლიდნენ.

„ვერ შეგვაშინოს ტანჯვამან, თუ თავში ჰაზრი ბრწყინავდესო!“ – იძახდნენ. რასაკვირველია, როგორც ყოველთვის და ყოველს საქმეში, ისე ახლაც, რამდენიმე ახალგაზრდა არ იღებდა მონაწილეობას იმ აღტაცებით აღთქმებში.

VIII

ერთი 18 წლის ახალგაზრდა პირდაღებული შეჩერებოდა ხან ერთსა და ხან მეორეს. თვითონ არას ამბობდა, მაგრამ ეტყობოდა

კი, რომ რაღაცას ფიქრობდა თავისთვის ჩუმადა და იმ ფიქრებსაც თავის გულში იკლავდა. მეორე პირველზე კიდევ უფრო ახალგაზრდა, თითქმის იქ მყოფებზე ყველაზე უმცროსი, თავდახრით იჯდა თავისთვის კუთხეში, ჩაეგდო კატა ხელში და აწვალდა: ხან ეფერებოდა, ხან კუდს მისცემდა ხოლმე პირში და ატყუებდა და ხან ისე უჭერდა ხელს, რომ კატა საცოდავით ჭყაოდა, ბოლოს, რომ მოეწყინა, აიყვანა კატა და ზურგზე შეუგდო ერთს ამხანაგს, რომელიც წამოუვარდა ზეზე, დატრიალდა ჯარასავით და უთხრა: – „არ იცი, რომ მე ეგები არ მიყვარს?.. ახლა ხომ დამეპილნა სერთუკი და კარგია? უმორჩილესად გთხოვთ, რომ თავი დამანებოთ!“ ამ ამბავმა ყველა სტუდენტის ყურადღება მიიქცია და რადგანაც ეს უსაქციელობათ ჩასთვალეს, ამისთვის უსაყვედურეს იმ ცელქს, მაგრამ იმან კი ყურადღება არავის მიაქცია! გაისწორა სათვალეები, რომელიც სრულიადაც არ ეჭირვებოდა მის შავს და სწორმხედველ თვალებს და მიჯდა კუთხისკენ, იქ, სადაც ერთი ახალგაზრდაც იჯდა და სულ იცინოდა ავზე თუ კარგზე, იმათთანვე მივიდა პირლია სტუდენტი და შეაჩერდა ცელქს. ამ დროს უეცრად იმ მესამემ, რომელიც სულ იცინოდა, ჩაჰკრა პირლიას თითი ღია პირში და გადაიხარხარა!..

ამ უხეირო ხუმრობამ სულ გადარია სტუდენტები!.. იმათ ეს მიიღეს შეუფერებელ და უკადრის ხუმრობად; შეიქმნა ერთი „სუუს“ ძახილი და ბოლოს ერთმა მათგანმა სთქვა ბრძნულად: – „ჭეშმარიტად ცოდოა, რომ მაგათთანა ყმანვილებს ჰგზავნიან აქ სასწავლებელად! აბა, ამათგან რა უნდა გამოვიდეს ხეირიანიო?“ ეს სიტყვები თუმცა ჩურჩულით იყო ნათქვამი, მაგრამ მაინც მოჰკრა ყური იმან, ვისზეც ეს ითქვა და ერთი მისთანა გადაიხარხარა, რომ თითქოს ისტერიკა მოსვლოდეს.

– რას იცინი? – ჰკითხა ცელქმა.

– რას ვიცი? ვერ გაიგონე რა სთქვეს ჩვენზე? – მიუგო ახალგაზრდამ სიცილით.

– ნეტავი შენ, რომ ყურს უგდებ.

– რა ვქნა, ხომ ვერ მოვიჭრი ამ ყურებს.

– ცოტა რომ ჩამოითალო, არ განყენდა კი, რადგანაც მომეტე-ბული გაქვს.

– რას თავს იგდებ შენ! გამურულო ფინიავ?! რას იღრინები!.. აი, ვერ უყურებ ამ შოშიას, რა ლამაზად დაუღია პირი და იქით-აქეთ იყურება?..

პირლიამ დამუნა ტურები და გაბტყელებით მოჰყვა: – ნეტავი თქვენ, რომ სიცილ-ხუნტრუცის გუნებაზე ხართ.

– აბა, შენმა სიცოცხლემ, ტირილს მოვყვები! – უთხრა მომცინარმა.
– ვინ გეუბნება იტირო, მაგრამ არც მაგდენი ღრეჭა ვარგა: ვერა ჰხედავ, რომ ყველა სულელადა გთვლიან?

ამ სიტყვებზე კიდევ გადაიხარხარა მომცინარმა და ამოჰკრა ნიკაპში ხელი პირლიას.

– ახირებული ხარ, – უთხრა მომცინარს გამურულმა. რას იცინი მართლა, რომ გკითხოს კაცმა!

– როგორ თუ რასა? ვერა ჰხედავ, რომ ყველანი ტიკებოვით იბერებიან და სიცილი ვერ გაუბედნიათ მისი ხათრით, რომ ვაი თუ გარეგანი ნიშანი მოგვაკლდეს სიბრძნისო?

– მაშ, მაშინ რაღას იცინი, როცა ისინი იცინიან?

– იმას, რომ ისინი იცინიან.

– ერთის სიტყვით, შენ სიცილს ველარ გაჰყრიხარ?

– ნურც გამყაროს!.. მაშ შენსავით ჩამოუშვა ცხვირ-პირი, თუ ამა-სავით პირი გავალო, რომ შიგ ბუზები მიფრინდებოდნენ?

– შენ შენს პირს გაუფრთხილდი და ჩემი პირის ჯავრი ნუ გაქვს, ბიძიავ! – უპასუხა პირლიამ.

– ადე ზეზე! აქ ნუ ზიხარ! მიდი იქ იმ ყმანვილებთან და კარგად ჩაყლაპე იმათი სიტყვები, რომ კეთილად შეგერგოს! პირის გაღება ხომ აღარ დაგჭირდება და გადაყლაპვას ბევრი არა უნდა რა, მართალს ვამბობ თუ არა? – მიუბრუნდა მესამეს.

– დაანებე თავი ამ ლაყბობას!.. მაგის მეტი ველარავინ გამონახე სახუმრო? სხვებთან მიდი...

– იმათთან ხუმრობას ვერ გავბედავ! ხომ იცი, რომ ისინი ქვეყნის ბურჯები არიან და... გენიოსები... ხა! ხა! ხა!

– რატომ არა!.. დიახაც... მაგრამ ეს უხეირო ანდაზა კი მომდის თავში: „ფიცი მნამს და ბოლო მაკვირვებსო“!

– მე კიდევ უარესიც მაგონდება. მაგრამ ლექსად:

„მაღე გნახავ შენ, ლიახვო,
გეხვეოდენ კოლოები,
შიგ ბიჭები ბანაობდენ
და უნიფხო გოგუები!..“

– არ ვიცი, ძამია, და მე როგორღაც არ მეჭაშნიკება მაგათი ფახი-ფუხი!.. უდროოდ არა ვარგა რა! ახლავე რომ მანგრე დარბაისლო-ბენ ეგენი, დარბაისლობის დროს ხომ უკუღმა უნდა მოტრიალდნენ?

მეტი რაღა გზა ექნებათ? გარეგნობით თავის ჩენა ხომ ფარისევ-ლობა არის და... მაგრამ, ჩუ! ყური დაუფდოთ იმათ: რაღაცას თქმას აპირებს ჩვენი პალმერსტონი.

IX

პალმერსტონს ეძახდენ ხუმრობით ერთს შუახნის სტუდენტს, რომელსაც პოლიტიკაზედ ლაპარაკი უყვარდა და პალმერსტონიც „სიბრძნის იდეალათ ჰყავდა გამოხატული“. ეს „სუტ-პალმერსტონი“ უჭკუო არ იყო, ბევრიც ეკითხა და გულკეთილიც ძალიან იყო, მაგრამ ამ ღირსებაებს ყველას უქარწყლებდა უკიდურესი თავის მოყვარეობა, ეს ხასიათი თითქმის ზნეთ ჰქონდა გადაქცეული, ოღონდ კი თავკაცად დაგესახელებინათ და თუ გინდ უბრალო რამ საქმეც მიგენდოთ მისთვის, სიამოვნებით მოჰკიდებდა ხელს. საზოგადოდ მართლა რომ კარგი კაცი იყო და კარგი მცოდნეც, მაგრამ ის კი თავის თავზედ მეტსა ჰფიქრობდა და ან როგორ არ ეფიქრა მაშინ, როდესაც სხვები, ე. ი. მისივე ამხანაგები გენიოსადა ჰხდიდნენ და თავკაცობაც იმას ექნებოდა, რომ იქვე მეორე სტუდენტი მეტოქეთ არა ჰყოლოდა.

ეს ორი სტუდენტი, პალმერსტონი და გეგელი (გეგელად მეორეს უწოდებდნენ ხუმრობითვე), ერთმანეთის მეგობრები იყვნენ და ეს საქმე მით უფრო გასაკვირალი იყო, რომ ხასიათებით სულ სხვადასხვა იყვნენ: პალმერსტონი გულწრფელი და პირში მთქმელი კაცი იყო, გეგელი გულჩახვეული და ენადაცული, პალმერსტონი ნიჭიერი და გეგელი კი ძალიან შესამზღვრულის ნიჭისა, ერთი კარგი საამხანაგო და მეორე კი გაუტანელი. მაგრამ გეგელმა ხერხითა და ფარისევ-ლობით ისე გამოიჩინა თავი, რომ პალმერსტონი დაჩრდილა.

ახლადჩამოსულ სტუდენტებზედ ყოველთვის დიდი გავლენა აქვსთ ძველ სტუდენტებს, და პალმერსტონს თუ ჩაუვარდებოდნენ ხელში ახალმოსულები, ადვილათ შესაძლებელი იყო, რომ ყოველთვის რიგიან გზას დასდგომოდნენ; მაგრამ გეგელი იმათ უცნაურად მიიბირავდა ხოლმე და თავის ზედგავლენით აჩვენებდა მათ ფარისევლობას, გარეგანად ღირსებების გამოჩენას და გაიძვერობას ეს ბოროტი თესლი, თუმცა იმ ახალგაზრდებს იქვე, სტუდენტობაშივე, არ ეტყობოდათ, მაგრამ ბოლოს კი ნაყოფი მოიტანა და გვიან სანამ-ლავივით ბოლოს გასჭრა.

პალმერსტონმა რომ შეიტყო გეგელის გამარჯვება, სულ თავი დაანება ახალგაზრდებს და სადღაც შორს გადავიდა თავისთვის,

ალარც ავში ერეოდა და ალარც კარგში. თითქოს ქვეყანაზედ ხელი აილო, ცას მიაჩერდა და პლანეტების განხილვას შეუდგა.

დარჩა მარტო გამარჯვებული გეგელი თავკაცად. მისი წინააღმდეგობა აღარავის შეეძლო და რომ კიდეც ვისმეს სურვებოდა, ვერ გაბედავდენ, რადგანაც მაშინ გეგელი ყოველიფერს უკანონო საქმეებს ჩაიდენდა მათ დასაჩაგრავად.

ყველაზედ პირველად მისი რისხვა გამოსცადა მომცინარმა სტუდენტმა, რომელიც არათუ არ ემონებოდა, კიდეც დასცინოდა იმის დიდგინებობას. ერთხელ ლექსიც გამოუთქვა:

„ქართველ სტუდენტების შუა წინ წამოდგა მელაკუდა,
შურისა და ორპირობის ზურგს ჰკიდია სავესე გუდა,
სიბრძნე ყელში არ ეტევა, ხახამივით გაიგუდა
და ბელზებულმა ეშმაკთ გუნდით იმის გვამში დაიბუდა...“

ამ ხუმრობის შემდეგ გეგელმა ისეთი მტერობა განიზრახა გულში, რომ სასიკვდილოთ არა ჰზოგავდა, მაგრამ სიმართლით ვერ იჩენდა ცხადად და ჩუმად კი სხვებს აშფოთებდა მაზედ; რაც კი გაიძვერობით მოხერხდებოდა, ხელს არ აკლებდა; მაგრამ ვერა გაანყო რა მის მეტი, რომ სხვა სტუდენტები დააშორა მას და იმ ახალგაზდას თავისი სიცილი მაინც არ მოუშლია; არც გეგელსა ჰზოგავდა და ალარც იმის თავყვანისმცემლებს. ისეთნაირად დასცინებდა ხოლმე, რომ გულ-ღვიძლს უწყვეტდა გაბერილებს.

რამდენიმე ხანი სულ მარტოდმარტო იყო ეს ყმანვილი, მაგრამ ბოლოს სხვებიც მიეკედლენ და მათ რიცხვში ის სამიც, ზემოთ რომ მოვიხსენიეთ და გეგელის ბატონობას ცოტა ჩამოაკლდა.

იმ დღეს, რომელზეც ჩვენ ვლაპარაკობთ, გეგელი, პალმერსტონი და ორიოდე სხვაც კურსდასრულებულნი იყვნენ და ეპირებოდნენ შინისკენ წამოსვლას და გამოსათხოვარი სიტყვა უნდოდათ ეთქვათ ამხანაგებისთვის.

X

პირველი სიტყვა ერგო პალმერსტონს, რომელმაც გაპარჭყა ხელები და მოჰყვა ტკეპნით:

„ღირსსახსოვარმა მთავარმართებელმა მიხაილ სვიმონის ძემ ვარანცოვმა მოინდომა ოდესმე ჩინებულის, მაგრამ დღეს კი დროთა

ვითარებისგან დაჩაგრულის საქართველოს ფეხზედ წამოყენება. იმ ყოვლად ღირს გვამს კარგად ესმოდა, თუ რა ეჭირვებოდა იმ დროს ჩვენს ქვეყანას: პირველად გარეშე მტრების, ე. ი. მთის ხალხების მოშორება და მერე შინაგანი მტრების, ე. ი. უგნურებისა და უმეცრების დევნა.

„პირველისთვის საჭირო იყო თავგანწირული რაინდობა და მეორისთვის-განათლება.

„ამისთვის იმან მიაქცია ყურადღება უფრო სამხედრო ძალას და რადგანაც ჰგრძნობდა, რომ მომსვლელების წინამძღოლად საჭირო იყო იქაურივე, ადგილობრივივე რაინდობა, ამისთვის საქართველოს ახალგაზდობას მისცა განზრახვით რაინდული მიმართულება და არც შემცდარა: მართლაც, კავკასიის მთები მოწმობენ მათ თავგანწირულს გმირობას.

„ის სამხედრო ახალგაზრდობა, რამდენადაც დაუფასებელი და აუცილებელი იყო, ეგრეთ იმოდენადვე მოუმზადებელი და გამოუდგარი იყო შინა საქმეებისთვის.

„მაგრამ ეს შინაგანი საქმეებიც მხედველობაში ჰქონდა ვარანცოვს: შეაგონა მამები, რომ შვილები გამოეზარდათ, წაახალისა შვილები სწავლაზედ, მის დროს გაიხსნა სასწავლებლები, მისმა ბრწყინვალე მეუღლემ თავის ხარჯით ქალების სასწავლებლები გამართა, დაძინებულს ლიტერატურას მიაქცია ამ კეთილმა კაცმა ყურადღება, წაახალისა მწერლები; მის დროს ყოველი მოღვაწე სამშობლოსთვის მისგან დასაჩუქრებული იყო როგორც ზნეობითად, ისე მატერიალურადაც. ბოლოს გამოგზავნა ახალგაზრდები სახელმწიფოს ხარჯით მაღალ სასწავლებლებში სტუდენტებათ და იმ სტუდენტებისგან ელოდა მისი აზრის, შესახებ საქართველოს ბედნიერების, სისრულეში მოყვანას; მაგრამ ამაოდ, იმ დროს სტუდენტები რომ დაბრუნდენ, მხოლოდ ის დაუმტკიცეს ხალხს, რომ თავზედ უბრალო ქუდის მაგიერ შეიძლება კაცმა ბოყვეყუდა დაიხუროს და მარხვაში სახსნილო სჭამოსო, სხვა არაფერი.

„მაგრამ ის იყო პირველი წყება სტუდენტობისა და ამისთვის ბევრიც არ მოეთხოვებოდათ.

„დღეს კი ჩვენ შევადგენთ მეორე წყებას და ჩვენი ვალიც არის სხვაგვარად საქმის ნაყვანა.

„ჩვენ უნდა გავიხსენოთ დიდი მოძღვრის სიტყვები: „აღიღეთ ჯვარი თქვენი და შემომიდეგით მე“.

„მივჰბაძოთ მოციქულებს, დავივინყოთ პირადობა, შევსწიროთ ჩვენი თავი ქვეყნის სიყვარულს, თავგამომეტებულად ვსდევნოთ

ყოველივე ცუდი ჩვენი ქვეყნის შემარცხვენი და ვადიდოთ მისი კეთილი საქმით, სიტყვით და განძრახვით!..

„რასაკვირველია, ეს ეკლიანი გზაა ჩვენ დაგვეცრავს, მაგრამ განა არ ვიცით, რომ ეკლის გვირგვინმა რომ თავი დააშვენა, არცერთ ძვირფას სადიდებელ გვირგვინს არ დაუშვენებია მტარვალთ თავი?“

„ნუ შევჭკრთებით, ამ თავითვე უნდა ველოდეთ, რომ ჩვენი ნამება და ტანჯვა არ იქნება იმგვარი, რაგვარიც მიუღიათ ჩვენს მამულისშვილებს, ბრძოლის ველზე სისხლათ დანურულებს. არა, აქ რამდენიმე საათში თავდებოდა მათი ტანჯვა და სიკვდილის დროს თანამგრძობი ჰყავდათ და ჩვენ კი ისე უნდა ჩავიდეთ საფლავში, რომ უფნური უმეტესობა წყევლას გაგვატანს საიქიოს, მაგრამ რა ვუყოთ?! საქართველო იყო ჩვენი აკვანი და ისევე უნდა შეიქმნეს ჩვენივე სამარე! სამშობლოვ, ვინ არ შესვას შენთვის სიმწარე „უტკბეს კახეთის ღვინისა“?“

„ყმანვილებო, დღეს ჩვენ გეთხოვებით თქვენ, ჩვენ რამოდენიმე და იმ იმედით აღვსილნი, რომ თქვენც მალე მოგვეშველებით, გამხნევებით და თამამად მივიტანთ იერიშს ჩვენს სამუშაო საგანზედ. მშვიდობით!..“ გაათავა და გადაეხვია თვითეულად ყველას, ახალგაზდობა აღელდა, ზოგს ცრემლებიც მოსდიოდა.

XI

პალმერსტონის შემდეგ წამოდგა გეგელი და დაიწყო:

„ყმანვილებო, თვითეულმა ჩვენგანმა კარგად იცის, თუ რას ემსგავსება დღეს ჩვენი სამშობლო. ის ემსგავსება ერთ დიდსა და ბნელს აკლდამას, სადაც ძველი აზრების კაცნი დაბოდილობენ, უნდათ გარეთ სინათლეში გამოსვლა, მაგრამ კარების ვერ მპოვნელნი ეხლებიან ერთმანეთს, თვითონაც ეცემიან და სხვებსაც აქეთ-იქით ახლიან.

„ჩვენ უნდა დღეს ჩავიტანოთ იმ სიბნელეში ანთებული ლამპარი, შექველია, ძველი აზრების კაცნი რომ სინათლეში თავის თავებს დასისხლიანებულად და გაჩირქიანებულად დაინახავენ, მოინდომებენ ჩვენზევე თავიანთ გულის ბუხრის ამოყრას: ეცდებიან, რომ ხელიდან გამოგვიქრონ ის ლამპარი და ჩვენც გაგვგმირონ. ეს ბუნების წესია: ხშირათ დედაბერი უცხარდება და ამტვრევს იმ სარკეს, რომელიც აჩენს მის უსახობას; მაგრამ ნუ შევშინდებით.

„მართალია, ძველი კაცები მიჩვეულნი არიან და არ გამოვლენ იმ სიბნელიდამ, მაგრამ ჩვენ უნდა ვიქონიოთ სახეში მათი შვილები და

ისინი გამოვიყვანოთ სინათლეში, ვინცოთ სიმართლით მოძღვრება ახალგაზდობისა და ეს იქნება ჩვენი კეთილი შრომა.

„ჩვენ უნდა წინდანივე გადავწყვიტოთ და მოვიმზადოთ ჩვენი თავი სამსხვერპლოდ! მსხვერპლი არის ბეჭედი და გვირგვინი კეთილ ნაწარმოებისა; მხოლოდ ის ამაგრებს ქვეყნად ჭეშმარიტებას! და მას ჩვენც ვიყოთ მსხვერპლი ჩვენი სამშობლოს კეთილდღეობისა, ვიღვანოთ მამულის გულისთვის და ეს მოღვანეობა დაჰბადებს ათს ჩვენზე უკეთეს მომავალ მუშას...“

– ვინც უღალატოს ამ აღთქმას და განზე გადგეს? – იკითხა მომცინარმა სტუდენტმა. ამ დროს კატამ იჭყილა „მიავო!“ და შავგვრემანმა ცელქმა სტუდენტმა, რომელიც კატას სტანჯავდა, დაიყვირა, „სიკვილიო“. ეს სიტყვა ისეთ დროს თქვა, რომ თითქოს კატასთან ყოფილიყოს მიმართული და ბევრმაც ისე მიიღო და გარისხდნენ, მაგრამ მომცინარმა სტუდენტმა კი სხვაგვარად გაიგო, მოუბრუნდა შავგვრემანს, მისცა ხელი და უთხრა:

– შენთანა ვარ! კარგათ კი დაიბეჭდე ეგ სიტყვა გულისფიცარზე.

– ამის შემდეგ ორივე გაერივნენ სხვების გუნდში, იმ დღეს ბევრი სხვადასხვა სიტყვები ითქვა, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ ეს ორი მოგვყავს ნიმუშად, რადგანაც ერთი ხასიათისა იყო ყველა.

XII

ოთხის თუ ხუთის წლის განმავლობაში უმეტესი ნაწილი ამ ახალგაზდა სტუდენტებისა დაბრუნდა საქართველოსკენ. თუმცა ცუდი დრო შეუხვდათ: ბატონყმობის გაყრა და სხვადასხვა რეფორმები, მაგრამ ძლიერათ მიიტანეს იერიში და რამდენიმე წელიწადს ასრულებდნენ პირობას.

ბოლოს კი მეტი ვეღარ შესძლეს: დღეს ერთი დაუთმეს საზოგადო ცდას, ხვალ მეორე, შეჰყვნენ და ბოლოს სულაც შესტოპეს სიცუდის გუბეში. ზოგიერთებიც ჩაითრია ცხოვრების კეთილდღეობამ და მშვიდობით პატიოსნებავ! ამ უმეტესობას დაშორდა რამდენიმე ახალგაზდა, მოსწყვიტა მასთან ყოველივე კავშირი და იწყო თავგანწირულად შრომა.

საზოგადოების დევნამ და ცუდმა მდგომარეობამ ის ორიოდე ახალგაზრდა სულ გააფოლადა და მათგან კუკნიასა და ცუცნიასთანა კაცებს თავზარი ეცემოდათ.

თვითონ რომ ველარა მოახერხეს რა, მაშინ მოინდომეს იმ უმეტესობის მიკედლება, რომელსაც რაღაც პატივისცემის ნიშნად უწოდეს „იგინი“ და იმ მცირეოდენ თავგანწირულებს დაარქვეს „ისინი“ და ჩვენც მომავალ ჩვენს რომანში გავეცნობით თვითოეულს მათგანს.

(დასასრული მეორე თავისა)

იმერლები

რომანი თანამედროვე ცხოვრებიდან

თავი მესამე

VII

ერთადერთი ღერი სამთელი ძლივს ბინდად ანათებდა იმ დიდს ოთახს, სადაც კუთხიდან კუთხემდე მიდი-მოდიოდა ცოტათი აღელვებული არაფერა, უეცრად კარები გაიღო და ღრეჭით შემოვიდა მოხუცებული მსახური.

- ბატონი გიანლათ, - მოახსენა ღრეჭით მსახურმა.
- ვინ? ჰკითხა გაკვირვებულმა არაფერამ.
- ის.
- ვინ ის?
- თქვენ რომ იცით, ბატონო.
- რას იღრიჭები, მთვრალი ხომ არა ხარ? სთქვი, ვინა?
- თქვენს ნომერს კითხულობს!
- ქრისტეს გულის მადლს, ან მითხარი, ვინაა, ან მომშორდი!
- ქალი გახლამსთ, ქალი, თქვენი მონონებული, - ნაუჩურობა მსახურმა.
- ქალი?! რა დროს ქალია ამ დროს და ან ვინ არის?
- რა მოგახსენო, პირი მობუდნული აქვს; მაგრამ ძალიან გულდაგულ კი გკითხულობს.
- ჰმ.... ვინც უნდა იყოს, სთხოვე შამობრძანდეს და სხვა აღარა ვინ მიიღო.
- რას მიბრძანებ, ბატონო, განა მაგდენი არ მესმის!

მსახური ღრეჭითვე გავიდა. არაფერამ ადგილიდან ფეხი ვერ მოიცვალა, გაშეშებული დარჩა და თვალი ვერ მოაშორა კარებს.

ცოტა ხნის შემდეგ გაიღო კარები და აშფოთებული შამოვარდა ერთი ახალგაზდა ქალი, მოიხსნა საბურავი და არ იცოდა, რა ექნა: დაეკრა თავი არაფერასათვის თუ არა. არაფერა მის დანახვაზე შეკრთა და ფერმა გადაჰკრა.

- ჩემმა მოულოდნელმა და უდროვით მოსვლამ ეგრე როგორ შეგაშინათ? უთხრა სახეგაჭარხალეულმა ყმანვილმა ქალმა.

- ხშირად შიშსა და გაკვირვებას ერთი და იგივე შედეგი აქვსთ! მართალია, შევეკრთი; მაგრამ ეს წამითი გრძნობა იყო და ახლა კი ნება მომეცით, რომ გულდამშვიდებულად და სიამოვნებით, როგორც შეჭფერის რიგიანს მასპინძელს, გისტუმროთ... კრესლოში ჩაბრძანება.

ქალმა გაიღიმა, დააპირა კრესლოში ჩაჯდომა; მაგრამ ჯერ კი რაღაც კეკლუცურად ჰკითხა:

- სანდო არის თქვენი კრესლო? საზოგადო ხომ არაფერი აქვს თქვენ გულთან?... უთუოდ ღალატი ეცოდინება!

- შესაძლებელი იქნებოდა, რომ მამიჩემის გაკეთებული იყოს, მაგრამ... მაგრამ ჰე, დავანებოთ თავი ამგვარ ლაპარაკს, გატყობთ, რომ რამე მძიმე მიზეზს მოუყვანიხართ ჩემთან, თორემ არ მობრძანდებოდით ასე გვიან, როდესაც თითქმის ძილის დრო არის.

- თქვენი გულისთვისაც?

- მაგის კი რა მოგახსენო... ბევრს რამეში დიდი ხანია მართლა ჰსძინავს ჩემს გულს, - უფრო ხშირად ძილს იგონებს, მაგრამ საჭიროების დროს კი ყოველთვის ფხიზელია; მაგრამ კიდევ მოგახსენებთ, მაგრამ....

- უგულოვ, მე მძულხარ შენ.

- ასე შორს და ასე გვიან რას მობრძანდებოდით მაგის სათქმელად! ნუთუ ღამე მისთვის ამოგირჩევიათ? დღე სინათლის შეგრცხვათ, ან ეგება გეგონოსთ, რომ დღეს უფრო მახვილი ყურები ჰქონდეს? შემცდარი ხართ, უფრო მახვილი კი არა და უფრო დიდი ყურები კი აქვს დღეს ღამეზედ, რადგანაც უფრო მეტს ვირობას ჩადის და მაგიერში ღამეს კი უფრო დიდი კუდი აქვს დღეზედ.

- ღვთის გულისათვის, ახლა მაინც დაანებე აგდებით ლაპარაკს თავი.... მომეცეცი ადამიანურად, რა დროს ხუმრობაა? განა ვერა გრძნობ, თუ მძიმე მიზეზით არ ვიყო გამსჭვალული მე დღეს აქ არ მოვიდოდი? - შეჭყვირა აშფოთებით ქალმა. არაფერამ მოილუშა სახე და თითქმის ჩურჩულით უთხრა: ბრძანეთ!

- მე მძულხარ შენ, გესმის?

- კეთილი და პატიოსანი.
- მძულხარ ისე, რომ ჯერ ქვეყანაზედ კაცი არ შემძულდება.
- კიდევ უკეთესი.
- შენ ამას არაფრათ აფასებ? განა სულ ერთია შენთვის?!
- რა მოგახსენო, ჯერ არ შევდივარ სავაჭროთ.... მაგრამ ეს ხომ ნელანაც ბრძანეთ, რალათ იმეორებდით.
- სიტყვას მანყვეტინებ, უთხრა აღშფოთებული სულითქმით ქალმა... ყელში სული ეხრჩობოდა.
- მაშ ბრძანეთ და ყურს გიგდებთ.
- მძულხართ, მაგრამ....
- მაგრამ?
- მინდა, რომ მიყვარდე და არ მძულდე; ღვთის გულისათვის, ნუ იღიმები მაგრე გულსაკლავად; ამიხსენი, რა არის ამისი მიზეზი, ან რათ მძულხარ და რათ მინდა, რომ არა მძულდე?!
- მაგის პასუხი რომ გითხრა, უნდა მაშინ გული გაგიხსნა და ხუმრობის კილო დაგვარგო, ვულალატო ჩემს ჩვეულებას.
- განა ნაგებაში იქნები, რომ უღალატო? მე ვიცი, რომ შენთვის სულ ერთია ჩემი გრძნობები, მაგრამ ჩემთვის, საკუთრებად ჩემთვის გეხვეწები დამამშვიდე, დამიცხრე გულის ვნება და ამიხსენი: ან რათ მძულხარ და ან რათ მინდა, რომ არა მძულდე? ამ სიტყვით ცრემლები მოერია ლამაზ ქალს. არაფერამ თანაგრძნობით შეხედა და უთხრა:
- პირადი მიზეზი მომიცია მე თქვენთვის სიძულვილისა?
- არა, აქ პირადობა არ არის; ვიცი, რომ ცუდი კაცი ხარ.
- საბუთი?
- მე არაფერი მაქვს, მაგრამ ხმა ერისა... მთქმელი ბევრია, ოცი, ორმოცი.
- ხასიათი მაგ თქმის?
- ასე ამბობენო.
- მნახველი?
- ვერსად შევხვდი.
- მაშ კარგი, როცა მნახველი გამოჩნდება, მაშინ მოგცემ პასუხს.
- მადა?
- რამდენიც გენებოსთ და მანამდი კი მშვიდობით.
- აგრე იყოს, მაგრამ ერთი თხოვნა შემისრულე.
- ბრძანეთ, თუკი შესაძლებელია.
- ხვალვე გადით ამ ქალაქიდან, ერთისა ან ორის კვირის ვადით.

- ეგ არ შემიძლიან, საქმე ნებას არ მომცემს.
- მაშ საღამო-საღამოობით ამ დღეებში ოთახიდან ნუ გამოხვალ.
- დიდის სიამოვნებით, თუ თქვენისთანა სტუმარი მეყოლება ყოველთვის.
- კიდევ სასაცილოდ აგდება! არა, მე გთხოვ შენის სიკეთისათვის, რომ ამ დღეებში ნურსად ნახვალ, ვინც უნდა დაგპატიჟოს, უარი შეუთვალე.
- ბატონი ბრძანდებით, მაგრამ მაღლობა ღმერთს, რომ გუშინ არ ჩამომართვით ეს სიტყვა.
- გუშინ რა იქნებოდა?
- ერთს საჩუქარს დავკარგავდი..
- რას?
- არაფერა ნამოდგა, აუნია ბალიშს თავი, გამოიღო იქიდან ექვს-ლულიანი რევოლვერი, დაუდვა წინ სტოლზე და უთხრა: - აი, რასა. ქალმა გაოცებით შეხედა და ჰკითხა კანკალით.
- ვუიმი, რას ნიშნავს ესა?
- იმას რომ თქვენი ეგ პატიოსნური გაფრთხილება დაგვიანებული შეიქნა. დღეს მე ვიყავი მიწვეული ერთის ჩემის ვითომ მეგობრისა-გან; იქიდან ადრე დავბრუნდი, საშინელი ბნელი ღამე იყო და აბანოების აქეთ რიონის პირათ ერთი ვილაც გადამეღობა წინ, მაგრამ.... თქვენ რასა სწუხართ.... ეგება ცივი წყალი გნებავდეთ? ქალმა, ენაჩავარდნილმა, თავი გაიქნია და თვალებით ეხვეწებოდა, განაგრძეო. არაფერა მოჰყვა ისევ.
- დიახ, გადამიღობა გზა და მომიშვირა ის საჩუქარი, რომელზედაც მე ხელი მოვავლე, შეგვექნა ბრძოლა, რევოლვერი მე შემეჩრა ხელში, იმას, მგონი, ფეხი აუსხლტა, იკადრა გაგორება, მაშინ მივბრუნდი და ვარტყი.... ქალი უეცრად წამოვარდა და შეჰკივლა: რევოლვერი?
- არა, - ნიხლი, - უთხრა დაცინვით არაფერამ.
- მერე?
- მერე, შემდეგი იმას ჰკითხეთ! ამ სიტყვების შემდეგ ქალი ჩაჯდა ისევ კრესლოში, თავბრუ დაესხა, ენა ჩაუვარდა, და ფერმიხდილს გულმკერდი საოცრად უღელავდა; ბოლოს ამოიკნავა: - საშიში კაცი ხარ.
- ისე, როგორც პატარა ჭიისათვის დიდი ჭია.
- იცანი, ვინ იყო ის კაცი?
- ვერა.

- არც ეჭვი გაქვს ვისმეზე?
- ეგ მე ვიცი.
- ვინ გითხრა?
- თქვენგან ხომ არა შემიტყვია რა და რა განუხებსთ!
- მაშ, მე რომ გითხრათ?
- საჭირო არ არის, ისეც ვიცი.
- ავაზაკი იყო?
- ერთი კი და დანაშთენი თქვენსავით შემცდარი.
- მაშ არ გცოდნიათ, იქ ავაზაკი არ რევეულა.
- კაცის მკვლეელი....
- რა ვუყოთ, ხანდისხან მიზანი.... პრინციპი.
- ფარისევლობა, თვალთმაქცობა, ცხვრის ტყავში მგლის გამოხვევა, თქვენისთანა დეზდემონა, იმისთანა იაგო და სხვ. და სხ.
- ამ სიტყვების შემდეგ ქალი წამოდგა ზეზედ, დაიკრიფა გულზედ ხელი, ამაყად დაადგა თავზე არაფერას და უხმოდ დაჰყურებდა რამოდენიმე ხანს. ბოლოს წაილაპარაკა:
 - ღმერთო ჩემო, ამას რას ვხედავ? გულ-მკერდი გიდულს, სჩანს, გქონია გული, ფერი მიგხდია, რა არის მაგისი მიზეზი?
 - შენ.
 - მე? - მიაკივლა რალაც სიამოვნებით.
 - დიახ, შენ, - მიუგო არაფერამ. ცოდვა არ არის, რომ ეგ ბუნებითი ძალა, რომელიც შენში ადრეც შემინიშნავს, უკუღმართად მნიფდებოდეს; რამდენი შენისთანა ილუპება ჩვენში და მშველელი კი არსად არის. შენი გული ბუნებას გაუჩენია სავარდნაროდ და ცხოვრებას კი ეკლნარად გადაუქცევია.... ჰე, შენი ბრალი არ არის!! ჯერჯერობით კიდევ ბევრი მსხვერპლი იქნება შენისთანა და თუ ორის უძღურები-საგან ერთის ამორჩევა აუცილებლად საჭირო იქნება, მაშინ შენის ბუნების ადამიანს ღმერთმა აღირსოს ადრეული სიკვდილი, რომ პატიოსანი იმედებით სავსე გული ჩაიტანოს სამარეში. აი, ახლაც გამიმეტე სასიკვდილოთ? რათა? განა არ ვიცი, რომ შენ ავაზაკი არა ხარ და პრინციპით მოქმედობ, მაგრამ რითი იცი, რომ შემცდარი არა ხარ?
 - მაგას დრო გამოაჩენს.
 - რომ დაგვიანებული შეიქნეს?
 - შენ შენი ენის ძალის იმედი გაქვს.
 - თვინიერ საბუთისა ყოველიფერს უარსა ვყოფ; ჭეშმარიტება, მხოლოდ დაურღვეველი ჭეშმარიტება, უნდა გვხელმძღვანელობდეს.

- შეყვარებულ ქალს ყოველი გრძნობა გულში მოუდის და ის ხდება უნებურად მონა მისი სატრფოსი. შენ არ უყვარხარ იმას, გატყუებს და მხოლოდ იარაღად გხმარობს თავის ფარისევლურ საქმეებში. მაგრამ ეს ჩემი საქმე არ არის, მე მხოლოდ ამას ვამბობ, რომ ის არის უზნეური კაცი.... არაფერს საქმეში იმას პრინციპი არა აქვს და, როგორც უკიდურესი გარყვნილი კაცი, თავის პირადოვნებას პრინციპებში ჰხვევს. აი, როგორც ახლა ჩემ შესახებ..
- სტყუით.
 - თვითონ თქვენ სცდებით.
 - რომ ვერ დამიმტკიცოთ?
 - აი რეველვერი.... და რომ დავამტკიცო?
 - შენ იცნობ ღამის გუშაგებს?
 - სულ ყველას, ერთის მეგობარიცა ვარ.
 - მაშ მართალი ვყოფილვართ.
 - თქვენ გარეგნობას უყურებთ თუ შინაარსს? მოქმედებით აფასებთ კაცს თუ ნამოქმედართ? რადგანაც დღეს უკანასკნელია ჩვენი ბაასი, მე მინდა, რომ დაუფარავათ გითხრათ ყოველიფერი.

თავი მესამე

VIII

- არაფერა ადგა, მივიდა კამოდთან, ამოიღო იქიდან რალაც ქალაღდი და მისცა ქალს წასაკითხავათ. ქალმა დაიწყო კითხვა; კითხვის დროს თანდათან ფერი ეცვლებოდა და ღელამდა; ბოლოს ველარ დაათავა, გაუფარდა ხელიდამ ქალაღდი, რომელიც არაფერამ ისეც აიღო და ჰკითხა ქალს: - ხომ მიხვდით, რა არის ეს?
- აქტი.
 - ვიზედ?
 - იმაზედ.
 - მაშ, იცოდეთ, თუ დღეს ის ამ ქვეყანაშია, კიდევ ჩემი ბრალია, ამ დაზოგვას ვრაცხ მე დიდ დანაშაულებად, მაგრამ რა მექნა, რომ იმასთან სხვაც ვინმე უნდა გამეწირა.
 - ვინ მოგცა შენ ეს?
 - ჩემმა მეგობარმა გუშაგმა.
 - ეს ცილის წამება არის.
 - მის ხელს იცნობთ?

- ვიცნობ.
- მაშ მოწერილს დახედეთ და ისე ჰსთქვით.
- და იმან იცის, რომ თქვენ ხელშიდა გაქვსთ ის საბუთი?
- აი, ეს ამტკიცებს! დაუდვა ხელი რევოლვერზე. ამ სიტყვების შემდეგ ქალმა ჩაკიდა თავი, დიდხანს, დიდხანს ხმაამოუღებლად რაღაცას ჰფიქრობდა; ბოლოს უეცრად წამოვარდა ზეზედ, სტაცა ხელზე ხელი არაფერას და უთხრა: ჩვენში დარჩეს ეს საიდუმლო!
- თუ თქვენ არ შემცოდებოდით, დღესაც საიდუმლო იქნებოდა ეს სამი წლის ამბავი.
- ეს რევოლვერი მე მაჩუქეთ.
- ბოროტად რომ მოიხმართ?
- სიტყვას გაძლევთ ჩემ სასიკვდილოთ რევოლვერი საჭირო აღარ არის.
- არც იმას მოჰკლავთ? – ჰკითხა დაცინებით არაფერამ.
- არა.
- მაშ წაიღეთ, შემომიწირავს ეგ თქვენთვის, ჯერ სროლაში განრთვენი და მერე ინადირეთ, მაგრამ ამასაც გეტყვი, ცუდი იარაღი კი არის ეგ პრინციპებისთვის. თუ კარგი პატრიოტი ხართ, იარაღათ ხანჯალი უნდა იხმართ, იმან მტყუნება არ იცის.
- კმარა, ხანჯალზე უარესად ეგ ენა მიბასრავს გულს, მაგრამ მემართლები, ღირსი ვარ, მშვიდობით.... მაგრამ იცოდეთ, რამდენიც აქ გამოვიტანე შენი სიძულვილი, ორი იმდენი ახლა გამაქვს. შენ გამომიყვანე ტკბილი მოხიბლულობისაგან, თავი მადლობას გეუბნება და გული კი შეჩვენებას, მშვიდობით, მშვიდობით! ამ სიტყვების შემდეგ ისარივით გავარდა ახალგაზრდა ქალი გარეთ.
- ცოტა ხნის შემდეგ არაფერამ ჩაძვა კამოდში ისევ ის ქალაღები. მიუჯდა სტოლს და დაიწყო წერა ბარათისა ერთ მეგობართან და იმ ბარათის შინაარსი იყო შემდეგი:
- „პასუხი, პასუხი, უსათუოდ პასუხიო, მწერ, ჩემო მეგობარო? კეთილი და პატიოსანი: შენი მეგობრული რჩევა და დარიგება შევანონე ჩემს ჰაზრებს; მაგრამ ვერ მიუდგნენ ერთმანეთს და კერპობათ არ ჩამითვალო: ეს მისი ბრალია, რომ მე საზოგადოდ უარს ვყოფ ზნეობით მონებას; თავი მართალი მგონია და თუ შემცდარი ვარ, აჰა აღსარება და თვით გასაჯე.
- „დღეს სწორეთ თხუთმეტი წელიწადია, რაც მე გამოვსულვარ სამუშაოთ ცხოვრების ასპარეზზედ. იმ თავითვე გადასწყვიტა ჩემმა გულმა პირადობის უარყოფით საზოგადო საქმისთვის თავის მსხ-

ვერპლობა; მაშინ მე არ ვიცოდი, თუ რამდენათ ნაყოფიერი იქნებოდა ჩემი შრომა, და პირადათ მე რაც მელოდა, იმას კი ვგრძნობდი, მაგრამ ჩემს გულში შიში არ შესულა. შავ ბედისაგან მონადღვენი ჩვენის ხალხისათვის ანდაზები: „ამყოლს აჰყევი, ჩამყოლს ჩაჰყევი“, „თუ მე არ ვიქნები, ქვა ქვაზედაც ნულარ ჰყოფილა“, „მკბენარს უკანიდამ მოექეცი, მწიხლარს წინადამ“, „რა ქვეყანაშიდაც მიხვიდე, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“ და სხ. და სხ. მეც გაგებული მქონდა. და თუ ის გზა ამერჩია, რომელზედაც სხვები მიდიოდნენ, ჩემს ცხოვრებაში ვარდს მოვკრეფდი და ბულბულს ვაგალობებდი; ყოლიფერი მიქადადა ამ მოსახიბლავ გზაზე წარმატებას, მაგრამ ჭირისუფალს ღვინის დრო აქვს? და როდესაც ჩვენს სატრფოს აქ რყვნიან, მაშინ ნამდვილი არმიყის გული თავის თავზე იფიქრებს?

„სხვებ შევხედე მაშინ ჩვენ საზოგადოებას. ის მეგულებოდა სნეულად და თუმცა მკურნალად ვერა ვგრძნობდი თავს, მაგრამ რამდენსაც შევიძლებდი, მოვლას კი ვერ დავამადლიდი. დიახ, მე მინდოდა, რომ ვმსახურებოდი... ვმსახურებოდი არა ჩემ თავგამოსაჩენად, არა, საკუთრად მისთვის. სამსახური შეიძლებოდა ორგვარი: პირველი, რომ მე მესირინოებია მის ანმყოზედ, მეჭიკჭიკა მის წასულ ბედნიერებაზედ და ოცნებით გამომეხატა მისი მომავალი ბედნიერება, მაგრამ ეს იქნებოდა ჩვენი ხალხისათვის ისეთი სამკურნალო, როგორც ჩონგური და დაირა ყვავილით ავადმყოფისათვის. პირადათ მე მოგებაში ვიქნებოდი ამ თალღითობით, მაგრამ საზოგადოებას რა შეეძინებოდა!... მეორე – უნდა მეფიქრა მის ანმყოზედ და ჩემ ცრემლშივე გაღესილი ჩემი ნალველი წამლათ მესმია; სნეულს წამალი სძულს, მისი სიმწარე აბრაზებს და აძულებს იმას, ვინც იმ წამალს აძლევს. ვიმეორებ, რომ ესეები ყველა კარგათ ვიცოდი, მაგრამ თავის დაზოგვა განალა შეიძლებოდა. უარვეყა წასული ნანინები, მომავალს მივანდევი მომავალი ოცნებები და მე ანმყო ვირგე. ჩემი იარაღი იყო კალამი და სიტყვა; არც ერთისთვის არ მილაღატებია და არც ერთი არ შემძულებია, თუმცა პირადად კარგათ კი ვერა მრჩებოდენ. არც ერთი არ დამინახავს შემცდარად და ვსწუხვარ მხოლოდ დღეს იმას, რომ რაცა ვსთქვი, ათასჯერ მეტიც ვერა ვსთქვი. ვინც რა უნდა სთქვას, მისი ნებაა, პასუხს არ ვაგებ; მაგრამ შენისთანა კაცებს კი ვერ დავაგდებ უპასუხოდ. როგორ, შენ სიტყვა განა საქმე არა გგონია? სცდები, ჩემო მეგობარო, სიტყვა არის თესლი და ნამყოფი კი საქმე. ჯერ უნდა ჩავარდეს თესლი მიწაში, შეინოვოს იქ საზრდო, გაიფუნჩოს, გაიდგას ფესვი დაფარულად და მერე სათვალდათვალად ამო-

ცენდეს და დამნიფდეს. მსგავსად ამისა, სიტყვა არის თესლი, ხალხი – მისი ნიადაგი. კეთილად და დროზედ ხალხში ჩანატყორცნი სიტყვა ფესვს იდგამს, იზრდება და იქცევა მცხად საქმეთ, რომელიც ძალა-უნებურად ყველას თავს ანახვებს. მაშ, ვინც მე იმას მეტყვის: სიტყვა არ არის საქმესათვის საჭიროვო, მე მას ვუპასუხებ, რომ ნამყოფისათვის მაშ თესლიც არ ყოფილა საჭირო-თქო. – ახლა გადავიდეთ წვრილმანსა და სხვილმან საქმეებზე: თესლი რომ პატარაა, საიდუმლოთ მიწაში იფარება და ნამყოფი კი დიდი და გამოცხადებულია, ნუ თუ მითი გგონია, რომ ერთმანერთზე ნაკლები იყვენ? განა მთესველი მომკელზედ უფრო წვრილმანი მუშაა? მუშის მხრით მიწის მარგვლა, დათესვა უფრო მსხვერპლია ვიდრე ნამგლის ტრიალი. მკა სასიხარულო და საქეიფო იერიშია, დამნიფებული ნამყოფი ყველას ძალათი მოაკრეფიებს თავს, ხშირად პატარა ჭახრაკი იმაგრებს მთელს მანქანას და ნუთუ მისთვის, რომ ჭახრაკი პატარაა, ჭახრაკის მუშას წვრილმანი მუშა დაერქვას? არა, ჩემო მეგობარო, ვერ გეთანხმები და ვერა; მე მიწა ვიყო დღიური მუშა და რასაც დღევანდელი დღე მომთხოვს სამუშაოთ, გინდ წვრილი იყოს გინდ სხვილი, შეძლები-სადაგვარად დაუზოგველად ხელსა ვკიდებ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ვიქნებოდი პირადობის მიმყოლი და თავმოყვარე. აი აზრი, რომლისათვისაც არ მიღალატებია ამ თხუთმეტი წლის განმავლობაში.

„დღეს კი შევასვენებ როგორც კალამს, აგრეთვე სხვა დღემდე ხმარებულს, იარაღსაც; მაგრამ არ იფიქრო, რომ ამას ჰაზრის გამოცვლით ან შიშით, ან სხვაგვარ რამ მორიდებით ვშვებოდე. სრულიადაც არა, ან დრო არის ავირჩიო სხვა გზა, გამოვცვალო სამუშაო იარაღი და შევუდგე იმ გზას, რომელიც მარტო ცრემლების და ოფლის ღვრას არ მოითხოვს. ან კი მშვიდობით, ჩემო მეგობარო, უკანასკნელად გილოცავ იმ შრომას, რომელშიაც შენი პირადობა არ გამოიკიანფებს. მარად შენი კეთილის მსურველი არაფერა.“

1875

ურიების ჩხუბი

სუჯუნის ხახამი გაბრი ელიოზასშვილი და მცხეთის რაბი, რალაც ერთმანეთის ანგარიშების გამო, დიდი მეფე სოლომონის დროს, გადაემტერენ თურმე ერთმანეთს. იმ დროს სუჯუნას მამასახლისობდა ერთი ანგარი და თავზედი კაცი, რომლისგანაც ის სოფელი თითქმის ამოვარდნილი იყო. ამ ანგარმა მამასახლისმა სთქვა თურმე ერთხელ: „ირმებს საბალახოზედ კინწლაობა მოუვიდათ; დაეჯახნენ ერთმანეთს და ისე შეუკვეტეს ერთმანეთს რქები რქებში, რომ დაეზნენ და საძრაობა აღარა ჰქონდათ. იმ დროს მონადირე წაესწროთ თავს, დაგრისა ღვლეჭი და ჩააბა ორივეს. მოდი, მეც იმ მონადირისა არ იყოს, ამ ხახამ-რაბის ჩხუბით ვისარგებლებ და ორივეს დავთო-კამო!“

სთქვა და გადაწყვიტა; შემდეგ მოვიდა თურმე ხახამთან და უთხრა: „ხომ იცი, თუ რა საყვარელი ვარ დადიანისო? ნათესავია ქართლბატონის, წიგნს მიგინერს მასთან, გიშუამდგომლებ და მას გააგდებენ და მის ადგილს შენ მოგცემენო; ამას მე მოგიხერხებ, მაგრამ მხოლოდ იმ პირობით, რომ ურიები მომანწველინო“. თავმოყვარეობით გაბრუებული ხახამი, რომელიც ადრე კარგი კაცი იყო, სანამ მენწვრილმანებს არ ჩაუვარდათ ხელში და არ გადაახვევიან სწორ გზიდან, დაეთანხმა მამასახლისს, შევიდა მათს სალოცავში, ე. ი. სინაგოგაში, და რომ გამოვიდა, შიგ აღარა დარჩენილა რა.

ატყდნენ, აგანგაშდნენ ებრაელები, ერთმა მათგანმა – არონა კაკიტელაშვილმა გამოაცხადა ეს საქმე. ასე რომ, ამ ამბავმა დადიანის ყურამდე მიაღწია და მოსთხოვეს პასუხი ხახამს. ხახამმა იფიქრა: „მე მოსეს კანონით მაქვს უფლება მონიჭებული, რომლის ძალით ცოდვას შეუნდობ სხვებსა და თუ სხვების მიტევება ჩემ ხელთ არის, მაშ ჩემმა თავმა რაღა ქვა მკრაო? ჩემს თავს უფრო ადვილად არ შევუნდობო?“ ასე განიზრახა გულში და მიჰყო სიცრუეს ხელი: გადათქვა სიმართლე და ურცხვად დაუპირა არონა კაკიტელაშვილს პირში წადგომა. რაც უნდოდა, ის სთქვა და საბრალო არონას, თუმცა დამტკიცება კი შეეძლო, მაგრამ რომ ჰკითხეს, თურმე ხმაც ვერ ამოილო; მაყურებლებს გაუკვირდათ, იძახდნენ: ეს რა დამართნია ამ კაცს? მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ ხახამი უსინდისობაზედ ადგიაო და რატომ არ წაუდგება პირშიო. თურმე, ნუ ბრძანებთ, ბოლოს გამოდგა, რომ დადიანს არონა კაკიტელაშვილისთვის ბურთი ჩაედვა პირში. ეს საქმე რომ გამოამკარავდა, მაშინ შეიკრიბენ ურიები და რა ქმნეს?

[1875]

სავარაუდო

სოლომონ პირველი დიდი იმერეთის მეფე

(ზეპირგადმოცემული თანამედროვისაგან, რომელიც იყო სიკო კანდელაკის პაპა და ჩანერილი მისი შვილიშვილის, სიკო კანდელაკისაგან)

ეს მეფე იყო ალექსანდრე მეფის ძე, თუმცა სამეფო ტახტი უფროს ძმას იოსებს ეკუთვნოდა, მაგრამ ვინაიდან ხედავდა, რომ მისი უმცროსი ძმა სოლომონ უფრო სამეფო კაცი იყო როგორც თვალტანადობით, ეგრეთვე ძლიერებით და სიმარჯვით, ამის გამო იოსებმა მეფობა მას დაუთმო და თვითონ ბერათ შედგა.

სოლომონი რომ სამეფო ტახტზე ავიდა, სულ თვრამეტი წლისა იყო. ამ დროს ოსმალეთის ჯარები იყო იმერეთში შემოსული და ციხესიმაგრეებიც იმათ ეჭირათ: პირველი ფაშა მამედ-ალი კიკიანი ქუთაისის ციხეში იდგა დიდძალი ჯარით და მბრძანებელიც იყო დანარჩენი ფაშების, მეორე ფაშა უსეინ იდგა ბაღდადის ციხეში; მესამე ფაშა ახმედი შორაპნის ციხეში; მეოთხე ფაშა ალიბეგი იდგა ხრესილზე, თუმცა ამათ გამგეობაში არ იყო ჩვენი სამეფო, მაგრამ ბეგარას კი ახდევინებდენ იმერეთის მეფეს, რამდენიმე ათას ყურუმს. ამ დროს ცხოვრობდენ იმერეთის სამეფოში ორი თავადი: ერთი რაჭაში, რომელსაც უწოდებდენ დიდ როსტომ ერისთავათ და მეორე არგვეთში, თვით მეფის დედისძმა ლევან აბაშიძე, ამათ შემოიყვანეს თათრები ალექსანდრეს მეფობის დროს, გაუღეს ციხის კარები, დააბინავეს, დაასუსტეს ალექსანდრე მეფის ძლიერება და თვითონ მათი შემწეობით გავლენა მოიხვეჭეს. ახლაც სოლომონის გამეფების შემდეგ დაუახლოვდენ კიკიან ფაშას ძვირფასი საჩუქრების მირთმევით და ურჩევდენ, რომ ბაგრატიონის გვარი სრულიათ მოესპო და მათთვის მიეცა მეფობა, ასე რომ ორ სამეფოთ გაეყო იმერეთი: ნახევარი ერთისათვის მიეცა და ნახევარი მეორესთვის. სამაგიეროთ პირდებოდენ იმერეთში მაჰმადიანობის შემოღებას. უნდა აეშენებიათ მეჩითები ქუთაისს, ბაღდადს, შორაპანს, ხრესილზე, საჩინოს, ორპირს, კულაშს, ხონს, რაჭას, ნიკოლოზ-წმინდის ტაძრის გვერდით, ონში და ამბრალებურში.

კიკიანი ფაშა მოხარული იყო, მაგრამ თავის თავათ ცოტა ჯარით შებმას ვერ ბედავდა, რადგანაც, როგორც თვით მეფე სოლომონს,

ისე მის ძმას არჩილს დიდი ვაშკაცობის სახელი ჰქონდათ დავარდნილი. მეფე სოლომონს თვალს უჭრიდა და ხალხი დარწმუნებული იყო, რომ ოთხი თვალი აქვსო. მართლაც, პირდაპირ მისი შეხედვა და თვალის გამართვა, შეუძლებელი იყო. მის ძმა არჩილზე კი ამას ამბობდენ: მისმა მადლმა, წმინდა გიორგი, სასწაულს გარდა, სიმარჯვით ვერ აჯობებსო. ეს არჩილი იყო ძლიერ ახოვანი, ხმელი, მაგრამ ძვლები ჰქონდა მსხვილი და მოგრძო. იმისი ხმლის ხმარება სამაგალითო და საარაკო იყო. ცოლათ ჰყავდა ქართლ-კახეთის მეფის ირაკლის ქალი. აი, მიზეზი, თუ რატომ ვერ ბედავდა კიკიანი ფაშა ციხეებიდან გამოსვლას და მეფესთან ბრძოლას თავის თავად, სანამ ხონთქარს არ აცნობა ყველაფერი და არ თხოვა ჯარების დასქელება. ხონთქარმა აღუთქვა და ამას შემდეგ კიდევ უფრო გათამამდენ, როგორც ფაშები, ისე მათი ჯარისკაცებიც და აღარაფრათ აგდებდენ მეფეს.

ერთ აღდგომა დილას თათრის ჯარისკაცი შევიდა მეფის სამზარეულოში, მეფისთვის მომზადებულ სასაუზმო ცხვარს ააგლიჯა ბეჭი, იქვე შეჭამა და წავიდა უშიშრათ. სასახლის გამგემ სხვა ცხვრის კეთება დააწყებინა და აცნობა სახლთუხუცესს პაპუნა წერეთელს ეს გარემოება. წერეთელი შენუხდა, მაგრამ რას იქმოდა! მოხსენება ვერ გაუბედა მეფეს. მხოლოდ ქათალიკოსი და დიდებული კარისკაცები, მეფესთან მისალოცად მიმავალნი, შეაჩერა, რომ დრო გაგრძელებულიყო და მანამდის მოესწროთ სხვა ცხვრის გაკეთება. მეფეს რომ საუზმე დაუგვიანდა, ვეზირს – თამაზა მესხს – უბრძანა: სად არიან ჩემი დარბაისლები, რომ ველარ ვხედავ, ან ქათალიკოსი რატომ არ მობრძანდა, რომ სუფრა მიკურთხოს და ან პაპუნა წერეთელი საუზმეს რად მიგვიანებს, რომ გავიხსნილოთო? თამაზამ გამოტყუებით მოახსენა ყველაფერი. მეფე ისარნაკრავივით წამოვარდა ზეზე და დაიძახა: ამისთანა სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობიაო! ნულარც გამთენებია აღდგომა, თუ ისინი იმერეთიდან არ გავრეკო! მოითხოვა ცხენი, შეჯდა და ვარციხისაკენ გაეშურა: მე აქ, ქუთაისში, დასაღგომი პირი აღარ მაქვსო. დიდებულები ზოგი თან წაყვენ და ზოგი გზაში დაენიენ. მისვლის უმალვე სარდლები დაიბარა: ციხისთავი ქაიხოსრო აგიაშვილი, ბერი ნულუკიძე და გიორგი აბაშიძე. მეოთხე სარდალი კი პაპუნა წერეთელი თანვე ახლდა. ამ პაპუნას სამი ხელისუფლობა ეჭირა, ესე იგი, იყო სახლთუხუცესი, უფროსი ვეზირი და იმავე დროს ცხენოსნის სარდალი.

სარდლები აღდგომის მეორე დღესვე გამოცხადდენ. მეფემ უბრძანა ციხისთავს, სარდალ აგიაშვილს, ბაღდადის ციხეზე მიდგომა. თავის ძმას არჩილს და გიორგი აბაშიძეს – შორაპნის ციხეზე ბრძოლა, ბერ ნულუკიძეს და პაპუნა წერეთელს ხრესილზე ომი და თვითონაც იქ ყოფნა აირჩია, რადგანაც თათრის ჯარი იქ მომეტეხული იყო და გაშლილი ალაგიც იყო. ქუთაისის ციხის ალება კი უბრძანა ფიცისკაცებს და გაუგზავნა შემდეგი ბრძანება: „თავადს ბერ ლორთქიფანიძეს მეფე სოლომონ სიყვარულით მოგიკითხავ, ამასთანავე გიბრძანებ, რომ მიღებისთანავე ამა ბრძანებით წერილისა შეკრიბო ფიცისკაცნი: თავადნი და აზნაურები თავისი ყმებით და ისინიც, რომელნიც ჩემი სახასო ყმები არიან და ანუ ეკლესიისა; ვისაც იარაღის ხმარება შეეძლოს, თავადაზნაურობისაგან სუყველა და გლეხებისაგან მხოლოდ თვითო გამოანვიე. შემოჰკარი ქუთაისის ციხე, დაამწყვდიეთ შიგ ოსმალეთის ჯარი, არავინ გამოუშვა! ვინც გამოვიდეს და ქრისტიანობის მიღება განაცხადოს, ის დაკრძალეთ და შემდეგ ჩემთან მოიყვანეთ. მეფე იმერთა სოლომონ“. ამგვარივე ბრძანება გაუგზავნა მიქელაძეს. „თავადს ზურაბ მიქელაძეს სიყვარულით მოგიკითხავ და გიბრძანებ: ახლავე შეკრიბე ჯარი, გამოანყვე ყველა თავადაზნაურნი და გლეხნი, საჩინოს სოფლიდან მთელი მთის მცხოვრებნი, ვიდრე გურიის საზღვრამდე; ვაკიდან – ორპირი, კულაში, ჯაგანი, გეზათი, მადანი, ჯიხაიში, ორივე სოფლები, გუბი და ენერი, კომლზე თითო გლეხი გაიყვანე, თავადაზნაურს, რომელსაც იარაღის ხმარება შეეძლოს – რამდენიც იყოს ოჯახში, ნუ დატოვებ და შეკარი ფოთის გზა, სადაც გურიისა და ფოთის გზა შეერთდება იქ, ესე იგი, ეკალ-მუხურში დაბინავდით. ოსმალს ჯარი არც აქეთ მომავალი და არც იქეთ მიმავალი არ გაუშვათ, სრულებით განყვიტეთ! მეფე იმერეთისა სოლომონ“. ამ ბრძანების მიღებისთანავე ზურაბ მიქელაძე მივიდა ორპირის ქალაქს და გაგზავნა კაცები ჯარების გამოსანვევათ. ამ დროს მოვიდენ ახალგაზდა მიქელაძეები, რომელნიც ჭალადიდს მაყრებათ ყოფილიყვნენ ქორწილში და გზაში შეჰყროდენ თათრებს, იმერეთიდან ტყვეები რომ მიყავდათ სათათრეში, მაგრამ წინააღმდეგობა ვერ გაენიათ მეფის ხათრით. ახლა კი, როდესაც გაიგეს მეფის ბრძანება, გამოუდგენ, მიენიენ ფოთთან, თათრები განყვიტეს და ტყვეები გამოიხსნეს. ეს გარემოება როსტომ ერისთავმა და ლევან აბაშიძემ სიჩქარით აცნობეს კიკიან ფაშას. მან ცნობისთანავე გზის შეკვრამდის გაგზავნა ფოთში კაცი და დაიბარა

ჯარები, მაგრამ ამ ჯარებს დახვდნენ ეკალ-მუხურში მიქელაძეები. შეიქნა დიახ ფიცხელი ომი და სულ ცხვრის ფარასავით გადაყარეს თათრები რიონის წყალში. ფიცისკაცებმა ქუთაისის ციხე შემოკრეს. მეფის სურვილი იყო, რომ თათრებთან ომი ყოველ ადგილს ერთსა და იმავე დღეს, რაც შეიძლება სიჩქარით დაწყებულიყო, მაგრამ პაპუნა წერეთელმა მოუშალა და ურჩია როსტომ ერისთავთან წასვლა და იმასთან მოლაპარაკება. ამ რჩევაზე დათანხმდა მეფე და მოულოდნელათ მიბრძანდა ბარაკონს ერისთვისას. როსტომი იმ დროს საღალატოთ ემზადებოდა: უნდოდა, რომ ლევან აბაშიძესთან ერთად თათრებს მიხმარებოდა და, რასაკვირველია, მეფის მიბრძანება სასიამოვნოთ არ დაურჩა. იმ ღამეს სასტუმროში მიიღო, თვითონ არ ნახა მეფე, ბოდიში მოითხოვა: ავად ვარო. ვახშამი დიახ საკადრისი მოუმზადა: სხვათა შორის, ირემიც დაუკლა და ჭამის გათავებამდის, როგორც მეფის სადღეგრძელოზე, აგრეთვე ისეც დროგამოშვებით ზარბაზნის ისროდნენ ციხიდან. ორივე კარებზე ოსმალური წესით ორმოც-ორმოცი კაცი ხელჯოხიანები იდგნენ უიარალოთ და ჭამის გათავების შემდეგ შეიარაღებულნი – გათენებამდის. დილას, მეფის პირის დაბანის შემდეგ, გავიდა როსტომი მეფის სანახავად განზრახ მოურიდებლათ და თავხედათ: ახალუხზე ტოლომონამოსხმული ნითელი ჯამფასის ნიფხვით და ქოშებით. მეფემ ეს არაფრად შეიმჩნია: „როგორც გიჭირდეს, ისე გიღირდესო“, – სთქვა თავის გუნებაში და ჩვეულებრივი მოკითხვის შემდეგ საქმეზე დაუწყო ლაპარაკი და თხოვა, რომ თავისი რაჭველებით ხრესილზე მოსულიყო და მოხმარებოდა. ერისთავი დიდი მორჩილებით დაეთანხმა, აღუთქვა ოთხი ათასი კაცის გამოწვევა. გაგზავნა ყოველი მხრით მისი შვილები ჯარის გამოსანვევათ: რაჭაში და ოსეთში – კუდაროს და თხოვა მეფესაც მასთან დარჩენა, სანამდის ჯარი სულ არ შეგროვდებოდა..

გამოწვეული ჯარები წვრილ-წვრილათ იკრიბებოდნენ ბარაკონში ერისთვის დიდ ეზოში. მეფე დიდ შექცევაში ჰყავს: დილაობით ყოველდღე ყაბახზე სროლა არის, საღამოობით ჯირითი და სადილვანხშამზე ზარბაზნების სროლა. მეფე გაკვირვებულია ამ კაცის ცხოვრებაზე და პაპუნას უბრძანებს: „მადლობა ღმერთს, გურიელსა და დადიანს გარდა კიდევ მყოლია დიდებული ქვეშევრდომები!“ ამ ყოფაში იყვნენ რამდენიმე დღე, რომ მესამე დღეს ორმა კაცმა ცხენი მოაჭენა ხიდისკარიდან, მივიდნენ პირდაპირ ერისთავთან და აცნობეს: ნაქერალას მთაზე თათრის ჯარი ამოვიდა და შაორის მდინარეზე

დაბინავდაო; როგორც გავიგეთ, ხრესილზე მდგომი ჯარის ოცდაათი ათასისაგან ნახევარი აქეთ წამოსულაო. ეს ლაპარაკი მაღალი ხმით იყო. მეფემ მოკრა ყური და უბრძანა ერისთავს: რა ამბავი არისო? ერისთავმა მოახსენა: რაჭაში მტერი შემოგვსევია და აოხრებას მიპირებსო, მადლობა უფალს, რომ მეც მომზადებული ვარ, იმას რაჭაში არ შემოვუშვებ, ნაქერალაზე გადმოვყრი და მერე თქვენ მოგეშველებითო. ახლა კი ნაბრძანდით, დროს ნულარ კარგავთო. მეფემ მადლი უბრძანა და დაიმედებული გამობრუნდა. თათრების ჯარების შესვლა რაჭაში თურმე გამოგონილი იყო ერისთვისაგან. მეფე მოატყუა და დროც დააკარგვია, რომ მანამდე ხრესილზე თათრებისათვის მეფის განზრახვა ეცნობებია.

რაჭიდან გამობრუნებულ მეფეს სიმონეთში სარდალი ბერი ნულუკიძე დაუხვდა დიდი ჯარით. მეფემ ჯარი დალოცა და გასამხნევებელი სიტყვები უბრძანა: „ჩემო იმერლებო! მტრები ბევრით ჩვენზე მეტია, მაგრამ ნუ შეშინდებით! დღეს მარტო ჩვენ არა ვართ მეომარნი, არამედ ჩვენთან არს ძალი იესო მაცხოვრისა. დღეს ეჭირვება ქრისტიანობას გამოხსნა. შესწირეთ თავი თქვენი ქრისტეს სარწმუნოებას, გამხნევდით, შვილებო, გამხნევდით! მეც თქვენთან ვიქნები, არც ჭირში და არც ლხინში არ მიგატოვებთ და ღმერთი იქნება ჩვენი შემწე!“ ეს რომ სთქვა, ჯარის დაწყობაც ბრძანა. გამოვიდა კერძოთი ცხენოსანი ჯარის სარდალი პაპუნა წერეთელი და დააწყო ცხენოსანი ჯარი. გამოვიდა ბერი ნულუკიძე – სარდალი ქვეითი ჯარისა და დააწყო ქვეითი ჯარი. შედგა სულ ქვეითი და ცხენოსნის ჯარი თერთმეტი ათასი. მეფემ გამოთხოვა პაპუნას ნახევარი ცხენოსნის ჯარიდან და უბრძანა: თუმცა შენ ხარ ყოველ ომში მემარჯვენე, მაგრამ ხვალ მე უნდა ვიქნეო. იმ ღამეს მტერზე ახლოს მივიდნენ. მეფეს არ უძინია, მთელი ღამე დაჩოქილი ლოცულობდა. ბრძოლის წინათ ბრძანა ღვინის მიტანა, აივსო აზარფეშა და თქვა: „დიდება ღმერთსა! ღმერთო, გაუმარჯვე ჩემ ჯარს, საქრისტიანოს გამოხსნისათვის მსხვერპლად გამზადებულს!“ დაცალა და გადასცა პაპუნა წერეთელს, წერეთელმა თავყვანისცემით ჩამოართვა სასასმო, აავსო და დაილოცა: „ღმერთო, უსმინე ბატონ მეფე სოლომონსო!“ წერეთელმა ბერ ნულუკიძეს გადაუღია და იმანაც ჯარი შეავედრა წმინდა გიორგის. მოემზადნენ საომრათ. პირველ მამლის ყვილზე მიადგა ბერი ნულუკიძე, საიდანაც მარჯვე ადგილი იყო. დაჰკრეს საომარი ბუკი და ნაფირი. მეფემ მარჯვნივ შეუტია და პაპუნამ მარცხნივ. შეიქნა

დიდი ფიცხელი ომი. გათენებამდე ძლევა არც ერთ მხარეს არ რჩება. რომ გათენდა, დაინახეს, რომ მეფე შევარდნილა შიგ შუაგულ ჯარში და ხმალამოლებული ეძებს, უყვიის და ინვეს დავლურში ალი-ფაშას. ამასობაში ბერმა წულუკიძემ და პაპუნა წერეთელმა შემოამტვრიეს საფრები. თათრის ჯარი გაქცევას აპირებს, მაგრამ ლევან აბაშიძე თავის ჯარით ამხნეებს მათ!..

მეფემ დაინახა ფაშა, შეჭყვილა თათრულათ: „აიყარე იარაღი და ან მარჯვეთ დამხვდით!“ ფაშა მეფის დანახვაზე ისე შეშინდა, რომ, როგორც იყო, ნახევრამდი ხმალი ძლივს ამოიღო. ომის დროს საოცარი რამ სანახავი იყო ბატონი მეფე! მიიგდო ცხენი და როგორც ქათამს, ისე გააგდებია თავი ფაშას. ალი-ფაშას სიკვდილის შემდეგ სარდლობა აბაშიძეს დარჩა და გაგრძელდა ისევ ომი. რომ არავის უბრძანებია, ისე, ერთი ვიღაც ჯარისკაცი გავიდა დიდ ხეზე მორთო ძახილი: „გაიქცა თათრის ჯარი და ლევან აბაშიძეო!..“ ამ ტყუილმა ძახილმა ჩვენი ჯარი გამოაფხიზლა. ეს ხმა ლევან აბაშიძესაც მოესმა, მიიგდო ცხენი ხეზე, შენიშნა, რომ მყვირალი კაცი ხეზე იყო გასული, შემოუარა ხეს და დაეძებდა, საიდან მოეხერხებია სროლა. ამ დროს ერთი ჯარისკაცი თურმე ჩირგვში იყო მიმალული, მიაღვა თოფი აბაშიძეს და გადმოაგდო ცხენიდან. გადმოიხედა ხეზე გასულმა კაცმა, დაინახა, რომ აბაშიძის რახტით შემკული ცხენი უპატრონოთ გარბის და პატრონი კი ძირს აგდია მკვდარი, – მოუმატა ყვირილს: „მოჰკლეს აბაშიძე და ფაშა ალი ბეგიო!“.. ამ ორი სარდლის სიკვდილმა თათრის ჯარები სრულიათ მოშალა. სამხრობამდის კიდევ გაგრძელდა ომი, მაგრამ მხოლოდ წყვეტდენ და იჭერდნენ თათრის ჯარს, რომელსაც ხელის გამოღების ღონე აღარ ჰქონდა, თვარა ნამდვილი ბრძოლა კი დიდი ხნიდან გათავებული იყო. მეფეს, თუმცა წინათვე მოახსენეს აბაშიძის სიკვდილი, მაგრამ ომის დასრულებამდე არ უნახავს. შემდეგ კი მივიდა, გადააფარებინა ნაბადი და იტირა ისე, როგორც ეკადრებოდა ნათესავს. არც ერთი საყვედური არ უთქვამს! შეაკვრევინა კუბო და დიდი პატივით გაგზავნა თავის სახლში. მოითხოვა აბაშიძის მკვლელი, მაგრამ ვერავინ გამოჩნდა შიშის გამო, სანამ დაჯილდოება არ ბრძანა. მაშინ კი მოიყვანეს მესხეთელი გლეხი გეგელა თევდორაძე. „როგორ გაბედე შენ ბიძაჩემის მოკვლაო?“ – უბრძანა მეფემ. – „მე ბიძათქვენი კი არა – ქვეყნის მტერი და ორგული მოვკალიო“, – მოახსენა თევდორაძემ. მეფეს გაეცინა, აზნაურობა უბოძა, სახელი გვარად შეუცვალა:

თევდორაძეობა გეგელაშვილად, რომ მისი ნაშვირები გეგელაშვილათ ინოდებოდენ, მასთან არუქა ათი კომლი გლეხი და სახნავ-სათესი ადგილები გეგუთში. გამარჯვებულმა და გახარებულმა მეფემ იმ ღამეს ცუცხვათში მოისვენა და მეორე დღეს ქუთაისს მიბრძანდა.

იყო ერთი დიდი მილოცვა და სიხარული. ამ დროსვე მოვიდა მახარობელი შორაპნის ციხის ალებისა – ქაიხოსრო ჭაჭიშვილი და ბაღდადის ციხისა – კონსტანტინე კოპაძე. ჭაჭიაშვილს უბოძა არგვეთში ჩვიდმეტი მოსახლე გლეხი და კოპაძეს ნაბლარასხევას მთა – ნახევარი. ამ დღესვე გამოეცხადა მეფეს ბერი ლორთქიფანიძე, მიულოცა გამარჯვება და მოახსენა: ეს ოცდახუთი დღე გადის, ციხე შემოკრული მაქვს და გალავანს გარეთ ვერავინ გამოსულა, გარდა ექვსი კაცისა, რომლებიც ასისთავმა მომგვარაო. იმათი წინაპარნი ოდესმე ქრისტიანები ყოფილან და სურთ, რომ ისევ მამა-პაპის რჯულს დაუბრუნდნო. მეფემ ბრძანა მათი მოყვანა. ლორთქიფანიძე მიუძღვა. ტყვეებმა პირველად თავის წესისამებრ ხელი პირზე მიიდვეს, შემდეგ მიწას პირი დაჰყვეს, შუბლზე ხელები მიიდვეს და მოახსენეს მეფეს: ქრისტიანობის მიღება გვინდაო. მეფემ ყოველიფერი გამოკითხა მათ. გამოდგა, რომ ერთი მათგანი გვარად კვინიხიძე – აჭარიდან იყო, მეორე გვარად ქვარიანი შავშეთის ქვეყნიდან, მესამე გვარად ჭოლოშვილი ასპინძიდან, მეოთხე გვარად კიკიანი ფანეთიდან, მეხუთე, ინაკავაძე, ჩაქვიდან და მეექვსე, კეჟერაძე, ქობულეთიდან. ეს კაცები თავის რჯულისაებრ სწავლით განათლებული იყვნენ. მეფემ უბრძანა მათ: ეგებ გულით არა გსურთ ქრისტიანობა და შიში გაიძულებდესთო? მე ძალას არ გატანთ, გამითავისუფლებიხართ, წადით, სადაც გინდათო. ამ სიტყვაზე დაიროქეს თათრებმა და რჯული ქრისტიანობისა ითხოვეს. მეფემ პაპუნა წერეთელი მისცა მათ ნათლიათ. ჩაიყვანეს თვით მეფის სახლის ოქროს ჩარდახთან და მონათლეს. მეფემ უბოძა მათ აზნაურობა და მამულებიც დაანათლიავეს. ერთმა მათგანმა – ანანია ჭოლოშვილმა – მიიღო ქართული სწავლა და შვენიერი მწერალიც იყო. ბევრი გრამოტები და განჩინებები არის მისი ნაწერი იმერეთში.

როგორც ზემოთა ვთქვით, ქუთაისის ციხე ფიცისკაცებისაგან იყო შემოკრული. ფოთიდან თათრების საზრდოს ველარ აწვედნდენ, რადგანაც ზურაბ მიქელაძე შიგ კრიჭაში უდგათ. დრო იყო, რომ შიმშილით დაღონებულ თათრებზე იერიში მიეტანათ, მით უფრო, რომ სამი ათასი კიბე გარედან ციხეზე მისადგმელი ფიცისკაცებს

მზათ ჰქონდათ და მეორე დღეს კიდეც მიადგენ. ბერმა ლორთქიფანიძემ უბრძანა ნაფირის დამკვრელს: სანამდი მე გალავანზე არ შევდგე და ნიშანი არ მოგცე, ნაფირი არ დაუკრაო. ჯარსაც ეს ჰქონდა მისგან ნაბრძანები, რომ პირველ ნაფირის ხმაზე ყველა ერთად გადამბტარიყო გალავანში. მიიდგეს ღამით გალავანზე კიბეები, შეჩერდნენ მალლა, დაჰკრეს ნაფირი და ყოველი მხრიდან ერთ დროს გადაცვივდნენ ციხის გალავანში. შეიქნა დიდი ბრძოლა და მზის ამოსვლამდის იბრძოლეს. მოჰკლეს კიკიანი ფაშა და ჯარიც სრულეზით ამოსწყვიტეს. ციხეში გამომწყვდეულმა მტრებმა შიმშილის გამო მაინცდამაინც დიდი წინააღმდეგობა ვერ გაუწიეს. ამ შემთხვევაში იყო ერთი არგვეთის აზნაური, გვარად ჩიკვაიძე, თავის სიამარს ავალიანს ახლდა; შეხედა: ხატაველი კატა, რომელსაც ქართულად ბარგის კატას ვეძახით, გასულიყო ხეზე და ტოტებზე დახტოდა. ჩიკვაიძემ დაანება თავი ომსაც და საშოვარსაც, მორთო ჭყვივილი და იხვეწებოდა: ეს კატა დამაჭერიეთო, მაგრამ რა დროსი იყო და ვინ აყვებოდა, რომ მოხმარებოდა. გამარჯვებულმა ჯარმა ერთად შეკრიბა ყოველივე საშოვარი და საომარი იარაღი, მოართვა მეფეს, მაგრამ მეფემ ყოველივე იმათვე უბოძა, გარდა ზარბაზნებისა. ეს უკანასკნელი იყო ქუთაისის ციხე, რომელიც ეჭირათ თათრებს ხელში და რაღაი ეს აიღეს, კიდეც გაინმინდა იმერეთი სრულიად თათრებისაგან. დამშვიდდა ქვეყანა და ძლევამოსილი მეფე მიეცა სიხარულსა და განცხრომას. ყოველი მხრით მოდიოდნენ დიდებულნი და მორჩილებით თაყვანისმცემელნი, ულოცავდნენ გამარჯვებას.

ქუთაისის ციხე საკუთრათ ფიცისკაცებმა აიღეს, ისე რომ, სხვა აღარავინ გაურევიათ; ფიცისკაცები იყვენ შემდეგი გვარისანი: თავადი ლორთქიფანიძეები, აზნაურნი: მესხი, ავალიანი, იოსელიანი, ლოლობერიძე, მიქაბერიძე, ყიფიანი, ქორქაშვილი, იაშვილი, უგრეხელიძე, გრიგოლაშვილი და ჭაბუკიანი. ესენი ცხოვრობდნენ სოფლათ: ახალბედისეულში, დედალოურში, ცხუკურში, გვაშტიბში, ჩუნეშში, ნყალტუბოში, ქვილიშორში, გუმათში, ჯიმაშტოროში, ოფიჩხეთში, ნამახვანში და რიონში. ამ სოფლებს საზღვრავდა აღმოსავლეთით სოფლები: სიმონეთი, ქვაშავა, ნავენახევი, ძვერული ანუ იგივე ძვერი, ჩხარი და ნაქერალას მთა; აქედან გაგრძელდებოდა დასავლეთით, ვიდრე დადიანის საზღვრამდის და ხონამდის; სამხრეთით: ვაკე იმერეთი – ქუთაისი და ჭიშურა; ჩრდილოეთით: კვალადვე დადიანის საზღვარი, ბომბუას ხიდი, გორდი და ლეჩხუმი, ვიდრე რაჭის

საზღვრამდის. ამ საზღვრებს შიგნით ზემოთქმული სოფლები ისეთი მიუდგომელი ადგილები იყო, რომ ვაკე იმერეთიდან და ქუთაისიდან ურმის შესვლა არ შეიძლებოდა: სრულებით მთაგორა და კლდოვანი ადგილები იყო. ვაკეს სივრცით ერთ ქცევა ადგილსაც იშვიათად შეხვდებოდი, გარდა ერთი ადგილისა, რომელსაც ჰქვია გურეშევი. ამ გურეშევის ზემო კერძოთი უძახდნენ ერთ პატარა ნაკვეთ ადგილს ლეკერნას, სადაც იდგა ერთი შესანიშნავი დიდი მუხის ხე. ფიცისკაცნი, ვიდრე თხუთმეტი წლისა, თავისი ყმებით, სამღვდელოებით და ხატებით მათი ეკლესიისა ამ მუხის ხესთან შეიკრიბებოდნენ ყოველ წლობით თხუთმეტი მაისს და იფიცებოდნენ ესრეთ: მეფის ერთგული ვიყოთ და თანაც ჩვენი ოჯახების მტრის მტერი და მოყვრის მოყვარეო. გვარებს კი თვითეულად აღიარებდნენ. როდესაც ერთი მათგანი ფიცს ასრულებდა, მისი ყმები უკან იდგენ და ფიცის შესრულების შემდეგ მიდიოდნენ, ხატებზე ხელს ადებდნენ და იტყოდნენ: ჩვენი ბატონი მართალს ფიცავს, ამისმა მადლმაო. და რომ ფიცი გათავდებოდა, გამოვიდოდნენ იქვე გურეშევის დიდ მშვენიერ მინდორზე. იქ ჰქონდათ მომზადებული ნემოს კარვები, ბარგი, ხაბაზები, მზარეულები და ყოველივე ჭამის სამკაული, ვისაც როგორ თავი მოსწონდა. ლოგინებათ ჰქონდათ ნემო და ზედ გაგებული ხალიჩები და ქვეშსაგები საზაფხულო. თუმცა, როგორც ბინა ცალცალკე, ეგრევე სადილ-ვახშამიც კერძოთ კეთდებოდა, მაგრამ ჭამათ კი ყველანი ერთად დაჯდებოდნენ. პირველათ უმთავრესი სასასმოთი უნდა დაეღიათ ღვინო და ეთქვათ: „დიდება ღმერთსა! ღმერთო, გაუმარჯვე ჩვენს მეფეს და მის ერთგულს ერთობით ფიცისკაცს, შენდობა ბატონოო“. იყო სიმღერა, ცეკვა-თამაში და გაუნყვეტელი თოფის სროლა. ეს ლხინი გასწევდა, უკეთუ დარი იქნებოდა, ორ კვირეს. იყო ყოველ დილაობით ყაბახზე სროლა, საღამოს ჯირითი. პირველი ყაბახის გაგზავნის მოვალე იყო მეფე; აგზავნიდა ბტყლათ გაჭედილ ვერცხლს. ამის ჩამოგდების შემდეგ დასვამდნენ ყაბახათ ქაშანურს, მაგრამ ყოველი ოჯახიდან იყო მოტანილი ნაცვლად ყაბახისა ვერცხლის იარაღი, ე. ი. აზარფეში, თასი და დიდროვანი ვერცხლის სტაქნები და ვის სახელზედაც ყაბახი დაისმოდა, მისი მიტანილი ვერცხლელობაც იქვე, ხის ძირში, იდგა. ვინც ყაბახის ქაშანურს გატეხდა, ვერცხლიც მისი იყო. ფიცისკაცს დიდი გავლენა ჰქონდა მეფეებთან, ასე რომ, უკეთუ ვისმე მეფე გაუნყრებოდა, შერისხული მიმართავდა ფიცისკაცს და თუ შეასწრებდა ფიცისკაცის

საზღვარში, მდევარი ველარ შეყვებოდა; რაკი ფიცისკაცს მიენდობოდა, მეფე ძალით ველარ გამოიყვანდა.

შეიკრიბებოდენ ერთობით ფიცისკაცნი, ესენი ცოტანი არ იყვნენ: ათასი მეომარი სახელოვანი გამოვიდოდა მარტო თავადაზნაურნი და მათი ყმები კი, რასაკვირველია, ზედმეტი იყო. ფიცისკაცნი, თავის ყმებით შეკრებილნი, ერთ ადგილას ქუთაისის მახლობლათ დაბინავდებოდენ, მიუგზავნიდენ მეფეს მოციქულს და მოახსენებდენ, რომ ეპატიებათ მათთვის ის დამნაშავე კაცი. არ იშუამდგომლებდენ მხოლოდ მეფისა და ქვეყნის მოლაღატეზე; სხვებს კი, როცა შენახებულს ნახავდენ, თავის კალთას აფარებდენ და მეფეც იძულებული ხდებოდა მიეტყუებია.

ფიცისკაცებს, მეტადრე ომის დროს, დიდი ერთობა ჰქონდათ: ომში ერთათ შედიოდენ, – ერთი მეორეს ვერ დატოვებდა, განყდებოდენ ერთათ და გამოვიდოდენ კიდეც ერთად. როგორც დაჭრილს არ დატოვებდენ, ეგრეთვე არც მკვდარს და თუ ვისმე შენიშნავდენ, რომ ხელგამოუღებელი და ან შეშინებული მოკვდა, იმას აღარ მარხავდენ და არც შინ წამოიღებდენ, მინდვრათ დატოვებდენ მხეცების შესაჭმელათ. უკეთუ ამისთანა კაცი ცოცხალი დარჩებოდა ომის დროს, იმაზე იტყოდენ: ფიცისკაცს უღალატაო და აღარც შეიძლებოდა დაეყენებიათ მათ საზღვარში, აყრიდენ და გადაასახლებდენ, მაგრამ მის ადგილ-მამულს კი ფიცისკაცებივე შეიყიდდენ ღირებულ ფასათ.

პირშავი ერისთავი დიდხანს არ მოკარებია მეფეს, სანამ არ დარწმუნდა, რომ მეფე სახუმროთ აღარ გაძლიერდა და მორჩმით ზის ტახტზეო. მაშინ კი წამოვიდა შვილებიანათ მეფის მისალოცავათ, წყვილი ირემი და საქებარი სახორცეები წინდლით მოართვა. მეორე დღეს მოვიდა, ბინა უჩვენეს, გადახტენ, ტანისამოსი გამოიცვალეს და იახლენ მეფეს. ორი დიდებული კარისკაცი წინ მიუძღოდა. მეფე აუდგა. ერისთავებმა კვანტვადადებით თაყვანი სცეს და გაჩერდენ. – „ყოვლად ძლიერო მეფეო იმერეთისა, დიდო სოლომონ! – ჰკადრა როსტომმა, – მოგილოცავ გამარჯვებას, რათა ძლევამომოსილმა მარჯვენმა თქვენმა დათრგუნა წინააღმდეგნი მტერნი თქვენნი ქვეშე ფერხთა თქვენთა. თქვენ დაავიროგვინეთ სამეფო თქვენი ესე, ვითარცა წინაპარმან თქვენმან ლეონ ბაგრატიონმა, რომელსაც დაადგა თვით ანგელოზმა თავსა ზედა ზეგარდმო ხელთუქმნელი გვირგვინი, ვითარცა უბრძანა მაცხოვარმა მოციქულსა პეტრეს: შენ ხარ კლდე და ამა კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემიო. ეგრეთვე

შენ ხარ კლდე გმირობისა და სიმტკიცე ქრისტიანობისა. თქვენ შეიმოსეთ ძალი ძლიერი, გაანათლეთ იმერეთი და ამიერიდან მაჰმადიანის მძორებითა აღარ შეიბილნების ნათელღებული სამშობლო ჩვენი. ვთხოვ, ზეგარდმო განგებას ესრეთ განაგრძოს დღენი თქვენი მრავალ წელს და შემდეგ თქვენი მეფობისა მემკვიდრეთა თქვენთა ასეთივე ძალა და დიდება შეიმოსონ, ვითარცა თქვენ!“ მეფე თვალელებში შეჩერებოდა და ბოლოს ბრძანა ცივად: როსტომ ერისთავო, ღმერთსა ვთხოვ ის შემასრულებიოს შენთვის და ჩემი სამეფოსთვის, რაცა მსურდეს და გულში მედვასო. დარბაისლებმა დასძახეს ამინ. პაპუნა წერეთელმა კი ორჯერ გაიმეორა: ამინ, ამინო. ერისთავებმა კვალადვე თაყვანი სცეს. მეფემ ფეხი წინ წამოდგა, როსტომმა გულზე აკოცა, მეფემ თავზე, შვილები კი ხელებზე ეამბორენ მეფეს. ბრძანა მეფემ სელის მოტანა და გვერდით მოისვა ერისთავი. შვილები კი მოშორებით კერძო ადგილას დასვეს. ისეთი რამ სანახავები იყვნენ ერისთავები, რომ უცნობი ვინმე როსტომს მეფედ ჩათვლიდა და მის შვილებს მეფის შვილებათ. დიდხანს დარჩენ მეფესთან ერისთავები, ერთათ ისადილეს და სადილის შემდეგ კი გავიდენ ბინაზე. შვილებმა უთხრეს როსტომს: ძალიან ალერსიანათ გვეპყრობა მეფეო. მამამ მწარეთ გაიღიმა: თქვენ ვერ ატყობთ, თორემ ეგ ალერსი რისხვაზედაც უარესიაო. პაპუნა წერეთლის ამინ-ამინი კარგს არაფერს მოასწავებდაო და თუ ჩვენ თავი დღეს არ დავადვრინეთ როგორმე, ცუდად არის ჩვენი საქმეო. შორსგამჭვრეტელმა ერისთავმა პაპუნა წერეთელი და ორი დიდებული გაუგზანა მეფეს და თხოვა: რადგანაც სიშორისა გამო თქვენთან ხშირად ხლება, სამსახური და ერთგულების გამოჩენა არ შემიძლია, გთხოვთ თქვენ მიიღოთ ჩემი ყოველივე სამკვიდრო: ბარაკონში ციხე და სასახლე, ონში ციხე, სასახლე და თვით პატარა ქალაქიც. ამასთანავე ყოველი ჩემი რაჭის სამფლობელო აზნაურ-გლეხებით და სამაგიერო აქ მახლობლათ სადმე მიბოძოთო. როსტომს ვეზირობა უბოძა, მის შვილს გიორგის სარდლობა და მეთოდეს – დივანბეგობა. მერე შემოიკრიბნა ვეზირნი და ჰკითხა, თუ რა მიეცა შენანებული ერისთვისათვის ამ დათმობის სამაგიერო. მათი რჩევისამებრ დაიბარა მდივანი და მისცა მას ღრამოტის შედგენაზე თანაშემწედ ოტია ჩხეიძე: „ჩვენ მეფე მეფემან იმერეთისამან სოლომონ პირველმან და დედუფალთ დედუფალმან მაკრინემ ესე წყალობის წერილი გიბოძეთ შენ, ჩვენს ერთგულს დიდებულ თავადს როსტომ ერისთავს, შვილთა და მომავალთა

თქვენთა, ასე რომ, გიბოძეთ ყმად სოფელს გეგუთში მცხოვრებნი გლეხნი ყოველივე გვარისანი; გარდა ამისა, სოფლები: პატრიკეთი, უკანეთი და მესხეთი, რაც ამ სოფლებში მცხოვრებნი გლეხნი და აზნაურნი არიან საჩემო – ყველანი შენ გიბოძეთ; გარდა ამისა, სამოსახლოდ გიბოძეთ გეგუთს თამარ მეფის ნასახლი, ციხე და ეკლესია; რაც ნაკლეულობა აქვს, მე უნდა გავაკეთო. გარდა ამისა სამი ათასი ქცევა ირგვლივ შენი მოსახლობისა გიბოძეთ; გარდა ამისა საშეშედ სალორიას ტყე – ქუთაისიდან სამხრეთით ხანის წყლის მდინარის ლელემდის, აღმოსავლეთით წყალნითელას მდინარის ლელე, დასავლეთით რიონის მდინარე. გიბოძეთ მთა საჯოგეებად – სახელწოდებული „ტიტველათ“. აღმოსავლეთით ქართლის საზღვარი, დასავლეთით ჩიჯავაძის საზღვარი, სამხრეთით ახალციხის საზღვარი, ჩრდილოეთით სოფლები. ესე ზემოხსენებულნი აზნაურნი, გლეხნი მინაწყალმთებითურთ შენთვის გვიბოძებია. უკეთუ ჩვენი ერთგული და ბრძანებისა ჩვენისა მორჩილი იქნები, ესე წყალობა შენ და არცა შენს შვილსა და მომავალს არ მოეშალოს არაოდეს ჟამსა. ან არიან სიგელისა ამისა მოწამენი ვეზირნი და დიდებულნი კარისა ჩემისანი: წერეთელი პაპუნა, აბაშიძე პაატა, მიქელაძე ზურაბ, წულუკიძე ბერი, ჩხეიძე ოტია, ლორთქიფანიძე ბერი, თამაზა მესხი, მამუკა მდივანი, პაპუჩა და ქაიხოსრო აბულაძეები, თანდარუხ იოსელიანი და დარბაზისა ჩემისა ერნი“. ეს ღრამატა ხელჩართულ ბეჭდითურთ უბოძა ერისთავს პაპუნას ხელით. ერისთავი გამოვიდა თავის შვილებით, მივიდა მეფესთან, კვანტგადადებული მადლობა შესწირეს და მოახსენა, რომ მას მისცეს მეციხოვანები და ციხეები ჩაიბაროს. შინ წასვლის ნებაც გამოითხოვა. მეფემ დასტური უბოძა და ციხეების მისაღებათ მეციხოვანები ბასილა და კვირიკა იამანიძეები გაატანა. გამოეთხოვა ერისთავი მეფეს და წავიდა რაჭას. ნაქერალას მთის გვერდზე შემოხვდა ერთი რაჭველი აზნაური, მეფესთან მომავალი. ერისთავმა ამ მგზავრს გაატანა წიგნი მეფესთან და უბრძანა: თუ შენი ხელით არ მიეცი მეფეს, რაჭის ქვეყანას გამოეთხოვეო. მან დიდი შიშით მოახსენა: მიტანის დროს ორივე ხელეები რომ მომჭრას მეფემ, მაინც მივართმევო. წიგნში ასე ეწერა:

„შენსა მოველ და შევამკობ შენსა ტანადობასა, შენი უდასტურობა კი არღვევს ბატონყმობასა“.

ეს წიგნი იმ აზნაურმა მიართვა მეფეს. მეფემ წაიკითხა, და პაპუნა წერეთელი შემოიხმო და ჰკითხა: ჩემო პაპუნა, როსტომ ერისთავმა ხომ არ დაგვატყუილა, რომ ხელიდან გაგვძრომოდანო? პაპუნამ შორს დაიჭირა. მაშინ გადასცა მეფემ წიგნი და წააკითხა. წერეთელს კიდეც არ ეჯერა და ამბობდა: რა ვიცი, რაც ის გახარებული მიდიოდაო! – გახარებული მიტომ წავიდა, რომ ჩვენ მოგვატყუა, ხელიდან გაგვიძვრაო, – ბრძანა მეფემ. – და თუ ასე არ იყოს, ამ წიგნის მოწერას ვერ გაბედავდაო.

გზაზე ერისთავმა უთხრა შვილებს: „ასე რომ არ მოგვეხერხებია, ჩვენი საქმე ცუდად იყო და უთუოთ დაგვამარცხებდნო. ვერ შენიშნეთ, როგორ წვრილ-წვრილათ იკრიბებოდენ ფიცისკაცები: ლორთქიფანიძეები, მესხები, ავალიანები, იოსელიანები და სხვანიო. ოთია და მისი ძმა ივანეც ცალ-ცალკე მოვიდენ, რომ იჭვში არ შევეყვანეთო“. „ეგ ორი ძმა მესხი და არჩილ ბატონიშვილი სწორეთ რომ სასაშიშრონი იყვენ და სხვების კი რა მოგახსენოთო“, – ჩაილაპარაკა მეთოდემ. „შენმა გაზდამ, არც სხვები იყვენ მაგათზე ნაკლები! ბევრი უკეთესებიც არიან იმერეთში, მაგრამ ერთხელვე მაგათ დავარდნიათ ვაჟკაცობის სახელი და ის არისო“, – მიუგო უმცროსმა ძმამ გიორგიმ. ამ საუბრით მივიდენ რაჭაში თავის სასახლეში, სოფელ ბარაკონს. ბასილა და კვირიკა იამანიძეებს ციხის გასაღების მაგიერათ შემდეგი წიგნი გაატანეს მეფესთან:

„ესე ასრე არ იქნების, ბასილა და კვირიკაო! ციხეს მართმევს, მინდორს მაძლევს, დავჯდე, უნდა ვირიკაო?! ნადით, უთხართ თქვენსა მეფეს: მე გახლავარ დიდი როსტომი! მე ერთგულად გახელი, მიპირობდი ლალატს რატომ? სიტყვით გითვლი, წიგნსაცა გწერ, ხელი აილე რაჭაზედ! მიხვდი, რომ აღარ გმორჩილობ, სწორი გიდგები ძალაზედ! რაჭის ბეგარას ავიღებ, არ გერიდები ამაზედ. უბანროთ ვირი დამაბით დამტვრეულ ჩელტის ბაგაზედ? თუ მიპირებ ამონყვეტას, ან მობრძანდი, რაღას ყოვნი? ციხე მიდგას მაღალ კლდეზე და ზედ მოკვრით ბარაკონი, ხიდისკარში მცველები მყავს და კოშკები სამაგრონი. ჩემი იყო, ქვეც ნაგართვი კუდარო და რაჭა-ონი. ჩემი წინაპარი იყო ერისთავი კახაბერი, თამარ მეფის მამობილსა ყმანი ჰყავდა ორი ბევრი. მე ვარ მისი ტომისაგან, ვერ მათირებ, ტყვილა მღერი, გემორჩილო, არ გახლავარ ქაჯაია, შენი გერი!“

ეს წიგნი იამანიძეებმა მისცეს სახლთუხუცესს. იმას არ უნდოდა ეჩვენებია მეფისათვის, მაგრამ დაფიცვაც აღარ შეიძლებოდა და მიართვა. ამ წიგნის ნაკითხვაზე მეფეს ცეცხლი შემოედვა, მოიხმო სარდალი წულუკიძე და უბრძანა: ნადი ახლავე ბარაკონში, ერისთავები განწყვიტე ცოლ-შვილით, ციხეები, კოშკები და ყოველივე მათი შენობა დაწვი, დაამტვრიე ხიდისკარის კოშკები!.. თუმცა სალი კლდე არის გამოკვეთილი, მაგრამ წაიყვანე ოსტატები, მიეცი ლალუმი და მოშალე. ერთი სიტყვით ქვა ქვაზე დაადუღეო!.. ეს რომ დარბაისლებმა და კარისკაცებმა გაიგეს, იუცხოვეს: უჩვენოდ ასე მძიმე საქმე ბატონს ვერ უნდა გადაეწვიტათ. ერისთავთან ომი როგორ ეკადრება: ერთ მის თავადთან ბრძოლა სირცხვილი არისო! ამას გარდა ერისთავთან, იმის სიმაგრეების პატრონთან, არც ასე ადვილია შებმაო. ყველანი ერთად შევიდენ მეფესთან და თაყვანი სცეს ჩვეულებრივ. მეფე ტახტზე ბრძანდებოდა; შუბლზე რალაც მწუხარების ხაზი ჰქონდა გადაკრული. მეტი სიფიცხის გამო თვალთავან ცეცხლს ყრისო, იტყოდი. დიდებულნი თავდახრილი შეყურებდენ, პირდაპირ თვალს ვერავინ უმაგრებდა და საძნელოც იყო. უბრძანა დაჯდომა. ჩამწკრივდენ თავ-თავის ადგილებზე. წერეთელმა მდივანს გადასცა ერისთვის მოწერილი. მდივანმა წაიკითხა. ყველანი განცვიფრებაში შევიდენ და იწყეს დარბაზობა.

პაპუნა: მეფემ გადანყვიტა ჯარის გაგზავნა, განწყვეტა ერისთავების, დაქცევა და დაწვა ყოველი მათი შენობისა, – თქვენ რას იტყვით?

პაატა აბაშიძე: ღირსია ყოველგვარ უბედურების მიყენებისა! როგორ გაბედა ან დატყუება და ან ამ წიგნის მოწერა? დიას, კარგად უნებებია ბატონ მეფეს.

ბერი წულუკიძე: რადგან ნაბრძანები მაქვს საომრად წასვლა, ვერას ვიტყვი.

ბერი ლორთქიფანიძე (ადგება და მეფეს შეჰყურებს).

– რას გაჩერდი, ბერო?

– მეშინია, მოგახსენო.

– ნებას გაძლევ, თქვი.

– ერისთავი შენი ყმა არის. საკადრისი არ არის ერთი თავადისათვის აგრე აჩქარება, ბატონო მეფე! მასთან ამასაც ნუ დაივიწყებთ, რომ სამასი კაცი იმერეთიდან, ოდიშიდან და გურიიდან თან ახლავს. ესენი ყველა კარგი ოჯახის შვილები და ძლიერ მარჯვეები არიან.

ორასი კაცი რაჭველი, ოსი, ჩერქეზები და სვანნი ახლავს. ამას გარდა, თავისი საკუთარი ოჯახის გამგე და მოსამსახურეებიცა ჰყავს ყველა იარალს ქვეშ. ხიდისკარში კოშკები, – ორივე მხრით სალი კლდეა გამოკვეთილი. რიონის ხიდის საძირკველის თავები ორივე მხრით კოშკების კარებზე არის მიდებული. ორმოც-ორმოცი კაცი თითოში ჰყავს ყარაულათ. ერთი ათასს დაამარცხებს. ამბრალებურის ალება კი არ არის საძნელო, თუმცა ჯარი იქაცა ჰყავს კოშკებში, მაგრამ რადგან გაშლილი ადგილი არის, როგორც ხოტევიდან დაინახავენ მიმავალ ჯარს, სასახლის კოშკებს დატოვებენ და მიემატებიან ხიდის კარის ყარაულებს. ეს კოშკები ისე მიუდგომელია, რომ ზარბაზანი არ მიუდგება და თოფიც არ მოეხერხება და იმათ კი ხელის გულზე ეყოლებათ მიმსვლელები. ამ ხიდის კარს გარდა, შესვლა არ შეიძლება. ონის მხრიდან რომ მოიაროს ჯარმა, ცალი მხრით რიონის წყალი მიდის და ჩაივლის ციხის და სასახლის ძირზე და მეორე მხრით სალი კლდე მიდის, შუაში ვინრო გზა მიჰყვება. ციხე მისთანა ადგილას აქვთ, რომ არც ონიდან მიმსვლელს და არც ხიდის კარიდან მიმსვლელს არ ააცდენენ ზარბაზნის ტყვიას. უეჭველია, დიდ ზარალს მოგვცემს ერისთავი და შევრცხვებით...

ზურაბ მიქელაძე: ეჰ, თუ ერთ თავის ყმას მეფე ვერ მორეგია, რალა მეფობა ჰქვია ამისთანა მეფობას? ყმა კი არა, ამხანაგი ყოფილა და ის არის!

ოტია ჩხეიძე: ერისთავის დასამორჩილებლათ რომ რამდენიმე ათასი თავადაზნაური დავკარგოთ, რა მოგება იქნება?

თამაზა მესხი: თუ ერთი თავადის დამორჩილება ჩვენს ქვეყანაშივე ასე გაგვიძნელდა, გარეშე მოსაზღვრე მტერი რალათ ჩაგვაგდებს და არც ჩასაგდები ვიქნებით!

მამუკა მდივანი: ასეა ბრძენთავან ნათქვამი: „ხერხი სჯობია ღონესო, ვინც კი მოიგონებსო“. ძალაცა და ხერხიც ორივე შეგვიძლია. რა საქები იქნება ერთ კაცს თავი შევაკლათ? და ვის? ისევე ჩვენს ყმას! ის შემძვრალა კლდეში ისე, როგორც დათვი სოროში და იქადება! ამას უნდა მოტყუებით გამოყვანა, მერე რაც ეკადრება...

პაპუნა აბულაძე: ნათქვამია ესეც: „სადაც არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“-ო. კაცი შემძვრალა გამოქვაბულ კლდეში, შენი ნასროლი ვერას აკლებს და მისი არ აგცილდება. ამისთანა ადგილზე ომს უომრობა სჯობია, ერთხელაც იქნება, ისეც ჩაგვივარდება ხელში.

ქაიხოსრო აბულაძე: ათი ათასი მეომარი რომ გაიგზავნოს ერთ კაცზე, სირცხვილი იქნება: ის არ არის მეფე და არც მთავარი. იმისთანა დიდებული თავადები სხვებიც არიან ჩვენს სამეფოში. მისი ძალაა მხოლოდ ადგილის სიმაგრე და რად შევანყდეთ? სჯობია, როგორმე აქეთ მოვიტყუოთ.

თანდარუხ იოსელიანი: შეიძლება არც კი შეგვებას, დაგვიტოვოს ციხეები, გადავიდეს საზღვარგარეთ, შემდეგისათვის მოემზადოს, შეკრიბოს ოსეთის ჯარი, მოიმხროს ჩერქეზის მთავარი – ყიზილყო ბატონი, მისი დიდი მეგობარი. ამას გარდა, სვანეთის მთავართან მომძახლეობა აქვს, აფხაზეთის მთავარი ქელემ-ბეგ შერვაშიძე შვილობილია მისი. ესენი ყველა ჯარს ათხოვებენ. ერთი სიტყვით, ყოველი კუთხით შფოთსა და უკმაყოფილებას აგვიტყვებს. არ ივარგებს ჯარის გაგზავნა. ვაცალოთ რამოდენსამე ხანს და მერე მოვიტყუოთ რამენაირათ.

ამ დროს მეფის ძმა არჩილ შემოვიდა. გააშინჯეს იმასაც ნათათბირები და იმანაც ასე ბრძანა: მართალია, ჩვენს ყმასთან ბრძოლა საკადრისი არ არის, როცა იქნება, ჩაგვივარდება ხელშიო. მეფე სრულებით გაჩუმებული იყო, ხმა არ ამოუღია. კარისკაცებმა თავი სცეს და წავიდნენ თავ-თავის სახლებში.

გავიდა რამდენიმე წელიწადი, ეს საქმე სრულებით დაჩუმდა. ეს კი იყო სამწუხარო, რომ თითო ოჯახიდან რამდენიმე სული ზოგი მეფეს ახლდა და ზოგი ერისთავს. ძმა ძმას ვეღარ ხედავდა, მამა შვილს, შვილი მამას და ნათესავი ნათესავს. ტკბილი მოყვრობა მწარე მტრობათ შეიცვალა და აირიენ ოჯახები რაჭა-იმერეთში. ერთ დღეს, რჩევისამებრ ვეზირთა და დიდებულთა, მეფემ შეიხმო ძმა მისი იოსებ ქათალიკოსი და შეჩივლა: ხომ ხედავ, რომ როსტომ ერისთავი გამიორგულდა!.. მასთან ჩხუბი მრცხვენია და ისე კი არ მეპუება. რომ შეინანებდეს, ყოველსავე მივუტყეებ, შევირიგებ და დავიახლოვებ, რადგანაც ყოველგვარათ შესანიშნავი კაციაო. მშვიდობისმოყვარე ქათალიკოსმა ეს რომ გაიგონა, იამა, მოუწონა მეფეს და შუამავლობაც თავს იღვა. დაიბარა ქაიხოსრო აბულაძე და დაუყოვნებლივ გაემართა თავის კრებულით და მხლებლებით რაჭისკენ. რაჭის საზღვარს რომ მიაღწია, ერისთავმა შეიტყო და მოაგება თავად-აზნაურები და ერთი მარქაფა ბედაური, ძვირფასი უნაგირით და რახტით აკაზმული. მიეგებენ ნიკოლოზ წმინდის ტაძართან. თავი სცეს და გაუძღვენ, როგორც ჩვეულება იყო. ყველა წინ მიუძ-

ლოდა, გარდა მეჯინიბისა, ის კი უკან მისდევდა: ცოტა მოშორებით მიყავდა მარქაფად ძუაფაფარშელებილი ულაყი. მიაღწიეს რა ამბრალეურის სასახლეში, დაკრეს ეკლესიის ზარი და კოშკებიდან ჯაზაირები დასცალეს. იქ დახვდნენ ერისთავის შვილები. იდგა ჯვართ თავეში კარის მწირველი, მისი სასახლის მოძღვარი იოანე – მისივე აზნაური, გვარად ბაქრაძე. გადახტა ცხენიდან ქათალიკოსი, მივიდა და ჯვარს ემთხვია. წინამძღვარმა შესხმა მოახსენა: „მღვდელმთავრობისა კვართითა შემკობილმან ღვთის მეცნიერათ ქადაგე, შენ, სახარება სასუფეველისა, იოსებ, და მართლმადიდებლობისა სწავლანი აღმოთქვენ და ეკლესია განამდიდრე მოძღვრებითა და ან განათლებულათ მამისა თანა ძესა სულით წმინდითურთ ღვთისმეტყველებდეთ და ვადიდებდეთ ყოველნი მეუფებასა შენსა, რომელსაც ევედრე ცხოვრებათ და განათლებათ სულთა ჩვენთათვის“. ქათალიკოსმა ჯვარი გადასახა, ერისთავის შვილებმა ხელი მოჰკიდეს, შესვეს იმ ცხენზე, რომელიც მიაგებეს და გაუძღვენ წინ. ხიდისკართან დახვდნენ სამღვდელოება და ხალხი მრავალი საეკლესიო ბაირალებით. ესენი წინ გაუძღვენ და ჩავიდნენ ერისთავის ეზოში. დაჰკრეს დიდი ხმოვანი ზარი – ეს სამღვდლო წესი ანუ პატივისცემა იყო სამღვდლოებისა – და ამას გარდა, რადგანაც ეს ქათალიკოსი გვართ ბაგრატიონი იყო და მეფის ძმა, მეფის წესისამებრ დაუხვდენ: ციხიდან ზარბაზნის სროლა დაიწყეს, ჭიშკარს შიგნით ერისთავის ცოლი მოეგება, თან ახლდა ელისაბედ მონაზონი ღვთისმშობლის ხატით. მოეგება თვით ერისთავიც, უამბორეს და ხელმოკიდებული მივიდნენ ეკლესიის კარებთან. აქ მოართვეს მანტია და კვერთხი. ერისთავის შვილებმა გალობით შესხმა მოახსენეს: „იესო მთავარი მშვიდობისა მოვიდა დღეს“ და სხვანი. დაჰკრეს დიდხმოვანი გუსლი. მგალობლებმა ზედვე კილოთი დაიწყეს: „უფალო, ღალადვეყავ შენდამი, ისმინე, ისმინე ჩემი, უფალო!“ შევიდნენ ეკლესიაში, ხატებს ემთხვია, მერე საკურთხეველში – ტრაპეზს და გამოვიდა, ორივე ხელით ჯვარი გადასახა ჯარს და მერე შებრძანდა ერისთავის სახლში.

საუბრის დროს ქათალიკოსმა სიტყვაში გამოურია, რომ დადინისა და გურიელისაგან ნამეტანი მორჩილება არის მეფისადმიო: ცხენზე შეჯდომის დროს ერთმა აღვირი უნდა დაუკავოს და მეორემ უზანგი უნდა დაუწიოსო. მიხვდა ერისთავი და უპასუხა: „ვიცი, თქვენო მეუფებავ, ყველანი თავადნი და დიდებულნი ამ წრეში უნდა იდგენ, რადგან მეფობა წარმოადგენს გარეშემოუწერელ უფლებას

თვისთა ქვეშევრდომთა ზედაო“. – „თუ იცი, მაშ შენი ურჩობა რაღას ნიშნავსო?“ – განაგრძო ქათალიკოსმა. – „შენც კარგად იცი, კანონში სწერია: უკეთუ მეფეს მეფობა არ გაუვა, უნდა დატოვოს მეფობა მისი და შენ კი ერთი დიდებული თავადთაგანი არ ემორჩილები. ეს სამარცხვინო საქმე არის მეფისათვის: გარეშე მტრები რომ გაიგებენ ამას, შემოესევინან სამეფოს და ქრისტიანობა შეირყევა. მართალია, შენი დამორჩილება არ გაუჭირდება მეფეს, მაგრამ ბევრი უბრალო სისხლი დაიქცევა და ამას ერიდება. როგორც სულიერი მამა, გირჩევ, დაფიქრდი ამაზედო“. ერისთავმა თავი იმართლა: „მე ვიახელი მეფეს, ჩემს გულში ღალატი არ ყოფილა.“ – „ნუ გავიწყდება ხრესილის ომი, როდესაც მეფეს უმუხთლედ და დაატყუეო“, – გააწყვეტია სიტყვა ქათალიკოსმა: – „მაგრამ ყოველივე უნდა დაივიწყოთ, რადგანაც ქვეყნისათვის საჭიროა მშვიდობა და კაცთა შორის სათნოება, – მე შეგარიგებ მეფესო“. როსტომ ერისთავმა სიხარულით თანხმობა განაცხადა, მხოლოდ იმ პირობით კი, რომ ქათალიკოსს ეკლესიაში ბარძიმზე დაერწმუნებია ერისთავი. ქათალიკოსმა აღუთქვა და რომ მეფის თანხმობაც მიეღო, გამოეშურა მეფესთან ქუთაისისაკენ.

მეფემ რომ ერისთავი ვერ ნახა მოყვანილი, დიდად ეწყინა. ქათალიკოსმა ყოველიფერი დანვრილებით უამბო და დაამატა: „ცხადია, რომ მხოლოდ სიკვდილის ეშინიაო“. მეფემ გაიღიმა: გაძლევ სიტყვას და ვფიცავ შენს ხახულის ღვთისმშობელს, არც ის და არც მისი შვილები არ მოვკლა და ისეთი პატივისცემითაც მივიღო, რომ საარაკოთ დარჩესო. ამ სიტყვების შემდეგ ხელმეორეთ წაბრძანდა ქათალიკოსი რაჭას და ბარძიმზე ხელის დადებით დაარწმუნა ერისთავი. შეიქნა დიდი სიხარული. დიდი ხნის დაშორებულები ან კი ფიქრობდენ თავის ნათესავებისა და მოყვრების ნახვასა და შერიგებას. ამ დღესვე დაიბარა ერისთავმა ციხის მოურავი ალი ენგიჩარი და იმას ჩააბარა ყველა ციხეები. ეს ალი ენგიჩარი სტამბოლელი იყო – დიდი ხნის კაცი, მაგრამ ოცდაათი წლის კაცად თუ ჩაითვლებოდა. ოცი წლის რომ შესრულებულიყო, ასისთაობა მიეცათ, მაგრამ გულუმიძღარ ახალგაზრდას მეტი მოენდომებია, მით უფრო, რომ ენგიჩრების ამბავი გულში ჩაჭროდა. ერთ დროს ენგიჩრებს დიდი ძალა ჰქონდათ სტამბოლში: ხონთქარს ხან აიყვანდენ ტახტზე და ხან გადაგდებდენ. ვინც კი კარგი გამოვიდოდა მათ სამეფოში, ყველა ენგიჩრათ მიდიოდა და ამგვარად ენგიჩრების რაზმი დღითიდღე სქელდებოდა. მათი თავგასულობა უსაზღვრო იყო. უკანასკნელ ენგიჩარს რომ

ეთხოვა პირველი დიდებული კაცის ქალი, უნდა დათანხმებოდენ; უარს ვინც გაბედავდა, შეიკრიბებოდენ ყველა ენგიჩრები ერთად, დაესხმოდენ თავზე ურჩს, აიკლებდენ და ქალს კი მათ ამხანაგს მიგვრიდენ. გზაზე მომავალ ენგიჩარს ხელი ხმალზე ედვა და ვინც წინ შემოეყრებოდა, თუ ნებით არ გადაუხვევდა, ვინც უნდა ყოფილიყო, თავს გააგდებინებდა.

ერთმა ახლათ ტახტზე აბრძანებულმა ხონთქართაგანმა ველარ აიტანა მათი ძლიერება, მოიტყუა ყველა და ღალატით ამოწყვიტა. ეს ამბავი რომ ჰქონდა გაგონილი ახალგაზრდა ალის, მოინდომა ძველი დროის აღდგინება და ახალი ენგიჩრების გაჩენა. შეუტყვეს შეთქმულებს და ბევრი მათგანი ჩამოახრჩვეს. ალი ასისთავმა კი მოასწრო გადავარდნა. დაუწყეს დევნა. ოცდათხუთმეტ წელიწადს გადავარდნილი იყო, იმალებოდა სათათრეთშივე და ბოლოს ერთი მისი ნათესავი კიკიანი ფაშა რომ დანიშნეს იმერეთში მყოფ ჯარის უფროსად, გადმოვიდა და მოენდო მას. ფაშამ მისი მეფის მოღალატის შენახვა რომ ვერ გაბედა, როსტომ ერისთავს გაუგზავნა. ერისთავმა მიიღო და ციხეები ჩააბარა. დიდ პატივში ჰყავდა და ალი ენგიჩარიც მიეთვისა, აღარ შორდებოდა და მეციხოვნეებიც გამოუზარდა. აი, ეს კაცი დატოვა ერისთავმა მოადგილეთ და თვითონ კი მეფეს ეახლა.

მეორე დღეს სადილი ტყიბულში ჭამეს; იმ ღამეს ქაიხოსრო აგიაშვილის საზაფხულო სადგომში დაბინავდენ ცუცხვათს; იქიდან კი მეფეს უნდა ხლებოდენ ვარციხეს. ერისთავის მგზავრობა ესრეთი იყო: ბარგს, სამზარეულო იარაღს, პურს და ღვინოს ასი ცხენი და ჯორი უნდებოდა. სადაც დაბინავდებოდა, იქვე უნდა გაკეთებულიყო ხარჯი. თანვე მიჰქონდათ შუაზე გახერხილი თორნეები და მალე გამართავდენ ხოლმე. უკეთუ ხსნილი იყო, ჯოგად მირეკავდენ სახორციელებს. ახლაც ამრიგად მოგზაურობდა. მეფე დიდი ჯარით მიეგება და, ცოტა არ იყოს, ერისთავს გაუკვირდა ეს სიმდაბლე. ერისთავებმა ხელზე უამბორეს მეფეს, და მხლებლები კი დამწყობდენ, დაიჩოქეს და ისე თავყვანი სცეს მეფეს. აქ შეიქმნა ერთი აღდგომის ლიტანიობა. დიდი ხნის უნახავი ძმები ერთმანეთს ეხვეოდენ, კოცნიდენ და ტიროდენ. ზოგმა მამა ნახა, ზოგმა შვილი და ზოგმა ძმა. ჯარმა თოფის სროლის ნება გამოითხოვა. მეფემ დასტური ბრძანა. სულ სროლით მივიდენ ვარციხეს; მაგრამ ერისთავის ჯარისგან უფრო ფიცხელი თოფის ხმა ისმოდა, რადგანაც სვანური წამალი ჰქონდათ; თვითონ ერისთავი თავის სასახლეში აჭრევინებდა.

ვარციხეს ერისთავს სახლები მიუჩინეს, მაგრამ არ ისურვა, რადგანაც ნაბდის კარვები ჰქონდა საკმაოთ წამოღებული ჯარისთვის, და ერთი ც დიახ დიდი და ძვირფასი ნაბდის კარავი სარკმლებიანი თავისთვის და თვითონაც იქ მოისვენა შვილებთან ერთად. ერისთვის ჯარს თავისი ხარჯი ჰქონდა, მაგრამ მეფეც აძლევდა. ერისთავი კი შვილებიანად ყოველდღე მეფის იჯრაზე იყო და მხოლოდ შემდეგ ბრუნდებოდა ხოლმე ბინაზე. ოც დღეს ამ ლხინსა და შექცევაში იყვნენ. ერთ ღამეს შეკრიბა მეფემ საიდუმლოთ კარისკაცები და გამოუტყდა: „ვერ ხედავთ, რა სიფრთხილით გვეკიდება ერისთავიო? მაგის გული არ გასწორდება, კიდევ ბევრს ცუდს შეგვამთხვევს და დრო არის, ქვეყნის მოღალატეს ახლავე საკანონო მოვახდევინოთ!“ დიდხანს ითათბირეს კარისკაცებმა, მაგრამ ერთმანეთს ვერ დაეთანხმენ. არჩილ ბატონიშვილი ბრძანებდა: მე გიორგის მიმაჩემთ, რადგანაც დიდი ვაჟკაცია და სხვა თქვენ იცითო. პაპუნა წერეთელი ურჩევდა, რომ ოთია და ივანე მესხიც მოენვიათ. ბერი წულუკიძე და ზურაბ მიქელაძე ამბობდნენ: ხელცარიელი არც ისინი დაგვრჩებიან, ერისთვის ჯარი ხელს გამოიღებს და ბევრი სისხლი დაიღვრებაო. თამაზა მესხი შებმას თხოულობდა. მამუკა მდივანი წინააღმდეგი იყო. ბოლოს წამოდგა პაპუნა აბულაძე და მოახსენა მეფეს: ხედავთ, ბატონო მეფე, რომ ამგვარი რჩევით არა გამოდის რა! თუ არ გამისრისხდებით, მე მაქვს საიდუმლოთ ცოტა რამ მოსახსენებელი და თუ მოგეწონოსთ, მე მომანდეთ მისი ასრულებათ. მეფე დათანხმდა. დაშალა დარბაზი და დარჩენ მარტო ორი – მეფე და პაპუნა აბულაძე.

მეორე დღეს დილით ადრე მეფე გაბრძანდა და სეირნობა დაიწყო; ცოტ-ცოტად ერისთავის ბინისკენ იწია. ერისთავმა რომ დაინახა, მაშინვე მივიდა, თაყვანი სცა და მოახსენა: ასე ადრე რად აბრძანებულხართო? – როგორც მონადირე, კურდღლობას ვარ დაჩვეული, აგერ ოცი დღეა, აღარ მინადირნია; დღეს სურვილმა ამიყოლია და აღარ დამეძინა, – ბრძანა მეფემ. ერისთავი ნადირობის დიდი მოყვარული იყო და კურდღლობაზე რომ სიტყვა ჩამოვარდა, გამხიარულდა. მეფემ ბრძანა: მოდი, ერთი ვქნათო – დღეს გავიდეთ გეგუთს იაშვილისას, საღამოს იქ ვიკურდლოთ, ხვალ დილით ჩემი კურძულები ბევრ სეირს გვირვენებენ: იქიდან ქუთაისამდე კარგი სანადირო ადგილი არისო. ჯერ ხომ შენ არ გინახავს ბროწეულას კურდღლები, თუ რა ცქვიტნი არიანო?

თქმა და ასრულება ერთი იყო. განაძრახა პაპუნა წერეთელი და წინდანი გაგზავნა იაშვილისას. მეფეც მალე მიბრძანდა სანაოზე. რადგან ეს რიონი მეფის სახლის წინ მიმდინარეობდა, ნავით უნდა გასულიყვნენ. პირველად მეფე გაბრძანდა, მთელი მისი ხლებულე-ბიც გაიკრიფენ. მეფე მაშინვე იაშვილისას წაბრძანდა. შემდეგ, როსტომ და მისი შვიდი შვილები და რვა აზნაური, რომელთაც ბატონების თოფები ეჭირათ, ჩასხდნენ ნავში და გავიდნენ გაღმა. პაპუნამ მენავეებს მიაძახა: ჩქარა, აბა თუ გიყვარდეთ. ბატონი მეფე, სანამ ერისთავი არ მიბრძანდება, მანამ სადილს არ მიირთმევსო. პირველად ცხენები მოართვით ერისთავებს და შემდეგ ჯარის გამოყვანასაც ნულარ დააგვიანებთო. მენავეებმა ნავი გააქანეს, ატაკეს ჯილეს და გადააბრუნეს. მენავეები გადაცვივდნენ წყალში და როგორც კარგი მცურავები, ყვინთვით ნავიდნენ, ზოგმა კოდმეს ცურვით მიმართა და ზედ ჩამოკიდებულ ხის ფესვებს დაეკიდა. შეხედეს, რომ ნავიც დაილუპა და მენავეებიც დაიხრჩვენ. აბულაძემ დაუძახა ერისთვის ჯარს: ქუთაისზე მოიარეთო; ერისთავს კი ასე მოახსენა, რომ თქვენთვის ცხენები უნდა დაგიბაროთო. რამოდენსამე ხანს შემდეგ მოუვიდათ იაშვილიდან ცხენები. შეჯდნენ და ნავიდნენ. ერისთავს ეგონა, რომ ან მეფის საჯდომ ცხენს გამოუგზავნიდნენ და ან ხუცისას მაინც. მაგრამ რომ ვერ ხედავს, არ მოსწონს პატივისცემა და ფიქრობს: ვაი, თუ მიპირებდნენ რამეს, მაგრამ ქათალიკოსი ბარძიმს როგორ უღალატებდაო! ამ მოგზაურობაში ძალიან დიდი ხის წვეროდან სკვინჩამ დასძახა. გიორგიმ თოფი მოთხოვა თავის აზნაურს, ესროლა ცხენდაცხენ. თავი მონყვიტა და სიცილით სთქვა: ყველა ჩვენი მტრისათვის ასე მექნასო! როსტომ ერისთავი ფიქრებისაგან იყო წაღებული და ხმას არ იღებდა. იაშვილისას რომ მივიდნენ, გადახტნენ. ქიშკარში შესვლისთანავე მიეგებათ რამდენიმე კაცი, ვითომ პატივისსაცემლათ. ერისთავებმა გამარჯვება უბრძანეს და მიმართეს მეფისაკენ. ისინი უკან მოექცნენ და მოულოდნელათ თითოს ოთხ-ოთხი კაცი ეცა. ესენი წინათვე არჩეულები იყვნენ, როგორც მარჯვე და ღონიერები. როსტომი სხვა შვილებით მალე დაიმორჩილეს, გიორგი კი გაუძალიანდათ: ორი კაცი ცალი ხელით დასცა; ერთ მათგანს, ჯიმშელა ორჯონიკიძეს, რომელიც იკვებდა, გიორგიზე მომხმარე რათ მეჭირვებათ, ხანჯალი დაჰკრა და შუა გააპო. შეუტია მეფეს. მეფე შუა ეზოში იჯდა. გიორგის ორი ახოვანი კაცი ზურგზე მოეკიდა, სხვებმა მკლავში სტაცეს ხელი, მაგრამ

მაინც ვერ შეაჩერეს, თრევით წაილო ისინი და მიუახლოვდა მეფეს. მაგრამ მეფემ შეხედა მრისხანეთ; ადგომა და იმ ადგილის გადანაცვლება არ იკადრა. ამ დროს მოეშველენ ჯარისკაცები და დაურთეს თავში თოფის დუმები; მაგრამ მაინც ვერა დააკლეს რა, სანამ ერთმა მათგანმა ჩახმახი არ დაჰკრა თოფის. ჩახმახის ვერძი ტვინში ჩავიდა და მაშინ კი წაიქცა. მივარდა თეიმურაზა ორჯონიკიძე ძმის სისხლის ამოსაღებად და დანით ამოკუჭა თვალები. როსტომი, მეთოდი, ცაგუნი, კუნინტი, გივი, ბარძიმი და სვიმონ, თოკებით შეკრულნი, ხედავდნენ გიორგის თვალების ამოჭრას და თვითონაც იმავე სატანჯველს მოელოდნენ. ახლა სხვებსაც მიჰყვეს ხელი. პირველად როსტომი დაანვინეს გულალმა, ბევრი აცოდვილეს და მაშინ თვითონ ურჩია თვალის კილოები ჩამჭერით და მერე თავისით გამოცვივდებიან თვალის კაკლებიო, და მართლაც, სხვებს უფრო ადვილათ მოთხარეს თვალები.

ეს ამბავი რომ მოხდა, მეფე შეტრიალდა სახლში და გარეთ აღარ გამობრძანებულა. იახლა შიგ სარდალი წერეთელი და მეფე რომ შეწუხებული ნახა, თვალცრემლიანი, გაკვირვებულმა მოახსენა: – თუ მაგრე სანანებლათ დაგრჩებოდათ, ნეტავი არ დაგესაჯათ ის ცოდვისშვილებიო... მეფემ წყენით ბრძანა: „მებრალემა კაცი და დავსაჯე კი ღვთისა და ქვეყნის ორგული მოლაღატე“...

– კიდევ ეგ არის, მეფეო, – კადრებს სარდალი, – განა არ მოგესენებათ, რა კაცია როსტომ ერისთავი? ეგ გულს ვერაოდეს ვერ გაინმენდდა და, თუ ოდესმე შეიძლებდა, იმას, რაც დღე დღეს დაადგა, ჩვენვე დაგვაყენებდა!..

– კი, მაგრამ შვილები? – ჰკითხავს მეფე.

– შვილები უარესიც იქნებოდნენ. ეკალზე ვარდი ვის უნახავს? მაგის ნაშიერი არ უნდა დარჩეს!.. ფიცი რომ არ დაგედვათ, უმჯობესი იყო ყველასთვის თავი დაგვეყრევინებია. ამ შვიდ შვილს გარდა კიდევ ჰყავს სხვა შვილებიც საშუალო ცოლის ხელში და ნულარც იმათ დავტოვებთ თვალდაუთხრელად. დრო არის გავგზავნოთ ჯარი რაჭას, ავიკლოთ მაგის სახლკარობა და დავანახოთ ქვეყანას, თუ რა დღე მოელის თქვენს მტერს და ორგულსო.

მეფე დიდხანს ყოყმობდა, მაგრამ წერეთელი აღარ მოეშვა და მოახსენა: მაგისი ცოდვა ჩემ კისერზე იყოსო. მაშინ უბრძანა მეფემ: „მიჩუქებია შენთვის, როგორც გინდოდეს, ისე მოეპყარო!“ თვითონ ხანდაუყოვნებლათ შებრძანდა ცხენზე და იმ დღესვე გაეშურა

ქუთაისისაკენ. დარჩა იქ პაპუნა წერეთელი მისიანებით და გაიმართა ლხინი. იმღერიან, ივსებენ ღვინით ყანწებს, მიდიან და ულოცავენ სარდალს: ღმერთმა ყოველთვის ასე გაგამარჯვებოთ ქვეყნის ორგულზე და თქვენს მტერზეო! პაპუნა ამბობს: ახლა დამიფარცხოს ჩემი სვადაბუნებო!.. სადილს ვახშამიც მოაბეს დიდი განცხრომით. ერისთავები კი ხელშეკრულები ეყარენ გარეთ ეზოში. ეს დრო დეკემბრის თვის მეორე დღე იყო. დაღამების დროს დაინყო თოვა-ქარიშხალი, მაგრამ ვინ გაბედავდა, რომ დასჯილებისთვის შემწეობა აღმოეჩინა. როსტომ ერისთავს ერთი ძაღლი ჰყავდა, რომელიც მოართვა ალი ენგიჩარმა. ის ძაღლი, როგორც სიდიდით, ისე გონიერებითაც შესანიშნავი იყო. არასოდეს არ შორდებოდა პატრონს და ახლაც ფეხთით მიუწვა. შუალამე გადასული იყო, წერეთელი ისევე სუფრაზე იჯდა; მხიარულების გამო ღვინო მოკიდებოდა. ძაღლის ყმული რომ შემოესმა, იკითხა: ეს რა ამბავიაო? მერიქიფემ მოახსენა: ერისთავების მოტირალი გახლავსო. ბრძანა და მაშინვე მოაკვლევინა ის გულშემატკივარი ძაღლიც.

მეორე დღით პაპუნა ადრე გამოვიდა გარეთ, გადახედა და დაინახა, რომ ერისთავები ეზოშივე ეყარენ თოვლში, მაგრამ ნაბდები კი ჰქონდათ გადაფარებული და რომ დაინახა, იკითხა: – ეს ვის უქნიაო? მოახსენეს: ქაიხოსრო აგიაშვილმა – ნამალავათო. ერთმა ჯარისკაცთაგანმა სიცილით მოახსენა წერეთელს: წუხელის კარგი მხეცები ვინადირეთ და მოსამკვლელოც ერგებათ: კიკნაძეს, ორჯონიკიძეს, დევდარიანს და ცოტა გურგენიძესაცაო. როსტომმა მოჰკრა ყური მათ ლაპარაკს და თქვა: „ცუდრუკეობდნენ ჩემზედა ყოველნი მტერნი ჩემნი და იტყოდნენ ჩემთვის ბოროტსო“. მერე მიუბრუნდა შვილებს: „შვილებო, ღვთის განგებას ვერავინ აცდება! ყოველივე ღირსეულად მოგვეგო, ნუ ვიტყვით ძვირსა და საყვედურსო. ავიტანოთ ეს სასჯელი ისე, როგორც ეკადრებოდეს ჩვენს ოჯახს!“ – ჭეშმარიტათო, მიუგეს შვილებმა, ჩვენი სულმოკლეობით ნუ გავახარებთ მტრებსო. მართლაც, ვერც ერთისაგან ვერ გაიგონებდით ვერც კვნესას და ვერც საყვედურს ვისმეზე!.. ეს დიდი კაცები, ბრწყინვალე ტანისამოსებით და სხვადასხვა ძვირფას ფარჩებით შემკულნი, ეყარენ თოვლში და მაინც მედიდურობა ეტყობოდათ. ხმას არ იღებდნენ; მხოლოდ მოხუცი როსტომი კი აიტანა სინანულმა და მისი ბოხი ხმით წამოიძახა: „დიდებულო რუსთველო, ლხინში ძლიერი ჭირშიაც მანუგეშებელი ხარ!.. ტყუილად არ გითქვამს:

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა ვინრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან გასწორდეს ყოველნი, სუსტი და ძალ-გულოვანი.
ბოლოს შეყარნეს მიწამან ერთად მოყმე და მსცოვანი,
სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი.“

მაგრამ, ვაი, რომ სახელოვანათ ველარ ვკვდებით“, – დაამატა ამოკვნესით. – არა, ბატონო, დიახაც სახელოვანათ ვკვდებით, – გაანყვეტინა მეთოდემ, – დიდებულმა მეფემ, რომელმაც სტამბოლი შეადრწუნა, პირდაპირობა რომ ველარ გაგვიბედა, ლალათით დაგვიმორჩილაო. სირცხვილი მისი და არა ჩვენი. ქვეყნის დასაბამიდან დასასრულამდე სულ ერთი კანონი ბრუნავს: „იყვენ და აღარ არიან, ვართ და აღარ ვიქნებით, იქნებიან და აღარ იქნებიან“. ამით დაასრულეს საუბარი და გაჩუმდნენ. როსტომმა პირჯვარი გამოისახა და დაფიქრდა. წარმოუდგა მას მის ბარაკონში დილაობით სხვადასხვა ფრინველების ხორცზე ბრძოლა და მისი ირმების ბლავილი, როდესაც ჩვეულებისამებრ მარილს ითხოვდენ. გაიხსენა თავისი შემკობილი ცხოვრება და გულში სევდამ გაუარა... მოაგონდა, ნებიერს რომ დაკლავდენ ხოლმე ყოველ დილაობით, გაატყავებდენ და მიუშვებდენ ზედ სხვადასხვა მემძორე ფრინველებს; მიცვივებოდენ ზედ ქორები, მიმინოები, შევარდნები, სონლულოები, ორბები, სვავები, ყვავები, კაჭკაჭები და სხვანი; ჰქონდათ შფოთი ერთმანეთთან, მეტადრე თოვლის დროს, მაგრამ ბოლოს, როდესაც გამოიყვანდენ არნივებს, მაჩხუბარი ფრინველები შიშით მიიფანტ-მოიფანტებოდენ. – აი, რა ყოფილა ჩვენი ცხოვრება და აქამდის არ ვიცოდით!.. ყველგან შფოთი და ძალმომრეობაა, ყოველი კაცი ცრუ არს და სცდება, მხოლოდ შენ ხარ უტყუარი და შეუცდომელი, მაღალო ღმერთო! ცანი და ქვეყანანი ნახდენ, მხოლოდ სიტყვანი შენი არა! სად მე და სად მეფე სოლომონ?! მიეცით კეისრისა კეისარსაო. რატომ არ ვჯერდებოდი ჩემს ყოფა-ქონებას? სად არიან ახლა ჩემი ბარაკონის სასახლე, ამბრალეური, ხიდის კარის კოშკები, სევას სასახლე, ონში ციხე-სასახლე და ქალაქი? სხვა სიმდიდრესთან ოთხმოც მემველ შინაურ ირმებს რომ ველარ ვნახავ!.. ესენი ამიერიდან ყველა სიზმარით გაქრებიან... ვინლა გამაგონებს ჩვეულებრივ ლხინს და შეწყობილ ძლისპირებს!.. – გაიტაცა ისევ სოფლიურმა ძრახვამ, გაიღვიძა ისევ მის გულში ძველებურმა მედიდურობამ, მით უფრო, რომ

იქვე იმ დროს მისმა შვილმა გიორგიმ სული დალია და წარმოთქვა შეჩვენება: ჰოი, ყოვლად ძლიერო მაღალო ღმერთო, სადაცა დაიქცა სისხლი თვალთა ჩემთა და ძეთა ჩემთა, აღმოფხარი ქვეყანა იგი და მიეც ნიავექარსა გასაფანტად ჰაერთა შინა!.. ჰოი, ყოვლის შემძლებლო, გარს შემოუწერელო უფლებითა ღმერთო, მოკითხე სისხლი ჩემი და შვილთა ჩემთა მეფე სოლომონს, ქათალიკოსს იოსებს და არჩილ ბატონიშვილს!.. მიაგე სამაგიერო შურის მაძიებელთა ჩემთა: პაპუნა წერეთელს, პაატა აბაშიძეს, ზურაბ მიქელაძეს, ბერ წულუკიძეს, ბერ ლორთქიფანიძეს, ოტია ჩხეიძეს, თამაზა მესხს, მამუკა მდივანს, თანდარუხ იოსელიანს, ქაიხოსრო და პაპუჩა აბულაძეებს. შეაჩვენე და აღმოფხარ მათი სახლ-კარი და გასწყვიტე სახსენებელი მათი უკუნისამდე! – წერეთელმა გაიგონა ეს წყევა და შეუტია: – აღარ იშლი? გინდა დასძინო უსჯულოება უსჯულოებასა ზედაო? შენს სახლში საღმრთო წერილი იბეჭდება და როგორ არ წაიკითხე, თუ რას გვინერს ყოვლის შემძლებელი: „დაემორჩილენით უფალთა თქვენთაო“. შენზეა ნათქვამი: „ხნარცვი თხარა და აღმოკვეთა და შთავარდა მთხრებელსა მას შინაო“. – წერეთელი, მართალს ამბობ, მაგრამ არ მეგონა, თუ საღმრთო წერილი იცოდი და ნურც იმას დაივიწყებ, რომ: „ნურცა უფალნი განირისხებენ მონათა თვისთაო“. ნუ გიხარია, შენც ეს დღე მოგელის, წერეთელი, მეფეს ფრთებს აკვეც, გინდა დიდებულები ჩამოაშორო და შენთვის კი ყოველივე მოაგვარო!.. შეგშურდა ჩემი ციხე-ქალაქები და მონასტრები? ახლა კი იშოვი, მაგრამ ნუ დაივიწყებ: რა გზითაც მიგიღიეს, იმ გზითვე გაგეძვეს. ახლა კი, ძლევამოსილო, როგორც დამორჩილებულს, ერთი თხოვნა ამისრულე: შემავედრე მეფეს, რომ ასე ნუ გვტანჯავს და თავები დაგვაყრევინოსო. წერეთელმა აღუთქვა, მაგრამ წავიდა მხოლოდ მიტომ, რომ რაჭაში ჯარი გაეგზავნა და ერისთავის ოჯახობა აეკლო.

ამ დროს მოვიდა იაშვილის მოურავი – ბუჭუა გრიგოლაშვილი. ის ორი კვირის წინეთ სადღაც ყოფილიყო წასული. რომ დაბრუნდა და მისი ბატონის სახლში ეს ამბავი ნახა, ცეცხლი მოეკიდა და უსაყვედურა ბატონს: „რა გიქნია ეს, რომ შენი სახლი გოლგოთად გაგიხდიაო! რატომ არ დაამშვიდეთ ბატონი მეფე და მის დიდებულ სახელს ნიშანი დაადევითო? ან ახლა რატომ არ უპატრონებთ ამ საბრალოებს?“ მივიდა თვითონ, გაუხსნა ხელები დასჯილებს, წამოაყენა,

მოკიდა ხელი, და საყდრის უკან საქალებოში შეიყვანა, რადგანაც შიშით მათ სახლში შეშვებას ვერავინ ბედავდა. იქ მოასვენა, მკვდარი გიორგიც იქვე დასაფლავა. ამ დროს იაშვილი სხვაგან წავიდა, რომ ბრალი საკუთრად მის მოურავს დადებოდა და რისხვა თავიდან აეშორებია. მთელი ღამის ნაწვალეებმა ერისთავებმა საქალებოში სული მოითქვეს და ძლისპირებით ევედრებოდნენ უფალს. როსტომ ერისთავის უცნაური ბოხი ხმა გულსაკლავათ გამოისმოდა. ბუჭუა წავიდა მეფესთან, შემოიხსნა ხმალი და ყოველი იარაღი დაუნყო მეფეს წინ. მეფე ბუჭუას იცნობდა, როგორც კარგ სახელოვან ვაჟყაცს და ჰკითხა: – რა დაგიშავებია, ბიჭო? მოახსენა: თვალდათხრილი ერისთავები ეკლესიის გადახურულში შევიყვანე და მკვდარი იქვე დავმარხეო; ჩემმა ბატონმა სიკვდილი მომინდომა ამისათვის, მეც ვიცი, რომ ღირსი ვარ სიკვდილის და ახლა თქვენ გადამახდევინეთო. მეფემ უბრძანა: – ადექი, კარგი გიქნიაო. სამართალი გაუსწორდათ, საკანონო მოხდილი აქვსთ და მეტი რაღა ეჭირვებათო. დაუბრუნა იარაღი და გაისტუმრა. ეს რომ ქაიხოსრო აგიაშვილმა გაიგო, მაშინვე გაუგზავნა ერისთავებს მომკითხავი, ტანისამოსები გაატანა და გადაიყვანა თავის სახლში. ერისთავებს ყმა და მამული ჩამოერთვათ, რაჭაში დაბრუნების ნება აღარ მიეცათ და დიდხანს სხვის კარზე ცხოვრობდნენ. თვითონ როსტომ ერისთავი პაპუნა წერეთელმა საჩხერეში გაგზავნა და მეთოდე სვიმონ კანდელაკმა გადაიყვანა თავის სახლში და იქ ემსახურებოდა ერისთავს, სანამ ორ წელს შემდეგ ქართლ-კახეთის მეფემ ირაკლიმ არ მიიწვია თავისთავთან და თვითონ მასპინძელიც თან იახლა.

სარდლის გაგზავნილმა ჯარმა ბრძანებისამებრ პირველად ანტონი მონახა და ყარაულები დააყენეს. დედამისი, როსტომის ცოლი, იაშვილის წანართმევი, ეზოში ფეხით ათრიეს და საბრალო მუცელს გადაჰყვა. შემდეგ შეესიენ ოჯახს, ააოხრეს, აიკლეს, ციხეები ლაღუმებით დაამტვრიეს, დაიჭირეს ნიშა ირემი ქორბუდიანი; ის იყო ჩერქეზთ ბატონის გამოგზავნილი, ძლიერ დიდი იყო, შეუკრეს ფეხები და წააქციეს დასაკლავათ. ამ დროს მოვიდა ხიტუა გავაშელაშვილი – ის იყო მეჯოგეთუხუცესი. ბატონის შემთხვევა არ იცოდა და რომ დაინახა, ნიშა ირემს კლავენო – დაიყვირა: ვინ უბედავს ბატონს ამ საქმესო? მივარდა, მისი ხელთაჭერი დიდი თავსხვილი რკინის ჯოხი დაჰკრა თავში თეიმურაზა დევდარიანს და ტვინი ამოასხმევია. მოცვივდნენ ჯარისკაცები და სანყალი ხიტუა ნაკუნ-ნაკუნათ აიღეს. ააოხრეს

იქაურობა, გადაწვეს, გადაბუგეს და გამოემგზავრენ ქუთაისისაკენ. პატარა ანტონიც თან წამოიყვანეს მისი ძიძებთანათ. ქუთაისში რომ მივიდნენ, სახლთუხუცესმა პატარა ანტონის თვალების დათხრაც ბრძანა, მაგრამ პატარა მეფის ასულმა ელენემ ანტონს თვალი მოჰკრა, მიიკრა გულში და აღარავის ანებებდა; იმ დღიდან მეფის სასახლეში იზდებოდა. მაგრამ პაპუნამ მაინც საიდუმლოთ გააძრახა მსახურები. ერთხელ ბურთი ჩაუგდეს ანტონს გახურებულ თონეში და რომ გადიხედა ბავშვმა, იმდენ ხანს გააჩერეს ძალათი და აყურებიეს, სანამ თვალები არ გაუფუჭდა. ამას ყველაფერს, როგორც მეფეს, ისე მის ასულსაც უმალავდნენ. ბოლოს თვალდამდგარი და ავადმყოფი ყმანვილი ჩააბარეს ძიძებს და მათთან რაჭაში გაისტუმრეს.

ოსებ ქათალიკოსმა რომ შეიტყო გაენათში ერისთავების თვალების დათხრა, შეიცხადა, გადმოვარდა ტახტიდან, დაეცა მიწაზე, წაიშინა თავ-პირში ხელები და წვერ-ულვაში დაიგლიჯა. შეიმოსა ძაძით და გაცხარებული მიეჭრა მეფეს ქუთაისს. მეფემ თვალცრემლიანი ქათალიკოსი რომ დაინახა, მიაყვირა:

– რა ამბავია, ქათალიკოსო?

– მე დღეს ქათალიკოსი აღარ ვარ, – მიუგო მან, – არამედ იუდა ისკარიოტელი, ჭემმარიტების გამცემელი!.. მეფეო, რად შეურაცხყავ ან შენი მეფობა და ან თვით სამეფო?! სად არის შენი აღთქმა და რად გამატეხინე ფიცი მე ცოდვილს!

მეფემ შეიკრა წარბები და მდაბალი ხმით ბრძანა:

– მე დიდაც ავასრულე ჩემი სიტყვაო. როგორც აღვითქვი, სიკვდილით არ მომიკლავს და საარაკოთაც მოვექეციო. – არა, ბატონო მეფეო, ღმერთთან სიტყვის ჭახრაკობა გამოსადეგი არ არის!.. ოსმალეთის მხედრობა განდევნე და ერთი თავადის დამორჩილება როგორ გაგიჭირდა, რათ ჩამაგდე საფრთხეში? რა პასუხი ვაგო უკანასკნელი განსჯის დროს? – შემცდარი ხარ, ქათალიკოსო, ერისთავების თვალების დათხრა გაშფოთებს და იმას კი ივიწყებ, რომ თვით იმ ერისთავს უნდოდა საქრისტიანოს სამეფოს თვალების დათხრაო, – უპასუხა მეფემ და გადახედა დარბაისლებს. ისინი თავჩალუნულნი იდგნენ შეწუხებული, ხმას არავინ იღებდა. მეფესაც სახეზე მწუხარება დაეტყო. სიჩუმეს შემდეგ ხმის კანკალით წამოიძახა ისევე ქათალიკოსმა.

– მეფეო, შეჩვენებული იყოს შენი მეფობა, უკეთუ მეც არ გამასწოროო ერისთავთან და თვალები არ დამთხაროო! – კარისკაცები

———— სოლომონ პირველი დიდი იმერეთის მეფე ————

აშფოთდენ. მეფემ ზურგი მიაქცია ქათალიკოსს, გაბრუნდა. ქათალიკოსი კი თითქმის გონებადაკარგული გავარდა გარეთ და წავიდა გაენათისკენ. უბრძანა კრებულს მეორე დღეს წირვის მომზადება, შევიდა ეკლესიაში; უბრძანა არქიელს კათედრაზე შემოსვა, თვითონ შიგნით შეიმოსა. არხიდაკონს მისცა დაწერილი ქალაღი და უბრძანა: რაც სწერია, არ შეცვალო. გამოვიდა შემოსილი, შევიდა კათედრაზე: მიართვეს ჯვარის სანთლები, და ააპყრო ხელები. უკმეის. დიაკონმა დაიძახა: უფლისა მიმართ ვილოცოთო. არხიდაკონმა გადაანაცემ ქალაღში ამოიკითხა: „არა ბრწყინევედის ნათელი შენი წინაშე კაცთა და არცა იხილონ საქმენი შენნი კეთილნი და არცა ადიდე შენ მამა ზეციერი ყოვლადვე ან და მარადის და უკუნითი უკუნისამდეო“. იმ სიტყვაზე ქათალიკოსმა თვითონვე დაამხო ჯვარის სანთლები და გადასცა. კიდევ დაიძახა დიაკონმა: უფლისა მიმართ ვილოცოთო. არხიდაკონმაც ლაღად ჰყო: „არა დაგადგა თავსა შენსა გვირგვინი პატიოსნის ცხოვრების, არა თხოვე და არცა მოგცა შენ ყოვლადვე ან და მარადის და უკუნითი უკუნისამდეო“. მოიხადა გვირგვინი და ამგვარათ განიძარცვა ყოველივე სამღვდელთმთავრო წირვის შესამოსელი. ყოველ გახდის დროს არხიდაკონი ბრძანებისაებრ მისისა იძახოდა: „არა ღირს არსო“. ფერმიხდილი ჩამოვიდა ქათალიკოსი კათედრიდან, შევიდა საკურთხეველში, ემთხვია ტრაპეზს, გამოვიდა, მივიდა ხახულის ღვთისმშობლის ხატის წინ, დაიჩოქა და ტირილით დაემხო. იმ დღიდან აღარც უწირავს, თავს უღირსათ ხდიდა და იყო მარად სინანულში.

[1895]

ვარიანტები
შენიშვნები
კომენტარები

აკაკი წერეთლის მხატვრული პროზა

ტექსტიკის

აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული აკადემიური გამოცემის VI და VII ტომებში იბეჭდება დღემდე გამოვლენილი ყველა პროზაული მხატვრული ტექსტი; წინამდებარე გამოცემაში აკაკის პროზაული ნაწერები დალაგებულია ჟანრობრივ-თემატური პრინციპით (კონსულტანტი – ირ. კენჭოშვილი), რაც, ერთი მხრივ, მკაფიოდ გამოკვეთს აკაკის პროზაული მემკვიდრეობის მრავალფეროვნებას, მეორე მხრივ კი, დახმარებას გაუწევს საგანმანათლებლო თუ პოპულარული გამოცემების მომზადების მსურველებს, რომლებიც, ცხადია, სწორედ აკაკი წერეთლის თხზულებათა ახალი აკადემიური გამოცემით იხელმძღვანელებენ.

VII ტომში მკითხველი გაეცნობა ცალკეული რუბრიკების სახით წარმოდგენილ აკაკის **ლეგენდებს, ზღაპრებს, იგავებს, ავტობიოგრაფიულ პროზას, მინიატურას, ლექსებს პროზად, წვრილ-წვრილი ამბებს, ნაკვესებს და დაუმთავრებელ თხზულებებს**. აქვე იქნება წარმოდგენილი **ისტორიული ქრონიკა** „სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე“, რომელიც, ჩვენი აზრით, ასევე აკაკის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს (უფრო დეტალურად ამის შესახებ იხ.: ქვემოთ).

VII ტომში წარმოდგენილი პროზაული თხზულებების ქრონოლოგიური საზღვრებია 1875-1912 წლები. თხზულებათა განლაგებისას დაცულია ჟანრობრივ-ქრონოლოგიური პრინციპი. ყველა თხზულება შედარებულია ავტოგრაფთან (ასეთის არსებობის შემთხვევაში), ასლთან და მწერლის სიცოცხლისდროინდელ ნაბეჭდ ტექსტთან. ძირითადი ტექსტის დადგენისას უპირატესობას ვაძლევდით ავტოგრაფს და თხზულების მწერლის სიცოცხლეში დაბეჭდილ უკანასკნელ რედაქციას. ტომს ერთვის შენიშვნები, ვარიანტები, ტექსტოლოგიური და ისტორიულ-ლიტერატურული ხასიათის კომენტარები; აგრეთვე პირთა, გეოგრაფიულ სახელებსა, თხზულებათა ანბანური და შექმნის თარიღის მიხედვით განყოფილი საძიებლები.

ტომი ეფუძნება მწერლის სიცოცხლისდროინდელ ყველა გამოცემასა და პუბლიკაციას, მათ შორის „აკაკის თვიურ კრებულს“ (1897, 1898, 1899 წწ.), „ჩემი ნაწერების“ II წიგნს (1913 წ.); ასევე, თავად ავტორის მიერ განხორციელებულ ცალკეულ გამოცემებს. გაზეთებში („ივერია“, „კვალი“, „დროება“, „თემი“, „ფასკუნჯი“, „მზე“), ჟურნალებსა („ნაკადული“, „ჯეჯილი“) და კრებულებში („საყმაწვილო ამბები“, „გადია“) გამოქვეყნებულ ტექსტებს. წინამდებარე ტომში შედის აგრეთვე ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქარ-

თული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმისა და საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივის ფონდებში დაცული ავტოგრაფები თუ ხელნაწერი ასლები.

ტომის სამეცნიერო აპარატის მომზადებისას ძირითადად დავყვარდებით აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული კრებულის (თხუთმეტ ტომად) VII და VIII ტომებს (რედ. გიორგი აბზიანიძე, თბ., 1958 წ.), აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული კრებულის შვიდტომეულის IV ტომს (რედ. იოსებ გრიშაშვილი, თბ., 1947), ნოდარ გურგენიძისა და ილია გორგაძის „აკაკი წერეთლის ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანეს“ (თბ., 1989), კრებულს „უცნობი აკაკი“ (შემდგ. იუზა ევგენიძე, ნანა ფრუიძე, თსუ., 2001) და კრებულს „აკაკი წერეთელი ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“ (შენიშვნები და კომენტარები დაურთო თამაზ ჯოლოგუამ, თბ., თსუ., 2004). ასევე, გამოვიყენეთ ცალკეულ მეცნიერთა ნაშრომები (ინფორმაციას ვუთითებთ შესაბამის ადგილას) და ინტერნეტ რესურსი, კერძოდ, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ელექტრონული გვერდი „ბიოგრაფიული ლექსიკონი“. ისტორიული თხზულებების კომენტარებისათვის ძირითადად ვისარგებლეთ მიხეილ რეხვიაშვილის ნაშრომით „იმერეთის სამეფო (1462-1819 წწ.)“ (თსუ., 1989).

ახალი აკადემიური გამოცემა წინა გამოცემებისაგან არაერთი სიახლით გამოირჩევა: როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წინამდებარე ტომში **წარმოჩენილი იქნება აკაკის პროზის ჟანრობრივ-თემატური მრავალფეროვნება. გარდა ამისა, მკითხველი გაეცნობა როგორც მივიწყებულ ან ახლად გამოვლენილ ტექსტებს, ისე წინა გამოცემებში გამორჩენილ ან განზრახ გამოტოვებულ ფრაგმენტებს.**

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ თავის თხზულებათაგან აკაკის განსაკუთრებით ეძვირფასებოდა „ჩემი თავგადასავალი“, რომელიც ცალკე წიგნად თავის სიცოცხლეში ორჯერ დაბეჭდა: 1893 და 1903 წელს. ეს უკანასკნელი გამოცემა ავტორს მრავალტომეულის პირველ წიგნად შქონდა ჩაფიქრებული და რაკი ნივთიერი სახსარი არ გააჩნდა, ხელმონერა გამოაცხადა. ნამოწყებამ არ გაამართლა და გულდაწყვეტილმა აკაკიმ 1903 წლის გამოცემას შესავალი დაურთო. ეს შესავალი მას შემდეგ მხოლოდ ერთხელ, ისიც თავად ავტორის სურვილით დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“ (1903, №230, გვ. 1-2), შემდეგ კი აღარასოდეს გამოქვეყნებულა. რაკი ჩვენს გამოცემაში „ჩემი თავგადასავლის“ ძირითად წყაროდ სწორედ 1903 წლის გამოცემაა შერჩეული, მკითხველს ტექსტს იმ სახით შეთავაზებთ, როგორც თავად ავტორმა დაბეჭდა, ანუ შესავლით, რაც მნიშვნელოვანი სიახლეა.

მკითხველის ყურადღებას მივაქცევთ იმ გარემოებას, რომ VII ტომში შეტანილია აკაკი წერეთლის ბოლო წლებში გამოვლენილი მინიატურის ჟანრის თხზულება „ოცნება“. ეს უკანასკნელი ცხადყოფს, რაოდენ კარგად გრძნობდა აკაკი ეპოქის ლიტერატურულ მაჯისცემას და არა მარტო გულწრფელ აღტაცებას გამოთქვამდა ნიჭიერ ახალგაზრდა მწერალთა მიერ შექმნილი „პატარ-პატარა ფსიხოლოგიურის ეტიუდების“ გამო, არამედ თავადაც „სინჯავდა“ კალამს ამ მიმართულებით. აკაკის აღნიშნული ტექსტი, მართალია, დაუთარიღებელია, მაგრამ პირველი პუბლიკაციის დრო, ვფიქრობთ, დიდად დაშორებული არ უნდა იყოს შექმნისას. „ოცნება“, სავარაუდოდ, 1905 წელს შექმნა აკაკიმ. მას ახლდა ლექსი, რომელიც სათაურით „გაზაფხული“ („გამხიარულდი, ბუხარო...“) პირველად „ივერიაში“ გამოქვეყნდა 1905 წელს, შემდეგ კი სხვადასხვა დროს იბეჭდებოდა აკაკის თხზულებათა გამოცემებში, თავად პროზაული ესკიზი კი მხოლოდ 2001 წელს შევიტანეთ კრებულში „უცნობი აკაკი“; ძნელია დაბეჯითებით ითქვას, თავად აკაკიმ ჩამოაცილა „ივერიის“ პუბლიკაციას პროზაული ტექსტი თუ ამგვარი გადაწყვეტილება რედაქციამ მიიღო და ცენზურას მიაგო ხარკი; ვფიქრობთ, უკანასკნელი ვერსია უფრო უნდა შეეფერებოდეს სინამდვილეს, რადგან პროზაული ესკიზის გარეშე სრულიად იცვლება ლექსის იდეური შინაარსი.

VII ტომშივე გაეცნობა მკითხველი ეპოქის კიდევ ერთ ჟანრობრივ სიახლეს, ლექსს პროზად, რომელმაც, სავარაუდოდ, დაინტერესა აკაკი, რაკილა კალამი ამ კუთხითაც მოსინჯა. იმ ორი ტექსტიდან, რომლებიც ტომში იქნება წარმოდგენილი, ერთ-ერთი – „ეიფელის კოშკი – თხუთმეტტომეულშიც იყო დაბეჭდილი, მაგრამ პუბლიცისტიკის განყოფილებაში (იხ.: წერეთელი, აკ., თსკ, ტ. XIV, თბ., 1961, გვ. 315), რაც შეეხება მეორე ნაწარმოებს – „უცხოელი ქალი“ - ის პირველად გამოაქვეყნა მკვლევარმა ე. ზარდიაშვილმა (იხ.: კრებ. „აკაკის უცნობი ნაწარმოები“, თბ., 2005, გვ. 83). ეს ორი თხზულება გარკვეულ სიუჟეტურ მსგავსებას ავლენს: ეიფელის კოშკის“ ტექსტის საკმაოდ დიდი ფრაგმენტი პრაქტიკულად უცვლელადაა ჩართული „უცხოელ ქალში“, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ისინი დამოუკიდებელი ნაწარმოებებია და ამიტომ ორივე ძირითად ნაწილშია წარმოდგენილი.

კიდევ ერთი სიახლე, რომელსაც წინამდებარე ტომში ვთავაზობთ მკითხველს, გახლავთ **არაკი** [„ქვეყნის ყბაში ჩავარდნილი“]. როდესაც აკაკი გამოსაცემად ამზადებდა „ჩემი ნაწარმების“ პირველ ტომს, საჭიროდ მიიჩნია, ზოგიერთი ლექსისათვის საკმაოდ ვრცელი შენიშვნისა თუ კომენტარის დართვა, რათა თითოეული მათგანის შექმნის ისტორიასთან დაკავშირებული პერიპეტეიებისათვის ნათელი მოეფინა; ერთ-ერთი ლექსის („ნადირობა“) კომენტარი იწყება არაკით „ქვეყ-

ნის ყბაში ჩავარდნილი“ (სათაური ჩვენ მივეცით – ნ.ფ.). ვინაიდან ეს უკანასკნელი პრაქტიკულად დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, შესაძლებლად ვცანით მისი წინამდებარე გამოცემის შესაბამის განყოფილებაში მოთავსება. „ჩემი ნაწერების“ გამოცემაზე მუშაობისას ავტორმა ლექსისათვის „საგულისხმო“ შენიშვნის ნაცვლად (ავტოგრაფული კრებული K83) **რამდენიმე მცირე მოცულობის ჩანაწერი გააკეთა საერთო სათაურით „საგულისხმო“**, რომლებიც შემდგომში აღარსად დაბეჭდილა. ვფიქრობთ, მკითხველი სიამოვნებით გაეცნობა აკაკის ამ მართლაც საგულისხმო ჩანაწერებს.

წინამდებარე გამოცემას **შეემატა აკაკის ოთხი ნაკვესი**. ხსენებულ მოსწრებულ გამონათქვამთაგან სამს ა. იოვიძემ მიაკვლია საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის ფონდებში (იხ.: საისტორიო მოამბე, თბ., 1953, გვ. 341; 377). ეს მოსწრებული გამონათქვამები გაზ. „ივერიაში“ უნდა დაბეჭდილიყო, მაგრამ ცენზურამ აკრძალა. სწორედ ეს ცენზურის მიერ აკრძალული ამონაბეჭდები ინახება არქივში. მეოთხე ნაკვესი კი გამოქვეყნებულია 1911 წელს გაზ. „თემში“ (დასაბუთების შესახებ იხ.: შენიშვნები და კომენტარები).

აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული კრებულის (თხუთმეტ ტომად) VIII ტომში დაბეჭდილი დაუმთავრებელი რომანის „იმერლები“ პასპორტში მითითებულია, რომ თხზულება იბეჭდებოდა გაზ. „დროების“ 1875 წლის №№ 13-18, 22, 23 და 128-129 ნომრებში. ნაბეჭდი წყაროს გადამოწმებისას გაირკვა, რომ არც თხუთმეტტომეულსა და არც შვიდტომეულში „დროების“ ბოლო ორი ნომრის მასალა გამოქვეყნებული არ იყო. **ამჯერად წარმოვადგენთ რომანის „იმერლების“ მესამე თავსაც, თუმცა თხზულება კვლავაც დაუსრულებული რჩება.**

ჩვენ გავიზიარეთ აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული კრებულის (თხუთმეტ ტომად) რედკოლეგიის პოზიცია და მართებულად მივიჩნიეთ, კვლავ სავარაუდოს სტატუსით შეგვეტანა ტომში ისტორიული ლიტერატურული ქრონიკა „სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე“, რომელიც, ავტორის თქმით, სიკო კანდელაკმა ჩაწერა პაპის ნაამბობის მიხედვით. აკაკი არსად მიანიშნებს, დაბეჭდვამდე იმუშავა თუ არა ტექსტის „გაჩაღხვაზე“, მაგრამ თხრობის სტილი, თხზულების არქიტექტონიკა და პერსონაჟთა ხატვის მანერა გვაფიქრებინებს, რომ მან მხატვრულად გადაამუშავა სიკო კანდელაკის ჩანაწერები და პრაქტიკულად ახალი ტექსტი შექმნა (იხ.: ფრუიძე, ნ., აკაკი წერეთლის მხატვრული პროზის პრობლემატიკისა და მხატვრული სტრუქტურისათვის, თსუ, 1999, გვ.161-172). მიუხედავად ზემოთქმულისა, პატივს ვცემთ ავტორის ნებას, რამეთუ აკაკის არასდროს მიუჩნევია თავი „სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფის“ ავტორად.

წინამდებარე გამოცემაში უარყოფილია აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრულ კრებულში (თხუთმეტ ტომად) გატარებული ე.წ. ფორმათა უნიფიკაციის პრინციპი და ზედმინვნითაა აღდგენილი აკაკისეული ორთოგრაფია, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ე. წ. კალმისმიერ ან სტამბურ შეცდომასთან გვაქვს საქმე. თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით არის გამართული მხოლოდ პუნქტუაცია და კომპოზიტების მართლწერა (მცირე გამონაკლისით).

თხზულებების უმეტესობა არაა დათარიღებული ავტორის მიერ, ამიტომ კვადრატულ ფრჩხილებში ვუთითებთ პუბლიკაციის და/ან კვლევაძიებით დადგენილ თარიღს.

ტომის სამეცნიერო აპარატი მოამზადა *ნანა ფრუიძემ*; თხზულებების ტექსტების შედარებასა და ვარიანტულ ნაირნაკითხვათა დაზუსტებაზე იმუშავეს შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომლებმა *ნანა ფრუიძემ* და *ნათელა ჩიტაურმა*. ასევე, სხვადასხვა ეტაპზე გარკვეული დროით მუშაობაში ერთვებოდნენ თსუ ლიტერატურის თეორიისა და ლიტერატურათმცოდნეობის სამაგისტრო პროგრამის სტუდენტები: *თ. აბრამიშვილი, მ. გიორგაშვილი, ნ. დადუნაშვილი, ს. კუპრაშვილი, გ. ლეთოდიანი, ა. ფედოროვი, მ. ყოჩიშვილი, ბ. ყულიაშვილი* და *ა. წერედიანი*.

ნანა ფრუიძე

ჩანართზე წარმოდგენილია აკაკის სურათი ვახტანგ კოლხიდაშვილის კერძო კოლექციიდან და „ჩემი თავგადასავლის“ ავტოგრაფი, დაცული ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის აკაკის ფონდში – № 227.

პირობითი ნიშნებისთვის:

განყოფილებაში „ვარიანტები და შენიშვნები“ მოთხრობების სათაურების შემდეგ დასახელებულია წყაროები, რომელთა მიხედვითაც მომზადდა ჩვენი გამოცემის ძირითადი ტექსტი. თითოეულ წყაროს მრგვალ ფრჩხილებში მინერილი აქვს ლიტერი, რომლითაც ის აღნიშნულია ვარიანტების ჩვენებისას:

K ლიტერით აღნიშნულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული აკაკი წერეთლის ფონდი.

T ლიტერით აღნიშნულია გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში დაცული აკაკის წერეთლის ფონდი.

Z ლიტერით აღნიშნულია საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივის ფონდი.

A ლიტერი ყველგან აღნიშნავს იმ წყაროს, რომლის ტექსტიც ძირითად ტექსტადაა მიღებული.

ვარიანტულ ნაირნაკითხვათა ჩვენება უფრო კომპაქტური რომ ყოფილიყო, გამოვიყენეთ შემდეგი პირობითი ნიშნები:

+ ტექსტს ემატება, მაგ.: უსმინე + და გაუმარჯვე BC. ნიშნავს: BC ვარიანტში „უსმინე“-ს ემატება „და გაუმარჯვე“.

] ნაცვლად, მაგ.: დიახ] რასაკვირველია B. ნიშნავს: ჩვენს გამოცემაში დაბეჭდილი „დიახ“-ის ნაცვლად B ვარიანტში იკითხება: „რასაკვირველია“.

< არ არის, მაგ.: შესახედავი <C. ნიშნავს: „შესახედავი“ არ არის C ვარიანტში.

~ სიტყვები გადასმულია, მაგ.: პატივს სცემდენ ~ BC. ნიშნავს: BC ვარიანტებში იკითხება: სცემდენ პატივს.

ნაირნაკითხვების საჩვენებლად გამოტანილი ორი ციფრიდან (მაგ.: 78.12) პირველი მიუთითებს ტომის გვერდს, ხოლო მომდევნო – ტექსტის სტრიქონს (ზევიდან). როცა ციფრი მძიმის გარეშეა, იგი აღნიშნავს უკანასკნელად დასახელებული გვერდის სტრიქონს. (ტექსტის გამყოფი ცარიელი არეები სათვალავში არ შედის).

ავტობიოგრაფიული პროზა

ჩემი თავგადასავალი (გვ.7)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ე ბ ი: ავტობიოგრაფები: K- 227, 1 r –12 r, 25 v –31 v; გვერდები: 12 v –25 v გადაწერილია სხვისი ხელით; (A)1. K-84 2r – 4v (შესავალი) (H).

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „ჩემი თავგადასავალი“, 1893 (G); „კვალი“ 1894, №10–11, 13, 15, 16, 18, 21, 22, 26, 35, 39, 43 (I ნაწილის I თავი) (C); ჟურნ. „აკაკის კრებული“, 1897, №3; 1898, №9; 1899, №10 (I ნაწილი) (D); „ჩემი თავგადასავალი“, 1903, ავტორის გამოცემა (I ნაწილი), (A)2; გაზ. „ივერია“, 1903, №230 (L); გაზ. „მზე“, 1908, №1, 2, 3 (II ნაწილი) (E); გაზ. „ფასკუნჯი“, 1908, №2, 3, 4; 1909, №2, 3 (III ნაწილი) (F);

ს ა თ ა უ რ ი: თავგადასავალი (A)1. ჩემი თავგადასავალი (A)2.

თ ა რ ი ლ ი: [1893-1909].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (H).

აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავლის“ შექმნასა და გამოცემას ხანგრძლივი, რთული და წინააღმდეგობებით აღსავსე ისტორია აქვს.

XIX საუკუნის 50-60-იან წლებში ყველა და ყველაფერი იყო გაჟღერებული იმის შეგნებით, რომ საფუძველი ეყრება რალაც ახალსა და განსაკუთრებულს. რუსული საზოგადოებრივი აზრის მონიწივე წარმომადგენლები ცდილობენ აღბეჭდონ წარსულისაგან აწმყოს ფორმირების ყველა წვრილმანი, რათა საცნაური გახადონ მომავლის შობის კანონზომიერება. ზედიზედ ქვეყნდება ა. ტოლსტოის „ბავშვობა“ (1862), ა. გერცენის „ნამყო და ფიქრები“ (1868), ი. ტურგენევის „ლიტერატურული და ცხოვრებისეული მოგონებები“ (1869) და სხვანი. ალბათ, ბუნებრივია, რომ აკაკისაც უჩნდება სურვილი, შემოქმედებითი ინტერესის საგნად აქციოს საკუთარი სულიერი ფორმირებისა და მოქალქეობრივი მრწამსის ჩამოყალიბების პროცესი.

აკაკიმ „თავგადასავალზე“ მუშაობა 90-იან წლებში დაიწყო და ეს პროცესი თითქმის 15 წელი გაგრძელდა. ავტობიოგრაფიული პროზის ამ შესანიშნავი ნიმუშის პირველი ნაწილი აკაკიმ 1893 წელს დაბეჭდა კ. თავართქილას სტამბაში. მომდევნო 1894 წელს პოეტმა „კვალში“ დაიწყო თხზულების ბეჭდვა, ხოლო როდესაც „აკაკის კრებულის“ გამოცემის ნებართვა მიიღო, 1897-1898 წწ. საკუთარ ჟურნალშიც გამოაქვეყნა „ჩემი თავგადასავლის“ პირველი ნაწილი (ეს ნაბეჭდი წყარო ჩვენს გამოცემაში D ლიტერით არის წარმოდგენილი), რომელსაც სქოლიოში ამგვარი შენიშვნა დაურთო: „დღეიდან შევუდგებით ჩვენი „კრებულის“ მეორე განყოფილებაში „ჩემი თავგადასავალის“ ბეჭდვას. ამ ნახევარ საუკუნის განმავლობაში, რაც ჩვენი თვალთ გვინახავს და ან რაც სარწმუნოდ გაგვიგონია, ყველაფერს მოვიხ-

სენიებთ იმდენად, რამდენადაც ნებას დაგვრთავს ჩვენგან დამოუკიდებელი გარემოება. ამასთანავე, შიგადაშიგ ჩემი ძველი ნაწერებიც იქნება ჩართული. ადრევეაც მოვიხსენიე და ახლაც ვიმეორებ, რომ საზოგადოდ მე ხელოვნებას დიდ ყურადღებას არ ვაქცევდი და ისე მიმაჩნდა მწერლობა, როგორც ერთი უბრალო იარაღთაგანი დღიური აკარგავს საბრძოლველ-სასამსახუროდ.

თუ რამე ხელოვნური გამომსვლია ხელიდან, ეს ძალაუნებურად და შემთხვევით მომხდარა, თვარა ის ჩემ დღეში არა მქონია ფიქრად, რომ მომავლისათვის ვწერო-მეთქი, ამიტომაც უმეტეს ჩემ ნაწერს დღეს იმდენად დაკარგული აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც დრო და ჟამი იცვალა და მხოლოდ მაშინ იგულისხმება, როცა მოვიხსენიებთ იმ გარემოებას, რასაც გამოუწვევია ჩემის მხრით რომელიმე გვარი მწერლობა. თვითონ ჩემთვის და ჩემი მწერლობისათვის არაფერი სასარგებლო იქნება ესეები ყველა, მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ ამითი უფრო დახასიათდება ის დრო და მოვლენა, რომელიც მე მსურს მკითხველებს გაეუთვალისწინო.

მწერლის დიდი სურვილი იყო, „თავგადასავალი“ რამდენიმე ტომად გამოეცა, რისთვისაც დაულალავად ცდილობდა ნივთიერი სახსრის მოპოვებას. „ჩემი თავგადასავალის“ პირველი ნაწილის გამოცემასთან დაკავშირებით აკაკი 1902 წელს წერდა: „ერთადერთი ჩემი თხზულებათაგანი, რომელიც განსაკუთრებით მიყვარს... არის „ჩემი თავგადასავალი“. ნათქვამია, „ყვესაც თავისი ბახალა მოსწონსო“. შეიძლება დიდი არა იყოს რა, მაგრამ მე კი წმინდა გული და წრფელი სული მაქვს შიგ ჩადებული. ამ თხზულებაში ყველაფერია მოხსენებული, რაც კი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მინახავს და სარწმუნოდ გამიგონია. საკუთრად ჩემ შესახებ საინტერესო, მაინცდამაინც, იმდენი არა არის რა, რამდენიც სხვებისა. აქ არიან მოხსენებული 1) ჩვენი მოღვაწეების წერილები, მაგალითად: გაბრიელ ეპისკოპოსის, დიმიტრი ყიფიანის, იაკობ გოგებაშვილის, გიორგი წერეთლის, ნ. ნიკოლაძის, ვანო მაჩაბლის და სხვათა მრავალთა, ვისიც წერილი კი საზოგადო საქმეს შეხება. 2) ბიოგრაფია საზოგადო მოღვაწეებისა და ჩემი პირადი შეხედულება მათ შესახებ. 3) ბანკების დაარსება ჩვენში, წერაკითხვის საზოგადოების, თეატრისა და მათ გამო გამოწვეული არჩევნები, ზედმოყოლებული ავანჩაიანი. 4) ბატონყმობის ამბავი. 5) ძველებური ზნე-ჩვეულებანი. 6) მათი გადავარდნა და სამაგიეროს შემოღება. 7) საისტორიო ანეკდოტები და სხვანი... ერთი სიტყვით, ჩემი შეძლებისდა გვარად, ნამდვილი სარკე ნახევარსაუკუნისა! ეს ნაწარმოები, რომლის ხელმძღვანელობას თვით მე ვკისრულობ, რომ ჩემი გუნებისად გამოიცეს, მრავალტომიანი იქნება და რადგანაც ერთად მათი გამოცემა არ მეხერხება, ჯერ უნდა გამოიცეს პირველი ტომი, რომლის ბეჭდვასაც ამ იანვრიდან შევუდგები“.

„თავგადასავლის“ თავის „გუნებისად“ გამოსაცემად აკაკიმ გადანყვიტა ხელმოწერა გამოცეხადებინა (იხ.: გაზ. „ივერია“, 1902, 30/XI, №257), მაგრამ, სამწუხაროდ, საზოგადოება გულგრილად მოეკიდა პოეტის შემოთავაზებას.

ტასო მაჩაბლისადმი მიწერილ წერილში გულნატკენი მწერალი აღნიშნავდა: „მინდოდა „ჩემი თავგადასავლის“ დაბეჭდვა და რადგანაც თვითონ საშუალობა არ მქონდა, ჩემი ფულით დამბეჭდვა, გამოავაცხადე, რომ, ვისაც სურს შეძენა, ხელი მონაწიროს და ერთი მანეთი წარმოადგინოს-მეთქი. ამგვარად, შეგროვდებოდა რამე და გამისტუმრებდა ქალაქისა და სტამბის ხარჯს. მაგრამ წარმოადგინე, რომ ამდენი ხანია, თითქმის შევიდა თვეა, და მთელ საქართველოში მხოლოდ 38 ხელისმომწერი და მსურველი გამოჩნდა, მეტი არა. ამის შემდეგ მოდი და ნუ იტყვი, რომ ჩვენი ხალხი მხოლოდ პატივს სცემს უფლებასა და ქონებას, თორემ ზნეობრივი იმას ყოლიფერი სამასხარაო ჰგონია და მათი ღარიბ მოღვაწეების სიკვდილის შემდეგი ქება-დიდება და გვირგვინები მხოლოდ თავშესაქცევარი და საკუდაბზიკო მაიმუნობაა!“ (წერეთელი, აკ., თსკ (თხუთმეტ ტომად), XV, 1963, გვ. 154). ეს „წამიერის გულის წყრომით“ ნათქვამი სიტყვები არ იყო. „ჩემი თავგადასავლის“ 1903 წლის გამოცემას ავტორმა საკმაოდ ვრცელი შესავალი დაურთო, რომელშიც საზოგადო მოღვაწისა და, კერძოდ, მწერლის გასაჭირზე ისაუბრა. როგორც ჩანს, აკაკისთვის იმდენად პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა, გაეცნობოდა თუ არა ამ ტექსტს ფართო მკითხველი აუდიტორია, რომ წიგნის გამოსვლიდან მალევე გამოაქვეყნა „შესავალი“ ცალკე სტატიად „ივერიაში“ (იხ.: გაზ. „ივერია“, 1903, 29/X, №230). ამ პუბლიკაციას უსიამოვნო გაგრძელება მოჰყვა: გამოცემელმა ალ. ჭყონიამ საკუთარ თავზე მიიღო მწერლის სიტყვები და განმარტება მოითხოვა (წერეთელი, აკ., თსკ (თხუთმეტ ტომად), ტ. XV, 1963, გვ. 271), რამდენიმე დღეში კი გაზეთის რედაქციას წერილი აახლა (იხ.: „ივერია“, 1903, №234), რომელშიც ირწმუნებოდა და აკაკისაც იმონებდა, რომ „ჩემი თავგადასავლის“ შესავალში მასზე არ ყოფილა საუბარი.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია „ჩემი თავგადასავლის“ შესავლის ავტოგრაფი (K-84). ამდენად, ამ ტექსტის სამი წყარო გაგვჩნია: ავტოგრაფი, 1903 წლის გამოცემა და „ივერიის“ პუბლიკაცია. „ჩემი თავგადასავალი“ ამ შესავლით მწერლის თხზულებათა არცერთ გამოცემაში არ დაბეჭდილა (სხენებული „შესავლის“ თაობაზე ინფორმაცია მოცემულია აკაკი წერეთლის ბიობიბლიოგრაფიაში (იხ.: გურგენიძე ნ., გორგაძე ი., აკაკი წერეთელი. ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე, თბ., 1989, გვ. 373). ვინაიდან „ჩემი თავგადასავლის“ ტექსტის ძირითად წყაროდ სწორედ 1903 წლის გამოცემაა აღიარებული, საჭიროდ მივიჩნიეთ გაგვეთვალისწინებია ავტორის ნება და წინამდებარე გამოცემაშიც ამ სახით შეგვეთავაზებინა მკითხველისათვის აკაკის ეს შესანიშნავი თხზულება.

1903 წლის ავტორისეული გამოცემის შესავალისა და „ივერიის“ პუბლიკაციის ტექსტები იდენტურია; მცირეოდენი სახვაობა აღინიშნება ავტოგრაფსა და ნაბეჭდ ვერსიას შორის, რასაც ნაირნაკითხვების სახით წარმოვადგენთ.

რაც შეეხება „ჩემი თავგადასავლის“ II ნაწილს, მის ძირითად წყაროდ დღემდე მიჩნეული იყო 1908-1909 წლების პერიოდულ პრესაში გამოქვეყ-

ნებული ტექსტი (გაზ. „მზე“, 1908, №1, 2, 3 და გაზ. „ფასკუნჯი“, 1908, №2, 3, 4; 1909, №2, 3). ჩვენ გადავწყვიტეთ, ამჯერად ე.წ. A წყაროდ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ავტოგრაფი (K-227) გამოგვეყენებინა. ტექსტზე დაკვირვება აშკარად ავლენს, რომ მწერალი ძალიან ჩქარობდა: თხზულებაში ხშირია ასე ვთქვათ, „შეუსრულებელი დაპირებები“: „რადგანაც წინ ბევრჯელ მომიხდება იმაზე (გ. წერეთელზე – ნ.ფ.) საუბარი, ამიტომ გადავდივარ სერგეი მესხზე..“, „აქ მხოლოდ ამით გავათავებ ამ კაცზე (ნ. ნიკოლაძე – ნ.ფ.) ლაპარაკს, რადგანაც წინაც ხშირად შეგვხვდება..“ და ა. შ., რომ არაფერი ვთქვათ 1902 წელს გამოქვეყნებულ „გეგმაზე“, რომლის ძალიან ბევრი პუნქტი არ არის ასახული ტექსტში. ვფიქრობთ, სწორედ ეს ნაჩქარევობა უნდა იყოს იმის მიზეზიც, რომ აკაკი „თავგადასავლის“ II ნაწილში არაფერს წერს თავისი ეპოქის ყველაზე თვალსაჩინო ფიგურისა და თანამოსაგრის – ილია ჭავჭავაძის – შესახებ. როგორც იტყვიან, ჯერაც თბილი ილიას სამარე. ბუნებრივია, ნაუცბათევე სტრიქონებს აკაკი მას ვერ შეჰკადრებდა, შემდეგ კი, როგორც ჩანს, ვერა და ველარ გამოინახა საამისოდ დრო. დაუნერული დარჩა ის, რაც ყველაზე მეტად დაამშვენებდა თხზულებას. ვინ იცის, ამის გამო იქნებ აკაკისაც არაერთხელ გაუმეორებია დავით გურამიშვილის სინანულით აღსავსე სტრიქონები: „ვიცდიდი, მოცლას ვუცდიდი, ნეტამცა არა მეცადა“.

„თავგადასავლის“ II ნაწილის ფრაგმენტები ავტორმა 1908 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში გამოაქვეყნა. როგორც ჩანს, იუბილემდე სურდა პუბლიკაციის განხორციელება, მაგრამ მაინც ვერ მოასწრო – 7 დეკემბერს თბილისში აღინიშნა აკაკის იუბილე, 14 დეკემბერს – ქუთაისში შედგა საზეიმო შეხვედრა, „ჩემი თავგადასავლის“ ბოლო ორი ფრაგმენტი კი – გრიგოლ ორბელიანი და დიმიტრი ყიფიანი – 1909 წლის დასაწყისში დაიბეჭდა. ის გარემოება, რომ „ჩემი თავგადასავლის“ II ნაწილის ბეჭდვა გაზ. „მზეში“ იწყება და შემდეგ გაზ. „ფასკუნჯში“ გრძელდება, გვაფიქრებინებს, რომ მწერალს არცთუ ხელსაყრელ გარემოში უხდებოდა მუშაობა; გასათვალისწინებელია ზოგადად ამ პერიოდში შექმნილი სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებაც. არ ის ვიცით, მიეცა თუ არა ავტორს საშუალება, გადაეკითხა საგაზეთო ტექსტის ამონაბეჭდები პუბლიკაციამდე, ამიტომ ჩავთვალეთ, რომ უმჯობესი იქნებოდა, თუ „ჩემი თავგადასავლის“ მეორე ნაწილის ძირითად წყაროდ აკაკის ავტოგრაფს ავიღებდით.

ხსენებული ავტოგრაფი არის ტექსტის საბოლოო, გადათეთრებული პირი, რომელიც, სავარაუდოდ, აკაკიმ გამომცემლობისათვის მოამზადა. ერთი ნაწილი (12 v – 25 v) სხვა ხელითაა ნაწერი. ხელწერა მკაფიო და აუჩქარებელია, შეცდომების გარეშე. სავარაუდოდ, ეს ადამიანი დაეხმარა აკაკის

ტექსტის გადათეთრებაში (ეს ფაქტიც ადასტურებს, რომ პოეტი ჩქარობდა), შემდეგ კი ტექსტის წერას ისევ აკაკი აგრძელებს (25 v-ს შუიდან). ჩანართი ხელნაწერი კირილე ლორთქიფანიძისას ჰგავს (თუმცა ამის დაბეჯითებით თქმას სათანადო კვლევა სჭირდება). ცნობილია, რომ კირილეს აკაკი ძალიან ენდობოდა და არა მარტო ხშირად სარგებლობდა მისი დახმარებით, არამედ მის რჩევასა და რეკომენდაციასაც ითვალისწინებდა ხოლმე. სწორედ კირილეს თხოვნით შეადგინა აკაკიმ ლექსების კრებული „სალამური“, რომელიც კირილემ გადაწერა და გარკვეული სწორებებიც განახორციელა, რომელთაგან ზოგიერთი გაიზიარა ავტორმა (ეს კრებული კირ. ლორთქიფანიძემ 1893 წელს გამოსცა. ამის შესახებ იხ.: გაბოძე, ჯ., აკაკის თხზულებათა გამოცემები, თბ., 2009, გვ. 108). ასევე, კირილემ გადაუთეთრა აკაკის პოემა „თორნიკე ერისთავი“. კვლევით დადგინდა, რომ აკაკიმ „განთიადი“ კირილეს უკარნახა და ერთად ასწორეს ტექსტი. (იხ.: გაბოძე, ჯ., დასახელებული ნაშრომი, გვ. 118). კირილე ლორთქიფანიძის გარდა, აკაკის სპირიდონ ზაბახიძის, დიმიტრი თომაშვილისა და სხვათა დახმარებითაც უსარგებლია, თუმცა ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საგულისხმო მხოლოდ ისაა, რომ აკაკი განსაკუთრებით სანდო პირებს აძლევდა საკუთარი თხზულებების ჩანერისა თუ გადათეთრების ნებას და თანაც შემდეგ უსათუოდ თავად ამოწმებდა და ასწორებდა ტექსტს. ცხადია, ყველა ამგვარ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ე.წ. ავტორიზებულ წყაროსთან, რომელიც მნიშვნელობით ავტოგრაფს უთანაბრდება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აკაკის „ჩემი თავგადასავალი“ გაცილებით მასშტაბურ ქმნილებად ჰქონდა ჩაფიქრებული. მართალია, მიზეზთა გამო, ვერ შეძლო ჩანაფიქრის ხორცშესხმა სრულყოფილად, მაგრამ მას, რისი დაწერაც მოასწრო, მხატვრული ღირებულების გარდა, უდიდესი მნიშვნელობა გააჩნია XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს საზოგადოებრივი, პოლიტიკური თუ კულტურული ცხოვრების შესასწავლად.

შესავალი

7.9 საზოგადოთ|საზოგადოდ L. 11 ჩვეულება|ჩვეულებაც L.13 ხანა|დრო L. 16 ხელნაწერები|წიგნები L. 17 როგორმე და< და L. ღონესაც |ღონეს L. 18 ადგილი წიგნებს |<წიგნებს L. 19 „რუსულდანიანს“| + „ვისრამიანს“ L. 21 ხელნაწერს | ხელნაწერებს L. 22 გამრავლდენ|გამრავლდნენ L. 23 აღარა | არა L. 24 ხელში|სახლშიL. 26 დროში|ცქროშიც L. 27 ყოველიფერს| ყოლიფერს L. 30 ვერავინ|ვინ L. 34 ოჩოპენტრეს | ოჩოპინტრეს L.

8.1 ერთ ფასში |ერთნაირად L. 2 სქლად გაბერილს |+ რუსთაველი აბაზად და ოჩოპინტრე ერთი-ორად. L. 3 ეხიმბება|ახამუხება L. რადგანაც|რადგან L. 4 ბეჭვდა |ბეჭვდა L. 5 უსამართლობასა|უსამართლობას L. უგუნურებას| უგუნურებას L. 7რომელიმე|რომელსამე L. გაზეთში|გაზეთის L. 12 ვაებართელა|ვეებერთელა L. 17 დაიბეჭდა ცალკე| <ცალკე L. 18 აღელვდა|ჩისე განრისხდა და აღელვდა L.20 იმ წიგნის| წიგნის L. 21 ვერაფერ|ვერავითარ

L. და თვითონ < და L. 22 ის] იმ L. მიმდევარი ვაჟბატონი [მიმდევარ ვაჟბატონს L. 22-23 საზოგადოთ]საზოგადოდ L. 23 შეადგამდა] მიადგამენ L. 24 მიუხედავად მათის გაჭირვებისა] მიუხედავად გაჭირვებისა L. ამოიღებდა] ამოიღებენ L. 25 დამზარახველი]დამძრახველი L. 28 წარსდგება]წარდგება L. 32 წელიწადები]წელიწადი L. 33 დათენებია]დასთენებია L. თვით ნაწერებში]თავის ნაწარმოებში L. 33-34 თუ ჩალის ფასად] თუ ბოლოს ჩალის ფასად L. ანგარებას]ანგრად L. 37 კიდევაც გაუდიესტ] კიდევ გაუდით L.

9.3 და აი სწორედ] აი სწორედ L. 4 საპირადოთაც] საპირადოდაც L. 7 მცოდნე და ნიჭიერი პირები] მცოდნე პირები L. < და მწერლები L. 12 გამომცემელთან]გამომცემლებთან L. 14 მანეთად]მანეთი L. დაუჟკლოთ] დაუჟკელით L. 16 თვითეულ ტომს]თვითეული ტომი L. 20 დაგიდევსთ] დაგიდევს L. ქვეყნებშია]ქვეყნებში L. 21 ფასსაც იაფს] ფასსაც დიდს არ L. 28 წაიკითხავენ]წაიკითხვენ L. კაპიკის]კაპიკის L. 32 ვისაც მართლა] და ვისაც მართლა L.

პირველი ნაწილი

ქვესათაური: პირველი ნაწილი <C.

10.4 დაბერდება] და ბერდება C. 5 წესსა] წესს C. 7 ბავშვივით] ბავშვივით (მეორდება C-ში – რედ.). 12 მიხტის] მიხლტის C. 31 ერთს] ერთ D.

11.2 1841] 1841-თი D. 5 ეჭვი] იჭვი C. ჩემს] ჩემ DC. 23 უსიამოვნება] უსიამოვნობაც (მეორდება B-ში – რედ.). 25 ვუიმე] უიმე C. 26 გამდელს] გამზდელს C. 29 მოიკითხეთ] მოიკითხეთ DC. 33 ოჯახს] ოჯახ C.

12.6 მომსვლია] მოსვლია DC. 10 ეს<D. 17 სასახლისაკენ] სახლისკენ A. 19 ჩვენს] ჩვენ C. 21 კი <C. 24 მიზეზები] მიზეზი BDC. 26 სისხლ-ხორცობა] სისხლხორცობაც C. 34 ჩემი სოფელში ~ D. 37-38 გლეხების შვილებთან ერთად] ერთად გლეხების შვილებთან C.

13.2 სცხოვრებდა] ცხოვრებდა C. 4 ამიტომაც] მიტომაც DC. 7 მახსოვრობაც] მახსოვრობა C. 9 უფანჯრ-უსარკმლო] უფანჯრო-უსარკმლო C. 12 უზარ-მაზარი] უძარმაძარი DC. 16 მიუდისთ] მიუდით DC. 18 ტრიალებენ] ტრიალობენ DC. 19 სახლის] ოთახის C. 20 ბავშვი] ბავში. 22 წლისამ+მე DC. 23 პირუტყვის] პირუტყვს C. 30 ჩუმად] ჩემით C. 31 ბამბის] ბანბის C. 32 როგორ მოხდა ეს+ მე და C.

14.10 ძიძიშვილმა] ძიძისშვილმა C. სთქვა] თქვა C. 19 ვუიმე] უიმე C. 34-35 ყმანვილი ბუნება-თანაზიარია] ყმანვილის ბუნება თანაზიარია D.

15.2 სიამოვნებით] სიამოვნობით D. 7-8 მინდვრად და ტყეში ჩემთვის] სამოთხეში შესვლა იყო და იქ დარჩენა C. 17 მცენარე და+ სხვანი C. 22 მოღრუჩუნებს] მოღრუჩუნობს D. 23 მოსდევენ] მისდევენ CD. 25 მისცვივდებიან] მიცვივდებიან BC. 36> უფრო B. უჩვენებს+ და C.

16.4 შესცვალოს] შეცვალოს D. 9 ჭკვიანად] ჭკვიანი D. 12 ბძანებით] ბრძანებთ C. 15 ისეთია] მისთანა CD. 17 ჩამოგივლით] ჩამოგივლით C. შემდეგ] შემდეგში D. 22. გამოსჭრიან] გამოჭრიან C.

17,7 შეაფერხებდენ] შეაფორხებდენ C. 17-18 ხელში ამიყვანდენ ხოლმე,

საჩუქრებს მაძლევდენ 18 და <C. 22 არა] არ C. 34 ვტრიალებდით] ვტრიალობდით C. 36 ხან მეორე კუთხიდან <BD. 12 განზრახ] განძრახ C. 22 რასაკვირველია <C. 24 მოწყენა] მოწყენილობა CD. 31 სთქვა] თქვა D. 33 მიეხვი + კი C.

19.30 სათევზაოთ] სათევზოთ D. 35 მთვარე] თვარე CD.

20.1 პატარებს] პატარაებს D. შეეყოფდი] შეეყოფით D. 5 ვუყოთ] უყოთ C. 12 მწვანე] წვანე DC. 22 მკვდარი] კვდარი DC. 29 ჩემს] ჩემ D. 34 სადილობამაც] სადილობაც C. გადაძახეს] გადაძახეს D. 37 ჩამომწკრივდენ] ჩამომწკრივდენ C.

21.1 მღვდელი] ღვდელი D.2 ვილაცამ] ვილამაც A. 13 კაკა-კუკი] კაკი-კუკი D. 16 გაცვივდენ] გაცვინდენ C. 17 სუფრის] სუფრას CD. 26 შემძვრალიყო] შემძვრალიყვნენ C. 29 სჭირს] ჭირს D. 31 მომსვლოდესო] მომსვლოდეს C. 37 ყოველ] ყველა D. იჯრაზე] იჯრაზედ C.

22.1 მოგერება] გერება D. 3 სადილობამდე] სადილობამდინ D. 11 ეკურთხებინა] ეკურთხებია C.23 ცოტა რამ] ცოტა რომ D. 25 გაუჩენია + და C. რა საჭიროა] რაღა საჭიროა BD. 29 გულ-მოდგინეთ] გულსმოდგინედ D. 31 ედვა] ედვა D.

23.8 ავასრულე] აღვასრულე C. 11 გამოჰკრეს] გამოკრეს D. 13 თავს ლაფი] თავსხლაფიო D. 19 გაცვივდენ] გაცვინდენ D. 20 აძალებდენ] აძლევდენ C. 21 მხოლოდ] მხოლოთ D. 32 ზრდილობიანად] მხიარულათ D. მხიარულად C. 34-35 დარჩნენ მხოლოდ ბატონები] მხოლოდ ბატონები დარჩნენ C. დარჩენ მხოლოდ ~ D. 36 დარჩა] დარჩენ D.

24.2 აგრილდება] აგრილდეს C. 3 ასდისო] ადისო CD. 6 გინდოდეთო] გინდოდესთო D. 10 ვიფიქრე] ვამბობ CD. 11 ყოფნა] ყოფა D. ვარგა] ვარგია. 17 შეენიშნე + რომ D. 19 „გუგუ, გუგუო“] „გუგუო“ C. 22 ვსთქვი] ვთქვი D. 26 ჩამოკიდებული] ჩამოკიდული D. 29 იატაკზე] პოლზე CD. 32 სანამ] სანამდი CD.

25.2 დაამშვიდეს + სწორი C. 23 გონება-განვითარებულმა] გონებაგანვითარებულ C.

26.1 მრისხანების] მრისხანის D.

27.24 ეძინა + აივანზე C.

28.24 ააყოლებდენ + და დაიწყებდენ C. 29 რომ] თუ D.

29.3 შეჰქნეს] შეჰქმნეს DC. კომედია] კამედია C. 4 იტირეს სუყველამ] ატირეს სუყველა C. 10 ეგებ] ეგება C. 22 ყოველიფერი] ყოველიფერი C. 29 მივიდა] მოვიდა C.

30.8 მახსოვს + მაგრამ ამას შემდეგში ვიტყვი C. მახსოვს + „ისევ მამაჩემზე უნდა ვისაუბრო, მიტომ კი არა, რომ ის მამაჩემი იყო, არა, მხოლოდ მიტომ, რომ იმდროინდელ მებატონეების სახე იყო და სანიმუშო მაგალითად მომყავს“ C. 17-18 ფოსტის უფროსი] ფოსტიმისტერი (მეორდება CD-ში რედ.). 23 გაკვირვებული] განკვირვებული CD. 34 შემოგფიცო] შემოგფიცოთ D.

31.16 მაგისი] მაგის C. 21 ღირსი] ღირს C. 31 ისეთი] ისეთის C. 32-33 შეიკავეს] მოიკავეს C.

32.2 ჭალარისათვის] ჭალარასთვის D. 7 მოუვიდოდა + ხოლმე C. 11 კულუბიაკინი] კულუბიაკინი D. 15 ამაღას] სვიტას CD. 17 თავად-აზნაურთა-განი] თავადაზნაურებთაგანი CD.

არ იბეჭდებოდა სხვა გამოცემებში და C-ს მიხედვით თხუთმეტომეულის VII ტომში აღდგენილია შემდეგი ადგილი: 32.22-36 „ეს ყველას ეწყინა, მაგრამ კრინტი ვერავინ დასძრა. თავჩალუნული მიჰყვებოდნენ დიდხანს. ბოლოს შენიშნეს, შორს, რომ ერთი დონის ყაზახი რუსი მოდიოდა ცხენით. მამაჩემი დანინაურდა და რომ დაუახლოვდა ყაზახ რუსს, ჩამოხტა ცხენიდან და მიიმედა თავყვანი სცა. ეს სუყველამ დაინახა. კულუბიაკინმა წარბი შეიკრა და გამოიკითხა: თუ რად ჩაიღინა როსტომმა მაგისთანა უსაქციელობაო. მამაჩემმა უპასუხა:

– „რუსი გახლდათ და პატივი არ მეცაო?

– კი მაგრამ თავადიშვილს როგორ გეკადრება დონის ყაზახის წინ თავის მოხრაო, განა ვერ შეატყე, რომ უბრალო ვინმე იყოო?

– როგორ არაო. მაგრამ შეიძლება ერთი ათი წლის იქით დიდი კაცი გახდეს და მეც მომადლიერებული მეყოლება, ხომ მოგეხსენებათ, წინწაძლოლილი საქმე, ხანდახან კაცს კეთილად გამოადგებაო“.

კულუბიაკინი დაფიქრდა, გაიცინა და ბრძანა, რომ სატუსალოში გასაგზავნი უკანვე დაებრუნებინათ“ C.

33.4 აბა] აბა DC. 16 მოჭადრაკეთა] მოჭადრაკების CD. 20 უგდეთ] უგდე D. 30 ჭადრაკი და + სხვა ამგვარი CD. 36 ყოფილიყო] ყოფილიყოს CD.

34.2 დედაჩემის] დედიჩემის C. 4 არავინ] აღარავინ C. 10 რომ თავის] რომ მის C. 14 ეს ამბავი + არავის CD. მოსწონდათ] მოსწონდა D. 20 და <C. ვუყოთ] უყოთ C. 22 მაგრე] მანგრე (ხშირად მეორდება D-ში რედ.). 33 კილოთიც] კილოთითაც C. 37 ჰგმობდა] გმობდა + ხოლმე C.

35.2 ქრისტე] ქრისტეც D. 4 ლაფა + ვინ C. 8 ვისა და + ამ D. 21 რამ] რამე C. 24 ცუდი] ცუდის C. 31 იყო <C. 37 მის] მათ C.

36.25 უწოდებენ] ეძახიან CD, 28-29 არ ექნებოდა] არ ყოფილიყო C. 30 რასაკვირველია] რასაკვირელია C. 33 აშენდა] შენდება C. 34 ტიტველი] ტიტველა CD.

37.8 ეგებ] ეგება CD. ვინმემ] ვინმე C. 12 ძველთაგანვე] ძველთაგანვე C. 13 მიაჩნდათ + ამ ბატონ-ყმობაზე შემდეგ მოვილაპარაკებთ C. 16 გადაეხდევენებინათ] გადაეხდევენებიათ C. 23 შუაზე] შუა C. 24 ბეგარას + ეს C. 25 რომ რამდენჯერმე] რო რამოდენჯერმე CD. 29 ჩვენს] ჩვენ C. 33 სამსახურისათვის + კი C. 35 და <C.

38.24 ოფშკვითელი] ოფშკვითელი CD. 30 სიკვდილის] სიკვდილს C. წინ] წინათ CD.

39.15-16 და<C. 34 მიუგზავნა] მოუგზავნა C. 17 გნებავთ] გნებავს C. 22 კალიასავით] კალიასებ CD. 34 შეიკაზმენ] შეეკაზმენ CD. 37 მათზე] იმაზე C.

40.3 თქვენს] თქვენ C. 4-5 გაგვამეტებებთ] გაგვამეტებებთ C. 10 გასცემს] გაცემს CD. 12] ეს CD. 18 სანიშნოდ] სანიშნოდ C. 26 შეჰკრიბეს] შეკრიბეს CD. 29 დარბაისელ] დარბაისელს C. 32 აროზგვინებს + რუსულად C.

41.3 სამუშაოდ] სამუდამოდ BD. 5 მოსჭრა] მოჭრა CD.

42.3 კაცისა] კაცის D. 15 შელის] შველის C. 20 ჰკითხულობდა] კითხულობდა D. 21 წასცდეს-რა] წაცდეს-რა D. 25 იდგა + ხოლმე C. 26-27 მოხერხებული და ნიჭიერი] მოხერხებულია და ნიჭიერი CD. 29 სთქვი] სთქვი C. 34 დედაც] დედამაც C. 37 აქამდო] აქამდე D. გაატანინა] გადაატანინა C.

43.2 დიდის] დიდი D. 25 გაემხდარიყავი] გაემხდარიყავი D.

44.5 მეფიქრებოდა-რა + და C. 19 რამდენსამე] რამოდენიმე C. 25 ერთ წამს] ერთი წამი CD. ახირებულად] სიხარულით CD. 32 წლამდე] წლამდე D.

45.5 „სტუმრობიას“] სტუმრობიაში C. 27 ამოგვსვლოდა] გამოგვსვლოდა C. 35 „აღდგომას სულწასულობით მოველოდით.. მას უკან ნახევარმა საუკუნემ გაიარა, მაგრამ დღესაც“ <A.

46.7 ბედავდენ] ხედავდენ D. ხედავდენ C. 11 სამოახლოში] სამუახლოში C. 20 გადავნი-გადმოვნი] გადავნი-გადმოვნი CD. 23 დავაპირე + და მოვინდომე CD დავაცდინე] გადავაცდინე C. 36 მივიჭერი + და D.

47.15 მოვავროვე] მოვავროვეთ D. დავიდვეი] დავადვეი C. 21 იმ ხანებში] ამ ხანებში D.

48.1 გვაქცევდენ] გვაქცევენ CD. 7 მოვდგომივარ და გარეთაც ბევრჯერ <A. და <C. 27 გასცემდა] გაცემდა D. 33 მოგიმორებია] მოგიგერებია D. მოგიგერებია C.

49.17 ისე გამაგულადა და გამაუშიშარა ~ გამაგულადა და ისე გამაუშიშარა C. 31 დროს] დღეს CD. 35 ასტეხეს] ატეხეს D. 37 აიჩოქენ] აიჭოქენ CD.

50.17 საყდართან] სახტართან CD. 25 გაკვეხებულიყო] გაკვეხებულიყო D. 29 ნაუხდენსო + და ჭიას გაუჩენსო C.

51.2 მაგრამ + რადგანაც C. 4 იარეთ-მეთქი] იარეთ-თქვა C. 5 მომდიოდა + და C. 7 რომ + მე D. 21 გავბერავდი + გავახმობდი და C. 27 მიჰკარებია] მიკარებია D. 29 თავიც] თავი D. 34 ახალწელიწადს + და ნათლილებას, მერე გამხადეს CD.

52.3 ქუსლზე] მუხლზე CD. 4 ეშველა-რა] მშველა D. 13. საკითხავებიც] საკითხებიც C. 17 ითამაშესო] ათამაშესო C. 18 თვითონაც] თითონაც D. 26 მიჩვენა + და C. 28 მაგრამ რალა გაეწყობოდა <C.

53.5 როცა + სულ D9 საათამდე] საათამდე D. 14 კითხვა] კითხვაც D. 34 ტკბილის] ტკბილი D.

54.12 იყვირა] ბძანა D. 34 ზედამხედველები] ზედამხედველები D.

55.2 ცემა-ტყეპაზე კი + ისე D. 18 დირექტორმა] ინსპექტორმა D. 19-20 სწავლა რომ გათავდა] კლასი რომ გამოვიდა D. 23 იყო + იმ D.

58.14 ხმარობსო] ხმარობს D. 17 მიზეზიაო] მიზეზია D. მიმიხმო] მომიხმო D.

59.3 მიივლ-მოივლიან] მოივლ-მიივლიან D.

60.1 ანგარიში არითმეტიკა D. 18 გამოიღვიძოსო გამოვალვიძოვო D.
 61.27 გამოვიდოდი გამოვიდოდა D. 29 წრთენინდენწრთენინდენ D.
 62.3 ყველა მაშინდელი მასწავლებლები ~ მაშინდელი მასწავლებლები ყველა D.
 63.7 ჯერ <D. 14 ჩუმად ჩემით D. 17 ვერ ვეღარ D. 28 დამაგვიანდეს-მეთქი დაგვინახოს-მეთქი D.
 64.2 ისეთი ისე D. 35 შემდეგ კი <D.
 65.4 გაგვეგებოდა-რა <D. 32 დავინყე + ჩემი სიცილის ბრალი-მეთქი D. 33 წამოდგა + ზეზე D.
 67.2 მოაგდო მიაგდო D. 36 დავწერ დავანერ D.
 68.13 თამაში თამაშა D. 14 „ტრეპაკა“ ტრიპაკა“ D. 20 ძველ დროში+ საფრანგეთში და D. 23 თუ რომ D. 26 გაგაფუჭოსთ გაგაფუჭოს D. 32 ფრანგულის ფრანგულის D.
 69.9 ქვეყნისათვის კონრადივით <D. 10 ეს<D. 12 სამსახური? + უნდა D. გავხდები გამხდარიყავი D. 21 მყოფობის ყოფობის D.
 70.37 თავადს კნიაზს D. 32 თუმანიშვილისა თუმანიშვილის D.
 74.19 მიჰქონდა მოჰქონდათ D.
 76.2 სხვების თათრის D. „წავიდნო + და მცხეთა ბორჩალოდ გადაგიქციესო!“ D. 6 გაყიდა გაჰყიდა CD. 9 მომიბრუნდა + მე D.
 77.23 თურმე უფრო ადრე მიმელოდა უფრო ადრე, თურმე მიმელოდა D.
 78.3 ლენერლის ლენარლის D. 15 და + მისი D. 37 მინც იმანაც D.
 80.21-22 „გაუზიარე მას, რა განზრახვა მქონდა“. A-ში ეს ადგილი დამ-ახინჯებული იყო ცენზურული პირობების გამო და ჩვენ აღვადგინეთ D-ს მიხედვით: „გაუზიარე მას, თუ რა იდუმალი განზრახვა მქონდა“. 23 რომ მომისმინა ეს რომ ვსთქვი D. 30-31 ორ-სამ თვეს კი ორ თვეს კი D.

მეორე ნაწილი

81.7 სცდილობდენ სცდილობდენ E. ებრძოდენ ებრძოდენ E. 14 დაძინება დამონება E. 17 რალაი კი + ერთხელე A. 23 „ებრძოდა“-ს შემდეგ A-ში დაუნერია ავტორს „ბრძოლა“ და გადაუხაზავს. 26 კოპნიობას კოპნიობას E. 27 „გარეგანი“-ს შემდეგ A-ში ავტორს დაუნერია „უნმინდურობით“, გადაუხაზავს და დაუნერია „უყურადღებობით“. 34 A-ში წერებულა „აზრის“, ავტორს გადაუხაზავს „ს“ და მის ნაცვლად დაუნერია „თ“.
 82.2 A-ში წერებულა „ცხოვრებისათვის“, ავტორს გადაუხაზავს და წაუნერია „ხელოვნებისათვის“; 3 ცხოვრებისათვის ცხოვრებისათვის E. 4 მხატვრობა მხატვრობა A.6 ნაკლე ნაკლებ E. 9 ტოლსტოვი ტოლსტოვი E.10 უკიდურესობაში უკიდურესობაში E.17 იმავე იმავე E.31 საზოგადოებისათვის საზოგადოებისათვის E.
 83.9 მქონდა მქონდა E. 11 A-ში წერებულა „ერთბაშად“, ავტორს „ბაშად“ გადაუხაზავს და წაუნერია „თავად“. 21 მიბძანა მიბრძანა E. 35 ნაკლებ ნაკლებ E.

84.12 ტყვილა ტყვილად E.
 85.16 მანამდი მანამდინ E.20 დ, ბ-ძეც და ნ.-ძეც E.A-ში წერებულა „ბაქრადეც“, ავტორს გადაუხაზავს და გვერდზე მიუნერია „ბ...ძეც“, ამხანაგებთან ამხანაგებთან E.21 ჰხვესო ჰხვეს E. უ. ი. ს-ვი ს-ვ-მა E. 22 შეზიადლა შეზიადლა E; დ. ნი-ძის დ. ვ-ძის E.30 ქართლებმა ქართველებმა E.
 86.3 იმ ხანებში მოხდა + პირველი E. არეულობა არეულება E. 14 კნეაჟნა კნეაჟნა E. 16 ვეახელი ვეახელი E. 18 ქმრისგან ქმრისგან E.22 დერექტორად დერექტორად E. 26 თვითქოს თვითქოს E.
 87.1 საქმროო საქმროო E.16 ათას ათასს E.19 იქ აქ E. 20 კნეაჟნა კნეაჟნა E. მოვიდა შემოვიდა E. 24 ბაზილევსკი ბაზილევსკია E. 37 დიდ ხარჯს დიდ ხარჯს E.
 88.5 A-ში წერებულა: „აქამდი, რომ იძულებული გავხდი“, რაც გადაუხაზავს ავტორს („იძულებული გავხდი“ AE-ში აღუდგენია ავტორს – რედ.). 34 გაფლანგა! + წააგოვო A.
 89.5 A-ში წერებულა „კუდს იქ“ – „იქ“ გადაუხაზავს ავტორს; თავისთვის თავისთვის E.18 მაღლიდან მაღლიდამ E. 34 გამოჰხატა გამოხატა E.36-37 სანოლ-სახურავსო სანოლ-სახურავს E.
 90.2 გამემძროს გამომეღოს E. 7 ეგებ ეგება E. 9 გამომიჩნდენ გამომიჩნდენ E. 13 მისის მისი E. მოწყობილობით მოწყობილებით E.A-ში წერებულა „მისის მოწყობებით“, გადამწერს გადაუხაზავს „მოწყობებით“ და დაუნერია „მოწყობილობით“.14 საჭმლით და სასმლით საჭმელით და სასმელით E.32 ჩავჰკიდებდი ჩავკიდებდი E. 35 ჭკუიანმა ჭკუიანმა E.
 91.7 ვჰყოფ ვყოფ E.33 არც დებს არც ნიკოლაძის E.
 92.4 ინტელიგენტური ინტელიგენტური E. 10 ინტელიგენტური ინტელიგენტური E. 15 მაქ-მეთქი მაქვს-მეთქი E.21 ივანე კერესელიძე <F. 22 „დროების“ „დროებს“ F. 28 ბარიათინსკის ბარიათინსკის F.31 კიდევ კიდევ F. 35 გაუმართავდა გაუმართადა F.
 93.3 შევიდოდა შეხედავდა B. 8 ცხელი მცხელი B. 9 მოგნონს მოუნონო B. 10 ძვირად ძვირი B. 13 ყოველიფერში ყოლიფერში AB. 18 შემომხედა შემომხედა B; მოიფრთხნა მოიფრთხნა B. 22 დახამხამებაში დახამხამებაში B. 35 ერისთვის ერისთვის B. მოინდომეს მოინდომეს B. 37 გიმნაზიაში გემნაზიაში AB.
 94.2 სემინარიაში სემენარიაში B. 3 დედამისს + კი B. გაათავაო გაათავაო B. 7 ჟურნალსო ჟურნალსაო B. 15 აწერა აწერა B. 16-17 B-ში „ჩავალ ჩამიხარია“-ს შემდეგ წერებულა: „ამას გომბორის ასავალ-ჩასავალზე“ და გადაუხაზავს. 19 ალექსანდრე ორბელიანი <B, 25 მნახველი მკითხველი B; გამგონე და + დიდი B. 28 მთავარმართებლად მთავარმართებლად B. 30 მოუნერია მიუნერია B.
 95.1 წინეთაც მერეც AB. 4 მარტოკა მარტვა B. 8 ველარას ველარ აბ. 10 რალასაც რალაცას B. 12 დაიჭირა დააჭერია C. 15 სიკვდილს სიკ-

დილს B. დაკვრაში] დაკვრაში B. 19 მოკვდა] მოკდა B. ნანერი] ნანერები B. 21 B-ში წერებულა „იქმნენ“ და „მ“ გადაუხაზავს. 22 ცისკრის თანამშრომლები <B. 25 პოეტ რაფიელ ერისთავის და] პოეტი რაფიელ ერისთავი A. 27 ქერელი] ქართველი AB. 28 ანტონ] ამტონ B. 29 (დავით) გ. დადიანი B. ქართლელი] ქართველი B. გრიგოლ] გრიგოლი B. 30 გადმოქართულებისა] გადმოქართულების B. 34 ლავრენტი] ლარენტი B.

96.4 მოინდომა] მოიმდომა B. სადგომამდის] სადგომამდი B. 6 მაქეს] მაქ B. 7 სოლომონ] სოლომან B. მეჯღანუაშვილის] მეჯღანაშვილის B. 22 გიორგი წერეთელი] < B 28 გაგზავნეს] გაუგზავნეს B. 29 ტიპოგრაფიის] ტიპოგრაფიას B.

97.3 ჩინოვნიკობის] ჩინოვნიკობას B. ყველაფერზედ] ყველიფერზე B. 11 ტყობილობდა-მეთქი + და B. 18 იმ გიორგით] ის გიორგი B; ჩემზე] ჩემზედ B. 19 იყო] დარჩა B. 24 რომელიც] რომელსაც B; 25 პირდაპირი] პირდაპირ B. 29 მგზავრის] მოგზაურის B. 34. სერგეი მესხი <B.

98.5 გუბერნატორის] ღრუბენატორის B. კანცელარიაში] კანცელია-რიაში B. 9 გ. წერეთლის] გ. წერეთელის B. რადგანაც ის ~B. 10 ს. მელიქოვის] ს, მელიქოვანს B. 14 გადაიტანა] გადაიტანია B. 18 გაამხიარულებდა] გაამხიარულებდა B. 19 B-ში წერებულა: „სიცილი იცოდა ხოლმე“, – „ხოლმე“ გადაუხაზავს. იმდენს] იმდენ AB. 20 თუმცა] თუმც B. 21 მოკვდა] მოკდა B. 23 სიმხნევს] სიმხნეს B. 24 იყრიდა] იყრიდენ B. 25 ექცეოდა] ექცევოდა + და B; მოღვაწეობდა] დამნიფდა B. 28 ნიკო ნიკოლაძე<B. 31 მაგრამ] მარამ B.

99.2 საწვრილმანო] საწვრიმალნო B. 3 ჰქონდა] ქონდა B. 12 B-ში წერე-ბულა: „ბოლოს კი როგორც თქვენი“, – „თქვენი“ გადახაზულია; 15 როგორც მატერიალურად] როგორც მატელიალურად B. 30 უკიდურესობაში] უკი-დურებაში AB. 31 თუმცა] თუმც B. 33 შეგვხვდება] შეგვხვდება B.

100.1 ალექსანდრე ყაზბეგი <B. 2 ვიცნობდი] ვიცნობდით B. 6 ბავშვო-ბაშივე] ბავშობაშივე B. 10 B-ში წერებულა: „ჩაიყრიდა ხელში“, – „ხელში“ გადახაზულია და წანერილია: „ჯიბაში“. ჯიბეში] ჯიბაში B. 11 გადაუყრიდა] გადაყრიდა B. 13 აწმენდინებს] აწმენდინებს B. 15 შემოდისო] შემოდის B. 22 იქ] აქ B. 24 ვკითხე] ვკითხე B. 18 ხომ] რომ B.

101.1 დავათვალიერე] დავამთვალიერე B. 5 ახირებულობისა + იმ ხანებში B. 8 მაკლდა] მოკვდა B. 11 მსახიობებში] მსახიობში B. 14 ვისთვისაც + რამე B. 17 ლენერლის] ლენარლის B. 28 მოაგროვა] მოამგროვა B. 35 თავის <E. ბნელაში ფეხებზე ხელი მუსვა ვილაცამ ~ ბნელაში ვილაცამ ფეხებზე ხელი მოუსვა B.

102.6 იქ] აქ B. 18 ჰომპიტალში] ომპიტალში B. 19 მის] მისს B. 22 B-ში „კარეტა კარეტაზე“ ავტორს გადაუხაზავს და წაუნერია: „ეკიპაჟი ეკიპაზე“. გაბმული] გადაბმული B. 27 ჰომპიტალში] ლომპიტალში B. ყაზ-ბეგი] კაზბეგი B. 32 დიდბუნებოვან] დიდბუნოვან AB.

103.4 თანამედროვეთა] თანამედროეთა B. 5 ერთხანს] ერთხანს B. 6 წარ-მოითქვა] წამოითქვა B. 22 მაგრამ + საპირადოდ B. 35 დაამხო] დაამხო B.

107.11 იკისრებთ] იკისრებ B. 16 მივაშურე + პირდაპირ B. ლოლობერ-იქს] ლოლაბერიქს B. 22 ოთხასი] სამასი B. 34 შორიდან] შორედან B. 35 ჩაუვარდა] ჩაუარდა B.

108.7 იდეურად] იდეიურად B. 10 მოიტანს და + მის B. 19 დაწესებუ-ლებს] დაწესებულებებს B. 22 დაწესებულება] დაწესებულობა B.

8.16-17 „თამარ ცბიერი“ რომ დაიბეჭდა..“ – აკაკის დრამატული პოემა „თამარ ცბიერი“ ნიკო დიასამიძემ ცალკე წიგნად გამოსცა 1886 წელს (ცენ-ზორს ვიზა 1885 წლის 12 დეკემბერს აქვს გაცემული). ეს ამ ნაწარმოების პირველი სრული პუბლიკაცია იყო, თუმცა მანამდე გაზ. „დროებაში“ დაიბე-ჭდა ერთი სცენა (ვრცლად იხ.: ჯ. გაბოძე, აკაკის თხზულებათა გამოცე-მები, თბ., 2009, გვ. 76-79).

8.17-18 „ერთმა რედაქტორმა, რომელიც იმავე დროს ნაფიცი ვეჟილიც იყო, იუცხოვა“ – აკაკიმ „ჩემი თავგადასავლის“ შესავალი გაზეთ „ივერი-აშიც“ გამოაქვეყნა („ივერია, 1903, №230), რასაც ცოტა არ იყოს, უსიამოვნო ინციდენტი მოჰყვა: ალექსანდრე ჭყონიამ საკუთარ თავზე მიიღო პოეტის ეს რეპლიკა და აკაკის განმარტება მოსთხოვა: „რადგანაც, ერთის მხრით, მე არასოდეს მიკიჟინებია არც თქვენთვის და არც თქვენის რომელიმე წიგ-ნის გამომცემლობისთვის წიგნის სიძვირე, და, მეორეს მხრით, კი ქართვე-ლებში რედაქტორი და იმავე დროს ნაფიცი ვეჟილი ერთადერთი გახლავარ, იძულებული ვარ უმორჩილესად გთხოვოთ მაცნობოთ, მე გყავდით თუ არა მხედველობაში, როცა ბრძანებდით ზემოხსენებულ რედაქტორ ნაფიც ვეჟ-ილზე“. აკაკიმ განუმარტა, რომ გულისხმობდა გაზ. „Новое Обозрение“-ში დაბეჭდილ რეცენზიას „თამარ-ცბიერზე“, რომელიც დავით კეზელმა დავით სოსლანის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა (დაწვრილებით იხ.: თსკ, ტ. XV, გვ. 271). ალექსანდრე ჭყონიამ საჭიროდ მიიჩნია, პოეტის განმარტება გაზეთში გამოაქვეყნებინა (იხ.:ალ. ჭყონიას „წერილი რედაქციის მიმართ“, „ივერია“, 1903, №234), რათა საზოგადოება დაერწმუნებია, რომ „ჩემი თავგადასავ-ლის“ შესავალში მასზე არ ყოფილა საუბარი.

ჭყონია ალექსანდრე (1855-1907) – იურისტი, პუბლიცისტი, ჟურნალ-ისტი. საქართველოს ისტორიის მკვლევარი. „ქმნ.-კგ“ საზოგადოების გამ-გეობის წევრი. ჟ. „მოამბეს“ რედაქტორი 1894-1905 წლებში. შემდეგ რედაქ-ტორობდა „ცნობის ფურცელს“.

12.18 „ძიძიობა და ყმანვილის სოფელში გაბარება ისტორიული ჩვეულება იყო.“ -აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავლის“ ამ ეპიზოდის საფუძველზე საინტერესო დაკვირვებას გვთავაზობს ქართული ფსიქო-ლოგოკოსმოსის შესახებ ბულგარელი ფილოსოფოსი და სოციოლოგი გიორგი გაჩევი (იხ.: გაჩევი, გ., რუსული ეროსი, აკაკის კრებული II, თსუ, 2005, გვ.498).

12.34 „არ შემიძლია არ გამოვტყდე, რომ თუკი რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალობით, რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული.“ – მკვლევარმა მიხ. ქურდიანმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ

აკაკი სრულიად განსხვავებულ შეფასებას აძლევს ერთსა და იმავე ფაქტს – სოფელში გაძიადებას – „ჩემი თავგადასავლის“ პროზაულ და გალექსილ ვერსიებში. მეცნიერის აზრით, ეს იმ ფსიქოლოგიური ტრავმის ბრალია, რომელიც პოეტმა ადრეულ სიყრმეში მიიღო (იხ.: ქურდიანი, მის., ცნობიერი და არაცნობიერი აკაკი წერეთლის პროზასა და პოეზიაში (აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავლის“ პროზაული და პოეტური ვერსიების მაგალითზე), აკაკის კრებული, II, თსუ, 2005, გვ. 97-102).

13.32. „ჩემი ძიძიშვილი“ – იგულისხმება აკაკის ბავშვობის მეგობარი და მასთან თანშეზრდილი ამბაკო ყანჩაველი. იგი ახალგაზრდა გარდაიცვალა. (იხ. გ. აბზიანიძე, ქართველი კლასიკოსები, 1950 წ., გვ. 188).

17.9. „იტყოდა ხოლმე ჩემი ძიძა...“ –სავეანის მკვიდრის, სიმონ სადუნიშვილის ქალიშვილი მანო, ფარსადან ყანჩაველის მეუღლე. იგი სოფ. სავეანეში ქართლიდან გადმოსახლებულა.

მანოს ოჯახში იზრდებოდა მისი ძმის, კიკოლას, პატარა ვაჟი აბელი, რომელიც აკაკიზე რამდენიმე წლით უფროსი ყოფილა. აბელ სადუნიშვილმა იცოცხლა 104 წელი, იგი მოესწრო აკაკის ასი წლის იუბილეს (გარდაიცვალა 1940 წლის ნოემბერში). აბელ სადუნიშვილის თქმით (მისი საუბარი ჩანერილია 1939 წ. იხ.: „ლიტ. მატიანე“, № 3-4), ძიძიშვილებს 1908 წელს პოეტ-სათვის იუბილზე მიურთმევიათ მისივე აკვანი წარწერით:

„შენი ვარსკვლავი სხვა არის, ბედმა გიცინაო,
იავ, ნანა, ვარდო, ნანა, იავნანინაო“
სოფ. სავეანე.

ეს აკვანი ამჟამად დაცულია სხვიტორში, აკაკის მუზეუმში.

24.32. „ჩემმა უფროსმა დამ“ – იგულისხმება აკაკის უფროსი და ანა (1830–1920). იგი გარდაცვალებამდე მამისეულ სახლში ცხოვრობდა, არ გათხოვილა. ენოდა შინაურ მკურნალობას, რომელიც დედისგან შეისწავლა. მან მეტად საინტერესო მოგონებანი დაგვიტოვა აკაკის ბავშვობის შესახებ და შემოგვინახა პოეტის ადრინდელი შემოქმედების ნიმუშები.

24.34 „დედაჩემი დიდი ძველებური ოჯახის ასული იყო...“ – აკაკის დედა ეკატერინე (1808–1885) სოლომონ პირველის ასულის, ბატონიშვილ დარეჯანის შვილიშვილი იყო. მამა ეკატერინესი, ივანე აბაშიძე, ცნობილია, როგორც ერთი მეთაურთაგანი 1819 წ. იმერეთში საეკლესიო „რეფორმების“ ნიადაგზე აღმოცენებული აჯანყებისა. საგულისხმოა ის გარემოება, რომ პეტერბურგიდან გამოგზავნილ წერილებში ახალგაზრდა პოეტი ხშირად თავის ლიტერატურულ საქმეებზეც კი ესაუბრება მას. ეკატერინე კი, თავის მხრივ, სტუდენტ შვილს წიგნების შეძენასა და გამოგზავნასაც ავალებს (იხ.: ლ. ასათიანი, ცხოვრება აკაკი წერეთლისა, თბ., 1965, გვ. 46–47), პოეტის დედის შესახებ საყურადღებო ბიოგრაფიული ცნობებია მოცემული აკაკის ძმის, დავით წერეთლის ვრცელ სიტყვაში, რომელიც მან დედის დაკრძალვაზე წარმოთქვა. დარჩენილია ამ სიტყვის დედანი, რომელიც აკაკის ბიოგრაფიულ მასალებთან ერთად, გამოქვეყნდა 1850 წელს (იხ.: გ. აბზიანიძე, ქართველი კლასიკოსები, თბ., 1950, გვ. 194-197).

25.7 [ივანე] აბაშიძის ცოლი – ელისაბედ სვიმონის ასული გურიელი-აბაშიძე.

25.8-9 „ტყვეები, გარდა დარეჯან ბატონიშვილის ერთი უფროსი ვაჟისა, უკან დააბრუნეს გზიდან..“ – სინამდვილეში არც დარეჯან ბატონიშვილი დაუბრუნებიათ. იგი გადაასახლეს ვორონეჟში, შემდეგ კი – პენზაში. სოცო-ცხლის ბოლომდე ცხოვრობდა მოსკოვში.

დარეჯან ბატონიშვილი (1750-1827) – პოლიტიკური მოღვაწე, პოეტი, იმერეთის მეფის, სოლომონ I-ის ერთადერთი ასული, თავად ქაიხოსრო აბაშიძის მეუღლე. თავგანწირვით ებრძოდა რუსეთის აგრესიას და ამ ბრძოლას შესწირა მეუღლე და ვაჟიშვილები. გარდაიცვალა გადასახლებაში.

26.18 „სულ სხვა ბუნების, მიმართულებისა და ხასიათის იყო მამაჩემი...“ – „აკაკის მამა, თავადი როსტომ წერეთელი (1802–1876) ერთადერთი შვილი იყო თავისი მშობლების – მეღვინეთუხუცეს როსტომ წერეთლის და მისი მეუღლის, აბაშიძის ასულის ანასი. ახალგაზრდობაში როსტომს მონაწილეობა მიუღია დაღესტნელების წინააღმდეგ ბრძოლაში. იგი დაჯილდოვდა წმ. გიორგის ჯვრით, რომელსაც როსტომი დიდი სიამაყით ატარებდა.

როსტომი ორჯერ ყოფილა დაქორწინებული. პირველად 1825 წ. მას ცოლად შეურთავს ქართლელი მემამულის, თავად ესტატე ციციშვილის ასული ნინო, რომელიც, სამწუხაროდ, მშობიარობას გადაჰყოლია. 1828 წ. როსტომი მეორედ დაქორწინდა.

1846 წ. მთავრობამ ქუთაისში დააარსა ე. წ. „იმერეთისა და გურიის თავადაზნაურობის უფლებათა გამრჩევი კომისია“, რომლის წევრად დაინიშნა როსტომ წერეთელიც. სწორედ ამ კომისიაში მუშაობისათვის მიუღია კოლეგიის „სოვეტნიკის“ ჩინი“ (იხ.: ლ. ასათიანი, ცხოვრება აკაკი წერეთლისა, გვ. 32–44). როსტომ წერეთელზე საინტერესო ცნობებია დაცული გერმანელი ბუნებისმეტყველის, ალ. პეტცოლდის წიგნში „კავკასია“.

26.22 „ბიძებიც გადავარდნილი ყოფილან, მეფე სოლომონს ხლებიან თან..“ – იმერეთის მეფე სოლომონ II (გამეფებამდე დავით არჩილის ძე) გენერალმა ტორმასოვმა 1810 წელს ვითომდა მოლაპარაკების მიზნით მიიტყუა და დააპატიმრა. ერთგული მსახურის დახმარებით მეფემ ტყვეობას თავი დააღწია და ახალციხეს შეაფარა თავი. გაპარვისას მას ახლდნენ ქაიხოსრო, როსტომ და სვიმონ წერეთლები.

26.26 „...ძელქვის პატარა სახლი გიდგიათ..“ – ძელქვა თელისებრთა ოჯახის ფოთლოვანი მცენარეა. მისი მერქანი ძალზე ძვირფასია, რადგან გამოირჩევა გამძლეობითა და ტენისადმი მედეგობით.

26.30. ზურაბ წერეთელი – (1747–1823) იმერეთის სამეფოს ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ფეოდალი. სოლომონ I-ის დროს, 1778 წ. მიიღო სახლთუხუცესის თანამდებობა. სოლომონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ (1784 წ. 23 აპრილი) სამეფო ტახტის პრეტენდენტებს შორის გაჩაღებულ ბრძოლასა და პოლიტიკურ ინტრიგებთან დაკავშირებით, ზურაბ წერეთელს ეს

თანამდებობა ორჯერ ჩამოართვეს (ჯერ დავით გიორგის ძემ და შემდეგ როსტომ ნიჭარაძემ), მაგრამ 1807 წელს ზურაბმა შესძლო თავის ერთგულებაში სოლომონ II-ის დარწმუნება და პოსტის დაბრუნება. 1811 წელს მას გენერალ-მაიორობა ებოძა.

წყაროებში ზურაბ წერეთელი იწოდება იმერეთის „პირველ კაცად“, „უბრწყინვალეს და დიდებულ თავადად“. XIX ს-ის დამდეგისთვის ზურაბ წერეთელი 1000 კომლ ყმას ფლობდა. მას სახლთუხუცესის თანამდებობა ეპყრა იმერეთში რუსული მმართველობის სისტემის დამყარებამდე. ზურაბ წერეთელი ერთ-ერთი პერსონაჟია აკაკის პოემისა „კიკოლას ნაამბობი“.

26.36 მოზდოკი – ქალაქი ამჟამინდელი ჩრდილოეთ ოსეთის ტერიტორიაზე. მოზდოკი კავკასიის მეფისნაცვლის „სამფლობელოს“ უკიდურესი ჩრდილოეთი წერტილი იყო და საგანგებოდ გამაგრებულ სამხედრო პუნქტს წარმოადგენდა.

29.14 „ჩვენ ხუთნი და-ძმანი ვიყავით“ – როსტომ წერეთელმა და ეკატერინე აბაშიძემ ხუთი შვილი გაზარდეს: ანა, დავითი, იასონი (ილიკო), აკაკი და მავრა (მატა), თუმცა მათ კიდევ ორი შვილი ჰყავდათ – სოფიო და აბო – რომლებიც მცირეწლოვნები გარდაიცვალნენ.

29.29 „ერთხელ გენერალ-გუბერნატორმა გაგარინმა დაიბარა...“ – გაგარინი, ალექსანდრე ივანეს ძე 1850 წელს დაინიშნა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორად. იგი 1857 წელს მოკლა სვანეთის მთავარმა მურზაყან (კონსტანტინე) დადეშქელიანმა. ამ შემთხვევას აკაკიმ უძღვნა ლექსი „მურზაყან შავსევიანი“ (იხ.: ხსენებული ლექსის კომენტარი, წერეთელი, აკ., თსკ (ოცტომად), ტ. II, თბ., 2011, გვ. 474-475).

30.9-10 „ჩემ ძმას გადაელო თავისი სახე და გამოეგზავნა...“ – იგულისხმება აკაკის უფროსი ძმა იასონი (1837–1873), რომელსაც ოჯახში ილიკოს ეძახდნენ. იგი ქუთაისის გიმნაზიის მეექვსე კლასიდან გამოვიდა და 1857 წელს გამწესდა იმპერატორის მხლებელ ჯარის ნაწილში, რომელსაც „კანვოი“ ეწოდებოდა.

30.24-25 კანვოი – რუსული არმიის ელიტური ნაწილი, რომელსაც სამეფო ოჯახის დაცვა ეკისრებოდა. საიმპერატორო კანვოის ისტორია 1811 წლიდან იწყება. თავდაპირველად კანვოელები მხოლოდ კაზაკები იყვნენ, შემდეგ მის შემადგენლობაში ყველა ეროვნების რჩეულ მებრძოლს შეხვედებოდათ. ქართული ქვედანაყოფი მხოლოდ 1856 წელს შეიქმნა. კანვოიმ არსებობა თებერვლის რევილუციის შემდეგ შეწყვიტა.

32.11 კულეზიაკინი – კოლუზიაკინი ნიკოლოზ (1810-1868), სენატორი. 1855–57 წლებში ქუთაისის გუბერნიისა და სამეგრელოს მმართველი. 1859–61 წწ. ერევნის გუბერნატორად იყო წარგზავნილი, 1861–63 წლებში კი ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ადგილი ეჭირა. სოცოცხლის ბოლო წლები გაატარა მოსკოვში და ჩაბმული იყო ვლ. ოდოევსკის ლიტერატურულ წრეში.

33.2. გენერალ-გუბერნატორი გ. ერისთავი – ერისთავი, გიორგი რომანის ძე (1812-1891) საზოგადო მოღვაწე, 1832 წლის შეთქმულების წევრი.

რუსეთის არმიის კავალერიის გენერალი. სამხედრო სამსახური დაიწყო 1829 წ. ფილიანდიის პოლკში. 1858 წ. მიიღო გენერალ-ლეიტენანტის წოდება და დანიშნულ იქნა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორად (АКТЫ... ტ. X, გვ. XXXIV) 1858-1861 წწ. ერთხანს კავკასიის ხაზის კაზაკთა ჯარის ატამანი იყო, ამიტომ თანამედროვენი სიცოცხლის ბოლომდე მეტსახელად „ატამანს“ ეძახდნენ.

38.23 ნესტორ წერეთელი – (გარდ. 1883) ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლი 1861-1867 და 1877-1883 წწ. გენერალ-მაიორი და იმპერიის ფლიგელ-ადიუტანტი; ბიბლიოფილი, „ქმ ნ.-კვ“ საზოგადოების დამფუძნებელი წევრი. ადრესატი აკაკის ლექსისა „ჩემს მოგვარეს“ (იხ.: წინამდებარე გამოცემის ტ. I, გვ. 377-378).

40.7. „ამ დროს გაჩნდა მისი ჭაკი ცხენით ოქროპირ მღვდელი, წერეთელი“ – ოქროპირ წერეთელი, გიორგი წერეთლის ბიძა. ავტორი კომედიისა „ქორწილი იმერეთის თავადისა“, რომელიც თვითონვე დაუდგამს 1845 წ. 1 აპრილს სოფ. გორისაში.

52.14 „მთელი ქრესტომათია, ჩუბინიშვილისაგან პეტერბურგში გამოცემული, გადავიკითხე...“ – ჩუბინიშვილი დავით იასეს ძე (1814–1891) ენათმეცნიერი, ლექსიკოგრაფი, ლიტერატურათმცოდნე, პეტერბურგის უნივერსიტეტის პირველი ქართველი პროფესორი, ძველი ქართული სასულიერო მწერლობის მკვლევარი, ისტორიკოსი. იგი 1855-1857 წლებში განაგებდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართული ენისა და სიტყვიერების კათედრას. იყო „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“, რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების (1860 წლიდან), საიმპერატორო არქეოლოგიური საზოგადოებისა (1869 წლიდან) და ფილოლოგიური საზოგადოების საპატიო წევრი.

ქრესტომათია, რომელსაც აკაკი ახსენებს, დ ჩუბინაშვილმა გამოსცა 1846 წელს. მისი სრული სახელწოდებაა: „ქართული ქრესტომათია ან გამოწერონი სტატიები სხვათა და სხვათა მწერალთაგან, ახლად დაბეჭდილი დავით ჩუბინოვისაგან სანკტ-პეტერბურგს, სამეცნიერო აკადემიის სტამბასა შინა (ნაწილი პირველი – ქართული პროზა, ნაწილი მეორე – ქართული ლექსები).

52.15-16 „ერთხელ ქალაქიდან ჩამოგვიტანეს ამბავი, რომ „გლუხარიჩმა“ კომედია დაწერა და ვარანჯოვის სასახლეში ითამაშესო“ – ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა აკაკის დის, ანას, მოგონება: „ჩემის აზრით, აკაკის შინაურ ნაწერებში ყველაზე უფრო შესანიშნავი ბატონ-ყმობაზე დაწერილი სცენები იყო.

1850 წელს ქართლიდან სტუმრები გვეწვივნენ, ისინი ვორონცოვის სასახლეში დასწრებოდნენ გლუხარიჩის კომედიას და თითო კაკლად გამოგვცეს, რაც ენახათ და გაეგონათ. ათის წლის აკაკი ამ მუსაიფს სულგანაბული უგდებდა ყურს და მეორე თუ მესამე დღეს თითონაც დასწერა ბატონ-ყმობაზე. სასცენოდ გამოყავდა ან ბიჭები როგორ ცულლუტობდნენ

და ერთმანეთს ბატონთან აბეზღებდნენ, ან მოურავი როგორ გაიძვერობდა, ბატონები როგორ სასტიკად მრისხანებდნენ და სხვადასხვა“ (იხ.: „ივერია“, 1904 წ., №181).

გლუხარიჩი – გიორგი ერისთავი (1813-1864), პოეტი, დრამატურგი, ქართული პროფესიული თეატრისა და პირველი ქართული სალიტერატურო ჟურნალ „ცისკრის“ დამაარსებელი. გიორგი ერისთავი იყო 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი აქტიური წევრი. სოლომონ დოდაშვილმა ჟურნალში „სალიტერატურონი ნაწილი ტფილისის უწყებათა“ დაბეჭდა ახალგაზრდა გ. ერისთავის პოემა „ოსური მოთხრობა, ანუ ზარე და ყანიმათ“, რომელშიც ნათლად ჩანს „ფარული საზოგადოების“ წევრთა შეხედულებები.

„ჩემი თავგადასავლის“ ამ ეპიზოდში საუბარია გ. ერისთავის პიესის, „გაყრის“ წარმოდგენაზე 1850 წლის 2 (14) იანვარს თბილისის გიმნაზიის დარბაზში და არა „ვარანცოვის სასახლეში“.

52.32 „გიმნაზიაში რომ შემყვანეს...“ – აკაკი ქუთაისი გიმნაზიის მოსამზადებელ კლასში შეიყვანეს 1850 წელს. 1852-ში უკვე გიმნაზიის მონაწევა, ხოლო 1859 წლის თებერვალში სრული კურსის დაუმთავრებლად ტოვებს სასწავლებელს.

54.25 კოცებუ ეღუარდ – ქუთაისი გუბერნიის სასწავლებელთა დირექციის მმართველი 1850-იან წლებში.

55.29 „ერთ ყმანვილს, გვარად ჭაჭიაშვილს...“ – გიმნაზიის მასალებში ჩანს, რომ 1851 წელს მოსამზადებელ კლასში აკაკისთან ერთად მართლაც ირიცხებოდა მონაწე გრ. ჭაჭიაშვილი, რომელსაც გამოცდები წარმატებით ჩაუბარებია, მაგრამ ის მონაწე აღარ ჩანს შემდეგ კლასებში (იხ.: საქ., ც. არქ. ფ. 521, №21, ფ. 49; ტრ. ხუნდაძე, ნარკვევები სახალხო განათლების ისტორიიდან საქართველოში, 1951 წ., გვ. 61).

55.30-31 „ერთხელ გამხეცებულმა ზედამხედველმა“ – როგორც ირკვევა, ეს ზედამხედველი სისასტიკით ცნობილი გიმნაზიის ინსპექტორი ივანე განგესოვი ყოფილა.

57.10 მაქსიმოვიჩი – მაქსიმოვიჩი პავლე (1796-1888) რუსი მწერალი და სახალხო განათლების მოღვაწე. 50-იან წლებში კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის თანამემსვე და საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარე. მისი „Друг детей“ დაბეჭდილია პეტერბურგში 1839 წ. ის ქართულად თარგმნა „ცისკრის“ რედაქტორმა ივანე კერესელიძემ, რომელიც 1852 წლამდის თბილისის სკოლათა დირექციაში მწერლად იყო, ხოლო ამ წლიდან თბილისის კომერციული სასწავლებლის მეთვალყურის თანამემსვე დაუნიშნავთ, შემდეგ კი გიმნაზიაში გადაუყვანიათ იმავე თანამდებობაზე (იხ.: ტრ. ხუნდაძე, ნარკვევები სახ. განათლ. ისტორიიდან საქართველოში, 1951, გვ. 36).

57.25 ბესარიონ ლოლბერიძე – (1832–1879) „ქმნ.-კგ საზოგადოების“ ერთ-ერთი დამაარსებელი. პეტერბურგის უნივერსიტეტის მათემატიკის ფაკულტეტის დასრულების შემდეგ უარი თქვა იქ დარჩენაზე და სამშობლოში პედაგოგიურ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი. სხვადასხვა დროს იყო

თბილისის გიმნაზიის მასწავლებელი, ქალთა ინსტიტუტის ინსპექტორი და თბილისის გუბერნიის სახალხო სკოლების ინსპექტორი. სიცოცხლის ბოლო წლები გაატარა ქუთაისში, სადაც ხელმძღვანელობდა მის მიერვე დაფუძნებულ სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკს.

60.17-18 „ჩემს პატარა შვილს“.. – იგულისხმება ალექსი წერეთელი. აკაკის გოგონაც ჰყავდა, სოფიო, რომელიც ჩვილობაში გარდაიცვალა.

62.4. ტროე – ქუთაისი გიმნაზიის მასწავლებელი 1860-იან წწ., ხოლო 70-იან წლებიდან იგი ქუთაისის სახალხო სკოლათა ინსპექტორია.

65.36 მონაწე კ... ლ... – კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძე (1839–1918) მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, მთარგმნელი. პეტერბურგის ქართული წიგნის გამომცემელი ამხანაგობის ერთ-ერთი დამაარსებელი, „დროების“ რედაქტორი, ჭიათურის შავი ქვის საზოგადოების მუდმივი წევრი, ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის დირექტორი.

კირილე ლორთქიფანიძის ინიციატივით დაიბეჭდა 1864 წელს პეტერბურგში ქართველ ავტორთა ლექსების პირველი კრებული „ჩონგური“. აკაკის უახლოესი მეგობარი. პოეტმა მას უძღვნა ლექსი „საბრალო გული“ (იხ.: წერეთელი, აკ., თსკ (ოც ტომად), ტ. 1, თბ., 2010, გვ. 37, 351).

66.9 „კოშანსკის რიტორება“ – იგულისხმება რუსი ფილოსოფოსისა და ფილოლოგის, ნიკ. კოშანსკის წიგნი „ზოგადი რიტორიკა“ („Риторика Общая“).

66.33 როდზიევიჩი – როდიევიჩი კაზიმირ ფაბიანის ძე, პოლიტიკური არასაიმედოობის გამო საქართველოში გადმოსახლებული პოლონელი პროფესორი. მას ქუთაისში შეურთავს მიქელაძის ქალი. ერთხანს მასწავლებლობდა ქუთაისის გიმნაზიაში. კაზ. როდზიევიჩის სიცოცხლე ტრაგიკულად დაუსრულებია – თავი მოუკლავს 60-იან წლებში (იხ.: გ. აბზიანიძე, „ქართველი კლასიკოსები“, გვ. 189).

68.33 მუსიე ტურესი – ტურესი ევგენი, ფრანგული ენის მასწავლებელი, რომელსაც 50-იან წლების ქუთაისში ერთადერთი პანსიონი ჰქონია (იხ.: ტრ. ხუნდაძე, ნარკვევები სახალხო განათლების ისტორიიდან საქართველოში, 1951 წ., გვ. 68).

69.8-9 „მარჯვე დროს ქვეყნისათვის კონრადივით სამსახური გამეწია!..“ – ვალენროდი კონრად (გარდ. 1394) ჯვაროსანთა ორდენის დიდი მაგისტრი. ადამ მიცკევიჩის პოემის, „კონრად ვალენროდის“ მთავარი გმირი. ა. მიცკევიჩი ავითარებს ვერსიას, რომლის მიხედვითაც ვალენროდი ლიტველი იყო და ჯვაროსნებს თვალის ასახვევად მიემხრო, რათა სამშობლოსთვის სამსახური გაეწია.

69.31 „დაესწარი ფოთის კურთხევას“ – ფოთი სანავსადგურო ქალაქად აკურთხეს 1859 წლის მაისის პირველ რიცხვებში.

69.35. ვორონცოვის ქვრივი – ელისაბედ ქსავერის ასული ვორონცოვა (ქალიშვილობის გვარი – ბრანიცკაია) კავკასიის მთავარმართებლის, გრაფ მ. ს. ვორონცოვის ქვრივი, ახალგაზრდობაში ა. პუშკინის ტრფობის საგანი.

იგი საქართველოში ყოფნისას ეწეოდა საგანმანათლებლო და საქველმოქმედო საქმიანობას, ხელმძღვანელობდა „წმ. ნინოს სახელობის საქველმოქმედო საზოგადოებას“, რომელიც მიზნად საქართველოში (და საერთოდ კავკასიაში) ქალთა განათლებისათვის ხელის შეწყობასა და საქალებო სასწავლებლების დაარსებას ისახავდა. ელისაბედ ვორონცოვა დაახლოებული იყო ქართველ არისტოკრატთა ცნობილ ოჯახებთან.

ვორონცოვი მიხეილ (1782-1856) – კავკასიის მეფისნაცვალი და განსაკუთრებული კორპუსის მთავარსარდალი 1844-1854 წწ. გენერალ-ფელდ-მარშალი. მიხეილ ვორონცოვს განსხვავებულად ესმოდა რუსეთის სახელმწიფოებრივი ინტერესების გატარება საქართველოში. მისი კურსი ითვალისწინებდა საერთო-საიმპერიო სივრცეში საქართველოს სრულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ შერწყმას ნაციონალურ-კულტურული ინდივიდუალურობის შენარჩუნებით. ვორონცოვის მოქნილი პოლიტიკის ჭეშმარიტი მიზანი, ალბათ, აკაკისთვისაც ნათელი იყო, თუმცა მისადმი გამოხატულ აშკარა სიპატიას, სავარაუდოდ, ისევ საქვეყნო ინტერესები ასაზრდოებდა: ვორონცოვის კურსი კულტურული თვალსაზრისით მაინც არ იყო დამაზარალებელი პოლიტიკურად და ეკონომიკურად დაბეჩავებული საქართველოსთვის.

71.24 ანდრეევსკი – ანდრეევსკი ერასტი სტეფანეს ძე (1809–1872) კავკასიის მთავარმართებლის, გრაფ. მიხეილ ვორონცოვის პირადი ექიმი. იგი ვორონცოვის დიდი ნდობით სარგებლობდა. ე. ანდრეევსკის ცოლად ქართველი ქალი, ბარბარე გიორგის ასული თუმანიშვილი ჰყავდა, რის გამოც მათი ოჯახი მჭიდროდ დაუკავშირდა ქართულ კულტურულ წრეებს (Из Архива К.С. Андриевского, Записки д-ра Э.С. Андриевского, три тома. Под ред. С. А. Авалиани. Одесса, 1913 – 1914 г.г.).

75.35 კნ. მანანა ორბელიანი – მანანა მირმანოვის ასული ერისთავი ორბელიანისა (1808–1870), საზოგადო მოღვაწე, 40-50-იანი წლების ქართული არისტოკრატიული საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენელი, „ფარული საზოგადოების“ წევრი. მოწინავე ქართული საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლები თავს იყრიდნენ მის სალონში, სადაც დაიბადა უ. „ცისკრისა“ და ქართული პროფესიული თეატრის ჩამოყალიბების იდეა.

76.18 ჩემსავითვე გამოუცდელი მსახური – იგულისხმება როსტომ წერეთლის ერთგული შინაყმა ივანე კირკიტაძე, რომელიც შემდგომში აკაკის ძმის, დავითის ოჯახში ცხოვრობდა, გარდაიცვალა 90-იან წლებში.

78.6 ბაგრატიონი, პეტრე რომანის ძე (1818-1876). ბოროდინოს გმირის, პეტრე ბაგრატიონის ძმისშვილი. 1835 წელს ჩარიცხეს პეტერბურგის ლაიბ-გვარდიაში იუნკრად. 1845 წლიდან იგი პერცოგ მაქსიმილიან ლეიხტენბერგის ადიუტანტია. 1857 წელს პ. ბაგრატიონი გაიგზავნა ლეიბგვარდიის კავკასიის ესკადრონის ხელმძღვანელად. 1858 წელს მიენიჭა გენერალ-მაიორის წოდება და დაინიშნა იმპერატორის ამალის (კანკოს) უფროსად. შემდეგში იგი ბალტიისპირა ქვეყნების გენერალ-გუბერნატორი იყო.

პ. რ. ბაგრატიონს არაერთი მნიშვნელოვანი სამეცნიერო ნაშრომი და აღმოჩენა ეკუთვნის ფიზიკისა და ქიმიის დარგში (იხ.: ვ. პარკაძე, პ. რ. ბაგრატიონი, თბილისი, 1956 წ.).

78.14-15 „ესწავლობდი ერთად ტატო ბარათაშვილთან, პოეტი რომ იყო და მისი ბრალიც იყო ჩემი რუსეთში წამოსვლა“ – პეტრე ბაგრატიონის რუსეთში გადახვეწა მართლაც ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ბრალია“. სწორედ პეტრეს გონივრული გეგმის წყალობით მიიღეს ადრესატებმა ნიკოლოზის მიერ შეთხზული მწვავე შინაარსის ეპიგრამები, რასაც ხელისუფლების მხრიდან უმალ მოჰყვა შესაბამისი რეაქცია: დაინიშნა გამოძიება, მაგრამ სერიოზული დამნაშავეების ნაცვლად ხელთ გიმნაზიის მონაფეხები რომ შერჩათ, მშობლებისაგან შვილების დასჯა მოითხოვეს. მელიტონი სასტიკად გაუსწორდა ტატოს, პეტრე კი მამამ პეტერბურგში წაიყვანა.

78.35 აბაშიძე – იგულისხმება აკაკის შორეული ნათესავი სამსონ ივანეს ძე აბაშიძე (1835-1894). იგი 60-იან წლებში ჩარიცხულა „კანკოში“ და პეტერბურგის უნივერსიტეტის თავისუფალ მსმენელადც შესულა. 1862 წლიდან თანამშრომლობდა „ცისკართან“ ფსევდონიმებით „თერგდალეული“ და „ჯვარელი“ (იხ.: ჭუმბურიძე, ჯ., ქართული კრიტიკის ისტორია, 1, თბ., 1974, გვ. 432).

79.35-36 „ჩუბინაშვილის ლექსიკონი გადაეშალა..“ – დავით ჩუბინაშვილმა რამდენიმე ლექსიკონი გამოსცა: 1840 წელს შეადგინა და დაბეჭდა ქართულ-რუსულ-ფრანგული ლექსიკონი; 1846 წელს – რუსულ-ქართული ლექსიკონი, რომელსაც ქართული გრამატიკის მოკლე ნარკვევიც დაურთო. 1887-1891 წწ. კი ქართულ-რუსული ლექსიკონი. აკაკი პეტრე ბაგრატიონთან ვერ ნახავდა მხოლოდ მეცნიერის ბოლო ნამუშევარს – ქართულ-რუსულ ლექსიკონს.

80.15 „მარიამ ნიკოლაევნას ქმარს, ლეიხტენბერგის პრინცს, ვახლდი ადიუტანტად“ ლეიხტენბერგი მაქსიმილიან (1817–1852) ბავარიის პერცოგი, მეცნიერულ მუშაობას ეწეოდა ქიმიისა და ფიზიკის დარგში, დაქორწინებული იყო ნიკოლოზ I-ის ქალიშვილ მარიამზე. 1845 წელს პ. რ. ბაგრატიონი დაინიშნა მ. ლეიხტენბერგის ადიუტანტად და მასთან ერთად გაემგზავრა ევროპაში, სადაც შვიდი წელი დაჰყო. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ პ. ბაგრატიონის შრომებმა გაღვანურ დენებზე გავლენა მოახდინა მ. ლეიხტენბერგის მეცნიერულ მოღვაწეობაზე ამ მიმართულებით (იხ.: ვ. პარკაძე, „პ. რ. ბაგრატიონი“, თბილისი, 1956 წ., გვ. 12–13).

81.3 „ყირიმის ომმა თვალი გამოახელია რუსეთს..“ – ყირიმის ომი (1853-1856) სამხედრო დაპირისპირება ერთი მხრივ, რუსეთს და, მეორე მხრივ, ბრიტანეთის, საფრანგეთის იმპერიის, სარდინიის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ალიანსს შორის. რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს სურდა ოსმალეთის დანაწევრება და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე გამტკიცება, მაგრამ ამ მიზნის მიღწევა შეუძლებელი აღმოჩნდა: 1855 წლის აგვისტოში დაეცა სევასტოპოლი. წარმატებებმა კავკასიაში ვერაფერი შეცვალა – რუსეთმა ყირიმის ომში მარცხი განიცადა.

81.5-6 „თუ პარიზის თრაქტატს არა, ბატონყმობა ეგების დღესაც არ ყოფილ- იყოს გადავარდნილი“ -ნიკოლოზ I-ის გარდაცვალების შემდეგ (დაიღუპა სვე- ასტოპოლის ალყის დროს) ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი, ალექსანდრე II. 1856 წელს მან ხელი მოაწერა პარიზის საზავო ხელშეკრულებას, რომლის თანახმადაც რუსეთმა დაკარგა დუნაის შესართავი, ბესარაბია და შავ ზღვაზე ფლოტის ყოლის უფლება. სამხედრო მარცხმა, საერთაშორისო ავტორიტეტის დაცემამ და ქვეყანაში შექმნილმა მძიმე სოციალურ-პოლიტიკურმა ფონმა ძალზე დაძაბა ვითარება იმპერიაში. ამკარა გახდა, რომ თუ ხელისუფლება გადაამჭრელ ზომებს არ მიიღებდა, სიტუაცია უმართავი გახდებოდა.

81.8-9 „გარიბალდი, მაძინი, კოშუტი გაუხდათ იდეალად ყველა შეგნებულ მამულიშვილებს“ -გარიბალდი ჯუზეპე (1807-1882) იტალიის ეროვნული გმირი, განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერი. მაძინი ჯუზეპე (1805-1872) - იტალიის წინააღმდეგობის მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი, პოლიტიკოსი და მოაზროვნე. კოშუტი ლაიოშ (1802-1894) - უნგრელთა ეროვნული გმირი. რევოლუციის შემდგომ ჩამოყალიბებული უნგრეთის დამოუკიდებელი ხელისუფლების ფინანსთა მინისტრი.

81.10-11 სარატოველი სემინარიელი ჩერნიშევსკი - ნიკოლოზ გავრილის ძე ჩერნიშევსკი (1828-1889) - რუსი ფილოსოფოსი, რევოლუციონერ-დემოკრატი, მწერალი, კრიტიკოსი, პუბლიცისტი. შეეცადა, თანამოაზრეების დახმარებით ჟ. „სოვრემენნიკი“ რევოლუციონერ-დემოკრატთა მთავარ ტრიბუნად ექცია. 1855 წელს მისი დისერტაციის - „ხელოვნების ესთეტიკური მიმართება სინამდვილისადმი“ - დაცვა მნიშვნელოვან საზოგადოებრივ მოვლენად იქცა.

81.11-12 „დობროლუბოვთან, ანტონოვიჩთან, ნეკრასოვთან ერთად დასცა რუსეთს კიჟინა..“ -დობროლუბოვი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე (1836-1861) ლიტერატურის კრიტიკოსი და პუბლიცისტი; ანტონოვიჩი ვლადიმერ ბონიფაცის ძე (1834-1908) ისტორიკოსი, არქეოლოგი, ეთნოგრაფი; ნეკრასოვი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე (1821-1877) რუსი პოეტი, მწერალი, პუბლიცისტი.

81.36-37 „გამოჩენილ ტურგენიევს საზღვარგარეთ არ გაესწრო..“ - ივანე ტურგენევი ბოლო ოცი წელი საზღვარგარეთ (ბადენ-ბადენი, პარიზი) გაატარა და პარიზის მახლობლად, ბუჟივალში გარდაიცვალა.

ტურგენევი ივანე (1818-1883) - XIX ს. რუსული ლიტერატურის თვალსაჩინო ფიგურა. ლიბერალური მსოფლმხედველობის მქონე მწერალი.

82.2-3 „ხელოვნება მარტო ხელოვნებისათვის თუ ცხოვრებისათვის“ - ჩერნიშევსკის ამ თხზულების ზუსტი სათაურია: „ხელოვნების ესთეტიკური მიმართება სინამდვილისადმი“.

82.9 გრაფი ალექსი ტოლსტოვი - ტოლსტოვი ალექსი ნიკოლოზის ძე (1882-1945) რუსი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე.

82.14 „ნიჭიერი პისარევი და მყვირალა ზაიცევი..“ -პისარევი დიმიტრი ივანეს ძე (1840-1868) რუსი პუბლიცისტი და კრიტიკოსი. მიიჩნევა მესამე

დიდ სამოციანელად ნ. ჩერნიშევსკისა და ნ. დობროლუბოვის შემდეგ. ზაიცევი ბართლომე ალექსანდრეს ძე (1842-1882) პუბლიცისტი, ლიტერატურის კრიტიკოსი. ცნობილი იყო, როგორც ფიცხი პოლემისტი.

83.6 ვ. თუ-შვილი, გ. ჯავ-შვილი, მ. ჩო-შვილი - ვასილ თუმანიშვილი, გრიგოლ ჯავახიშვილი, მიხეილ ჩოლოყაშვილი. პირველი ორი 1861 წლის პეტერბურგის სტუდენტთა არეულობის მონაწილეა. ვასილ თუმანიშვილი ბასილ აბაზაძის ფსევდონიმით ჰყავს გამოყვანილი ნიკო ნიკოლაძეს თავის მოგონებებში „სტუდენტობის პირველი დრო“ (იხ.: ნ. ნიკოლაძე, 1,42, 378). გრიგოლ ჯავახიშვილი (დაიბ. 1837 წ.) ორი თვე იჯდა კრონშტადტის ციხეში. ნ. ნიკოლაძის თქმით, პეტერბურგის ქართველ სტუდენტთა შორის „იგი ცნობილი იყო, როგორც კეთილი და უალრესად წესიერი კაცი“ (ნ. ნიკოლაძე, 1, 103).

83.16 „ლექსი „საიდუმლო ბარათი“ დაუბეჭდა და უშენოდ შენი სახელი და გვარი მოვანერე“ - აკაკის ეს ლექსი, რომელიც „ცისკარში“ (1860, №1, გვ. 59-60) დაიბეჭდა, ავტორს ჟურნალისთვის პეტერბურგიდან ხელმოუწერლად (ინიციალებით) ჰქონდა გამოგზავნილი.

83.18-19 „პლატონი, ფილოსოფოსი, ასწავლის ბარიათინსკის ქართულს“ - პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანი (1809-1875) ისტორიკოსი და პუბლიცისტი. ათენის არქეოლოგიური საზოგადოების წამდვილი წევრი. თბილისის სასულიერო სემინარიაში ასწავლიდა ფილოსოფიასა და ფიზიკას. 1845-1856 წლებში რედაქტორობდა გაზეთ „ზაკავკაზსკი ვესტნიკს“. მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლების შესწავლასა და გამოცემაში. მის თხზულებათაგან აღსანიშნავია „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“ (1893).

ბარიათინსკი - ბარიათინსკი ალექსანდრე ივანეს ძე (1814-1879) გენერალ-ფელდმარშალი, მეფისნაცვალ კავკასიაში (1856-1862), ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიის მთიელთა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის წინააღმდეგ მიმართული სამხედრო კამპანიის ხელმძღვანელი. სწორედ მან აიღო 1859 წლის 25 აგვისტოს აული ლუნიბი და დაატყვევა შამილი, რისთვისაც იმპერიის უმაღლესი ჯილდო, ანდრია პირველწოდებულის ორდენი გადაეცა.

83.25 შენი ივანე - ივანე კერესელიძე (1828-1892) მწერალი, პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე. ჟურნ. „ცისკარის“ უცვლელი რედაქტორ-გამომცემელი 1857-1875 წლებში. (იხ.: ნერეთელი, აკ., თსკ (ოც ტომად), ტ. 1, გვ. 339-340).

84.1 ნიკოლაძე ნიკო (1843-1928) - ჟურნალისტი, პუბლიცისტი, მწერალი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე. ნიკო ნიკოლაძემ დიდი როლი ითამაშა ქართული სალიტერატურო კრიტიკის განვითარების საქმეში. ამავდროულად იგი ყველას აოცებდა საინჟინრო-ეკონომიკური აზროვნების სიღრმითა და გაბედული პროექტებით. ნიკო ნიკოლაძის სახელთანაა დაკავშირებული ფოთის ნავსადგურის, თბილისი-ფოთის რკინიგზის და სურამის გვირაბის

მშენებლობა. მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის თბილისის მუნიციპალურ განვითარებაშიც: ააგო ავჭალის წყალსადენი, გახსნა „კონკა“, რეკონსტრუქცია გაუკეთა თბილისის აბანოებს და ა. შ. დიდ სამოციანელთაგან მხოლოდ ნიკო ნიკოლაძეს ხვდა წილად პატივი, 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოეწერა საქართველოს დამუკიდებლობის აღდგენის აქტზე.

84. 7 „სიმღერა მკის დროს“ – პირველად გამოქვეყნდა ჟ. „ცისკარში“ 1863 წ. №7. ლექსის ავტოგრაფი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (№3723).

85.2. ნეკლიუდოვი – ნეკლიუდოვი ნიკოლოზ (1840-1896) ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე 1861 წლის სტუდენტთა მოძრაობისა, რისთვისაც ერთხანს დაპატიმრებულიც იყო. სანქტ-პეტერბურგის, ბერლინის, ჰაიდელბერგისა და ჟენევის უნივერსიტეტებში განსწავლული იურისტ-კრიმინალისტი. სხვადასხვა წლებში იყო სენატის სისხლის სამართლის საკასაციო დეპარტამენტის ობერ-პროკურორი, იუსტიციის სამინისტროს იურისკონსულტი და საკონსულტაციო საბჭოს წევრი, შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე და სხვ. იგი მოხსენიებული ჰყავს ნ. ნიკოლაძეს თავის მოგონებებში 60-იან წლებზე (იხ.: ნ. ნიკოლაძე, თხზულებანი, ტ. 1, გვ. 98, 100).

85.15 კობტა აფხაზი – ალექსანდრე (კობტა) აფხაზი, ილია ჭავჭავაძის მეგობარი და ნათესავი, მას ეკუთვნის მოგონებები ილია ჭავჭავაძის ყრმობის ხანაზე.

85.20-29 დ. ბ-ძე, ი. სერ-ვი, დ. ნი-ძე, ნ. ღ-ძე – აკაკის სტუდენტობისდროინდელი მეგობრები. **დ. ბ-ძე** – დავით ნიკოლოზის ძე ბაქრაძე, 1858 წ. დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია. პეტერბურგის უნივერსიტეტში შევიდა 1861 წელს. უკანასკნელი კურსის გამოცდები ჩააბარა ექსტერნად. საქართველოში დაბრუნდა 1864 წელს. 1868 წელს დაინიშნა გურიის მომრიგებელ მსაჯულად. იგი ქუთაისში 1881 წელს გაზ. „შრომის“ დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორი და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დამფუძნებელი წევრი იყო.

ი. სერ-ვი – ილია (სერებრიაკოვი) ოქრომჭედლიშვილი (1838-1898) – მეცნიერი, პედაგოგი, მეცენატი. 1868 წელს პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის დასრულების შემდეგ დ. ჩუბინაშვილის რეკომენდაციით მიიწვიეს მოსკოვის ლაზარევის ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად, შემდეგ კი იყო მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის დოცენტი. 1884 წელს მისი ხელშეწყობით გამოიცა „ვისრამიანი“. ილია სერებრიაკოვმა დიდი ღვაწლი დასდო წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის გახსნას, ქართულ თეატრს, ქართული ხელნაწერების გამოცემას და ა. შ. სოფ. საჭილაოში აგებული ხე-ტყის სახეობი ქარხნის თითქმის მთელ შემოსავალს უანგაროდ ახმარდა ილია ოქრომჭედლიშვილი ქართული კულტურის განვითარების საქმეს.

დ. ნი-ძე – დავით (დიმიტრი?) ნიკოლაძე – ნ. ნიკოლაძის ახლო ნათესავი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტი 1850-1860-იან წლებში, ადრე გარდაიცვალა.

ნ. ღ-ძე – ნიკო ლოლობერიძე (1838–1911), მეცნიერი, პედაგოგი, პუბლიცისტი. 1861 წელს წარჩინებით დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტი. შესთავაზეს პრივატ-დოცენტობა, მაგრამ მან უარი თქვა და სამშობლოში დაბრუნდა. 1863 წ. ჟურ. „საქართველოს მოამბის“ ისტორიული განყოფილების ხელმძღვანელი იყო. 60-იან წლებში იგი ქართული სტამბის დაარსების ერთ-ერთი ხელმძღვანელთაგანია. 80-იან წლებში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საბანკო საქმეებში. ამავე პერიოდში მოჰკიდა ხელი მარგანეცის წარმოებას („ძველი საქართველო“ 1, ტ. II, გვ. 12). 1879 წლიდან ნიკო ლოლობერიძე „ქმ წ.-კვ საზოგადოების“ დამფუძნებელი წევრია. იმ დროისათვის დიდძალი თანხა (66 ათასი მან.) უანდერძა მან „ქმწ.-კვ“ და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებებს.

86.36 „ის ქალი ვითხოვე...“ – იგულისხმება აკაკის მეუღლე, ნატალია პეტრეს ასული ბაზილევსკაია (1848-1933). სიცოცხლის ბოლო წლები ვაჟთან, ალექსისთან ერთად საფრანგეთში გაატარა. დაკრძალულია პარიზთან ახლოს, სენტ-უანის სასაფლაოზე. ამჟამად საფლავი დაკარგულად ითვლება.

87.13-14 სამ. აბ-ძე – სამსონ აბაშიძე (1835-1894) – პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის თავისუფალი მსმენელი. მისი კრიტიკული წერილები იბეჭდებოდა „ცისკარსა“ და „საქართველოს მოამბეში“.

88.19 ვ. მაჩაბელი – ვასილ მაჩაბელი (1845-1918), იურისტი, საზოგადო მოღვაწე, ივანე მაჩაბლის უფროსი ძმა. 1873-1894 წწ. იყო ნიკო დადიანის კონსულტანტი. 1885 წელს ნიკო დადიანმა ვასილ მაჩაბელს რწმუნება მისცა, რომ ეხელმძღვანელა დადიანების საგვარეულო ბიბლიოთეკის „ქმწ.-კვ“ საზოგადოებისათვის გადაცემის საქმისთვის. ბიბლიოგრაფია აკაკი წერეთელმა შეადგინა და წესხა „ივერიაში“ გამოაქვეყნა.

89.13-14 „მამინ დაინერა „ადვოკატი“, „კატა და ძალი“, „ვასი უნდა შევეყარო და სხვანი...“ – „ძალი და კატა“ დაინერა 1872 წ. 3 ნომერს. ავტორმა იგი გაზ. „დროებაში“ გამოაქვეყნა სათაურით „ახალი სამართალი“. ლექსი „ადვოკატებს“ გამოქვეყნდა გაზ. „დროებაში“ 1881 წლის 6 თებერვალს. თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით (ავტოგრაფი ინახება ქუთაისში 2173/974). ასევე, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ფონდებში მივაკვლიეთ პუბლიცისტურ წერილს „ვასი“ გაყრილები „უის“ შევეყარეთ“, რომელიც არც მწერლის სიცოცხლეში და არც მისი გარდაცვალების შემდეგ არ გამოქვეყნებულა. სტატიაში საუბარია საკანონმდებლო ცვლილებებზე და, კერძოდ, იმგვარ მოვლენაზე, რომელსაც კანონის სახელით ჩადენილი უკანონობა შეიძლება ეწოდოს. ეს წერილი უახლოეს მომავალში თავის ადგილს დაიკავებს ჩვენი გამოცემის შესაბამის ტომში (დანვრილებით, იხ.: ფრუიძე, ნ., აკაკი საკანონმდებლო ცვლილებების შესახებ. ქუთაისის II საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, 2013).

90.2-3 „ყველასაგან მოძულეხულს, ბევრჯელ კარგი ადგილი, ღირსი რომ არ ვიყავი მისთანა, მაძლია მთავრობამ. . .“ – 1889 წელს ქუთაისის საადგ-

ილმამულო ბანკის საზოგადო კრებამ აკაკის ერთხმად შესთავაზა ბანკის დირექტორის თანამდებობა, რაზეც პოეტმა კატეგორიული უარი განაცხადა: „მე რომ დირექტორობა ვიკისრო, საკუთრად მე მოხელეობას უნდა დავედვა გული და ეგ იქნება ჩემთვის ბორკილი, თუმცა ოქროს ბორკილი ჩემთვის პირადად სარგებელია, მაგრამ მაინც ბორკილია და იმ საქმეში ხელის შემშლელი, რომელსაც მე ამდენი ხანი ვემსახურები“.

90.24-25 ნიკოლაძის და ხელთუფლიშვილის ოჯახები – იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძის დების, ანასტასია ნიკოლაძის (1846 – 1831), კატო ნიკოლაძისა (1854 – 1931) და მათ დეიდაშვილთა – ხელთუფლიშვილების ოჯახები. ცნობილი იურისტის და საზოგადო მოღვაწის, მიხეილ ხელთუფლიშვილის დები, ისევე, როგორც დები ნიკოლაძეები, აქტიურად მონაწილეობდნენ იმ დროის საზოგადოებრივ-ლიტერატურულ ცხოვრებაში. მათთან ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა აკაკის. პოეტმა ეკ. ნიკოლაძეს მიუძღვნა ლექსი „ახალი სამართალი“ (იხ. წერეთელი, აკ., თსკ (ოც ტომად), ტ. I, გვ. 176, 407).

91.27 „ცხელ-ცხელი ამბები“... გაუფხვანე რედაქტორს – „ცხელ-ცხელი ამბების“ (ციკლის პირველი თხზულება („ეს ორი, სამი დღეა...“)) „დროებაში“ ხელმოუწერლად გამოქვეყნდა 1870 წელს (№20). ამ დროს გაზეთის რედაქტორი იყო სერგეი მესხი.

92.29 „პრიკიზი“ – მიხ. ვორონცოვის მიერ დაარსებული საკრედიტო დაწესებულება (ერთგვარი საადგილმამულო ბანკი), სადაც თავადაზნაურობას შეეძლო დაეგირავებინა უძრავი ქონება და ამ გზით აეღო სესხი.

93.15 „ახე გაუმასპინდლი დიუმასაცაო“... – იგულისხმება ალექსანდრე დიუმას (მამის) სტუმრობა „ცისკრის“ რედაქციაში 1858 წელს. როგორც დიუმა თავის მოგონებებში აღნიშნავს, ივანე კერესელიძეს ფრანგი მწერლისათვის შემდეგი სახუმარო ხელწერილი მიუცია: „ბ-მა ალექსანდრე დიუმამ მოინახულა ჩვენი ღარიბი რედაქცია, სადაც მის საპატივცემულოდ გამართულ სადილზე მან დალია უფრო მეტი ღვინო, ვიდრე ქართველებმა. 1858 წ. 28 ნოემბერი. ქართულ ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორი“ (იხ.: Кавказ. Путешествия Александра Дюма, вып. II, Тифлис, 1861 г., стр. 534).

დიუმა ალექსანდრე (მამა) (1802-1870) – ფრანგი მწერალი, დრამატურგი, მემუარისტი. 1858 წელს იმოგზაურა კავკასიაში. იყო თბილისშიც, სადაც, სხვათა შორის, ჟ, „ცისკრის“ რედაქციასაც ეწვია.

93.30 „რომელი გულბათი შენ იყავი...“ – იგულისხმება გულბათი ჭავჭავაძე. კახელი თავადი. გადმოცემის თანახმად, სწორუპოვარი თამადა და ღვინის მსმელი.

94.20 ეგ ზარხოსის მოედანი – ამჟამად ერეკლს მოედანი.

95.24 დიმიტრი ბერიევი – დიმიტრი ბერიშვილი, პოეტი. ლექსებს აქვეყნებდა „ცისკარსა“ და „დროებაში“. 1861-1865 წწ იყო თბილისის ქალაქის მმართველობის კომისარი. 1868 წ. აკაკიმ დიმიტრი ბერიევის უძღვნა ლექსი „ნინო“ (იხ.: წერეთელი, აკ., თსკ (ოც ტომად), ტ. I, გვ. 104, 382).

95.25 ბარბარე ჯორჯაძისა – ბარბარე ერისთავი ჯორჯაძისა (1833-1895) – ქართველი მწერალი ქალი. მწერალ რაფიელ ერისთავი და. მისი

თხზულებები იბეჭდებოდა „ცისკარში“, „ივერიაში“, „დროებაში“, „კვალში“ და „ჯეჯილში“.

95.25 რაფიელ ერისთავი – რაფიელ დავითის ძე ერისთავი (1824-1901) – ქართველი პოეტი, დრამატურგი, ლექსიკოლოგი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი.

95.27 ქართველი ბექა – აქ მცირე უზუსტობაა; ანტონ ფურცელაძე „ცისკარში“ ქერელი ბექას ფსევდონიმით წერდა.

95.28 ანტონ ფურცელაძე – ანტონ ნიკოლოზის ძე ფურცელაძე (1839-1913) – ქართველი მწერალი, მთარგმნელი, პუბლიცისტი. თანამშრომლობდა „ცისკართან“, „დროებასთან“. 1869-1872 წწ. გამოსცემდა სამეცნიერო-ლიტერატურულ ჟურნალს „მნათობი“, ხოლო 1873 წ.-დან რედაქტორობს ქართულ სინამდვილეში პირველ აგრონომიულ ჟურნალს „გუთნის დედა“.

95.29 ბაქარ ქართველი (დ. ყიფიანი) – დიმიტრი ივანეს ძე ყიფიანი (1814-1887) – პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე. 2007 წელს ქართულმა ეკლესიამ დიმიტრი ყიფიანი წმინდანად შერაცხა.

95.30 გრიგოლ რჩეულოვი – გრიგოლ ივანეს ძე რჩეულიშვილი (1820-1877) – მწერალი, მთარგმნელი. ვახ. კოტეტიშვილი მას XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში ფსიქოლოგიური რომანის ფუძემდებლად მიიჩნევდა (იხ.: კოტეტიშვილი, ვ., რჩეული ნაწერები, I, თბ., 1965, გვ. 254).

95.26 დიმიტრი მგალობლიშვილი (1815–1878) – თანამშრომლობდა ივ. კერესელიძის „ცისკარში“, სადაც აქვეყნებდა ლექსებსა და თარგმანებს (კრილოვი, პუშკინი, ნეკრასოვი, ბელინი).

95.26-27 დიმიტრი მეღვინეთუხუციშვილი (1815-1878) – მწერალი, ისტორიკოსი, არქეოლოგი, რეჟისორი. აქტიურად თანამშრომლობდა მარი ბროსესთან. 1852 წელს მ. ვორონცოვის ხელშეწყობით არქეოლოგიური გათხრები ჩაატარა უფლისციხეში. მის კალამს ეკუთვნის კომედია „კატა-ნონა“ (დაიბეჭდა 1869 წ. „მნათობში“).

95.29 კოლხიდელი – დავით კოლხიდელი იყო ფსევდონიმი სამეგრელოს მთავრის დავით ლევანის ძე დადიანისა. მართალია, იგი ლექსებს წერდა და თარგმნიდა, მაგრამ „ცისკარში“ არასდროს უთანამშრომლია. სავარაუდოდ, აკაკი ცდებდა. ამ შემთხვევაში „კოლხიდელი“ უნდა ვიგულისხმოთ არა დავით დადიანი, არამედ მისი ძმა, გრიგოლ დადიანი (1814–1902), რომელიც მართლაც თანამშრომლობდა ჟურნალ „ცისკართან“ ამავე ფსევდონიმით. გრიგოლ დადიანმა თავისი ქონება და ბიბლიოთეკა „ქმნ.-კგ“ საზოგადოებას უანდერძა.

95.32 ივ. ბერიძე – ბერიძე ივანე (1833-1890) მწერალი, პუბლიცისტი. ილია ჭავჭავაძის თანამოაზრე. აქტიურად თანამშრომლობდა „საქართველოს მოამბეში“. „ცისკრის“ თანამშრომელი. აკაკის მიერ ხსენებული „ხანის ბეგი“ დაიბეჭდა „ცისკარში“ 1859 წ. № 7, 9, 10, 11 (სათაურით „ხაზინდექ“), ხოლო

„თბილისის საიდუმლოება“ გამოქვეყნდა „საქართველოს მოამბეში“ (1863 წ. №7) სათაურით: „უცნაური ნიშნობა ტფილისის საიდუმლოებისაგან“.

95.34 ლავრენტი არდაზიანი (1815-1870) – მწერალი (პროზაიკოსი, მთარგმნელი, კრიტიკოსი), პუბლიცისტი, საქართველოში რეალისტური პროზის ერთ-ერთი ფუძემდებელი და სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციის აქტიური მხარდამჭერი.

96.15 „კრიტიკული სტატიები მისი გ. ბარათაშვილის სახელით გამოდიოდა“ – სინამდვილეში „გ. ბარათაშვილის“ სახელით გამოქვეყნებული „კრიტიკული სტატიების“ ავტორი იყო არა ლავრენტი არაზიანი, არამედ გიორგი ბარათაშვილი.

96.15-16 „სალაყბოში, რომელსაც გაბო სულხანიშვილი სწერდა“ – „ცისკარში“ გამოქვეყნებული „სალაყბო ფურცლების“ ავტორზე („მოლაყბე“) აზრთა სხვადასხვაობაა. ყოველ შემთხვევაში, ამ ფსევდონიმით წერდნენ მიხეილ თუმანიშვილიც და ივანე კერესელიძეც. ხოლო კონკრეტულად რომელი მათგანი რომელი „ფურცლის“ ავტორია, სადღეისოდ გამორკვეული არ არის.

96.24-25 ნიკოლოზ და ბესარიონ ლოლობერიძეებმა, ვახტანგ თულაშვილმა და დიმიტრი ბაქრაძემ მოინდომეს... „დროების“ გამოცემა... აიყოლიეს სტეფანე მელიქიშვილი – აკაკის თანამედროვე საზოგადო მოღვაწეები.

ნიკოლოზ ლოლობერიძე – ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოლობერიძე (1838–1911) – პედაგოგი, პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე.

ბესარიონ ლოლობერიძე – ბესარიონ ლევანის ძე ლოლობერიძე (1832-1879) – პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე. „ქ.შ. წ.-კ. გ“ საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი. ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის დამაარსებელი და პირველი თავმჯდომარე.

ვახტანგ თულაშვილი (1834-1910) – პედაგოგი, ჟურნალისტი, თეატრალური და საზოგადო მოღვაწე. „ქშწ.-კგ“ საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი და 1904 წლიდან – საპატიო წევრი. XIX ს. II ნახევრის საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების თვალსაჩინო ფიგურა. თანამშრომლობდა „საქართველოს მოამბეში“ ვ. თ. ფსევდონიმით.

დიმიტრი ბაქრაძე (1826–1890) – ისტორიკოსი, არქეოლოგი, ეთნოლოგი, საზოგადო მოღვაწე. პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი. თბილისის სასულიერო სასწავლებლის შემდეგ სწავლობდა მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში. 1861 წლიდან მუშაობს კავკასიის არქეოგრაფიულ კომისიაში. 1889 წელს მისი ინიციატივით შეიქმნა თბილისის საეკლესიო მუზეუმი. აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. 1875-1878 წწ. მსახურობდა კავკასიის საცენზურო კომიტეტში. დიმიტრი ბაქრაძე არის ავტორი მრავალი სამეცნიერო შრომისა, რომელთაგან აღსანიშნავია 1889 წელს გამოქვეყნებული „ისტორია საქართველოსი“ (უძველესი დროიდან X საუკუნის დასასრულამდე).

სტეფანე მელიქიშვილი (1841–1886) – საზოგადო მოღვაწე, „დროების“ გამომცემელი და მისი პირველი რედაქტორი. პროფ. პ. მელიქიშვილის ძმა. მელიქიშვილების ოჯახი ახალციხიდან იყო თბილისში გადმოსახლებული. სტეფანე მელიქიშვილი პირველი კერძო სტამბის დამაარსებელია თბილისში. იგი ვენაში იყო წასული სასტამბო მოწყობილობისა და ქართული ასოების ჩამოსახმელად. სტამბა 1864 წელს გაიხსნა, „დროების“ გამოცემა კი 1866 წელს დაიწყო.

აკაკის მიერ მოხსენებულ ფაქტის ისტორიას შუქს ჰფენს ნიკო ლოლობერიძის ერთი წერილი კირ. ლორთქიფანიძისადმი (1864 წ. 25/V): „ამას კი გწერ, ვიცი გეამება: მე, ვახტანგ თულაშვილი, დიმიტრი ბაქრაძე და სტეფანე მელიქიშვილი სტამბის გახსნას ვაპირებთ წელს შემოდგომას, გვინდა ახალი შრიფტი შევადგინოთ ქართული, ლამაზი, ადვილი საკითხავი ასომთავრულით. უსტამბოთ ჩვენ არაფრის გაკეთება არ შეგვიძლიან. თუ ღმერთმან ქმნა და გავაწყვეთ კარგათ, მაშინ იმედია თქვენის შემწეობით, რამეს მოვახერხებთ (იხ.: გ. წერეთელი, თხზულებანი, პროფ. ს. ხუნდაძის რედ., I, გვ. 406).

96.34 „რედაქტორად გამოენერათ გიორგი წერეთელი“ – გიორგი წერეთელი „დროების“ პირველი რედაქტორი იყო 1866-1869 წლებში.

წერეთელი გიორგი – (1842-1900) – მწერალი, ჟურნალისტი პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფიგურა XIX ს. საქართველოს საზოგადოებრივი აზრის ისტორიაში. „ივერიისა“ და „კვალის“ პოლემიკის დროს, 90-იან წლებში გაემიჯნა ქართველ სამოციანელთა ძირითად ბირთვის და „შეუფერავი რეალიზმის“ მიმდევრად გამოაცხადა თავი, რასაც ქართველ მოღვაწეთა „დასებად“ დაყოფა მოჰყვა. ეს მოვლენა აკაკიმ უარყოფითად შეაფასა და „დასობანას“ „სახიფათი თამაში“ უწოდა. გიორგი წერეთელი „მესამე დასს“ დაუახლოვდა, მაგრამ როგორც მწერალი და მოაზროვნე, მაინც კრიტიკული რეალიზმის პოზიციებზე დარჩა.

98.2 სტეფანე ზარაფოვი – საზოგადო მოღვაწე, ქველმოქმედი, მატერიალურ შემწეობას აძლევდა ქართულ მნიგნობრობას. მეცენატობას უწევდა რიგ ქართულ კულტურულ წამოწყებას, კერძოდ, ნივთიერად ეხმარებოდა გაზეთ „დროებას“.

98.8 „[ს. მესხს] ეკისრა „დროების“ რედაქტორობა“ – სერგეი მესხი (1845-1883) ჟურნალისტი, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე „დროების“ რედაქტორი იყო 1869-1873 და 1874-1883 წწ. (1873 წლის ოქტომბრიდან 1874 წლის ოქტომბრამდე, სერგეი მესხის საქართველოში არყოფნის დროს, გაზეთს კირილე ლორთქიფანიძე რედაქტორობდა).

98.10-11 „ს. მელიქოვის და“ – სერგეი მესხის მეუღლე ეკატერინე (კეკე) მელიქიშვილი (1854-1928), მწერალი (მთარგმნელი), საზოგადო მოღვაწე. ქართველი ახალგაზრდების მიერ შვეიცარიაში 1873 წ. დაარსებული პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაცია „უღელის“ აქტიური წევრი.

99.31-32 „იკისრა ქალაქ ფოთის თაობა..“ – ნიკო ნიკოლაძე 1894-1912 წწ. იყო ქალაქ ფოთის ქალაქის თავი. სწორედ მისი პროექტით მოხდა ქალაქის ორიგინალური დაგეგმარება – წრიული კომპოზიცია თორმეტი ქუჩით, რომელთა გადაკვეთის წერტილში აიგო დიდი საკათედრო ტაძარი; ქალაქის ცენტრში გაშენდა ულამაზესი პარკი, განხორციელდა ნავსადგურის რეკონსტრუქცია, აშენდა 500 ადგილიანი კონოთეატრი, გაიყვანეს წყალი და ელექტროდენი.

100.1 **ყაზბეგი** – ალექსანდრე (სანდრო) მიხეილის ძე ყაზბეგი (1848-1893) მწერალი, თეატრალური და საზოგადო მოღვაწე. წერდა „მოჩუბარდის“ ფსევდონიმით. გრიგოლ ორბელიანმა მას „ქართველების ჰომეროსი“ უწოდა.

100.2 **„მამა გენერალი იყო“** – ალექსანდრე ყაზბეგის მამა იყო გენერალ-მაიორი მიხეილ გაბრიელის ძე ყაზბეგი. ჟ. „ცისკარში“ გამოქვეყნებული აქვს ლექსი „საყვარლის განმორებაზე მწუხარება“.

100.3 **„დედა – თარხნიშვილის ქალი“** – ელისაბედ (კეკე) ესტატეს ასული თარხნიშვილი. გადმოცემით, მწიგნობრობის მოყვარული და ლექსთა მთხზველი ქალი.

100.30-36 **„მისი ოთახის კარები რომ გამოვალე, მისთანა კომლი იდგა თუთუნის, რომ დიდხანს ველარც გავარჩიე რა. ის ჩამჯდარიყო ქვეშაგებში პერანგის ამარა, წამოეხურა საბანი და რალაცას სწერდა. შემომაჩერდა ჯერ უკმაყოფილოდ, მაგრამ მერე მიცნო და ბოდშით მითხრა, რომ წერამ გამიტაცაო. გადმოიღო და მიჩვენა ნაწერები. ღმერთო ჩემო, რამდენი რვეული ედვა სტოლზე და რაები არ ჰქონდა შიდ ჩანერილი?“** - აკაკი წერეთლის ეს ცნობა კიდევ ერთხელ ადასტურებს, თუ როგორ ინტენსიურ ლიტერატურულ შრომას ეწეოდა ახალგაზრდა ყაზბეგი და რამდენად რთულ პირობებში უზღებოდა მას მოღვაწეობა.

101.33 **„გალავინის პროსპექტი“** – დღევანდელი რუსთაველის გამზირი.

103.16 **ერთხელ დავით ერისთავმა, გლუხარიჩის შვილმა** – დავით გიორგის ძე ერისთავი (1847–1890) მწერალი, ჟურნალისტი, თეატრალური და საზოგადო მოღვაწე. მთარგმნელ-გადმომკეთებელი უცხოელ ავტორთა პიესებისა, რომელთაგან ერთ-ერთს, ვ. სარდუს „სამშობლოს“ – განსაკუთრებული აღიარება ერგო წილად. ამ პიესის პრემიერა ერთ-ერთ ნიმანსვეტად იქცა ეროვნული ცნობიერების გამოფხიზლების გზაზე.

103.33 **„მამინ ორბელიანს მთავარმართებლის ადგილი ეჭირა“** – როცა სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკი დაარსდა (1875 წელს), გრიგოლ ორბელიანს არათუ „მთავარმართებლის ადგილი არ ეჭირა“, საერთოდ გასული იყო სახელმწიფო სამსახურიდან. ხოლო რაც შეეხება მის „სატკაცატკუცო“ სიტყვას, იგი გრიგოლ ორბელიანმა ბანკის წევრთა ერთ-ერთ კრებაზე წარმოთქვა 1876 წლის 19 მაისს.

104.10-11 **„ყაზარმობის დროს მუამბოხეებში გამორეული“** – იგულისხმება გრიგოლ ორბელიანის მონაწილეობა 1832 წლის შეთქმულებაში. პატიმრები

გამოძიების დასრულებამდე ყაზარმებში ჰყავდათ გამოკეტილი, ამიტომაც შეთქმულების აღმნიშვნელ ტერმინად ხალხში „ყაზარმობა“ დამკვიდრდა.

104.11 **„ნოვგოროდში რომ გაიგზავნა“** – სინამდვილეში გრიგოლ ორბელიანი ნოვგოროდში კი არ გაიგზავნა (როცა თბილისში შეთქმულების ამბავი გამჟღავნდა, გრიგოლი უკვე ნოვგოროდში იმყოფებოდა), არამედ ჯერ კავკასიის ხაზზე მოქმედ ჯარში განაწესეს, მოგვიანებით კი ქ. ვილნოში განლაგებულ ნევის საზღვაო პოლკში გადაიყვანეს.

104.11-12 **„ნოვგოროდში [გადასახლებული] იგონებს სამშობლოს და პეტერბურგში მყოფ იარალ შანშიევს სწერს“** – გრიგოლ ორბელიანის ლექსი „იარალის“ მართლაც ნოვგოროდშია დაწერილი, მაგრამ 1832 წლის 8 მარტს, ე.ი. შეთქმულების გაცემამდე და, შესაბამისად, პოეტის დაპატიმრებამდე (შეთქმულება 1832 წლის დეკემბერში ჩავარდა).

105.11 **„რუსის პოეტის მიხაილოვის „მჭედელი“ გადმოაკეთა „მუშა ბოქულაძედ“** – შესაძლოა, აკაკი გულისხმობდეს მიხეილ ილარიონის ძე მიხაილოვის (1829-1865) – პოეტს, მთარგმნელსა და პოლიტიკურ მოღვაწეს. მიხაილოვი 1852 წლიდან თანამშრომლობდა „სოვერემენიკისა“ და „ოტერეს-ტვენნიე ზაპისკის“ რედაქციებთან. რევოლუციური იდეების პროპაგანდირებისათვის დააპატიმრეს და ციხეში გადაასახლეს.

105.13-14 **„ჟუკოვსკის მიზაძვით დასწერა პოემა „სადღეგრძელო“** - ვასილ ანდრიას ძე ჟუკოვსკი (1783-1852) – რუსი პოეტი, მთარგმნელი, კრიტიკოსი. 1812 წელს შექმნილმა პოემამ «Певец во стане русских воинов» მკითხველი საზოგადოების დიდი მოწონება დაიმსახურა. შესაძლოა, გრიგოლ ორბელიანი მართლაც იცნობდა ამ პოემის ტექსტს და ერთგვარად მოექცა კიდევ მისი ზეგავლენის ქვეშ, თუმცა მისი „სადღეგრძელო“ საგრძნობლად განსხვავდება ჟუკოვსკის თხზულებისაგან მკვეთრად გამობატული ეროვნული ხასიათით.

105.15 **„სანამ ალექსანდრე ორბელიანი ცოცხალი იყო, ეს ნიკოლოზის მუნასიბი გამოტოვებული ჰქონდა და მერე კი ისიც შეიტანა მთელ პოემაში“** – „ნიკოლოზის მუნასიბი“ საერთოდ არ დაბეჭდილა გრიგოლ ორბელიანის სიცოცხლეში. იგი მოგვიანებით, პოეტის თხზულებათა 1884 წლის 2. ჭიჭინაძისეულ გამოცემაში გამოქვეყნდა პირველად.

ალექსანდრე ორბელიანი – ალექსანდრე (პუბლია) ვახტანგის ძე ჯამბაკურ-ორბელიანი (1802-1869) პოეტი, პუბლიცისტი, დრამატურგი, ისტორიკოსი. 1826 წელს შედის სახალხო მილიციაში და მონაწილეობს სპარსელების წინააღმდეგ საომარ ოპერაციებში. 1828 წელს იგი აირჩიეს თბილისის მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლად. 1829 წლიდან არის საქართველოს უმაღლესი მთავრობის სააღმასრულებლო ექსპედიციის მრჩეველი („სოვეტნიკი“).

ალექსანდრე ორბელიანი იყო 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი მეთაური. შემთხვევითი არაა, რომ ამ შეთქმულებაში მონაწილეობდა მთელი ოჯახი – დედა, თეკლა ბაგრატიონი, სამივე ძმა – ალექსანდრე, დიმიტრი

და ვახტანგი, საიდუმლო საქმიანობაში ერთგვარად ჩართული იყო ალექსანდრეს მეუღლე ეკატერინეც (კატინო), რომელსაც ქართული დროების შეკერვა დაევალა თურმე.

შეთქმულთა დაპატიმრებისა და საქმის გამოძიების შემდეგ ალექსანდრე ჩარიცხეს დამნაშავეთა მეორე კატეგორიაში და გაამწყვდევს სამხედრო სამსახურში „მეცხრე ლინეინის პრაპორშჩიკად“. 1838 წელს გადმოიყვანეს „კავკასიის ხაზზე“, ხოლო 1840 წელს, მარტში მთლიანად გაათავისუფლეს და სამშობლოში დაბრუნდა. გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ არსად არ უმსახურია და მთელი დრო ლიტერატურულ საქმიანობას მოახმარა. მის პოლიტიკურ მრწამსში არ მომხდარა არსებითი გარდატეხა. იგი კვლავ ოპოზიციანად ედგა ხელისუფლებას. ამხილა მიხეილ ვორონცოვის მოქნილი პოლიტიკის ნამდვილი, დამპყრობლური მიზანი. დიდი წვლილი შეიტანა უურნალ „ცისკრის“ განახლებაში (ინფორმაცია მოამზადა ნინო ვახანიამ).

105.29 „საბაშიო, საბატონო აზნაურიშვილს“ – დიმიტრი ყიფიანის წინაპრები იმერელი თავადების, აბაშიძეების აზნაურები იყვნენ.

105.34-35 „ახალგაზრდობა ვოლოგდაში გაატარა“ – ლაპარაკია ახალგაზრდა დ. ყიფიანის ვოლოგდაში გადასახლების შესახებ, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეობის გამო. აქ მან 3 წელი დაჰყო.

106.21. ირაკლი გრუზინსკი – ირაკლი (ერეკლე) ბაგრატიონი (1827–1882), ერეკლე II-ის შვილიშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილის ვაჟი. ეწეოდა კულტურულ-საგანმანათლებლო და საქველმოქმედო საქმიანობას. იყო თბილისის აბანოების ერთი ნაწილის მფლობელი, რომლის შემოსავალსაც საქველმოქმედო მიზნებს ახმარდა. ირაკლი ბაგრატიონი საზოგადოებაში ცნობილი იყო თავისი ანტირუსული განწყობილებითა და დაუმორჩილებელი სულით, ამიტომაც გადაიქცა მისი დაკრძალვა დიდ ეროვნულ მანიფესტაციად. განისვენებს სვეტიცხოვლის ტაძარში.

106.27-28 „ალეგორიული ზღაპარი „არაბული ცხენი“ – იგულისხმება დიმიტრი ყიფიანის ორიგინალური მოთხრობა „თურქმენური ცხენი“, რომელშიც რამდენადმე ავტობიოგრაფიული ელემენტებია ჩაქსოვილი (ს. ხუნდაძე, დიმიტრი ყიფიანი – (მონოგრაფია), 1936 წ., გვ. 183). ეს თხზულება დიმიტრი ყიფიანმა ბაქარ ქართლელის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა „ცისკარში“ (1863, №1, გვ. 11-37).

107.16 გ. ლოღობერიძე – გიორგი ლოღობერიძე 50-იან წლებში სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტში. ს. მესხის მის შესახებ წერს: გ. ლოღობერიძე ერთ-ერთი მოთავეა იმ ახალგაზრდა პარტიისა, რომელსაც იმერეთში „წვეროსნებს“ ეძახიან („დროება“, 1876 წ., №51). გ. ლოღობერიძის შესახებ იხ.: წერეთელი, აკ., თსკ (ოც ტომად), ტ. 1, თბ., 2010, გვ. 440.

107.21 „ერთხმად არჩეულ იქნა დ. ყიფიანი.“ – დიმიტრი ყიფიანის (1814 – 1887) ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლად (მარშლად) დაუსწრებლად აირჩიეს 1885 წლის 24 მაისს, ხოლო 1886 წ. 4 აგვისტოს იმპერატორ ალექსანდრე III-ის უშუალო განკარგულებით იგი გადაყენე-

ბულ იქნა ამ თანამდებობიდან და მიესაჯა რუსეთში, ქ. სტავროპოლში გადასახლება.

დიმიტრი ყიფიანის მარშლად არჩევას ალფრთოვანებით შეხვედრია აკაკი წერეთელიც, რომელსაც შემდეგი სიტყვით მიუმართავს დიმ. ყიფიანისთვის: „ბატონო დიმიტრი, სხვა და სხვა ასპარეზზედ თქვენი მოღვაწეობა იმდენად თვალსაჩინოა და საკმაოდ განთქმული, რომ მათზედ მითითება და მათი ჩამოთვლა ყველასგან ცნობილი ამბის განმეორება იქნებოდა. ჩვენ მხოლოდ ვაღვიარებთ, თუ რამოდენად არის დაფასებული თანამემამულეთაგან ის თქვენი ხანგრძლივი ღვაწლი: უდიდესი ნახევარი მთელი საქართველოსა – იმერეთი (ქუთაისის გუბერნია) დღეს გულწრფელად დღესასწაულობს თქვენს არჩევას. დიდი და პატარა, მოხუცი და ყრმა, ერი და ბერი – ყველა ერთად, შეთანხმებულად ლიტანიობს. ამ ლიტანიას წინ მიუძღვის მომავალი იმედები და უკან მოსდევს თქვენი ქვეყნისადმი ნამსახური, დიას გულწრფელად დაფასებული. ამგვარი პატივი თქვენთვის პირველი არ არის და უცხო; პატივი და სიყვარული მოძმათაგან არასოდეს არ დაგკლებიათ, მაგრამ დღევანდელი კი უფრო მეტია და საორკეცო თავისის საგნით: აქ ჩვენ ვხედავთ საიმედო ნიშნებს მომავლისას; დღეს ჩვენი იმერთა ერი სიყვარულით გეგებებათ თქვენ – უკეთეს მამულის შვილთაგანს. მიუხედავად ადგილისა და გვარტომობისა, საიდანაც უნდა იყოს, რომელი კუთხიდანაც მთელის საქართველოსა, ის მაინც შეგნებულათ მიგეგებებათ და სიყვარულით მიგიღებთ, როგორც მამას, ძმას და საკუთარ შვილს. აი ეს არის ის პირველი, ახალი ნაბიჯი, რომელსაც მიყვებართ წარმატებისაკენ და რომელიც აორკეცებს და ამართლებს დღევანდელს ჩვენს სიხარულს... მიზეზი ამ სასიქადულო ნაბიჯის გამონევისა დღეს თქვენ ბრძანდებით და ამისათვის ვისურვებთ თქვენს ხანგრძლივობას სრულის სიმრთელით („საისტორიო მოამბე“, ტ. 3, გვ. 405-406).

107.32 „გულმოსულმა ექსარხოხმა რექტორის სიკვდილის გამო, შეაჩვენა ქართველობა“ – თბილისის სემინარიის აუტანელი რეჟიმით შევიწროებულმა, სასონარკვეთილებამდე მისულმა მონაფემ იოსებ ლალიაშვილმა 1886 წლის 24 მაისს ხანჯლით მოკლა რექტორი ჩუდეცი (იოსებ ლალიაშვილის შემდგომი ბედის შესახებ იხ.: თედო სახოკიას „ჩემი საუკუნის ადამიანები“, თბ., 1948). ამ აქტთან დაკავშირებით საქართველოში გამეფებული რეაქციის ერთ-ერთმა სულისჩამდგმელმა ეგზარხოხმა პავლემ დასწყევლა იოსებ ლალიაშვილი და ქართველი ერიც. ამ მოვლენამ ქართული საზოგადოების მონინავე ნაწილი დიდად აღაშფოთა, რამაც თავისი გამოხატულება ჰპოვა დიმ. ყიფიანის პროტესტში – მან წერილი გაუგზავნა ეგზარქოსს და ქვეყნის დატოვება მოსთხოვა. დიმიტრი ყიფიანის ხმის ამაღლება ქართველი ხალხის ეროვნული ღირსების დასაცავად გახდა მიზეზი მისი გადასახლებისა სტავროპოლში, სადაც იგი მოკლეს მიგზავნილმა მკვლელებმა (დანვრილებით იხ.: ნიგნში „საშვილიშვილო მოკავშირე – დიმიტრი ყიფიანი“, შემდგენელი თამაზ ჯოლოგუა, თბ., 2007). აკაკიმ დიმ. ყიფიანს. უძღვნა თავისი პოეტური შედევრი „განთიადი“. (ვრცლად ამის შესახებ იხ.: ჯ. გაბოძე „აკაკის თხზულებათა გამოცემები“, 2009, გვ.118).

ეგზარქოსი პავლე – ერისკაცობაში პავლე ლებედევი (1827-1892) საქართველოს ეგზარქოსი და ქართლ-კახეთის არქიეპისკოპოსი (1882-1887). რეაქციონერი და რუსიფიკატორი. თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორ პავლე ჩუდეცკის მკვლელობის გამო საჯაროდ დაწყევლა ქართველი ერი. დიმიტრი ყიფიანთან ცნობილი ინციდენტის შემდეგ ხელისუფლებამ ის ყაზანის არქიეპისკოპოსად გადაიყვანა.

ჩუდეცკი – ჩუდეცკი პავლე (გარდ, 1886 წელს) – თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორი (1884-1886), რეაქციონერი და რუსიფიკატორი. დაკრძალულია თბილისში, ალექსანდრე ნეველის ეკლესიის გალავანში.

მინიატურა

ოცნება (გვ.111)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ავტოგრაფი: T 17 697 – ხ, ფ.1r
თ ა რ ი ლ ი: [1905]
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

ეს პატარა პროზაული ესკიზი წინ უძღვის ლექსს „გამხიარული, ბუხარო..“. რომელიც პოეტის თხზულებათა აკადემიურ გამოცემაში (იხ.: წერეთელი, აკ., თხზ. სრ. კრ. (ოც ტომად), ტ.3, თბ., 2012, გვ.147, 563) დაბეჭდილია სათაურით „გაზაფხული“. ქმნილებას ვათარილებთ ლექსის პირველი პუბლიკაციის მიხედვით. ეს უკანასკნელი გამოქვეყნდა „ივერიაში“, 1905, №1.

ლექსი პროზად

ეიფელის კოშკი (გვ.115)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „ივერია“, 1906, 9 აპრილი, № 6.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ლექსი პროზათ.
თ ა რ ი ლ ი: [1906].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

ავტორობა დასტურდება სტილური ნიშნებითა და ისტორიული რეალიებით. აკაკიმ გამოაქვეყნა ამავე სახელწოდების ლექსი, რომლის სიუჟეტი

თითქმის ემთხვევა პროზაულ ვერსიას. საზოგადოდ, აკაკის შემოქმედებისათვის ეს ერთობ ნიშანდობლივი მოვლენაა – იგი ჯერ ქმნიდა ნაწარმოების პროზაულ ვარიანტს, შემდეგ კი გალექსავდა. მაგ.: შალვა დადიანი იხსენებს: „მედია“ პირველად რომ ნაუკითხა მამას, პროზად იყო დაწერილი და კარგად მახსოვს, შემდეგ ეს პროზა სიტყვა-სიტყვით იყო გალექსილი. მაშასადამე, აკაკის ასეთი მანერა ჰქონდა უთუოდ ნაწარმოების წერის დროს; ჯერ პროზად დაამუშავებდა და შემდეგ გალექსავდა“ (იხ.: შ. დადიანი, აკაკი. მოგონებანი. თბ.: 1948); ასევე გალექსა პოეტმა „ჩემი თავგადასავლის“ ერთი ნაწილი.

უცხოელი ქალი (გვ.118)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ავტოგრაფი: K- 273.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ლექსი პროზათ.
თ ა რ ი ლ ი: [1908].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

აღნიშნულ თხზულებას ხელნაწერთა ინსტიტუტის აკაკის ფონდში მიაკვლია ე. ზარდიაშვილმა. მან მიიჩნია, რომ ტექსტი 1908 წლის ნოემბრის შუა რიცხვებამდე უნდა შექმნილიყო. რვეულში, რომელშიც „უცხოელი ქალია“ ჩანერილი, კიდევ ერთი თხზულების ავტოგრაფია წარმოდგენილი. ესაა „საუბარი მამა-შვილს შუა“, რომელიც პირველად აკაკის იუბილეს დღეებში, 1908 წლის ნოემბრის მეორე ნახევარში გამოქვეყნდა (დანვრილებით იხ.: ე. ზარდიაშვილი, აკაკის უცნობი ნაწარმები, თბილისი, 2005, გვ. 16-17). „უცხოელი ქალი“ გარკვეულ სიუჟეტურ მსგავსებას ავლენს „ეიფელის კოშკთან“. კერძოდ, „ეიფელის კოშკის“ ტექსტის საკმაოდ დიდი ფრაგმენტი პრაქტიკულად უცვლელადაა ჩართული „უცხოელ ქალში“, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იდეური თვალსაზრისით ისინი დამოუკიდებელი ნაწარმოებებია და ამიტომ ორივე ძირითად ნაწილშია წარმოდგენილი.

ლიტერატურული ზღაპრები

ოქროს წყაროს ზღაპარი (გვ. 121)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: გაზ. „დროება“, 1875, №72 (B); კრებ. „საყმაწვილო ამბები“, 1885 (A).
თ ა რ ი ლ ი: [1875] B.
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (B).

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

121 + ფელეტონი, საყმანვილო ზღაპრებიდამ B. 2 გრძელი გრძელ B. 3 ზოგიერთი ზოგი B. 4 მკაცრს მკაცრ B. 5 საზარლად <B. 6 თითქოს თვითქოს B. 8 ტყავზე ტყავზე B. 9 ვუგდებდი უგდებდი B. 13 გამოცანებით გამოცანებით B. 22 ჭკვასა ჭკუასა B. მაშინ + იმასაც, უთუოდ B. 24 პირობები პირობები B. 25 ეკუთვნის ეკუთვნოდა B. 28 ჩემთვის თავს ნურავინ მოიკლავთო ჩემთვის სისხლს ნურავინ დაჰღვრისო B. 29 ვინც მომეწონება მომეწონება B. 32 მოპოვებას მოპოვებას B. 34 უდაბურში + ერთის B. ძირას ძირში B.

122.1 ხანგრძლივის ხანგრძლივს B. დამაშურალი დამაშურალი A. 7 გამარჯვებაც გამარჯობაც B. 12 დაივინებენო დაივინებენ B. 27 თითისტარის თითისტარის B. 29 უიმისობა უამისობა B.

123.3 მუცელ-ღმერთობას მუცელაობას B. 5 და მერე ~ B. აზრი ჰაზრი B. და სისხლი <A. 18 გაგამუცელმერთებენ გაგამუცელევენ B. 23 კოშკში კოშკშია B. 26 ამვლელს ავლილს B. ჩამომვლელს ჩამოვლილს B. A-შიცენ-ზურის მიერ ამ ადგილას ამოღებული ყოფილა „... ვილას ახსოვს „ოქროს წყარო“ და ცხრა-კლიტულიდან გამოსაყვანი მზეთუნახავი?!

აი, რა სურათს წარმოადგენს დღეს ჩვენი ცხოვრება

„ოქროს წყაროს ზღაპარი“ ალევორიული თხზულებაა. როგორც ჩანს, 1885 წელს, როცა ეს მოთხრობა „საყმანვილო ამბებში“ იბეჭდებოდა, ცენზურას არ გაუშვია ერთი მნიშვნელოვანი ფრაგმენტი, რომელიც ჩვენს გამოცემაში 123.26 – მოსდევს სიტყვებს: „ჩამვლელს კი ველარა“ + „ვინც კი რომ დაუკვირდება ამ ზღაპარს, შიგ ჩვენ ახალგაზრდობას დაინახავს, რომელიც შუა გზაზედვე უხვევს და ივინებებს თავის ალტქემებს: „იქ“ ბევრს ვიცნობდით თავგანწირულ პატრიოტებს, მაგრამ აქ კი დღეს მათ პატრიოტობა კუჭის პატრიოტობად გადაქცევიათ, რადგანაც მაშინ იგონებენ სამშობლოს, როდესაც მწვადებსა სჭამენ და კახურსა სმენ.

ვიცნობდით იქ ლიბერალებს, რომელნიც დღეს აქ სხვა ალტქემისანი არიან: ის ძველი გრძნობა და აზრები მოუკლავთ და ლიბერალების „აზრი-კალები“ გამხდარან!“

123.29 წარმოადგენს წარმოგვიდგენს B. 30 შიგ ბევრი < B. კაცი ხალხი B. 33 მიდიან მოდიან B. 36 მშვენიერმა მშვენიერად B. 38 ამბობს ანობს B.

124.1 მეჯლისში მეჯლისში B. 2 იქ აქ B. 3 სინდისს სინდისზედ B. 4 დანახვას + ხომ B.

ავტორის პოლიტიკური რეპლიკა „ვინ ხმარობს იმას ამ დროში ჩვენში“ A-ში ცენზურული პირობების გამო შეცვლილია უწყინარი სიტყვებით: „ყველა ხომ ვერ დაინახავდა“. 6 ქება შეასხეს დაუკრეს ქების ტაში B. 10 ჩაცვენის ჩაცვივნულების B. 16 მიშველება ქ>. 19 გამისვრია გამსვრია B. კეთილი კეთილის B. 19 ჩაიტანა ჩაიტანა-ყე B.

ცენზურის მიერ A-დან ამოულიათ აგრეთვე პოლიტიკურად მახვილი შემდეგი ადგილი: „აი სწორედ ამ სურათს წარმოგვიდგენს ახლანდელი

ჩვენი ცხოვრება. დაირღვა ბაბილონის გოდოლი და აირია ენები, ზნეობა, ამისთანა დროში თუ არა შეერთებული მოქმედებით, კერძო მუშაობით არა გაკეთდება რა! მაგრამ ეს არ ხერხდება და რატომ? მიტომ რომ..“ B.

აი ჩვენი დღევანდელი სურათი A. 28 ბაბილონის <A.. ბაბილონის ბაბილოვანის B. არა <A.. არა არ B. 29 შეერთებული <A. შეერთებული შეერთბულის B. 30 თუ არა შეერთებული მოქმედებით, კერძო მუშაობით არა გაკეთდება რა ~ კერძო მუშაობით თუ არ შეერთბულის მოქმედებით არა გაკეთდება რა B. 33 ჰკადრულობს კადრულობს B. 36 უბრძენის უბრძენის B. 38 კვერცხის ნაჭუჭში „ნოლში“ B.

ვარდი და ეკალი (გვ.125)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი. ასლი: K-78, გვ. 73_v -79r (D).

ნ ა ბ ე ქ ი: გაზ. „დროება“, 1875, №69 (C); ვარდი და ეკალი, საყმანვილო ზღაპარი. წგ.: საყმანვილო ბალი, 1883, გვ. 35-43 (B); კრებ. „საყმანვილო ამბები“, 1885 (B). ჟურნ. „ნაკადული (მოზრდ.)“, 1908, №11 (A).

თ ა რ ი ლ ი: [1875] C.

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი C.

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

125.2 წმინდა წმინდას C. სცხოვრობდა ცხოვრობდა C. 4 მისი მის C. მართლაც მართლაც C. 12 რადგანაც რადგანც C. 16 მალულობს მალულობის C. 19 საღამოობით საღამოობით C. 21 ბრისას ბარისას C. 22 მოესწრობდა მოესწრებოდა C. 24 სულთქმასაც სუნთქმასაც C. 25 გაილიმებდა გაილიმებოდა C. 26 გადმოეკიდებოდა + დედამისს C. 27 სანყალი საბრალი C. 34 მეძახის მიძახისო C.

126.2 თითო თვითო C. 3 ყოველი კაცი განსხვავდება პირუტყვებისაგან ზნეობის უზენაესობით ყოველის ცხოველისაგან განსხვავდება კაცი, პირუტყვებისაგან ზნეობის უზენაესობით C. 4 ყოველი ყოველს C. 9 დაკარგვას თან დაკარგვასთან C. 11 ცხოველებზე ცხოველზე C.

1885 წელს, როცა „საყმანვილო ამბებში“ იბეჭდებოდა „ვარდი და ეკალი“, ცენზურას ამოულია შემდეგი ადგილი: „რაც აქ თვითოეულს კაცად-კაცზე ვსთქვით, იგივე ითქმის მთელს ერზედაც. ზნეობის დამკარგავი პირი თანდათან უფრო იჩაგრება, – ეს საზოგადო კანონია, – ჭლეტდება და ბოლოს სულაც გაქრება, რომ აქა-იქ სადმე მიგდებულსა და მივინყებულს ალაგს სულის ჩამბერველი და ჩამდგმელი არა ჰყავდეს. ეს სულის ჩამდგმელები არიან ისევ მისი შვილები. ამგვარი შვილი მამულს ასი ათასში ერთი ჰყავს, ისე ძვირია. ძვირია, მაგრამ ისინი თავის ოფლისა და სისხლის ღვრით უმზადებენ თავის ჩამომავლობას მომავალში მკვდრეთით აღდგინებას“. შემდეგ გამოცემაში აკაკის მოუხერხებია ამ პოლიტიკურად მახვილი ადგილის აღდ-

გენა. 126.12 თვითოეულს თვითოეულს C. კაცად-კაცთაზედ კაცად-კაცზე C. 19 თავის ჩამომავლობას <C. 20 კაცთაგანს რჩეულთაგანს რჩეულთაგან C. 21 პირადობას პირადობასა C. 27 ერთისთვისაო ერთსათვისაო C. იტყოდა <B. 31ნულარ ნურლა C. 33 ღმერთმა ღმერთმან C. რადგანაც რადგანც C.

127.3 ისე] ასე C. 4 კაცი მტერი C. AB-ში ცენზურის მიზეზით ამოგდებული იყო კონტექსტისთვის მნიშვნელოვანი სიტყვები: „ქვეყნის მტერსა“, რაც აღდგენილია C-ს მიხედვით. 12 გნამსთ] გრნამსთ C. 16 განზე] განზედ C. 17 ყოველ] ყოველს C. 21 არავინა] არავინ C. 22 გასინჯე] გამინჯე C. მოჰკვდა] მოკვდა C. 23 სიკვდილის] სიკვდილს C. 26 დრო] ბედი B. 28 მეზობლებს] მეზობლობას C. 29 გამოჩნდა] გამოჩნდენ C. 30 სასაფლაოზედ] სასაფლაომდე C. ჩაჰფლეს] ჩაფლეს C. 31არც] არცა C. 32 ხანმაც] საათმაც C. კაციც] კაცი A. გამოჩენილად] გამოჩენილთ C. 35 ზედნარწერილი] ზედნარწერილი C. 36 და გავარჩიო <B.

128.5 ბულბული... იკეთებენ ბულბული... იკეთებს C. ნგამვლელებს] გამლელებს C. ესმისთ + ხოლმე C. AB-ში პოლიტიკური დანიშნულების მქონე სიტყვა „ქვეყნის“ ცენზურის მიზეზით შეცვლილია ნაცვალსახელით „მის“, – ეს შეუსაბამობა გასწორებულია C-ს მიხედვით. 11 ან <B. 12 აზრით] აზრათ C. 13 რომელ] რომელს C. დაემსგავსო] დაემზგავსო C.

მეორე სალამო (გვ. 129)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: გაზ. „დროება“, 1876, №30.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: საყმანვილო ზლაპარი.
თ ა რ ი ლ ი: [1876].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი.

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

129.1 + ფელეტონი, საყმანვილო ზლაპრები. 7 რომ <. შემოვა] შამოვა. 22 ოლონდაც] ოლონდ. 24 მოენდომებინა] მოენდომებია. 25 მოიმკიდა] მოიმკობდა.

130.31 შესძახა] შეჰსძახა.

131.21საძულველი] საძულელი. 26 ფერმიხდილი] ფერმოხდილი. და სხვა] და სხე.

132.28 კეთილდღეობაზედ + კი. 33 ამბობსო] ამბობს.

133.2 ოკეანის] ოკეონის. 6 დაიგეშება + და ვიდრე სხვა. 8 შეხედა] შეხვდა. 13 დასჯაში] დასჯაშიო. 15 ნალდი + ცული. 18კეთილს გაზაფხულს + და ამგვარად გამართლდა მესამე ძმის წინასწარმეტყველობა! პატარაც ღარიბად, მაგრამ ამაყად დაიარება დღესაც, იმ ქვეყანაში ლუკმაპურს ეძებს, რომ შიმშილით სული არ ამოუვიდეს; მაგრამ ტყვილა არავის არასათვის:

ხელში უჭირავს ჩანგური და ახალგაზრდას რომ შეხვდება, ხან უმღერის, ხან ზლაპრებს ეუბნება და ხან ძველ ცხოვრებას ამბობს.

ნაცარქექია (გვ. 134)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრებული „გადია“, 1885, №1.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ამბავი.
თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წლის 15 ნოემბერს.
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

121.8 ტირილით] სირბილით.

123.14 ვკარ]ვკვარ

კიკოლას ნამბობიდან (გვ. 137)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: გაზ. „ივერია“, 1888, №247.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ზლაპარი. ნახევარს გარეთყოფილს ვუძღვნი, ნახევარს – სანოს.
თ ა რ ი ლ ი: [1888].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი.

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

138.20 წამოინიოს] წამოიზიოს. აღარაფერი] აღარაფერ.

141.30 წამოვკრაო] წამოვკრავო.

137.2 „ნახევარს გარეთყოფილს ვუძღვნი და ნახევარს სანოს“ – აკაკი თავისი „ზლაპრით“ ალეგორიულად ეხმაურება ივანე ჯაბადარისა და სტეფანე ჭრელაშვილის წერილების სერიას, რომლებიც ძველი და ახალი თაობის ურთიერთობას ეხებოდა. ივანე ჯაბადარის (1852–1913) წერილი გამოქვეყნებული იყო 1888 წლის „ივერიაში“ (№100) სათაურით „ფიქრი და შენიშვნა გარეთყოფილისა“. ჭფსევდონიმი „გარეთყოფილი“ აკაკის ივ. ჯაბადარის წერილის სათაურიდან აუღია. როგორც წესი, ივ. ჯაბადარი თავის სტატიებს აწერს შეკვეცილ ფსევდონიმს: ნ. გ-ლი, რაც აღნიშნავს წინა გარეჯელს, „სანო“ ფსევდონიმია სტეფანე ჭრელაშვილისა (1857–1917), რომლის სტატიებში „ძველი და ახალი თაობა“ („ივერია“, 1888 წ.) განხილულია სამოციანელთა მომდევნო ახალი თაობის საკითხი.

კუჭია (გვ.142)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „აკაკის კრებული“, 1897, №3, გვ. 1 – 4.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ზღაპარი.
თ ა რ ი ლ ი: [1897].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

ბრონოულის წყარო (გვ.144-149)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „აკაკის კრებული“, 1897, №1, გვ.: 38—44
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ზღაპარი.
თ ა რ ი ლ ი: [1897].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

კუდაბზიკეთი (გვ.150)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „აკაკის კრებული“, 1899, №5, გვ. 5 – 11.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ზღაპარი.
თ ა რ ი ლ ი: [1899]
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი.

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

იგავები

ლამურა (გვ. 157)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი. ასლი: K-78, გვ. 41_v -47_v (C).
ნ ა ბ ე ქ დ ი: გაზ. „დროება“, 1875, №66 (B); „საყმანვილო ამბები“, 1885, გვ. 17–26 (D); ჟურნ. „ნაკადული (მოზრდ.)“, 1908, №11 (A).
თ ა რ ი ლ ი: [1875].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (B).

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

157.2 სადგომი] სამშობლო B. 8 თავგუნიები] თავგუნიები B. 9 სანუნკარ-ზედ] სანუნკნარზედ C. 15 როცა] როდესაც B. 17 ამოყოფდენ] ამოჰყოფდენ D. ერთს] ერთ D. 22 და მძინარეებს ზედ ფეხებზედ გადაუცუნცულულებდენ

<C. 26 ზარალს] რაზალს BC. მდგმურებში] მდგურებში C. 29 მოისუნავდენ] მისუნავდენ D. მაისუნავდენ B. 31 გამოელევიებოდა + ხოლმე BD.

158.8 გუნებაზედაც] გუნებაზეც C. 11 სიტყვაზედ] სიტყვებზედ C. 12C-ში დაწერილი ყოფილა „იქცეოდა“, მაგრამ გადაუხაზავს „ოდა“ და მის ნაცვლად მიუწერია „ვაო“. 13 ქალბატონთაგანს] ქალებთაგანს B. 14 უმარილით] უმარულით B. 15 დაუგეს] დაუდგეს B. 18 ამობრძანდენ] ამობრუნდენ C. შიგ <B. მათი <C. 28 თავგებმა <B. 31 თავი არა] თავი არ C.

159.6 ბუდეში] ბუდეში C. სუნგალი] სანგალი ABC. 7 ჰქონდათ] ჰქონიათ BCD. ცახცახებდენ] ცახცახობდენ B. 25 გამოვიდოდა] გამოდიოდა B. 27 ამბის] ამბვის B. 33 შეგვენია] შეგვენვია BC. 36 ციცუნია] ციცუნა B.

160.1 და <C. 8 ეწვოდათ] ეწოდათ C. 14 არა] არ C. 15 თავგები + დიდი ბედნი... C. და < არ] ვერ B. 17 იუკადრისა <C. 21 შემოჰკრავს + თავს C. 28მიჰფრინდა] გაჰფრინდა CD. 29 აქვსო] აქვს C. 162,1 ჰხედავენ] ხედევენ C. 9 გადმოვთარგმნოთ] გადმოთარგმნოთ B. 12 ორივე + ერთად B. 14 მათს] მათ C.

ძალლი და ცხვრები (გვ. 163)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრებ. „საყმანვილო ამბები, 1885.
თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წ. 15 ნოემბერს.
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

მესარკე (გვ. 164)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრებ. „საყმანვილო ამბები,“ 1885.
თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წ. 15 ნოემბერს.
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

164.3 კაცზედ + უფრო. 6 ვილაცა] ვინცლა.

სნეული მზეთუნახავი (გვ.165)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრებ. „საყმანვილო ამბები,“ 1885.
თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წ. 15 ნოემბერს.
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

165.19 დაინყეს] დაიბარეს. 21 მომინამლვენ] მომინამლვენ.

მოსწავლე და მასწავლებელი (გვ.167)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრ. „გადია“, 1885.

ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ამბავი.

თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წ. 15 ნოემბერს.

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

167.12 დაუჯერებელს] დაუჯერებელ.

168.13 მივიდნენ] მოვიდენ. 21 იშოვეო] იშოვე.

169.28 განგებ] გამგებ.

მელოტები (გვ. 171)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრებ. „საყმაწვილო ამბები“, 1885.

თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წ. 15 ნოემბერს.

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

ბრიყვი და ჭკვიანი (გვ.174)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ასლი K – 78, გვ. 38_v-39_v(B).

ნ ა ბ ე ქ დ ი: კრებული „გადია“, №1 1885 (A).

თ ა რ ი ლ ი: ცენზურის ვიზა გაცემულია 1884 წ. 15 ნოემბერს.

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

მოთხრობა თარიღდება ცენზურის მიერ ვიზის გაცემის თარიღის მიხედვით.

174.4 მიდიხარო] მიდიხართო B. 21 კარგო] კარგი B. 22 დაგვრჩენია-
რაო] დაგვრჩენია-რა B. 22 ერთ] ერთი B. 31 ვქნა] ვქმნა B.

<ქვეყნის ყბაში ჩავარდნა> (გვ. 176)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ავტოგრაფი K -83, 59r_ 62r(B); წერეთელი აკაკი,
ჩემი ნაწერები, თბილისი, 1912, გვ. 151-152 (A).

თ ა რ ი ლ ი: [1912].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

აკაკი წერეთელმა „ჩემი ნაწერების“ გამოცემა რომ დააპირა 1912 წელს,
განიზრახა თხზულებებისთვის შენიშვნები დაერთო, რათა მკითხველს უკეთ

გაესიგრძეგანებინა, თუ რატომ და რა მიზნით იყო შექმნილი თითოეული
მათგანი.

ლექსისთვის „ნადირობა“ (ლექსი დაინერა 1864 წელს) პოეტმა საკმაოდ
ვრცელი კომენტარი მოამზადა, რომელიც არაკითხნი იწყებოდა. ვინაიდან ეს
უკანასკნელი, პრაქტიკულად, დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, შესაძლებლად
ვცანით წარმოგვედგინა სხვა პროზაულ იგავებთან ერთად.

176.4 ის კარგი კი] ის კი B. 5 მაშ კარგო] კარგი B. ვკითხავ] ვპკითხავ
B. 7 ფეხის-ალაგში] ფეხის ალაგში B. ცოტა ხანს] ხანი B. 9 მიაძახა გარეთ
მოგოვებულ ხალხს] მიაძახა B. 11 შებძანდით] შებძანდი B. 16 მეორემ თქვა]
სთქვა B. ცხვარი ვიყავ] ცხვარი ვიყავი B. 18 სუნნელოვანი] სურნელოვანი
B.19 ჩავვარდი]ჩავარდი B. 20 ჯერ-ჯერობით კარგი ვარ]მეც ჯერ-ჯერობით
B. 21 ყბად] ყბათ B. 23 საბრთხილოა] საფრთხილოა B. 24 მორჩა, გათავდა!
] მორჩა-გათავდა B.

ლეგენები

გოგია მეჩონგურე (გვ. 179)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: გაზ. „დროება“, 1875, №71 (B); „გოგია მეჩანგურე“, ლეგ-
ენდა და რამდენიმე ლექსი დროებიდან გადმობეჭდილი“, 1877 წ. (C); კრებ.
„საყმაწვილო ამბები“, 1885 (D); „გოგია მეჩონგურე“, 1908 (A).

ს ა თ ა უ რ ი: გოგია მეჩონგურე AD, გოგია მეჩანგურე BC. BC-ს
სათაურს დართული აქვს შენიშვნა სქოლიოში ხელმოუწერლად: „ეკუთვნის
იმ დროს, როდესაც ზნეობით დაცემული ზოგი ქართველები ხან ოსმალის
მოინვევდნენ, ხან სპარსს თავისავე მამულის ასაკლებად“

ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ლეგენდა.

თ ა რ ი ლ ი: [1875].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (B).

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

179.6 მიწყნარებულ] მიწყნარებულს B. 7 თითქოს] თვითქოს B. 8 ჩონ-
გურის] ჩანგურის BC. ჩონგურის საამური ~BC. 9 ქვითინებდა] ქვითინებდნენ
D. სიმები + რომ AB. სიმები + და D. ნემსის] ნეცის B. 10 დაედნოთო]
დაედნოთ BD. 11 წკრიალებდა სიმები უცნაურის ძალით] წკრიალებდნენ
უცნაურის ძალით B. იმ სიმღერაში მოისმოდა ეს სიტყვები <D. პოლიტი-
კურად მახვილი პატრიოტული ლექსი „ჩემს სამშობლოსა ღალატი“ AD-ში
ცენზურას ამოულია 16 მაგივრად] მაგრამ BD. 18 მთვარე ამოვიდა და

გამოჩნდა შემდეგი სანახავი <B. ჩონგურის სიმღერა + BD. 27 მაგრამ მარა D. 14 არ არა B. 29 მშვიდობიანად შვიდობიანად B.

180.5AD-ში ცენზურის მიზეზით ამოღებული იყო პოლიტიკურად ძლიერი ფრაზა: „მამინ, როდესაც ჩვენს ქვეყანას შავი დღე ადგია და მისი მოძმეები თავგანწირვით ბრძოლის ველზე სისხლად ინურებიან!.. ხომ ხედავ, ჩვენს სამშობლოს რა დღე ადგია? (B) და შეცვლილი იყო თითქმის არაფრის მთქმელი სიტყვებით: „საზოგადო გაჭირვების დროსა“ (AD). ეს შეუსაბამობა გასწორებულია აკაკის პროზის ჯერ კიდევ 1948 წლის გამოცემაში.7 გადაწყვიტა გადასწყვიტა BC. 8 გიტოვებთ გიტევებთ B. 9 თითო-თითო-ჯერ თვითო-თვითოჯერ B. 10 დასწყდეს განწყდეს D. 20 ხვრინვა ხვრინი B. 21 უგურმაო უგურმაო D. 22 წყევლამ წყევლამო B. არა! | არაო! B. ტყვილად ტყვილად D. 24 შვილზედ შვილზე D. 25 უარს ვარს B. უარი ვარი B. 26 ასე ქვითინებდა მოხუცი დედა და თანაც სასოებით <AD. 29 ჩონგური ჩანგური B. სიფრთხილით სიფრთხილით D.

182.26 გამოჰგლიჯა გამოგლიჯა B. ხელიდან ხელიდამ B. ჩონგური ჩანგური B. დაინყო ინყო B.

183.15 დასწყდა დასწყდენ B. 19 იქიდან იქიდან B. 22 დედა-შვილი დედა და შვილი BC. 26 მთელ მთელს B. ჰყვიროდა ყვიროდა BC. 27 დაგვძახაო დაგვძახა B. 30 ამბავი ანბავი B.

184.3 დლიდან დლიდამ B. 6 „შვილო გოგია“ მესამედ არ არის B-ში. 7 ამოსულ ამოსულს B. ყველგან ყოველგან D. 8 დამღერის დაჰმღერის BD.

ქუთათელის სიზმარი (გვ. 185)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „კვალი“, 1894, №39, 40 (B). „აკაკის კრებული“, 1897, №2 (D), „ორი მოთხრობა“, 1903 წ. (C). „ქუთათელის სიზმარი“, 1908 (A).

ქ ე ე ს ა თ ა უ რ ი: ისტორიული ოცნება.

თ ა რ ი ლ ი: [1894].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (B).

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

185.15 დედამისის დედამისის B დედამისის C. 18 მნიგნობართ-უხუცესს მნიგნობართ-უხუცესს D. 21 ჰქონდათ ქონდათ BC. 26 მიქელა მიქელა C. 27 ქათალიკოზი კათალიკოზი BD. სხვებს სხვებ D. 29 ღამ-ღამეობით ღამ-ღამეობით BD. 37 მისი მისის B.

186.4 ჭყონდიდელის ჭყონდიდლის B. 5 საღამოობით საღამოობით B. 6 უსვამდა უსომდა B. 7 ის იგი BC, 10 წარმოიდგინა+ რომ BD. მოჰყვა მოყვა BD. 11 არ არა B. 16 პატივს სცემდნენ პატივს ცემენ B; 17 აფარებდნენ აფარებენ B. ქვა <AB. ახალი ახალ BD. 27 მშვენიერი შვენიერი BD. 29 გამჯდარი ჩამჯდარი C. 30 შემოჯდომოდა შემოსხდომოდა B. . 31 სთქვეს სთქვეს B. 32 მშვენიერება + რამ BC. 33 უეცრათო უეცრათაო C. 35 იჩხე-

ლიტება იჩხელიტებიან BD. ლოდის ლოდს BCD. დაუბუდებიათ დაუბუდებია BD. 36 ყიყინებენ ყიყინობენ D.

187.5 ცამდის ცამდი C. 6 სწავეს წავეს B. 7 ბაგრატი ბაგრატ BD. 10 იმგვარადვე იმგვართვე D. 12 მიჰყავს მიყავს C. 13 ადგამენ ადგამს C. 18 შევარდნის შავარდნის C. 21 გაფანტავს გაჰფანტავს BD. 23 ერთის ერთი BD. ბაგრატი ბაგრად BD. 24 დავითი დავით BD. 25 გადასცემენ გადაცემენ BD. 29 სიზმრით სიზმრით B. 30 დასძინებია დაძინებია BD. გაეშურა მიაშურა BC. 31 ანტონი ანტონ BD. 32 გარდაცვალება გადაცვალება BD.

188.1 იკითხა კითხა C. 3 ქუთათელის ქუთათელის BD. 7 თამარი თამარ BD. სწამს წამს B. რწამს D. თხოულობენ თხოვილობენ D. თქვენი თქვენის BD. დიდებულ დიდებულს B. 8 ბედვენს ჰბედავენ B. ბედავენ D. 11 სთქვა ვახანმა თქვა ვახანიმ B. ვასას ვასასი B. 14 გამიზრდია გამიზრდია CD. 22 რუსუდანი რუსუდანიც BD. 25 უჩვეულოსა უჩვეულო BD. 26 რასმე რამეს B. მეფის მეფე BD თბილისი ტფილისი BD. 30 გუნებაში გონებაში BC. 33 შიშველადვე შიშვლადვე B. 35 დღეიდან დღეიდან B.

189.2 გავაძლიეროთ განვაძლიეროთ B. გავაძლიეროთ C. 3 მტრედით ტრედით C. 13 შევარდნის შევარდნის D. 14 დაედოს დაედვას CD. 15 ვითხოვ თხოვ B. 16 მაღლსა მაღლს B. 20 დიდებულებით დიდებულებით. 23 მეუდაბნოვე მეუდაბნოვე D. მაგრამ მარა BD. 26 ვერაფერი ვერა B. გაიგონეს + რა BD. 26 გაიშვირა გააშვირა B. 28 ვერაფერი დაინახეს 33 გადასძახა გადაძახა B. 35 აჰყვა აყვა AC. 36 დასძახეს დაძახეს B. დაიძახეს C.

მამალი რას ყივის (გვ.190)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ასლი, K 77, გვ. 32r –35r (B).

ნ ა ბ ე ქ დ ი: შ. „ჯეჯილი“, 1895, №2, გვ. 26–29 (A).

ქ ე ე ს ა თ ა უ რ ი: ხალხური.

თ ა რ ი ლ ი: [1895] (A).

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (A).

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

190.3 აკერებდა აკეთებდა B. 5 გადგომოდან გადგომოდან B. 15 ჩვენ ჩვენს B. 22 სასწაულთმოქმედი სასწაულთმოქმედი B.

191.16 ბჭის კარი ჭიშკარი B. 18 მონაფე მონაფე B. 25 უარყო უარყო B. 29 მიჰყივიან მიჰყივის B.

დავითის გვირგვინი (გვ.192)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „დავითის გვირგვინი“, 1897, ქ. ქუთაისი (B). აკაკი, „ჩემი ნანერები“, 1913, მეორე წიგნი, გვ. 45-50 (A). გაზ. „თემი“, 1913, № 139 (C).

ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ქართველ ებრაელთა ლეგენდა (A).
თ ა რ ი ლ ი: [1897] B.
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (C).

მოთხრობა თარიღდება პირველი პუბლიკაციის მიხედვით.

192.3 კლებიათ] ჰკლებიათ C. 4 მთავარმეტყველები] მთავარ-წინასწარმ-
ეტყველები B. 6 განმარტოვებულათ] განმარტოვებულათ BC.

193.11 დავეკარგე] დავეკარგე B. 12 მწყესიდი] მწყესიდი BC. 18 საჩუქარის]
საჩუქრების C. 23 საცოდავად] საცოდვავად B. 34 მემამბოხეთ] მემამბოხეთ B.

194.1 სახლი] სახელი C. 6 გამოდგა] გამოადგა C. 10 ამითი] ამით C. 28
და ჯდე] დაჯდე C. 34 ააჟღერა] აამღერა C. საგალობელი] სამგალობელი C.
36 საგულისხმო] საგულისხმოთ C.

მოთხრობაში გადმოცემული ამბავი ერთგვარი რემინისცენციაა ძველი
ალექსის ერთ-ერთი საინტერესო ეპიზოდისა – როგორ აკურთხა სამოელ
წინასწარმეტყველმა ებრაელთა მეფედ იესე ბეთლემელის ვაჟი დავითი (იხ.:1
მეფ.; ზირ. 46.16-23).

სამოელ წინასწარმეტყველი – ძველი ალექსის მიხედვით, ისრაელის
მეთხოველეთ და უკანასკნელი მსაჯული – ცხოვრობდა ქრისტეს შობამდე
1046 წელზე მეტი ხნის წინ. პირველი მეფე, რომელიც აკურთხა წინასწარმ-
ეტყველმა, იყო საული. ღვთის ურჩობაში მისი მხილების შემდეგ კი იესე
ბეთლემელის ვაჟს, დავითს სცხო მირონი. საულისგან დევნილი დავითი
ხშირად სწორედ სამოელთან პოულობდა ხოლმე თავშესაფარს. მოთხრო-
ბაში კონკრეტულად ეს ეპიზოდიცაა ჩართული.

ოცდარი თებერვალი, 1898 წ. (გვ.195)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „აკაკის კრებული“, 1898, №8. გვ. 16-22.
თ ა რ ი ლ ი: [1898].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

მოთხრობა თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

ერეკლე მეორე 1798 წლის 11 იანვარს გარდაიცვალა. შავი ჭირის ეპი-
დემიის გამო, დაკრძალვა რამდენჯერმე გადადეს და საბოლოოდ მეფის
ცხედარი 40 დღის შემდეგ, 21 იანვარს დაკრძალეს სვეტიცხოველში. დაა-
ვადების შიშით ოჯახის წევრთაგან ტაძარში არავინ შესულა. მეფეს წესი
კარის მღვდელმა, ქრისტეფორე ბადრიძემ აუგო და ალაპიცი გადაუხადა.
მოთხრობის სათაური მკითხველებს სწორედ ამ სამწუხარო თარიღს შეახ-
სენებს, რათა კიდევ ერთხელ დაფიქრდნენ და გააცნობიერონ, რა მოუტანა
საქართველოს ერეკლეს გარდაცვალების შემდეგ გასულმა ასმა წელმა

ერეკლე II (1720-1798) – კახეთისა (1744-1762) და ქართლ-კახეთის (1762-
1798) მეფე. ცდილობდა დაეცვა სამეფოს დამოუკიდებლობა. ეძებდა კავ-
შირებს დასავლეთ ევროპაში, თუმცა საბოლოოდ იძულებული გახდა,
რუსეთთან გაეფორმებინა მფარველობითი ხელშეკრულება (1783 წლის ე.წ.
„გეორგიევსკის ტრაქტატი“), რომელიც რუსეთმა 1801 წელს დაარღვია.
ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებას იმერეთიც თან მიჰყვა და ეს პროცესი
საქართველოს სრული ოკუპაციითა და ანექსიით დასრულდა.

ლიონიძე სოლომონ (1741/54 – 1811) – პოლიტიკური მოღვაწე, მწიგნო-
ბარი, ბრწყინვალე ორატორი, ქართლ-კახეთის სამეფო კარის მსაჯული.
ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ გადავიდა იმერეთში, სოლო-
მონ II-ის კარზე. გარდაიცვალა ლტოლვილობაში.

ლეგენდური (გვ.199)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „ნაკადული“ (მოზრდ.), 1904, №1, გვ. 20-22.
თ ა რ ი ლ ი: [1904].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი.

მოთხრობა თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

მოთხრობა, როგორც აკაკის ბევრი ნაწარმოები, აგებულია ბიბლიურ
სიუჟეტზე. იობ მრავალვინებისა და მასთან დაკავშირებული ლეგენდის
შესახებ იხ.: კომენტარი მოთხრობისა „ყვითელი სანთელი“ (წერეთელი, აკ.,
თსკ (ოც ტომად), ტ. VI, გვ. 329).

ვინ არიან აზნაურნი (გვ.201)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ასლი, K78, გვ. 39v -41r (B).
ნ ა ბ ე ქ დ ი: „ნაკადული“ (მოზრდ.), 1908, №7, გვ. 9-11 (A).
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ლეგენდა (A).
მ ი ნ ა ნ ე რ ი: „გადაწერილია გიორგი ზამბახიძის ხელით, როგორც
გვითხრა სპირიდონ ზამბახიძემ“.
თ ა რ ი ლ ი: [1908] (A).
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი (A).

მოთხრობა თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

ალექსანდრე მაკედონელი (ძვ. წ. 356- ძვ. წ. 323) – კაცობრიობის ისტო-
რიაში ერთ-ერთი უდიდესი მხედართმთავარი. გადმოცემის თანახმად, მან
ილაშქრა საქართველოში და მამასახლისად აზო დაადგინა. წყაროებით ეს
ფაქტი არ დასტურდება. ცნობა ალექსანდრეს კავკასიაში ლაშქრობის შეს-
ახებ დაცულია ფსევდო დიონისე ჰალიკარნასელის თხზულებაში, რომელიც
ბევრ დაუზუსტებელ და ზღაპრულ ცნობას შეიცავს. სავარაუდოდ, სწორედ

ამ ნაწარმოებიდან უნდა გადმოსულიყო ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ინფორმაცია. აზო, შესაძლოა, მმართველად ალექსანდრეს რომელიმე მეგვიდრემ (ანუ დიადოხოსმა) დაადგინა. ეს საკითხი სადღეისოდ კვლავ საკამათოა.

201.28 აღმოჩნდა] ამოჩნდა B. 202,4 მზითვეში] მზითვებში B.

202.12 თუკი] თუ კი B.17 სჩანს] ჩანს B. 21დავტოვებ] დავტოვებ B.

წერილ-წერილი ამბები (205) ნაკვესები (გვ. 217)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ავტოგრაფი K – 226, გვ. 2r – 16v (B).

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „აკაკის კრებული“, 1897, №1, გვ. 59-64; №3, გვ.41 – 46 (A). სათაური „წერილ-წერილი ამბები და ნაკვესები“. „აკაკის კრებული“, 1898, № 9. გვ. 33-37. „წერილ-წერილი ამბები და ნაკვესები“ (C).

ს ა თ ა უ რ ი: „წერილ-წერილი ამბები და ნაკვესები“(AC), „აკაკის მოსწრებული სიტყვა-პასუხი“ (B).

თ ა რ ი ლ ი: [1897-1898].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

როგორც თანამედროვენი ადასტურებენ, აკაკის იშვიათი ენამოსწრებულობით გამოირჩეოდა. მის მიერ დროისა და ვითარების შესაფერისად ნათქვამ მოსწრებულ სიტყვებს სიამოვნებით იმასხოვრებდნენ და შემდეგ სხვებს უამბობდნენ დამსწრენი, თუმცა არავის და, მათ შორის, არც აკაკის მოსვლია აზრად, ჩაენერა ეს მოხდენილი გამონათქვამები. მხოლოდ თედო სახოკია მიხვდა, რომ აკაკის მახვილგონივრული ხუმრობების ჩანერა და შთამომავლობისათვის გადაცემა არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე პოეტის სხვა ქმნილებებისა.

1895 წელს თედო სახოკიამ გამოსცა წიგნაკი სახელწოდებით „აკაკის ნაკვესები, წიგნი I“. სამწუხაროდ, პირველ წიგნს მეორე აღარ მოჰყოლია, რადგან გამოცემას ფრიად უარყოფითი გამოხმაურება მოჰყვა. გაზ. „ივერი-ში“ (№79) დაიბეჭდა ფელეტონი, რომლის ავტორი ჩიორა (არტემ ახნაზ-აროვი) წერდა, ნაკვესები უთუოდ თედო სახოკიას მიერ არის შედგენილი: მისი შინაგანი ბუნების ნაყოფია, რადგან იმგვარი სიტყვების თქმას კინტოც იუკადრისებსო. უსამართლოდ შეურაცხყოფილმა თედო სახოკიამ სასამართლოს ორჯერ მიმართა, მაგრამ ორჯერვე რედაქცია გაამართლეს. უარყოფითი რეცენზია დაიბეჭდა „კვალშიც“ (1895, №15), მაგრამ თედო სახოკიასათვის, ალბათ, ყველაზე გულსატკენი იქნებოდა თავად აკაკის გამოხმაურება, რომელიც „კვალის“ 1895 წლის 98-ე ნომერში დაიბეჭდა: „რაც მოლა ნასრედინს სიკვდილის მერე მოუვიდა, ისე მე სიცოცხლეში მემართება: ისეთ რამებს იმეორებენ ჩემ ნათქვამათ და ჩემს ნაკვესებს ეძახიან, რომელიც

პირველად მესმის ხოლმე. ამ გარემოების თავიდან ასაცილებლათ მე თვითონ ვიკისრე ახლა, რომ შევეკრიბო და ცალკე წიგნათ გამოვეცე ნამდვილი ჩემი ნაკვესები, მარტო მისთანები, რომელთაც მხოლოდ საზოგადო მნიშვნელობა აქვს და შეეხებინან ასე თუ ისე ჩვენი ცხოვრების საგანს“.

მართლაც, აკაკი მალევე შეუდგა თავისი „ნაკვესების“ გამოსაცემად მომზადებას: შეაგროვა მასალა, საკუთარი ხელით გადაწერა (ნაკვესების მხოლოდ მცირე ნაწილია (55-59) სხვის მიერ გადათქმებული), სათაურიც მისცა – „აკაკის მოსწრებული სიტყვა-პასუხი“, მაგრამ დაბეჭდვა ვეღარ მოახერხა.

ავტოგრაფს ახლავს წინასიტყვაობა, რომელიც, სავარაუდოდ, აკაკის ეკუთვნის (წინასიტყვაობას ხელს აწერს „გამომცემელი“, ანუ თავად ავტორი, რომელიც კრებულის გამოცემას ისხავდა მიზნად. გამოცემას): „ვინც ჩემს სიყმანვილეს არ მოსწრებია, იმას ნურც ჩემი სიბერე აჩვენოს ღმერთმაო“, – უთქვამს მოლა ნასრადინას და ეს თქმულობაც ზედგამოჭრილია აკაკიზე: ვისაც ის სიყმანვილეში არ უნახავს, ის ნუ იტყვის, საესე-ბით ვიცნობდი პოეტსო. მისი „ენა ტკბილი, ენა მწარე“ გულის სიღრმემდე სწვდებოდა ყველას, მტერსაცა და მოყვარესაც და ამიტომაც დიდი ბაზარი ჰქონდა: შორიდან შორს უწევდა და ერთი კუთხიდან მეორეში გადადიოდა მისი ნათქვამი. გადატანილი და განმეორებული სიტყვა საზოგადოდ ჰკარგავს თავდაპირველ ღირსებას და მით უფრო აკაკის, რომ ის უბრალოდ არ ოხუნჯობდა სხვების გასაცინებლად. მისი სიტყვა იყო დროსა და ადგილის შესაფერისად დანაკვესი პასუხი, რომლის გადაცემის დროს ნაპერწკლები იკარგებინან... მთლიან სიამოვნებას მხოლოდ დამსწრე გამოიტანდა!.. მე, როგორც თითქმის იმასთან თანაშემზრდილი, გავიხსენებ მხოლოდ იმას, რაც ჩემის თვალით მინახავს და ჩემის ყურით გამიგონია“ (ამ საკითხის შესახებ დანწრილებით იხ.: გაბოძე, ჯ., აკაკის თხზულებათა გამოცემები, თბ., 2009. გვ. 154-155. ჩხეიძე, რ., „მოციქული (თედო სახოკიას ცხოვრების ქრონიკა)“, თბ., „ჩვენი მწერლობა, 2015).

პოეტმა ჩანაფიქრი ვერ განახორციელა. „აკაკის მოსწრებული სიტყვა-პასუხი“ პირველად პავლე ინგოროყვამ გამოაქვეყნა შვიდტომეულის მეოთხე ტომში (1948, გვ. 379-392) აქვე (გვ. 369-378) დაიბეჭდა „წერილ-წერილი ამბები და ნაკვესებიც“.

პრესაში ხშირად იბეჭდებოდა ავტორის სიცოცხლეში თუ გარდაცვალების შემდეგ, ნაკვესები. ტომში წარმოვადგენთ იმ „წერილ-წერილი ამბებს“, „მოსწრებული სიტყვა-პასუხებსა“, „ნაკვესებს“, რომლებიც „აკაკის კრებულში“ (1897, 1898) ან ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ავტოგრაფში (K №226) წარმოდგენილი და გამოხატავს ავტორის ნებას ან აკაკის ავტორობა ეჭვს არ იწვევს.

„აკაკის კრებულში“ „წერილ-წერილი ამბებისა და ნაკვესების“ ნაწილი უსათაუროა (1897 წ. №1,3), ნაწილი დასათაურებულია (1898 წ. №9). ჩანს, ჯერ კიდევ 1925 წლის გამოცემაში შეურჩიეს უსათაურო ამბებს სათაური. წინამდებარე გამოცემაშიც ყველა „ამბავი“ სათაურით იბეჭდება.

228.13 „სენაკის სათავადაზნაურო სკოლა რომ აკურთხეს, აკაკიც დაესწრო...“ – სასწავლებლის დაარსების იდეა 1873 წელს წამოუყენებია აკაკის. გახსნიდან ერთი წლის შემდეგ სასწავლებელი ახალ შენობაში გადავიდა, რომლის კურთხევაზე 1885 წლის 27 ოქტომბერს მიწვეულები იყვნენ აკაკი წერეთელი, დიმიტრი ყიფიანი და სხვა მოღვაწეები. აკაკიმ სიტყვით მიმართა შეკრებილ საზოგადოებას. ეს სიტყვა მალე „ივერიას“ გამოქვეყნდა („ივერია“, 1885, №11). საგულისხმოა, რომ სწორედ ამ სკოლაში სწავლობდნენ კონსტანტინე გამსახურდია, სიმონ ჯანაშია, არნოლდ ჩიქობავა, ვარლამ თოფურია და სხვანი.

228.21 „ერთი ყმაწვილთაგანი დიდხან იყო ძალაუნებური სტუმარი რუსეთის ბოლოს, როგორც იქნა, ჩამოვიდა ჩვენში და 1891 წლის საბანკო კრებაზე ამტკიცებდა.“... – 1891 წლის საბანკო კრება ბევრი თვალსაზრისითაა საინტერესო. პირველად სწორედ ამ კრებაზე დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს ილია ჭავჭავაძე და ივანე მაჩაბელი. ილიას ნიკო ნიკოლაძე ემხრობოდა, მაჩაბელს – აკაკი წერეთელი. შესაძლოა, „რუსეთის ძალაუნებური სტუმარი“ სწორედ ნიკო ნიკოლაძე იყოს, რადგან მთავრობამ „ობზორის“ დახურვის შემდეგ 1880 წელს იგი სტავროპოლში გადაასახლა. სწორედ ამ წელს დაიწყო რუსეთში ყველაზე მასშტაბური შიმშილობა. 1891 წლისთვის 29 გუბერნია კატასტროფის პირას იყო მისული. ნიკო ნიკოლაძემ სამშობლოში დაბრუნება მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ შეძლო.

230.10 იონა მეუნარგია (1852-1919) – მწერალი, ჟურნალისტი, საზოგადო მოღვაწე; ილია ჭავჭავაძის თანამოაზრე; ქართულ ლიტერატურაში ე.წ. ბიოგრაფიული ჟანრის ფუძემდებელი. „ქმნ.-კგ“ საზოგადოების გამგეობის მდივანი, „ვეფხისტყაოსნის“ პროზაულად მთარგმნელი ფრანგულ ენაზე (ამჟამად დაკარგულად ითვლება). გაზ. „დროების“ ფურცლებზე ხშირად აქვეყნებდა პუბლიკაციებს ფსევდონიმით „ლელო“.

230.15 „ყაზბეგმა თავისი მოთხრობა „ელისო“ ცალკე წიგნად გამოსცა“ – ალ. ყაზბეგმა „ელისო“ პირველად გაზ. „ივერიაში“ დაბეჭდა 1882 წელს (№10), ცალკე წიგნად კი ეს თხზულება რამდენიმე წლის შემდეგ გამოიცა.

231.3 „იაგოს როლს სვიმონიძე თამაშობდა.“ – სვიმონ გოგოლაშვილი (1863-1920) მსახიობი. თამაშობდა თბილისისა და ქუთაისის სცენებზე.

231.15 „აკაკი ერთ მეგობარს, ა. კ-ძეს ფულს ესესხა“ – ანდრია კაპანაძე, ქუთაისის მკვიდრი. აკაკის მეგობარი.

231.27 სვიმონ გუგუნავა (1839-1909) – პოეტი. 1888 წელს დაიბეჭდა მისი ისტორიული პოემა „თამარიანი“, რომელიც გრიგოლ რჩეულიშვილის „თამარ ბატონიშვილის“ პოეტური ვერსიისაა. არსებობს გადმოცემა, რომლის თანახმადაც, გურიის სოფ. გორაბერეულოში აკაკის რჩევით რაფიელ ერისთავმა და სიმონ გუგუნავამ გადაწყვიტეს, ერთმანეთს შეჯიბრებოდნენ გრიგოლ რჩეულიშვილის „თამარ ბატონიშვილის“ გალექსავში. ორივე ავტორის თხზულება ერთსა და იმავე დროს გამოქვეყნდა. განსაკუთრებ-

ული პოპულარობა მოიპოვა სვიონ გუგუნავას ვერსიამ. ის ზედიზედ რამდენჯერმე გამოიცა, ცალკეული ადგილები ხალხმა სიმღერებად აქცია და მზითვეშიც კი ატანდნენ ქალიშვილებს.

234.26 „ერთ დროს „ივერიის“ თანამშრომლები სულ ფსევდონიმებით აწერდნენ ხელს.“ – „ფარნაოზი“ – არტემ ახნაზაროვი, „ლალი“ – გიორგი ლასხიშვილი, „ნა-ლი“ – ალექსანდრე ნანეიშვილი.

აკაკის მოსწრებული სიტყვები (გვ. 237)

ნ ა ბ ე ჟ დ ი: ამონაბეჭდები გაზ. „ივერიიდან“ (1886, 31 ოქტომბერი, №235; 1886, 7 ნოემბერი, №241; 1897, 5 თებერვალი, №18, Z ფონ. 480, საქ. 126, ფ. 130; Z ფონ. 480, საქ. 126, ფ. 134; Z ფონ. 480, საქ. 167, ფ.4 (A).

თ ა რ ი ლ ი: [1886; 1897].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივის ფონდებში ა. იოვიძემ მიაკვლია აკაკის სამ ნაკვესს, რომლებიც თავის დროზე ცენზურამ აკრძალა (იხ.: საისტორიო მოამბე, 1953, №7, გვ. 341-342). აღნიშნული ნაკვესები უნდა დაბეჭდილიყო გაზ. „ივერიაში“, მაგრამ ცენზურამ დააკავა. გაზეთები მკითხველმა აკაკის ნაკვესების გარეშე მიიღო.

237.8 ალაპი – (ბერძ. – ძმური ტრაპეზი). მიცვალებულის მოსახსენებელი სუფრა. საქართველოში ალაპს თან ახლდა წირვა, ზოგჯერ – პანაშვიდიც. საალაპე სუფრაზე უნდა შეესვათ ღვინო მიცვალებულის ცოდვების შესანდობად, ხოლო წირვისას იხსენიებდნენ მის სახელს.

337.14 ტიურნირი – ქალი სამოსის მოდური დეტალი XIX საუკუნეში. ქართველი საზოგადო მოღვაწეები არ იწონებდნენ იმ ქალების ქცევას, რომლებიც ოჯახსა და შვილებზე ზრუნვის ნაცვლად მოდური ტენდენციების გადმოღებით იყვნენ გატაცებულნი. ილია ჭავჭავაძემ 1886 წელს „ივერიის“ 238-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ნინო ბაგრატიონის ნეკროლოგში დაიმონმა ამონარიდი გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებიდან: „ჩვენდა სამწუხაროდ... დღევანდელ ქალს წარმოდგენილი აქვს იგი სასიქადულო ხატი კი არა (ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის – ნ.ფ.), არამედ სამოდო სურათი ქალისა, რომელსაც თავზედ ადგია უშველელი კოშკი-შლიაპა და ნაოჭ ქვეშ დატანებული აქვს არა ნაკლებ უშვე-

ლებელი კურტან-ტიურნირი! აი დღევანდელის ქალის სასურველი და სანატრელი სურათი! სიმალღე შლიაპისა და სიდიდე ტიურნირისა, – აი იგი ნიშანი დღევანდელის ქალის მოვალეობისა, ღირსებისა და მნიშვნელობისა“.

237.17-18 „აკაკიმ ერთი ძველი, ეტრატზე დანერილი სახარება წარუდგინა „ნ.კ. საზოგადოებას..“ – აკაკიმ მართლაც მიმართა ამგვარი თხოვნით „ნ.კ. გამავრცელებელ საზოგადოებას“ 1884 წელს, თუმცა, ნაკვეთის ტექსტისაგან განსხვავებით, თანხა არ დაუსახელებია. საქართველოს ცენტრალურ ისტორიულ არქივში დაცულია პოეტის განცხადება, რომელშიც აკაკი საზოგადოებას სთავაზობს მის ხელთ არსებული სახარების შექმნას: „წარმოვადგენ ამასთანავე მინიატურულს სახარებას, რომელსაც, ვგონებ არა მცირედი მნიშვნელობა აქვს ისტორისა და არხეოლოგიისათვის და ვსთხოვ მმართველობას, შეიძინოს იგი. რადგანაც მე არ ვიცი ნ-კ გ. საზოგადოების შექმნა, ფასსაც არ ვარქმევ ამ სახარებას“. არქივში აკაკის ამ განცხადებასთან ერთად დაცულია სახარების აღწერა: „ეს სახარება შესანიშნავია იმეათ საარხეოლოგო ნივთთა მოყვარულთათვის. ეკუთვნის XVIII საუკუნეს. ნახატებიანია“ (Z ფონ. 481, აღნ. 1, საქ. 66, 1884 წელი).

237.20 დიმიტრი ჯანაშვილი – (1840-1905) სასულიერო მოღვაწე. ქართულ პერიოდიკაში აქვეყნებდა სტატიებს ფსევდონიმით „ჯანაშვილი ინგილო“. იგი 1881 წელს აირჩიეს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობის წევრად ილია ქავჭავაძის შუამდგომლობით.

<თავი თუ ქუდი>

ნ ა ბ ე ქ დ ი: გაზ. „თემი“, 1911, №9 (A).

თ ა რ ი ლ ი: [1911].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: „დ“.

თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

გაზეთ „თემის“ მე-9 ნომერში 1911 წელს ერთდროულად აკაკის რამდენიმე თხზულება გამოქვეყნდა: ლექსები „ლამაზი ქალის ალბომში“ და „თომა მოციქული“; პუბლიცისტური წერილი „ნადული“ („ერთხელ სოკრატ ფილოსოფოსს..“) და მისივე ნაკვეთი ხელმოწერით „დ“. ძნელი სათქმელია, ვინ შეიძლება იყოს ამ ფსევდონიმს ამოფარებული პირი, მაგრამ ნაკვეთის ნამდვილობა ეჭვარეშეა; ჯერ ერთი, იგი გამოქვეყნდა პოეტის სიცოცხლეში; მეორე, გაზეთის ე.წ. „სარდაფში“ მოთავსებული ყველა ტექსტი ნამდვილად აკაკისია, ეს ნაკვეთი კი მათშია ჩართული (მოსდევს ლექსებს). ამ მოსაზრებას მხარს უმაგრებს კიდევ ერთი გარემოება: ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ აკაკის მიერ გამოსაცემად მომზადებულ ნაკვეთების კრებულში (ავტოგრაფი K -226, გვ 2 r -16 v) ჩადებულია ცალკე ფურცელზე დანერილი სწორედ ამ ნაკვეთის ტექსტი. როგორც ცნობილია, აკაკის არქივი

თავდაპირველად საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კუთვნილება იყო. როგორც ჩანს, საზოგადოების მესვეურება იცოდნენ, რომ ეს ნამდვილად აკაკის მოსწრებულ სიტყვათაგან ერთ-ერთი იყო, ამიტომაც მიუჩინეს ადგილი მას აკაკის ხელნაწერ კრებულში.

<საგულისხმო> (გვ. 241)

ხ ე ლ ნ ა ნ ე რ ი: ავტოგრაფი K -83, 55r.

თ ა რ ი ლ ი: [1912].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არ აქვს.

აკაკი წერეთელმა „ჩემი ნაწერების“ გამოცემა რომ დააპირა, განიზრახა თხზულებებისთვის შენიშვნები დაერთო, რათა მკითხველს უკეთ გაეგო, თუ რატომ და რა მიზნით იყო შექმნილი თითოეული მათგანი.

ლექსი „საგულისხმო“ (არჩევნების გამო) დაინერა 1898 წელს (იხ.: წერეთელი, აკ., თსკ (ოც ტომად), ტ. II, თბ, 2011, გვ. 376, 548). მისთვის პოეტმა საკმაოდ უცნაური კომენტარი მოამზადა (იხ.: ავტოგრაფული კრებული (K83), რომელიც ხუთი დამოუკიდებელი ფრაგმენტისგან შედგება. ვინაიდან ეს უკანასკნელი არ დაბეჭდილა, შესაძლებლად ვცანით წარმოგვედგინა წვრილ-წვრილ ამბებთან და ნაკვეთებთან ერთად.

იმერლები (გვ.245)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „დროება“, 1875, №13-18, 22-23, 128-129.

ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: რომანი. რომანი თანამედროვე ცხოვრებიდან.

თ ა რ ი ლ ი: [1875].

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი.

თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

რომანის „იმერლები“ მესამე თავის ბეჭდვა „დროების“ 1875 წლის 128-ე და 129-ე ნომრებშიც გაგრძელებულა; ავტორს ამჯერად სრულიად სხვა პერსონაჟები შემოჰყავს და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ეს განსხვავებული ტექსტია. შესაძლოა, სწორედ ესაა მიზეზი, რომ წინა გამოცემებში „იმერლების“ მესამე თავი არ დაბეჭდილა.

წინამდებარე გამოცემაში ტექსტი „დროების“ 128-ე და 129-ე ნომრებში დაბეჭდილი მასალით შევსებით რამდენიმე მიზეზის გამო: 1. სათაური იგივეა. 2. მესამე თავის დასაწყისში მითითებულია, რომ არის „დროების“ 1875წ. 23-ე ნომერში წარმოდგენილი ტექსტი გაგრძელება. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ თხზულება დასრულებულად ვერც ამ ფრაგმენტის დამატების შემდეგ ჩაითვლება.

ურიების ჩხუბი (გვ.271)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „დროება“, 1875, №60.
ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ძველი ამბები.
თ ა რ ი ლ ი: [1875].
ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: აკაკი.
თარიღდება პუბლიკაციის მიხედვით.

ნაწარმოები ე.წ. „ძველი ამბების“ ციკლიდანაა და დაუმთავრებელია.

სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე (გვ.275)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: „კვალი“, 1895, №23, 25-29 (B). „სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე“, გამოც. „კვალის“ რედაქციის მიერ, 1895 (C): „აკაკის კრებული“, 1898, №9 გვ.: 3-40 (A).

ქ ვ ე ს ა თ ა უ რ ი: ზეპირგადმოცემული თანამედროვისაგან, რომელიც იყო სიკო კანდელაკის პაპა და ჩანერილი მისი შვილიშვილის, სიკო კანდელაკისაგან.

თ ა რ ი ლ ი: [1895] (B)

ხ ე ლ მ ო ნ ე რ ა: არა აქვს.

ტომის სარედაქციო წერილში მოკლედ შევეხეთ თხზულების ატრიბუციის საკითხს. მოთხრობა აკაკის ორიგინალური ქმნილება რომ არ არის, თავად პოეტის სიტყვები ადასტურებს: *„ერთი შესანიშნავი ხელნაწერი შევიძინე... ჩვენში მრავალი თქმულებაა დიდ მეფე სოლომონზე... მაგრამ სულ ნაწყვეტ-ნაწყვეტად. ახლა კი ხელში ჩაგვივარდა დამსწრეს დღიური, სადაც ყოველი თავგადასავალი ამ მეფისა მშვენივრად არის აწერილი. ამ ხელნაწერს დიდი ისტორიული მნიშვნელობაცა აქვს და მალეც გამოვა ჯერ „კვალში“ და მერე ცალკე წიგნად“* („კვალი“, 1895, №14).

მართლაც, დაპირებისამებრ, აღნიშნული ქრონიკა აკაკიმ ჯერ „კვალში“ გამოაქვეყნა, ხოლო შემდეგ ცალკე წიგნადაც გამოსცა. ამ გამოცემაზეც გარკვევითაა მითითებული: „სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე. ზეპირგადმოცემული თანამედროვისაგან, რომელიც იყო სიკო კანდელაკის პაპა და ჩანერილია მისი შვილიშვილის, სიკო კანდელაკის მიერ“. ამასთან, ისიც უსათუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს მაღალმხატვრული ნაწარმოები თხრობის სტილით, არქიტექტონიკითა თუ პერსონაჟთა ხატვის მანერით ძლიერ ჰგავს აკაკის სხვა ისტორიულ მოთხრობებს (მაგ.: „რაჭის ერისთავი როსტომ“, „წმინდა გიორგის რაზმი“ და ა. შ.), რაც დიდი ხნის წინ შენიშნეს მეცნიერებმა. მაგ., პ. ინგოროყვა აზრით, აკაკის რედაქტორული მუშაობა ამ ტექსტზე „არ

უნდა სცილდებოდეს სტილისტური გადამუშავების ფარგლებს (სტილისტური რედაქციის ფართო გაგებით). აკაკი თანამედროვის ზეპირგადმონაცემს უტყუროდა, როგორც ერთგვარ ისტორიულ დოკუმენტს და ცხადია, მოთხრობის შინაარსი, მთელი ფაქტიური მხარე, უცვლელად არის დატოვებული აკაკის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტში“. მკვლევრის პოზიციას ნაწილობრივ ვეთანხმებით, მაგრამ რაკილა დღეისათვის დაკარგულად ითვლება სიკო კანდელაკის ჩანაწერები, ალბათ, ძნელია იმის გარკვევა, „მოთხრობის შინაარსი და მთელი ფაქტიური მხარე უცვლელად არის დატოვებული“ თუ არა. თუმცა, ვფიქრობთ, „შინაარსისა და ფაქტობრივი მხარის შენარჩუნებითაც“ შეიძლება ორიგინალური მხატვრული ნაწარმოების შექმნა.

ძირითად ტექსტში სათაურის ზედა ნაწილი დიდი ასოებითაა დაბეჭდილი.

275.5 თუმცა სამეფო ტახტი ო სამეფო ტახტი თუმცა B. 6 ვინაიდან ხედავდა ვინაიდან ხედავდა B. 7 რომ მისი უმცროსი ძმა სოლომონ უფრო სამეფო კაცი იყო თავის ძმას სოლომონს, რომ იყო უფრო სამეფო კაცი B. 9 იოსებმა მეფობა მას დაუთმო და თვითონ ბერათ შედგა მას დაუთმო და თვითონ კი შედგა ბერად B. 10 წლისა წლისსა B.11 იმერეთში შემოსული ო B. 12 მამედ-ალი კიკიანი მამედ-ალ კიკიენი B. 14 ბაღდადის ბაღდათის B. 28 მაჰმადიანობის მახმადიანობის B. 29 ქუთაისს ქუთაის B.

276.7 მსხვილი სხვილი BC. 11 ხონთქარს ხვანთქარს BC. 27. 29 გავრეკოო გავრეკო BC.

277.10 თავისი თავიანთის B. 25 მუხურში მუხურში B.

278.31 ზარბაზნების ზარბაზნის BC. 33 კიდევ კიდევ BC.

279.4 შემოგვსევია შემოგვსევიაო B. 9 გამოგონილი გამოგონებული B. 14 ბევრით ჩვენზე მეტია ჩვენზე ბევრათ მეტია BC. 21 ცხენოსანი ცხენის B. 32 უსმინე + და გაუმარჯვე BC. 281,6 ჭაჭიშვილი ჭაჭიაშვილი B. 11 ექვსი ექვსის B.

282.10 გაუნის გასნიეს B. 28 ლოლობერიძე ჯოჯაბერიძე B. 32 ნამახვანში ნამახვანში B. 32 საზღვრავდა საზღვრიდა B.33 ძვერული ძელული B.

283.21 ჭამათ ჭამით B. 28 ბტყლათ ბტყლათ BC.

284.35 ხელთუქმნელი ხელთუქმნელი B. 285,2 ამიერიდან ამიერიდან B. 6 ასეთივე ესეთივე B. 12 შეილები შეილებმა B. 19 თორემ თვარა B. 23 გაუგზანა გაუგზანა B. 286,18 პაპუნა პაპუნა B. 20 აბულაძეები აბულაძეები B.

287.6 მოგვატყუა + და B. 9 ასე რომ ო B. 14 სხვების სხვები B.

288.18 ჩამწკრივდენ ჩაინკრივდენ B.

289.3 იარალს იარალ B. 3 ორივე ორივეს B. 16 ონიდან ონიდამ B.

- 290.25 რჩევისამებრ| რჩევისაებრ B. 26 ქათალიკოსი| ქათალიკოზი B.
 292.25 დიდი სიხარული ზB. 293,5 შემოეყრებოდა| გამოეყრებოდა B.
 293.13 წელიწადს| წელიწადი B. მთელი| მთლათ B.
 295.6 მისი შვიდი შვილები| შვიდი მისი შვილები B. 13კოდმეს| კმედოს BC. 34 გიორგიზე + მე B.
 296.12 გამოცვივებინან| გამოცვინდებინან B.
 298.16 გაუარა| გაუალა B.
 299.30 ბუჭუა| ბუჭუ B.
 300.29 ჩერქეზთ| ჩერქეზ B.
 302.7 სანთლები| სამთლები B.

თხზულებაში დასახელებულ პირთა და ისტორიულ რეალიათა შესახებ იხ.: კომენტარები აკაკი წერეთლის თხზ. სრ. კრებული (ოც ტომად) VI ტომში დაბეჭდილი ისტორიული მოთხრობებისა „წმინდა გიორგის რაზმი“ გვ. 369 და „რაჭის ერისთავი როსტომ“ გვ. 373.

ს ა ძ ი ე ბ ლ ე ბ ი

პირთა საძიებელი

ა

- აბაშიძე – 25, 26, 78, 79
 აბაშიძე ანა – 325
 აბაშიძე გიორგი – 210, 276, 277
 აბაშიძე ეკატერინე – 324, 326
 აბაშიძე ივანე – 324, 325
 აბაშიძე ლევან – 275, 277, 278, 280
 აბაშიძე პაატა – 286, 288, 299
 აბ-ძე სამ. – იხ.: აბაშიძე სამსონ
 აბაშიძე სამსონ ივანეს ძე – 87, 331, 334
 აბაშიძე ქაიხოსრო – 325
 აბზიანიძე გიორგი – 306, 324, 329,
 აბრამიშვილი თამარ – 308
 აბულაძე პაპუჩა – 286, 289, 294, 295, 299
 აბულაძე ქაიხოსრო – 286, 290, 299
 აგიაშვილი ქაიხოსრო – 276, 277, 293, 297, 300
 ავალიანი – 282, 287
 ავალიანი ა. – 282
 აზონი – 202, 357, 358
 ათანასიევი – 85
 ა. კ-ძე (იხ.: კაპანაძე ანდრია)
 ალი ბეგ ფაშა – 275, 280
 ალი ენგიჩარი – 292, 293, 297
 ალექსანდრე I (რუსეთის იმპერატორი) – 31
 ალექსანდრე II (რუსეთის იმპერატორი) – 31, 332
 ალექსანდრე III (რუსეთის იმპერატორი) – 342
 ალექსანდრე V იმერეთის მეფე (სოლომონ I -ის მამა)- 210, 275
 ამილახორი – 78, 212
 ამირანი – 187
 ანა – იხ.: წერეთელი ანა
 ანდრიევსკი ერასტი სტეფანეს ძე – 71, 72, 75, 330
 ანდრიევსკის მეუღლე – იხ.: თუმანიშვილი ბაბაღე
 ანდრონიკაშვილი – 78, 11
 ანტონი (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) – 300, 301

ანტონოვიჩი – 81, 82, 332
არდაზიანი ლავრენტი – 93, 95, 338
არისტოტელე – 60
არჩილ ბატონიშვილი – 211, 276, 277, 287, 290, 294, 299
ასათიანი ლევან – 324, 325
აფხაზი კოხტა – 334
ალა-მაჰმად-ხანი – 198
ალმაშენიშვილი დავით (დავით IV ბაგრატიონი)
ახნაზაროვი არტემ – 234, 358, 361

ბ

ბ- ძე დ. – 85
ბაგრატ დიდი – იხ.: ბაგრატ III
ბაგრატ III- 187
ბაგრატიონი არჩილი (ალექსანდრე V-ს ძე) – 211, 276-277, 287, 290, 299
ბაგრატიონი ნინო – 361
ბაგრატიონი პეტრე – 78, 79, 330, 331
ბაგრატიონი ელენე – 301
ბაგრატიონი თეკლა – 341
ბაგრატიონი იოსებ – იხ.: გენათელი იოსებ
ბაგრატიონი ირაკლი – იხ.: გრუზინსკი ირაკლი
ბაგრატოვანი ლეონ – 284
ბადრიძე ქრისტეფორე – 356
ბაზილევსკაია ნატალია – 335
ბაზილევსკი – 87
ბარათაშვილი გ. – იხ. არდაზიანი ლავრენტი
ბარათაშვილი გიორგი – 338
ბარათაშვილი მელიტონი – 331
ბარათაშვილი ნიკოლოზ – 78, 105, 331
ბარათაშვილი ტატო – იხ.: ბარათაშვილი ნიკოლოზ
ბარიათინსკი ალექსანდრე – 83, 92, 99
ბარძიმი (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) – 296
ბატონიშვილი ალექსანდრე – 342
ბაქრაძე – 291
ბაქრაძე დავით – 334
ბაქრაძე დიმიტრი – 338, 339
ბაქრაძე იოანე – 291
ბეთლემელი იესე – 193, 356
ბელინი – 337
ბერიევი დიმიტრი – 95, 336
ბერიძე ივანე – 95, 337

ბერიშვილი დიმიტრი – იხ. ბერიევი დიმიტრი
ბექა ქერელი – 95
ბოდბელი -126, 189
ბროსე მარი – 337

გ

გაბაშვილი – 62, 63
გაბოძე ჯულიეტა – 315, 323, 343, 359
გაბრიელ ეპისკოპოსი – 361
გაგარინი ალექსანდრე – გენერალ-გუბერნატორი – 29, 30, 326
გავაშვილიშვილი ხიტუა – 300
გამბურცოვი – 84
გამრეკელი -189
გამსახურდია კონსტანტინე – 360
განგესოვი ივანე – 328,
გარიბალდი – 90, 332
გარეთყოფილი – იხ.: ჯაბადარი ივანე
გარეჯელი ნინია – იხ.: ჯაბადარი ივანე
გაჩევი გიორგი – 323
გეგელაშვილები – 281
გეგელი (იხ.: ჰეგელი)
გენათელი – 24
გენათელი იოსებ – 209
გერცენი – 26, 311
გივი (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) – 296
გიორგაშვილი მარიამ – 308
გიორგი (წმ.) – 205, 276, 279
გიორგი მეფე- იხ.: გიორგი III
გიორგი III – 185, 186, 187, 189
გიორგი (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) -285, 287, 294, 295, 296, 300
გლუხარჩი – იხ.: ერისთავი გიორგი
გოგებაშვილი იაკობ – 22, 312
გოგოლაშვილი სვიმონ – 231, 360
გორგაძე ილია – 306, 312
გრინაშვილი იოსებ – 306
გრიგოლაშვილი – 282, 287
გრიგოლაშვილი ბუჭუა – 299, 300
გრუზინსკი ირაკლი – 342
გუგუნავა სვიმონ – 231, 232, 360, 361
გულბაათი – იხ.: ჭავჭავაძე გულბაათ
გურამიშვილი დავით – 314

გურიელი – 278, 291
გურიელი ელისაბედ სვიმონის ასული – 325
გურგენიძე – 287, 297, 312
გურგენიძე ნოდარ – 306
გურიელი მამია – 25

დ

დავითი – იხ.: წერეთელი დავით
დავით გიორგის ძე – 326
დავით წინასწარმეტყველი – 195
დადეშქელიანი მურზაყან (კონსტანტინე) – 326
დადიანი – 271, 278, 291
დადიანი გრიგოლ ლევანის ძე – 95, 221, 337
დადიანი დავით ლევანის ძე – 337
დადიანი დარეჯან კაციას ასული (ერეკლე II -ის მეუღლე) – 211
დადიანი მარიამ (სოლომონ პირველის მეუღლე) – 285
დადიანი ნიკო – 334
დადიანი შალვა – 345
დადუნაშვილი ნინო – 308
დავითი (ბიბ.) – 194
დავით IV აღმაშენებელი – 187
დავით გიორგის ძე – 326
დავით მეფე – იხ.: დავით II
დავით II ბაგრატიონი (1784-1789) – 211
დავით წინასწარმეტყველი – 356
დანიბეგაშვილი – 75
დარეჯან ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) (სოლომონ პირველის ასული) – 25, 324, 325
დარეჯანი (ბაგრატიონი) (თეიმურაზ პირველის ასული) – 24-26
დარეჯანი (იხ.დადიანი დარეჯან) – 211, 221
დედარიანი – 297
დედარიანი თეიმურაზა – 300
დიასამიძე ნიკო – 323
დიუმა ალექსანდრე (მამა) – 93, 336
დობროლუბოვი – 81, 332
დოდაშვილი სოლომონ – 328

ე

ეგზარქოსი პავლე იხ.: ლებედევი პავლე
ევგენიძე იუზა – 306
ელიოზასშვილი გაბრი – 271

ელისაბედ მონაზონი – 291
ელენე (სოლომონის მეფის ასული) – 301
ენიკევისა – 86
ენოქ (ბიბ.) – 58
ეპისკოპოსი გაბრიელ – 312
ერეკლე II – 95, 195, 196, 197, 198, 211, 276, 300, 342, 356, 357,
ერისთავი გიორგი – 33, 52, 103, 327-328
ერისთავი გიორგი რომანის ძე – 326
ერისთავი დავით – 103, 340
ერისთავი ე-არ – 86, 88
ერისთავი კახაბერი – 188, 287
ერისთავი მ. – 231
ერისთავი რაფიელ – 95, 336, 337, 360
ერისთავი როსტომ (რაჭის) -275, 277, 278, 284, 285, 286, 290, 292, 293, 295, 296, 297, 300, 301

ვ

ვალენროდი კონრად – 69, 329
ვარანცოვი ელისაბედ ქსავერის ასული (ბრანიცკაია) – 329, 330
ვარანცოვი მიხეილ – იხ. ვორონცოვი მიხეილ
ვარანცოვის ქვრივი – იხ.: ვარანცოვი ელისაბედ
ვახანია ნინო – 342
ვოლკოვი – 61
ვორონცოვი მიხეილ – 52, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 94, 104, 258, 259, 327, 336, 337, 342

ზ

ზაბახიძე გიორგი – 357
ზაბახიძე სპირიდონ – 315, 357
ზაიცევი – 82
ზარაფოვი სტეფანე – 339
ზარდიაშვილი ელისაბედ – 307, 347
ზოლოტარიოვი – 88

თ

თ. ა. მ. – 32
თავართქილაძე კ. – 311
თამარ მეფე – 188, 189, 287
თარხნიშვილი ელისაბედ (კეკე) -100, 340
თარხნიშვილი ლუკა – 100
თევდორაძე გეგელა – 280
თეოფილაქტე – 24

თომაშვილი დიმიტრი – 315
თოფურია ვარლამ – 360
თულაშვილი ვახტანგ – 83, 338, 339
თუმანიშვილი ბარბარე – 72, 330
თუმანიშვილი – 71, 320
თუმანიშვილი მიხეილ – 338

ი

ი.ა. – 221
„იაგუნდი“ – 234
იამანიძე ბასილა – 286, 287, 288
იამანიძე კვირიკა – 286, 287, 288
იაშვილები -282, 287, 294, 295, 299, 300
იეგოვა – 193
იესე – 194
ილია (ბიბ.) – 58
ილიკო -იხ.: ნერეთელი ილია
ინაკავაძე – 281
ინგოროცვა პავლე – 359, 364
იოზი (იოზ მრავალენებული) – 199, 200, 357
იოვიძე აკაკი – 308, 361
იოსელიანი – 282, 287
იოსებ კათალიკოსი – 290, 291, 292, 299, 301, 302
იოსელიანი თანდარუხ – 286, 290, 299
იოსელიანი პლატონ – 83,333
ირაკლი – იხ.: ერეკლე II
ისკარიოტელი იუდა (ბიბ.)
იუდა (იუდა ისკარიოტელი) – 76, 301

კ

კათალიკოსი მიქელ – 300
კაკიტელაშვილი არონა – 271
კანდელაკი სიკო – 27, 308, 364, 367
კაპანაძე ანდრია – 231, 360
კახაბერი (იხ.: ერისთავი კახაბერი)
კეზელი დავით -323
კენჭოშვილი ირაკლი – 305
კერესელიძე ივანე – 83, 92, 93, 94, 95, 328, 336, 338
კეჟერაძე – 281
კვინიხიძე – 281
კიკიანი – 281

კიკიანი ფაშა – 293
კიკნაძე – 297
კირკიტაძე ივანე – 76, 77, 330
კ.ლ. – 65, 66
კლდიაშვილი – 55
კოპაძე კონსტანტინე – 281
კოლხიდელი იხ.: დადიანი გრიგოლ
კოლხიდაშვილი ვახტანგ – 308
კონრადი- იხ. ვალენროდი კონრად
კოტეტიშვილი ვახტანგ – 337
კოშანსკი ნიკ. – 66, 329
კოშუტი ლაიოშ – 81, 331
კოცებუ ედუარდ – 54, 328
კრიჟანოვსკი – 55
კუდრიავცოვი – 86
კულებიაკინი ნიკოლოზ – 32, 326
კუპრაშვილი სოფიკო – 308
კუხნიტი (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) – 296
კ. ჩ-ძე – 220

ლ

„ლალი“ – იხ.: ლასხიშვილი გიორგი
ლასხიშვილი გიორგი – 234, 361
ლალაშვილი იოსებ- 343
ლეზედევი პავლე – 343, 344
„ლელო“ – იხ.: მეუნარგია იონა
ლეიხტენბერგსკი მაქსიმილიან – 80, 330, 331
ლეთოდანი გუბაზ – 308
ლიონიძე სვიმონ – 357
ლორთქიფანიძეები – 282, 287
ლიონიძე სოლომონ – 212
ლორთქიფანიძე ბერი – 281, 282, 286, 288, 299
ლორთქიფანიძე კირილე – 83, 84, 315, 329, 339

მ

მათუსალა -122
მაკედონელი ალექსანდრე – 201, 202, 357, 358
მაკრინე – იხ.: მარიამ დადიანი
მამედ ალი კიკიანი – 275, 282
მარიამი – 331

მარიამ ნიკოლაევენა – ნიკოლოზ I-ის ასული – 80, 331
მაქსიმოვიჩი პავლე – 57, 58, 61, 328,
მაძინი ჯუზეპე – 81, 332
მაჩაბელი ანასტასია (ტასო) – 313
მაჩაბელი ვასილ – 334
მაჩაბელი ივანე – 88, 102, 312, 360
მგალობლიშვილი დიმიტრი – 95
მგალობლიშვილი მაქსიმე – 31
მდივანი მამუკა -286, 289, 294, 299
მდივანი სოლომონ (ლიონიძე) – 195-198
მეთოდე -(როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) – 285, 287, 298, 300
მელიქიშვილი ეკატერინე – 339
მელიქიშვილი პეტრე – 339
მელიქიშვილი სტეფანე – 339
მელიქოვი სტეფანე – 98, 322, 339
მესხი – 282, 287
მესხი ივანე – 287, 294
მესხი ოთია – 287, 294
მესხი თამაზა – 276, 286, 289, 294, 299
მესხი სერგეი -101, 314, 336, 342
მეუდაბნოე სვიმონ – 188, 189
მეუნარგია იონა – 227, 230, 360
მელვინეთ ხუციშვილი დიმიტრი – 95, 337
მიცკევიჩი ადამ – 329
მიქაბერიძე – 282, 287
მიქელ-ანჯელო – 70
მიქელაძეები – 40, 277, 278
მიქელაძე ზურაბ – 277, 281, 286, 289, 294, 299
მიხეილ ილარიონის ძე მიხაილოვი -105, 341
მოლა ნასრადინა (ნასრედინი) – 358, 359
მუხრანსკი -101
მხარგრძელი სარგის – 189

ნ

„ნა-ლი“ – იხ.: ნანეიშვილი ალექსანდრე
ნ. გ-ლი – იხ. ჯაბადარი ივანე
ნანეიშვილი ალექსანდრე – 234, 361
ნაკაშიძე გიორგი – 78
ნეკლიუდოვი ნიკოლოზ – 85, 334
ნეკრასოვი ნიკოლოზ – 81, 332, 334
ნიკოლაძე ანასტასია – 336

ნიკოლაძე დავით – 334
ნიკოლაძე ეკატერინე – 336
ნიკოლაძე იაკობ – 90, 91
ნიკოლაძე ნიკო – 84, 312, 314, 336, 340, 360
ნიკოლოზ I (რუსეთის იმპერატორი) -31, 331, 332
ნინო წმ. – 330
ნიჟარაძე – 38
ნიჟარაძე როსტომ – 326

ო

ოდოევსკი ვლ. – 326
ორბელიანი ალექსანდრე – 92, 93, 94, 95, 105, 341, 342
ორბელიანი გრიგოლ – 92, 102, 103, 104, 105, 314, 340, 341
ორბელიანი დიმიტრი – 341
ორბელიანი ეკატერინე (ალ. ორბელიანის მეუღლე) – 342
ორბელიანი ვახტანგი – 342
ორბელიანი მანანა მირმანოზის ასული – 75, 76, 330
ორბელიანი სულხან-საბა – 76
ორჯონიკიძე – 297
ორჯონიკიძე თეიმურაზა – 296, 300
ორჯონიკიძე ჯიმშელა -295, 296
ოქროპირ მღვდელი – იხ.: წერეთელი ოქროპირ – 327
ოქრომჭედლიშვილი ილია – 85, 334

პ

პალმერსტონი – 257
პანიზოვსკი – 66
პარკაძე ვ. – 331
პასავერი – 82, 88
პეტრე (ბიბ.)- 284
პეტრე-დიდი – იხ.: პეტრე I
პეტრე I (რუსეთის იმპერატორი) – 81
პეტრე არქიმანდრიტი – 59
პეტროლდი ალექსანდრე – 325
პისარევი – 332
პლატონი – იხ.: იოსელიანი პლატონ
პოტეხინი – 88
პუშკინი ალექსანდრე – 66, 329

ჟ

ჟუკოვსკი ვასილ ანდრიას ძე – 105, 341

რ

რალფი -100
რაფაელი - 70
რეზვიანაშვილი მიხეილ - 306
რომივეიჩი კაზიმირ ფაბიანის ძე - 67, 68, 69, 329
როსტომ ნიჟარაძე - 326
რუსთველი შოთა - 297, 315
რუსუდანი - 186, 187
რჩეულიშვილი გრიგოლ - 95, 337, 360
რჩეულოვი გრიგოლ (იხ.: რჩეულიშვილი გრიგოლ)

ს

სადუნიშვილი აბელ - 324
სადუნიშვილი კიკოლა -324
სადუნიშვილი მანო - 324
სადუნიშვილი სიმონ - 324
ს-ვი ი. - 85
სამუელი - 193, 194, 356
სანო (იხ.: ჭრელაშვილი სტეფანე)
სან-ძე გ. - 233
საპეგა - 65, 66
სარდუ ვიქტორიენ - 340
საულ მეფე (ბიბ.) - 199, 194, 356
სახოკია თედო - 343, 358
სერ-ვი ი. - იხ.: ოქრომჭედლიშვილი ილია
სვიმონ (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) - 296
„სვიმონიძე“ (იხ.: გოგოლაშვილი სვიმონ)
სოლომონი - 25, 26, 94, 211
სოსლანი დავით (იხ.: კეზელი დავით)
სოლომონ ბრძენი - 195, 196, 197
სოლომონ I დიდი - 209, 271, 275, 276, 277, 279, 284, 285, 298, 299, 324, 325, 364
სოლომონ II (დავით არჩილის ძე) - 325, 326, 326, 357
სულხანიშვილი გაბო - 96

ტ

ტოლსტოი ალექსი - 82, 311, 320, 332
ტორმასოვი - 325
ტროე- 62, 63, 329
ტრუბეცკოი - 87
ტურგენევი ივანე 81, 311, 332
ტურესი ეგენი - 68, 329

უ

უგრეხელიძე - 282, 287
უსეინ ფაშა - 276

ფ

„ფარნაოზი“ - იხ.: ახნაზაროვი არტემ
ფედოროვი ანა - 308
ფრუიძე ნანა - 306, 308
ფურცელაძე ამტონ - 95, 337

ქ

ქართველი ბექა - იხ. ფურცელაძე ამტონ
ქართველი ბაქარ - იხ.: ყიფიანი დიმიტრი
ქაჯაია - 210, 287
ქაჯაიას ნაქვრივალი - 209
ქერელი ბექა - ფურცელაძე ამტონ
ქვარიანი - 282
ქორქაშვილი - 282, 287
ქუთათელი - 211
ქუთათელი ანტონ - 185, 187, 189
ქურდიანი მიხეილ - 323, 324

ლ

ლოლობერიძე - 282, 287
ლოლობერიძე ბესარიონ - 57, 88, 328, 338
ლ-ძე ბ. - იხ.: ლოლობერიძე ბესარიონ
ლოლობერიძე გიორგი - 342
ლ-ძე ნ. - იხ.: ლოლობერიძე ნიკოლოზ
ლოლობერიძე ნიკოლოზ - 85, 335, 338, 339

ყ

ყაზბეგი ალექსანდრე - 98, 99, 100, 102, 230, 340, 360
ყაზბეგი მიხეილ - 340
ყანჩაველი ამბაკო - 324
ყანჩაველი ფარსადან - 324
ყარანგოზაშვილი გ. -101
ყაფლანიშვილი - 103
ყიზილყო ბატონი - 290
ყიფიანი - 282, 287
ყიფიანი დ. - 85, 312
ყიფიანი დიმიტრი - 314, 337, 342, 343, 344, 360

ყოჩიშვილი მარი – 308
ყულიაშვილი ბორენა – 308

შ

შამილი – 94
შანშიევი იარალი – 104
შერვაშიძე ქელემ-ბეგ – 290
შეხავსკოი – 80
შექსპირი – 82

ჩ

ჩერნიშევსკი ნ. გ. – 81, 82, 332
ჩიკვაძე – 282
ჩიორა იხ.: ახნაზაროვი არტემ
ჩიტაური ნათელა – 308
ჩიქობავა არნოლდ – 360
ჩიჯავაძე – 286
ჩო-შვილი მ. – 83
ჩუბინაშვილი დავით – 52, 79, 83, 327, 331, 334
ჩუდეცკი პავლე – 343, 344
ჩხეიძე ოტია – 285, 286, 289, 299
ჩხეიძე როსტომ – 359

ც

ცაგუნი – (როსტომ რაჭის ერისთავის ძე) – 296
ციციშვილი ესტატე – 325
ციციშვილი ნინო – 325

წ

წერედიანი არჩილ – 308
წერეთელი აბო – 326
წერეთელი აკაკი – 63, 64, 83, 85, 88, 94, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 237, 238, 305, 314, 315, 326, 327, 329, 330, 331, 335, 340 343, 345, 347, 352, 360, 362, 363
წერეთელი ანა – 46, 324, 326
წერეთელი ალექსი – 329
წერეთელი გიორგი – 82, 312, 314, 327, 339
წერეთელი გრიგოლ – 38
წერეთელი დავით – 46, 47, 324, 326, 330
წერეთელი დიმიტრი – 38
წერეთელი ზურაბ – 26, 325, 326, 326
წერეთელი იასონ (ილიკო) – 30, 326

წერეთელი მავრა (მატა) – 326
წერეთელი ნესტორ – 38, 327
წერეთელი ოქროპირ – 40, 327
წერეთელი პაპუნა -276, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 286, 287, 288, 294, 295, 297, 299, 300, 301

წერეთელი როსტომ – 31, 32, 299, 318, 325, 326, 330
წერეთელი სვიმონ – 39, 212, 325
წერეთელი სიკო – 39
წერეთელი სოფიო – 326, 329
წერეთელი ქაიხოსრო – 325
წულუკიძე ბერი – 276, 277, 279, 280, 286, 288, 294, 299

ჭ

ჭაბუკიანი – 282, 287
ჭავჭავაძე გულბათ – 336
ჭავჭავაძე დავით – 228
ჭავჭავაძე ილია – 103, 226, 314, 334, 337, 360, 361
ჭაჭიაშვილი – 55, 328
ჭაჭიაშვილი გრ. – 328
ჭაჭიაშვილი ქაიხოსრო – 281
ჭელიძე გიორგი – 90
ჭიჭინაძე ზაქარია – 102, 341
ჭონქაძე დანიელ – 96
ჭოლოშვილი ანანია – 281
ჭრელაშვილი სტეფანე- 349
ჭუმბურიძე ზურაბ – 4
ჭუმბურიძე ჯ. – 331
ჭყონდიდელი ანტონ – 185, 186, 189
ჭყონია ალექსანდრე – 312, 323

ხ

ხელაძე ეფთვიმე – 93
ხელთუფლიშვილი ბესარიონ – 90, 91
ხელთუფლიშვილი მიხეილ – 336
ხოჯა ხანი – (იხ. ალა-მაჰმად-ხანი)
ხუნდაძე ტრიფონ, 328, 329
ხუნდაძე სიმონ – 339, 342

ჯ

ჯაბაღარი ივანე – 349
ჯავ-შვილი გ. – 83
ჯამბაკურ-ორბელიანი ალექსანდრე – იხ. ორბელიანი ალექსანდრე

ჯანაშვილი დიმიტრი – 237, 362
ჯანაშია სიმონ – 360
ჯაყელი ახმედ ფაშა
ჯოლოგუა თამაზ – 306, 343
ჯორჯაძე ბარბარე – 95, 336

ჰ

ჰალიკარნასელი დიონისე 357
ჰასრიბეგი – 79
ჰეგელი გეორგ ვილჰელმ – 257

გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი

ა

აბასთუმანი – 220
ავსტრია – 81
აჭალა – 334
აზია – 201
ათენი – 333
ამბრალეური – 275, 291
ამერიკა 115-117
არგვეთი – 38, 281, 282
ასპინძა – 281
აფხაზეთი – 290
აჭარა – 281
ახალბედისეული – 282
ახალციხე – 286, 325, 339
აღმოსავლეთ საქართველო – 107, 108, 196

ბ

ბადენ-ბადენი – 332
ბათომი -101,
ბალკანეთის ნახევარკუნძული – 331
ბარაკონი – 278, 285, 287
ბალდადი/ბალდათი – 275, 281, 365
ბერლინი – 334
ბესარაბის – 332

ბომბუას ხიდი – 282
ბრიტანეთი – 331
ბრონოულა – 294
ბოროდინო – 330
ბუჟივალი – 332

გ

გარეჯი – 185
გაენათი – 301, 302
გეგუთი – 281, 286, 294
გელათი – 187
გეზათი – 277
გვიშტიბი – 282
გოლგოთა (ბიბ.) – 299
გომბორი – 94
გონჯურა – 48
გორაბერეჟოული 360,
გორდი – 282
გორი – 226, 228
გორისა – 327
გუბი – 277
გუმათი – 282
გურეშევი – 283
გურია- 25, 277, 288, 360,

დ

დასავლეთ ევროპა – 357
დასავლეთ საქართველო – 195
დალესტანი – 325
დედალოური – 282
დონი – 32, 145
დუნაი – 332

ე

ევროპა – 99, 205, 331
ეკალ-მუხური – 277, 278
ენერი – 277

ვ

ვაკე იმერეთი – 282, 283
ვარციხე -276, 293
ვასილის კუნძული – 253

ვენა – 96
ვილნო – 341
ვოლოგდა – 105, 342
ვორონეჟი – 325

ზ

ზემო იმერეთი – 13
ზექედას გორა – 95

თ

თავასა – 38
თბილისი – 205, 228, 314, 328, 333, 336, 341, 342, 343, 360,
თეირანი – 74
თერგი – 175

ი

იალბუზი – 189
იზვარა – 18
იმერეთი – 40, 69, 70, 91, 94, 185, 195, 205, 210, 233, 247, 275, 282, 285,
288, 293, 324, 326, 365, 326, 342, 343
ინდოეთი – 202
ისრაელი – 356
იტალია – 70, 81, 332

კ

კავკასია – 87, 187, 326, 327, 328, 330, 331, 333, 336, 357
კახეთი -102, 260, 357
კოჯორი – 104
კრონშტადტი – 333
კუდარო – 278, 287
კულაში – 275, 277

ლ

ლეკერნა – 283
ლენხუმი – 233, 282
ლიახვი – 256

მ

მაედანი – 58, 277
მარანი – 69
მესხეთი – 280, 286
მოზდოკი – 326, 326

მოსკოვი – 86, 88, 325, 326, 342,
მუშტაიდის ბალი – 102
მცხეთა – 195, 201, 208, 278

ნ

ნავენახევი – 282
ნამახვანი – 282
ნაქერალა – 278, 282, 286
ნოვგოროდი – 104, 341

ო

ოდესა – 69, 72, 76
ოდიში – 288
ონი – 275, 285, 287, 289
ორენბურგი – 86, 87
ორპირი – 69, 275, 277
ოსეთი – 278, 290, 326,
ოსმალეთი – იხ. აგრეთვე: თურქეთი – 301, 331
ოფიჩხეთი – 282
ოფშკვითი – 38, 318

პ

პარიზი – 81, 332, 335
პატრიკეთი – 286
პენზა – 325
პეტერბურგი- 52, 69, 76, 77, 80, 82, 98, 104, 219, 253, 324, 327, 328, 329,
330, 333-335
პოლონეთი – 69

ჟ

ჟენევა – 334

რ

რაჭა – 38, 275, 278, 279, 282, 285, 286, 287, 290, 299, 300, 301
რიონი – 265, 278, 282
რიონი მდ. – 286, 289, 295
რუსეთი- 30, 32, 55, 67, 69, 70, 71, 76, 81, 82, 88, 98, 100, 228, 325, 360,
327, 330-332, 343, 357

ს

საბერძნეთი – 68
სავანე – 13

სათათრეთი – 293
სამეგრელო – 223, 326
სანქტ-პეტერბურგი – იხ.: პეტერბურგი
სარატოვი – 81, 332
სარდინიის სამეფო – 331
საქართველო – 70, 88, 91, 94, 95, 106, 195, 199, 200, 201, 260, 261, 329, 330,
334, 343, 344, 356, 361, 362, 363,
საფრანგეთი – 320, 331, 335
სალორიას ტყე – 286
საჩინო – 275, 277
საჩხერე – 13, 32, 73, 300
საწერეთლო – 13
საჭილაო – 334
სევესტოპოლი – 331-332
სენაკი – 360
სვანეთი – 290, 326
სიმონეთი – 279, 282
სომხეთი (ჰაიასტანი) – 121
სენაკი – 228
სტავროპოლი -107, 343, 360,
სტამბოლი – 74, 292, 298
სურამი – 205, 227, 333
სუჯუნა – 271
სხვიტორი – 324

ტ

ტვერი – 86
ტიტველას მთა – 286
ტულა – 77
ტფილისი – 74, 78, 92, 95, 102, 208
ტყიბული -293

უ

უკანეთი – 286
უნგრეთი – 81
ურიასტანი – 193
უფლისციხე – 337

ფ

ფანეთი – 281
ფოთი – 69, 99, 228, 277, 281, 329, 333, 340

ქ

ქართლი – 286, 327
ქართლ-კახეთი – 195, 344, 357
ქვაშავა – 282
ქვილიშორი – 282
ქვიშხეთი – 107
ქობულეთი – 281
ქუთაისი – 30, 40, 47, 51, 52, 63, 91, 98, 107, 94, 185, 187, 210, 228, 275,
277, 278, 281, 282, 283, 286, 292, 295, 297, 301, 314, 325, 326,
327, 328, 329, 334, 335, 343, 360, 365,

ლ

ლუნბი – 333

ყ

ყაზანი – 344
ყვირილა – 175
ყირიმი – 81, 331

შ

შავეშეთი – 281
შაორი – 175, 278
შვეიცარია – 339
შორაპანი – 275, 277
შროშა – 38

ჩ

ჩაქვი – 281
ჩერქეზეთი – 290
ჩუნეში- 282
ჩხარი – 282

ც

ცარსკოე სელო – 77
ციმბირი – 38, 105, 209, 341
ცუცხვათი – 281, 293
ცხუკური – 282

წ

წაბლარასხევი – 281
წინამძღვრიანთკარი – 334
წყალტუბო – 282

წყალნითელა – 286

ძ

ძევრული (ძვერი) -282

ჭ

ჭალადიდი – 277

ჭიშურა – 282, 329

ხ

ხანის-წყალი – 286

ხიდისკარი – 278, 287, 288

ხონი – 275, 282

ხოტევი – 289

ხრესილი – 275, 277, 278, 279

ჯ

ჯაგანი – 277

ჯიმაშტორო – 282

ჯიხაიში – 277

ჯოყოეთი – 210

ჰ

ჰაიდელბერგი – 334

მოთხრობათა ანბანური საძიებელი

ა

აკაკის მოწრებული სიტყვები – 235,361

ბ

ბრიყვი და ქკვიანი – 174-352

ბროწეულის წყარო - ზღაპარი – 144, 350

გ

გოგია მეჩონგურე - ლეგენდა – 179, 353

დ

დავითის გვირგვინი - ქართველ ებრაელთა ლეგენდა – 192, 355

ე

ეიფელის კოშკი (ლექსი პროზათ) – 115, 344

ვ

ვარდი და ეკალი – 125, 347

ვინ არიან აზნაურნი? - ლეგენდა – 201, 357

ი

იმერლები - რომანი – 245, 363

კ

კიკოლას ნაამბობიდან - ზღაპარი. ნახევარს გარეთყოფილს ვუძღვნი, ნახევარს - სანოს – 137, 349

კუდაბზიკეთი - ზღაპრული მოთხრობა – 150, 350

კუჭია - ზღაპარი – 142, 350

ლ

ლეგენდური – 199, 357

მ

მამალი რას ყივის - ხალხური – 190, 355

მელოტები – 171, 352

მეორე სალამო (საყმანვილო ზღაპარი) – 129, 348

მესარკე – 164, 351

მოსწავლე და მასწავლებელი - ამბავი – 167, 352

ნ

ნაკვესები – 217, 358

ნაცარქექია (ამბავი) – 134, 349

ო

ოქროს წყაროს ზღაპარი – 121, 345

ოცდაორი თებერვალი 1898 წლისა – 195, 358

ოცნება – 111, 344

ს

საგულისხმო – 239, 363

სნეული მზეთუნახავი – 165, 351

სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე - ზეპირგადმოცემული თანამედროვისაგან, რომელიც იყო სილო კანდელაკის პაპა და ჩანერილი სილო კანდელაკისაგან. – 275, 364

უ

ურიების ჩხუბი - ძველი ამბები – 271, 64
უცხოელი ქალი (ლექსი პროზათ) – 118, 345

ქ

ქვეყნის ყბაში ჩავარდნა – 176, 52
ქუთათელის სიზმარი - ისტორიული ოცნება – 185, 354

ლ

ლამურა – 157, 350

ჩ

ჩემი თავგადასავალი – 7, 311

ძ

ძალი და ცხვრები – 163, 351

წ

წვრილ-წვრილი ამბები – 205, 358

მოთხრობათა ქრონოლოგიური საძიებელი

1875

გოგია მეჩონგურე – 179, 353
ვარდი და ეკალი – 125, 347
იმერლები – 245, 363
ოქროს წყაროს ზღაპარი – 121, 345
ურიებისჩხუბი – 271, 64
ლამურა – 157, 350

1876

მეორე სალამო – 129, 348

1884

ბრიყვი და ჭკვიანი – 174-352
მელოტები – 171, 352
მესარკე – 164, 351
მოსწავლე და მასწავლებელი – 167, 352
ნაცარქექია – 134, 349
სნეული მზეთუნახავი – 165, 351
ძალი და ცხვრები – 163, 351

1886-1887

აკაკის მოწრებული სიტყვა-პასუხი – 235,361

1888

კიკოლას ნაამბობიდან – 137, 349

1894

ქუთათელის სიზმარი – 185, 354

1895

მამალი რას ყივის – 190, 355
სოლომონ პირველი დიდი, იმერეთის მეფე – 275, 364

1897

ბრონეულის წყარო – 144, 350
დავითის გვირგვინი – 192, 355
კუჭია – 142, 350

1897-1898

ნაკვესები – 217, 358
წვრილ-წვრილი ამბები – 205, 358

1898

ოცდაორი თებერვალი 1898 წლისა – 195, 358

1899

კუდაბზიკეთი – 150, 350

1904

ლეგენდური – 199, 357

1905

ოცნება – 111, 344

1906

ეიფელის კოშკი – 115, 344

1908

ვინ არიან აზნაურნი? – 201, 357
უცხოელი ქალი – 118, 345

1911

აკაკის მოწრებული სიტყვები – 235,361

1912

საგულისხმო – 239, 363
ქვეყნის ყბაში ჩავარდნა – 176, 52

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ავტობიოგრაფიული პროზა

ჩემი თავგადასავალი 7...311

მინიატურა

ოცნება 111...344

ლექსი პროზად

ეიფელის კოშკი 115...344

უცხოელი ქალი 118...345

ლიტერატურული ზღაპრები

ოქროს წყაროს ზღაპარი 121...345

ვარდი და ეკალი..... 125...347

მეორე საღამო 129...348

ნაცარქექია 134...349

კიკოლას ნაამბობიდგან 137...349

კუჭია 142...350

ბრონოულის წყარო 144...350

კუდაბზიკეთი 150...350

იგავები

ღამურა..... 157...350

ძალი და ცხვრები 163...351

მესარკე 164...351

სნეული მზეთუნახავი 165...351

მოსწავლე და მასწავლებელი 167...352

მელოტები 171...352

ბრიყვი და ჭკვიანი 174...352

<ქვეყნის ყბაში ჩავარდნა> 176...352

ლეგენდები

გოგია მეჩონგურე 179...353

ქუთათელის სიზმარი..... 185...354

მამალი რას ყივის? 190...355

დავითის გვირგვინი 192...355

ოცდაორი თებერვალი 1898 წ. 195...358

ლეგენდური 199...357

ვინ არიან აზნაურნი 201...357

წვრილ-წვრილი ამბები 205...358

ნაკვესები 217...358

აკაკის მოსწრებული სიტყვები 237...361

საგულისხმო 239...363

დაუმთავრებელი მოთხრობები

იმერლები 245...363

ურიების ჩხუბი 271...364

საგარაუდო

სოლომონ პირველი დიდი იმერეთის მეფე..... 275...364

ვარიანტები, შენიშვნები, კომენტარები

ტექსტისთვის 305

საძიებლები

პირთა საძიებელი 367

გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი..... 380

მოთხრობათა ანბანური საძიებელი 386

მოთხრობათა ქრონოლოგიური საძიებელი 388

ტომის ტექნიკური რედაქტორი – ლია მოსეშვილი
კომპიუტერული უზრუნველყოფა – ციალა ძიმისტარიშვილი